Juozas Starkauskas

STRIBAI

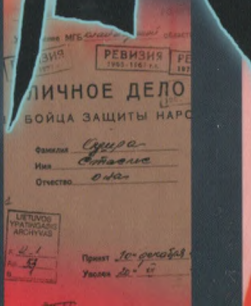

Juozas Starkauskas

STRIBAI

Juozas Starkauskas

Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu

(1944-1953)

LIETUVOS GYVENTOJŲ
GENOCIDO IR REZISTENCIJOS
TYRIMO CENTRAS

VILNIUS 2001

UDK 947.45.086
St85

Recenzavo
dr. *Arvydas Anušauskas*
doc. dr. *Sigitas Jegelevičius*

ISBN 9986-757-43-6

® Juozas Starkauskas, 2001
© Meninis apipavidalinimas, Alfonsas Žvilius, 2001
© Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2001

Pratarmė

Šia monografija tęsiami tyrimai apie J. Stalino pokario laikotarpio (1944-1953 m.) sovietinių okupacinių represinių struktūrų veiklą prieš Lietuvos laisvės kovotojus partizanus ir apskritai prieš Lietuvos žmones. Pirmasis tais tyrimais paremtas darbas - „Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944-1953 m." Pagrindinis šių darbų tikslas - parodyti, kas ir kaip pokario metais kovojo su mūsų partizanais ir įtvirtino okupacinį režimą. Stribai buvo daugiausia iš vietos gyventojų (tokių buvo iki 85 proc. - lietuvių, sentikių rusų, kitų tautybių žmonių) sudaryta pagalbinė sukarinta grupuotė, veikusi tiek komunistų partijos, tiek čekistų vadovaujama. Lietuvos žmonės paniekinamu stribo vardu (įvairiose vietovėse dar buvo vadinami skrebais, istrebokais ir pan.) tų sukarintų būrių narius vadino todėl, kad iki 1945 m. rugsėjo 18 d. jie priklausė visą apskritį apimantiems naikintojų (rusiškai - *istrebitel*) batalionams, o vėliau buvo pavadinti „liaudies gynėjais".

Visi istorikai, rašantys apie pokarį, neaplenkė ir stribų, nes jie tada atliko nemenką vaidmenį. Vieni iš istorikų - N. Gaškaitė-Žemaitienė - daugiau gvildeno stribų veiklos moralinius aspektus, kiti - dr. A. Anušauskas, dr. E. Grunskis, K. Kasparas ir kiti - stribų veiklą ir jos padarinius. Yra pasirodę nemažai straipsnių apie stribus, kai kurie, pvz., S. Natkevičiaus „Liaudies gynėjai ar liaudies naikintojai?"[1], ganėtinai informatyvūs. Tačiau iki šiol apibendrinančio darbo apie stribus nebuvo, nors tai padaryti mėgina keli istorikai.

Sovietmečio istorikai - P. Olekas, A. Rakūnas, S. Laurinaitis - rašydami apie pokarį, vadinamąją klasių kovą bei mūsų kaimo sukolūkinimą, stribams skyrė nemažai dėmesio, juos laikė pagrindine jėga, sutriuškinusia „nacionalistinį pogrindį ir jo ginkluotas gaujas" (išsamią stribų istoriografiją yra parašęs dr. E. Grunskis[2]). Tų darbų vertė nėra didelė, nes jų autoriai rašydami turėjo išankstines marksizmo suformuluotas tezes, kurių viena pagrindi-

[1] *Lietuvos aidas*, 1997, sausio 7. Nr. 3.

[2] *Laisvės kovų archyvas* (toliau - LKA), 1996, Nr. 19, p. 84-93.

nių buvo tokia: pati lietuvių liaudis, tik padedama kitų, ypač „didžiosios rusų tautos", sutriuškino klasinį priešą ir sukūrė socialistinę santvarką. To meto istorikus varžė ir tai, kad net tokiems iš jų kaip J. Jarmalavičius nebuvo laisvai prieinami KGB archyvai.

Rašant šią knygą daugiausia remtasi buvusių represinių struktūrų - KGB ir MVD dokumentais. Kadangi stribai ir įvairaus tipo ginkluotos grupės (stribų paramos, savigynos, aktyvistų ir kt.) buvo gal net daugiau komunistų partijos, o ne čekistų globojamos, tai vos ne pusė duomenų surinkta buvusiame partijos CK archyve.

Tuose archyvuose duomenų apie stribus, iš dalies ir kitas sovietų apginkluotas vietos gyventojų grupes, yra nemažai. Tačiau bėdų esama. Pirma, per 16 tūkst. stribų asmens bylų išvežta į Rusiją (dalis asmens bylų tų stribų, kurie perėjo dirbti į miliciją, yra buvusiame VRMA). Todėl pavienių stribų veiklą vertinti sunkoka. Antra, 1952 m. rugsėjo 11 d. LSSR 2N valdybos viršininkas pplk. Timofejus Župikovas nurodė sunaikinti dalį stribų bylų[3]; tai ir buvo padaryta. Buvo nurodyta dalį bylų atiduoti į MGB A skyrių, o sunaikinti 1944-1950 m. (iki rajonų sudarymo) tokias stribų bylas: apskaitos ir ataskaitų, komplektavimo, operatyvinio panaudojimo, politinio ir karinio parengimo. Ypač vertingos būtų ataskaitų ir stribų operatyvinio panaudojimo bylos, iš jų būtų galima detaliai atkurti stribų veiklą. Matyt, dalis ir tų bylų, tokių kaip vadinamojo stribų čekistinio aptarnavimo, t. y. stribų sekimo ir šnipinėjimo, kurios neturėjo būti sunaikintos, vėliau buvo išvežtos į Rusiją arba vis dėlto sunaikintos, nes jų LYA nėra. Trečia bėda - dokumentai pagal metus nevienodai pasiskirstę. Labai mažai yra 1947-1949 m. dokumentų. Pažymėtina, kad tų metų dokumentų pasigenda ir dabartiniai rusų tyrinėtojai[4], todėl galima padaryti išvadą, kad taip yra visuose buvusių sovietinių represinių organų archyvuose. Apie priežastis galima tik spėlioti. Gal tais metais buvo sutrikęs MGB archyvų tvarkymas, o gal - tai labiausiai tikėtina - tais metais čekistai dirbo naudodami tokius veiklos metodus (pvz., agentų smogikų būrius), kuriuos vėliau nutarta slėpti, ir todėl tų metų bylos buvo sunaikintos. Gal buvo ir dar kitų priežasčių.

[3] Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau - LYA), f. 1, ap. 16, b. 29, I. 33.

[4] *Мягкой*, Minsk, 1998, c 424.

Nors ir trūksta šaltinių, stribų veiklą vis dėlto galima pakankamai nuodugniai atskleisti. Tai ir mėginta padaryti šioje knygoje. Ją sudaro dvi dalys. Pirmoje gvildenamas stribų būrių formavimas bei jo ypatumai, antroje - stribų veikla ir jos padariniai. Dėl medžiagos apimties šis skirstymas gal yra būtinas, tačiau dėl to suiro stribų veiklos vientisumo vaizdavimas. Tik viename skyriuje - „Stribų būrių sudarymas" - mėginta nuosekliai pamečiui aprašyti stribų būrių raidą.

Tiek komunistų partijos, tiek čekistų dokumentai yra tendencingi, duomenys juose dažnai iškraipyti. Dar labiau iškreiptos dokumentuose dėstomos teorijos ir išvados. Kaip atsvara okupacinių struktūrų dokumentų teorinėms išvadoms knygos autorius retsykiais remiasi žymių partizanų vadų, tokių kaip Juozas Lukša-Skirmantas, Daumantas ir Adolfas Ramanauskas-Vanagas memuarais, kitais skelbtais partizanų dokumentais, ypač - didelės apimties knygomis „Aukštaitijos partizanų prisiminimai". Šių prisiminimų sudarytojas R. Kaunietis sugebėjo žmones prakalbinti taip, kad jie kalbėdavo beveik be neretai prisiminimuose vyraujančio patoso arba perdėto virkavimo, todėl skaitant jų prisiminimus galima susidaryti gana realų pokario įvykių vaizdą.

Vienas nemažas skyrius su poskyriais yra skirtas ginkluotų aktyvistų ir kitoms ginkluotoms grupėms. Tos grupės tiek sudėtimi (daugiausia kolaboruojantys vietos gyventojai), tiek tikslais (su ginklu įtvirtinti okupacinį režimą) yra artimos stribams, nors daug kuo ir skyrėsi. Dauguma duomenų apie ginkluotus aktyvistus ir kitas ginkluotas grupes yra partijos apskričių ir rajonų komitetų dokumentuose, todėl jų veiklą galima plačiau ir nuosekliau aprašyti. Šioje knygoje pateikta pakankamai medžiagos, kad apie tas grupes būtų galima susidaryti bendrą vaizdą.

Mėginta patyrinėti dar vieną daugiausia iš kolaborantų sudarytą represinį organą - sovietinę miliciją, kuri J. Stalino laikais ne tiek tramdė kriminalinius gaivalus, kiek kovojo su okupantų politiniais priešais. Pokario kovose su partizanais žuvo ne mažiau kaip 500 milicininkų. Duomenų apie milicijos veiklą pavyko rasti nedaug. Yra žinoma, kad milicininkai petys į petį su stribais kovėsi prieš partizanus, tačiau nepavyko rasti nė vieno dokumento, įgaliojančio juos tai daryti. Iki 1947 m. tiek stribai, tiek milicija priklausė vienai

ministerijai - NKVD, vėliau - MVD ir turėjo paklusti savo viršininkų nurodymams, kurie dažnai būdavo žodiniai. Neaišku, kuo remiantis buvo bendradarbiaujama vėliau, kai vadovauti kovai su pasipriešinimu okupantams ėmėsi MGB. Galbūt to meto milicininkų veikla dar sulauks savo tyrinėtojo ateityje.

Apie kai kuriuos pokario kovų aspektus, stribus ir keli sakiniai apie stribizmą

1944 m. iš naujo okupavę Lietuvą, primetę jai dvigubą priespaudą - tautinę ir socialinę, sovietai susidūrė su įnirtingu mūsų tautos pasipriešinimu. Lietuvių tauta, nesikišdama į Vokietijos-Sovietų Sąjungos konfliktą, išsaugojo iniciatyviausius, drąsiausius ir ryžtingiausius vyrus, kurie sugebėjo sudaryti okupantams besipriešinančią partizanų armiją, vadovaujamą sumanių vadų. To pasipriešinimo kovotojų pagrindą sudarė vidutiniai valstiečiai ir iš jų kilusi inteligentija, daugiausia karininkai, puskarininkiai ir mokytojai. Tik daug dirbę ir prie įvairių nepriteklių bei nepatogumų (šalčio, alkio, skausmo, nemigos, nuovargio, nešvaros ir pan.) pripratę žmonės galėjo ištverti nežmoniškai sunkiomis partizanavimo sąlygomis. Partizanais galėjo būti anaiptol ne visi; tam reikėjo ne tik fizinių, bet ir dvasinių jėgų. Partizaniniame kare nėra fronto linijos, saugaus užnugario, iš kairės ir dešinės - kovos draugų. Partizanui dažnai tekdavo veikti vienam, iš visų pusių apsuptam priešų. Priešas kartais smogdavo netikėtus smūgius, neturinčius aiškios, iš anksto numatomos krypties. Pavojai partizanų tykodavo visur. Toli gražu ne visi sugebėdavo tai ištverti.

Dauguma mūsų miestiečių, kurių gyvenimas priklausė nuo okupantų malonės ir jų mokamų atlyginimų (visuose okupuotuose kraštuose visa privati didesnė nuosavybė, ypač gamybos bei verslo įmonės, tuoj buvo nacionalizuotos), prisitaikė ir su okupantais atvirai nekovojo (atvirai kolaboruojančiųjų iš pradžių irgi buvo labai nedaug). Tik miestų jaunimas - gimnazistai ir studentai, kurių nemaža dalis taip pat buvo kilusi iš kaimo, noriai ir aktyviai dalyvavo pasipriešinimo judėjime, taip pat ir ginkluotame. Tai,

kad patriotiškai nusiteikę, ekonomiškai nuo okupantų mažiau priklausantys valstiečiai sudarė besipriešinančiųjų pagrindą, čekistai suprato iš karto. 1948 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XVII plenume vienas pagrindinių antipartizaninės kovos organizatorių LSSR MGB ministras Dmitrijus Jefimovas sakė: „Politinė padėtis Lietuvoje daugiausia priklauso nuo kaimo. Lietuvos kaimo ypatybes lemia stiprios buožių, nacionalistų, reakcinės dvasininkijos ir buožinės inteligentijos pozicijos..."[5] Aišku, kaip tikras komunistas ir čekistas, ministras gal kiek ir melavo sakydamas, kad vadinamieji buožės lėmė kaimo nusistatymą. Pačių okupantų teigimu, buožės, dvarininkai ir dvasininkai (visi šių sluoksnių žmonės buvo laikomi klasiniais priešais, kuriuos reikia sunaikinti) sudarė tik apie 6 proc. suimtųjų[6], kiti buvo vidutiniai ir vargingieji valstiečiai, amatininkai, darbininkai, moksleiviai ir t. t.

Pokario karas buvo ilgas, negailestingas, bekompromisinis, iš abiejų pusių sudėta daug aukų. Lietuvoje sovietinė sistema daugiausia buvo įtvirtinama represinėmis priemonėmis; tai dar J. Stalino laikais pripažino ir komunistų partija. Štai kas rašoma 1951 m. CK ataskaitinio pranešimo medžiagoje, parengtoje skaityti partijos VII suvažiavime: „Viena iš pagrindinių priežasčių, trukdančių visiškai likviduoti banditizmą, yra ta, kad administracinės priemonės silpnai derinamos su partiniu politiniu darbu, todėl daugelyje rajonų banditinis pogrindis dar neizoliuotas, plačiosios gyventojų masės dar nepakeltos į kovą su banditizmu. Dėl to, stiprėjant klasių kovai, kurią sukėlė puolimas prieš buožes, ginkluotos gaujos pasipildo naujais dalyviais"[7]. Taigi net to meto komunistų teigimu, administracinės, tiksliau - represinės, priemonės visame okupantų veiksmų arsenale buvo vyraujančios.

Bet kuris partizaninis sąjūdis, jeigu jo aktyviai nepalaiko vietos gyventojai, yra pasmerktas žlugti. Jis negalėtų išsilaikyti nė pusmečio. Vietos gyventojai, dažniausiai kaimiečiai, yra partizanų ausys ir akys, pastebinčios visus okupantų judesius, jie partizanus

[5] Lietuvos visuomenės organizacijų archyvas (toliau - LVOA), f. 1771, ap. 11, b. 20, I. 79.

[6] *Lietuvos partizaną kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais*, Kaunas, 1996, p. 204-20\

[7] LVOA, f. 1771, ap. 108, b. 4, I. 2.

aprūpina maistu, gydo sužeistuosius, slepia, leisdami šalia ar net pačioje sodyboje įrengti bunkerį-slėptuvę. Jie - partizanų rezervas, papildantis nuolat retėjančias jų gretas. Ką jau kalbėti apie moteris, be kurių meilės ir rūpesčio partizanų gyvenimas būtų buvęs dar sunkesnis ir tragiškesnis.

Vien tai, kad partizaninis karas truko beveik 10 metų, liudija mūsų žmonių paramą partizanams. Apie tai ne kartą rašė ir patys čekistai. Antai 137-ojo šaulių pulko štabo viršininkas mjr. K. Vlasovas 1947 m. rugsėjo 20 d. laiške J. Stalinui apie partizanus rašė: „[...] bazavimosi vietose turi stiprią rėmėjų bazę ir patyrusius ryšininkus. Dalis vietos gyventojų aktyviai remia banditus, teikia jiems slėptuves, aprūpina maistu, informuoja apie mūsų kariuomenės pasirodymą ir veiksmus"[8]. Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko plk. Ivano Rudykos liudijimu, apie partizanų rengiamas akcijas žinodavo daug gyventojų, tačiau nebuvo atvejo, kad apie tai būtų pranešta okupacinei valdžiai[9]. Tokių liudijimų buvo ir daugiau.

Kokią reikšmę turi gyventojų palaikymas, galima spręsti iš Lietuvoje veikusių vadinamųjų raudonųjų partizanų veiklos. Stipriai remiami iš užfrontės, prireikus galintys ten pasitraukti pailsėti ir pasigydyti, 1943-1944 m., kai buvo aišku, kur link krypsta karo sėkmė, Lietuvoje jie aktyviai veikė tik Švenčionių, Vilniaus ir Trakų apskrityse bei kai kurių kitų apskričių valsčiuose, kur buvo juos palaikančių sentikių kaimų. Minėtose trijose apskrityse, besiribojančiose su beveik raudonųjų partizanų valdoma Gudija ir turėjusių panašią kaip Gudijos gyventojų sudėtį, raudonieji partizanai užiminėdavo miestelius, puldavo vokiečių ir mūsų policijos įgulas. Likusioje Lietuvos dalyje jų veikla buvo menka. Jie ten, apsupti jei ne priešiškai, tai nors neutraliai nusiteikusių gyventojų, dažniausiai tūnojo nieko nenuveikdami, jei tik nebuvo vokiečių ar mūsų policininkų iššaudyti ar išgaudyti.

Lietuvos žmonių parama mūsų partizanams buvo tuo labiau reikalinga bei veiksminga, kad jie veikė neturėdami jokio užnugario, iš kurio galėtų gauti ginklų, ypač šovinių, pailsėti ir apgydyti žaizdas. Veikta labai uždaroje erdvėje, nes ir siena su Lenkija, ir

[8] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 291.

[9] Ibid., p. 166.

pajūris maždaug nuo 1947 m. buvo beveik aklinai užblokuoti. Siautėjant rusų kariuomenei, dalis mūsų partizanų pasitraukdavo į Latvijos, dar mažesnė dalis - į Gudijos miškus, bet ten irgi buvo ta pati sovietų valdžia ir tie patys čekistai. Lietuvoje partizanai neturėjo nė tų gamtinių sąlygų, kokias turėjo vakarų ukrainiečiai - didelių miškų, pelkių, kalnų. Į didžiausius mūsų miškus, išraižytus kelių, keliukų ir proskynų, nesunkiai įsibraudavo čekistinės kariuomenės transportas.

Vienas iš svarbių liudijimų, kad mūsų žmonės palaikė partizanus, yra šimtai apie juos sukurtų dainų. Dažniausiai būdavo apdainuojamas vyrų didvyriškumas, jų žuvimo tragizmas, artimųjų, ypač motinų ir mergelių, sielvartas. O apie stribus, ko gero, nėra nė vienos tokios dainos. Apie juos buvo dainuojamos kitokios dainos, tokios kaip „Stribiteliai pasiutę", „Sudrumstė tylą šūviai", „Vienąkart į kaimą stribukai atjojo" ir panašios[10]. Jose pavaizduoti stribai - partizanų kūnų darkytojai, kelnių kišenėse partizanų ieškantys vagys, gimtųjų sodybų degintojai ir pan. Stribai, ypač išgėrę, taip pat dainuodavo, bet dažniausiai rusiškas karo dainas, geriausiu atveju - jų vertimus.

Dabartiniai partizaninės ir antipartizaninės kovos tyrinėtojai rusai gana nuodugniai analizuoja ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių, ypač Vakarų Ukrainos, pasipriešinimą rusų okupacijai. Knygoje „Malaja voina", sudarytoje iš įvairių tyrinėtojų straipsnių arba jų darbų atpasakojimų, greta menko lygio tyrimų pateikiama ir keletas vertų dėmesio. V. Bogdanovas ir kiti autoriai[11], rašydami apie mūsų partizaninį pasipriešinimą (partizanus vadina jau ne banditais, o sukilėliais), pažymi tokias jo ypatybes: 1) jėgos nebuvo sutelktos vienoje vietoje, o buvo daug smulkių pasipriešinimo židinių; 2) buvo priešinamasi etniniu-religiniu pagrindu, todėl partizanai turėjo aukštą kovos motyvaciją ir tai jiems suteikė papildomo atsparumo; 3) nebuvo siekiama kovinės pergalės, o laukta Vakarų įsikišimo, todėl tai buvo ilgai užsitęsęs partizaninis karas. Pasak straipsnio autorių, ypač smarkiai buvo priešinamasi Lietuvos sovietizacijai, todėl atkakliausiai buvo puolamos organizacijos ir asmenys, veikę kaip integravimosi į SSRS svertai. Lietuvos par-

[10] *Partizanų dainos*, Vilnius, 1998.

[11] *Мягков*, с. 408.

tizanų ilgai nebuvo galima įveikti atvira ginkluota jėga, todėl masiškai buvo pradėta naudoti specialias priemones, tarp jų agentų smogikų būrius, kurie ne tik skaldė partizanų būrius, bet ir sukėlė nepasitikėjimą tarp partizanų ir gyventojų. Pasipriešinimas galutinai palaužtas sukolūkinus kaimą ir perėmus jo maisto išteklius. Partizanai kovojo savęs negailėdami, o patekę į apsuptį nusižudydavo. Straipsnio autoriai teigia, kad ir rusų kariai, partizanų apsupti, pradėjo taip pat elgtis. Jie mini atvejį, kai 1945 m. (tiksli data ir vieta nenurodoma; tikėtina, kad tai buvo Labanoro girioje) dvi NKVD kariuomenės divizijos puolė 800 partizanų. Mūšyje žuvo 150 partizanų, o puolančiųjų iš rikiuotės išvedė (nukovė ir sužeidė) apie 800. Straipsnio pabaigoje pabrėžiama, kad sovietai Lietuvoje galutinės pergalės taip ir nepasiekė, pasipriešinimas perėjo į kitas formas ir po daugiau kaip 40 metų vėl sprogo ir sugriovė Sovietų Sąjungą. Rusų tyrinėtojų teigimu, pokario partizaninės kovos visuose antrą kartą okupuotuose kraštuose pareikalavo iš Sovietų Sąjungos didelių finansinių išlaidų, buvo patirta didelių žmonių nuostolių.

Ne su viskuo, ką V. Bogdanovas ir kiti tyrinėtojai teigia, galima sutikti. Jie perdėtai idealizuotai vaizduoja mūsų žmonių nusiteikimą ir veiksmus. Mes patys kur kas kritiškiau žiūrime į kai kurias savo, tarkime, tautinės vienybės problemas.

Visų laikų ir visų šalių užkariautojai stengėsi okupuotuose kraštuose iš vietos gyventojų sudaryti juos remiančių žmonių sluoksnį. Buvo stengiamasi kuo daugiau žmonių padaryti atvirais kolaborantais ar bent priversti susitaikyti su likimu, tyliai paklusti okupantams. Prisitaikymas buvo pasyvus okupantų palaikymas, kolaboravimas - aktyvus. Beje, sovietiškai rusiško teroro ypatybė buvo ta, kad dažnai į savo teroro mėsmalę jie įgrūsdavo ne tik besipriešinančius, bet ir susitaikyti linkusius, ramius žmones ir šitaip didino savo priešų skaičių. Vienas labiausiai nevykusių buvo komunistų nutarimas 1944-1945 m. vykstant karui į kariuomenę imti Lietuvos vyrus; tai daugelį jų pastūmėjo išeiti į mišką. Panašių, tik gal mažiau tragiškų padarinių turėjusių sprendimų komunistai buvo priėmę daug.

Kolaborantai būdavo prisijaukinami teikiant jiems įvairias lengvatas, juos apdovanojant. Ne išimtis ir stribai, tapę bjauriausia

kolaborantų atmaina. Nors jų atlyginimai ir nebuvo dideli (apie metus karui vykstant ir jam pasibaigus jie ir tų negavo), tačiau jie gaudavo įvairių materialinių paskatinimų. Kas tik norėjo, gavo žemės, gyvulių, pastatų, padargų ir kitokio turto, atimto iš nubuožintų ir tremiamų Lietuvos kaimo gyventojų. Lengvatinėmis sąlygomis stribai gaudavo nusipirkti pokario metais deficitinių pramonės ir maisto prekių, vėliau jiems pradėta duoti dar ir nemokamą maisto davinio priedą. Kadangi jiems niekada nebūdavo gana, jie prisidurdavo pasivogdami kratų metu iš gyventojų. Kartais stribai atvirai plėšikaudavo, ypač 1944-1946 m. Tikros aukso kasyklos jiems būdavo trėmimai, kurių metu vogė išsijuosę. Vien Prienų apskrityje po 1948 m. trėmimų, be to, kas buvo leista oficialiai pasiimti, trūko 236 galvijų, arba 10,4 proc. visų iš apskrities ištremtųjų paliktų galvijų skaičiaus. Pasibaigus šiam trėmimui stribai ir aktyvistai arklius pardavinėjo po 100-150 rb, nors tuo metu arklys kainavo 3-6 tūkst. rublių[12]. Visoje Lietuvoje po kiekvieno trėmimo būdavo išvagiama tūkstančiai gyvulių.

Taigi nauda buvo viena iš paskatų stoti į stribus. Kaip rašo A. Potapovas straipsnyje „Mūšis miško prietemoje"[13], „valdžiai padeda nepatenkintieji ir nuskriaustieji, taip pat iš keršto, buvusio pavydo, paprasčiausiai iš noro prikiaulinti - valstietis užgaulus, kerštingas ir smulkmeniškas. Nors kiek parengtas operatyvininkas tokius žmones lengvai nustato. Jų yra visur ir visada". Kaip vėliau matysime, dauguma stribų buvo kaimų, miestelių ir bažnytkaimių neturtėliai - bežemiai ir mažažemiai, patyrę ir tikrų, ir tariamų socialinių skriaudų. Nemažos dalies jų vargą nulėmė jų pačių ar jų tėvų tingumas, betvarkis gyvenimas, girtuokliavimas, todėl komunistų teiginiai, kad dėl vargano gyvenimo kalti ne jie patys, o socialinė santvarka, daugumai tų žmonių nepilnavertiškumo žaizdas kaip medumi tepė. 1944-1945 m. dar karui vykstant daug vyrų į stribus stojo norėdami išvengti ėmimo į rusų kariuomenę ir kad nebūtų išsiųsti į frontą (tai irgi buvo kolaboruoti linkusiems asmenims numestas kaulas). Vėliau dalis jų iš stribų šiaip taip išsikapstė, tačiau kai kurie, ypač aplaistyti žuvusių artimųjų krauju, tarp stribų įstrigo. Traukė į stribus turintys nepilnavertiš-

[12] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 6, l. 94.

[13] Мяснойа, с. 430.

kumo kompleksą (tiek asmeninį, tiek tautinį). Glaustis prie stipriųjų (anksčiau dalis lietuvių glaudėsi prie vokiečių) jiems atrodė priimtina ir net reikalinga. Dalis mūsų žmonių į bet kurią valdžią žiūrėjo su baime, bet kartu ir su pagarba, ir tuo okupantai mokėjo pasinaudoti.

Stribai buvo blogiausia kolaborantų atmaina, su ginklu rankose kovojusi prieš savo šalies nepriklausomybę. Kaip matysime, jų karinis indėlis į okupantų pergalę prieš mūsų partizanus nebuvo didelis. Tik 1945 m. jie nukovė daugiau kaip trečdalį visų tais metais įvairių tipų rusų kariuomenės nušautų mūsų žmonių, bet, reikia manyti, dauguma iš tų 3,6 tūkst. nušautų vyrų buvo ne partizanai, o neginkluoti vyrai, slapstęsi nuo ėmimo į kariuomenę. Kitais partizaninio karo metais stribai yra nukovę apie ketvirtadalį visų žuvusių partizanų. Tai jie galėjo padaryti tik todėl, kad jų užnugaryje stovėjo čekistinė kariuomenė. 1945 m. partizanai stribus buvo užspeitę valsčių centruose ir juos nuo visiško sunaikinimo išgelbėjo tai, kad visuose apskričių centruose ir daugumoje valsčių centrų 1946 m. kovo mėn. buvo įkurta 200 vidaus kariuomenės įgulų. Ne karinės stribų pergalės sudarė tikrąją jų vertę. Lietuvą okupavę rusai nemokėjo lietuvių kalbos, nepažino žmonių ir vietovių. Stribai buvo jų vertėjai ir vedliai. Kitas stribų „nuopelnas" - jie sudarė rezervą, iš kurio buvo iškeliami sovietiniai partiniai darbuotojai ar papildomos milicijos gretos. Tokių perkeltų į aukštesnę tarnybą (stribai buvo sovietinių pareigūnų hierarchijos apačioje) buvo apie 5 tūkst. Be abejo, paaukštindavo tuos, kurie buvo itin atsidavę okupantams ir bent kiek raštingesni. Dar vienas stribų veiklos baras, kaip rašoma viename iš 1950 m. jų politinio ir kovinio parengimo plane, buvo toks: „Kiekvienas kovotojas turi rinkti žinias apie banditus ir jų rėmėjus ne tik pats, bet ir per gimines bei pažįstamus"[14]. Bene didžiausia stribų padaryta žala mūsų kraštui buvo moralinio pobūdžio. Jie smuko taip žemai, kad bet kuris kitas nusikaltimas Lietuvai ir jos žmonėms neatrodė esąs toks kraupus.

Beje, po 1945 m., kai gelbėdami savo gyvybę stribai iš tikrųjų turėjo kovoti, jie buvo patraukti į kovų nuošalę. Tai padaryta dėl

[14] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 14.

Įvairių priežasčių, iš kurių bene svarbiausios šios: 1) partinė, iš dalies ir čekistinė vadovybė pradėjo juos tausoti, nes pamatė, kad Lietuvoje turi nedaug šalininkų ir stribų žuvimas šalininkų gretas dar labiau praretintų; 2) čekistams jų karinė jėga nebuvo reikalinga, nes užteko rusų karių, kurie buvo ir kovingesni, ir judresni, ir drausmingesni.

Įvairių tipų rusų vidaus kariuomenė partizaninio karo metu sprendė karinius strateginius uždavinius (sienos apsaugos, partizanų nustūmimo nuo sienos ir didžiųjų centrų, ypač Vilniaus, apskričių (vėliau ir valsčių) centrų apsaugos, partizanų didžiųjų junginių, jų štabų sutriuškinimo ir pan.), o stribai - tik taktinius (iš dalies saugojo valsčių centrus, lydėdavo į kaimus vietinius aktyvistus ir pan.). Stribai lemti partizaninio karo baigties negalėjo pirmiausia todėl, kad dauguma jų buvo nekovingi, gana bailūs, prastai apmokyti karybos. Antra, puldami partizanus pagal vadinamuosius agentūrinius duomenis, t. y. tiksliai ar bent apytiksliai žinodami, kur partizanus galima surasti, čekistai visuomet pasitelkdavo vidaus kariuomenę. Tokioms operacijoms stribai būdavo kviečiami tik tada, kai šalia nebūdavo kariuomenės, ji vykdydavo kitas užduotis.

Stribai partizanams nebuvo itin pavojingi ir dėl kitų priežasčių. Visų šalių ir laikų partizanai stengdavosi, kad mūšio metu priešas neturėtų techninio ginkluotės pranašumo, todėl mėgindavo priešą įvilioti į kalnus, dykumas, pelkes ar kitas vietas, kur techninis reguliariosios armijos pranašumas sumenktų. Lietuvos gamta nebuvo patogi kovoti, po nedidelius jos miškelius okupantų technika beveik visur galėjo laisvai judėti. Todėl rusų kariai prieš mūsų partizanus turėjo ne tik kiekybinį, bet ir techninį pranašumą, per trumpą laiką savo jėgas sugebėdavo padidinti dešimteriopai, sutraukdami kaimyninių įgulų karius. Tuo tarpu stribai buvo ginkluoti tais pačiais kaip ir partizanai ginklais, kovų pradžioje netgi prastesniais (maždaug kas šeštas mūsų partizanas nešiojosi kulkosvaidį). Jau vien tai juos darė labiau pažeidžiamus. Partizanai savo ginkluotus priešininkus pagal jų kovinę galią buvo suskirstę taip: sovietinė armija, pasieniečiai, vidaus kariuomenė, milicija, stribai, ginkluoti aktyvistai. Pirmųjų trijų partizanai vengdavo, į kovą su jais stodavo tik tuo atveju, kai trauktis nebūdavo kur.

Partizanai žinojo, kad vien savo jėgomis okupantų iš Lietuvos neišvys, visos Rusijos nenugalės, todėl kovodami laukė tarptautinių pokyčių, ir ne jų kaltė, kad istorijos girnos mala taip lėtai. Tuo tarpu su vietiniais išdavikais, kurių veikla padėjo Lietuvą įjungti į SSRS, buvo kovojama be pasigailėjimo, atkakliai ir nuolat.

Partizaniniame kare apskritai beveik nėra uždraustų veiklos būdų. Norėdami išlikti, kovodami su itin klastingu priešininku, mūsų partizanai be pasigailėjimo baudė, dažnai ir mirtimi (mirties bausme nubausta apie 10 tūkst. žmonių) įvairaus tipo išdavikus. Užgriuvus nenusakomų ir nenuspėjamų provokacijų lavinai, partizanai priimdavo ir abejotinų sprendimų, pavyzdžiui, iškilus klausimui, ar už išdaviką gali atsakyti kiti jo šeimos nariai. Tačiau jei partizanai kartais ir klydo, tai tos jų klaidos buvo primestos nuožmaus okupantų elgesio. Kita vertus, partizanus nuosaikiau elgtis vertė jau vien tai, jog reikėjo išlaikyti žmonių paramą. Įvykdę mirties nuosprendį, partizanai paskelbdavo, už ką nubaudė. Čekistai mėgino griauti mūsų žmonių pasitikėjimą partizanais, įvairiais būdais bandydami juos įtraukti į teroristinę veiklą (teroras yra tada, kai nukenčia nekaltieji; šių laikų nacionalistiniai, marksistiniai ir religiniai teroristai mašinose, lėktuvuose sprogdina bombas, nuo kurių dažniausiai žūva atsitiktiniai žmonės; mūsų partizanai mirtimi baudė tik išdavikus, neretai juos iš anksto dar perspėję, kad mestų savo išdavikišką darbą). Kai to nepavyko padaryti, čekistai paleido agentų smogikų gaujas, kurios veikė neva partizanų vardu, juos kuo daugiau kompromituodamos. Beje, agentų smogikų būriuose nemažai buvo ir stribų, kai kurie iš jų, kaip kad pplk. Stasys Šimkus, netgi padarė karjerą.

Okupantai stribams pavesdavo daug bjaurių darbų, kuriais jie turėdavo tarsi išpirkti savo menką kovingumą. Vienas iš niekingiausių - partizanų lavonų niekinimas miestelių aikštėse. Surusėjusio NKVD komisaro Josifo Bartašiūno įsakymu pradėjus vežti nukautų partizanų lavonus į NKVD būstines neva jų atpažinimui (buvo ir toks tikslas), netrukus tai virto viduramžių lygio tyčiojimusi; siekiant žmonėms įvaryti siaubą, lavonai būdavo visaip išdarkomi. Kare nustoja galiojusios beveik visos taikaus gyvenimo etikos normos. Tokiu atveju daug lemia paskiro kovotojo moralinės savybės. Daugumos stribų moralė buvo prasta, todėl jie į

partizaninį karą įnešė ir kriminalinių elementų. Beje, rusų kalba stribas buvo vadinamas „bojec" - kovotoju. Bet šis žodis turi ir kitą prasmę - „skerdikas".

Daugumą stribų galima teisti už šalies išdavimą arba už karo nusikaltimus, o visus juos be išimties - už nusikaltimus žmoniškumui. Šiems nusikaltimams nėra senaties termino. Mat visi iki vieno stribai aktyviai dalyvavo tremiant taikius mūsų krašto žmones.

Kažin ar mus gali paguosti tai, jog tokių kaip mūsų stribai buvo ir kituose okupuotuose kraštuose ir net santykinai, pagal gyventojų skaičių, daugiau negu Lietuvoje. Antai Latvijoje 1950 m. jų buvo 11 tūkst., Vakarų Ukrainoje 1945 m. - 40 tūkst. Visos tautos turi savų išdavikų ir niekšų, tik vienos daugiau, kitos - mažiau. Kaip matome, mūsų tauta nebuvo blogiausia. Be to, visą laiką Lietuvoje trūko 20-40 proc. stribų, nes nebuvo norinčiųjų tą darbą dirbti. Pažymėtina, kad ne vienas net sovietams nuėjęs tarnauti žmogus į stribus žiūrėjo su panieka. Antai 1952 m. kovo mėn. Anykščių rajono „Pergalės" kolūkio pirmininkas Paciūnas, jį saugančių stribų rastas girtas kaime ir raginamas važiuoti namo, juos apšaukė Lietuvos išdavikais[15]. Vienas kitas šiokią tokią karjerą padaręs buvęs stribas (daugiausia tokių buvo tarp milicininkų, keli buvo tapę net pulkininkais) paprastai stengdavosi nutylėti savo karjeros pradžią.

Stribų būriai, kaip 1951 m. vasario 26 d. rašė vienas žymiausių jų vadų 2N valdybos viršininkas Ilja Počkajus, „[...] sukurti ir egzistuoja kovai su banditizmu ir nacionalistiniu pogrindžių. Liaudies gynėjų būrių naudojimas tik kolūkių, rajonų centrų apsaugai ir sovietinio partinio aktyvo priedangai pažeidžia VKP(b) CK, LKP(b) CK direktyvinius nurodymus ir SSRS MGB ministro Abakumovo įsakymus"[16]. Išvedus dalį NKVD kariuomenės iš Lietuvos, stribų būriai 1945 m., kaip jau minėta, iš tikrųjų daugelyje valsčių buvo likę vieni prieš partizanus. Tais metais jų nukauta per tūkstantį. Vėliau partiniams organams, iš dalies ir čekistams nuolaidžiaujant jie buvo patraukti į šalį ir kovose aktyviai nedalyvavo, tik saugojo savo būstines ir aktyvistus, kurie ir patys

[15] LYA, h. 19, I. 21.

[16] Ibid., b. 12, 1. 165.

buvo ginkluoti. Tuo tarpu tiek komunistų, tiek čekistų vadai dar tebevykstant partizaniniam karui suprato, jog propagandos tikslais būtų naudinga, kad stribai taptų jei ne realiai, tai nors popieriuje pagrindine su partizanais kovojančia jėga. LKP(b) CK biuro-1946 m. birželio 6 d. nutarime „Dėl politinio darbo gerinimo liaudies gynėjų būriuose" rašoma, kad partijos apskričių komitetai ir MVD viršininkai „[...] neįvertina liaudies gynėjų būrių vaidmens ir reikšmės, kaip vienos iš aktyviausių formų, kuria darbo masės dalyvauja kovoje su buožėmis ir nacionalistinėmis gaujomis. Tai ypač neleistina tokiomis aplinkybėmis, kai lietuvių nacionalistinis pogrindis ir buožės respublikoje aktyvina priešišką teroristinę veiklą"[17]. MGB ministras D. Jefimovas 1948 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XVII plenume kalbėjo: „Politiniais sumetimais pagrindine ginkluota jėga kovoje su banditizmu turi būti ne armijos kareiviai, o būriai iš vietos žmonių, t. y. liaudies gynėjų būriai ir ginkluotos aktyvo grupės. Reikia pasakyti, kad nei liaudies gynėjų būriai, nei ginkluotos grupės iki šiol nėra smogiamoji jėga kovoje su banditizmu. Dauguma liaudies gynėjų panaudojami aktyvo priedangai ir gyvenviečių bei objektų apsaugai, nors liaudies gynėjų yra per 7 tūkst."[18] Stribai dėl minėtų priežasčių pagrindine okupantų jėga netapo iki partizaninio karo pabaigos, nors raginimų tai padaryti buvo dešimtys. Kuino ristūnu paversti neįmanoma. Pagrindiniais kovotojais su „buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu" stribus mėginta padaryti vėliau, naudojant grynai propagandines priemones.

Stribų krikštatėviu buvo fanatiškas, negailestingas komunistas LKP(b) CK sekretorius Antanas Sniečkus. Jais jis daugiausia rūpinosi. Be jo, ir kiti žinomi komunistų partijos veikėjai vienaip ar kitaip yra prisidėję prie stribų būrių formavimo ir išlaikymo. Antai liberaliuoju komunistu vadinamas Justas Paleckis 1945 m. rugpjūčio 24 d. CK VII plenume kalbėjo: „Naikintojų batalionų vaidmenį ir reikšmę reikia visaip kelti". Jis siūlė naikintojų batalionus pavadinti dirbančiųjų gynimo būriais, liaudies kovotojų būriais arba liaudies gvardijos būriais[19]. Po šių J. Paleckio pasiūlymų pa-

[17] LVOA, f. 1771, ap. 9, h. 92, I. 29-33. [19] Ibid., ap. 8, b. 16, I. 193.
[18] Ibid.. ap. 11, b. 20, I. 84.

sirinktas liaudies gynėjų būrių pavadinimas. Šios kalbos ir pasiūlymai rodo, kad fanatiški komunistų vadai nesuvokė realios padėties ir įsivaizdavo, jog stribai galėjo tapti tarsi mūsų žmonių gvardija, jos pasididžiavimu. Realybė buvo visai kitokia.

Pasibaigus partizaniniam karui, visas partinis ir valstybinis sovietų propagandos aparatas pradėjo kiek galėdamas juodinti partizanus ir skelbti, kad juos sutriuškinusi pagrindinė ginkluota jėga yra stribai. Komunistams reikėjo žmones įtikinti, jog patys lietuviai šalyje įtvirtino okupacinį režimą, kuris tada buvo vadinamas socialistine santvarka. Buvo elgiamasi pagal sukčių išmintį: „Devynis kartus pakartota netiesa dešimtą kartą tampa tiesa". Įdomu, jog patys čekistai gerai suvokė stribų vaidmenį tame kare po karo. Kai 1959 m. KGB vadovybė rajonų KGB įgaliotinių prašė atsiųsti stribų veiklos aprašymus, kuriuos vertėtų paskelbti enciklopedijoje, Naumiesčio (Kudirkos Naumiesčio) rajono KGB įgaliotinis vyr. ltn. Dūda atrašė: „Buvę liaudies gynėjai daugiausia buvo sargyboje, o banditų paėmimo operacijose nedalyvavo". Kėdainių rajono KGB įgaliotinis kpt. Lesickas pranešė, kad rajone „ypatingai pasižymėjusių kovoje su banditizmu liaudies gynėjų nebuvo"[20]. Iš tuo metu buvusių per 70 rajonų tik 13 atsiuntė po 1-3 kovose labiau pasižymėjusių stribų veiklos aprašymus, iš kurių 10 buvo atrinkta ir pateikta enciklopedijos redakcijai. O juk po kovų buvo praėję tiek nedaug metų ir žmonių atmintyje visos peripetijos dar buvo gyvos...

Bet komunistai atkakliai nuolat kartojo akivaizdų melą. Stribų iškėlimo ir pagerbimo apogėjus pasiektas 1984 m. birželio 22 d., kai Vilniuje, VRM kultūros ir sporto rūmuose vyko stribų sąskrydžio baigiamasis posėdis, kuriame dalyvavo per 600 buvusių stribų. Prieš tai vyko rajoniniai stribų sąskrydžiai, mokslinė konferencija apie stribų vaidmenį, prie buvusių stribų būstinių buvo kalamos memorialinės lentos. Sąskrydžio prezidiume pagal hierarchiją susėdo komunistų vadovai: Petras Griškevičius, Rimgaudas Songaila, Nikolajus Dybenka, Algirdas Mykolas Brazauskas, Lionginas Šepetys. LKP(b) CK kreipimasis į stribus gali būti klasikiniu istorinės tiesos iškraipymo pavyzdžiu. Be visa ko, jame rašoma: „Neįkainojamą

[20] LYA, f. 1, ap. 15, h. 1739/4, l. 82, 108.

įnašą į pasiaukojančią kovą su klasiniu priešu įnešė tuo metu partijos sprendimu sukurtų liaudies gynėjų būrių kovotojai, kurių branduolį sudarė buvę partizanai, Raudonosios armijos kariai ir vadai. Pagal širdies liepimą į jų eiles įstojo darbininkai, samdiniai, mažažemiai valstiečiai, geriausi inteligentijos atstovai" (ypač žeidžia pastarasis teiginys, nes, kaip vėliau matysime, visi stribai buvo menko išsilavinimo). Dar daugiau melagysčių pažėrė pranešimą skaitęs KGB pirmininkas Juozas Petkevičius. Jis kalbėjo: „Per susirinkimus ir mitingus dirbantieji smerkė buržuazinius nacionalistus, kaip lietuvių nacionalinių interesų išdavikus. Buvo priimamos rezoliucijos, kviečiančios padaryti galą banditizmui ir buožių sabotažui; buvo reikalaujama apginkluoti liaudį jos iškovojimų apgynimui, liaudies turto apsaugai ir savigynai"[21]. Beje, jo kalboje buvo minimi tik stribams vadovavę čekistai operatyvininkai, jis nė karto nepaminėjo čekistinės vidaus kariuomenės.

Gaudami tokią iškraipytą informaciją, ilgainiui net daugelis kaimiečių partizanus, tuos miško brolius miškinius, pradėjo vadinti banditais. Stribų ir dabar niekas geru žodžiu nemini, tačiau partizanų, didžiųjų mūsų pasišventėlių, įvaizdį komunistai sugebėjo suteršti.

Trumpam grįžkime prie stribų vaidmens kovoje su mūsų partizanais. Kaip minėta, komunistai, gerai žinodami, kas, kaip ir kiek pokario metais kovojo, politiniais sumetimais į priekį stūmė stribus, tarsi jie būtų tą karą laimėję. Tačiau vieną kartą, būtent 1953 m., likimas iš didžiųjų kolaborantų pasityčiojo, privertęs pasakyti tiesą. Lavrentijus Berija, tuo metu buvęs SSRS MT pirmininko pavaduotoju, po J. Stalino mirties kovodamas dėl valdžios, žaisdamas nacionaline korta, parengė pažymą apie padėtį Lietuvoje, o 1953 m. gegužės 26 d. jo iniciatyva buvo priimtas SSKP CK nutarimas „Lietuvos SSR klausimais". Šių dokumentų leitmotyvu tapo teiginys, kad dėl LSSR valdžios aplaidumo socialistinei santvarkai Lietuvoje iškilo pavojus. Priekaištauta, kad respublikoje dar nesunaikintas nacionalistinis pogrindis, kurį labai remia gyventojai. Reaguodami į SSKP CK dokumentus, tų metų birželio 11-13 d. Vilniuje sušauktame LKP(b) CK plenume partiniai veikė-

[21] LYA, f. 1, ap. 46, b. 1339, l. 11, 50.

jai buvo priversti pasakyti tai, ką iki tol ir vėliau nutylėdavo. Savo kalboje A. Sniečkus pripažino, kad lietuviai beveik nedalyvavo sunaikinant vadinamąjį nacionalistinį pogrindį. Pasak jo, tai padarė beveik išimtinai rusai. A. Sniečkus pateikė tokius skaičius. Tuo metu centriniame valstybės saugumo aparate tarp 496 operatyvinių darbuotojų buvo tik 86 lietuviai, iš 17 skyrių viršininkų - tik vienas lietuvis, iš 86 viršininkų pavaduotojų - tik 6 lietuviai, iš 87 rajonų saugumo skyrių viršininkų - tik 9 lietuviai, iš 87 milicijos skyrių viršininkų - 12 lietuvių. Buvusioje saugumo ministerijos vadoyybėje - nė vieno lietuvio. Panašiai kalbėjo ir kiti plenumo dalyviai. Tačiau L. Berijai žlugus, LKP(b) vadai vėl grįžo į senas pozicijas ir toliau melavo įvertindami pokario kovas[22].

Apie stribus rašyti reikia ne vien todėl, kad jie yra mūsų istorijos dalis, nors ir gėdinga, bet ir todėl, kad stribų dvasia, stribizmas gyvas iki šiol.

Stribai buvo viena iš tų mūsų žmonių grupių, kurie, net su ginklu rankoje padėję okupantams, daug prisidėjo prie mūsų visuomenės skaidymosi ir supriešinimo. Apie kiekvieną stribą, jo šeimą, net gimines ir kaimynus susidarydavo krikščioniškoms vertybėms priešiškų žmonių sambūris, kuris ilgainiui, remiamas okupacinės valdžios, vis plėtėsi. Jei su blogiu nekovojama, jis plinta. Stribizmui yra būdingi pavydas, godumas, pagieža, šmeižimas, įtūžis. Šių ydų turi ir kitos gyventojų grupės, tačiau labiausiai jos suvešėjo stribų aplinkoje. Stribizmo bacilos mūsų visuomenėje gajos, tad nėra ko stebėtis, kad išsikerojo tiek daug ydų, kurios mus smaugia ir trukdo daugumai mūsų piliečių ir kartu mūsų valstybei tvirtai atsistoti ant kojų.

[22] B. Puzinavičius, „Politinė raida Lietuvoje naujomis sovietinio režimo sąlygomis (1953-1965 m.)“, *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo instituto darbai,* Vilnius, 1996, Nr. 1, p. 117-122.

I

STRIBŲ BŪRIŲ FORMAVIMAS, JŲ SUDĖTIS

Stribų būrių sudarymas

Naikintojų batalionai Sovietų Sąjungoje buvo įkurti prasidėjus Sovietų Sąjungos-Vokietijos karui NKVD 1941 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 00804, kurį pasirašė L. Berija. Įsakymas vadinosi „Dėl priemonių pafrontėje kovojant su priešo desantininkais ir diversantais"[1]. Jame išvardijama, kurių respublikų ir sričių rajonuose, apskrityse bei miestuose turi būti įkurti 100-200 žmonių naikintojų batalionai. Tuos batalionus turėjo sudaryti komunistams ištikimi žmonės, mokantys valdyti ginklą. Tarnauti juose reikėjo dažniausiai ne darbo metu, neatsitraukiant nuo tiesioginio darbo. Vadovauti tiems batalionams turėjo NKVD ar milicijos operatyvininkai. Įsakyme nurodyta įkurti ir šių batalionų paramos grupes, kurių nariai turėjo dirbti informatoriais, pranešinėti apie įtartinų žmonių pasirodymą.

Nors Lietuva irgi minima tarp tų respublikų, kuriose turėjo būti įkurti naikintojų batalionai, tačiau vargu ar kas 1941 m. buvo padaryta, nes frontas per daug greitai per Lietuvą ritosi. Daugelis rusams simpatizuojančių asmenų kartu su Raudonąja armija (RA) stichiškai, neorganizuotai traukėsi iš mūsų krašto. Be to, tuo metu sovietus Lietuvoje rėmė nedaug žmonių, todėl kūrėsi ne naikintojų batalionai, bet sukilėlių prieš okupantus būriai. Kitose okupuotose Baltijos šalyse - Latvijoje ir Estijoje - naikintojų batalionus spėta sudaryti. (Apie besitraukiančius iš Latvijos naikintojų batalionus, kurie žudė Estijos gyventojus, 1998 m. vienoje konferencijoje kalbėjo estų istorikai.)

Rusijos naikintojų batalionai karo metu turėjo tokių rūpesčių: ryšiai su NKVD, ginkluotė, atlyginimai (naikintojai buvo savano-

[1] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, I. 1-2.

riai, jiems operacijų metu darbovietėse turėjo būti paliktas vidutinis atlyginimas; matyt, darbovietės nenorėdavo nedirbantiems mokėti), batalionų komplektavimas ir kt.[2] Tuose rajonuose, į kuriuos grįžo sovietų valdžia, nurodyta į batalionus priimti iš evakuacijos grįžusius asmenis, buvusius raudonuosius partizanus ir tik iš dalies gyventojus, likusius vokiečių okupuotoje teritorijoje, ir tik tuo atveju, jeigu jie būtų aiškiai prosovietiškai nusiteikę. Įkurtas SSRS NKVD naikintojų batalionų štabas 1941-1944 m. birželio mėn. priėmė 42 įvairaus tipo norminančius dokumentus, apimančius įvairias šių batalionų kūrimo ir veiklos sritis[3].

SSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1941 m. liepos 20 d. įsaku vėl sujungus NKVD ir NKGB į vieną NKVD, jo liaudies komisaru paskyrus L. Beriją, to pat mėnesio 31 d. buvo paskelbta nauja NKVD centrinio aparato struktūra. Joje NKVD naikintojų batalionų štabas (štabo viršininkas G. Petrovas; nuo 1943 m. jį pakeitė Piotras Trofimovas) buvo numatytas tarp 8 administracinių-operatyvinių valdybų (be šių valdybų, tuo metu buvo vadovybės skyriai: NKVD sekretoriatas, kontrolės ir inspekcijos grupė, OSO sekretoriatas, 14 operatyvinių čekistinių valdybų ir skyrių, 6 kariuomenės valdybos, 9 lagerių valdybos ir dar kelios paskiros valdybos bei skyriai). Štabe dirbo 15 žmonių, jį sudarė vadovybė, sekretoriatas, 1-asis poskyris (naikintojų batalionai) ir 2-asis poskyris (partizanų būriai), jis įėjo į SSRS NKVD 4-osios valdybos (teroras ir diversijos vokiečių užimtose teritorijose) sudėtį[4]. 1944 m. gruodžio 1 d. naikintojų batalionų štabas buvo įjungtas į SSRS NKVD GUBB, sudarytą pertvarkius iki tol veikusį SSRS NKVD Kovos su banditizmu skyrių. Vyriausiojoje valdyboje 1945 m. balandžio 1 d. buvo 180 etatų (centriniame NKVD aparate Maskvoje tuo metu buvo 9517 etatų); pagal etatų skaičių valdyba tarp 17 operatyvinių skyrių užėmė septintą vietą[5].

GUBB darbuotojų skaičius didėjo Rusijai išlaisvinant savo žemes ir okupuojant naujus kraštus. Jos viršininku buvo paskirtas valstybės saugumo trečiojo rango komisaras A. Leontjevas, iki tol

[2] Ibid., I. 7, 23, 24, 29, 45.

[3] Ibid., I. 2.

[4] *Лубянка ВЧК-КГБ*, Москва, 1997, с. 29, 276.

[5] Ibid., с. 132, 131, 43.

buvęs OBB viršininku (saugumietiški laipsniai buvo panaikinti ir įvesti bendri armijos laipsniai 1945 m. liepos 6 d.; trečiojo rango komisaro laipsnis atitiko generolo leitenanto laipsnį; 1946 m. liepos 1 d. SSRS MVD organuose dirbo 5 generolai pulkininkai - visi centriniame aparate, 33 generolai leitenantai - 19 iš jų centriniame aparate, 109 generolai majorai - iš jų 54 centriniame aparate, ir 515 pulkininkų). GUBB 1946 m. šefavo MVD ministro pavaduotojas Vasilijus Riasnojus, o nuo 1947 m. - ministro pavaduotojas gen. plk. Ivanas Serovas[6].

Rusams iš naujo net ne visą Lietuvą okupavus, LKP(b) CK 1944 m. liepos 24 d. priėmė nutarimą, pasirašytą A. Sniečkaus, kuriame nurodoma Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose įkurti profesionalius naikintojų batalionus po 150 žmonių kiekviename, o kiekvienoje apskrityje įkurti po naikintojų batalioną, neatitraukiant jų nuo tiesioginio darbo. Nutarime pabrėžiama, kad naikintojų batalionus organizuoja ir komplektuoja NKVD ir partijos komitetai, į juos „pritraukiamas" partinis ir komjaunimo aktyvas, NKVD ir Raudonosios armijos kariai, grįžę po sužeidimų, bet galintys tarnauti naikintojų batalionuose[7]. Beje, tie trys numatyti profesionalių stribų batalionai tuo metu nebuvo įkurti. Po kurio laiko, neatlaikius partizanų spaudimo, tokie profesionalių kovotojų batalionai buvo įkurti kiekvienoje apskrityje.

1944 m. liepos 27 d. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras plk. J. Bartašiūnas išleido įsakymą Nr. 4, kuriame pakartojo daugelį CK postulatų (esminiais stribų klausimais visuomet dokumentą pirmiausia patvirtindavo CK biuras ir tik vėliau jį išplėtodavo čekistų vadovybė; taip buvo todėl, kad CK buvo aukščiausia okupuotos Lietuvos valdžia ir stribai buvo daugiau partijos nei čekistų globojami) ir paskyrė batalionų vadovybę. Apskrityse batalionų vadais paskirti NKVD apskričių skyrių viršininkai, visos Lietuvos stribų štabo viršininku paskirtas pplk. Ignatijus Glazunovas-Eismontas. Nurodyta, kaip tie batalionai bus materialiai aprūpinami[8].

1944 m. gruodžio 3 d. buvo priimtas bendras LSSR LKT ir LKP(b) CK nutarimas, kuriuo įteisintas stribų būrių kūrimas provincijoje:

[6] *Лит. ВКП*, c. 41, 51.
[7] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 7.
[8] Ibid., l. 28.

Dėl naikintojų būrių sudarymo Lietuvos SSR valsčiuose

Kad būtų suteikta parama vietos partinėms, sovietinėms organizacijoms ir NKVD organams kovoje su banditizmu bei kitais antisovietiniais elementais, Lietuvos Liaudies Komisarų Taryba ir Lietuvos KP(b) CK nutaria:

1. Sukurti kiekviename Lietuvos SSR valsčiuje naikintojų būrius iš patikimo, ištikimo sovietų valdžiai partinio sovietinio aktyvo po 30-40 žmonių, neatitraukiant jų nuo darbo.

2. Naikintojų būrių narius apginkluoti trofėjiniais ir iš banditų bei gyventojų atimtais šautuvais ir karabinais. Be to, kiekvienas būrys turi būti apginkluotas lengvuoju kulkosvaidžiu ir reikiamu kiekiu granatų.

3. *Būrių vadais skirti autoritetingus ir narsius, gerai išmanančius karinius dalykus asmenis iš milicijos apylinkių įgaliotinių, raudonųjų partizanų ir t. t. Naikintojų būriai valsčiuose yra apskričių naikintojų batalionų kariniai padaliniai, pavaldūs NKVD organų vadovybei ir veikia pagal jos nurodymus.*

4. Kad būtų pagerintas naikintojų būrių judrumas ir operatyvumas, visi jų nariai nakties metu turi būti kareivinėse valsčiaus centre. Dieną, kai jokios operacijos valsčiuje nevyksta, kovotojai išsiskirsto į namus, o ginklus palieka naikintojų būrio būstinėje, kuri turi būti gerai saugoma.

Išvykoms į operacijas naikintojų būriuose organizuoti naktinį budėjimą, būtiną kiekį arklių transporto.

Kitais naikintojų būrių kūrimo ir naudojimo klausimais vadovautis Lietuvos KP(b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarimu.

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas Gedvilas
Lietuvos KP(b) CK sekretorius Sniečkus[9]

Šiuo dokumentu baigta formuoti stribų būrių struktūra, vėliau ji buvo tik tobulinama.

Stribų „kariuomenės" branduolį sudarė valsčių centruose išdėstyti būriai, kuriuose būdavo po 10-40 stribų. Stribų skaičius būryje daugiausia priklausė nuo vietinių čekistų aktyvumo organizuojant

[9] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 5, l. 149.

tuos būrius ir nuo to, kiek kurioje apylinkėje buvo žmonių, linkusių su ginklu tarnauti okupantams. Apie 20-40 stribų būrys buvo laikomas ir apskrities centre. Visi valsčiuose ir apskrities centre buvę būriai būdavo sujungti (iki 1945 m. spalio 18 d.) į apskričių naikintojų batalionus, o po spalio 18 d., naikintojų batalionų kovotojus perpavadinus „liaudies gynėjais", vienoje apskrityje sujungti stribų būriai buvo pavadinti didžiuoju apskrities būriu*. Valsčių būriai (taip pat ir apskrities centre esantis būrys) dar buvo skirstomi į skyrius. Paprastai būryje būdavo du skyriai, vadovaujami skyininkų; kiekviename skyriuje - po 10-20 kovotojų.

Dar 1945 m. mėginta stribų skyrius (po 5-7 kovotojus) įkurti ir kai kuriuose apylinkių centruose. Ypač aktyvus stribų skyrių įkūrimo apylinkėse šalininkas buvo SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje gen. ltn. Ivanas Tkačenka. Kad stribų skyriai turi būti kuriami ir prie kaimų tarybų, 1945 m. sausio 25 d. didžiulėje, 45 puslapių ataskaitoje apie LSSR NKVD veiklą Michailui Suslovui rašė ir J. Bartašiūnas[10].

Tačiau tais metais partizanų užspeisti stribų būriai vos išsilaikydavo valsčių centruose (iš tikrųjų juos nuo sutriuškinimo išgelbėjo vien tai, kad, kaip minėta, daugelyje valsčių centrų buvo įkurdintos pastovios vidaus kariuomenės įgulos), todėl tokių užmačių įgyvendinti nepavyko. Planas įkurti stribų skyrius kaimų vietovėse prisimintas 1949 m., kai buvo pradėta kaimiečius masiškai varyti į kolūkius. Tada 4-6 stribų skyriai buvo įkurti ne tiek prie apylinkių, kiek prie kolūkių centrų, jų valdybų.

Vis dėlto ir tuo metu būta mėginimų pastūmėti stribus į kaimų vietoves. LKP(b) CK biuro 1946 m. birželio 21 d. nutarime „Dėl kovos Alytaus apskrityje suaktyvinimo" rašoma: „Kiekvienoje apylinkėje įkurti 8-10 žmonių liaudies gynėjų skyrių; bendrą liaudies gynėjų skaičių apskrityje padidinti iki 500-600 žmonių"[11]. Po 1945 m. mūšių, kai Alytaus apskrityje žuvo per 100 stribų, šioje apskrityje nebuvo pajėgiama surinkti daugiau kaip 200 stribų. Tai-

* Rusiškai - *otriad;* rusiškas *vzvod* ir *otriad* lietuviškai verčiama „būrys“; norint atskirti apskričių ir valsčių būrius, apskrities būrys, apimantis visus apskrityje esančius būrius, vadinamas didžiuoju būriu, o valsčių - būriu.

[10] LYA, f. 1, ap. 3, b. 22, I. 45.

[11] Ibid., b. 247, I. 269.

gi ir ši CK užmačia žlugo, nes nebuvo norinčiųjų tapti stribais ir rizikuoti savo galva.

Gana atkakliai stribus iš valsčių ir apskričių centrų perstumti į kaimus siūlė VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas. 1945 m. rugpjūčio 24 d. LKP(b) CK VII plenume, kuriame buvo svarstomas VKP(b) CK nutarimas „Dėl Lietuvos KP(b) CK trūkumų ir klaidų vadovaujant partiniam politiniam darbui", M. Suslovas teigė, kad reikia ir apylinkėse, kur yra „banditų", taip pat MTS ir tarybiniuose ūkiuose kurti naikintojų grupes, iš pradžių nors po 5-7 žmones. Jis siūlė dalį stribų iš valsčių perkelti į apylinkes[12]. Bet, kaip minėta, šios užmačios tuo metu nebuvo įgyvendintos.

Kai 1950 m. vasarą buvo panaikintos apskritys ir surusinant administravimą įkurti rajonai, valsčių stribų būriai buvo laikomi apylinkių būriais, esančiais prie vadinamųjų operatyvinių punktų (buvusių MGB valsčių poskyrių), o didieji būriai - rajonų būriais. Tačiau stribų būriai liko tuose pačiuose buvusių valsčių centruose, kurie tada tapo apylinkių centrais, o į kitus apylinkių centrus nesiplėtė. Tuo metu tam nebuvo didelės būtinybės. Dauguma partizanų jau buvo žuvę, o vidaus kariuomenė per keliasdešimt minučių mašinomis galėjo pasiekti bet kurią vietą.

Naikintojų batalionai SSRS buvo sudaryti daugiausia kovai su išorės priešais - vokiečiais, jų diversantais, šnipais ir pan. Tuo tarpu Lietuvoje sudaryti naikintojų būriai jau iš pat pradžių, dar frontui per Lietuvą ritantis, turėjo kovoti ne tiek su išorės, kiek su vidaus, kaip jį suprato okupantai, priešu. 1945 m. balandžio 7 d. J. Bartašiūno pasirašytoje pažymoje apie stribų veiklą teigiama: „Pagrindinės operatyvinės tarnybinės naikintojų batalionų veiklos rūšys yra šios: kova su banditizmu, paieška vengiančių tarnauti Raudonojoje armijoje, apskričių bei valsčių centrų saugojimas ir t. t."[13] Tokia stribų veiklos seka - kova, paieška, saugojimas - gal ir buvo būdinga 1945 m. Vėliau, daugelyje valsčių centrų įkūrus pastovias vidaus kariuomenės įgulas, stribai su partizanais tiesiogiai kovojo kur kas mažiau ir pagrindine jų veiklos forma tapo pastatų bei aktyvistų saugojimas šiems vykstant į kaimus. Galima manyti, jog tokį jų veik-

[12] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 16, l. 87.

los pasikeitimą noriai toleravo partija, bijojusi, kad partizanai nesunaikintų visų bent kiek vertesnių stribų. Čekistų vadovybė, ypač Maskvos, nuolat primindavo, kad stribų būriai yra sudaryti ne pastatams saugoti, o „kovai su banditizmu". 1945 m. kovo 10 d. GUBB viršininkas A. Leontjevas LSSR OBB viršininkui plk. Aleksandrui Gusevui rašė, jog NKVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkai yra linkę daugiau pasikliauti kariuomene, o naikintojų batalionus naudoja neryžtingai. Jis pažymėjo, kad naikintojai prastai taktiškai parengti, nemoka naudoti ginklų, kad tarp jų pasitaiko išdavysčių ir bailumo atvejų[14]. Be abejonės, čekistams daug parankesni buvo vidaus kariuomenės kariai, nes jie turėjo savo transportą ir ryšio priemones, buvo geriau apmokyti karybos ir pan.

Kalbant apie stribų būrių formavimą reikia paminėti, kad 1944 m. rugpjūčio mėn. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojas plk. Piotras Kapralovas išsiuntinėjo raštus NKVD apskričių skyrių viršininkams, kuriuose detalizavo įvairius nurodymus dėl batalionų formavimo (nurodė, kad batalionai skirstomi į būrius, o šie - į skyrius), dėl sudėties (kiekvieną bataliono narį turi tvirtinti KP(b) komitetai), dėl ginkluotės (ginklai - iš vietinių išteklių, trofėjiniai, surinkti iš gyventojų ir pan.); nurodyta, kad ginklai turi būti saugomi centralizuotai[15].

NKVD apskričių skyrių viršininkai, matyt, turėjo didesnių rūpesčių negu formuoti stribynus, nes 1944 m. spalio 17 d. J. Bartašiūnas, jau gavęs valstybės saugumo komisaro laipsnį (atitiko generolo majoro laipsnį), parašė jiems grasinantį raštą, kuriame konstatavo, kad apie batalionų organizavimą pranešė tik Švenčionių, Utenos, Ukmergės ir Rokiškio apskričių viršininkai, o apie stribų paramos grupių sudarymą - tik Švenčionių skyrius[16]. Tuo tarpu 1945 m. sausio 6 d. rašte J. Bartašiūnui I. Eismontas pranešė, kad jau įkurti neatitraukiant nuo darbo stribų batalionai 17 apskričių, juose yra 3053 žmonės. Matyt, tuo metu stribynų kūrimas buvo gerokai forsuojamas, nes praėjus vos 10 dienų pranešama, kad 209 valsčiuose įkurta 19 batalionų, juose yra 5991 žmogus[17].

[13] LYA, f. 1, ap. 3, b. 49, I. 65.
[14] Ibid., b. 97, I. 134.
[15] Ibid., b. 99. I. 5.
[16] Ibid., I. 22.
[17] Ibid., b. 47, 1. 1, 3.

Be abejo, staigiam stribų gausėjimui daugiausia įtakos turėjo LSSR karinio komisaro 1944 m. gruodžio mėn. nurodymas, kad stribai į rusų kariuomenę nebus imami. Buvo nurodyta 2/3 šaukiamojo amžiaus stribų naktį budėti kareivinėse, o dieną budėti 6-8 žmonių grupei. Po to, kai gavus J. Bartašiūno nurodymą keliose apskrityse visi stribai buvo suvaryti į kareivines, LKP(b) CK rekomendavo atsisakyti tokios praktikos ir nurodė, kad dalis stribų turi dirbti savo ūkiuose, o 2/3 stribų kareivinėse turi būti laikomi tik naktį. J. Bartašiūnas OBB viršininkui A. Leontjevui rašė, kad įkurti batalionai „yra kovingi daliniai ir gerai vadovaujami gali sėkmingai kovoti su banditizmu ir kitais antisovietiniais elementais"[18]. Beje, komisaras tik išsakė norą, kad taip būtų; realybė buvo visai kitokia.

Iš daugelio raštų, kuriuos tuo metu naikintojų batalionų viršininkai maskviečiai atsiuntė į Lietuvą, įdomesni yra keli. Viename jų pateikiama naikintojų batalionų sulaikytinų ar sunaikintinų žmonių klasifikacija[19]. Jame išvardijama 17 kategorijų, pradedant vokiečių parašiutininkais, diversantais, šnipais, dezertyrais iš rusų armijos ir baigiant spekuliantais ir maišelninkais. Įdomu, kad žodžio „sunaikintas" tekste liepiama nerašyti. Pplk. I. Eismontui adresuotame rašte[20] Maskvos čekistai klausia, iš kur bus imta lėšų trijų profesionalių stribų batalionų kovotojams išlaikyti, nes šiaip jau naikintojų batalionai karo metu buvo kuriami jų kovotojų neatitraukiant nuo tiesioginio darbo. Taigi tokio pavidalo stribų būrius, kokius pažino Lietuvos žmonės - profesionalius karinius dalinius, sudarė ne Maskva, bet mūsų kolaborantų valdžia savo pastangomis.

1944 m. liepos 27 d. LSSR naikintojų batalionų štabo viršininkas I. Eismontas paskyrė pirmuosius 20 NKVD apskričių skyrių viršininkų naikintojų batalionų vadais, jų pareigas sudvejindamas.

Pamažu stribų valdymas buvo griežtinamas, smarkėjant kovoms jiems pradėta taikyti kareivinių režimą, t. y. stribai buvo paverčiami profesionaliais kovotojais. 1945 m. vasario 14 d. visiems NKVD apskričių skyrių viršininkams su J. Bartašiūno para-

[18] Ibid., I. 29-38.
[19] Ibid., b. 97, 1. 55.
[20] Ibid., I. 101.

šu išsiuntinėta tokia telegrama: „Siekiant naikintojų batalionus parengti karinei padėčiai, įsakau: 1) būrių kovotojūs valsčiuose laikyti kareivinėse, dieną 1/3 išleisti apsirūpinti maistu; 2) visą laiką organizuoti būrius NKVD apskričių skyrių, valsčių poskyrių, partijos apskričių komitetų, apskričių vykdomųjų komitetų, valsčių vykdomųjų komitetų patalpoms saugoti. Patruliuoti apskričių ir valsčių centruose; 3) neleisti į operacijas nedidelių kovotojų grupių. Siųskite ne mažesnes kaip 10-15 žmonių grupes"[21]. Beje, minėta karinė padėtis Lietuvoje buvo įvesta ir galiojo iki 1946 m. vidurio. Ji sudarė geras sąlygas rusų kariams naudoti itin drastiškus kovos metodus.

LKP(b) CK biuro 1945 m. kovo 23 d. nutarime „Dėl Lietuvos SSR naikintojų batalionų kovingumo padidinimo" viename iš paragrafų, kaip minėta, J. Bartašiūnui siūloma uždrausti visus stribus uždaryti į kareivines; nurodyta kareivinėse palikti tik 15-20 proc. stribų, kitus į operacijas sukviesti pagal iš anksto parengtą planą. Apskričių skyrių viršininkams įsakyta patikrinti stribų politinį patikimumą, neleisti, kad stribams vadovautų atsitiktiniai žmonės, operacijas su jais vykdyti tik gerai pasirengus ir tik NKVD darbuotojams vadovaujant[22].

Partijos spaudžiamas J. Bartašiūnas, kaip minėta, 1945 m. kovo 26 d. išleido įsakymą Nr. 0021 „Dėl trūkumų apskrityse dirbant su naikintojų batalionų kovotojais", kuriame nurodė, kad iš viso būrio stribų kareivinėse turi būti laikoma tik 2/3 ir tik naktį, ir kad jie turi būti šaukiamojo amžiaus vyrai. J. Bartašiūno nurodymu ginklus, laikomus specialioje patalpoje, dieną turėjo saugoti 6 budėtojai. Įsakyta parengti planą, kad kilus pavojui būtų galima greitai sušaukti visus stribus. Nurodyta į užduotis siųsti ne mažesnius kaip 10-15 stribų būrius, vadovaujamus NKVD darbuotojų; stribų apsistojimo vietose organizuoti tų vietų apsaugą, ypač naktį; balandžio mėnesį patikrinti visus stribus; priešiškus ar abejotinus asmenis išmesti; 10 valandų per mėnesį stribus mokyti karybos, o dukart per savaitę juos politiškai šviesti[23]. A. Leontjevui į Maskvą J. Bartašiūnas rašė, jog tie 2/3 šaukiamojo amžiaus

[21] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 44.

[22] Ibid., I. 72.

[23] Vidaus reikalų ministerijos archyvas (toliau - VRMA), f. 141, ap. 1, b. 23, I. 7.

stribų naktį laikomi kareivinėse, o dieną budi 6-8 žmonių grupė. Pasak jo, kai kurie partijos apskričių komitetai visus kovotojus suvarė į kareivines, bet dėl žemės ūkio darbų LKP(b) CK rekomendavo taip nedaryti[24].

Būriai, panašūs į LSSR stribų būrius, matyt, buvo sudaryti visose sovietų iš naujo okupuotose šalyse - trijose Baltijos respublikose, Vakarų Ukrainoje, Vakarų Gudijoje ir Moldovos Besarabijoje. Apie kituose kraštuose buvusius naikintojų batalionus nedaug ką pavyko sužinoti. Šiek tiek duomenų yra apie Latvijoje ir Vakarų Ukrainoje veikusius batalionus. Latvijoje 1945 m. antroje pusėje buvo 10 945 stribai, iš jų beveik 99 proc. šaukiamojo amžiaus. 1946 m. viduryje Latvijoje buvo 20 naikintojų batalionų (po batalioną apskrityje), juose - 15 202 kovotojai, iš kurių 1387 buvo atlyginimus gaunantys profesionalūs operatyvinių grupių nariai. Tose vietovėse, kur buvo daugiau partizanų, jiems taip pat buvo pritaikytas kareivinių režimas. 1950 m. Latvijoje buvo 11 270 naikintojų. Be jų, kiekviename rajone buvo po 50-200 juos remiančių neginkluotų naikintojų. Tuo metu iš 1644 atlyginimą gaunančių naikintojų 57 proc. buvo rusai, 37 proc. - latviai, 7 proc. - ukrainiečiai ir po truputį kitų[25]. Iš tuometinio Ukrainos partijos pirmojo sekretoriaus Nikitos Chruščiovo 1945 m. gruodžio 12 d. laiško J. Stalinui ir jo kalbos, pasakytos 1945 m. gegužės 18 d. Vakarų Ukrainos sričių partijos sekretorių ir NKVD bei NKGB sričių viršininkų pasitarime[26], galima suprasti, jog 1945 m. pabaigoje Vakarų Ukrainoje buvo 1830 savisaugos grupių ir naikintojų batalionų, kuriuose buvo 40 310 vietos gyventojų. Naikintojų batalionų kovotojų skaičius po N. Chruščiovo kalbos gegužės mėn. tikriausiai buvo sumažintas, palikti tik patikimiausi, nes toje kalboje jis teigė, kad Ukrainos partizanai iš naikintojų gauna ginklų ir žinių.

Grįžkime į Lietuvą. Nepaisant visokių kliuvinių, naikintojų batalionai čia toliau buvo sparčiai kuriami. Dar nesibaigus karui, stribų būriai buvo įkurti 262 valsčių centruose. Ką tik pasibaigus

[24] LYA, f. 1, ap. 3, b. 16/1, I. 29-38.

[25] H. Strods, *Latvijos nacionaiu partizanu karš 1944-1956*, Riga, 1996, p. 347, 357, 363.

[26] Ukrainos centrinis valstybinis archyvas, f. 1, ap. 23, b. 1848, I. 397-406; b. 2420, 1. 1-19.

Antrajam pasauliniam karui, t. y. gegužės mėn., stribų skaičius pasiekė apogėjų - 22 batalionuose buvo 10 747 stribai[27]. Po šio apogėjaus stribų skaičius nuolat mažėjo. Nors buvo mažinami stribams skirti etatai (1945-1946 m. buvo 11 tūkst. stribų etatų, 1947-1951 m. - 8 tūkst., 1952-1953 m. - 6 tūkst.), jų nuolat trūko 15-40 proc. Kad ir kaip stengėsi partija ir čekistai, visi stribų etatai niekada nebuvo užimti. Trūko savo šalies išdavikų, norinčių su ginklu kovoti prieš Lietuvos nepriklausomybės šalininkus. Be abejo, stribų gretas retino jų žūtys, bet daugiausia tai, kad bent kiek raštingesni, stropesni bei pareigingesni ar savo aktyvumą demonstruojantys stribai būdavo perkeliami į aukštesnį statusą turinčias žinybas - miliciją ar NKVD (MVD, MGB) (per visą stribų gyvavimo laiką į tas žinybas perkelta 3587 stribai) ar į žemesnius sovietinius ir partinius organus bei įstaigas (ten perkelta 1365 stribai)[28]. Taigi jei tarsime, kad 1944-1954 m. Lietuvoje buvo apie 20 tūkst. stribų, išeitų, kad apie 25 proc. jų buvo perkelti į aukštesnes pareigas. Nepajėgta užpildyti laisvus stribų etatus priimant atvykėlius iš Rusijos (jie sudarė apie 13-14 proc. stribų). Teisindamiesi Maskvai, kodėl nesurenka reikiamo stribų skaičiaus, patys čekistai dažniausiai rašydavo: „Pagrindinė nenorėjimo stoti į naikintojų batalionus priežastis - baimė grasinimų ir banditinio elemento susidorojimo su jų šeimomis" (iš OBB viršininko Boriso Burylino rašto)[29]. Be abejo, baimė tų kovų metu buvo labai svarbus veiksnys. Okupantų primesta kova, tos kovos būdai buvo žiaurūs ir dažnai žmonių akyse gyvybė kabodavo ant plauko. Tačiau tai nereiškė, jog visoms stribų šeimoms grėsė mirties bausmė. Daug lėmė ir tai, koks tas stribas buvo, ar uoliai jis okupantams tarnavo. Uolesni stribai pamažu savo šeimas perkėlė į apskričių ar valsčių centrus (tokių šeimų buvo šimtai, gal net per tūkstantį). Lemdavo ir vietinė kovos specifika. Pavyzdžiui, Lazdijų apskrityje veikusi Šarūno rinktinė mirties nuosprendžius stribų šeimoms ir apskritai visiems išdavikams vykdė kur kas dažniau nei kitų rinktinių partizanai. Įvairiais klausimais daug atviresni būdavo čekistai kariškiai, o ne operatyvininkai. Antai 261-ojo šaulių pulko

[27] LYA, f. 1, ap. 3, b. 53, I. 4.
[28] Ibid., b. 448, I. 93.
[29] Ibid., b. 112, 1. 6.

vadas Aleksandras Zakurdajevas viename iš savo raštų apie padėtį Vilniaus operatyviniame sektoriuje rašė: „Komplektuojame kasdien, bet kadangi patikimų žmonių tarp vietos gyventojų yra labai mažai, be to, dalis gyventojų išvyksta į Lenkiją, naujų kovotojų rinkimas neduoda rezultatų"[30]. (Trakų ir Vilniaus apskričių lenkų tautybės stribų repatrijavimas į Lenkiją - ten išvykti užsirašė iki 50 proc. stribų - rodė, jog nemažai lenkų į stribus įsirašė norėdami išvengti tarnavimo RA ir atsiradus pirmai galimybei iš stribų bėgo.) Teisindamiesi, kodėl nesugeba suburti reikiamo kiekio stribų, čekistų vadai pateikdavo dar kelis argumentus: stribai prastai materialiai aprūpinami, o kalbinami į juos stoti grįžę frontininkai lietuviai atsikalbinėję, jog jiems pirmiausia reikia atstatyti sugriautą savo ūkį[31].

Stribų būriai buvo kuriami labai atkakliai; tuo ypač rūpinosi partiniai organai. Dėl efektyvaus partizanų veikimo ir žmonių priešiškumo okupacinė valdžia ilgai negalėjo saugiai įsitvirtinti Lietuvoje, ypač kaimų vietovėse. Įvairaus tipo rusų kariuomenės Lietuvoje buvo pakankamai, bet okupantai nepažino krašto, nemokėjo kalbos. Mūsų šalį valdyti jiems turėjo padėti iš vietinių žmonių sudaryti ginkluoti būriai. Svarbų vaidmenį visoje stribų kūrimo istorijoje vaidino noras supriešinti atskirus mūsų tautos sluoksnius, priversti vienas žmonių grupes kovoti su kitomis.

Ypač klastingai elgėsi pagrindinis kolaborantas - A. Sniečkus. Jo sumetimus ar bent jų dalį galima suprasti iš jo 1948 m. sausio 27 d. VKP(b) CK sekretoriui Andrejui Ždanovui išsiųsto rašto, kuriame prašoma leisti nors vieną MGB 4-osios šaulių divizijos pulką suformuoti iš lietuvių (tuo metu diviziją sudarė 8 pulkai). Pasak jo, turint tokį pulką nebūtų galimybės didinti nacionalinį priešiškumą įrodinėjant, kad su „banditais" kariauja tik rusai[32]. Maskva tokio pulko sudaryti neleido (ji apskritai labai priešiškai žiūrėjo į tautinius dalinius ir šiek tiek juos toleravo tik Antrojo pasaulinio karo metais), tad A. Sniečkui neliko nieko kito, tik toliau rūpintis stribais. Dar anksčiau, 1947 m. gruodžio 12 d., LKP(b) CK buvo priėmęs tokį nutarimą: „Didžiausias trūkumas yra tas, kad tarp MGB karinių

[30] Ibid., ap. 18, b. 98, I. 39.
[31] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, I. 20.
[32] Ibid., ap. 52, b. 11, I. 2.

dalinių nėra lietuviškų padalinių. Todėl operacijų metu su gyventojais neužsimezga būtinas kontaktas. Nacionalistiniai elementai tai išnaudoja ir tarp gyventojų skleidžia priešišką agitaciją, kuria siekiama didinti nacionalinį priešiškumą". Toliau nutarime rašoma: „Prašyti VKP(b) CK nurodyti SSRS valstybės saugumo ministerijai suformuoti karines dalis iš vietos gyventojų"[33].

Nuosekliai siekdamas stribus paversti profesionaliais kariais, matydamas, kad su tokiais pusiau kariais, pusiau artojais neką tenuveiks, J. Bartašiūnas dar 1945 m. balandžio 14 d. siuntė raštą SSRS vidaus reikalų liaudies komisarui - valstybės saugumo generaliniam komisarui L. Berijai, prašydamas stribus padaryti profesionaliais kovotojais[34].

1945 m. pirmoje pusėje po minėtų bandymų visus stribus suvaryti į kareivines, po to sekusių tokios pozicijos atoslūgių, galiausiai buvo prieita prie lanksčios sistemos: esant didelei partizanų puolimų galimybei arba rengiant prieš juos operacijas, dauguma stribų sueina į kareivines, šiaip jau gyvena laisviau. 1946 m. gegužės 1 d. iš buvusių 7868 stribų į kareivines 10 dienų buvo perkelti 887 stribai, 20 dienų - 169, o visam mėnesiui - 5434 stribai[35] (įdomu, kad toks griežtas režimas stribams buvo pritaikytas tuo metu, kai 1946 m. kovo mėn. Lietuvoje buvo įkurta 200 pastovių vidaus kariuomenės įgulų; matyt, buvo planuotas bendras kariuomenės ir stribų puolimas prieš partizanus). Beje, griežtam kareivinių režimui priešinosi patys stribai, kurių nemaža dalis turėjo šeimas ir šiokius tokius ūkius. Svarbiausia priežastis, trukdžiusi stribus suvaryti į kareivines 1945 m. pirmoje pusėje ir metų viduryje, buvo ta, kad tokiu atveju nebūtų buvę kuo jų maitinti. Šiai problemai išspręsti marionetinė LSSR valdžia ėmėsi įvairių priemonių. (Apie tai plačiau žr. skyriuje „Materialinis aprūpinimas".)

Visą tą energingą veiklą užbaigė tų pačių institucijų 1945 m. rugsėjo 18 d. priimtas nutarimas Nr. 232s, kuriame nurodoma naikintojų batalionus vadinti „liaudies gynėjų būriais", o naikintojus - „liaudies gynėjais"[36]. (Beje, tik A. Sniečkus ir J. Paleckis bei jų partijos draugai Lietuvoje buvo tokie jautrūs „stribo" vardui. Visur kitur - Ukrainoje,

[33] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 5, l. 181-183.
[34] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, l. 48.
[35] Ibid., l. 63.
[36] Ibid., f. 3, ap. 1, b. 247, I. 113.

Gudijoje, Latvijoje, Estijoje, Moldovoje, kur tokie daliniai buvo suformuoti, jie ir toliau buvo vadinami naikintojų batalionais.) Nutarime rašoma: „Atsižvelgiant į tai, kad naikintojų batalionai atlieka didelį darbą kovoje su banditizmu ir gindami dirbančiuosius nuo lietuviškai vokiškų nacionalistų gaujų ir kad „naikintojų batalionų" pavadinimas neatitinka šio meto padėties, Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Taryba ir Lietuvos KP(b) Centro Komitetas nutaria: apskričių naikintojų batalionus toliau vadinti liaudies gynėjų būriais, o atskirus minėtų būrių kovotojus - liaudies gynėjais".

Be abejonės, poveikį stribų būrių formavimui pradiniame jų raidos etape turėjo A. Sniečkaus 1945 m. rugpjūčio 31 d. raštas Nr. 535s partijos apskričių komitetų sekretoriams su grifu „Asmeniškai"[37] (tokį raštą galėjo atplėšti ir skaityti tik žmogus, kuriam jis buvo skirtas) bei prierašu: „Šis laiškas, su juo susipažinus, turi būti grąžintas į Lietuvos KP(b) CK" (taip buvo dažnai elgiamasi, nes visi komunistų vadai sirgo įtarumo liga; perdėtas atsargumas jiems buvo virtęs elgesio norma). Rašto preambulėje rašoma: „Turint tikslą greičiau įvykdyti VKP(b) CK ir Lietuvos KP(b) CK nutarimus artimiausiu laiku užtikrinti buožių nacionalistinių gaujų likvidavimą respublikoje, Lietuvos KP(b) siūlo Jums kartu su NKVD ir NKGB apskrities skyrių viršininkais tuoj pat sudaryti konkretų banditų grupių likvidavimo apskrityje planą".

Raštą sudaro trys skyriai. Pirmasis vadinasi „Operatyvinis čekistinis darbas", jame nurodoma pulti partizanus, naudoti įvairius kovos metodus, kiekvieną partizanų būrį atskirai naikinti, remiantis LKT ir LKP(b) CK 1944 m. gruodžio 22 d. nutarimu, iš partizanų šeimų atimti visą žemę ir turtą.

Antras skyrius vadinasi „Naikintojų būrių stiprinimas". Jame rašoma:

„1. Apskrities centre sudaryti judrų, gerai ginkluotą būrį iš apskrities aktyvo [išbraukta - „iki 100 žmonių". - J. S.].

[...]

4. Stiprinti ir gausinti naikintojų burius valsčiuose, ypač apimtuose banditizmo, remiantis kartu siunčiamu LKP(b) CK biuro ir Lietuvos SSR LKT nutarimu.

[37] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 79.

5. Banditizmo apimtose apylinkėse sukurti ginkluotas grupes, neįeinančias į naikintojų būrius, iš komjaunuolių, apylinkių darbuotojų ir kitų aktyvistų, ypač nukentėjusių nuo banditų rankų, ir aktyviai panaudoti šias grupes atskleidžiant ir sutriuškinant banditų grupes.

6. Aprūpinti ginklais naikintojų būrius ir vietinį aktyvą.

7. Esant reikalui mobilizuoti bet kurios rūšies transportą operacijoms vykdyti.

8. Pagerinti politinį darbą tarp kovotojų-naikintojų ir jų kovinį parengimą.

9. Pagerinti materialines naikintojų būrių, gyvenančių kareivinių režimu, kovotojų sąlygas".

Trečiame skyriuje kalbama apie partinio politinio darbo gerinimą.

Tuo metu apskrityse buvo kuriami vadinamieji „trejetai" ir „penketai", į kuriuos įėjo aukščiausi partiniai sovietiniai ir čekistiniai apskričių pareigūnai. Jie turėjo koordinuoti kovos ir operatyvinius veiksmus prieš mūsų partizanus. Visa tai, taip pat ir šis dokumentas įrodo, kad partiniai organai ne mažiau kaip čekistai atsakingi už viską, ką okupantai padarė mūsų šalyje.

Iki pat gyvavimo pabaigos stribų būriai, ši iš esmės provincijos politinių vadovų gvardija (čia reikia pridurti: kokie politiniai vadovai, tokia ir gvardija; visame pasaulyje gvardiją sudaro rinktiniai kariuomenės daliniai), buvo glaudžiai susiję su partijos komitetais. Faktiškai partija, jos CK inicijuodavo daugelį nutarimų stribų klausimais. Net tada, kai palaužus ginkluotą mūsų tautos pasipriešinimą jie tapo nereikalingi, jų būrių panaikinimą ar sumažinimą emvėdistai turėjo derinti su partijos sričių ir rajonų komitetais. Net ne itin reikšmingas stribų pareigas - būrių politinius vadovus iš pradžių tvirtino LKP(b) CK biuras, o būrių vadų pavaduotojus - apskrities biuras[38]. Partijos įvairių lygių organai turėdavo tvirtinti net atskirus stribus. Vėliau to atsisakyta, labiau pasitikėta čekistų spec. patikrinimais.

Vienas iš gana sudėtingų stribų veiklos aspektų buvo santykiai su rusų vidaus kariuomene. Tiek kariuomenės, tiek stribų opera-

[38] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 151.

tyvinę kovinę veiklą reguliavo čekistai operatyvininkai ir, atrodo, tiek vienų, tiek kitų jėgas galėjo neblogai išnaudoti, jų veiksmus derindami. Bet kariuomenės, ypač po 1945 m., ir taip pakako, kad atvirame mūšyje sutriuškintų bet kuriuos nedideliais būreliais po 1945 m. mūšių išsiskirsčiusius mūsų partizanus. Tuo laikotarpiu beveik visada jėgos būdavo labai nelygios, dažniausiai prieš vieną partizaną stodavo ne mažiau kaip 10 rusų karių, o neretai ir po 20-30 ar net 100. Todėl čekistams labiausiai rūpėjo surasti partizanus, atskleisti jų judėjimo ir ryšio kanalus. Tai sužinojus, užtekdavo rusų kariuomenės jiems sutriuškinti. Tad stribai tarsi likdavo nuošalyje, nereikalingi. Kiek kitokia padėtis buvo 1945 m. Tuo metu partizanų buvo keliasdešimt tūkstančių, jie realiai grasino beveik visiems valsčių centrams, todėl tais metais stribams teko dažnai dalyvauti kautynėse.

Tačiau visa tai nereiškia, kad stribai ir kariuomenė turėjo tik tą menką ryšį, kai reikėdavo vykdyti didelio masto operacijas. Čekistinė - tiek operatyvinė, tiek karinė - vadovybė stengėsi, kad kariuomenė „temptų" stribus, juos mokytų (dauguma stribų neturėjo jokio supratimo apie karybą ir kovinėse operacijose daugiausia vadovavosi tik savisaugos instinktais). I. Tkačenkos ir NKVD Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės viršininko gen. mjr. Golovkos 1945 m. lapkričio 3 d. įsakymu dėl kariuomenės perdislokavimo buvo paskirti nauji operatyvinių sektorių viršininkų pavaduotojai kariuomenės reikalams. Viena iš keturių jiems skiriamų užduočių buvo tokia: „Organizuoja liaudies gynėjų būrių mokymą ir kovinę veiklą, įtraukia juos į kovą su banditizmu"[39]. Tokių įsakymų ir nurodymų kariuomenės vadams buvo ir daugiau. Tačiau bene didžiausią poveikį stribų kariniam mokymui ir drausminimui turėjo 1945 m. lapkričio 3 d. I. Tkačenkos, Golovkos ir J. Bartašiūno pasirašytas įsakymas Lietuvos teritorijoje dislokuotai NKVD kariuomenei. Jame rašoma, kad L. Berija leido stribų mokymui panaudoti 275 seržantus ir 15 karininkų[40]. Seržantai buvo paskirti stribų būrių vadais, karininkai, matyt, vadovavo jiems iš NKVD apskričių skyrių. Pagal pirminį planą buvo numatyta seržantus stribų būrių vadais laikyti iki 1945 m. pabaigos, vėliau tas

[39] Ibid., ap. 18, b. 64, I. 121.

[40] Ibid., 1. 122.

laikotarpis, matyt, buvo pratęstas beveik iki 1946 m. vidurio.

1946 m. birželio 18 d. rašte MVD apskričių skyrių viršininkams J. Bartašiūnas rašė, jog seržantams išvykus iš stribų būrių krito stribų kovingumas ir drausmė. Be kai kurių kitų priemonių (visa atsakomybė už stribų būrių veiklą skiriama valsčių poskyrių viršininkams, nurodoma skirti būrių vadų pavaduotojus) nurodoma, jog iš valsčiuje esančios įgulos į stribų būrį turi būti paskirtas instruktorius seržantas, kuris mokytų karybos. Kur įgulų nėra, stribus turėtų mokyti vienas iš valsčiaus poskyrio darbuotojų[41].

Nuolat buvo tobulinami stribų veiklą reglamentuojantys dokumentai, nes represinės struktūros buvo gerokai subiurokratintos (apie tai, kokių dokumentų būdavo stribų asmens bylose, rašoma poskyryje „Stribų dokumentai"), įvedamos naujos stribų veiklos ataskaitų formos. NKVD apskričių skyriai nuo 1946 m. sausio kiekvieną metų ketvirtį turėjo pristatyti dvi ataskaitas: vieną - apie stribų būklę ir veiklą ir antrą - apie stribų būrių išdėstymą, jų kiekybinę sudėtį ir apginklavimą. Kas mėnesį turėjo būti pristatoma ataskaita apie būrių veiklą ir jos rezultatus. Be to, ne vėliau kaip 10 d. po įvykio reikėjo atsiųsti charakteringiausių stribų vykdytų operacijų aprašymus ir tuoj pat pranešimus apie ypatingus atvejus. Nurodoma, jog kiekviename valsčiaus poskyryje turi būti pildomas kovos veiksmų dienoraštis[42]. Šie dienoraščiai vėliau buvo sunaikinti, todėl nėra galimybės plačiau, o svarbiausia - giliau pažvelgti į stribų kovinę veiklą. Minėtas ataskaitos formas ir joms suvestines nurodė įvesti SSRS NKVD GUBB ir jos buvo ilgai naudojamos.

Partija nuolat koregavo stribų veiklą, mėgino ją „stiprinti" ir gerinti. 1947 m. lapkričio 14 d. priimamas eilinis LKP(b) CK nutarimas „Dėl priemonių stiprinant liaudies gynėjų būrius"[43]. Jame rašoma: 1) partijos apskričių ir valsčių komitetų sekretoriai ir MGB organai patikrina visus stribus ir jų būrius visiškai sukomplektuoja. Komplektuoja tik iš vietos gyventojų; 2) tarp stribų vykdomas masinis politinis darbas; 3) stiprinamos stribų pirminės komjaunimo organizacijos; 4) stribynuose įkuriami raudonieji kampeliai;

[41] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 151.
[42] Ibid., I. 51-52.
[43] LVOA. f. 1771, ap. 190, b. 5, I. 170.

5) MGB įpareigojama, kad stribai išeitų 96 val. mokymo programą. Naudoti stribus daugiausia kovai su partizanais; 6) nuo 1947 m. spalio 1 d. papildomam stribų maitinimui skirta 8 tūkst. sauso davinio „pagal ypatingo sąrašo normas". Vienam stribui duoti po 700 g duonos dienai; 7) iš vietinio biudžeto suremontuoti stribams patalpas; 8) pasiūlyti partijos apskričių komitetų sekretoriams ir vykdomųjų komitetų pirmininkams rūpintis žuvusių stribų šeimomis. Joms skirti pagal miestų kainas 500 porų moteriškų, 1000 vyriškų porų batų, 5000 medvilnės audinio, už 15 tūkst. rb trikotažo ir vilnonių audinių; 9) sukurti ginkluotas grupes visur, imtinai iki kaimų. Jų narių sąrašus tvirtinti partijos apskričių komitetuose.

Beje, šis CK nutarimas buvo vienas iš nedaugelio, kuriame stribų reikalai sprendžiami gana dalykiškai. Daugumoje tokio tipo nutarimų vyraudavo nurodymai „pagerinti", „padidinti", „aprūpinti", „sustiprinti" ir panašūs.

LKP(b) CK irgi kaip užkeikimus priima vieną po kito nutarimus, kuriuose represinės struktūros raginamos greičiau sunaikinti mūsų tautos pasipriešinimą okupantams. 1946 m. spalio 5 d. priimamas nutarimas, kaip „greičiausiu laiku sunaikinti buržuazinį nacionalistinį pogrindį ir jo ginkluotas gaujas"[44]. 1947 m. balandžio 14 d. priimamas nutarimas „Dėl priemonių, sustiprinančių kovą su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis"[45].
1947 m. gruodžio 12 d. priimamas jau minėtas CK biuro nutarimas, kuriame rašoma, jog didelis trūkumas yra tai, kad tarp MGB dalinių nėra lietuviškų padalinių[46]. 1948 m. birželio 18 d. priimamas nutarimas „Dėl politinio darbo tarp gyventojų pagerinimo ir buržuazinių nacionalistinių gaujų likvidavimo"[47]. Visuose šiuose nutarimuose vienoks ar kitoks vaidmuo skiriamas ir stribams. Apskritai CK nutarimuose apie MGB ir kitų tipų kariuomenes kalbama labai prabėgomis, tarsi ne jos buvo lemiamoji jėga, Lietuvoje įtvirtinusi okupacinį režimą.

1948 m. pabaigoje kai kuriose apskrityse, silpstant pasipriešinimui, pradėta tikrinti stribų etatus. Apskričių skyrių viršininkams

[44] Ibid., ap. 195, b. 2, l. 83.
[45] Ibid., l. 226.
[46] Ibid., ap. 190, b. 5, l. 181.
[47] Ibid., f. 1186, ap. 1186-15, b. 3, l. 5.

nurodyta: „Patikrinkite būrių etatus; tuose valsčiuose, kur yra daugiau banditų, palikite iki 30 žmonių būrius, o kur mažiau - 10-15 žmonių skyrius"[48]. Truputį vėliau, ypač pradėjus žmones varyti į kolūkius, stribai buvo pradėti kilnoti iš vienos apskrities (nuo 1950 m. vasaros - rajono) į kitą, norint sustiprinti tuos būrius, kurių veiklos zonose buvo dar stiprūs ir veiklūs partizanų būriai. Kartu vyko lyg ir priešingas procesas. MGB ministras D. Jefimovas 1948 m. rugpjūčio 14 d. raštu leido visiems apskričių skyrių viršininkams į „liaudies gynėjų" būrius priimti naujus žmones, neatsižvelgiant į apskritims patvirtintus stribų skaičius[49]. Be abejo, taip jis darė norėdamas užpildyti kuo daugiau stribų etatų, o kartu atsižvelgdamas į tai, kad partizanų pasipriešinimas atskiruose šalies regionuose buvo nevienodas (tuo metu stipriausi tapo Žemaitijos partizanai).

1949 m. birželio 6 d. priimamas Lietuvai lemtingas LKP(b) CK biuro nutarimas „Dėl kovos su buržuazinio nacionalistinio pogrindžio liekanomis ryšium su kolūkių kūrimu respublikoje". Šiame nutarime nurodoma įkurti ginkluotas grupes iš vadinamųjų aktyvistų, kolūkiečių ir kitų žmonių kolūkiuose, MTS, apylinkėse, įmonėse ir kt. Tos grupės turėtų ne tik saugoti kolūkių turtą, bet ir kovoti su partizanais. Tuo tarpu stribai turėtų tik kovoti[50]. Iš tikrųjų viskas vyko nevisiškai taip, kaip planavo CK. Dažnai tų ginkluotų grupių branduolį sudarė stribai, iš valsčių perstumti į apylinkes, nes kaimuose gyvenančių aktyvistų buvo nedaug. Stribų perstūmimas į kaimus žymėjo naują kovos etapą. Kadangi stribus daugelyje vietovių labai stipriai rėmė vidaus kariuomenė, partizanai jau nepajėgė jų išstumti iš kaimų ir okupacinė valdžia pamažu ir ten įsitvirtino.

Kaip minėta, stribų perkėlimo į kaimus planų buvo ir anksčiau, tai padaryti stengėsi ir LKP(b) CK sekretorius Aleksandras Trofimovas, ir tuo metu dar tik laikinai ministro pareigas einantis P. Kapralovas. Jie 1948 m. vasario 29 d. pasirašė „Instrukciją apie ginkluotų grupių organizavimo tvarką ir jų panaudojimą kovoje su banditizmu Lietuvos SSR"[51]. Šioje instrukcijoje buvo rašoma apie tai, kas bus įgyvendinta 1949 m.

[48] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, l. 52.
[49] Ibid., l. 58.
[50] LVOA. f. 1771, ap. 195, b. 6, l. 119.
[51] Ibid., ap. 52, b. 20, l. 65.

1950 m. pradėjus stribus imti į rusų kariuomenę, stribų būrius komplektuoti tapo dar sunkiau. Šią problemą mėginta spręsti pasitelkus ir komjaunimą. LKJS CK nurodė rajonų komitetams į stribų būrius papildomai siųsti tos organizacijos narius[52].

1950 m. birželio 20 d. vietoj 41 apskrities įkūrus 88 rajonus ir tų metų liepos 5 d. - keturias sritis, pakito ir stribų valdymo struktūra, nors stribų veiklai tai neturėjo didelės įtakos. Valsčių „liaudies gynėjų būriai" tapo apylinkių būriais; jų skaičius nepadidėjo, jie liko tuose pat buvusiuose valsčių centruose (su apskritimis buvo panaikinti ir valsčiai).

Ir toliau visi stribų veiklos ir gyvavimo klausimai buvo gerinami su partijos komitetais. MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas plk. Michailas Zacharovas 1950 m. vasarą rašė MGB rajonų skyrių viršininkams, kad jiems praneštas rajone laikytinų stribų apytikris skaičius ir kad jie patys turėtų apsispręsti, kiek norėtų turėti būrių, juose stribų ir atskirų skyrių. Rašte nurodoma: „Etatus suderinkite su partijos rajono komiteto sekretoriumi"[53].

Nuo 195-1 m. ryškiai diferencijuojamas stribų skaičius atskiruose rajonuose. Stribų etatai didinami tuose rajonuose, kur dar buvo likę partizanų - Daugų, Dotnuvos, Dusetų, Joniškėlio, Jurbarko, Kalvarijos, Kavarsko, Kazlų Rūdos, Pandėlio, Prienų, Raseinių, Smėlių, Skuodo, Šilalės, Tytuvėnų, Žiežmarių ir kai kuriuose kituose,
o kituose - mažinamas. Stribų skaičius minėtuose rajonuose buvo didinamas priimant tų rajonų gyventojus ir perkeliant stribus iš tų rajonų, kur partizanų liko mažai arba visai neliko.

2N valdybos viršininko I. Počkajaus 1951 m. rugsėjo 24 d. raštas MGB sričių valdybų viršininkams rodo, kad čekistų vadovybė buvo bejėgė prieš masiškus stribų drausmės pažeidimus ir kitokius nusižengimus. Jame rašoma, kad per 1951 m. septynių mėnesius iš stribų buvo atleista 1449 žmonės, t. y. ketvirtadalis stribų, todėl ateina nauji, neturintys patirties, o stribų štabai užverčiami atleidimo ir priėmimo bei kitais dokumentais. Anot I. Počkajaus, taip yra todėl, kad blogai tikrinamas priimamų asmenų patikimumas ir sveikata, bet daugiausia atleidžiama dėl drausmės pažeidimų. Pasak viršininko, atleidžiama už menkiausią nusižengimą -

[52] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 132.

[53] Ibid., l. 7.

per minėtą laikotarpį už tai atleisti 342 žmonės. Rašte I. Počkajus nurodo: „Drausmės pažeidėjams taikyti visas auklėjimo ir drausminančio poveikio priemones, iš būrių atleisti tik tuo atveju, jei padarytas nusižengimas susijęs su kriminaliniu nusikaltimu ir MGB organų autoriteto griovimu"[54].

Vienas iš paskutiniųjų LKP(b) CK biuro nutarimų stribų klausimu buvo priimtas 1952 m. sausio 9 d., jis vadinosi „Dėl liaudies gynėjų būrių būklės". Jame konstatuojama, kad 50 proc. stribų dalyvauja kovose su partizanais, o kiti saugo įvairios paskirties būstines - savo, MGB, LKP(b) bei kolūkius ir kt., kad trūksta beveik 2 tūkst. stribų, kad stribams niekas nevadovauja, nes daugelis operatyvininkų, kurie paskirti vadovauti stribams, neatleidžiami iš kitų pareigų, kad 115 būrių neturi politinių vadovų, kad 2,5 tūkst. stribų komjaunuolių per 1951 m. vienuolika mėnesių įvykdė 748 amoralius poelgius. CK biuro priimtame 15 paragrafų nutarime tik keli punktai buvo konkretūs, kituose - įprastos sovietinės formuluotės: „padėti", „pakelti", „gerinti" ir t. t. Konkrečiuose punktuose rašoma: 1) MGB rajonų skyriai stribams vadovauti turi skirti operatyvininkus, atleistus iš kitų pareigų; 2) būriai turi būti visiškai sukomplektuoti; 3) būtina likviduoti stribų neraštingumą[55]. Beje, ir šie nutarimo punktai nebuvo įvykdyti, išskyrus pirmąjį.

Partizaninis karas ėjo į pabaigą, mūsų kraštas nepajėgė tęsti tuo metu neperspektyvios ginkluotos kovos. Komunistai turėjo spręsti nereikalingais tapusių stribų likimą. Tuometinis LSSR KGB prie MT pirmininkas Kazimieras Liaudis į Maskvą, SSRS KGB prie MT pirmininko pavaduotojui K. Lunevui 1954 m. balandžio 9 d. pranešė, kad 30 rajonų stribų būriai yra visiškai išformuoti, o kituose palikta apie tūkstantį stribų. Tų metų birželio 19 d. K. Lunevas plk. K. Liaudžiui atsiuntė tokio turinio raštą: „Pagal iš Jūsų gautą informaciją ir vietoje susipažinus nustatyta, kad liaudies gynėjų būrių kovotojus Lietuvos SSR valstybės saugumo organai daugiausia naudoja įvairiose saugojimo priemonėse. Tuo pat metu šių būrių išlaikymui išleidžiamos didelės valstybės lėšų sumos. Atsižvelgdamas į tai, kad Lietuvoje liaudies gynėjų būriai šiuo

[54] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, I. 238.

[55] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 8, 1. 143-150.

metu neturi lemiamos įtakos likviduojant ginkluotų gaujų likučius, Valstybės saugumo komitetas prie SSRS MT mano, jog būtina, suderinus su partijos organais, artimiausiu metu iki minimumo sumažinti liaudies gynėjų būrių etatus ir 1954 m. pabaigoje būrius visai išformuoti"[56]. Šis Maskvos čekistas tiksliai apibūdino stribų, kaip kovotojų, vertę. Tuo tarpu Maskva jau 1954 m. liepos 19 d. davė nurodymą stribų būrius galutinai išformuoti, tačiau dar tų metų lapkričio 30 d. tarnavo 320 stribų, kuriuos buvo žadama atleisti iki 1955 m. sausio 12 d.[57]

Dauguma atleistų stribų buvo įdarbinti skiriant jiems „patogias" pareigas - brigadininkais, sargais, gaisrininkais, kolūkių pirmininkų pavaduotojais ir pan. Rajonai privalėjo į centrą pranešti, kur ir kiek atleistų stribų yra įdarbinta. Prieš atleidžiami stribai turėjo pasirašyti pasižadėjimą, jog niekam neišduos jiems žinomų „valstybės paslapčių". Dauguma jų, matyt, todėl, kad ir patys buvo tų „paslapčių" kūrėjai, niekada neatgailavo dėl savo padarytų darbų ir iki galo liko ištikimi okupantams.

Teisinis stribų statusas

Kadangi stribų būriai sudarė vietines ginkluotas formuotes, į kurias įstojama savanoriškai ir kurios nepriklausė nei NKVD (MVD), nei MGB, nebuvo finansuojamos iš jų biudžeto, tai dėl jų teisinio statuso buvo nemažai keblumų. Dauguma su jais susijusių problemų išsispręsdavo tik todėl, kad Sovietų Sąjungoje apskritai nebuvo jokių teisinių pagrindų ir daug kas buvo sprendžiama vadų nurodymu.

Nuo pat jų veikimo pradžios kilo klausimas, pagal kurį kodeksą - civilinį ar karinį - turi būti teisiami nusikaltę stribai. Matyt, tas klausimas ypač aktualus pasidarė pasibaigus karui, nes jo metu jokių teisinių kolizijų nekildavo - viską sprendė šautuvo teisė.

1945 m. liepos 28 d. LSSR OBB 3-iasis poskyris išsiuntinėjo raštą, kuriame perteikė SSRS Aukščiausiojo Teismo plenumo 1941 m. rugpjūčio 14 d. nutarimą. Jame buvo skelbiama: „1) Piliečiai, esantys

[56] LYA, f. 1, ap. 3, b. 463, i. I.

[57] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 363.

naikintojų batalionuose, už nusikaltimus, padarytus pažeidžiant naikintojų batalionuose nustatytą tarnavimo tvarką, turi atsakyti pagal atitinkamus karinių nusikaltimų nuostatų straipsnius; 2) šios kategorijos bylas sprendžia karo tribunolai“[1]. Šitokio turinio raštą LSSR OBB gavo iš SSRS GUBB 6-ojo skyriaus viršininko plk. P. Trofimovo[2], kurio, matyt, buvo užklausta, kaip turi būti baudžiami stribai. Taigi stribai, lyg ir nebūdami kariškiais - neduodavo karinės priesaikos, neturėjo karinių laipsnių ir t. t. - teisiniu atžvilgiu tapo pavaldūs karo tribunolams.

Šį nelogiškumą mėgino aiškintis LSSR MVD kariuomenės prokuroras S. Grimovičius. Jis 1947 m. birželio 13 d. parašė raštą A. Sniečkui, M. Gedvilui ir D. Jefimovui, kuriame teigė, kad iki 1946 m. liepos mėn., kai Lietuvoje buvo atšaukta karo padėtis, stribai buvo teisiami kaip kariškiai. Taip elgiamasi ir atšaukus karo padėtį. Prokuroro manymu, tai yra teisiškai nepagrįsta, o LSSR vadovybė nepriėmė jokio nutarimo dėl teisinės „liaudies gynėjų" padėties. „Jei atsisakysime šios radikalios priemonės [teisti stribus kaip kariškius.
- J. S.], tai iš liaudies gynėjų būrių bus masiškai dezertyruojama, pasitraukiama; tai rodo pridedamas MGB Varėnos apskrities skyriaus viršininko pranešimas [pranešime rašoma, jog Rudnios stribai J. Akulovičius, J. Kitavičius, S. Ultinas, A. Stonys ir O. Matiažka kategoriškai atsisako toliau tarnauti teigdami, jog jau ištarnavo dvejus ir daugiau metų; dar rašoma, kad jei šie stribai bus atleisti, tai ir likę būrio nariai gali pasitraukti. - J. S.], kad atsisakoma veikti ginklu, pabėgama iš mūšio lauko, bijoma, nesilaikoma tarnybos statuto ir t. t., o visa tai turės didelį poveikį būrių kovingumui. Būriai gali tapti nekovingais". Prokuroras siūlo busimuosius stribus lyg ir pašaukti į sovietinę armiją, suburti į karinius padalinius „su iš to išplaukiančiais padariniais" (tarnybos laikas, apranga, maistas, priesaika, lengvatos ir t. t.). Jei tai nebus padaryta, mano prokuroras, stribų nebus galima teisti kaip kariškių. „Būtina pažymėti, kad neaprūpinus būrių maistu ir apranga dažnai pasitaiko tokių atvejų, kai liaudies gynėjai užsiima rinkliavomis, vagystėmis, plėšimais ir kitais neleistinais veiksmais vietos gyventojų atžvilgiu"[3]. S. Grimovi-

[1] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 95.
[2] Ibid., b. 97, I. 162.
[3] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 295, 1. 1-3.

čiaus manymu, CK ir MT turi priimti atitinkamą nutarimą. Tačiau jokio nutarimo nebuvo priimta, nors A. Sniečkus ir stengėsi šį tą daryti. 1947 m. birželio 26 d. pranešime VKP(b) CK sekretoriui A. Ždanovui jis konstatavo, kad „teroristinė buožių ir nacionalistų gaujų veikla respublikos teritorijoje nesilpsta", ir prašė „suteikti valstybinį aprūpinimą 8000 liaudies gynėjų, prilyginant juos sovietinės armijos kariams. Priešingu atveju liaudies gynėjų būrius reikia paleisti, kadangi dėl sunkių materialinių sąlygų (liaudies gynėjas gauna maisto kortelę, bet dažniausiai su ja turi išlaikyti ir šeimą) daugelis liaudies gynėjų iš valstiečių renka duokles, neretai tiesiog plėšia, tuo padarydami didelį politinį nuostolį. Tik per tris mėnesius - kovą, balandį, gegužę - už drausmės laužymą atleisti 248 žmonės, 74 žmonės atiduoti teismui už sovietinės teisės pažeidimus"[4].

Maskvos viršininkai, šiaip jau išpildantys daugelį savo marionečių iš Lietuvos prašymų, šį kartą to nepadarė ir stribai liko „vietine ginkluota formuote, padedančia triuškinti nacionalistinį pogrindį". Kaip minėta, Maskva neišpildė ir kito A. Sniečkaus prašymo - MGB 4-ojoje šaulių divizijoje įkurti nors vieną lietuvių pulką.

Beje, anksčiau minėti penki Rudnios stribai pasitraukė iš būrio ir išėjo dirbti žemę; jų už tai neteisė, nes tai jau nebuvo karo meto dezertyravimas[5]. Šis ir panašūs bandymai atsikratyti stribų statuso, matyt, privertė stribus tvarkančias institucijas susitaikyti su tuo, kad iš stribų išeinama savo noru, pateikus kad ir tokius motyvus: „dėl gyvenamosios vietos pakeitimo", „dėl šeimyninių aplinkybių" ir pan. Beje, rudniečių argumentavimas, jog jie „jau dvejus ir daugiau metų atitarnavo", t. y. atliko darbą, tolygų tarnavimui sovietinėje armijoje, rodo, jog dalis karo metu įstojusių stribų savo veiklą laikė tarnavimo sovietinėje armijoje pakaitalu.

Taigi ir po S. Grimovičiaus kreipimosi į marionetinę valdžią dėl teisinio stribų statuso liko daug neaiškumų. Stribai ir toliau už padarytus nusikaltimus būdavo teisiami karo tribunolų, nors nebuvo davę karinės priesaikos. O minėtam prokurorui ne tiek rūpėjo teisinė stribų padėtis, kiek jis bijojo ir vadovybę gąsdino tuo, jog jei stribų neteis karo tribunolas, jie gali pakrikti. Matyt, vado-

[4] Ibid., b. 242, I. 3-5.

[5] Ibid., b. 273, I. 24-28.

vybė - tiek partijos, tiek čekistų - žodžiu ar kitaip susitarė, kad stribai ir toliau bus teisiami karo tribunolo, bet kartu jiems bus leista ir savo noru iš stribų pasitraukti.

Štai ką 1948 m. birželio 24 d. atsakė LSSR MGB ministro pavaduotojas P. Kapralovas į klausimą, ar negali turėti karinių laipsnių RA ir MGB atsargos karininkai, dirbantys stribų būrių vadų pavaduotojais: „Asmenys, esantys liaudies gynėjų būriuose, nėra MGB organų darbuotojai. Turėti karinių laipsnių jie negali, nes liaudies gynėjų būriai nėra kariniai padaliniai, o vietinės formuotės, kovojančios su banditizmu"[6].

Tai buvo pabrėžiama ne kartą. 1951 m. birželio 2 d. MGB ministro padėjėjas pplk. Nikolajus Kučiuginas išsiuntinėjo raštą, kuriame nurodė, kad stribai nesikreiptų į MGB ligonines, nes jie nėra MGB darbuotojai. Susirgę jie turi kreiptis į Sveikatos apsaugos ministerijos ligonines ir ambulatorijas[7].

1951 m. sausio 31 d. MGB ministras P. Kapralovas, turėdamas galvoje tą faktą, kad kreipdamiesi į įvairias įstaigas stribai prisistato MGB darbuotojais, nurodė, jog priimant į stribus jiems būtų išaiškinta, kad „liaudies gynėjų būriai yra laikinos respublikos dirbančiųjų ginkluotos formuotės, kurios, vadovaujamos partinių organų ir LSSR MGB, dalyvauja kovoje su banditizmu". Jie - ne MGB darbuotojai, jų tarnavimas savanoriškas, jų teisinė padėtis, lengvatos ir privilegijos - tokios pat kaip ir kitų LSSR piliečių[8].

Taigi stribai, kuriems retsykiais vis dėlto tekdavo rizikuoti savo galva, komunistams tebuvo patogūs pastumdėliai, nedaug oficialiai galėję pretenduoti į tai, kas buvo skirta valdantiesiems sluoksniams - į uždaras parduotuves ir uždaras ligonines, uždaras sanatorijas ir t. t. Tiesa, aštuntajame ir devintajame dešimtmečiais suteikiant stribams teisinį „Didžiojo Tėvynės karo dalyvio" statusą su visomis iš to išplaukiančiomis privilegijomis ta skriauda tarsi ir buvo atitaisyta. Bet tų laikų sulaukė anaiptol ne visi stribai, o netrukus buvo atkurta nepriklausomybė, nubraukusi visas stribų privilegijas.

[6] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, 1. 49.

[7] Ibid., ap. 16, b. 12, I. 153.

[8] Ibid., ap. 3, b. 354, 1. 20.

Vadovavimas. Vadovavimas stribams, kaip ir visų represinių gerokai subiurokratėjusių struktūrų, buvo daugiapakopis. Vilniuje, centriniame čekistų aparate - NKVD (nuo 1946 m. balandžio 1 d. - MVD), nuo 1947 m. kovo mėn. - MGB, nuo 1953 m. balandžio vėl MVD, nuo 1954 m. vasario - KGB - buvo atitinkami stribams vadovaujantys štabai ir skyrių bei valdybų poskyriai. Iki 1944 m. gruodžio 1 d. stribams vadovavo LSSR naikintojų batalionų štabas. Vėliau jis buvo prijungtas prie LSSR OBB, kurio 3-iasis poskyris vadovavo naikintojų batalionams. Nuo 1946 m. balandžio 1 d. OBB pertvarkius į UBB, stribams vadovavo jo 1-ojo skyriaus 5-asis poskyris. Tiek naikintojų batalionų štabui, tiek OBB 3-iajam poskyriui, tiek UBB 1-ojo skyriaus 5-ajam poskyriui iki 1947 m. balandžio mėn. vadovavo pplk. I. Glazunovas-Eismontas, dažniausiai pasirašinėjęs tik antra savo pavardės dalimi. 1947 m. vasario 18 d. visus vadovavimo kovai su partizanais, jos organizavimo ir vykdymo reikalus perdavus MGB, šioje žinyboje buvo sudaryta 2N valdyba, kurios 3-iojo skyriaus poskyris vadovavo stribams. 1950 m. liepos mėn. Lietuvoje sudarius sritis, jų MGB valdybose stribams vadovauti buvo įkurti 2N skyrių ketvirtieji poskyriai. Aukščiausio lygmens vadovavimas stribams pradėjo strigti, kai po J. Stalino mirties 1953 m. balandžio 15 d. dvi ministerijos - MVD ir MGB - buvo sujungtos į vieną MVD ministeriją, o 1954 m. vasario 10 d. buvo įkurtas KGB. Panaikinus MGB, matyt, visa buvusi 2N valdyba perėjo į MVD ir ten sudarė 1-ąją valdybą, kuriai vadovavo buvęs 2N valdybos viršininkas pplk. T. Župikovas. Stribams tuo metu, matyt, vadovavo tos valdybos 4-ojo skyriaus poskyris, kurio viršininku buvo pplk. I. Ščebetunas. Nuo tų metų rugpjūčio mėn. stribais pradeda rūpintis MVD 4-oji valdyba, kurios 3-iajame skyriuje netrukus buvo įkurtas poskyris stribams vadovauti. Įkūrus KGB, stribų likučiams vadovavo 4-osios valdybos 2-asis skyrius. Jo viršininku buvo pplk. K. Martusevičius.

Daug sudėtingiau stribams vadovauti buvo apskrityse (rajonuose) ir valsčiuose (apylinkėse). Svarbiausia tų sutrikimų priežastis, matyt, buvo ta, jog stribai tiesiogiai nepriklausė nei MVD, nei MGB, o patys operatyvininkai daug noriau naudojosi čekistinės kariuomenės paslaugomis. Vadovavimas provincijoje šiek tiek sunormalėjo tik 1948 m., kai apskrityse buvo įkurti štabai stribams vadovauti.

Patyrinėkime nuodugniau, kaip buvo vadovaujama stribams ir kaip tas vadovavimas kito.

LKP(b) CK biuro 1944 m. liepos 24 d. nutarime, kuriuo remiantis pradėta sudarinėti naikintojų batalionus Lietuvoje, rašoma, kad batalionus organizuoti ir komplektuoti pavedama NKVD ir partijos organams. Tiesiogiai batalionams vadovauti nurodoma dviem būdais: bataliono vadas, kaip ir politinis vadovas, gali būti atleistas iš kitų pareigų arba dirbti sudvejindamas pareigas. Pirmuoju atveju bataliono vadu ir jo pavaduotoju politiniams reikalams nurodoma skirti NKVD kariuomenės kadrinius karininkus, antruoju atveju bataliono vadu skiriamas NKVD apskrities skyriaus viršininkas arba jo pavaduotojas, o jo pavaduotoju politiniams reikalams - atsakingas partijos apskrities komiteto darbuotojas[9]. Tačiau liepos 27 d. įsakyme J. Bartašiūnas nurodė, jog naikintojų batalionai turi būti įkurti visoje „išlaisvintoje Lietuvos teritorijoje", kiekvienoje jos apskrityje, o jų vadais skiriami neatitraukiant nuo tiesioginio darbo NKVD apskričių skyrių viršininkai. Matyt, tuo pačiu metu paskirtam LSSR naikintojų batalionų štabo viršininkui pplk. I. Eismontui nurodoma trims batalionams, kurie turi būti sudaryti iš profesionalių karių, parinkti vadus[10]. Toliau plėtodamas CK nurodymus, J. Bartašiūno pavaduotojas P. Kapralovas 1944 m. rugpjūčio mėn. NKVD apskričių skyrių viršininkams įsakė tuoj pat pradėti kurti naikintojų batalionus, juos išskirstyti į būrius ir skyrius. Pastarojo padalinio vadus nurodė skirti iš vietos gyventojų apskrities skyriaus viršininko įsakymu[11].

LKT ir LKP(b) CK 1944 m. gruodžio 3 d. nutarime dėl 30-40 žmonių būrių sudarymo kiekviename valsčiuje nurodoma, kad būrių vadais reikia skirti autoritetingus ir drąsius žmones, gerai išmanančius karybą. Nutarime rašoma, jog valsčių naikintojų būriai „yra apskričių naikintojų batalionų kariniai padaliniai, pavaldūs NKVD organų vadovybei ir veikia pagal jos nurodymus"[12]. Tačiau taip nebuvo. Valsčių stribų būrių vadais, sudvejinus pareigas, tapo valsčių poskyrių viršininkai. Kodėl taip padaryta - nevisiškai aišku. Gal trūko karybos išmanančių žmonių, o gal tiesiog bijota

[9] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 329.

[10] LYA, f. !, ap. 3, b. 99, 1 . 1 .

[11] Ibid., 1. 5.

[12] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 332.

vadovavimą neaiškaus patikimumo stribų būriams pavesti taip pat neaiškaus patikimumo žmogui iš vietos gyventojų.

1944 m. liepos 27 d. I. Eismonto įsakymu stribų batalionų vadais buvo paskirti šie NKVD apskričių skyrių viršininkai, neatitraukiant jų nuo pagrindinių pareigų, jų pareigas sudvejinant:

1. Alytaus bataliono - milicijos j. ltn. Antonas Kiselis
2. Biržų - valstybės saugumo kpt. J. Ratnikovas
3. Kėdainių - B. Matkus
4. Kretingos - valstybės saugumo vyr. ltn. G. Stadalnikauskas
5. Mažeikių - T. Byškovas
6. Panevėžio - milicijos vyr. ltn. Aleksandras Kripaitis
7. Raseinių - vyr. ltn. K. Batkus
8. Rokiškio - valstybės saugumo kpt. A. Matušiūnis (ar Matušionis)
9. Seinų - valstybės saugumo kpt. Vasilijus Bogomolovas
10. Šakių - mjr. G. Ščiokinas
11. Šiaulių - milicijos vyr. ltn. Dmitrijus Česnokovas
12. Švenčionių - kpt. Piotras Berezinas
13. Tauragės - valstybės saugumo vyr. ltn. J. Ryžniukas
14. Telšių - valstybės saugumo mjr. Piotras Černyšovas
15. Trakų - valstybės saugumo mjr. Pavelas Ručkinas
16. Ukmergės - P. Liutkus
17. Utenos - valstybės saugumo ltn. Ivanas Kirjanovas
18. Vilkaviškio - vyr. ltn. Benediktas Balsys
19. Zarasų - valstybės saugumo kpt. V. Vyjinas[13].

Įdomu, kad šie NKVD apskričių skyrių viršininkai buvo paskirti tada, kai dalies Lietuvos rusai dar nebuvo okupavę (frontas laikėsi prie Dubysos). Apskritai sovietiniai represiniai organai veikė labai operatyviai: vos rusų kariuomenė įžengdavo į kurią nors vietovę, tuoj pat pasirodydavo ir įvairių žinybų („Smerš", NKVD, NKGB ir kt.) operatyvininkai.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš šių apskričių skyrių viršininkais paskirtų karininkų (trijų laipsniai nenurodyti) tik 6 ar 7 buvo lietuviai. Beje, 1945 m. rugsėjo 10 d. tarp vyr. operatyvinių įgaliotinių, dirbančių su stribais, iš 21 čekisto taip pat buvo tik 6 lietuviai: Joniškio apskrityje - A. Zaloga (?), Vilniuje - P. Maginskas, Kretin-

[13] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 2.

goje - V. Končius, Telšiuose - P. Bogatyrius, Kėdainiuose - J. Krasauskas, Šilutėje - V. Zambieris[14]. Beje, pirmasis galėjo būti rusas ar ukrainietis, o paskutinis iš jų - latvis. Taigi net tokioms pareigoms, kur, sovietų akimis žiūrint, labiausiai būtų tikę lietuviai, pažįstantys vietovės specifiką, jie nebuvo paskirti. Trūko lietuviškų kadrų, o gal apskritai nelabai buvo pasitikima visais lietuviais.

J. Bartašiūnas 1945 m. sausio mėn. (tiksli data nenurodyta) rašte NKVD apskričių skyrių viršininkams nurodė, kad remiantis SSRS NKVD 1944 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. 001525 LSSR naikintojų batalionų štabas išformuojamas, o visi štabo etatai perduodami OBB, kuriame suformuotas naikintojų batalionų poskyris organizuos batalionus ir jiems vadovaus. Apskrityse bendrieji vadovavimo naikintojų batalionams reikalai ir toliau paliekami NKVD apskričių skyrių viršininkams. Tiesiogiai su batalionais dirba vyr. operatyviniai įgaliotiniai, kurių etatai įsteigti apskričių skyrių BB poskyriuose[15]. Lietuvoje iki 1946 m. vidurio stribų reikalams vadovavo NKVD OBB 1-ojo skyriaus 3-iasis poskyris.

OBB viršininkas pplk. A. Gusevas 1945 m. sausio 9 d. patvirtino tokius 3-iojo poskyrio etatus: pplk. I. Glazunovas-Eismontas, buvęs naikintojų batalionų štabo viršininkas, skiriamas OBB viršininko pavaduotoju ir poskyrio viršininku; vyr. ltn. I. Grigoričevas, buvęs štabo viršininko pavaduotojas, skiriamas poskyrio viršininko pavaduotoju; vyr. ltn. A. Zaloga, buvęs štabo instruktorius, skiriamas vyr. operatyviniu įgaliotiniu; ltn. Piotras Sinycinas, buvęs štabo instruktorius, skiriamas vyr. operatyviniu įgaliotiniu. Du vyr. operatyvinio įgaliotinio ir vienas operatyvinio įgaliotinio etatai palikti laisvi[16].

Vadovybės 1945 m. kovo 14 d. rašte NKVD apskričių skyrių viršininkams nurodoma, ką turi dirbti darbui su stribais paskirti vyr. operatyviniai įgaliotiniai. Jie turi: 1) organizuoti, komplektuoti kovotojų būrius, tvarkyti jų apskaitą, skaičiuoti kovotojų ir jų paramos grupių ginkluotę; 2) kontroliuoti, kad naikintojų būriai būtų tikslingai panaudojami operatyvinėje ir kovinėje veikloje, ir tvarkyti jų kovinės veiklos apskaitą; 3) konkrečiai NKVD valsčių

[14] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 215.
[15] Ibid., l. 199.
[16] Ibid., l. 208.

organams padėti rengti priemones, numatant ginti valsčių centrus, ryšio linijas ir geležinkelius; 4) dalyvauti kuriant naikintojų būrių čekistinės kariuomenės operacijos planus, 5) žinoti, kiek kariuomenės, kovojančios su „banditais", ir ginkluotės yra apskrityje; 6) nagrinėti čekistines karines operacijas ir teikti pasiūlymus, kaip šalinti jų trūkumus. Aprašyti naikintojų būrių operatyvinius kovinius veiksmus; 7) rengti naikintojų būrių panaudojimo apžvalgas, instrukcijas, nurodymus; 8) organizuoti naikintojų būrių mokymą; 9) tvarkyti žuvusiųjų apskaitą; 10) rengti ataskaitas[17].

Gavęs tokį darbų krūvį, apimantį ne tik stribų, bet ir daugelį kovos su partizanais aspektų, bet kuris operatyvininkas turėjo suabejoti, ar jam tas pareigas norisi eiti. Nors operatyvininkai buvo kariškiai, turintys paklusti vyresniojo įsakymui, tačiau savo darbo pobūdį jie galėjo šiek tiek reguliuoti. Darbas su stribais tarp operatyvininkų nebuvo populiarus. Su jais dirbant karjeros padaryti nebuvo galima. Jų darbas dar labiau pasunkėjo nuo 1945 m. gegužės mėn., kai šešiose apskrityse, o netrukus ir visoje Lietuvoje stribai buvo suvaryti į kareivines, t. y. paversti profesionaliais kovotojais. Kadangi jie iki 1945 m. rugsėjo mėn. atlyginimo negavo, tai vien dėl jų materialinio aprūpinimo rūpesčių buvo per akis.

1945 m. kovo 9 d. P. Kapralovas NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo raštą, kuriame nurodė, kad jie turi žinoti:
1) kur ir kokio dydžio naikintojų būriai yra suorganizuoti, koks jų kovingumas; 2) kiek jie turi ginklų ir šovinių; 3) kaip būriai ir batalionas yra pasirengę vykdyti operatyvines užduotis[18]. Tokio lygio pamokymai tiek tebuvo verti, kad juose primenama, jog egzistuoja stribai ir jie turi būti rengiami kovai.

Gana įdomus stribams turėjo būti laikotarpis, kai nuo 1945 m. lapkričio vidurio iki metų pabaigos (vėliau tas laikotarpis pratęstas iki 1946 m. birželio mėn.) jiems vadovauti ir juos mokyti į kiekvieną būrį buvo paskirti NKVD vidaus kariuomenės 275 seržantai ir 15 karininkų. Gavę valdžią daugiausia ne itin tvarkingiems ir drausmingiems, karo mokymų neragavusiems stribams, seržantai uoliai ėmėsi darbo. Nepaprastą jų uolumą, pereinantį į sadizmą, skatino nemažai priežasčių, tarp jų kad ir tokios: pirma, sovietinėje kariuomenėje

[17] Ibid., b. 99, I. 64.

[18] Ibid., I. 51.

tvyrojo didelis priešiškumas tarp jos įvairių tipų karių (tarkime, jūrininkai nesutarė su visais kitais kariais - artileristais, pėstininkais, tankistais ir kt.); antra, jie turėjo vadovauti žmonėms tos tautybės, kurią, pasak rusų, daugiausia sudarė „nepribaigti fašistai". Jau vien dėl to seržantai galėjo negailestingai elgtis su stribais.

Matyt, kitose sovietų okupuotose šalyse stribams buvo dar chaotiškiau vadovaujama, nes 1946 m. gegužės 29 d. laikinai einantis SSRS MVD GUBB viršininko pareigas plk. P. Trofimovas išsiuntinėjo respublikų OBB ar UBB viršininkams direktyvą, kurios pirmame paragrafe rašoma: „Atkurti specialius aparatus (skyrius, poskyrius), kurie buvo įkurti panaudojant BB valdybų ir skyrių etatus SSRS NKVD 1944 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. 001525, kad vadovautų naikintojų batalionams, ir jų darbą skubiai nukreipti pagal paskirtį"[19].

Tuo tarpu J. Bartašiūnas 1946 m. balandžio 1 d. įsakymu Nr. 0033, kai OBB buvo pertvarkytas į UBB, paskyrė pplk. I. Glazunovą-Eismontą UBB 1-ojo skyriaus viršininko pavaduotoju (jis ir 1-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio viršininkas) ir atleido jį iš OBB 3-iojo poskyrio viršininko pareigų[20].

Prieš tai, kovo 30 d. buvo patvirtinti 162 UBB etatai (miestų ir apskričių MVD skyriuose taip pat buvo BB poskyriai). Visa valdyba buvo suskirstyta į vadovybę ir sekretoriatą (juose - 15 žmonių), dar buvo 1-asis skyrius su 5 poskyriais ir 44 etatais (šis skyrius tiesiogiai vadovavo kovai su ginkluotu pogrindžiu; trys jo poskyriai vadovavo kovai su pogrindžiu atitinkamose apskrityse ir miestuose, vienas - kovai su pogrindžiu Vilniaus mieste, 5-asis vadovavo stribams), 2-asis - Tardymo skyrius su 30 etatų ir dviem poskyriais (vienas tardė pogrindžio, kitas - „gaujų" dalyvius),
3-iasis - Operatyvinio radijo ryšio skyrius su dviem poskyriais. Be to, buvo atskiras 9 žmonių radijo centras, periferinio ryšio grupė (34 etatai), etatų apskaitos ir informacijos poskyris (10 etatų), repatriantų aptarnavimo poskyris (5 etatai) ir žvalgybos poskyris (3 etatai). Stribų „aptarnavimo" 1-ojo skyriaus 5-ajame poskyryje buvo 7 etatai: viršininkas, jo pavaduotojas, 3 vyr. operatyviniai įgaliotiniai ir 2 operatyviniai įgaliotiniai[21]. LSSR MVD BB valdyba

[19] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, I. 148.
[20] VRMA. f. 141, ap. 1. b. 51, I. 56.
[21] Ibid., b. 50, 1. 58-61.

buvo įkurta 1946 m. kovo 15 d., SSRS NKVD įsakymu sujungiant LSSR MVD Tardymo skyrių ir OBB. UBB viršininku buvo paskirtas gen. mjr. P. Kapralovas, ir toliau likęs ministro pavaduotoju[22].

Beveik tokia pat UBB struktūra išliko iki 1947 m. vasario 18 d., kai ši valdyba iš MVD buvo perduota MGB. Be minėto valdybos viršininko, tuo metu buvo du jo pavaduotojai - plk. Jakovas Sinycinas ir pplk. B. Burylinas. 1-ajam skyriui vadovavo pplk. Stepanas Figurinas. Šio skyriaus 5-asis poskyris, vadovavęs „liaudies gynėjų" būriams, turėjo tą patį viršininką, jo pavaduotoju buvo vyr. ltn. I. Grigoričevas, vyr. operatyviniais įgaliotiniais - kpt. F. Chodkinas, vyr. ltn. P. Sinycinas ir mjr. I. Ščebetunas, operatyviniais įgaliotiniais - ltn. A. Sokolovas, j. ltn. N. Urasovas ir. vyr. ltn. A. Nikolajevas. Valdyboje labai išsiplėtė Operatyvinio ryšio skyrius. Jame 1947 m. pradžioje dirbo 61 žmogus, iš jų 30 šifruotojų. Tuo metu valdyboje buvo 168 etatai. Iš visų joje dirbusių žmonių tik du buvo lietuviai[23].

Tuo pat metu ir apskrityse MGB pavaldumui buvo perduodami BB poskyriai. Juose dirbo po 20-35 žmones (Alytaus apskrityje - 22, Biržų - 33, Kretingos - 33 ir t. t.). Visose apskrityse buvo operatyviniai įgaliotiniai darbui su „liaudies gynėjų batalionu"[24].

1946 m. rugsėjo 27 d. SSRS GUBB viršininkas gen. ltn. A. Leontjevas patvirtino naikintojų batalionų etatus. Bataliono vadovybę turėjo sudaryti keturi žmonės:

1. Bataliono vadas - juo būna MVD apskrities skyriaus viršininkas, sudvejinus jo pareigas. ,
2. Štabo viršininkas - vyr. operatyvinis įgaliotinis darbui su naikintojais, sudvejinus jo pareigas.
3. Du instruktoriai, kuriems numatomas 600 rb atlyginimas, parenkami iš naikintojų, turinčių karinį pasirengimą.

Šaulių būriui (valsčiaus būrio atitikmenai) numatyti tokie etatai:

1. Būrio vadas - MVD valsčiaus poskyrio viršininkas, sudvejinus jo pareigas.
2. Politinis vadovas, gaunantis 450 rb atlyginimą.

[22] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 264, l. 131.
[23] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 83, I. 31-37.
[24] Ibid., l. 38-39.

3. Būrio vado pavaduotojas, gaunantis 450 rb.
4. Du skyrių vadai, gaunantys po 425 rb.
5. 30 šaulių, gaunančių po 300 rb[25].

Lietuvoje čekistai būrio vado pavaduotojo etatą jau buvo įsteigę nuo 1946 m. gegužės[26], nes, matyt, įsitikino, kad iš valsčių poskyrių viršininkų, einančių deklaratyvias būrio vado pareigas, naudos nedaug.

Prieš šį Maskvos įsakymą 1946 m. liepos 16 d. J. Bartašiūnas pasirašė įsakymą Nr. 0085, kuriame nurodoma: „Nuo 1946 m. liepos 1 d. kiekviename liaudies gynėjų būryje įsteigti po vieną būrio vado pavaduotojo, politinio vadovo etatą ir du skyrių vadų etatus [...]. Nustatyti pareiginius atlyginimus: būrio vado pavaduotojo - 450 rb, politinio vadovo - 450 rb ir skyrių vadų - 425 rb kas mėnesį. Ryšium su atlyginimų padidinimu įsteigiant etatus nustatyti, kad bendras liaudies gynėjų būrių kovotojų skaičius respublikoje turi būti 10 425 žmonės. Būrių vadų pavaduotojų ir skyrių vadų pareigoms skubiai parinkti patikimus, raštingus ir išmanančius karinius reikalus žmones"[27]. Be abejo, čekistų požiūriu tai buvo reikalingas žingsnis, panaikinęs iki tol buvusią lygiavą, nors stribų būriuose jau seniai buvo išsisluoksniavusios, tik formaliai neįteisintos pareigos.

Sunkiai suprantama, kodėl P. Kapralovas 1947 m. balandžio 1 d. pažymoje LKP(b) CK rašė, jog apskrities „liaudies būriams" vadovauja apskrities MGB viršininkas, o tiesiogiai - tik vienas karininkas, vyr. operatyvinis įgaliotinis. Stabas apskrityje nenumatytas. Būrio vado pareigos nenumatytos, todėl kiekviename būryje iš geresnių kovotojų parenkamas būrio vado pavaduotojas ir po du skyrių vadus, kurie gauna tokį pat atlyginimą kaip ir kiti kovotojai, todėl yra nepatenkinti[28]. Neaišku, ar J. Bartašiūno 1946 m. liepos mėn. ir vėlesnis Maskvos rugsėjo mėn. įsakymas taip ilgai nebuvo vykdomi, ar P. Kapralovas vadovavosi senais duomenimis. Šiaip ar taip, minėtos pareigos stribų būriuose buvo įsteigtos. Beje, P. Kapralovas toje pažymoje CK toliau rašė, kad dėl respublikoje susiklosčiusios padėties stribai turėtų būti kareivinėse, ta-

[25] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, l. 182.
[26] Ibid., l. 110.
[27] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, l. 171.
[28] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 237, l. 18.

čiau neturima patalynės, tad paprastai kareivinėse būna tik budintieji, o kiti ilsisi namuose ir sukviečiami tik esant reikalui.

1946 m. birželio 18 d. J. Bartašiūnas rašė MVD apskričių skyrių viršininkams, kad iš būrių išvykus vidaus kariuomenės seržantams sumažėjo stribų kovingumas ir sušlubavo drausmė. Jis siūlė atsakomybę už stribus skirti valsčių poskyrių viršininkams ir jų pavaduotojams kariuomenės reikalams (šias pareigas ėjo valsčiuose dislokuotų vidaus kariuomenės įgulų viršininkai). Kad būtų kasdien dirbama, J. Bartašiūnas davė tokius nurodymus: 1) MVD apskrities skyriaus viršininko įsakymu skirti būrių vadų pavaduotojais patikimus kovotojus; 2) iki 1946 m. liepos 1 d. surengti jiems seminarą-instruktažą; 3) ten, kur yra įgulos, mokymams į kiekvieną būrį skirti po seržantą, o kur įgulų nėra, instruktoriais skirti vieną iš valsčiaus poskyrio darbuotojų. Būrių vadų pavaduotojai turėjo būti tvirtinami partijos apskrities komitete, paskui jų pavardes, pasirašius partijos sekretoriui ir valsčiaus poskyrio viršininkui, reikėjo atsiųsti į LSSR MVD UBB[29]. Matyt, šis raštas, neturintis juridinės galios, neturėjo ir jokio poveikio, todėl J. Bartašiūnas pasirašė anksčiau minėtą įsakymą.

Didžiuliame plane, pavadintame „Lietuvos SSR teritorijoje dislokuotos kariuomenės operatyvinių priemonių užtikrinimas likviduojant nacionalistinio pogrindžio štabus ir gaujas, veikiančias Lietuvos teritorijoje", kurį 1946 m. rugsėjo 26 d. pasirašė J. Bartašiūnas ir 4-osios šaulių divizijos vadas Pavelas Vetrovas, patvirtino SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas gen. plk. Arkadijus Apolonovas, yra tokia skiltis: „Dalių vadams [turima galvoje kariuomenės dalių. - *J.* S.] visus naikintojų būrius, esančius valsčių centruose, paimti savo valdžion, įvesti juose drausmę ir karišką tvarką, organizuoti būtiną karinį ir politinį parengimą"[30]. Dar prieš tai, 1946 m. gegužės 6 d. J. Bartašiūno patvirtinto „LSSR teritorijoje dislokuotos kariuomenės operatyvinės kovinės veiklos pagerinimo priemonių plano" 6 paragrafe buvo rašoma: „Dalių vadai ir įgulų viršininkai visiškai atsako ne tik už savo padalinio karinį lavinimą, drausmę, vidaus tvarką ir organizuotumą, bet ir už naikintojų būrių kovotojus ir jų panaudoji-

[29] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, l. 154. [30] Ibid., l. 217.

mą kovoje su banditizmu"[31]. Tą patį jis kartojo ir gegužės 25 d. įsakyme Nr. 0058: „MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkų pavaduotojams kariuomenės reikalams skirti atsakomybę už liaudies gynėjų būrių kovinį ir politinį parengimą, vidaus tvarką ir jų panaudojimą kovoje su banditizmu ir vadovauti jiems"[32].

Čekistų vadų užmačios buvo didelės, tačiau realiai nepavyko padaryti taip, kad kariškiai vadovautų stribų koviniam parengimui, išskyrus minėtą atvejį, kai seržantai keliems mėnesiams buvo paskirti būrių vadais. Per daug skyrėsi tos struktūros. Kariuomenės vadai stribų kratėsi. Kaip ne kartą minėta, jų kovingumu ir ištikimybe nelabai pasitikėjo ir operatyvininkai. Tad visos stribų mokymo, sutvarkymo užmačios dažniausiai likdavo popieriuje, nors bandymų su stribais dirbti būta.

1948 m. dėl įvairių priežasčių (šiek tiek pagerėjo sovietų valstybės ekonominė padėtis, okupantai Lietuvoje vis labiau įsitvirtino, partizanai ilgamečių kovų buvo nusilpninti ir t. t.) čekistai sumanė stribų valdymą pertvarkyti. Tuo metu vadovavimą kovai su ginkluotu pogrindžiu nuo 1947 m. pradžios buvo perėmusi MGB, ji vadovavo ir stribų veiklai. Laikinai einantis ministro pareigas P. Kapralovas 1948 m. sausio 12 d. MGB apskričių skyrių viršininkams rašė, kad patikrinus operatyvinę tarnybinę „liaudies gynėjų" veiklą nustatyta, jog kai kuriose apskrityse jie daugiausia naudojami pastatams saugoti ir aktyvo priedangai. Apskričių skyriai ir valsčių poskyriai jiems nevadovauja, vadovauti pavesta silpnai parengtiems būrių vadų pavaduotojams. Priimami į būrius naujokai kaip reikiant nepatikrinami, kovotojus atleidžia valsčiaus poskyris, todėl didelė jų kaita ir t. t. Darbui pagerinti P. Kapralovas siūlė: 1) prie kiekvieno MGB apskrities skyriaus „liaudies gynėjams" vadovauti sudaryti štabą, kuriame būtų du štabo viršininko pavaduotojai (operatyvinei tarnybinei veiklai bei kariniam ir politiniam darbui), karinio-ūkinio tiekimo inspektorius, kadrų inspektorius ir dar buhalteris-iždininkas. Pirmiems dviem mokėti kaip būrio vado pavaduotojui, kitiems - kaip eiliniams kovotojams; 2) „liaudies gynėjams" ir toliau turi vadovauti pats apskrities sky-

[31] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, i. 101.

[32] Ibid., l. 116.

riaus viršininkas, o štabo viršininku turi būti 2N poskyrio vyr. operatyvininkas darbui su „liaudies gynėjais"[33].

1948 m. vasario mėn. ataskaitoje A. Sniečkui P. Kapralovas rašė, jog prie MGB apskričių skyrių yra suorganizuoti štabai, kurie vadovauja „liaudies gynėjams" ir ginkluotoms grupėms[34]. Taigi neaišku, kokiais sumetimais vadovaudamasi LSSR MGB daugiau kaip metus uždelsė stribų štabo sudarymą, nors dar 1946 m. rugsėjo mėn. SSRS MVD nurodė, kad toks štabas turi būti sudarytas. Tiesa, Lietuvoje sudaryti štabai turėjo kur kas geresnių etatų.

1948 m. sausio mėn. MGB 2N valdybos poskyris, vadovaujantis stribų būriams, išsiuntinėjo apskritims MGB apskričių skyrių didžiojo būrio štabo etatus. Juose išvardyti anksčiau P. Kapralovo minėti etatai, iš jų du - skyriaus viršininko (jis ir didžiojo būrio vadas) bei vyr. operatyvinio įgaliotinio (jis ir didžiojo būrio štabo viršininkas) - yra sudvejintos pareigos. Taigi nuo 1948 m. vadovavimas stribams ir apskrities lygmeniu bent teoriškai buvo neblogai sutvarkytas.

1950 m. liepos mėn. surusinant Lietuvos administracinį suskirstymą ir šalį padalijus į 4 sritis, MGB sričių valdybose stribams vadovavo 2N skyrių 4-ieji poskyriai. 2N valdyboje (jos vadovas - plk. I. Počkajus) Vilniuje stribams vadovavo 3-iasis skyrius, jo viršininku buvo pplk. Sergejus Židko (nuo 1950 m. spalio mėn. - pulkininkas). Tokie pat 2N poskyriai stribams vadovavo ir rajonuose. Matyt, padvigubinus administracinius vienetus, vietoj 41 apskrities 1950 m. birželį sudarius 88 rajonus, stribų administravimas sutriko. MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas plk. M. Zacharovas 1950 m. rugpjūčio 28 d. rašte MGB rajonų skyrių viršininkams nurodė: 1) Anykščių, Daugų, Druskininkų, Ignalinos, Molėtų, Ukmergės, Utenos ir Varėnos rajonuose (iš viso Vilniaus srityje buvo 24 rajonai) su stribais turi dirbti iš kitų pareigų atleistas 2N poskyrio operatyvininkas, o kituose rajonuose stribams turi vadovauti operatyvininkas, kurio pareigos bus sudvejintos;
2) į pagalbą operatyvininkui prie kiekvieno rajono skyriaus sudaryti štabą, kuriame būtų štabo viršininko pavaduotojas ir kadrų inspektorius; 3) štabas organizuoja, apginkluoja, komplektuoja stribus ir ginkluotas grupes, moko, organizuoja operatyvinę tarnybi-

[33] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, l. 10-15.

[34] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 20, I. 107.

nę veiklą, ČVG ir operacijas, tiria, jei jos sužlunga, ir t. t.; 4) visa atsakomybė už stribų veiklą skiriama rajonų skyrių viršininkams; 5) stribams taikomas sovietinės armijos drausmės statutas. Rajono skyriaus viršininkui suteikiama kuopos vado, o valdybos viršininkui - pulko vado teisė bausti stribus[35]. Tuo metu visuose Lietuvos rajonuose, ypač Vilniaus srities, buvo smarkiai pakitęs stribų skaičius. Sričiai buvo skirta 2 tūkst. stribų etatų, tačiau jie buvo paskirstyti labai netolygiai, atsižvelgiant į tai, kiek partizanų dar buvo likę viename ar kitame rajone. Antai Ukmergės ir Utenos rajonuose buvo po 120 stribų, Anykščių ir Molėtų - 110, Nemenčinės - 25, Vilniaus - 43, Šalčininkų - 45 stribai. Beje, iš visų 25 operatyvininkų, Vilniaus srities rajonuose dirbusių su stribais, tik vienas - Smėlių rajone - buvo lietuvis[36].

Ar su stribais dirbantis operatyvininkas gali turėti kitas pareigas ar ne, nurodė ministras P. Kapralovas. 1950 m. rugpjūčio 4 d. rašte jis aiškino, kad tuose rajonuose, kur stribų yra per 100, jiems vadovauti turi būti paskirtas 2N operatyvininkas, atleistas iš kitų pareigų[37].

Nors kai kuriuose rajonuose stribų labai sumažėjo, po kurio laiko darbas su jais taip pakriko, kad 1952 m. sausio 26 d. LSSR MGB išleido direktyvinį nurodymą paskirti stribams vadovauti iš kitų darbų atleistą MGB rajono skyriaus operatyvininką. Direktyvoje rašoma: „Patikrinus nustatyta, kad daugelyje respublikos rajonų darbui su būriais paskirti MGB rajonų skyrių operatyviniai darbuotojai dirba kituose darbų baruose, būriams nevadovauja, kovotojų netikrina ir jų auklėjimu nesirūpina". Toliau nurodyta per dešimt dienų stribams vadovauti visuose rajonuose skirti patyrusius operatyvinius darbuotojus; jie turi būti atleisti iš kitų pareigų ir griežtai kontroliuojami. Be to, direktyvoje nurodyta nuo tų metų kovo 1 d. į visus didžiuosius būrius, kuriuose yra 70 ir daugiau stribų, skirti antrą štabo viršininko pavaduotoją, o visuose būriuose - antrą skyriaus vadą. Į visus būrius skiriamas sanitarijos instruktorius, kuriam turi būti mokamas skyriaus vado atlyginimas[38].

[35] LYA, f. 1, ap. 16, b. 3, l. 38-40.
[36] Ibid., l. 42.
[37] Ibid., b. 354, l. 3.
[38] Ibid., b. 404, l. 47, 99.

Be abejo, P. Kapralovą taip daryti vertė LKP(b) CK biuro 1952 m. sausio 9 d. nutarimas „Dėl vadovavimo liaudies gynėjų būriams pagerinimo"[39]. Tų pačių metų rugpjūčio 30 d. MGB išleido naują direktyvą Nr. 61, kurioje dar kartą nurodyta didiesiems stribų būriams skirti po operatyvininką, atleistą iš kitų darbų[40]. Nurodymų kartojimas rodo, kad biurokratinėje MGB sistemoje net direktyviniai nurodymai kartais strigdavo, jei žemesnės grandys jų nenorėdavo vykdyti. Apskritai CK eilinį kartą privertė čekistų vadovybę pasirūpinti stribais, užtikrinti, kad jiems pagal galimybę būtų vadovaujama tinkamai. Partija, matydama, kad iš stribų gali susikurti ištikimų žmonių sluoksnelį, stengėsi tą galimybę kuo geriau realizuoti.

Po minėtos sausio 26 d. direktyvos Vilniaus srityje dirbti su stribais buvo paskirti 24 operatyvininkai, iš jų 1 buvo j. leitenantas, 4 leitenantai, 9 vyr. leitenantai, 11 kapitonų. 6 baigę 4 klases, 13-7 klases, 5 turėjo vidurinį išsilavinimą. Visi buvo VKP(b) nariai. Lietuvių tarp jų - tik 2.

Kauno srityje buvo paskirti 23 operatyvininkai, iš jų 1 j. leitenantas, 9 leitenantai, 10 vyr. leitenantų, 3 kapitonai. Visi buvo VKP(b) nariai. 5 baigę 4 klases, 14-7 klases, 4 turėjo vidurinį išsilavinimą. 13 nebaigę jokios specialios čekistų mokyklos. Tarp jų buvo 2 lietuviai.

Šiaulių srityje buvo paskirti 24 operatyvininkai, 'iš jų 2 j. leitenantai, 8 leitenantai, 9 vyr. leitenantai, 3 kapitonai, 1 majoras, vieno laipsnis neaiškus. Tarp jų VKP(b) narių buvo 21, kiti - VLKJS nariai. 8 baigę 4 klases, 12-7 klases, 4 - vidurinę mokyklą. Tarp jų buvo 5 lietuviai. Visi baigę kokias nors NKVD-MVD-MGB mokyklas ar kursus[41].

Klaipėdos srityje stribams vadovauti buvo paskirta 16 operatyvininkų, iš jų 3 j. leitenantai, 9 leitenantai, 3 vyr. leitenantai, 1 kapitonas. 5 baigę 4 klases, 10-7 klases, 1 turėjo vidurinį išsilavinimą. Tarp jų buvo 4 lietuviai[42].

Iš viso šalyje dirbti su stribais buvo paskirti 83 operatyvininkai (be abejo, dauguma jų su stribais dirbo ir iki tol), iš jų 13 lietuvių (15,7 proc.). Lietuviai operatyvininkai dirbo 13 rajonų: Dusetų -

[39] Ibid., ap. 16, b. 937, I. 146.
[40] Ibid., 1. 146.
[41] Ibid., ap. 3, b. 404, I. 104-106, 108, 111-114.
[42] Ibid., b. 405, I. 91-94.

J. Stokas, Širvintų - B. Janušauskas, Vilkaviškio - A. Račiūnas, Kėdainių - S. Jankauskas, Kybartų - A. Pakalka, Panemunės - J. Bilbokas, Vabalninko - S. Abromavičius, Kupiškio - G. Misiūnas, Kuršėnų - V. Petinas, Pakruojo - J. Bankauskas, Šiaulių— A. Zacharevičius, Pagėgių - A. Padolskis, Telšių - V. Papkūnas[43]. Praėjus keliems mėnesiams, kai spalio 16 d. įsakymu į 86 rajonus darbui su stribais buvo paskirti operatyvininkai (kartu jie tapo stribų štabų viršininkais), lietuvių šiek tiek padaugėjo - jų buvo 17, t. y. jie sudarė beveik 20 proc. štabų viršininkų. Tarp šių 86 čekistų vidurinį išsilavinimą turėjo apie 20 proc., 4-7 klases buvo baigę 64 proc., apie 16 proc. baigę tik 4 klases, t. y. pradinę mokyklą. 9 buvo j. leitenantai, 36 leitenantai, 30 vyr. leitenantų, 9 kapitonai ir 1 majoras[44].

Tokį, atrodo, nelogišką elgesį, kai stribų vadais (didžiųjų būrių vadais rajonų skyrių viršininkai buvo tik nominaliai, iš tikrųjų viską tvarkė štabo viršininkas, o būriuose - būrio vado pavaduotojas) buvo skiriami svetimtaučiai, kaip minėta, lėmė kelios priežastys: trūko lietuvių čekistų, o esančiais nebuvo visiškai pasitikima. Stribai buvo rusų kariuomenės priedėlis ir juos stengtasi tvarkyti pagal rusų kariuomenėje galiojančius statutus.

Įkūrus rajonus, valsčiai buvo panaikinti, tad nuo 1950 m. liepos mėn. valsčių „liaudies gynėjų būriai" buvo pavadinti „apylinkių liaudies gynėjų būriais", o MGB valsčių poskyriai - operatyviniais punktais[45].

1950 m. MGB 2N valdybos 3-iajame skyriuje, kuris tvarkė stribų reikalus, buvo 14 etatų. MGB sričių valdybose 2N skyrių 4-uosiuose poskyriuose, kurie tvarkė stribų reikalus, dirbo po 4 operatyvininkus. Rajonuose, kaip minėta, 2N poskyriuose stribams vadovauti buvo paskirta po vieną operatyvininką, kuris būdavo ir štabo viršininku. 1952 m. liepos mėn. buvo 82 didieji būriai ir 8 atskiri būriai, juose iš viso 5911 stribų. Be čekistų operatyvininkų, jiems vadovavo 615 puskarininkių (to meto dokumentuose jie įvardijami kaip „jaunesnieji karininkai", nors stribai laipsnių neturėjo, tik pareigas) bei 189 politiniai vadovai[46]. Tie puskarininkiai - tai būrių vadų pavaduotojai.

[43] LYA, f. 1, ap. 3, b. 413, 1. 245.

[44] Ibid., b. 405, I. 95.

[45] LVOA, f. 1499, ap. 1, b. 1, I. 1.

[46] LYA, f. 1, ap. 3, b. 404,]. 146.

Paskutiniais stribų gyvavimo metais (kol jie priklausė MGB) jų valdymas ir aptarnavimas jau buvo gerai struktūrizuotas. LSSR MGB ministras Piotras Kondakovas 1953 m. vasario 10 d. patvirtino tokius Veisiejų rajono stribų etatus: du būriai, juose 40 kovotojų, tarp jų - po vieną štabo viršininko pavaduotoją, kadrų inspektorių, karinio-ūkinio aprūpinimo inspektorių, sanitarijos instruktorių, vairuotoją, po du būrių vadus ir politinius vadovus bei būrių sanitarus, po keturis skyrių vadus. Eilinių kovotojų - 25[47]. Šiam didžiajam būriui nebuvo skirtas tik buhalterio-iždininko etatas, kuris, matyt, buvo skiriamas daugiau kovotojų turintiems didiesiems būriams. 1953 m. kai kuriuose didžiuosiuose būriuose dar buvo ir karinio techniko (taisančio ginklus) bei sandėlininko etatai. Kitus 4 štabo narius sudarė iš stribų etatų skiriami štabo viršininko pavaduotojas, kadrų ir karinio-ūkinio aprūpinimo inspektoriai bei sanitarijos instruktorius.

Po J. Stalino mirties abi ministerijas - MVD ir MGB - sujungus į vieną, kovai su ginkluoto pasipriešinimo likučiais, kaip minėta, vadovavo MVD 1-oji valdyba, kurią, matyt, sudarė buvusios 2N valdybos aparatas. Tos valdybos viršininkas (prieš tai vadovavęs 2N valdybai) pplk. T. Župikovas 1953 m. balandžio 25 d. parengė pažymą apie stribus ir jiems vadovavusį MGB 2N valdybos 3-iąjį skyrių. Pažymoje rašoma, kad 2N valdybos 3-iasis skyrius buvo įkurtas 1949 m. (valdyba - 1947 m. vasario mėn.) ir susidėjo iš dviejų poskyrių. Jame dirbo 15 žmonių, įskaitant mašininkę. Šis skyrius organizavo būrių komplektavimą, karinį ir politinį parengimą, čekistinį būrių aptarnavimą, vadovavo jų tarnybinei operatyvinei veiklai, kontroliavo materialinį būrių aprūpinimą, MGB valsčių poskyrių tarnybinę operatyvinę veiklą, realizuodavo ministerijos nurodymus karinėje veikloje, tirdavo sužlugusias operacijas, aprūpindavo stribus topografine medžiaga. Toliau pažymima, kad kariuomenėje vienam karininkui tekdavo 10-15 kareivių, o „liaudies gynėjų būriuose" vienam operatyvininkui tenka net 50-60 stribų (iš tikrųjų, ko gero, daugiau - 100-150). MGB sričių valdybų stribais besirūpinančiuose poskyriuose dirbdavo 4 žmonės ir kiekvienam iš jų tekdavo rūpintis 5-7 būriais[48].

[47] Ibid., ap. 15, b. 1739/7.

[48] Ibid., ap. 3, b. 432, l. 190.

Tuo, matyt, jis teisino čekistus, kad jie nesugebėjo įvesti tvarkos stribų būriuose ir pakelti jų kovingumo.

Vėliau vadovavimą stribams iš MVD 1-osios valdybos 4-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio, kurio viršininku buvo pplk. I. Ščebetunas (jis 2N valdyboje vadovavo 3-iojo skyriaus 1-ajam poskyriui) perėmė MVD 4-oji valdyba, kurios viršininku buvo mjr. Petras Raslanas. Jis ministrui pplk. Jonui Vildžiūnui 1953 m. rugpjūčio 14 d. rašė, kad reorganizuojant MVD, 2N valdyboje stribams vadovaujantys skyrius ir poskyriai sričių valdybose buvo išformuoti, MVD 4-ojoje valdyboje ir rajonuose nenumatyta etatų stribų vadovavimui, o 1954 m. numatyta palikti 2 tūkst. stribų. Viršininkas prašė prie 4-osios valdybos įkurti 7-8 operatyvininkų poskyrį, o rajonuose skirti operatyvininką jiems vadovauti[49]. Toks poskyris greitai buvo įkurtas, nes tų metų spalio 1 d. jau veikė 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus poskyris, kuriame dirbo 5 operatyvininkai, o rajonuose stribams vadovauti buvo paskirta po vieną operatyvininką, dažnai jų pareigas sudvejinant. Šie operatyvininkai, kaip ir anksčiau, buvo stribų štabų viršininkais. Be jų, vėlgi kaip ir anksčiau, štabe buvo 4 stribai - štabo viršininko pavaduotojas, kadrų ir karinio-ūkinio aprūpinimo inspektoriai bei sanitarijos instruktorius. 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus viršininku buvo vyr. ltn. Staškevičius[50]. Beje, vidaus reikalų ministras K. Liaudis 1954 m. sausio 6 d. davė nurodymą tuose rajonuose, kur yra 40 ir daugiau stribų, jiems vadovauti skirti operatyvininką, atleistą iš kitų darbų[51]. Netrukus stribai, rusams sutriuškinus mūsų tautos ginkluotą pasipriešinimą, tapo nereikalingi, ir jų būriai buvo paleisti. Čekistai jau neturėjo kam vadovauti.

Stribų ėmimas į **kariuomenę.** Kaip minėta, vienas didžiausių stimulų stoti į stribus dar vykstant karui buvo noras išvengti ėmimo į Raudonąją armiją ir būti pasiųstam į frontą. Per karą į rusų kariuomenę buvo paimta 72 947 lietuviai; rusams okupavus Lietuvą, į rusų kariuomenę iki 1945 m. liepos 1 d. turėjo būti mobilizuoti 168 737 vyrai, gimę 1909-1926 m.; buvo surinkti 108 378

[49] LYA, f. 1, ap. 3, b. 429, l. 293-295.

[50] Ibid., l. 297.

[51] Ibid., b. 476, l. 11.

vyrai, palikti dirbti ūkyje 42 808, neatėjo šaukiami 6807, nepašaukta pasibaigus mobilizacijai 10 672; iš tų 108 378 surinktų ir išsiųstų į kariuomenę 4248 - buvę nelaisvėje rusai; 72 947 - mobilizuoti lietuviai; 5171 - surinkti iš ligoninių ir surinkimo punktų; 20 230 - pasiųsti į lenkų kariuomenę; 5782 - pasiųsti į gamyklas kaip netinkami tarnauti kariuomenėje[52]. Lietuviai buvo mokomi atsarginiuose daliniuose ir beveik visi išsiųsti į frontą, daugiausia į vadinamąjį Kuršo katilą. 1945 m. liepos mėn. divizijas, kuriose tarnavo lietuviai - 5-ąją (Kalugos sr.), 18-ąją (Smolensko sr.) ir 33-iąją (Gorkio sr.), aplankęs žymus komunistų partijos veikėjas Feliksas Bieliauskas konstatavo, jog tarp lietuvių daug nesveikų, paimtų dėl skaičiaus; net 75 proc. lietuvių karių atsiųstose charakteristikose parašyta, kad jie pagauti miškuose, tad su jais ir buvo atitinkamai elgiamasi[53].

Tai suprasdama tiek partijos, tiek čekistų vadovybė ėmėsi žygių, kad stribais tapę vyrai nebūtų imami į kariuomenę. Neaišku, kaip buvo tvarkomasi iki tol, bet 1944 m. gruodžio 7 d. J. Bartašiūnas NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo tokį nurodymą: „Centro nurodymu Lietuvos SSR kariniam komisarui pasiūlyta iki specialaus nutarimo nešaukti į armiją karo prievolininkų, esančių LSSR NKVD naikintojų batalionuose"[54]. Netrukus, 1944 m. gruodžio mėn. apskritys iš LSSR karinio komisaro gavo pranešimus, kad stribai į kariuomenę nebus imami[55].

Ir pasibaigus karui, kai situacija buvo neaiški - ims iš Lietuvos į RA ar ne, stengtasi stribų gretas papildyti iš tų žmonių, kurie nenorėjo eiti į svetimą kariuomenę ir būti pasiųsti už šimtų ar net tūkstančių kilometrų į visiškai svetimą aplinką (mūsų kaimiečiams tai buvo itin baisu). 1945 m. spalio 12 d. P. Kapralovas NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo telegramą, kurioje, be kita ko, rašė: „Skubiai imkitės priemonių, kad būtų baigta komplektuoti naikintojų būrius; galima [tai daryti] įtraukiant 1927 metų gimimo šaukiamojo amžiaus žmones, kurie nuo šaukimo bus atleidžiami"[56].

[52] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 181, I. 105.
[53] Ibid., 1. 31, 33.
[54] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, I. 31.
[55] Ibid., b. 47, 1. 30.
[56] Ibid., ap. 18, b. 39, 1. 195.

Gana iškalbingą raštą J. Bartašiūnas 1945 m. vasario 21 d. išsiuntė NKVD Vilkaviškio apskrities skyriaus viršininkui kpt. Piotrui Krylovičiui, o jo kopijas - visiems apskričių skyrių viršininkams. Jame rašoma, kad Vilkaviškio apskrities skyrius į stribus priima tuos, kurie, apskrities karinio komisariato duomenimis, yra arba dezertyrai, arba vengiantys tarnybos Raudonojoje armijoje. Nurodyta tokių asmenų į stribus nepriimti, visų esančiųjų naikintojų batalione sąrašą pateikti apskrities kariniam komisarui, kad šis atidėtų jiems tarnavimą Raudonojoje armijoje. Asmenis, kurie pagal karinių komisariatų įskaitą yra laikomi dezertyrais ar vengiančiais tarnauti armijoje, iš batalionų atleisti ir perduoti komisariatams[57]. Neaišku, ar Vilkaviškio apskrities skyriaus viršininkas į stribus įrašinėjo sovietams įtartinus asmenis per apsirikimą, ar žmonės prie jo rado „priėjimą", kuris dažniausiai eidavo per rusų kariškių gerkles. Šiaip ar taip, tapus stribu, buvo galima išvengti tarnybos Raudonojoje armijoje.

Matyt, ir karui pasibaigus kurį laiką Lietuvos vyrams grėsė ėmimas į rusų kariuomenę, todėl, nenorėdami eiti tarnauti į tą visiškai svetimą kariuomenę, dalis vyrų išeidavo į partizanus. Galbūt tai buvo svarbiausia priežastis, kodėl mūsų vyrų iki 1950 m. į kariuomenę beveik neėmė (vietoj 20-30 tūkst. tada per metus pašaukdavo 2-3 tūkst., t. y. maždaug tik kas dešimtą). Neimti lietuvių į kariuomenę tikriausiai buvo apsispręsta 1946 m. pabaigoje, nes J. Bartašiūnas 1946 m. rugsėjo 13 d. rašte VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui V. Ščerbakovui ir A. Sniečkui prašė stribų neimti į kariuomenę, nes laukiama, kad bus imami 1926-1928 m. gimę vyrai. Pasak jo, šaukiamojo amžiaus stribų buvo 65 proc., tad paėmus tais metais gimusius vyrus liktų tik 2503 „liaudies gynėjai". „Kas tada kariaus su banditais"?[58] - klausė J. Bartašiūnas.

Tačiau, kaip minėta, ir iki 1950 m. kas 8-10 Lietuvos jaunuolis į kariuomenę tarnauti būdavo pašaukiamas. Matyt, kartais būdavo paimami ir stribai, nes 1948 m. gruodžio 6 d. su LSSR MGB ministro D. Jefimovo parašu MGB apskričių skyriams buvo išsiuntinėtas toks raštas: „Kovotojų ir liaudies gynėjų būrių vadų į ap-

[57] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 62.

[58] Ibid., b. 112, I. 163.

skrities karinius komisariatus dėl šaukimo į sovietinę armiją nenukreipti. Perspėkite apskričių karinius komisariatus, kad nurodymus jiems duos Respublikos karinis komisariatas"[59].

Atėjo 1950-ieji. Įvairios okupantų struktūros - partinės, civilinės, karinės - Lietuvoje jau buvo taip įsitvirtinusios, kad buvo nutarta į sovietinę kariuomenę imti visu tempu, kaip kad buvo daroma visoje Sovietų Sąjungoje. Tais metais į kariuomenę iš Lietuvos buvo pašaukta 24 280 vyrų, gimusių 1928-1929 m. Jie buvo nusiųsti tarnauti į Uralo, Kijevo, Leningrado ir kt. karines apygardas. Maža dalis palikta 44-ojoje lietuviškoje šaulių divizijoje[60]. LKP(b) CK sekretorius A. Trofimovas tuo metu rašė, jog daugelyje rajonų yra neatvykusių į komisariatus šaukiamųjų. Iš viso tais metais neatvyko 325 šaukiamieji. Iki liepos 10 d. iš tų, kurie neatvyko, 10 buvo suimta, 3 nuteisti karo tribunolų. Už vengimą tarnauti grėsė 7-10 metų lagerio[61]. Tačiau ir šių drastiškų bausmių komunistams neužteko. Pabaltijo karo tarybos nariai (vadas armijos gen. Ivanas Bagramianas, A. Sniečkus, LSSR MGB ministras P. Kapralovas ir kt.) kreipėsi į SSRS MGB ministrą Viktorą Abakumovą ir sovietinės armijos vyriausiąjį karo prokurorą Vavilovą, prašydami leisti represuoti į kariuomenę neišėjusių ir iš jos dezertyravusių asmenų šeimas, jas ištremiant[62]. Kolektyvinės atsakomybės principu tuo metu komunistai labai dažnai rėmėsi ir tai buvo viena iš bjauriausių jų teroro formų.

Duomenų, kaip per 1950 m. pavasarinį šaukimą buvo elgiamasi su 1928-1929 m. gimusiais stribais, nepavyko aptikti. Užtat žinoma, kad tų metų rudenį imant į armiją 1930 m. gimusius vyrus, stribus ar bent dalį jų buvo mėginama gelbėti. Atsakydamas į partijos ir čekistinių organų vadovybės prašymą, LSSR karinis komisaras gen. mjr. Jonas Macijauskas 1950 m. rugsėjo 28 d. A. Sniečkui ir P. Kapralovui nusiuntė raštą, kuriame visiems Lietuvos SSR kariniams komisarams davė tokius nurodymus: 1) 1930 m. gimusių lietuvių tautybės stribų" į karinę tarnybą sovietinėje armijoje nešaukti; 2) kadangi yra didelių sunkumų šaukiant į armiją kitų Pabaltijo tautybių gyventojus - rusų tauty-

[59] Ibid., b. 269, I. 77.
[60] LVOA, f. 1771, ap. 92, b. 28, 1. 2, 55, 81.
[61] Ibid., i. 60, 114.
[62] Ibid.. I. 130.

bės stribus į tikrąją karinę tarnybą pašaukti[63]. Apie tai 2N valdybos viršininkas I. Počkajus tuoj pat informavo MGB sričių valdybų viršininkus[64].

LSSR MGB ministro pavaduotojo Andrejaus Leonovo 1951 m. kovo 19 d. A. Sniečkui adresuotas raštas rodo, kad 1928-1929 m. gimusių stribų ėmimas į kariuomenę taip pat buvo atidėtas. A. Leonovas rašė, jog tais metais gimusių yra 1619 stribų. Kadangi tuo metu trūko 1485 stribų, ministro pavaduotojas vėl prašė, kad karinis komisariatas atidėtų stribų šaukimą į kariuomenę[65]. Panašiai A. Sniečkui 1951 m. rugsėjo mėn. rašė P. Kapralovas; jis konstatavo, kad 1930-1931 m. gimusių stribų yra 1218. Tuo metu trūko jau 1847 stribų, tad P. Kapralovas prašė atidėti jų ėmimą, nes priešingu atveju stribų būriai liks visiškai nekovingi. Ant šio rašto yra rezoliucija, jog su respublikos kariniu komisaru susitarta, kad stribų ėmimas į kariuomenę bus atidėtas[66]. Kitame dokumente rašoma, kad 1931-1932 m. gimusiems stribams, kurie į sovietinę armiją turėjo būti pašaukti 1951 m. rudenį, ėmimas atidedamas iki 1952 m. spalio mėn.[67]

Tačiau, matyt, stribų tarnavimo atidėjimo reikalai vis labiau komplikavosi ir marionetinė Lietuvos valdžia pati viena tos problemos jau nepajėgė išspręsti. Kreiptasi į SSRS valstybės saugumo ministrą S. Ignatjevą, kad jis užtartų ir duotų nurodymą 1952 m. į kariuomenę neimti 1932 m. gimusių stribų (jų buvo 594), nes juos paėmus jau trūktų 31,7 proc. stribų. Ministras atsakė, kad padėti negali[68]. Gal ministras, tiksliau - jo padėjėjai, nenorėjo papildomų rūpesčių, bet tikriausiai taip pasielgta todėl, kad stribų gausumo klausimas 1952 m. jau nebuvo aktualus. 1952 m. sausio mėn. buvo 6225 stribai, trūko 1775. Jei į kariuomenę tarnauti būtų pašaukti 1931-1932 m. gimę stribai (jų buvo 1156), tai turėjo trūkti beveik 60 proc. stribų. Iš tikrųjų 1952 m. gruodžio mėn. į kariuomenę paėmus minėtus stribus, jų liko tik 4,6 tūkst. Kai kurie stribai, į kariuomenę paimti 1950 m., spėjo atitarnauti ir vėl grįžo į stribų būrius.

[63] LVOA, f. 1771, ap. 92, b. 28, 1. 124.
[64] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, I. 1.
[65] LVOA, f. 1771, ap. 108, b. 4, 1. 9.
[66] Ibid., 1. 131.
[67] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, 1. 262.
[68] Ibid., ap. 3, b. 404, I. 20.

Stribų dokumentai. Chaotišku stribų būrių sudarymo laikotarpiu (maždaug iki 1946 m. vidurio) jų dokumentai buvo tvarkomi prastai. Iš pradžių buvo sudaromi tik stribų sąrašai. Pamažu, ypač nuo 1948 m., įkūrus stribų štabus, stribų tarnybą lydėjo vis didesniu dokumentų kiekiu pasipildančios jų asmens bylos. Dokumentai buvo dvejopi: įprasti, kurie rašomi visose įstaigose (pareiškimai, autobiografijos ir pan.), ir gana specifiniai, kurie būdavo pildomi dirbant tik specialios paskirties organizacijose (specialių patikrinimų duomenys, beveik 100 klausimų anketos ir kt.). Čekistų vadovybė, apskritai būdama biurokratinė institucija, dokumentus laikė vienu iš būdų geriau stribus valdyti, juos pažinti, todėl skyrė jiems vis daugiau dėmesio.

SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas gen. plk. A. Apolonovas 1946 m. spalio 14 d. direktyvoje rašė: „Pradėti kiekvieno kovotojo asmens bylas ir laikyti jas MVD apskričių skyriuose". Jo nurodymu per mėnesį visi stribai turėjo būti patikrinti ir nekeliantys pasitikėjimo atleisti. Direktyvoje nurodyta, jog stribus „agentūriškai aptarnauti" turi ne „Smeršas", kaip buvo iki tol, o apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkai[69]. Tai buvo bene pirmas nurodymas sudaryti stribų asmens bylas, nors ir nedetalizuota, kokie dokumentai jose turi būti. Aišku tik tai, kad jose turėjo būti specialaus patikrinimo duomenys. Iki tol vadovybė išleisdavo tik bendrus nurodymus, kad stribų patikimumą reikia tikrinti, kad jų sąrašus turi tvirtinti partijos apskrities komitetas ir pan., o ką toliau su tais dokumentais daryti - nenurodydavo.

1948 m. liepos mėn. rašte MGB apskričių skyrių viršininkams ministras D. Jefimovas, iš pradžių paminėjęs partizanams dirbusius stribus, toliau nurodė, kokie dokumentai turi būti pateikti stojant į stribus. Tarp jų: pažyma apie socialinę kilmę, dviejų patikimų stribų ar partijos narių rekomendacijos, spec, patikrinimo duomenys (tai buvo daroma tikrinant dokumentus, apklausiant agentus, kaimynus ir t. t.), giminių ir artimų žmonių sąrašas[70].

1948 m. spalio mėn. buvo išspausdinti vienodi, visoje Lietuvoje vartojami stribų pažymėjimai, kuriuose nurodyta, kokį ginklą stribas nešioja[71]. .....

[69] Ibid., b. 99, I. 193.

[70] Ibid., b. 269, 1. 67.

[71] Ibid., b. 255, 1. 69.

1950 m. rugpjūčio mėn. įsakyta stribams užpildyti anketą (įskaitos lapą), kurioje reikalaujama tokių duomenų: pavardė, vardas, tėvo vardas, gimimo metai, gimimo vieta, tautybė, partiškumas, išsilavinimas, politinis išsilavinimas, karinis išsilavinimas, tarnavimas sovietinėje armijoje ir tarnavimo data, karinis laipsnis, šeimyninė padėtis, kas iš giminių gyvena užsienyje, darbo vieta iki įstojimo į būrį, paso serija, išdavimo data, kada ir kieno apdovanotas, pastabos[72]. Tai buvo gana įprasta anketa; didžiulė 100 klausimų anketa sudaryta truputį vėliau.

Stribų asmens bylose dokumentų pamažu daugėjo. 1950 m. Šakių rajono stribų asmens bylose įvairūs dokumentai sudarė nuo 13 iki 28 lapų[73].

LSSR MGB buvo priėmusi dvi direktyvas - 1948 m. birželio 28 d. Nr. 42 ir 1949 m. sausio 28 d. Nr. 31s-59[74], kuriose nurodoma, kaip turi būti tvarkomi stribų dokumentai ir jų asmens bylos. LSSR MGB 1950 m. rugpjūčio 4 d. išleido direktyvą dėl stribų patikrinimo. MGB sričių valdyboms rajonų skyriai turėjo pateikti „Išvadas" apie stojančius į stribus asmenis ir valdyba jas turėjo tvirtinti. Bet, kaip rašoma Vilniaus srities valdybos rašte, tai ne visuomet būdavo daroma, o „Išvados" būdavo pateikiamos nesusipažinus su stribų asmens bylomis. „Išvadas" stribus atleidžiant, paaukštinant ir t. t. turėjo pasirašyti su stribais dirbantis operatyvininkas (jis kartu buvo stribų štabo viršininkas) ir tik gavęs rajono skyriaus ir 2N 3-iojo poskyrio viršininkų sutikimą[75]. Tačiau per popierių kalnus čekistai, matyt, stūmėsi sunkiai. Net 1952 m. kovo 26 d. direktyvoje Nr. 21 viename iš punktų reikalaujama per du mėnesius baigti stribų ir jų artimųjų patikrinimą ir galutinai sutvarkyti jų bylas[76].

Stribo asmens byloje būtinai turėjo būti pareiškimas priimti į darbą, autobiografija, kadrų įskaitos lapas, giminių sąrašas, išrašai iš tarnybos Raudonojoje armijoje lapo, MGB rajono skyriaus pažyma apie kompromituojančius duomenis arba jų nebuvimą, tarnybinė charakteristika, spec, patikrinimo medžiaga. Specialiai bū-

[72] LYA. f. 1, ap. 16, b. 12, 1. 18.
[73] Ibid., ap. 15, b. 1739/37.
[74] Ibid., ap. 16, b. 12, I. 38-40.
[75] Ibid., I. 37.
[76] Ibid., 1. 116.

davo tikrinami ir artimiausi giminės. Paklausimai būdavo siunčiami į ankstesnę gyvenamąją vietą. Daug dėmesio buvo skiriama socialinei kilmei, kurią reikėjo patvirtinti. Tačiau kartais, jei stribas dar būdavo ir agentu, šnipinėdavo kitus stribus ir savo aplinkos žmones, jo spec, patikrinimo medžiaga būdavo agento byloje, o į stribo bylą buvo segama tik pažyma[77].

Beje, kai kuriems stribams, dirbusiems dar ir agentais, buvo neblogai atlyginta. Kai devintajame dešimtmetyje dar likusiems gyviems stribams masiškai buvo dalijami „Didžiojo Tėvynės karo dalyvio" pažymėjimai, suteikiantys nemažai lengvatų, teigiamose „Išvadose" apie vieną iš jų - Joną Senkauską - rašoma štai kas. Tas stribas gimė 1921 m. Kėdainių apskrityje, Pašėtės kaime. Buvo įtariamas karo metu išdavęs raudonuosius partizanus, bet 1945 m. rugsėjo mėn. įstojo į Šėtos stribus ir stribu tarnavo iki 1952 m.
1945 m. lapkričio 15 d. „Smeršas" jį užverbavo Kėdainių NKVD informatoriumi Kulikovo slapyvardžiu, „kad atskleistų antisovietinį elementą būryje". Pateikė „nemažai vertingų duomenų apie veikiančius banditus ir jų ryšininkus". Nušovė du partizanus. Dėl visų šių „nuopelnų" nutarta jam įteikti minėtą pažymėjimą[78].

Susidaryti vaizdą apie stribų asmens bylose sukauptus dokumentus bene geriausiai galima pavarčius keturias LYA saugomas bylas. Tos bylos į Lietuvą iš Omsko (ten išvežta per 16 tūkst. stribų asmens bylų) čekistų prašymu buvo atsiųstos 1991 m. antroje pusėje, prieš pat Maskvos rugpjūčio pučą. Visas bylas čekistų archyvistai performavo, todėl dokumentai jose sudėti ne visai chronologine tvarka. Visi čekistų dokumentai pažymėti grifu „Visiškai slaptai". Įdomiausios Juliaus Vasario ir Stasio Aušros bylos, tad apie jose esančius dokumentus kalbėsime plačiau. Visi jie rašyti rusiškai, jei kuris stribo pareiškimas parašytas lietuviškai, jis išverstas į rusų kalbą.

J. Vasario bylą Nr. Kl-53-5 sudaro 84 lapai. J. Vasaris, Roko, gimė 1930 m. Alytaus apskrities Merkinės valsčiaus Makniūnų kaime. Stribu tarnavo 1947 m. gruodžio 10 d.-1951 m. rugsėjo 5 d. ir
1951 m. lapkričio 1 d.-1953 m. gegužės 15 d. Komjaunuolis, baigęs keturias klases, kilęs iš vidutinių valstiečių. Byloje yra šie dokumentai:

[77] Ibid., l. 57.

[78] Ibid.

1) Alovės valsčiaus poskyrio viršininko vyr. ltn. Demenkovo 1947 m. gruodžio 4 d. raportas MGB Alytaus apskrities skyriaus viršininkui pplk. Ivanui Lobkovui apie tai, kad dėl partizanų persekiojimų persikėlęs iš kaimo į Alovę, J. Vasaris prašo būti priimtas į stribus. To pat prašo ir jo brolis, atitarnavęs Raudonojoje armijoje. Jie prašo priimti į stribus nuo 1947 m. gruodžio 1 d.;

2) pareiškimas priimti į stribus;

3) pareiškimo vertimas į rusų kalbą;

4) paskyrimai ir atleidimai iš tarnybos (priimtas 1947 m. gruodžio 10 d., atleistas 1950 m. liepos 14 d. už bailumą susikovus su partizanais. Įrašyta, kad šis įsakymas Nr. 90 atšauktas. Vėl priimtas į stribus nuo 1950 m. liepos 13 d., atleistas 1951 m. rugsėjo 4 d.;

5) paskatinimai - vienas: 1952 m. balandžio 30 d. „Padėka už sąžiningą darbą", kurią pareiškė MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas Michailas Jakovlevas;

6) nuobaudos - dvi: 1950 m. birželio 29 d. įsakymu 15 parų suimtas už bailumą mūšyje, 1952 m. vasario 21 d. - 3 paroms už girtavimą darbo metu;

7) lapas, pavadintas „Kovinė veikla". Jame - aprašymas, kaip 1950 m. birželio 15 d. 23 val. 40 min. 5 stribai, saugoję Alovės valsčiaus Domantonių kolūkį, buvo apšaudyti partizanų. Turėjęs rankinį kulkosvaidį J. Vasaris neatsišaudė, numetė milinę ir pabėgo;

8) pažyma Alytaus komisariatui, kad J. Vasaris tikrai yra stribas;

9) giminių sąrašas. Tėvas Rokas - stribas, brolis Vadas [taip dokumente. - *J.* S.] - stribas; dar buvo vienas brolis ir sesuo;

10) pažyma pasų stalui, kad J. Vasaris yra stribas;

11) 1949 m. liepos 4 d. atostogų už 1949 m. pažyma; suteikta 12 d. atostogų;

12) MGB Alytaus apskrities skyriaus viršininko pavaduotojo mjr. Viktoro Boldiusovo pasirašyta „Atostogų pažyma", kurioje nurodyta, jog minėtas asmuo nuo tada atostogauja;

13) 1950 m. vasario 23 d. rašytinis pasižadėjimas, kad gavo PPŠ automatą ir laikys jį švariai, o susidūręs su „banditais", panaudos ginklą prieš juos ir jokiu būdu neatiduos jiems ginklo ir šovinių. „Aš perspėtas, kad jei ginklą perduosiu banditams jiems nepasi-

priešinęs, būsiu suimtas ir perduotas karo tribunolo teismui, po kuo ir pasirašau" (parašas kirilica);

14) toks pat 1950 m. liepos 16 d. pasižadėjimas, gavus karabiną ir 60 šovinių;

15) 1950 m. liepos 30 d.-rugpjūčio 5 d. nedarbingumo lapelis apsinuodijus;

16) raportas Alytaus liaudies gynėjų štabo viršininkui vyr. ltn. Kramskojui, kuriame prašoma atostogų už 1950 m.; gauta 12 d.;

17) 1951 m. sausio 15 d. rašytinis pasižadėjimas, kad gavo rankinį kulkosvaidį ir už jį atsako;

18) 1951 m. sausio 3 d. rašytinis pasižadėjimas gavus šautuvą SV;

19) 1951 m. gegužės 3 d. prašymas leisti atostogų už 1951 m.;

20) pasiaiškinimas dėl to, kad 1951 m. liepos 19 d. pasigėrė ir todėl neatėjo į darbą. Prašė dovanoti;

21) 1951 m. liepos 8 d. raportas su prašymu duoti 2 d. atostogų dėl motinos mirties;

22) 1951 m. rugpjūčio 22 d. raportas MGB Alytaus rajono skyriaus viršininkui mjr. Josifui Krugovcevui su prašymu atleisti iš darbo 4-ajame būryje; motyvuojama tuo, kad jo šeima ir tėvai gyvena Daugų rajone, kur ir jis nori gyventi;

23) tarnybinė charakteristika: „Tarnaudamas pasirodė blogai. Nedrausmingas, girtauja, už bailumą baustas 15 parų arešto";

24) „Išvada", pasirašyta MGB Daugų rajono 2N poskyrio vyr. įgaliotinio kapitono (pavardė neįskaitoma); joje rašoma, kad tinka būti Daugų stribu, nes Alovėje buvo geras stribas [tarsi nebuvo alytiškių čekistų charakteristikos. - J. S.];

25) prašymas priimti į stribus Daugų rajone;

26) autobiografija;

27) giminių sąrašas;

28) sveikatos apsaugos skyriaus pažyma, kurioje rašoma, kad J. Vasaris yra sveikas;

29) ir 30) dviejų stribų rekomendacijos;

31) tėvo ir brolio Vaclovo - abu stribai - tarnybinės charakteristikos: „Abu aktyviai kovoja su banditais";

32) raportas dėl atostogų už 1952 m.;

33) raštas, lyg tai „Pareiškimas" MGB Daugų rajono skyriaus viršininkui pplk. Venjaminui Novikovui su paaiškinimu, kodėl ne-

buvo budėjimo vietoje [rašyta labai neraštingai, sunku suprasti, ką nori pasakyti. - J. S.];

34) kvietimas į tuberkuliozės dispanserį;

35) raportas su prašymu išleisti 2 d. atostogų, kad galėtų nuvežti brolį į ligoninę;

36) 1952 m. rugpjūčio 11 d. rašytinis pasižadėjimas gavus PPŠ automatą;

37) pasižadėjimas (standartinis);

38) J. Vasario pasiaiškinimas, kaip iš jo kambario buvo paimti 3 šautuvai (jo, tėvo ir kito stribo), kurie ten buvo padėti prieš einant žuvų sprogdinti;

39) gydytojo pažyma, kad J. Vasariui negalima ilgai vaikščioti ir fiziškai pervargti;

40) tarnybinė charakteristika, kurią 1953 m. balandžio 29 d. pasirašė liaudies gynėjų štabo viršininkas vyr. ltn. Pankechovecas. Joje pakartojama tai, kas anksčiau minėta, tik dar priduriama, jog 1952 m. kovo mėn. už girtuokliavimą darbo metu buvo suimtas 3 paroms ir jog MGB srities valdybos viršininkas pareiškė jam padėką už tai, kad padėjo surasti partizanų bunkerį. Išvada - tinka tarnauti;

41) „Išvada" apie J. Vasario atleidimą iš darbo dėl etatų mažinimo. Joje išdėstyta visa jo veikla, pridėtas tik nuslėptas faktas, kad jo sesuo M. Volungevičienė buvo partizano žmona ir už tai 1948 m. ištremta. (Toliau - pertvarkytos bylos tęsinys);

42) 1947 m. gruodžio 5 d. prašymas MGB Alytaus apskrities A skyriui patikrinti, ar nėra kompromituojančių duomenų apie J. Vasarį. Atsakymas standartinis: „Duomenų nėra";

43) toks pat prašymas MVD Alytaus apskrities viršininkui. Atsakymas toks pat: „Duomenų nėra";

44) 1949 m. liepos 21 d. prašymas A skyriui patikrinti gimines - tėvą, motiną, seserį, brolį, motinos brolį;

45) toks pat prašymas 1949 m. rugpjūčio 12 d. Atsakymai: „Duomenų nėra";

46) 1949 m. liepos 22 d. toks pat prašymas ir toks pat atsakymas;

47) MGB Alytaus rajono skyriaus viršininko mjr. J. Krugovcevo 1952 m. balandžio 7 d. raštas Daugų rajono skyriaus viršininkui pplk. V. Novikovui, kuriame rašoma, jog persiunčiama J. Vasario asmens byla;

48) 1951 m. spalio 26 d. liudytojo apklausos apie J. Vasarį protokolas;

49) MGB Daugų rajono skyriaus 2N poskyrio 1951 m. spalio 30 d. pažyma, jog apie J. Vasarį ir jo gimines kompromituojančių duomenų nėra;

50) 1952 m. balandžio 16 d. užpildyti kadrų įskaitos lapai - nurodyta, kad vedęs;

51) prašymas MGB Kauno srities A skyriaus viršininkui patikrinti žmoną B. Dūdaitę;

52) tas pats - pirmas egzempliorius su atsakymu, kad duomenų nėra;

53) MVD Vilniaus srities valdybos 1953 m. gruodžio 7 d. įsakymo išrašas dėl atleidimo mažinant etatus.

J. Vasario byloje dar yra 15 dokumentų dėl „Didžiojo Tėvynės karo dalyvio" vardo suteikimo. Pareiškime išvardyti mūšiai, kuriuose jis dalyvavo. Rašė, jog tėvas ir du broliai - Vacius ir Bronius - buvo stribai. 1948 m. Židonių kaime, lydėdami paruošų ir finansų agentus, 4 stribai pateko į pasalą ir 2 žuvo; žuvo ir vienas paruošų agentas. J. Vasaris tame mūšyje buvo sužeistas į koją. Kai Alovės įgula atskubėjo, partizanai pasitraukė be nuostolių. 1949 m. su įgula dalyvavo šukuojant Dusmenų mišką. Šukavimo metu buvo nušauti du partizanai, vienas suimtas. 1948 m. su kariuomene ir stribais prie Ulyškų kaimo apsupo raistus, buvo nukauti 7 partizanai. 1949 m. dalyvavo mūšyje Domantonių kaime. Paskui su dviem stribais saugojo kolūkį. Šukavo Punios šilą, mini dar du mūšius. Du buvę stribai liudijo, kad dalyvavo mūšiuose. 1982 m. KGB pripažino ir įsakymu patvirtino, kad J. Vasaris kovose dalyvavo 3 mėnesius ir 17 dienų, ir išdavė jam „Didžiojo Tėvynės karo dalyvio" pažymėjimą. Matyt, pabėgęs iš Lietuvos, 1991 m. vasarą jau gyveno Gardine.

Kito stribo - S. Aušros, Onos, gimusio 1931 m. Tauragės apskrities Stokaičių kaime - asmens byloje Nr. 1-53-1 yra 27 dokumentai ir keli papildomi:

1) nuobaudų ir paskatinimų kortelė (tuščia);
2) pareiškimas priimti į stribus;
3) autobiografija;
4) kadrų įskaitos 6 puslapių asmens kortelė;

5) giminių sąrašas;
6) sveikatos pažymėjimas;
7) Natkiškių apylinkės DŽDT pažyma apie gyvenamąją vietą;
8) ir 9) dviejų stribų rekomendacijos;
10) raštas MGB Klaipėdos srities valdybos viršininkui pplk. Nikolajui Vukolovui, jog siunčiama asmens byla su išvadomis ir spec, patikrinimo duomenimis tam, kad S. Aušra būtų patvirtintas Pagėgių rajono stribu. Raštą pasirašė Pagėgių rajono skyriaus viršininkas mjr. Grigorijus Jefremovas;
11) „Išvada", kurioje pakartojami biografijos faktai ir pateikiama išvada: „Priimti Stasį Aušrą, Onos, Pagėgių būrio liaudies gynėju". Pasirašė liaudies gynėjų būrio štabo viršininkas j. ltn. Padolskis. Sutiko MGB Pagėgių rajono skyriaus viršininkas mjr. G. Jefremovas ir MGB valdybos 2N skyriaus 3-iojo poskyrio viršininko pareigas einantis mjr. Borisas Melnikovas;
12) MGB Klaipėdos srities 2N skyriaus viršininko pplk. Dmitrijaus Voronos raštas rajono skyriaus viršininkui mjr. G. Jefremovui, kad išsiuntė valdybos viršininko įsakymą;
13) 1952 m. gruodžio 6 d įsakymo Nr. 125/s išrašas, jog S. Aušra nuo gruodžio 10 d. priimamas liaudies gynėju. Pasirašė srities valdybos viršininkas;
14) 1952 m. gruodžio 16 d. S. Aušros pasirašytas pasižadėjimas (standartinis, išspausdintas) saugoti stribų ir MGB paslaptis, jei nesaugos - bus baudžiamas pagal SSRS AT Prezidiumo 1947 m. birželio 9 d. įsaką;
15) rašytinis pasižadėjimas (neužpildytas), kad gavo tokį tai ginklą ir tiek šovinių, niekam jų neperduos, laikys švarius. Pametęs ar perdavęs ginklą bus baudžiamas pagal sovietinius įstatymus. Dar rašoma: „Susidūrus su banditais, tuoj pat panaudoti ginklą ir jokiu būdu nepalikti jo mūšio vietoje";
16) trumpa tarnybinė charakteristika, rašyta 1953 m. vasario 12 d. „[...] kovos su banditizmu operacijose veikia ryžtingai ir drąsiai". Pasirašė būrio vadas Lapenkovas;
17) 1953 m. vasario 12 d. pasirašytas raštas, jog sumažinus Pagėgių rajono stribų etatus sutinka 1 metus dirbti Šilalės rajone;
18) MGB Klaipėdos srities valdybos viršininko įsakymo išrašas
- S. Aušrai išmokėti persikėlimo pinigus;

19) tarnybinė charakteristika, pasirašyta Kvėdarnos liaudies gynėjų būrio vado Antonevičiaus;

20) LSSR MVD kadrų skyriaus „Atostogų pažymėjimas", kuriame rašoma, kad Šilalės liaudies gynėjui S. Aušrai už 1953 m. duodama eilinių 14 d. atostogų;

21) 1954 m. gegužės 30 d. tarnybinė charakteristika, kurios pabaigoje rašoma: „Tolesniam darbui liaudies gynėjų būryje tinka";

22) MGB Pagėgių rajono skyriaus operatyvinio įgaliotinio j. ltn. Padolskio raštas to paties rajono vyr. operatyviniam įgaliotiniui kpt. Ivanovui su prašymu patikrinti S. Aušros gimines - motiną Oną Aušraitę, g. 1896 m., ir tetą Mariją Vencienę, g. 1902 m. Antspaudas: „Duomenų nėra";

23) MGB Pagėgių rajono skyriaus viršininko mjr. G. Jefremovo 1952 m. spalio 3 d. raštas MGB Klaipėdos srities valdybos A skyriaus viršininkui pplk. Piotrui Poguliajevui ir MGB Tauragės rajono skyriaus viršininkui vyr. ltn. Michailui Savostinui su prašymu patikrinti, kas žinoma apie S. Aušros gyvenimą Tauragės rajone, taip pat apie jo gimines, ir apklausti liudytojus;

24) G. Jefremovo 1952 m. spalio 9 d. raštas Poltavos srities Lubnos miesto karinės dalies Nr. 61610 MGB kontržvalgybos viršininkui su prašymu pranešti apie S. Aušros tarnavimą sovietinėje armijoje;

25) Karinės dalies MGB kontržvalgybos viršininko Kovresovo 1952 m. spalio 18 d. atsakymas, kad kompromituojančių duomenų neturi;

26) liudytojo A. Dimbos, kolūkio sandėlininko, 3 puslapių apklausos apie S. Aušrą ir jo gimines protokolas. Apklausė MGB Tauragės rajono skyriaus operatyvinis įgaliotinis ltn. Smirnovas, vertėjaujant MGB rajono skyriaus vertėjui Šalčiui. Pagal apklausą, O. Aušraitė iki 1945 m. visą laiką dirbo samdine, turėjo kelis vaikus, bet kiti išmirė. 1945 m. persikėlė į Pagėgių rajoną;

27) liudytojo P. Lukošiaus, kolūkiečio, 3 puslapių apklausos apie O. Aušraitę protokolas;

28) įrašas ranka, kad S. Aušra atleistas iš būrio sumažinus etatus nuo 1954 m. gruodžio 20 d.;

29) S. Aušros 1991 m. gegužės 7 d. prašymas KGB Šilutės rajono skyriaus viršininkui, kad jam išduotų pažymą, jog jis Pagėgių rajono Natkiškių būryje tarnavo stribu nuo 1952 m. gruodžio 10 d.

iki 1953 m. kovo 1 d., o Šilalės rajono Kvėdarnos būryje - 1953 m. kovo 1 d.-1954 m. gruodžio 20 d. Prašymo rašymo metu gyveno Šilutės rajono Kantariškių kaime.

Vinco Stoncelio, Jono, g. 1928 m. Tauragės apskrities Laukuvos valsčiaus Guvainių kaime, stribo byloje Nr. Fl-53-3 įdomesni šie dokumentai. Jis 1945 m. rugpjūčio 20 d. įstojo į stribus Laukuvoje, tačiau dviejų stribų laidavimo raštai parašyti tik 1948 m. rugsėjo 23 d., o du liudytojai apie ankstesnį V. Stoncelio gyvenimą apklausti tik 1949 m. balandžio 6 d. Tarnybinėje charakteristikoje, 1950 m. kovo 4 d. pasirašytoje MGB Laukuvos valsčiaus poskyrio viršininko ltn. Kolesnikovo, teigiama, jog daug kartų dalyvavo mūšiuose, 1949 m. buvo sužeistas. Tarnavo iki 1950 m. gegužės 5 d., paskui iki 1953 m. rugsėjo 31 d. tarnavo sovietinėje armijoje. Grįžęs 1953 m. spalio 19 d. prašėsi priimamas Rietavo stribų būrio vadu. Priimtas gruodžio 1 d. Charakteristikoje parašyta, jog 1948 m. spalio 17 d. buvo sužeistas, metė ginklą ir pabėgo. Du mėnesius gydėsi. Girtas iššaudė 60 automato šovinių. Dažnai pasigeria ir neateina į tarnybą. Už tai 1949 m. 5 paroms buvo suimtas.

Kokias išvadas galima padaryti perskaičius kelias stribų asmens bylas? Matyt, ne tik šios, bet ir kitos stribų bylos geriau tvarkyti pradėtos tik nuo 1948-1949 m., kai buvo priimtos atitinkamos MGB direktyvos tuo klausimu ir kai buvo sudaryti stribų būrių štabai. Anksčiau, kol vyko įnirtingos kovos su partizanais ir buvo daug netekčių, čekistams ne tai rūpėjo. Atskirose apskrityse ir rajonuose dokumentai tvarkyti vis kitaip, tačiau visur daug dėmesio kreipiama į stribų patikimumo patikrinimą.

Apskritai čekistų biurokratinis aparatas ilgainiui gerokai išsiplėtė. Štai stribas Juozas Jonaitis, g. 1932 m. Skuodo valsčiaus Aleksandrijos kaime, 1954 m. balandžio 1 d. pildė „MGB specialiosios paskirties darbuotojo" anketą, susidedančią iš 52 paragrafų, o kadangi daugelis paragrafų buvo iš kelių dalių, tai reikėjo atsakyti maždaug į 100 klausimų apie save, savo darbą, kilmę, gimines ir t. t. (J. Jonaitis stribu tarnavo 1950-1954 m.; nuo 1952 m. buvo Skuodo rajono stribų būrio politiniu vadovu, vėliau - milicijos viršila)[79].

[79] VRMA, f. 4, ap. 4, b. 51471

Stribų skaičius

Šiame skyriuje mėginama išsiaiškinti, kiek kuriais metais buvo stribų, kaip ir kodėl kito jų skaičius. Kiek tų nelaimėlių buvo, mes turime žinoti, taip iš dalies už juos prisiimdami visai tautai tenkančią gėdą.

1953 m. balandžio mėn. pažymoje, pasirašytoje MVD 1-osios valdybos viršininko pplk. T. Župikovo, pateikti tokie duomenys apie stribų skaičių atskirais metais:

Metai	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
Etatų	11 000	11 000	11 000*	8000	8000	8000	8000	8000**	6000
Buvo iš tikrųjų	9710	8604	7746	7052	7430	7035	6479	6179	4276

Pažiūrėkime, ar T. Župikovo pateiktas realiai buvusių stribų skaičius yra tikslus. Jis pateikė maksimalų tais metais realiai buvusių stribų skaičių, tačiau žinome, kad tais pat metais dėl įvairių priežasčių stribų skaičius galėjo skirtis daugiau kaip tūkstančiu. Kaip matysime vėliau, 1946 m. gegužės mėn. buvo 7868 stribai (t. y. 736 mažiau, negu nurodyta lentelėje), o tų metų kovo mėn. jų buvo tik 6339 (t. y. net 2269 mažiau negu lentelėje), 1948 m. sausio mėn. - 6224 (t. y. 828 mažiau negu lentelėje) ir t. t. Gal tik 1952-1953 m. pateikti skaičiai maždaug atitiko tikrovę.

Pasibaigus karui, nuolat trūko 20-40 proc. stribų (1945 m. gegužę - 29 proc., 1947 m. birželį - 43 proc., 1948 m. sausį - 22 proc. ir t. t.). Komunistų partijos apskričių komitetai stribų trūkumą aiškindavo dažniausiai taip: 1) į stribus nestojama bijant partizanų keršto savo šeimoms; 2) stribai prastai materialiai aprūpinami. Kalbinami iš kariuomenės grįžusieji tarnauti stribų būriuose pateikdavo dar vieną argumentą: jiems tarnaujant kariuomenėje, sugriuvo jų nuosavi ūkiai, todėl dabar jie turi juos atstatyti[2]. Pasta-

* Papulkininkio apsirikta - SSRS MT 1946 m. gruodžio 4 d. 1947 metams skyrė 8 tūkst. stribų etatų.

** 1952 m. kovo 26 d. LSSR MGB direktyva stribų etatų skaičius sumažintas iki 6,5 tūkst.

[1] LYA, f. 1, ap. 3, b. 429, I. 85.

[2] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, I. 65.

roji priežastis, be abejo, buvo grynas atsikalbinėjimas, norint užmaskuoti tikrąsias atsisakymo tarnauti stribų būriuose priežastis.

Atskirose apskrityse užimtų stribų etatų skaičius labai skyrėsi. Antai 1946 m. pabaigoje Alytaus apskrityje buvo užimta tik 32 proc. stribų etatų, Lazdijų aps. - 46 proc., Biržų aps. - 80 proc., Tauragės aps. - 72 proc. ir t. t. Labiausiai šį skirtumą lėmė jau minėtas partizanų poveikis (jie gražumu įkalbinėdavo nestoti į stribus, grasindavo, blogiausiu atveju - sušaudydavo). Visi dori lietuviai, nepaisant jų socialinės kilmės, buvo nusistatę neiti tarnauti okupantų represinėse struktūrose. Stribų skaičiaus skirtumus lėmė ir daug kitų veiksnių: vietinių partijos ir čekistinių organų veiklumas, organizuotumas, gebėjimas visaip remti stribus, vietinių autoritetų (kunigų, mokytojų, kaimo šviesuolių ir kt.) įtaka bei pozicijų tvirtumas ir pan. Į stribus dažnai stojo partizanų baustų, ypač mirties bausme, šeimų nariai. Beje, jie buvo atkakliausi ir pavojingiausi priešai.

Stribų skaičius atskirose apskrityse nuo čekistų nedaug priklausė: jie tik atleisdavo stribus iš darbo dėl nepasitikėjimo ar netikimo toms pareigoms (dėl sveikatos, amžiaus, girtavimo ir t. t.), perkeldavo į kitus darbus, juos teisdavo ir t. t. Pagaliau nemažai stribų žūdavo ir būdavo sužeidžiami. Todėl, nepaisant daugkartinių CK ir vietinių partijos organų nurodymų iki tam tikro laiko užpildyti visus stribų etatus, to niekada nebuvo padaryta. Tik 1948 m. stribų skaičius priartėjo prie skirtų etatų: 1948-1949 m. trūko tik apie 15-20 proc. stribų.

Kaip žinome, SSRS LKT nuo 1945 m. rugpjūčio mėn. suteikė teisę Lietuvoje laikyti 11 tūkst. stribų ir mokėti jiems atlyginimus. 1945 m., ką tik pasibaigus karui, pagal J. Bartašiūno pasirašytą pažymą apskrityse buvo tiek stribų:

1. Alytaus - 764
2. Biržų - 431
3. Kauno - 560
4. Kėdainių - 387
5. Kretingos - 387
6. Lazdijų - 479
7. Marijampolės - 428
8. Mažeikių - 511
9. Panevėžio - 860
10. Raseinių - 699
11. Rokiškio - 304
12. Šakių - 441
13. Šiaulių - 798
14. Švenčionių - 293
15. Tauragės - 600
16. Telšių - 321
17. Trakų - 476
18. Ukmergės - 480

19. Utenos - 305
20. Vilkaviškio - 376
21. Vilniaus - 487
22. Zarasų - 360

Iš viso: 10 747[3].

Apie tą laikotarpį, kai tebevyko karas ir dar nebuvo gauti stribų etatai, t. y. kai buvo veikiama daugiausia savo nuožiūra, yra tokių duomenų. 1944 m. lapkričio 4 d. J. Bartašiūnas A. Sniečkui rašė, jog neatitraukti nuo gamybos 13 apskričių yra 1898 stribai, visi jie patvirtinti partijos apskričių komitetuose, 65 proc. ginkluoti iš gyventojų atimtais ginklais. Pasak jo, atskirose apskrityse tada buvo tiek stribų:

1. Alytaus - 101
2. Biržų - 62
3. Kauno - 248
4. Kėdainių - 125
5. Marijampolės - 40
6. Panevėžio - 453
7. Rokiškio - 217
8. Seinų - 20
9. Šiaulių - 56
10. Švenčionių - 89
11. Trakų - 130
12. Utenos - 195
13. Zarasų - 162[4].

1944 m. ataskaitoje M. Suslovui J. Bartašiūnas rašė, kad neatitraukus nuo gamybos 1945 m. sausio 1 d. turima 19 naikintojų batalionų, juose yra 5991 žmogus. Batalionų pagrindą sudaro valsčių centruose suorganizuoti būriai. Tokių būrių yra 209, kiekviename būryje vidutiniškai po 29 žmones. Dar nesuorganizuoti būriai 59 valsčiuose, jie kuriami. Pasak J. Bartašiūno, pagrindinės priežastys, kodėl lėtai kuriami batalionai, yra dvi: pirma, nebuvo kovotojais besirūpinančio NKVD darbuotojo ir, antra, NKVD apskričių skyrių viršininkai neįvertino batalionų kaip realios jėgos[5]. Tuo tarpu I. Eismontas J. Bartašiūnui 1945 m. sausio 6 d. rašė, jog tuo metu 17 apskričių įkurti naikintojų batalionai, juose yra 3053 žmonės. Taigi J. Bartašiūnas gyrėsi tuo, ko dar nebuvo. Iš tikrųjų, matyt, tuo metu, t. y. sausio 1 d., buvo 15 batalionų, juose - 2445 žmonės[6]. Painią to meto statistiką rodo dar vienas dokumentas, pasirašytas OBB viršininko plk. A. Gusevo. Pagal jį, 1945 m. sausio 1 d. buvo 5826 stribai (taigi skaičius panašus į tą, kuris buvo pateiktas M. Suslovui). Jų neva buvo tiek:

[3] LYA, f. 1, ap. 3, b. 53, I. 4.
[4] LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 107. I. 46-47.
[5] LYA, f. 1, ap. 3, b. 22, 1. 87-88.
[6] Ibid., b. 47, I. 1, 12.

Eil. Nr.	Apskritis	Būrių sk. valsčiuose	Stribų skaičius
1.	Alytaus	12	510
2.	Biržų	11	360
3.	Kauno	5	248
4.	Kėdainių	12	241
5.	Kretingos	8	253
6.	Marijampolės	13	310
7.	Mažeikių	-	-
8.	Panevėžio	16	758
9.	Raseinių	12	370
10.	Rokiškio	10	293
11.	Seinų	-	20
12.	Šakių	-	-
13.	Šiaulių	16	336
14.	Švenčionių	5	160
15.	Tauragės	-	-
16.	Telšių	9	410
17.	Trakų	5	130
18.	Ukmergės	7	181
19.	Utenos	12	305
20.	Vilkaviškio	11	327
21.	Vilniaus	9	361
22.	Zarasų	9	253
Iš viso:		182	5826[7]

Taigi net pagal šiuos, matyt, pagerintus duomenis tuo metu stribų būriai dar nebuvo sudaryti ne tik visuose valsčiuose, bet ir apskrityse. Vykstant karui, okupacinėms struktūroms dar tik kuriantis, matyt, ne taip paprasta buvo stribų būrius suorganizuoti.

Čekistų vadovybės 1945 m. balandžio 7 d. pažymoje rašoma, kad to mėnesio pradžioje stribų būriai buvo sukurti visuose valsčiuose, kad stribų yra 10 340 ir kad jie sujungti į 22 batalionus[8] (tuo metu Lietuvoje buvo 25 apskritys, bet iš pradžių trijose Klaipėdos krašto apskrityse buvo nutarta stribų batalionų nekurti; manyta, kad su pasipriešinimu ten, beveik nelikus vietos gyventojų, galės kovoti ginkluoti aktyvistai, NKVD ir milicija).

J. Bartašiūnas, labai mėgęs manipuliuoti skaičiais, viršininkams į Maskvą rašė, jog 1945 m. balandžio 1 d. buvo 22 naikintojų batalionai, juose - 11 013 žmonių. Ko gero, tai buvo didžiausias stribų

[7] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 264, l. 1-3.

[8] LYA, f. 1, ap. 3, b. 49, l. 65.

skaičius (tik neaišku, ar jis buvo realus, ar popieriuje). Pasibaigus karui ir išnykus pavojui būti išsiųstam į frontą, stribų skaičius mažėjo. J. Bartašiūnas 1945 m. antro ketvirčio ataskaitoje į Maskvą rašė, jog dėl įvairių priežasčių tą ketvirtį stribų batalionai sumažėjo 2094 žmonėmis, naujų priimta 426 žmonės, tad liepos 1 d. buvo 22 stribų stribų batalionai, juose - 9252 žmonės. Štai kas sudarė tuos 2094 žmones, išėjusius iš batalionų: 1437 išmesti dėl nepatikimumo, iš jų 713 nusiųsta į karinius komisariatus, 665 grąžinti į savo ūkius, 59 suimti. Be to, pakeitę gyvenamąją vietą išvyko 199 stribai, pas partizanus su ginklais išėjo 73, be ginklų į savo ūkius dezertyravo 97, žuvo ar nusivesta į mišką operacijų metu 289 stribai[9].

Patys komunistų partijos veikėjai gerai suprato, kodėl pasibaigus karui taip staigiai pradėjo mažėti stribų skaičius. LKP(b) CK instruktorius Leonas Kučinskas 1945 m. liepos 10 d. A. Sniečkui rašė: „Anksčiau į naikintojų batalionus daugelis ėjo, kad liktų vietoje, nebūtų mobilizuoti, o dabar šitai atpuolė. Ypač sumažėjo kovotojų Lazdijų apskrityje. Pasitaiko pavienių atvejų, kai dezertyruojama iš naikintojų batalionų"[10]. Iš Alytaus apskrities Alovės valsčiaus 82 stribų 15 atsisakė toliau tarnauti motyvuodami tuo, kad šaukimas į Raudonąją armiją panaikintas ir jie save laiko laisvais[11].

Nepavydėtina, net tragiška padėtis buvo tų mūsų tautiečių, kurie į stribus įstojo norėdami karui vykstant išvengti ėmimo į Raudonąją armiją. Vieno tokio stribo tragiškus išgyvenimus jam patekus į partizanų rankas aprašė A. Ramanauskas-Vanagas, vieną atsiminimų knygos skyrelį pavadinęs „Istrebitelio atsivertimas"[12]. Jo aprašytam stribui pasisekė, nes, nors jis jau buvo išsikasęs sau kapo duobę, partizanai jį paleido įsitikinę, kad jis iš tikrųjų rengėsi iš stribų pasitraukti ir jau buvo vieną iš suimtų partizanų paleidęs.

Kita priežastis, vertusi bėgti iš stribų, buvo didžiuliai jų nuostoliai, patirti 1945 m., kai stribai tų metų vasarį-birželį ir spalį-gruodį, sumažėjus Lietuvoje NKVD kariuomenės, turėjo aktyviai kovoti su partizanais. Ypač dideli stribų nuostoliai buvo Pietų Lietuvoje ir kai kuriose Vidurio Lietuvos apskrityse, kur partizanai dar tebe-

[9] Ibid., b. 47, l. 30, 55.
[10] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 66.
[11] Ibid., b. 180. l. 3.
[12] A. Ramanauskas-Vanagas, Daugel krito sūnų..., Vilnius, 1999, p. 30-31.

vykstant karui buvo neblogai susiorganizavę. Lazdijų ir Alytaus aps. 1945 m. žuvo beveik pusė ten buvusių stribų. Tad nenuostabu, kad 1946 m. lapkritį Alytaus aps. vietoj 500 stribų buvo tik 170, arba 34 proc. numatyto skaičiaus, o Lazdijų aps. vietoj 250 - 115, arba 46 proc. LKP(b) CK Karinio skyriaus instruktorius Kalinas 1945 m. spalio mėn. rašė, kad Lazdijų aps. „[...] daug kovotojų paliko ginklus ir atsisakė dalyvauti naikintojų batalionuose"[13].

1945 m. stribams pakrikdyti partizanai rengdavo specialias akcijas. Kaip rašo J. Lukša, Tauro apygardos vadas buvo išleidęs specialų įsakymą prieš stribus. Jame nurodyta atakuoti stribų būstines kuo efektyvesniais ginklais - bazukomis, prieštankinėmis ir fosforinėmis granatomis, siekiant įvaryti stribams baimės ir juos demoralizuoti. Tuo metu Tauro apygardoje buvo atakuoti Gižų, Kačerginės ir Žaliosios stribynai. Visi ten buvę stribai buvo nukauti. Po tų operacijų likusiuose stribynuose prasidėjo pakrikimas.

Apie stribų sumaištį 1945 m. J. Lukša rašė štai ką: „Partizanai dėjo visas pastangas juos pakrikdyti, kad nelietų kraujo lietuviai prieš lietuvius. Si akcija buvo pradėta asmeninių kontaktų ir atsišaukimų forma, kartais nevengiant nė jėgos. Neretai šių stribų eilėse buvo partizanų draugai ar jų giminės. Partizaninės akcijos dėka stribai pradėjo krikti: vieni pasitraukė iš viešojo gyvenimo, kiti net pas partizanus prisiglaudė. Stribais pasiliko tik tie, kurie jau nepriklausomos Lietuvos laikais pasireiškė kaip nepageidautinas kriminalinis elementas - visuomenės šiukšlės"[14]. Deja, tų šiukšlių buvo nemažai ir jie ne tiek partizanus, kiek valstiečius pokario metais savo savivale, plėšimais gerokai nuvargino.

Patys čekistai stribų trūkumą 1945 m. antroje pusėje aiškino taip. Pasak NKVD Marijampolės apskrities skyriaus viršininko Charitono Bandurovskio (tuo metu apskrityje vietoj 450 buvo 199 stribai; Balbieriškyje - 7, Veiveriuose - 16 ir t. t.), į stribus niekas neina dėl blogų materialinių sąlygų: negauna batų, aprangos, pinigų[15]. Be abejo, turint omenyje, kad į stribus stojo daugiausia neturtėliai, tai buvo nemenkas veiksnys.

[13] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, 1. 171.

[14] J. Daumantas, *Partizanai*, Vilnius, 1990, p. 216-217, 77.

[15] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 3, 1. 104.

Partizanams kai kuriose apskrityse padidinus spaudimą, kai kilo didelė grėsmė daugumai valsčių centrų, J. Bartašiūnas 1945 m. balandžio 30 d. kreipėsi į A. Sniečkų ir gavo leidimą 6 apskrityse stribus perkelti į kareivines (kaip žinome, vėliau visi stribai iš dalies ar visiškai buvo į jas suvaryti). Štai kiek tų apskričių valsčiuose buvo stribų:

Švenčionių aps. - 433 žmonės

EU. Nr.	Valsčius	Skaičius
1.	Adutiškio	91
2.	Daugėliškio	27
3.	Ignalinos	23
4.	Joniškio	33
5.	Kaltanėnų	25
6.	Mielagėnų	28
7.	Pabradės	18
8.	Saldutiškio	94
9.	Švenčionėlių	27
10.	Švenčionių	41
11.	Tverečiaus	26

Biržų aps. - 471 žmogus

Eil. Nr.	Valsčius	Skaičius
1.	Biržų	60
2.	Daujėnų	35
3.	Joniškėlio	24
4.	Krinčino	32
5.	N. Radviliškio	45
6.	Pabiržės	35
7.	Pasvalio	48
8.	Pumpėnų	47
9.	Saločių	45
10.	Vabalninko	50
11.	Vaškų	50

Kauno aps. - 560 žmonių

Eil. Nr.	Valsčius	Skaičius
1.	A. Panemunės	35
2.	Babtų	45
3.	Čekiškės	33
4.	Garliavos	41
5.	Jonavos	45
6.	Kruonio	44
7.	Lapių	40
8.	Pakuonio	20
9.	Pažaislio	29
10.	Raudondvario	35
11.	Rumšiškių	31
12.	Seredžiaus	29
13.	Vandžiogalos	29
14.	Veliuonos	25
15.	Vilkijos	37
16.	Zapyškio	42

Ukmergės aps. - 429 žmonės

Eil. Nr.	Valsčius	Skaičius
1.	Balninkų	29
2.	Gelvonų	29
3.	Kavarsko	29
4.	Kurklių	30
5.	Musninkų	26
6.	Pabaisko	26
7.	Pagirio	30
8.	Panoterių	28
9.	Siesikų	26
10.	Šešuolių	26
11.	Širvintų	32
12.	Taujėnų	30
13.	Veprių	28
14.	Želvos	32
15.	Žemaitkiemio	28

Panevėžio aps. - 855 žmonės

Eil. Nr.	Valsčius	Skaičius
1.	Krekenavos	139
2.	Kupiškio	42
3.	Naujamiesčio	49
4.	Panevėžio	40
5.	Pušaloto	30
6.	Raguvos	25
7.	Ramygalos	46
8.	Rozalimo	36
9.	Smilgių	33
10.	Subačiaus	41
11.	Šeduvos	36
12.	Šimonių	26
13.	Troškūnų	40
14.	Vadoklių	26
15.	Viešintų	38
16.	Panevėžio miestas	180
17.	*?	28

Utenos aps. - 356 žmonės

Eil. Nr.	Valsčius	Skaičius
1.	Alantos	30
2.	Anykščių	40
3.	Daugailių	22
4.	Debeikių	25
5.	Kuktiškių	40
6.	Leliūnų	23
7.	Molėtų	30
8.	Skiemonių	20
9.	Tauragnų	25
10.	Užpalių	27
11.	Vyžuonų	23
12.	Utenos miestas	51[16]

Iš Maskvos išprašius, kad iš sąjunginio biudžeto 11 tūkst. stribų skirtų atlyginimus, prilygstančius kaimo milicininkų atlyginimams, prasidėjo stribų etatų skirstymas. LKP (b) CK Karinio skyriaus vedėjas P. Jakovlevas A. Sniečkui 1945 m. rugpjūčio pradžioje nusiuntė pasiūlymus kai kuriose apskrityse keisti stribų etatų skaičių. Kaip jis siūlė paskirstyti stribų etatus, žr. lentelę 85 p.

Į P. Jakovlevo pasiūlymus ne itin atsižvelgta. Bendru LKP(b) CK ir LKT nutarimu, kurį pasirašė A. Sniečkus ir M. Gedvilas, stribų etatai paskirstyti taip, kaip parodyta minėtos. lentelės penktame skaičių stulpelyje. Tokį stribų etatų paskirstymą, tik atėmęs 50 etatų iš Vilniaus ir Šakių apskričių ir numatęs sudaryti 100 stribų batalioną Šilutės apskrityje, stribų batalionų štabas išsiuntinėjo į apskritis.

[16] LYA, f. 1, ap. 3, b. 49, l. 72-74.

* Septynioliktojo valsčiaus nepavyko nustatyti; rusai labai iškraipydavo lietuviškus vietovardžius ir yra užrašę „Utianskaja“; tuo metu toje apskrityje, be išvardytų, buvo dar Miežiškių valsčius; gali būti, kad stribų būrys buvo įkurtas Upytėje.

Eil. Nr.	Apskritis	Joje valsčių	Stribų 08 01	Prašoma papildyti	Siūloma patvirtinti	CK ir LKT nutarimu patvirtinti etatai
1.	Alytaus	15	525	175	700	700
2.	Biržų	11	439	-	439	600
3.	Joniškio	7	-	300	300	300
4.	Kauno	16	530	150	680	700
5.	Kėdainių	12	345	200	545	550
6.	Kretingos	12	343	-	343	350
7.	Lazdijų	7	102	150	252	300
8.	Marijampolės	13	300	250	550	550
9.	Mažeikių	9	418	-	418	350
10.	Panevėžio	16	643	157	800	800
11.	Raseinių	12	810	-	500	500
12.	Rokiškio	10	288	163	451	450
13.	Šakių	13	399	-	399	500
14.	Šiaulių	16	771	-	571	500
15.	Švenčionių	11	252	100	352'	400
16.	Tauragės	13	475	-	475	350
17.	Telšių	9	298	-	298	300
18.	Trakų	11	258	200	558	500
19.	Ukmergės	17	423	200	623	700
20.	Utenos	12	276	200	476	500
21.	Vilkaviškio	12	342	150	492	400
22.	Vilniaus	11	457	-	457	300
23.	Zarasų	9	321	-	321	400
Iš yiso:		274	9015	2395	11 000	11 000[17]

Minėtų dviejų aukščiausių žinybų nutarime dėl stribų etatų paskirstymo yra tokia pastaba: „Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apskrityse naikintojų batalionų nesudarinėti", tačiau Šilutės apskrityje jis buvo tuoj pat sudarytas, o netrukus - ir Pagėgiuose. Šis pirmas stribų etatų paskirstymas rodė, kurios apskritys, CK ir čekistų vadų manymu, buvo labiausiai „banditizmo pažeistos". Kintant kovų situacijai, stribų etatai buvo nuolat peržiūrimi.

LKP(b) CK ir LKT paskirsčius stribų etatus, J. Bartašiūnas 1945 m. rugsėjo 14 d. apskričių skyrių viršininkams nurodė baigti

[17] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, I. 93-95.

stribų būrius komplektuoti iki spalio 1 d. ir jų sąrašus pateikti į OBB. Kartu nurodė, jog iš stribų išmesti galima tik turint LSSR NKVD sankciją, todėl reikia pristatyti visus kompromituojančius stribą duomenis ir, gavus leidimą, atleidimą įforminti NKVD apskrities skyriaus įsakymu[18]. Vargu ar šie nurodymai tada, 1945 m. pabaigoje, buvo vykdomi. Stribų išmetimą sunkinančios sąlygos, be abejo, buvo kuriamos tam, kad bent kiek sulaikytų stribų kaitą, kuri, kaip matysime, buvo labai didelė.

Stribų skaičiaus mažėjimą pasibaigus karui ar jam baigiantis rodo lentelėje (žr. 87 p.) pateikiami duomenys. Kaip žinome, dar tebevykstant karui, 1945 m. balandžio 1 d. buvo 11 011 stribų, per 1945 m. antrą ketvirtį dėl įvairių priežasčių iš jų pasitraukė 2187 žmonės, o įstojo tik 426 ir liepos 1 d. buvo 9251 stribas. Stribų skaičius įvairiose apskrityse kito nevienodai. Kaip matome, per tris antro ketvirčio mėnesius tik Raseinių apskrityje stribų padaugėjo daugiau kaip šimtu. Visose kitose apskrityse jų sumažėjo, o Lazdijų apskrityje sumažėjo katastrofiškai - net
79 proc. Beje, šioje apskrityje ir vėliau stribų nepadaugėjo, jų liko apie 150 žmonių.

Stribų skaičius vis mažėjo, ir 1945 m. pabaigoje, lapkričio 9 d., jų buvo tik 7956[19].

Čekistų vadovybė 1946 m. vasario 12 d. NKVD apskričių skyrių viršininkams rašė, kad didžiausias darbo su stribais trūkumas yra tas, jog nesukomplektuoti stribų būriai: Lazdijų apskrityje trūksta 55 proc. stribų, Marijampolės - 46 proc., Alytaus - 37 proc. ir t. t., o kai kuriuose valsčiuose, kaip kad Gaurės (Tauragės aps.), Marcinkonių (Alytaus aps.), Igliškėlių (Marijampolės aps.), Sangrūdos (Lazdijų aps.), būryje vietoj 30-35 vyrų yra tik po 7-12 stribų[20].

Gana įdomų stribų padėties Vilniaus operatyviniame sektoriuje vertinimą pateikė 261-ojo šaulių pulko vadas plk. A. Zakurdajevas ir jo štabo viršininkas mjr. Sanikovas[21]. Pranešime vadovybei jie rašė, jog operatyvininkai visiškai nusišalino nuo vado-

[18] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, I. 163.
[19] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 180, I. 20-21.
[20] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 137.
[21] Ibid., ap. 18, b. 98, I. 9-10.

Eil. Nr.	Apskritis	Buvo 04 01	Išėjo II ketvirtį	Atėjo naujų	Buvo 07 01
1.	Alytaus	764	239	-	525
2.	Biržų	471	32	-	439
3.	Kauno	560	30	-	530
4.	Kėdainių	512	125	-	387
5.	Kretingos	387	44	-	342
6.	Lazdijų	479	377	-	102
7.	Marijampolės	426	150	74	352
8.	Mažeikių	468	30	42	480
9.	Panevėžio	836	221	28	643
10.	Raseinių	699	24	135	810
11.	Rokiškio	355	153	86	288
12.	Šakių	441	42	-	399
13.	Šiaulių	798	27	-	771
14.	Švenčionių	293	41	-	252
15.	Tauragės	590	115	-	475
16.	Telšių	321	30	7	298
17.	Trakų	476	118	-	358
18.	Ukmergės	480	83	39	436
19.	Utenos	305	29	-	276
20.	Vilkaviškio	376	54	15	337
21.	Vilniaus	614	157	-	457
22.	Zarasų	360	66	-	294
Iš viso:		11 011	2187	426	9251[22]

vavimo stribams ir todėl juos gali sutvarkyti tik būrių vadais paskirti vidaus kariuomenės seržantai. Pasak jų, kiekviename valsčiaus būryje trūksta po 5-10 stribų; nors komplektuojama kasdien, „[...] bet todėl, kad trūksta patikimų asmenų iš vietos gyventojų", taip pat todėl, kad daug išvyksta į Lenkiją, nepavyksta visiškai sukomplektuoti. Alytaus (tai apskričiai buvo skirta 700 stribų etatų) apskrities valsčiuose stribų trūko dar ir todėl, kad iš valsčių būrių, norint sukomplektuoti judrųjį būrį, į Alytų buvo sutraukta 100 stribų.

[22] Ibid., ap. 3, b. 47, I. 65.

1946 m. pradžioje realus stribų skaičius sudarė apie 8 tūkst., nors į metų pabaigą jis krito žemiau 7 tūkst. ribos. Štai kokie 1946 m. duomenys pateikti oficialiose NKVD-MVD pažymose:

Eil. Nr.	Apskritis	Etatų	Buvo 02 15	Buvo 05 01
1.	Alytaus	650	425	368
2.	Biržų	600	466	435
3.	Joniškio	300	219	212
4.	Kauno	700	616	533
5.	Kėdainių	550	371	368
6.	Kretingos	350	265	265
7.	Lazdijų	300	142	122
8.	Marijampolės	500	281	264
9.	Mažeikių	350	354	327
10.	Pagėgių	100	100	100
11.	Panevėžio	800	644	504
12.	Raseinių	500	437	407
13.	Rokiškio	450	368	353
14.	Šakių	450	411	421
15.	Šiaulių	500	483	421
16.	Šilutės	100	60	75
17.	Švenčionių	400	311	260
18.	Tauragės	350	302	270
19.	Telšių	300	250	243
20.	Trakų	500	367	300
21.	Ukmergės	700	512	453
22.	Utenos	450	297	316
23.	Vilkaviškio	400	340	340
24.	Vilniaus	300	265	217
25.	Zarasų	400	326	303
Iš viso:		11 000	8612	7877[23]

1946 m. rugpjūčio 1 d. buvo 7156 stribai. Štai kaip stribų skaičiaus kaita aiškinama LKP(b) CK pateiktoje UBB viršininko pavaduotojo plk. J. Sinycino pasirašytoje pažymoje:

[23] LYA, f. I, ap. 3, b. 103, I. 86, 102.

		1945 m.	Per 1946 m. 7 mėn.	Per 1945 01 01-1946 08 01
Priimta į stribus		9233	1125	10 358
Perkelta kitur	a) į sovietinį partinį darbą	465	150	615
	b) į MVD organus ir miliciją	178	426	604
	c) į MVD ir milicijos mokyklas	398	431	829
	d) į kitus darbus	146	93	239
	Iš viso:	1187	1100	2287
Pašalinta iš stribų	a) politiškai įtartinų	670	212	882
	b) už drausmės pažeidimus	711	209	920
	c) išvyko į RA, Lenkiją, ligoti, dėl šeimyninių aplinkybių	372	388	760
	Iš viso:	1753	809	2562
Perduota teismui	a) už išdavystę	79	14	93
	b) partizanų statytinių ir rėmėjų	79	26	105
	c) už socialistinio teisėtumo pažeidimus	115	32	147
	d) už kitus nusikaltimus	-	6	6
	Iš viso:	273	78	351
Nuostoliai operacijų metu ir partizanams puolant	a) nukauta	574	128	702
	b) sužeista	179	83	262
	c) dingo	136	9	145
	Iš viso:	889	220	1109
Iš viso iš stribų pasitraukė		4102	2207	6309[24]

Aišku, tuo, kas šioje lentelėje surašyta, negalima aklai tikėti. Ji perteikia tik bendras tendencijas. J. Sinycino pasirašytoje pažymoje teigiama, jog 1945 m. sausio 1 d.-1946 m. gegužės 1 d. iš stribų pasitraukė net 6836 žmonės[25], t. y., palyginus su anksčiau pateikta lentele, jų per 3 mėn. trumpesnį laiką pasitraukė 579 žmonėmis daugiau.

[24] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 273, 1. 37.

[25] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, 1. 69.

Šiaip ar taip, stribai iš tikrųjų tapo tuo, kuo tapti jiems 1945 m. liepos 24 d. numatė LKP(b) CK biuras ir LKT, būtent: kadangi dauguma jų „labiausiai mums atsidavę žmonės", tai „[...] sistemingai su jais dirbant, taip pat sudarys pagrindinį rezervą, iš kurio bus iškeliami į vadovaujantį darbą sovietinėse organizacijose kaime"[26]. Kita vertus, tai, jog net tūkstantis stribų, arba 23 proc. visų pasitraukusių ar atleistų, buvo atleisti ar net teisti už ryšius su partizanais arba įtariant, kad gali tų ryšių turėti, rodo to meto stribų dvilypę prigimtį.

Nuo 1946 m. pradžios buvo įkurtos naujos apskritys - Kaišiadorių, Kupiškio, Prienų, Varėnos ir ten įkurti nauji batalionai.

1946 m. birželio 1 d. buvo 24 stribų batalionai, arba didieji būriai (jie buvo visose apskrityse, išskyrus Klaipėdos). Birželio mėn. buvo suformuotas batalionas Klaipėdos apskrityje, ir tų metų liepos mėn. buvo 29 batalionai, juose - 7550 stribų, nors vėliau pasirašytoje pažymoje rašoma, kad tuo metu buvo 30 batalionų, juose - 7201 stribas[27], t. y. 349 mažiau. Dar kitoje pažymoje rašoma, kad liepos 1 d. buvo 7374 stribai. Rugpjūčio 1 d. buvo 306 valsčių stribų būriai, juose - 7156 stribai, o rugsėjo 1 d. vietoj turėjusių būti 10 420 (padidinus kai kurių pareigybių atlyginimus, stribų etatų skaičius sumažėjo 580) buvo 6985. Pirmą kartą stribų tapo mažiau kaip 7 tūkst. 1947 m. sausio 1 d. buvo 306 valsčių būriai, juose - 6873 stribai[28].

Pagal 13 apskričių pateiktus duomenis galima nustatyti, į kokias pareigas buvo iškeliami stribai. Tose apskrityse buvo paaukštinti 353 stribai, iš jų 36 nusiųsti į NKVD mokyklas, 2 paskirti valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkais, 8 - tų komitetų pirmininkų pavaduotojais, 199 nusiųsti dirbti į miliciją, 52 - į sovietinį darbą, 48 paskirti apylinkių pirmininkais, 8 pasiųsti dirbti komjaunimo darbą. Daugiausia stribų - 93 - išsiųsta Marijampolės aps. (70 - į miliciją, 23 - į vadovaujantį sovietinį darbą), 78 stribus, po kelis visoms išvardytoms pareigoms ir mokytis, išsiuntė Šakių aps. Mažiausiai stribų tuo metu paaukštino Kėdainių aps. - vieną ir Švenčionių aps. - keturis[29]. Komunistų partijai stribai buvo pa-

[26] LYA. f. 1, ap. 3, b. 247, I. 120.
[27] Ibid., b. 112, I. 106, 127.
[28] Ibid., 1. 142, 178, 226.
[29] Ibid., 1. 25.

rankūs tuo, kad dažnai dirbant ekstremaliomis sąlygomis buvo galima patikrinti jų protą, gudrumą, valią ir ypač atsidavimą okupantams. Pastaroji sąlyga ir buvo lemiama stribą paaukštinant. Kaip žinome, išskyrus miliciją, kitur tik vienetai buvusių stribų sugebėjo padaryti karjerą. Šeštajame dešimtmetyje atėjusi naujų išsimokslinusių lietuvių karjeristų karta nušlavė juos iš kolūkių pirmininkų, net apylinkių pirmininkų ir panašių postų. Bet pokario metais okupantams reikėjo remtis kad ir beraščiais, tačiau ištikimais žmonėmis.

Stribų skaičiaus kaitą 1946 m. sausio 1 d.-rugsėjo 1 d. rodo čekistų duomenys. Sausio 1 d. stribų buvo 8216. Per 8 mėn. priimta 1567 stribai.

1. Išvyko:

a) į sovietinį partinį darbą - 210 (16 proc.; procentai skaičiuojami atskirose grupėse);

b) į MVD ir miliciją - 590 (45 proc.);

c) į MVD ir milicijos m-las - 513 (39 proc.).

Iš viso: 1313.

2. Pašalinta iš stribų:

a) kaip politiškai įtartini - 255 (22 proc.);

b) už drausmės pažeidimus - 255 (22 proc.);

c) kitos priežastys (dėl ligos, šeimos reikalų, išvyko į Lenkiją) - 657 (56 proc.).

Iš viso: 1167.

3. Atiduota teismui:

a) už išdavystę - 16 (15 proc.);

b) kaip partizanų rėmėjai - 35 (34 proc.);

c) už socialistinio teisėtumo pažeidimus - 40 (38 proc.);

d) už kitus nusikaltimus - 13 (12 proc.).

4. Netekta:

a) žuvo - 142;

b) negrįžo po sužeidimų - 63;

c) dingo - 9.

Iš viso: 214.

Iš viso - 2798. 1946 m. rugsėjo 1 d. buvo 6985 stribai[30]. Kadangi

[30] Ibid., I. 183.

tuo metu buvo 10 420 stribų etatų, tad jų buvo tik 67 proc. reikiamo kiekio.

Taigi iš šių duomenų gerai matyti keturios pagrindinės stribų kaitos priežastys. Štai kaip tie duomenys atrodo paversti procentais ir palyginti. 1945 m. iš stribų būrių pasitraukė 4152 stribai, iš jų 28,6 proc. buvo perkelti į aukštesnį darbą, 42,2 proc. pašalinti, 6,6 proc. atiduoti teismui, 22,6 proc. sudarė netektys. Per 1946 m. pirmus aštuonis mėnesius iš 2798 pasitraukusių stribų 47 proc. buvo perkelti į aukštesnį darbą, 41,7 proc. pašalinti, 3,7 proc. atiduoti teismui, 7,6 proc. sudarė kovų praradimai. Palyginus šių dvejų metų duomenis, ryškėja dvi tendencijos: vis daugiau stribų perkeliama į aukštesnį darbą ir vis mažiau stribų žūsta. Pirmoji tendencija vėlesniais metais sumenko, nes daugelis postų buvo jau užimta, be to, ir tam tinkami stribai jau buvo išrinkti, o antroji tendencija išliko visą partizaninio karo laikotarpį. Tai vyko dėl dviejų priežasčių: pirma, po 1945 m. intensyvių kovų, įsitikinus, kad stribai nepajėgia atlaikyti partizanų spaudimo, jie atliko tik pagalbinį vaidmenį, o iš esmės su partizanais kovojo vidaus kariuomenė ir, antra, apskritai sumažėjo kovų intensyvumas.

Pažiūrėkime, kiek tuo metu stribų buvo ir kaip jie buvo pasiskirstę kai kurių apskričių valsčiuose. Marijampolės apskrityje 1946 m. lapkričio 15 d. buvo 200 stribų, nors etatų skirta 350. Atskiruose valsčiuose buvo tiek stribų:

Eil. Nr.	Valsčius	Etatų	Yra
1.	Gudelių	35	13
2.	Igliškėlių	35	10
3.	Kalvarijos	35	20
4.	Kazlų Rūdos	35	31
5.	Krosnos	35	34
6.	Liubavo	35	12
7.	Liudvinavo	35	34
8.	Marijampolės	35	32
9.	Sasnavos	35	8
10.	Veiverių	35	16

Šioje apskrityje 1945 m. rugsėjo 1 d.-1946 m. birželio 27 d. stribų skaičius keitėsi taip: 1) priimta 120 naujų žmonių; 2) perkelta į vadovaujantį darbą - 7; 3) perkelta į MVD ir miliciją - 23; 4) išsiųsta į MVD ir milicijos mokyklas - 32; 5) išsiųsta į partinę mokyklą - 4; 6) pašalinta dėl nepasitikėjimo - 17; 7) atiduota teismui už „socialistinio teisėtumo" pažeidimus - 18;

8) išėjo į kitus darbus, grįžo į

savo ūkius - 34; 9) žuvo kovoje - 30[31]. Per tą beveik 10 mėnesių laikotarpį Marijampolės apskrityje sribų sumažėjo 165 žmonėmis, pasipildė 120.

Panevėžio apskrityje 1946 m. birželio 20 d. buvo 13 būrių, juose - 375 stribai, trūko 218. Atskiruose valsčiuose buvo tiek stribų:

Eil. Nr.	Valsčius	Etatų	Yra
1.	Krekenavos	50	47
2.	Naujamiesčio	40	30
3.	Panevėžio	40	24
4.	Pumpėnų	42	36
5.	Pušaloto	40	39
6.	Raguvos	51	30
7.	Ramygalos	50	20
8.	Rozalimo	50	25
9.	Smilgių	40	27
10.	Šeduvos	50	29
11.	Troškūnų	40	32
12.	Vadoklių	40	9
13.	Panevėžio miestas	60	27

Biržų apskrityje 1946 m. liepos viduryje buvo 11 stribų būrių, juose - 401 stribas (etatų - 500). Šioje apskrityje nuo stribų veiklos pradžios iki minėto laiko buvo „paaukštinta" 112 stribų, iš jų 4 paskirti valsčių partinių organizacijų sekretoriais, 3 - valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkais, 13 - apylinkių tarybų pirmininkais, 4 - žemės komisijų pirmininkais, 7 - valsčių komjaunimo organizacijų sekretoriais, 2 perkelti į apskrities komjaunimo komitetą, 34 išsiųsti į MVD mokyklą, 36 perkelti tarnauti į MVD, 6 išsiųsti į karo mokyklą, 5 paskirti tarybinių ūkių direktoriais[32].

Stribų skaičių apskrityse 1946 m. liepos 1 d. rodo lentelė 94 p.

Kadangi 1946 m. antroje pusėje beveik visose apskrityse trūko nuo 15 iki 50 proc. stribų, o už jų būrių komplektavimą buvo atsakingi ne vien MVD, bet dar daugiau partijos komitetai, LKP(b) CK reikalaudavo pasiaiškinti. Atsakant paprastai būdavo pateikiami du jau minėti argumentai: stribai bijo partizanų keršto, ypač savo šeimoms, be to, jie blogai materialiai aprūpinami.

Partizanai, net paėmę stribus į nelaisvę, nebūtinai juos visuomet sušaudydavo. Ypač įnirtingai buvo kovojama tik su aktyviais stribais. Nukentėdavo ir tokių stribų šeimos. 1944 m. spalio 1 d.-1946 m. balandžio mėn. partizanai sušaudė 148 stribų šeimas. 754 stribų šeimos iš kaimo vietovių per tą patį laikotarpį persikėlė

[31] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, I. 20.

[32] Ibid., I. 7, 42.

Eil. Nr.	Valsčius	Etatų	Yra
1.	Alytaus	500	187
2.	Biržų	500	409
3.	Joniškio	300	185
4.	Kaišiadorių	250	126
5.	Kauno	500	453
6.	Kėdainių	500	328
7.	Klaipėdos	200	52
8	Kretingos	350	265
9.	Kupiškio	300	170
10.	Lazdijų	250	120
11.	Marijampolės	400	183
12.	Mažeikių	350	317
13.	Pagėgių	100	100
14.	Panevėžio	600	485
15.	Prienų	300	165
16.	Raseinių	500	375
17.	Rokiškio	350	296
18.	Šakių	450	428
19.	Šiaulių	500	392
20.	Šilutės	100	62
21.	Švenčionių	400	225
22.	Tauragės	350	237
23.	Telšių	300	240
24.	Trakų	300	202
25.	Ukmergės	650	410
26.	Utenos	450	232
27.	Varėnos	200	88
28.	Vilkaviškio	400	245
29.	Vilniaus	300	195
30.	Zarasų	350	254
Iš viso:		11 000	7426[33]

į apskričių ar valsčių centrus[34]. Partizanai per kaimo vietovėse gyvenančias stribų šeimas ir gimines spausdavo stribus, neretai grasindami (kartais ir įvykdydami grasinimus), kad bendradarbiautų su jais, aprūpintų šoviniais, duomenimis apie čekistų, stribų ir kariuomenės veiklą, padėtų atskleisti rusų šnipus.

Partijos komitetai, jų biurai, nors ir jausdami savo jėgą, paremtą sovietine kariuomene, nepajėgė įveikti partizanų, todėl neretai griebdavosi deklaratyvių, niekuo nepagrįstų sprendimų. Antai partijos Alytaus apskrities komitetas 1946 m. balandžio 25 d. nutarė, jog „banditizmą" reikia likviduoti per du tris mėnesius, o per 10-30 d. - visiškai sukomplektuoti stribų būrius. Į Alytaus apskritį, kaip vieną organizuočiausių pasipriešinimo centrų Lietuvoje, CK ir čekistai visą laiką kreipė ypatingą dėmesį. LKP(b) CK biuras 1946 m. birželio 21 d. priėmė nutarimą dėl kovos Alytaus apskrityje suaktyvinimo, kuriame nurodė: „[...] kiekvienoje apylinkėje įkurti 8-10 žmonių liaudies gynėjų skyrių, bendrą liaudies gynėjų

[33] *Laisvės kovų archyvas*, 1996, Nr. 17, p. 121-122.

[34] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, l. 106.

skaičių apskrityje padidinti iki 500-600 žmonių"[35]. Tai buvo visiškai su realybe prasilenkiantis nutarimas, nes po 1945 m. įnirtingų mūšių Alytaus apskrityje čekistai vos surinko 200 stribų.

Beje, nutarimus, kad reikia per 10-30 dienų sukomplektuoti stribų būrius, ko gero, buvo po 5-10 kartų priėmę visų partijos apskričių komitetai, tačiau jų pastangos nuėjo perniek. Lietuvoje tuo metu dar nebuvo daug kolaborantų ir išdavikų. Toną tiems svaičiojimams, kad taip greitai būtų sukomplektuoti visi būriai, duodavo partijos CK. 1946 m. birželio 6 d. nutarime „Dėl politinio darbo pagerinimo liaudies gynėjų būriuose" nurodoma per mėnesį sukomplektuoti visus būrius valsčiuose. Tačiau CK Organizacinio skyriaus vedėjo pavaduotojas Pranas Olekas, 1947 m. kovo mėn. tikrinęs, kaip tas nutarimas vykdomas, konstatavo, jog tuo metu trūko 1123 stribų. Visiškai sukomplektuoti buvo tik Biržų, Kauno, Pagėgių, Šilutės, Trakų ir Vilniaus apskričių būriai. Lazdijų apskrityje trūko 50, Marijampolės - 26, Alytaus - 48, Kretingos - 35, Vilkaviškio - 27 proc. stribų[36].

Atėjo 1947 m. Kaip žinome, 1946 m. pabaigoje SSRS MT pirmininko pavaduotojas L. Berija pasirašė nutarimą, kuriame vietoj 11 tūkst. stribų etatų Lietuvai skiriama 8 tūkst. Taip pasielgta taupumo sumetimais, tačiau, ko gero, svarbiausia priežastis buvo ta, kad 11 tūkst. etatų taip ir nesugebėta niekada užpildyti, nes nesurinkta tiek norinčiųjų tapti stribais.

Stribų etatus tvirtino LSŠR MVD ministro pareigas einantis P. Kapralovas. Jis paskirstė stribų etatus, taip pat paskyrė būrių vadų pavaduotojus (vadais buvo valsčių poskyrių viršininkai) ir skyrių vadus. Kiek apskrities valsčiuose buvo būrių, tiek buvo ir būrių vadų pavaduotojų, o į kiekvieną būrį su retomis išimtimis buvo skiriama po du skyrininkus. Buvo paskirta 312 būrių vadų pavaduotojų ir 630 skyrininkų. Stribų skaičių 1947 m. sausio 1 d. rodo lentelė 96 p.

1947 m. stribų skaičius nuolat mažėjo, metų pabaigoje jų buvo mažiau kaip 6 tūkst. 1947 m. balandį buvo 30 didžiųjų būrių (apskrities apimties) ir 314 mažųjų būrių valsčiuose, juose - 6306 žmonės. Gegužės 1 d. buvo 6266 stribai. LSSR MGB ministras

[35] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 1, l. 43.

[36] Ibid., ap. 10, b. 256, l. 3.

Eil. Nr.	Apskritis	Etatų	Buvo	Truko	Buvo 10 01 d.
1.	Alytaus	300	155	145	170
2.	Biržų	360	388	-	325
3.	Joniškio	200	167	33	138
4.	Kaišiadorių	150	122	23	120
5.	Kauno	300	315	-	238
6.	Kėdainių	350	317	33	244
7.	Klaipėdos	100	55	45	117
8.	Kretingos	300	196	104	167
9.	Kupiškio	200	159	41	147
10.	Lazdijų	250	125	125	114
11.	Marijampolės	300	221	79	181
12.	Mažeikių	300	299	1	265
13.	Pagėgių	100	112	-	98
14.	Panevėžio	370	318	52	280
15.	Prienų	200	137	63	141
16.	Raseinių	375	341	33	282
17.	Rokiškio	250	191	59	186
18.	Šakių	400	386	14	332
19.	Šiaulių	420	392	28	346
20.	Šilalės	100	106	-	138
21.	Švenčionių	250	222	28	212
22.	Tauragės	330	275	55	147
23.	Telšių	250	207	43	229
24.	Trakų	200	216	-	159
25.	Ukmergės	465	423	42	315
26.	Utenos	300	252	48	239
27.	Varėnos	150	94	56	84
28.	Vilkaviškio	300	211	89	142
29.	Vilniaus	180	232	-	144
30.	Zarasų	250	239	11	217
Iš viso:		8000	6873	1250	59 1 7[37]

D. Jefimovas 1947 m. birželio 19 d. pranešime apie stribų darbą rašė, jog kovo 1 d. buvo 6338 stribai. Kovo 1 d.-birželio 1 d. buvo priimta 916 stribų, pasitraukė 1045 žmonės. Iš jų į sovietinį partinį

[37] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 273, I. 1, 43.

darbą išėjo 50, į MVD, MGB ir miliciją - 43, į kitus darbus - 36. Išmesti kaip politiškai nepatikimi 207, už drausmės pažeidimus - 248, dėl kitų priežasčių - 329. Perduota teismui už vagystę - 1, už paramą partizanams - 5, „už socialistinio teisėtumo pažeidimus" - 54, už kitus nusikaltimus - 17. Žuvo 41, po sužeidimo negrįžo tarnybon 14[38]. Palyginus su 1946 m., labai sumažėjo į aukštesnį darbą perkeltų stribų skaičius (tik 12 proc. bendro išėjusiųjų skaičiaus) ir labai išaugo išmestųjų skaičius (75 proc.). Tai rodo, kad okupacinė valdžia jau baigė sudaryti įvairių lygių valdymo aparatą, o tarp stribų pradėjo geriau dirbti kontržvalgybininkai ir buvo sugriežtinta drausmė.

1947 m. spalio 6 d. pažymoje LKP(b) CK apie stribų padėtį MGB 2N valdyba rašė, jog tuo metu buvo 5917 stribų, trūko 2083. Daugiausia trūko Alytaus apskrityje (turėjo būti 300, buvo 170), Vilkaviškio (300 ir 142), Varėnos (150 ir 84), Joniškio (200 ir 138), Kėdainių (350 ir 244), Lazdijų (250 ir 114), Marijampolės (300 ir 181) ir Ukmergės (465 ir 315) apskrityse[39]. Beveik visiškai stribų būriai subyrėjo kai kuriuose valsčiuose. Utenos apskrityje, Daugailiuose tuo metu vietoj 20 stribų buvo 12, Skudutiškyje vietoj 25 - 13, Vyžuonose vietoj 25 - 15, Kuktiškėse vietoj 1 5 - 4 stribai. Vilkaviškio apskrityje, Keturvalakiuose buvo 8, Pilviškiuose - 9, Pajevonyse - 8, Gižuose - 6, Vištytyje - 4 stribai.

Sudarant naujas apskritis, stribų etatai kiekvienai apskričiai būdavo iš naujo apsvarstomi. Etatų skaičių tuo metu jau pradėta koreguoti ir atsižvelgiant į kovos situacijas.

Kiek Lietuvos apskritims 1948 m. buvo paskirstyta etatų, rodo lentelė 98 p.

Be 322 būrių valsčių centruose, buvo dar 5 būriai prie MGB apskričių skyrių - Kauno, Kuršėnų, Mažeikių, Tauragės ir Ukmergės apskrityse ir vienas būrys Kėdainių apskrityje, saugojęs kolūkį[40].

Stribų skaičius nežymiai padidėjo tik 1948 m., kai komunistų partija ir čekistai, rengdamiesi kaimo sukolūkinimui, aktyviai verbavo stribus.

[38] Ibid., I. 18, 4, 24-28.

[39] Ibid., 1. 40-42.

[40] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, 1. 91-92.

Eil. Nr.	Apskritis	Valsčių skaičius	Buvo 01 15 d.	Etatai
1.	Alytaus	8	214	230
2.	Anykščių	6	130	150
3.	Biržų	8	201	225
4.	Joniškio	8	167	200
5.	Jurbarko	5	108	170
6.	Kauno	12	225	325
7.	Kaišiadorių	6	145	150
8.	Kelmės	8	167	200
9	Kėdainių	10	223	250
10.	Klaipėdos	6	124	150
11.	Kretingos	8	132	200
12.	Kupiškio	8	157	190
13.	Kuršėnų	5	95	150
14.	Lazdijų	7	119	190
15.	Marijampolės	11	195	275
16.	Mažeikių	10	285	285
17.	Pagėgių	5	81	100
18.	Panevėžio	12	159	275
19.	Pasvalio	7	178	200
20.	Plungės	5	114	150
21.	Prienų	7	133	200
22.	Radviliškio	6	139	150
23.	Raseinių	8	154	210
24.	Rokiškio	10	205	250
25.	Šakių	13	340	350
26.	Šiaulių	8	154	200
27.	Šilutės	7	147	150
28.	Švenčionių	13	229	260
29.	Tauragės	11	169	275
30.	Telšių	8	155	190
31.	Trakų	10	137	200
32.	Ukmergės	15	279	400
33.	Utenos	12	191	300
34.	Varėnos	7	78	170
35.	Vilniaus	11	121	60
36.	Vilkaviškio	11	151	300
37.	Zarasų	10	241	250
Iš viso:		322	6244	7980

Štai kaip keitėsi stribų skaičius 1948 m. kovo-gegužės mėn.:

	Kovas	Balandis	Gegužė
Buvo	6855	6927	6958
Pasipildė	409	345	295
Išėjo	391	276	245
a) į sovietinį partinį darbą	24	4	5
b) į MGB organus	8	7	4
c) į kitus darbus	-	21	9
Išmesta dėl politinių motyvų ir drausmės pažeidimų	326	225	207
Perduota teismui	17	4	3
Žuvo	13	9	11
Sužeista	7	6	8[41]

Matyt, nors ir nežymiai, stribų skaičius didėjo visus 1948 m., nes ministras D. Jefimovas ataskaitoje A. Sniečkui apie stribų darbą tų metų spalio-lapkričio mėn. rašė, jog per du mėnesius priimta 607, išėjo 498 ir gruodžio 1 d. buvo 7134 stribai[42]. Taigi, lyginant su metų pradžia, stribų padaugėjo 890 žmonių. Kai kurios apskritys, pvz., Šiaulių, per 1948 m. pirmąjį pusmetį atleido 73 stribus, priėmė 119 žmonių ir užpildė visus turimus 200 etatų. Matyt, tai buvo pasiekta energingai verbuojant, ypač tarp komjaunuolių, ir naudojant dvi priemones: pirma, atidžiai tikrinant į stribus priimamus žmones (tikrinta, ar jie patikimi, ar neturi giminių tarp partizanų, ar nėra visai prasigėrę, ar pakankamai sveiki, ar neturi kriminalinės praeities ir t. t.), antra, ne taip lengvai atleidžiant, t. y. ne už kiekvieną nusižengimą būdavo išmetama. Be abejo, nemažą vaidmenį atliko ir tais metais įkurti stribų štabai, kuriuose buvo 4 etatiniai darbuotojai.

Nepaisant akivaizdžios pažangos, nors stribų skaičius ir stabilizavosi, SSRS 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas gen. ltn. J. Jedunovas LSSR MGB ministro pavaduotojui P. Kapralovui 1948 m. spalio 4 d. atsiuntė raštą Nr. 57077 (!), kuriame rašė, jog per 8 tų metų mėnesius iš stribų dėl politinių ir kitų

[41] LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 283, l. 171, 190, [42] Ibid., ap. 11, b. 258, l. 348-361.
225.

kompromituojančių priežasčių atleista 1784 stribai, o teismui perduota 91. „Į liaudies gynėjų būrius prasiskverbė tiek daug nusikalstamo elemento ir pasitikėjimo nekeliančių asmenų pirmiausia todėl, kad vietiniai MGB organai vis dar nepakankamai rimtai žiūri į kandidatų, priimamų į būrius, išankstinį ištyrimą ir patikrinimą". J. Jedunovas nurodė atsikratyti nepatikimais asmenimis, pagerinti stribų auklėjimą ir drausmę, kad ateinančią žiemą jie „galėtų būti efektyviai panaudoti smogiant lemiamą smūgį nac[ionalistiniam] pogrindžiui ir jo ginkluotoms gaujoms"[43].

J. Jedunovo mintis, tik labai išplėtęs, pakartojo P. Kapralovas. 1949 m. sausio 8 d. rašte MGB apskričių skyrių viršininkams jis priminė, kad, pirma, priimti į stribus galima tik kruopščiai patikrinus, antra, vengti priimti iš SSRS rytinių sričių atvykusius asmenis, nes iš ten daugiausia plūsta kriminaliniai nusikaltėliai, trečia, kadangi stropius stribus stengiasi sukompromituoti partizanai, stribą kompromituojančius duomenis kruopščiai tikrinti ir, ketvirta, visus vadus, iki skyrių vadų imtinai, galima atleisti pateikus duomenis tik turint LSSR MGB 2N valdybos sutikimą[44].

Pažymėtina, kad ir tuo metu stribų skaičius daug priklausė nuo partizanų. 1948 m. pradžioje Varėnos apskrityje buvo 79 stribai, trūko 71. Partijos apskrities komiteto sekretorius Jonas Jurgaitis CK aiškinosi taip: „Tai galima paaiškinti tuo, kad, kaip ir anksčiau, apskrityje yra banditų formuočių, kurios savo veiksmais stipriai veikia tuos žmones, kurie norėtų būti liaudies gynėjais, ir jų gimines". Anot jo, 8 Rudnios stribai metė tarnybą, nes gavo iš partizanų perspėjimus, kad bus blogai jiems ir jų šeimoms[45].

1949-ieji Lietuvoje buvo labai audringi, nes pradėta valstiečius masiškai varyti į kolūkius (metų pradžioje į kolūkius buvo „įsirašę" vos 4 proc., metų pabaigoje - per 60 proc.; 1951 m. pabaigoje jau visi valstiečiai buvo suvaryti į kolūkius). Sudarius kolūkius, okupacinė valdžia savo įtaką ėmė stiprinti kaimuose, t. y. tose vietovėse, kurias iki tol beveik ištisai valdė partizanai. Buvo apginkluoti vadinamieji kaimo aktyvistai, įsteigti stribų postai kolūkiams saugoti, kai kur sudarytos stribų grupės prie apylinkių.

[43] LYA, f. 1, ap. 3, b. 243, I. 69.
[44] Ibid., I. 18-20.
[45] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 31, I. 39.

Ypač suaktyvinta pagrindinė smogiamoji okupantų jėga - čekistinė kariuomenė. Priešinimasis kolūkių kūrimui buvo paskutinis didelis mūsų partizanų mūšis. 1949 m. jų žuvo 1192, kovoti dar liko per tūkstantį vyrų[46]. 1949 m. pavasarį buvo apie 1,8 tūkst. partizanų, tais metais žuvo 66 proc. metų pradžioje kovojusių partizanų. Nors 1949 m. partizanų gretas papildė dar apie 500 vyrų, jų veikimo laukas labai susiaurėjo.

1950 m. stribų laukė naujas sukrėtimas, smarkiai praretinęs jų gretas. Lietuvoje vėl pradėta visus atitinkamo amžiaus vyrus imti į kariuomenę.

MGB vadovybė puolė gelbėti stribus nuo kariuomenės todėl, kad visiškai nesumenktų jų gretos. Čekistų užmačias atskleidžia 2N valdybos viršininko plk. I. Počkajaus 1950 m. spalį MGB sričių valdybų viršininkams išsiuntinėtas raštas (rajonai Lietuvoje buvo sudaryti 1950 m. birželio 22 d., 4 sritys - liepos 5 d.). I. Počkajus rašė, kad su respublikos kariniu komisaru susitarta, jog 1930 m. gimę lietuviai stribai į kariuomenę nebus imami, o rusai - bus imami[47]. Šis sprendimas aiškiai rodė ne tiek komunistų užmačias stribus panaudoti tiesioginei kovai su partizanais (tam rusai tiko geriau negu lietuviai), kiek norą supriešinti, sukiršinti mūsų tautiečius, juos kuo labiau įtraukiant į nešvarius darbus. 1951 m. rudenį 1931-1932 m. gimusių stribų tarnavimas sovietinėje armijoje buvo atidėtas iki 1952 m. spalio, tačiau po šios datos visi šaukiamojo amžiaus stribai į kariuomenę buvo imami. LSSR MGB vadovybė dar mėgino padėtį gelbėti kreipdamasi į SSRS MGB ministrą S. Ignatjevą su prašymu, kad 1952 m. neimtų nors 1932 m. gimimo stribų, kurių tuo metu buvo 594, nes juos paėmus trūktų 31,7 proc. stribų. Ministras atsakė, kad negali padėti[48].

Duomenų apie stribų skaičių 1949-1950 m., kaip ir apie jų veiklą tuo metu, nedaug tepavyko rasti ir tai daugiausia iš Vilniaus srities. Šioje srityje 1950 m. turėta 2 tūkst. stribų etatų, buvo 75 mažieji būriai ir 164 skyriai. Iš 2 tūkst. etatų 23 buvo štabo viršininko pavaduotojai, 23 kadrų inspektoriai, 23 karinio-ūkinio aprūpinimo

[46] N. Gaškaitė, D. Kuodytė, A. Kašėta, B. Ulevičius, *Lietuvos partizanai 1944-1953 m.*, Kaunas, 1996, p. 349.

[47] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 1.

[48] Ibid., ap. 3, b. 404, l. 20.

inspektoriai (srityje buvo 24 rajonai, išvardytų etatų neturėjo Nemenčinės r.), 16 sąskaitininkų-iždininkų, 75 būrių vadų pavaduotojai, 89 skyrių vadai, 75 politiniai vadovai ir 1675 eiliniai kovotojai[49]. Daugiausia stribų etatų turėjo šie rajonai: Utenos - 116, Ukmergės - 104, Ignalinos - 100, Anykščių - 94, Dusetų - 89, Daugų ir Druskininkų - po 84. Mažiausiai stribų etatų buvo skirta šiems rajonams: Nemenčinės - 17, Naujosios Vilnios - 26, Pabradės - 35, Vilniaus - 33, Šalčininkų - 41, Trakų - 46 (beje, tai rodo, kad tuose daugiataučiuose rajonuose pasipriešinimas jau buvo užgesęs; tiesą sakant, pasipriešinimas tuose rajonuose sunyko jau 1946 m.). Politiniai vadovai ir būrių vadų pavaduotojai buvo skiriami visiems būriams; didieji, rajono apimties būriai turėjo štabus, kuriuose etatiniais darbuotojais dirbo štabo viršininko pavaduotojas, kadrų ir karinio-ūkinio aprūpinimo inspektoriai, daugumoje (16 iš 23 rajonų) dar ir sąskaitininkai-iždininkai.

1950 m. gegužės mėn. Vilniaus srityje trūko 30 proc., Kauno - 31 proc., Šiaulių - 30 proc., Klaipėdos - 9 proc. stribų. Visoje Lietuvoje vidutiniškai trūko 26 proc. stribų. Tuo metu Lietuvoje buvo tiek stribų:

Sritys	Vilniaus	Kauno	Šiaulių	Klaipėdos	Būrys prie 2N	Iš viso
Skirta etatų	2000	2210	2158	1580	52	8000
Iš jų:						
a) puskarininkių (jais buvo laikomi būrių vadų pavaduotojai ir skyrių vadai)	168	193	188	136	9	694
b) politinių vadovų	75	94	92	66	-	327
c) kitų	1757	1923	1878	1378	43	6979
Užimta etatų	1383	1522	1513	1441	52	5911
Trūko	617	688	645	139	-	2089
Iš jų:						
a) puskarininkių			–			70
b) politinių vadovų	-	-	-	-	-	138[50]

[49] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 43.

[50] Ibid., ap. 3, b. 404, l. 132.

Net ir 1951 m. okupantai nesugebėjo surinkti pastovesnio, tvirtesnio stribų kontingento, jų kaita buvo didelė. Kaip 1951 m. rugsėjo 24 d. MGB sričių valdybų viršininkų pavaduotojams rašė 2N valdybos viršininkas plk. I. Počkajus, trūko daug stribų. Pasak jo, per 1951 m. 7 mėnesius iš stribų buvo atleista 1449 žmonės, t. y. kas ketvirtas stribas. I. Počkajus teigė, kad tai mažina kovos efektyvumą, nes į stribus ateina nauji, neapmokyti žmonės. Be to, atleidimai ir priėmimai operatyvininkams ir stribų štabams užkrauna begalę popierinio darbo. Pasak jo, tokia kaita yra todėl, kad į stribus priimami nepakankamai patikrinti žmonės. Ypač daug politiškai nepatikimų, bet tai išaiškėja tik 2-3 mėn. žmogui patarnavus. Pastaruoju metu dėl kompromituojančių duomenų buvo atleista per 200 žmonių. Kita priežastis - priimant į stribus nepakankamai tikrinama sveikata.

1951 m. dėl prastos sveikatos buvo atleisti 375 žmonės. Už nedidelius drausmės pažeidimus atleisti 342 žmonės. I. Počkajus nurodė: 1) užimti visus etatus; 2) kontroliuoti priėmimą, vykdyti LSSR MGB 1948 m. liepos 28 d. ir 1950 m. rugpjūčio 4 d. direktyvas šiuo klausimu; nepriimti į stribus jaunesnių kaip 19 metų ir senesnių kaip 45 metų žmonių; 3) pagerinti auklėjamąjį darbą, neatleisti stribų už menkus drausmės pažeidimus, atleisti iš būrių tik už didelius nusižengimus ir MGB autoriteto griovimą[51]. Iš esmės šia direktyva buvo pripažinta, kad čekistai pralaimėjo mėgindami stribus sudrausminti, padaryti panašius į kariuomenę. Dauguma stojusiųjų į stribus turėjo per daug ydų, kad iš jų būtų galima suformuoti drausmingą kariuomenę. Juo labiau kad ir čekistai nebuvo idealūs mokytojai, patys girtuokliai ir apskritai nusikaltėliai.

Štai kaip 1952 m. kovo 15 d. MGB Šiaulių srities valdybos viršininko pavaduotojas plk. Nikolajus Pochomičevas aiškino, kodėl tuo metu. srityje trūko 674 stribų: „Nors tarp vietos gyventojų buvo atliekamas aiškinamasis darbas norint juos paskatinti tarnauti liaudies gynėjų būriuose, tačiau norinčių tarnauti surinkta labai mažai"[52].

Stribų būrių sudėties kaitą rodo lentelė:

[51] Ibid., ap. 16, b. 12, l. 238-239.

[52] Ibid., b. 937, l. 93.

Sritys	Vilniaus	Kauno	Klaipėdos	Šiaulių	Iš viso
Buvo stribų 1951 m. sausio 1 d.	1619	1842	1312	1680	6453
1951 m. priimta	544	381	625	335	1885
1951 m. pasitraukė iš stribų	539	594	497	535	2165
Iš jų:					
a) į sovietinį partinį darbą	90	32	33	11	166
b) į MGB organus	14	19	30	54	117
Atleista:					
a) dėl kompromituojančių duomenų	21	63	64	85	233
b) dėl socialistinio teisėtumo pažeidimų	3	13	-	1	17
c) dėl drausmės pažeidimų	152	110	89	132	483
d) dėl ligos	42	24	29	16	111
e) dėl šeimyninių aplinkybių	135	150	119	141	545
f) paimta į sovietinę armiją	126	139	97	71	433
Atiduota teismui:					
a) už ryšį su nacionalistiniu pogrindžiu	1	6	—	—	7
b) už socialistinio teisėtumo pažeidimus	1	5	1	10	17
c) už kitus nusikaltimus	3	6	10	3	22
Mirę:					
a) nukauti operacijų metu	5	12	6	1	24
b) neatsargiai elgdamiesi su ginklu	2	7	5	3	17
Buvo 1952 01 01	1624	1629	1440	1480	6173
Turėjo būti	2000	2210	1580	2158	7948
1952 01 01 trūko	376	581	140	678	1775

I. Počkajus 1951 m. vasario mėn. MGB sričių valdybų viršininkams nurodė (kelintą kartą!), jog stribų būriai sukurti tam, kad kovotų su partizanais, o ne saugotų kolūkius ir gyvenvietes bei dengtų aktyvą. Jis liepė stribų skaičių sumažinti tuose rajonuose, kur jie nepanaudojami kovose, o padidinti ten, „kur yra operatyvinė būtinybė ir liaudies gynėjų būriai panaudojami aktyvioje kovoje su banditizmu"[53].

[53] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 165.

1952 m. pavasarį pradėta stribus sparčiai kilnoti iš vieno rajono į kitą (pirmieji pergrupavimai pradėti dar 1948 m., tačiau dažniausiai vienos apskrities teritorijoje) perkeliant ten, kur partizanai dar buvo gana stiprūs. Stribų skaičius buvo padidintas Daugų, Dotnuvos, Dusetų, Joniškėlio, Jurbarko, Kalvarijos, Kavarsko, Kazlų Rūdos, Pandėlio, Priekulės, Raseinių, Skuodo, Smėlių, Šilutės, Tytuvėnų, Žiežmarių ir kt. rajonuose, paimant juos iš kitų rajonų. Kai kurie stribų būriai buvo naikinami ir kuriami nauji. Kauno srityje 1952 m. gegužės mėn. buvo panaikinta 10 būrių, sukurti 6 nauji, 6 būriai sustiprinti. 1952 m. liepos mėn. buvo 5911 stribų, jie sudarė 82 didžiuosius ir 8 atskirus mažus būrius[54].

Beje, į kitus rajonus stribai buvo perkeliami ne vien dėl partizanų gausumo juose, bet ir kitais sumetimais. Tauro ir Dainavos partizanams galingi tiek vidaus kariuomenės, tiek pasienio pulkų ir būrių smūgiai buvo suduoti ne vien todėl, kad jie buvo gerai susiorganizavę ir labiau pastebimi, bet ir todėl, kad tos apygardos ribojosi su Lenkija, vienintele užsienio valstybe. Nuo 1947 m. vidurio Lietuvos-Lenkijos siena buvo taip sutvirtinta, kad ją įveikti jau beveik nebuvo įmanoma. Tačiau ji ir toliau buvo tvirtinama, taip pat ir stribų jėgomis. 1950 m. lapkričio 1 d. MGB Kauno srities valdybos įsakymas buvo toks: „Siekiant sustiprinti srities pasienio rajonų liaudies gynėjų būrius, perkelti į Veisiejų rajoną tokius kovotojus ir vadus" (toliau išvardijami būriai, iš kurių perkeliama, ir stribų pavardės). Iš Jonavos rajono įsakyta perkelti 8 stribus, iš Vilkijos - 5, iš Naumiesčio - 7, iš Žiežmarių - 4, iš Vilijampolės - 6, iš būrio prie srities valdybos - l[55]. Iš viso į Veisiejų rajoną tuo metu buvo perkelta 31 stribas, iš jų 12 rusų.

MGB ministras P. Kapralovas sričių valdybų viršininkams siuntinėjo raštus, kuriuose nurodinėjo, kiek kuriame rajone turi būti palikta stribų. 1952 m. kovo mėn. jis nurodė Vilniaus srities vadovybei Vilniaus ir Naujosios Vilnios rajonuose, kuriuose „jau seniai nėra banditų", palikti po vieną skyriaus vadą ir 5 stribus, o Šalčininkų rajone - būrio vado pavaduotoją, du skyrių vadus ir 17 stribų. Atleisti stribai turėjo būti perkelti į tuos rajonus, kur jie dar reikalingi. Tų metų balandžio 1 d. MGB Vilniaus srities stribų

[54] Ibid., ap. 3, b. 404, l. 165, 146.

[55] Ibid., ap. 15, b. 1739/7, I. 1-3.

valdymo 4-ojo poskyrio vadovybė sudarė sąrašą tų rajonų, kuriuose stribų skaičius sumažinamas, ir nurodė, kur juos reikėtų perkelti:

Dūkšto r. 15 stribų - 10 į Varėną, 5 į Daugų r.
Naujosios Vilnios r. 8 stribus - į Varėnos r.
Pabradės r. 8 stribus - į Varėnos r.
Šalčininkų r. 5 stribus - į Druskininkus
Širvintų r. 10 stribų - į Smėlių r.
Švenčionėlių r. 15 stribų - 10 į Daugų r., 5 į Varėnos r.
Švenčionių r. 15 stribų - į Smėlių r.
Trakų r. 10 stribų - į Daugų r.
Utenos r. 10 stribų - į Kavarsko r.
Vilniaus r. 12 stribų - 4 į Varėną, 8 į Druskininkus
Zarasų r. 15 stribų - į Kavarsko r.[56]

Taigi Vilniaus srityje aiškiai matomos tuo metu dar išlikusios kelios partizanų laikymosi vietos - Dzūkija (Varėnos, Daugų, Druskininkų r.), Smėlių (greta Ukmergės) ir Kavarsko rajonai. Į Dzūkiją permetama 73, į Smėlių r. - 25, į Kavarsko r. - 25 stribai. Iš viso į kitus rajonus nurodyta perkelti 123 stribus. Iš pradžių stribai buvo kilnojami tos pačios srities teritorijoje. 1953 m. sausio 23 d. raštu MGB ministras P. Kondakovas prašė Vilniaus srities MGB valdybos leisti verbuoti stribus iš šios srities į Šiaulių sritį[57]. 1953 m. pradžioje į Prienų rajoną buvo perkelta 12 stribų, į Raseinių - 11, į Jurbarko - 3, į Jiezno - 3, į kitus rajonus - dar 8 stribai.

1952 m. pavasarį, matyt, jau dėl kelių priežasčių (ne vien todėl, kad reikiamo 8 tūkst. stribų skaičiaus nesurenkama, bet ir todėl, kad nusilpo partizanų pasipriešinimas) LSSR MGB kovo 26 d. direktyva Nr. 21 sumažino stribų etatų skaičių nuo 8000 iki 6542, nors SSRS MT tiems metams buvo patvirtinusi 8 tūkst. etatų. Tuo metu buvo 5812 stribų. 1952 m. rugsėjo 1 d. trūko 43 štabo viršininkų pavaduotojų, 23 kadrų inspektorių, 28 karinio-ūkinio aprūpinimo inspektorių, 49 būrių vadų, 92 politinių vadovų, 204 skyrių vadų, 41 sanitarijos instruktoriaus, 614 kovotojų. Iš viso trūko 1094 stribų; turėjo būti 6487, buvo 5393[58].

[56] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, 1. 65.
[57] Ibid., b. 29, 1. 6.
[58] Ibid., ap. 3, b. 404, I. 202, 255.

Šiaulių srities rajonuose 1952 m. pradžioje buvo tokia padėtis (tų metų gruodžio mėn. srityje buvo 1237 stribai):

Eil. Nr.	Rajonas	Etatų	Buvo	Buvo partizanų
1.	Akmenės	90	57	5
2.	Biržų	90	64	10
3.	Dotnuvos	80	65	daug
4.	Joniškėlio	70	51	5
5.	Joniškio	80	39	nėra
6.	Kelmės	80	55	10
7.	Kupiškio	110	60	20
8.	Kuršėnų	80	56	3
9.	Linkuvos	90	46	nėra
10.	Obelių	80	52	10
11.	Pakruojo	90	66	15
12.	Pandėlio	85	65	7
13.	Panevėžio	130	77	7
14.	Pasvalio	100	84	7
15.	Radviliškio	70	41	?
16.	Ramygalos	100	107	23
17.	Rokiškio	100	57	2
18.	Šeduvos	100	59	14
19.	Šiaulių	100	75	6
20.	Tytuvėnų	70	58	16
21.	Troškūnų	76	63	13
22.	Užvenčio	100	66	5
23.	Vabalninko	100	72	6
24.	Žagarės	80	41	7
	Būrys prie srities valdybos	24	24	
Iš viso:		2175	1500	191[59]

Taigi atmetus Dotnuvos ir Radviliškio rajonus, kuriuose neaišku, kiek dar buvo partizanų, su 191 partizanu kovojo 1394 stribai, t- y. prieš vieną partizaną ėjo maždaug 7,5 stribo. O juk Lietuvoje dar buvo pagrindinė okupantų jėga - penki vidaus kariuomenės

[59] Ibid., ap. 16, b. 937, I. 64-66.

pulkai, milicija, MGB operatyvininkai ir ginkluoti aktyvistai. Tad tuo metu prieš vieną partizaną Šiaulių srityje kovojo apie 20 ginkluotų žmonių iš okupantų struktūrų. Iš lentelės matyti, kad stribų skaičius kai kuriuose rajonuose neatitiko partizanų skaičiaus. Vietos valdžia kiek galėdama stengėsi išlaikyti prie savęs daugiau stribų, nes juos buvo patogu stumdyti skiriant įvairias užduotis. Į valdžios aiškinimus, jog rajone nėra partizanų ir todėl nereikia stribų, būdavo atsakoma, kad liko jiems prijaučiančių asmenų (atseit ir jie gali kėsintis į sovietinius pareigūnus) ir kad į rajoną užklysta partizanai iš tolesnių vietų.

1952 m. gruodžio mėn. Vilniaus srityje buvo 902 stribai, iš jų šiuose rajonuose:

1. Anykščių - 85
2. Daugų - 43
3. Druskininkų - 50
4. Dūkšto - 19
5. Dusetų - 67
6. Eišiškių - 20
7. Ignalinos - 40
8. Kavarsko - 61
9. Molėtų - 52
10. N. Vilnios - 10
11. Nemenčinės - 10
12. Pabradės - 11
13. Smėlių - 63
14. Šalčininkų - 13
15. Širvintų - 57
16. Švenčionėlių - 24
17. Švenčionių - 35
18. Trakų - 12
19. Ukmergės - 59
20. Utenos - 65
21. Varėnos - 27
22. Vievio - 37
23. Vilniaus - 7
24. Zarasų - 35.

Tuo pat metu Klaipėdos srityje buvo 1144 stribai, iš jų šiuose rajonuose:

1. Klaipėdos - 69
2. Kretingos - 95
3. Mažeikių - 45
4. Pagėgių - 83
5. Plungės - 72
6. Priekulės - 81
7. Rietavo - 72
8. Salantų - 67
9. Sedos - 61
10. Skaudvilės - 69
11. Šilalės - 104
12. Šilutės - 91
13. Tauragės - 87
14. Telšių - 62
15. Varnių - 79

Ūkio būrys prie srities valdybos - 7.

Tuo pat metu Kauno srityje buvo 1199 stribai, iš jų šiuose rajonuose:

1. Alytaus - 34
2. Ariogalos - 82

3. Jiezno - 89
4. Jonavos - 26
5. Jurbarko - 59
6. Kaišiadorių - 33
7. K. Rūdos - 51
8. Kalvarijos - 40
9. Kėdainių - 85
10. Kybartų - 35
11. Lazdijų - 46
12. Marijampolės - 55
13. Naumiesčio - 39
14. Panemunės - 53
15. Prienų - 52
16. Raseinių - 54
17. Simno - 44
18. Šakių - 92
19. Veisiejų - 55
20. Vilijampolės - 57
21. Vilkijos - 69
22. Žiežmarių - 40

Ūkio būrys prie srities valdybos - 9[60].

1952 m. liepos mėn., sumažinus etatus, buvo tokia padėtis:

Sritys	Vilniaus	Kauno	Klaipėdos	Šiaulių	Ūkio dalys prie MGB	Iš viso
Pagal senus etatus būrių	75/14*	94	66	92	2	329/14
Pagal naujus etatus būrių	59/10	70	62	78	2	271/10
Senų stribų etatų	2000	2210	1580	2158	52	8000
Naujų stribų etatų	1405	1774	1564	1879	55	6677
Realiai buvo stribų	1320	1512	1445	1500	35	5812
Trūko	85	262	119	379	20	865
Sumažinta stribų	595	436	16	279	-	1334

1953 metams LSSR MT prašyta išrūpinti 6 tūkst. etatų, iš jų 132 štabų viršininkų pavaduotojų, 275 būrių vadų, 78 kadrų inspektorių, 78 sanitarijos instruktorių, 270 politinių vadovų, 542 skyrių vadų, 77 karinio-ūkinio aprūpinimo inspektorių, 10 buhalterių ir 4538 kovotojų[61]. Tų metų sausio 1 d. buvo 4572 stribai, iš jų 875 - jaunesnieji vadai, 151 - politiniai vadovai ir 3546 - kovotojai. Trūko 496 žmonių, iš jų 133 jaunesniųjų vadų, 77 politinių vadovų ir 286 kovotojų. Vilniaus srityje trūko 36, Kauno - 173, Klaipėdos - 63, Šiaulių - 224 stribų[62].

* Antras skaičius už brūkšnelio rodo, kiek buvo savarankiškų skyrių, veikusių ten, kur jau nebuvo pilno būrio.

[60] LYA, f. 1, ap. 3, b. 432, l. 3, 8, 12.
[61] Ibid., b. 402, l. 160.
[62] Ibid., b. 429, l. 28, 40.

Sritys	Vilniaus	Kauno	Šiaulių	Klaipėdos	MGB valdybos	Iš viso
Buvo stribų 1952 m. sausio 1 d.	1624	1629	1480	1440	52	6225
1952 m. pasipildė	179	418	387	505	-	1489
a) perkelta iš kitų būrių	60	129	22	74	-	285
Iš viso išvyko 1952 m.	905	816	617	779	28	3145
a) į sovietinį partinį darbą	32	12	14	23	-	81
b) į MGB organus	22	27	34	23	-	106
c) perkelta į kitus būrius	55	126	30	74	-	286
d) į sovietinę armiją	187	349	240	254		1030
Atleista:						
a) dėl kompromituojančios medžiagos	78	45	61	87	-	,271
b) už įstatymo pažeidimus	30	16	18	7	-	71
c) už drausmės pažeidimus	201	89	66	149	-	505
d) dėl ligos	35	23	9	45	-	112
e) dėl kitų priežasčių	257	114	131	107 *	28	637
Žuvo: '						
a) operacijų metu	1	5	3	5	-	14
b) žuvo kitomis aplinkybėmis	2	8	4	1	-	15
c) mirė	5	2	7	4	-	18
Buvo būriuose 1953 01 01 d.	898	1231	1250	1166	24	4569
Buvo etatų 1953 01 01 d.	1270	1774	1879	1564	24	6511
Iš viso trūko 1953 01 01 d.	372	543	629	398	-	1942
a) štabų viršininkų pavaduotojų	8	12	7	6	-	33
b) kadrų inspektorių	5	4	5	4		18
c) karinio-ūkinio aprūpinimo inspektorių	3	3	7	3	-	16
d) būrių vadų	17	12	12	18	-	59
e) politinių vadovų	24	37	40	18	-	119
f) skyrių vadų	42	45	65	34	-	186
g) eilinių kovotojų	273	430	493	315	-	1511[63]

Sutriuškinus paskutinius partizanų štabus, pradėta dar sparčiau mažinti stribų skaičių. 1953 m. vasario mėn., suderinus su CK, stribų skaičius sumažintas iki 5093 žmonių. Tų metų rugpjūčio mėn. buvo 66 didieji būriai, 15 atskirų būrių ir 6 savarankiški skyriai, juose - 3805 stribai. Kaip rašoma MVD ministro pplk. J. Vildžiūno

[63] LYA, f. 1, ap. 3, b. 432, 1. 1.

pažymoje, 1953 m. rudenį numatoma turėti 27 didžiuosius būrius, 34 savarankiškus būrius ir 9 savarankiškus skyrius, juose - 2 tūkst. stribų. Tokį stribų skaičių prašoma tvirtinti 1954 metams[64]. Taigi jau 1953 m. lapkritį buvo palikta tik 2 tūkst. stribų. 1954 m. sausio 1 d. buvo 1850 stribų. Tų metų kovo mėn., suderinus su LKP(b) CK, nutarta po gegužės 15 d. palikti 9 didžiuosius būrius, 21 atskirą būrį ir 28 savarankiškus skyrius, iš viso 1 tūkst. stribų[65]. Remiantis LKP(b) CK ir MVD 1953 m. spalio 12 d. nutarimu Nr. 827/3/ss, 1953 m. spalio-lapkričio mėn. buvo atleista 1194 stribai. Iš jų iki 1954 m. sausio 15 d. 1096 buvo įdarbinti[66].

Štai kokią stribų skaičiaus kaitos panoramą 1952 m. pateikė MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus viršininko pavaduotojas pplk. Nikiforas Pendiurinas (žr. lentelę 110 p.).

Palyginkime 1946 m. ir 1952 m. aštuonių mėnesių duomenų grupes procentais (didelių grupių procentai nustatyti tarp jų; grupių viduje - tarp tos grupės duomenų; iš viso buvo 4 grupės):

		1946 m.%	1952 m.%
Išvyko		47	48
	a) į sovietinį partinį darbą	16	5
	b) į įvairius MVD-MGB darbus ir mokslus	84	7
	c) perkelta į kitus būrius	-	19
	d) paimta į sovietinę armiją	-	69
Pašalinta		42	51
	a) politiškai nepatikimų	22	17
	b) už drausmės pažeidimus	22	31
	c) dėl įstatymų pažeidimų	-	4
	d) dėl kitų priežasčių	56	47
Netekta ar žuvo		7,6	0,9
Atiduota teismui		3,7	-
	a) už išdavystę	15	-
	b) už partizanų rėmimą	34	-
	c) už soc. teisėtumo pažeidimus	38	-
	d) už kitus nusikaltimus	13	-

[64] Ibid., b. 434, l. 1.

[65] Ibid., b. 477, I. 2-6.

[66] Ibid., b. 461, l. 14, 76.

Kaip matome, nors pagrindinės pasitraukimo priežastys - išvykimas ir pašalinimas - procentiškai per šešerius metus beveik nepakito, tačiau tų grupių viduje, ypač grupėje „Išvyko", iš esmės pakito. 1952 m. visiškai išnyko grupė „Atiduota teismui". Netekčių priežastys sumažėjo beveik 10 kartų.

N. Pendiurinas 1953 m. vasario 19 d. pasirašė pažymą, kurioje išvardijo, kiek kuriais metais stribų buvo perkelta paaukštinant į sovietinį partinį darbą ir į MVD-MGB bei milicijos organus:

Metai	Į sovietinį partinį darbą	Į MVD-MGB ir miliciją	Iš viso
1945	465	576	1041
1946	280	1403	1683
1947	182	679	861
1948	75	210	285
1949	69	267	336
1950	79	177	256
1951	106	117	223
1952	81	106	187
1953 m. I ketvirtis	28	52	80
Iš viso:	1365	3587	49 52[67]

Iš lentelės matyti, kad aprūpinus tiek vienus, tiek kitus „organus" su okupantais sutinkančiais bendradarbiauti žmonėmis, vis mažiau stribų buvo paaukštinama. Be abejo, šį procesą lėmė ir tai, kad šio to vertesni stribai jau buvo išrankioti 1945-1946 m.: tada buvo paaukštinta beveik 56 proc. visų per aštuonerius metus tarnyboje paaukštintų stribų. Galima sakyti, kad pirmaisiais pokario metais stribų būriai buvo viena iš pagrindinių kolaborantų pareigūnų kalvių.

Maskva, be abejo, turėdama galvoje ekonominius aspektus, nuolat spaudė LSSR vadovybę, kad būtų mažinamas stribų skaičius. SSRS MVD ministro pavaduotojas K. Lunevas 1954 m. sausio 30 d. nusiuntė LSSR MVD ministrui K. Liaudžiui raštą, kuriame konstatavo, kad iš jam pateiktų duomenų matyti, jog 35 Lietuvos rajonuose partizanų jau nėra, 22 rajonuose yra po 1 partizaną, o 30 rajonų - po 2-4, ir nurodė pastaruosiuose rajonuose stribų skaičių sumažinti, o kur partizanų nėra - visus stribus atleisti[68]. Tų pat metų

[67] LYA, f. 1, ap. 3, b. 429, I. 88.

[68] Ibid., b. 461, I. 184-185.

balandžio 9 d., jau būdamas KGB pirmininku, K. Liaudis K. Lunevui, tapusiam SSRS KGB pirmininko pavaduotoju, atsakė, kad 30 rajonų stribų būriai išformuoti, kituose jų palikta iš viso 1 tūkst.

1954 m. sausio 1 d. dar buvo 1850 stribų. Tų metų birželio 15 d. pagal etatus turėjo būti 1 tūkst. stribų, iš tikrųjų buvo 973 stribai. Lapkričio 15 d. dar buvo neatleisti 467 stribai, lapkričio 30 d. stribams priklausė 320 žmonių[69]. Maskvai buvo garantuota, kad stribai galutinai bus išformuoti 1955 m. sausio 1 d. Matyt, tai ir buvo padaryta.

Įdomiai į stribų būrių išformavimą reagavo rajonų valdžia. Pradėjus mažinti stribų skaičių, dauguma rajonų MVD viršininkų puolė prašyti kuo daugiau jų palikti. Pripratę visuomet po ranka turėti pastumdėlius, kurie dar ir vieną kitą darbą nudirbdavo (pvz., saugojo MVD pastatus), rajonų skyrių viršininkai nenorėjo su jais skirtis. MVD Kavarsko rajono skyriaus viršininkas vyr. ltn. Kindurys rašė į Vilnių, kad jam reikia palikti 8 stribus, nes, nors rajone „banditų" nėra, gretimame Ukmergės rajone veikia Švyturio būrys ir jis gali užklysti. Simno rajono skyriaus viršininkas kpt. Jonas Stepankevičius rašė, kad rajone nėra partizanų, bet yra sovietų valdžiai priešiškai nusiteikusių žmonių, todėl vykstant į kaimą reikia, kad lydėtų ginkluoti sargybiniai. Prašė palikti 5 stribus. Ignalinos rajono skyriaus viršininkas ltn. Puodžiūnas prašė taip pat palikti 5 stribus, nes MVD pastatas yra atskirai nuo milicijos ir jį saugo stribai. Be to, 30 km nuo Ignalinos kaime gyvena LSSR AT deputatė kolūkio pirmininkė Navickienė, kuri nesutinka be apsaugos kaime gyventi (beje, atsakymas į šį argumentą buvo toks: stribus atleisti, Navickienę saugos agentai). Partijos Troškūnų rajono komiteto sekretorius Ručinskas ir MVD rajono skyriaus viršininkas vyr. ltn. Čapas prašymą palikti ne 10, o 20 stribų motyvavo taip: „[...] į kolūkius, kur anksčiau slėpėsi banditai ir turėjo savo paramos bei ryšininkų bazę, šiuo metu išsiųsti atsakingi sovietiniai partiniai darbuotojai, kad pakeltų ekonomiką ir pagerintų drausmę, ir juos reikia saugoti". Prienų rajono skyriaus viršininkas kpt. Jocius ir partijos komiteto sekretorius Supronas 1954 m. gegužės 1 d. prašė rajone palikti 30 stribų, nes jame dar buvo likę 4 partizanai ir 7 nelegalai[70].

[69] Ibid., b. 480, I. 254. [70] Ibid., b. 461, 1. 115, 116, 121, 122, 132.

Taigi kiek per visą partizaninio karo laikotarpį buvo stribais tarnavusių žmonių? Čekistų dokumentuose rašoma, jog į Rusiją buvo išvežta per 16 tūkst. stribų asmens bylų. Tačiau yra žinoma, kad stribų asmens dokumentai, tarp jų ir asmens bylos, buvo pradėtos tvarkyti tik nuo 1946 m. vasaros. Be to, neaišku, kur nukeliavo per 3,5 tūkst. stribų, nuėjusių dirbti į MGB ir MVD organus, bylos. Todėl galima teigti, kad iš viso stribais tarnavo per 20 tūkst. žmonių, tarp jų apie 15-16 tūkst. mūsų tautiečių.

LGGRTC archyvinių vardynų skyriaus grupė neseniai baigė sudaryti stribų vardyną. Iš viso suregistruoti 25 102 stribai. Duomenys apie stribus buvo imami iš LYA esančios stribų kartotekos, renkami iš įvairių bylų. Gali būti, kad tame vardyne yra pasikartojančių stribų pavardžių, nes rusai raštininkai tame pačiame lape tą pačią lietuvišką pavardę tris kartus užrašydavo skirtingai (šiek tiek taisyklingiau lietuviškos pavardės ir vietovardžiai čekistų dokumentuose pradėtos užrašinėti tik maždaug nuo 1950 m.). Kita vertus, skaičiavimai patvirtina, kad iš tikrųjų galėjo būti apie 25 tūkst. stribų. Antai 1948 m. pagal vardyną tarnavo beveik 6,8 tūkst. eilinių stribų. Dar turėjo būti apie 1 tūkst. jų viršininkų - štabų pareigūnų, būrių vadų pavaduotojų, skyrininkų bei politinių vadovų. Tad iš viso galėjo būti apie 8 tūkst. stribų. Žinome, kad 1948 m. sausio 1 d. tarnavo per 6,2 tūkst. stribų. Kadangi per metus keisdavosi maždaug trečdalis stribų, tai tais metais pasitraukusių iš stribų galėjo būti apie 2,3 tūkst. Sudėję tuos skaičius gautume, kad 1948 m. galėjo būti apie 8,5 tūkst. stribais tarnavusių žmonių, t. y. netgi 500 daugiau, negu surinkta vardyne. Analogiškus skaičius gautume skaičiuodami ir kitų metų duomenis. Todėl tikėtina, kad stribais yra tarnavę iš viso apie 25 tūkst. žmonių.

Stribų būrių sudėtis

Šiame skyriuje tarsi atliekama socialinė stribų apžvalga penkiais aspektais - tautybės, amžiaus, partiškumo, socialinės kilmės ir išsilavinimo. Ne visais čia pateiktais duomenimis galima vienodai pasikliauti. Galimi iškraipymai padaryti ne čekistų, o pačių stribų. Bene daugiausia iškraipyti gali būti socialinės kilmės ir

išsilavinimo duomenys; pirmieji - todėl, kad žmonės, gerai suprasdami, kokią savo kilmę reikia okupantams pristatyti, norint turėti jų palankumą, stengėsi ją „pagerinti". Nustatant kilmę buvo reikalaujama pažymų iš apylinkių tarybų. Ne vienoje iš jų apylinkės pirmininką gerai pavaišinus, iš vidutinioko buvo galima tapti varguoliu, o iš buožės - vidutinioku. Tiesa, čekistai ne itin pasitikėdavo tomis apylinkių „spravkėmis" ir visuomet, dažniausiai pasitelkę agentus, pasitikslindavo, ar tikri yra stribo pateikiami duomenys. Išsilavinimas dažniausiai buvo nustatomas apklausiant pačius stribus, todėl pagerinti savo įvaizdį nebuvo sunku. Tautybės duomenys galėjo būti šiek tiek iškreipti tik Rytų Lietuvoje, nes kai kurie ten gyvenantys žmonės nevisiškai suvokė savo tautybę („tuteišiai"). Gimimo metus per tą sumaištį, kai dalis archyvų, net ir bažnyčių, karo metu buvo pražuvę, galima buvo pakreipti sau pageidaujama linkme (vyrai jauninosi ar sendinosi norėdami išsisukti nuo tarnavimo kariuomenėje). Beveik neįmanoma buvo iškraipyti tik partiškumo duomenų, nes partiniai (pokario metais - ir komjaunimo) duomenys iki pat Sovietų Sąjungos suirimo buvo labai kruopščiai fiksuojami. Taigi patyrinėkime socialinę stribų būrių sudėtį.

Tautybė. Partizaninio karo metu vyravo tarsi du požiūriai į stribų tautybę. Vieną požiūrį - kad tarp stribų turi būti kuo daugiau lietuvių - palaikė LKP(b) ir čekistų vadovybė; kitą požiūrį, kad į stribus reikia įtraukti kuo daugiau patikimų rusų, palaikė žemutiniai čekistų kadrai, dirbę apskrityse ir valsčiuose. Pastarąjį požiūrį geriausiu atveju galima pavadinti indiferentišku.

Tai, kad priimant į stribus buvo atsižvelgiama į tautybę, tarsi ir laužė vadinamojo sovietinio internacionalizmo principus ir net sukūrė tam tikrą intrigą. Bet principas, kad į stribus pirmiausia turi būti priimami lietuviai, o tik šių nesant - kitų tautybių žmonės, buvo gerai LKP(b) apgalvotas. Ypač daug prie tokio požiūrio suformavimo yra prisidėjęs A. Sniečkus. Priežasčių tam buvo daug; bene svarbiausia iš jų tokia. Tarp nusikaltėlių vyrauja įsitikinimas, kad niekas taip žmonių nesuartina, kaip kartu padarytas nusikaltimas. Todėl į nusikaltimą - kovą prieš savo šalies nepriklausomybę ir jos atstovus partizanus - buvo stengiamasi įtraukti kuo dau-

giau mūsų tautiečių. Tačiau, kaip minėta, vyko ir priešingas procesas. Beveik visi čekistai buvo rusai, stribams vadovavo taip pat beveik vieni rusai. Dar daug kas toje sukarintoje stribų grupuotėje, pradedant rikiuotės kalba, buvo grynai rusiška, todėl ir buvo į stribų būrius traukiami rusai, nes jie kėlė daugiau pasitikėjimo. Tarp partizanų ir stribų lietuvių mezgėsi įvairūs santykiai, o tarp partizanų ir stribų rusų jokių santykių beveik nebuvo, tarp jų žiojėjo praraja.

Po audringų 1945 m. kovų pamažu tarp stribų nusistovėjo maždaug toks tautybių santykis: 65 proc. lietuvių, apie 25 proc. rusų (maždaug po lygiai vietinių, daugiausia sentikių, ir atvykėlių iš Rusijos) bei 7-10 proc. kitų tautybių žmonių. Maždaug toks tautybių santykis buvo visos Lietuvos mastu; lietuviai sudarė apie 80 proc., tačiau kai kuriose apskrityse, vėliau srityse ir rajonuose, tautybių procentai labai skyrėsi. Nuo to atitinkamai priklausė ir stribų tautinė sudėtis (tačiau jei apskrityje gyveno nors keli procentai sentikių, jų tarp stribų būdavo nuo 10 iki 30 proc.). Daug lėmė ir operatyvininkų požiūris į stribus lietuvius.

Kaip minėta, komunistų vadų požiūrį, kad tarp stribų turi būti kuo daugiau lietuvių, palaikė ir čekistų vadai. Ministras D. Jefimovas ilgokame rašte MGB apskričių skyrių viršininkams apie tai, kad stribus reikia geriau tikrinti, ar jie neturi ryšių su partizanais, rašė: „Įtraukimas į aktyvią kovą su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis vietos gyventojų lietuvių yra ypač svarbi Lietuvos SSR MGB užduotis"[1]. Ministro pavaduotojas P. Kapralovas 1949 m. sausio 18 d. rašte apskričių skyrių viršininkams stribų komplektavimo klausimais pakartojo ministro mintį: „Kartais MGB AS viršininkai neatsižvelgia į tai, kaip svarbu, kad aktyvioje kovoje su banditizmu dalyvautų vietos gyventojai lietuviai, ir į būrius priima atsitiktinius žmones iš Sovietų Sąjungos rytinių rajonų, ieškančius gero uždarbio. Šiaulių apskrityje iš 195 kovotojų 80 atvykę- iš SSRS rytinių rajonų, Radviliškio aps. atvykusių - 33, Zarasų - 34, Tauragės - 42. Atvykėliai dažniausiai priimami jų nepatikrinus ir netrukus kaip susikompromitavę atleidžiami". Jis nurodė: „Uždrausti priimti į liaudies gynėjų būrius

[1] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, I. 64.

piliečius, atvykusius iš SSRS rytinių rajonų, išskyrus asmenis, pareiškusius norą tarnauti būriuose po demobilizacijos iš SSRS MGB kariuomenės"[2]. Beje, minėtame D. Jefimovo rašte aiškinama, kodėl nepageidautini iš kitur atvykę rusai: mat jie nemoka lietuvių kalbos, nepažįsta krašto. Tikroji smogiamoji karinė jėga kovoje su Lietuvos partizanais buvo MGB vidaus kariuomenė, o stribai jai daugiausia buvo reikalingi kaip vedliai ir vertėjai. Kaip minėta, buvo ir daugiau priežasčių, kodėl stengtasi kuo daugiau lietuvių priimti į stribus. Čekistai gi, ypač jų žemutiniai sluoksniai, buvo linkę mūsų kraštą suvaldyti vien didžiuliu teroru ir į visokius gudravimus, ypač tautybių atžvilgiu, nekreipė daug dėmesio.

Komunistai, norėdami šiek tiek sulietuvinti represinį aparatą, kad jis būtų veiksmingesnis ir bent kiek žmonėms priimtinesnis, turėjo problemų ne tik dėl stribų (jų tautybės reikalai sprendėsi lengviausiai), bet ir dėl milicijos, MVD aparato ir ypač MGB. Šiame aparate lietuvių buvo mažai, pirma, todėl, kad mūsų tautiečiai, net partiniai, nesiveržė į tą baisų represinį organą, antra, rusai nepasitikėjo apskritai lietuviais, ne vien su jais kariaujančiais. MGB 1947 m. sausio 1 d. dirbo 232 lietuviai, po metų, 1948 m. sausio 1 d., jų padaugėjo tik 4 ir tarp 2317 MGB darbuotojų buvo 236 lietuviai, t. y. jie sudarė tik 10 proc. Rusų buvo 1648 (71 proc.), kitų tautybių - 359 („kitų tautybių" atstovai, deja, taip pat buvo rusakalbiai). 1948 m. pabaigoje iš 299 MGB valsčių viršininkų buvo tik 18 lietuvių (6 proc.), tarp aukšto lygio 64 emgėbistų, kurie priklausė CK nomenklatūrai, tik 4 buvo lietuviai (6 proc.). Net tarp vadovaujančiųjų milicijos (ministerijos, apskričių, valsčių skyrių ir poskyrių) 1079 darbuotojų lietuvių buvo tik 225 (21 proc.), rusų - 712, kitų tautybių - 142. Apskritai lietuviai tarp MVD darbuotojų (milicininkų, gaisrininkų, kalėjimų sargų ir kt.) sudarė 45 proc.[3] Taigi stribai, kurių apie 65 proc. sudarė lietuviai, buvo lietuviškiausias represinis okupantų organas.

Nors dauguma stribų buvo lietuviai, beveik visą stribų vadovybę (operatyviniai įgaliotiniai, vėliau štabai, būrių vadų pavaduotojai) sudarė rusai. Antai vienos lietuviškiausių Lietuvoje -

[2] Ibid., b. 306, I. 19.

[3] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 3, I. 13, 23, 26, 44, 71, 82.

Joniškio apskrities valsčiuose 1949 m. buvo 9 stribų būriai, juose atitinkamai 17, 27, 20, 28, 18, 22, 20, 20 ir 22 stribai. Septyniems būriams vadovavo būrio vado pavaduotojas, dviem - skyrių vadai. Iš 9 vadų 8 buvo rusai. Vadinamajame komendantiniame būryje apskrities centre iš 22 stribų 13 buvo rusai[4]. Panaši padėtis susiklostė ir kitose apskrityse, vėliau - rajonuose. Nors daugumą stribų sudarė lietuviai, jie, net būdami lojalūs okupantams, didesnės įtakos nei stribų valdymui, nei jų veiklai neturėjo. Viską sprendė rusai.

Įdomu tai, kad stribų būriuose aktyviai veikė daug Lietuvos sentikių. Mūsų krašte gyveno apie 30 tūkst. sentikių (prieškario duomenys), t. y. jie sudarė apie 1-1,5 proc. Lietuvos gyventojų. Sakykime, pokario metais stribų būriuose yra tarnavę apie 20 tūkst. žmonių; žinodami, kad sentikiai sudarė apie 13 proc. visų Lietuvos stribų, gausime, jog stribais tarnavo apie 2400-2600 Lietuvos sentikių, arba beveik kas antras ginklą galėjęs nešioti sentikis. (30 tūkst. padaliję per pusę pagal lytį, gautume, kad buvo apie 15 tūkst. vyrų sentikių; iš jų daugiau kaip pusę atmetę kaip per jaunus ar per senus, gautume, kad apie 7 tūkst. vyrų galėjo kovoti.) Beje, tie sentikių vyrai, kurie stribais netarnavo, net labai jauni ir seni, dažniausiai buvo apginkluoti ir sudarė įvairias stribų paramos bei savigynos grupes. Galima teigti, kad beveik visi sentikių kaimai su retomis išimtimis kovojo prieš partizanus.

Šitoks priešiškumas Lietuvos nepriklausomybės siekiams atsirado ne staiga. Sentikiai Lietuvoje atsidūrė keliomis bangomis. Patys pirmieji atsikėlė dar Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės laikais, kai XVIII a. pradžioje Rusijoje po Petro I vykdytų religinių reformų suskilo stačiatikių bažnyčia ir atskalūnais virtusius sentikius Rusijos valdžia nežmoniškai žiauriai persekiojo, dažnai baudė ir mirtimi. Lietuvos valstybėje, pasižymėjusioje tolerancija, sentikiai ieškojo išsigelbėjimo. Tačiau daugiausia jų į Lietuvą buvo atgabenta pačios Rusijos valdžios pastangomis po 1831 m. ir 1863 m. sukilimų, kai ištisi mūsų kaimai buvo ištremti į Rusiją. Į ištremtųjų vietą dažniausiai ir buvo atkeliami rusai sentikiai. Be abejo, į atėjūnus kolonizatorius mūsų žmonės žiūrėjo įtariai ir net priešiškai.

[4] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/42, I. 1-4.

Tas priešiškumas niekada neišnyko ir ypač padidėjo rusams Lietuvą okupavus 1940 m. birželį. Antrojo pasaulinio karo metu nemažai sentikių buvo išėję į raudonuosius partizanus arba juos rėmė. Už tai lietuvių vietos policija jų neglostė ir priešiškumas dar labiau padidėjo. Grįžus rusams, daug sentikių nuėjo tarnauti arba į stribus, arba į miliciją. Pažymėtina, kad net sentikių bažnyčios Dvasinis teismas 1948 m. gegužės 5 d. pasirašė nutarimą, kuriuo buvo pripažinta sovietų valdžios dieviškoji kilmė ir tikintieji kviečiami jai paklusti. Sentikių bažnyčios vadovybė deklaravo lojalumą sovietų valdžiai[5].

1945 m., ypač vykstant karui, tautybės, be abejo, nebuvo paisoma, stengtasi į stribų būrius priimti kuo daugiau žmonių. Todėl kai kur susidarė tokia padėtis, kurią, aplankęs Kruonio valsčių, ataskaitoje LKP(b) CK aprašė F. Bieliauskas, tuometinis partijos Kauno komiteto sekretorius propagandai: „[...] sovietų valdžią visur vadina rusų valdžia, Kruonio valsčiaus draugai rusai proteguoja tik rusus, todėl netgi naikintojų būryje iš 60 (pagal sąrašus) žmonių tik 8 lietuviai, visur tik rusų kalba ir t. t."[6]

1947 m. LKP(b) CK paprašė partijos apskričių komitetus pranešti įvairius duomenis apie stribus, apie stribų tautybę ir jų kilmės vietą (pastarieji duomenys buvo reikalingi todėl, kad A. Sniečkaus aplinkoje buvo pradėta minėta kampanija už stribų sulietuvinimą, t. y. buvo stengiamasi sukurti regimybę, tarsi pati lietuvių tauta įtvirtino okupacinį režimą, oficialiai vadinamą socialistine santvarka). Atsakymai iš apskričių buvo gauti 1947 m. birželio viduryje, išskyrus Joniškio, Kaišiadorių, Klaipėdos, Vilniaus ir Zarasų apskritis. Tautinė stribų sudėtis atsispindi lentelėje (žr. 120 p.), sudarytoje remiantis tais duomenimis.

Taigi tuo metu per 69 proc. stribų sudarė lietuviai, per 26 proc. - rusai, o likusius 5 proc. - „kiti", nors tie „kiti" daugiausia buvo lenkai arba gudai (tie procentai gal ir būtų daugiau pakrypę į rusų pusę, jei duomenis būtų pristačiusios visos apskritys, nes daugumą stribų Klaipėdos, Vilniaus ir Zarasų apskrityse sudarė rusai). Tarp rusų apie 55 proc. sudarė atvykę iš Rusijos, apie 45 proc. - vietiniai rusai, daugiausia sentikiai.

[5] Šiaurės Atėnai, 1995, lapkričio 11, Nr. 44. [6] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 47.

Eil. Nr.	Apskritis	Stribų skaičius	Lietuvių	Rusų	Kitų	Vietinių	Atvykusių iš kitų apskričių	Atvykusių iš kitų SSRS rajonų
1.	Alytaus	175	144	29	2	158	-	17
2.	Biržų	309	245	60	4	246	15	48
3.	Kauno	239	164	55	20	180	22	37
4.	Kėdainių	249	191	55	3	195	11	43
5.	Kretingos	163	144	14	5	129	15	19
6.	Kupiškio	156	81	75	-	119	3	34
7.	Lazdijų	122	93	18	11	104	-	18
8.	Marijampolės	184	155	17	12	178	3	3
9.	Mažeikių	270	194	61	15	213	4	53
10.	Pagėgių	91	51	36	4	1	50	40
11.	Panevėžio	316	178	138	-	164	30	122
12.	Prienų	148	118	29	1	118	-	30
13.	Raseinių	310	298	12	-	300	-	10
14.	Rokiškio	193	99	94	-	151	-	42
15.	Šakių	346	320	26	-	320	10	16
16.	Šiaulių	290	178	106	6	224	13	53
17.	Šilutės	140	108	27	5	50	70	20
18.	Švenčionių	219	67	115	37	209	-	10
19.	Tauragės	161	123	36	2	123	7	31
20.	Telšių	222	173	46	3	187	2	33
21.	Trakų	188	65	50	73	139	7	42
22.	Ukmergės	346	225	109	12	286	42	18
23.	Utenos	246	104	140	2	183	10	53
24.	Varėnos	93	43	32	18	53	4	36
25.	Vilkaviškio	142	126	12	4	125	-	17
Iš viso:		5318	3687	1392	239	4155	318	845[7]

Net per 78 proc. tuometinių stribų sudarė vietiniai žmonės, kilę iš tos apskrities, dažnai net iš to paties valsčiaus. Šitokį didelį vietinių stribų procentą galima paaiškinti tuo, kad stribai sunkiai galėjo pragyventi iš atlyginimo, jie vertėsi gyvendami savo namuose, kur jų tėvai, žmonos augino daržoves, laikė gyvulius ir pan. (beje, gaunančiųjų atlyginimus gyvenimas Lietuvoje pagerėjo tik po J. Stalino mirties; iki tol daugelis tarnautojų turėjo prisidurti kokiu nors pašaliniu darbu, dažniausiai savo ūkelyje).

[7] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 344, I. 10-56.

Tai, kad daugumą stribų sudarė vietiniai žmonės, partizaniniame kare turėjo dvejopą, viena kitą užgožiančią reikšmę. Vietinius stribus per jų šeimas, gimines ir pažįstamus geriau galėjo paveikti partizanai, o kita vertus, būdami vietiniai ir daug apie žmones ir vietoves žinodami, stribai daugiau galėjo padėti ir okupantams.

Kadangi stribais daugiausia tarnavo vietos gyventojai, tai tose apskrityse, kur buvo daugiau sentikių, rusų procentas buvo labai didelis (Švenčionių aps. - 69,4 proc., Utenos - 57,7 proc. ir t. t.), o ten, kur jų nebuvo, rusų tarp stribų buvo nedaug ir beveik visi jie buvo atvykę iš Rusijos (Šakių aps. - 7,5 proc., Vilkaviškio - 11,2 proc., Kretingos - 11,6 proc. ir t. t.).

LKP(b) CK instruktoriams, tiriantiems politinę padėtį vietose, buvo nurodoma domėtis, kiek tarp stribų yra lietuvių. 1947 m. rugpjūčio 22 d. ataskaitoje A. Sniečkui CK organizatorius Goriunovas rašė, kad Ukmergės apskrityje yra 349 stribai, arba panaudota 75 proc. jiems skirtų etatų. Lietuvių tarp stribų - 65 proc., o Giedraičių valsčiuje iš 25 stribų - nė vieno lietuvio[8]. Kitame pranešime apie Ukmergės apskritį 1948 m. lapkričio mėn. rašoma, jog tuo metu buvo 313 stribų, iš jų 190 lietuvių (61 proc.), 113 rusų, iš jų 61 - vietiniai rusai, 4 - lenkai, 7 - kitų tautybių. Tarp Ukmergės valsčiaus stribų buvo 11 lietuvių ir 31 rusas, Balninkuose - atitinkamai 8 ir 10, Giedraičiuose - 4 ir 13, Panoteriuose - 9 ir 8 ir t. t. 1948 m. rugpjūčio 1 d. Varėnos apskrityje buvo 90 stribų, iš jų 35 lietuviai, 30 rusų, 10 lenkų, 15 - kitų tautybių[9]. Dar daugiau rusų stribų buvo Rytų Lietuvos apskrityse, kur gyveno įvairių tautybių žmonės. Palyginti lietuviškoje Švenčionių apskrityje 1947 m. pabaigoje buvo 228 stribai, iš jų lietuvių - 69 (30 proc.), rusų - 118 (52 proc.), lenkų - 28, gudų - 8, ukrainiečių - 5. Vietinių stribų - 218, atvykusių - tik 10[10]. Šiaulių apskrityje 1948 m. vasarą iš 200 stribų (buvo užimti visi etatai) lietuvių buvo 109 (54 proc.), rusų - 85 (43 proc.) kitų - 6[11]. Kauno apskrityje tuo pat metu iš 257 stribų 158 buvo lietuviai (61 proc.), 84 - rusai, 15 - kitų tautybių. Vietinių buvo 202, atvykusių iš Sąjungos - 41. Kėdainių apskrityje 1947 m. pabaigoje buvo 231 stribas, iš jų lietuvių - 190 (82 proc.), rusų - 41. Kretingos

[8] Ibid., b. 255, I. 17-18.
[9] Ibid., ap. II, b. 258, I. 6-9, 23S.
[10] Ibid., up. 52, b. 32, 1. 196.
[11] Ibid., I. 262.

apskrityje tuo pat metu iš 137 stribų net 124 (91 proc.) buvo lietuviai, 7 - rusai, 5 - kitų tautybių[12]. Varėnos apskrityje 1949 m. vasarą buvo 147 stribai (sudarė 8 būrius), iš jų 67 - lietuviai (46 proc.), 49 - rusai (33 proc.), 20 - kitų tautybių. Iš rusų ir kitų tautybių stribų 52 buvo atvykę iš „SSRS rytinių rajonų"[13].

Įvairių duomenų apie stribus čekistų dokumentuose padaugėjo partizaniniam karui einant į pabaigą. Vilniaus srities rajonuose 1950 m. gruodžio 15 d. buvo tokių tautybių stribų:

Eil. Nr.	Rajonas	Buvo stribų	Lietuvių	%	Rusų	%	Lenkų	%	Kitų
1.	Anykščių	94	44	46,8	49	52	-	-	1
2.	Daugų	84	73	87	5	6	-	4	6
3.	Druskininkų	84	32	43,8	26	31	12	14,3	14
4.	Dūkšto	73	8	11	58	79	7	9,6	-
5.	Dusetų	89	62	69,7	26	29	1	1,1	-
6.	Eišiškių	34	5	14,7	13	38	16	47,1	-
7.	Ignalinos	100	26	26	59	59	2	2	13
8.	Kavarsko	65	33	50,8	31	47,7	-	-	1
9.	Molėtų	82	47	57,3	33	40,2	2	2,4	-
10.	Nemenčinės	17	-	-	4	23,5	13	76,5	-
11.	N. Vilnios	26	-	-	10	38,5	15	57,7	1
12.	Pabradės	35	8	22,9	17	48,6	8	22,9	2
13.	Smėlių	78	50	64,1	21	26,9	-	-	1
14.	Šalčininkų	41	3	7,3	5	12,2	32	78	1
15.	Širvintų	69	34	49,3	30	43,5	4	5,8	1
16.	Švenčionių	80	21	26,2	44	55	10	12,5	5
17.	Švenčionėlių	53	21	39,6	22	41,5	5	9,4	5
18.	Trakų	46	7	15,2	24	52,2	12	26	3
19.	Ukmergės	104	54	51,9	50	48	-	-	-
20.	Utenos	116	41	35,3	68	58,6	4	3,4	3
21.	Varėnos	59	26	44	20	33,9	4	6,8	9
22.	Vievio	53	21	39,6	13	24,5	18	34	1
23.	Vilniaus	33	2	6	12	36,4	17	51,5	2
24.	Zarasų	79	10	12,7	61	77,2	6	7,6	2
	Ūkio dalis prie srities valdybos	5	-	-	5	100	-	-	-
Iš viso:		1599	628	39	706	44,5	188	11,7	71[14]

[12] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 31, I. 226, 242, 273.

[13] LYA, f. 1, ap. 3, b. 41/39, 1. 53.

[14] Ibid., ap. 16, b. 12. 1. 130.

Vilniaus srityje dėl daugiatautiškumo (beveik pusė šios srities rajonų buvo daugiataučiai) ir stribų tautinė sudėtis buvo atitinkama. Vis dėlto rusų stribų procentas buvo labai didelis (rusai Vilniaus srities rajonuose galėjo sudaryti 5-8 proc. gyventojų). Tai rodė jau minėtą šioje srityje gyvenusių rusų sentikių politinį ir tautinį nusiteikimą. Noriau šioje srityje kūrėsi ir atvykėliai iš Rusijos.

Tačiau net tuose Lietuvos rajonuose, kur sentikių nebuvo, rusai tarp stribų sudarė palyginti nemažą jų dalį. Antai 1950 m. pradžioje visiškai lietuviškame Prienų rajone tarp 140 stribų 38, arba 27 proc., buvo rusai[15]. Tokiame pat tautiškai vienalyčiame Kretingos rajone 1950 m. vasarą tarp 85 stribų buvo 21 rusas.

1951 m. rugpjūčio mėn. keturiose srityse stribais tarnavo tokių tautybių žmonės:

Sritys	Vilniaus	%	Kauno	%	Klaipėdos	%	Šiaulių	%	Iš viso	%
Lietuvių	580	36,5	1223	73,5	1007	77,1	1072	69,5	3882	63,6
Rusų, tarp jų:	717	45	368	22,1	286	21,9	437	28,3	1808	29,6
a) atvykusių iš Rusijos	320	-	267	-	196	-	288	-	1071	-
Lenkų	214	13,5	14	0,8	-	-	5	0,3	233	3,8
Kitų tautybių	79	5	58	3,5	13	1	28	1,8	178	2,9
Iš viso:	1590	-	1663	-	1306	-	1542		6101[16]	-

Iš Rusijos atvykę rusai Vilniaus srityje sudarė 20 proc. stribų, Kauno - 16 proc., Klaipėdos - 15 proc., Šiaulių - 18,5 proc., o visoje Lietuvoje - 17,6 proc., t. y. tarp 100 stribų daugiau kaip 17 buvo atvykėliai iš Rusijos. Kaip minėta, dar viena stribų būrių ypatybė buvo ta, kad rajonų (anksčiau - apskričių) štabų nariai buvo vien rusai. Daugelis būrių vadų (iki rajonų sudarymo - būrių vadų pavaduotojai) ir net skyrių vadų taip pat buvo rusai. Taigi faktiškai lietuviai stribai buvo tik pastumdėliai, vadinamoji patrankų mėsa. Toks didelis rusų skaičius (kartu su vietiniais rusais, taip pat su vadinamaisiais „kitų tautybių" stribais, kurie taip pat buvo rusakalbiai, bei vietiniais lenkais, kurių dauguma buvo labiau gudai negu lenkai, rusakalbių stribų procentas 1951 m. siekė 36 proc.) irgi iš dalies rodė, kurios tautos interesus gynė okupantų ir vietinių kolaborantų suformuoti stribai.

[15] Ibid., ap. 15, b. 1739/24.

[16] Ibid., ap. 3, b. 385, l. 143.

1952 m. sausio mėn. stribų tautinė sudėtis srityse buvo tokia:

Sritis	Iš viso stribų	Tarp jų rusų	Jų %	Iš jų atvykusių iš Rusijos	% bendro rusų skaičiaus
Vilniaus	1587	733	46,2	326	44,5
Kauno	1595	352	22	245	69,6
Klaipėdos	1546	296	19,1	219	74
Šiaulių	1452	410	28,2	205	50
Iš viso:	6180	1791	29	995	55,5[17]

Tarp visų stribų atvykę iš Rusijos rusai sudarė 16 proc., o vietiniai rusai - 12,9 proc.

Išsamiausių duomenų apie stribų tautybes yra 1952 m. dokumentuose. Lentelėse nurodoma, kiek ir kokių tautybių stribų tarnavo sričių rajonuose gruodžio mėn.

Klaipėdos srityje:

Eil. Nr.	Rajonas	Iš viso	Lietuvių	Rusų	Lenkų	Kitų
1.	Klaipėdos	47	42	5	-	-
2.	Kretingos	82	70	10	-	2
3.	Mažeikių	45	30	13	-	2
4.	Pagėgių	83	58	22	3	-
5.	Plungės	69	58	11	-	-
6.	Priekulės	80	58	19	-	3
7.	Rietavo	73	69	4	-	-
8.	Salantų	58	52	6	-	-
9.	Sedos	62	48	14	-	-
10.	Skaudvilės	75	55	20	-	-
11.	Skuodo	65	55	9	-	1
12.	Šilalės	101	87	14	-	-
13.	Šilutės	80	50	30	-	-
14.	Tauragės	88	71	17	-	-
15.	Telšių	64	49	15	-	-
16.	Varnių	87	81	6		—
	Būrys prie srities valdybos	7	-	7	-	-
Iš viso:		1166	933	222	3	8

[17] LVOA. f. 1771, ap. 3, b. 404, 1. 35-44.

Kauno srityje:

Eil. Nr.	Rajonas	Iš viso	Lietuvių	Rusų	Lenkų	Kitų
1.	Alytaus	35	28	7	-	-
2.	Ariogalos	79	63	14	2	-
3.	Jiezno	89	69	6	10	4
4.	Jonavos	26	16	9	-	-
5.	Jurbarko	60	54	4	-	2
6.	Kaišiadorių	33	18	14	-	-
7.	Kalvarijos	40	27	6	-	7
8.	Kėdainių	79	65	12	-	2
9.	Kybartų	35	23	10	-	2
10.	K. Rūdos	52	40	11	-	1
11.	Lazdijų	46	18	25	1	2
12.	Marijampolės	57	38	13	1	5
13.	Naumiesčio	39	33	6	-	-
14.	Panemunės	48	33	12	1	2
15.	Prienų	52	40	10	-	2
16.	Raseinių	60	53	4	2	1
17.	Simno	43	38	2	1	2
18.	Šakių	88	73	12	-	3
19.	Veisiejų	55	38	12	2	3
20.	Vilijampolės	57	23	25	4	5
21.	Vilkaviškio	38	26	18	-	-
22.	Vilkijos	70	62	7	-	1
23.	Žiežmarių	41	15	24	1	1
	Ūkio dalis prie srities valdybos	9	-	9	-	-
Iš viso:		1231	893	266	27	45

Lietuvių skaičius didėjo per visus metus. Antai 1952 m. sausio 1 d. P. Kapralovui direktyva nurodžius, kad stribams vadovauti būtų paskirti operatyvininkai, 88 rajonuose buvo paskirta tik 11 lietuvių, jie sudarė 12,6 proc. visų stribams vadovavusių operatyvininkų. Tų metų rudenį lietuvių operatyvininkų skaičius padaugėjo ir jie sudarė jau 18,4 proc. visų stribams vadovavusių operatyvininkų.

Vilniaus srityje:

Eil. Nr.	Rajonas	Iš viso	Lietuvių	Rusų	Lenkų	Kitų
1.	Anykščių	85	30	55	-	-
2.	Daugų	43	37	5	1	-
3.	Druskininkų	50	19	12	9	10
4.	Dūkšto	19	1	14	1	3
5.	Dusetų	68	24	43	1	-
6.	Eišiškių	20	2	6	8	4
7.	Ignalinos	39	10	25	2	2
8.	Kavarsko	64	37	23	3	1
9.	Molėtų	52	18	29	4	1
10.	N. Vilnios	10	-	5	4	1
11.	Nemenčinės	8	-	-	8	-
12.	Smėlių	61	34	23	1	3
13.	Šalčininkų	12	1	3	8	-
14.	Širvintų	57	27	21	7	2
15.	Švenčionių	34	2	22	4	6
16.	Švenčionėlių	23	8	11	4	-
17.	Trakų	12	4	3	3	2
18.	Ukmergės	58	32	24	1	1
19.	Utenos	65	26	36	-	3
20.	Varėnos	26	7	7	5	7
21.	Vievio	34	11	10	11	2
22.	Vilniaus	7	-	3	3	1
23.	Zarasų	34	4	27	1	2
	Ūkio dalis prie srities valdybos	7	-	7	-	-
Iš viso:		888	334	414	89	51

Tų metų liepos mėn., stribais tarnavo 5911 žmonių, iš jų lietuvių - 3881 (65,7 proc.), rusų - 1665 (28,2 proc.), lenkų - 200 (3,4 proc.), kitų tautybių - 162 (2,7 proc.)[18].

1953 m. gegužės 15 d. tarp 4276 stribų buvo 2791 lietuvis (65,3 proc.), 594 vietiniai rusai (13,8 proc.), 624 iš Rusijos atvykę rusai (14,6 proc.), 127 lenkai (3 proc.), 140 - kitų tautybių (3,3 proc.)[19].

[18] LVOA, f. 1771, ap. 3, b. 404, l. 146.

[19] Ibid., b. 448, l. 91.

Šiaulių srityje:

Eil. Nr.	Rajonas	Iš viso	Lietuvių	Rusų	Lenkų	Kitų
1.	Akmenės	45	29	15	-	1
2.	Biržų	54	46	7	-	1
3.	Dotnuvos	67	58	9	-	-
4.	Joniškėlio	35	28	6	-	1
5.	Joniškio	40	36	4	-	-
6.	Kelmės	39	29	9	-	1
7.	Kupiškio	49	22	23	-	4
8.	Kuršėnų	51	38	13	-	-
9.	Linkuvos	40	38	2	-	-
10.	Obelių	48	11	35	1	1
11.	Pakruojo	43	30	13	-	-
12.	Pandėlio	52	36	16	-	-
13.	Panevėžio	61	33	21	1	6
14.	Pasvalio	72	68	4	-	-
15.	Radviliškio	40	34	6	-	-
16.	Ramygalos	82	67	15	-	-
17.	Rokiškio	55	15	40	-	-
18.	Šeduvos	54	35	15	1	3
19.	Šiaulių	62	40	20	-	2
20.	Tytuvėnų	45	36	8	-	1
21.	Troškūnų	55	23	25	-	7
22.	Užvenčio	52	25	26	-	1
23.	Vabalninko	59	49	10	-	-
24.	Žagarės	37	28	7	-	2
	Ūkio dalis prie srities valdybos	13	-	13	-	-
Iš viso:		1250	854	362	3	31[20]

1953 m. balandžio 1 d. stribų tautinė sudėtis srityse buvo tokia:

Srityse	Vilniaus	%	Kauno	%	Klaipėdos	%	Šiaulių	%	Iš viso	%
Lietuvių	287	35,4	770	72	843	79,5	895	67,6	2795	65,4
Rusų	381	47	232	21,7	211	28,5	384	29	1208	28,5
Lenkų	83	10,2	34	3,2	4	0,4	6	0,5	127	3,1
Kitų tautybių	60	7,4	33	3,1	3	0,3	39	2,9	135	3,1
Iš viso:	811	-	1069	-	1061	-	1324	-	4265[21]	-

[20] Ibid., b. 432, l. 8-10, 12-15, 16-18.

[21] Ibid., b. 429, l. 87.

Gerokai sumažinus stribų skaičių (palikta 2 tūkst. etatų), 1953 m. pabaigoje 65,5 proc. stribų buvo lietuviai, 27,9 proc. - rusai (iš jų 19 proc. - vietiniai rusai), 2,6 proc. - lenkai, 4 proc. - kitų tautybių[22]. Tuo metu atskiruose rajonuose stribų tautinė sudėtis atrodė taip: Kėdainių rajone iš 50 stribų - tik 5 rusai, o stribų štabe iš 4 žmonių - 3 rusai: štabo viršininko pavaduotojas, karinio-ūkinio aprūpinimo inspektorius bei vairuotojas; sanitarijos instruktoriumi štabe dirbo M. Pečeliūnas. Raseinių rajone buvo palikta 30 stribų, iš jų 5 - rusai[23]. Akmenės rajone iš 25 stribų 10 buvo rusai, Anykščių r. iš 30 stribų - 20 rusų, Ramygalos r. iš 36 - 13 rusų, Smėlių r. iš 30 - 14 rusų[24]. Taigi nors mažinant etatus tarsi buvo galimybė „sulietuvinti" stribus, tačiau to nebuvo padaryta, ir toliau per 30 proc. stribų sudarė rusai. Rusams čekistams jie buvo patikimesni (neteko rasti duomenų, kad su partizanais kokį nors ryšį būtų palaikę rusai) ir, ko gero, kovingesni.

1957 m. LSSR KGB centras prašė rajonų atsiųsti juose tarnavusių stribų sąrašus. Kai kurie rajonai atsakė, jog jie visus duomenis apie stribus, taip pat jų asmens bylas, jau yra perdavę į centrą. Kiti šiokius tokius duomenis surašė, bet, matyt, nelabai išsamius. Kybartų ir Vilkaviškio rajonų bendrame sąraše yra 519 stribų, iš jų 122 - rusai, t. y. 23,5 proc. Tarp jų 20 buvo vietinių - po kelis iš Keturvalakių, Pilviškių ir Gražiškių, iš kitų vietovių - po vieną[25]. Tuo pat metu sudarytuose Kupiškio apskrities (rajono) stribų sąrašuose buvo 329 stribai, iš jų 154 - rusai (46,8 proc.). Tarp rusų 87 buvo atvykę iš Rusijos, 67 - vietiniai, net iš 26 Pandėlio, Obelių, Anykščių, Troškūnų, Kupiškio, Utenos ir dar kelių gretimų rajonų sentikių kaimų. Tarp Kupiškio apskrities stribų daugiausia sentikių buvo iš Anykščių rajono Liepagirių kaimo - net 12, iš to pat rajono Medinų kaimo - 5, iš Kupiškio r. Bagdonių kaimo - 8, iš Panevėžio r. Narbutų kaimo - 5, iš kitų sentikių kaimų - po 1-2[26].

Tuo pat metu sudarytame, be abejo, neišsamiame Dūkšto rajono 85 stribų sąraše yra 73 rusai (86 proc.), iš jų 43 - vietiniai sentikiai. 18 stribų buvo iš Gudijos; iš kaimyninių rajonų stribais

[22] LVOA. f. 1771, ap. 3, b. 429, 1. 302.
[23] Ibid., b. 434. I. 104, 231-233.
[24] Ibid., b. 435, 1. 5-6, 10-12, 188-190, 218.
[25] Ibid., ap. 15, b. 1739/4, 1. 135-189.
[26] Ibid., 1. 235-266.

tarnavo net 22-iejų Dūkšto rajono sentikių kaimų vyrai. Daugiausia buvo iš Salako - 7, iš Dūkšto miestelio - 4, po du iš Rimšės, Volintiškės (?), Vėderinių kaimų, iš kitų 16 kaimų - po vieną. Be to, šiame rajone stribais tarnavo po vieną vyrą iš keturių Utenos rajono bei trijų Zarasų rajono sentikių kaimų[27]. Pažymėtina, kad iš to paties sentikių kaimo stribais tarnauti vyrai eidavo ne į artimiausią apskritį (rajoną), o plačiai pasklisdavo po gretimas apskritis. Galbūt tai galima paaiškinti tuo, kad daugelis sentikių yra buvę įvairūs meistrai (staliai, krosnių mūrytojai, dailidės ir kt.), todėl buvo įpratę keliauti iš vietos į vietą ir visur gerai jautėsi.

Su stribų tautybe susijusi ir jų kilmės vieta. Kaip jau minėta, dauguma bet kurio stribų būrio narių buvo kilę iš tos vietovės, kurioje ėjo tarnybą. 1950 m. iš Kretingos rajone buvusių 88 stribų 19 buvo rusai, likusieji 69 - lietuviai. Iš jų 48, arba beveik 70 proc., buvo kilę iš Kretingos r., 13 stribų, arba beveik 19 proc., - iš gretimų rajonų, ir tik 8 buvo atvykę iš tolimesnių Lietuvos vietovių[28]. Dar didesnis procentas vietinių stribų tais metais buvo Jiezno rajone. Ten tarp 109 stribų 4 buvo rusai, 89 (85 proc.) - vietiniai lietuviai ar lenkai (beveik 90 proc. jų - iš Jiezno, Aukštadvario, Stakliškių, Butrimonių miestelių), 12 - iš gretimų rajonų ir tik 4 atvykę iš toliau[29].

Stribų amžius. Vykstant Antrajam pasauliniam karui, daugumą stribų sudarė šaukiamojo amžiaus vyrai, nes stribų į kariuomenę neėmė. Karui pasibaigus situacija kito, stribais tarnaudavo ir vyresni vyrai, tačiau daugumą sudarė jauni, nevedę vyrai.

Įnirtingų kovų metais čekistams nerūpėjo statistiniai duomenys, todėl ir apie stribų amžių pirmus duomenis pavyko aptikti tik 1947 m. dokumentuose. Toliau lentelėje pateikti duomenys rodo, kiek buvo stribų Lietuvoje 1947 m. birželio mėn., koks jų amžius ir kiek jų tarnavo Raudonojoje armijoje.

Nors ne visų apskričių duomenis pavyko rasti (gal kai kurios jų ir neatsiuntė), iš šios lentelės tam tikras apibendrinančias išvadas galima padaryti. Kaip matome, stribais tarnavo įvairaus amžiaus vyrai (buvo šiek tiek ir moterų). 38 proc. jų buvo iki 20 m. amžiaus,

[27] Ibid., 1. 101-105.

[28] Ibid., b. 1739/9, 1. 108-116.

[29] Ibid., b. 1739/8, 1. 1-12.

Eil. Nr.	Apskritis	Iš viso stribų	Iki 20 m. amžiaus	21-25 m. amžiaus	25-30 m. amžiaus	Per 30 m.	Tarnavę RA
1.	Alytaus	175	58	35	21	61	14
2.	Biržų	309	106	50	30	123	30
3.	Kauno	239	119	30	19	71	29
4.	Kėdainių	249	109	57	27	56	20
5.	Kretingos	163	43	47	23	50	21
6.	Kupiškio	156	65	21	13	57	34
7.	Lazdijų	122	47	27	20	28	12
8.	Marijampolės	184	58	19	36	71	33
9.	Mažeikių	270	101	46	31	92	30
10.	Pagėgių	91	45	11	28	7	21
11.	Panevėžio	316	100	96	70	50	54
12.	Prienų	148	31	55	47	15	22
13.	Raseinių	310	77	101	122	10	35
14.	Rokiškio	193	60	55	55	23	?
15.	Sakių	346	214	92	26	14	31
16.	Šiaulių	290	128	52	38	72	17
17.	Šilutės	142	50	38	24	30	21
18.	Švenčionių	219	108	28	21	62	18
19.	Tauragės	161	77	21	7	56	19
20.	Telšių	222	59	57	42	64	42
21.	Trakų	188	68	25	18	77	33
22.	Ukmergės	346	121	39	35	151	213
23.	Utenos	246	97	30	21	98	32
24.	Varėnos	93	22	24	18	29	24
25.	Vilkaviškio	142	63	22	12	45	27
Iš viso:		5320	2026	1078	804	1412	832[30]

20 proc. - 21-25 m. amžiaus, 15 proc. - 25-30 m. amžiaus ir per 27 proc. - daugiau nei 30 m. amžiaus. Tinkamiausi kovoti 20-30 m. vyrai sudarė tik 35 proc. Beveik visose tose apskrityse, kuriose stengtasi nepalikti laisvų stribų etatų, per jauni ir per seni stribai sudarė didesnį procentą negu visoje šalyje. Biržų apskrityje tokių buvo 74 proc., Kauno - per 79 proc., Mažeikių - per 71 proc. ir t.t.

Atskirai reikia pakalbėti apie stribus, tarnavusius RA (nuo 1946 m. - TA). Rusai į savo kariuomenę karui vykstant buvo pa-

[30] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 344, l. 4-56.

ėmę per 70 tūkst. lietuvių. Po karo jie laipsniškai buvo demobilizuoti. Komunistų partija ir čekistai stengėsi juos įvilioti į stribus, nes buvę kariai kur kas labiau tiko kovoti su partizanais negu parako neuostę miestelių ir kaimų neturtėliai. RA(TA) tarnavę vyrai Lietuvoje sudarė beveik 16 proc. stribų. Manytume, tai yra labai mažai, nes, galimas daiktas, daugumą šių kariuomenėje tarnavusių stribų sudarė rusai. Kaip žinome, iš Rusijos atvykusių rusų buvo apie 13-14 proc. visų stribų. Galima manyti, kad dauguma tų rusų buvo tarnavę kariuomenėje. Todėl iš lietuvių karių, dalyvavusių Antrojo pasaulinio karo frontuose rusų pusėje, reik manyti, į stribus buvo įstoję vienetai. Ir tai suprantama, nes toje svetimoje kariuomenėje klestėjusi savivalė ir skurdas mūsų žmonių nenuteikė palankiai žiūrėti į okupacinę kariuomenę ir visokius kitokius karinius darinius. Šiaip ar taip, tai, kad stribai prastai išmanė karybą, mūsų partizanams labai padėjo. „Stribas - ne karys", - taip juos vertino partizanai.

Kaip matome, RA tarnavusių stribų procentas įvairiose apskrityse labai skyrėsi. Manytume, kad Ukmergės pateikti duomenys, pagal kuriuos net per 61 proc. stribų buvo tarnavę RA, yra klaidingi. Kitose apskrityse, kuriose buvo daugiau RA tarnavusių stribų, tas dydis nesiekė 20 proc. (Panevėžio aps. - 17 proc., Vilkaviškio - 19 proc., Telšių - 19 proc. ir t. t.).

Pažiūrėkime, kaip amžiaus grupėmis stribai buvo susiskirstę vėliau atskirose apskrityse. 1950 m. rugpjūčio mėn. Jiezno stribai (111 vyrų) buvo tokio amžiaus: iki 20 m. - 34 (per 30 proc.), 20-24 m. - 15 (per 13 proc.), 25-30 m. - 10 (9 proc.), daugiau kaip 30 m. - 27 (per 34 proc.) ir daugiau kaip 40 m. - 25 (per 22 proc.). Vyriausias iš Jiezno stribų buvo gimęs 1891 m., t. y. 1950 m. jam buvo 59 metai, keli turėjo po 56 metus[31]. Be abejo, šie buvo vargo kareiviai, priimti tik dėl skaičiaus.

1950 m. pradžioje iš 140 Prienų rajono stribų 27 (19,3 proc.) buvo iki 20 m., 26 (18,6 proc.) - 20-24 m., 24 (17,1 proc.) - 25-30 m., 30 (21,4 proc.) - per 30 m. ir 33 (23,6 proc.) - per 40 m.[32] Taigi Prienų rajono stribai amžiaus grupėmis buvo išsidėstę tolygiai, atrodo, tarsi tie 140 žmonių būtų cdirbę ne kariniuose būriuose, o

[31] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/8.

[32] Ibid., b. 1739/24.

kokioje nors civilinėje įstaigoje. 4 Prienų stribai buvo gimę dar praėjusiame amžiuje, o vienam jų buvo 68 metai. Tai rodo, jog trūkstant norinčiųjų tapti stribais būdavo priimamas vos ne kiekvienas pareiškęs norą žmogus.

1953 m. pabaigoje tarp 50 Kėdainių stribų vyresni nei 43 m. amžiaus buvo 5 stribai (seniausias iš jų gimęs 1893 m., taigi turėjo 60 metų, jauniausias gimęs 1936 m.). 3 stribai buvo nuo 33 iki 43 m., 23 stribai - nuo 23 iki 33 m., kiti 19 - nuo 17 iki 23 m.[33] Bet tuo metu stribai jau buvo imami tarnauti į sovietinę armiją, todėl stribais tapdavo ir vyresnio amžiaus vyrai.

Susipažinus nors ir su fragmentiškais duomenimis (kitų nepavyko aptikti), galima daryti išvadą, kad stribais buvo įvairiausio amžiaus vyrai. Taip buvo todėl, kad jų parinkimą lėmė daug veiksnių (patikimumas, sveikata ir t. t.), tačiau pagrindinis veiksnys, jau ne kartą minėtas, buvo toks: save gerbiantys žmonės, nesvarbu kokiam socialiniam sluoksniui jie priklausė, stribais tapti nesiveržė.

Stribų tarnybos trukmė. Kaip žinome, kiekvienais metais dėl įvairių priežasčių trečdalis stribų keitėsi. Tai patvirtina ir kai kurių rajonų 1950 m. sudaryti stribų sąrašai (senesnių su išsamesniais duomenimis nepavyko aptikti). Kretingos rajone iš 85 stribų 19 (22 proc.) buvo pradėję tarnauti tais pačiais 1950 m., 26 (30 proc.) - 1949 m., 24 (28 proc.) - 1948 m., 6 (7 proc.) - 1947 m., 2 (2,3 proc.) - 1946 m., 7 (8 proc.) - 1945 m. ir 1 (1,3 proc.) - 1944 m.[34] Taigi per pastaruosius trejus metus į stribus buvo įstoję 80 proc. žmonių, ir tik apie 20 proc. buvo tarnavę daugiau kaip 3 metus.

Tais pat metais sudarytuose Jiezno stribų sąrašuose (34 stribų įstojimo data nenurodyta) 24 stribai, arba 31 proc., buvo pradėję tarnauti tais pačiais metais, 14, arba 18 proc. - 1949 m., 17, arba 22 proc. - 1948 m., 12, arba 16 proc. - 1947 m., po 4, arba po 5 proc. - 1946 ir 1945 m. ir 2 - 1944 m. Taigi trejus ir mažiau metų stribais tarnavo 71 proc. stribų, likę 29 proc. - ilgiau kaip 3 metus. 10 proc. Jiezno stribų turėjo didesnį tarnavimo stažą negu Kretingos stribai.

[33] LYA, f. 1, ap. 3, b. 434, I. 104.

[34] Ibid., ap. 15, b. 1739/9, l. 108-115.

1950 m. sudarytuose Naumiesčio (dabar - Kudirkos Naumiestis) rajono stribų sąrašuose pateikti tokie duomenys: vienas Barzdų būrio stribas tarnavo nuo 1947 m., 5 - nuo 1948 m., 12 - nuo 1949 m., 5 - nuo 1950 m. Griškabūdžio būryje 2 tarnavo nuo 1945 m., 1 - nuo 1946 m., 8 - nuo 1948 m., 7 - nuo 1949 m., 1 - nuo 1950 m. Žaliosios būrio 2 stribai tarnavo nuo 1945 m., 2 - nuo 1947 m., 8 - nuo 1948 m., 1 - nuo 1949 m. Žvirgždaičių būryje 2 tarnavo nuo 1945 m., 2 - nuo 1947 m., 4 - nuo 1948 m., 8 - nuo 1949 m., 5 - nuo 1950 m. Naumiesčio būryje 2 tarnavo nuo 1945 m., 3 - nuo 1946 m., 3 - nuo 1947 m., 2 - nuo 1948 m., 7 - nuo 1949 m., 7 - nuo 1950 m. Sintautų būryje 2 tarnavo nuo 1945 m., 1 - nuo 1946 m., 1 - nuo 1947 m., 4 - nuo 1948 m., 3 - nuo 1949 m., 13 - nuo 1950 m.[35] Penkerius metus stribais buvo tarnavę 10, arba 8,1 proc., stribų, 4 metus - 5, arba 4 proc., 3 metus - 9, arba 7,2 proc., 2 metus - 31, arba 25 proc., 1 metus - 38, arba 30,6 proc., mažiau kaip metus - 31, arba 25 proc. Beje, net 40 šio rajono stribų buvo tarnavę Raudonojoje armijoje.

1953 m. pabaigoje, kai stribų etatų buvo sumažinta iki 2 tūkst. ir kai, atrodo, turėjo būti atrinkti ir palikti tarnauti tik geriausi stribai, jų tarnavimo stažas kai kuriuose rajonuose buvo toks: Akmenės rajone tuo metu buvo palikta tarnauti 25 stribai, iš jų 1 tarnavo nuo 1944 m., 2 - nuo 1945 m., 1 - nuo 1947 m., 7 - nuo 1948 m., 1 - nuo 1949 m., 2 - nuo 1950 m., 3 - nuo 1951 m., 7 - nuo 1952 m., 1 - nuo 1953 m. Du stribai buvo gimę 1896 m., t. y. tuo metu turėjo po 57 metus. Anykščių rajone tarnavo 30 stribų; tarp jų buvo daug sentikių, tad ir jų stažas didesnis. 3 stribai tarnavo nuo 1944 m., 3 - nuo 1945 m., 3 - nuo 1946 m., 2 - nuo 1947 m., 4 - nuo 1948 m., 4 - nuo 1949 m., 5 - nuo 1950 m., 6 - nuo 1951 m.[36] Tuo pat metu iš 30 Raseinių rajono stribų 2 tarnavo nuo 1944 m., 2 - nuo 1945 m., 4 - nuo 1947 m., 7 - nuo 1948 m., 3 - nuo 1949 m., 4 - nuo 1950 m., 3 - nuo 1951 m., 4 - nuo 1952 m., 1 - nuo 1953 m.[37]

1959 m. sudarytuose buvusio Ariogalos rajono stribų sąrašuose pateikiami tokie duomenys: 81 stribas (44,7 proc.) tarnavo metus

[35] Ibid., b. 3915, I. 13-18.

[36] Ibid., ap. 3, b. 435, 1. 5-6, 10-12.

[37] Ibid., b. 434, I. 231-233.

ir mažiau, 42 stribai (23,2 proc.) - 2 metus, 22 (12,1 proc.) - 3 metus, 12 stribų (6,6 proc.) - 4 metus, 9 stribai (5 proc.) - 5 metus, 6 stribai (3,3 proc.) - 6 metus, 1 stribas (1,2 proc.) - 7 metus, 4 stribai (2,2 proc.) - 8 metus, 2 stribai (1,1 proc.) - 9 metus, 2 stribai (1,1 proc.) - 10 metų[38].

1955 m. sudarytuose buvusių Dūkšto stribų sąrašuose nurodyta, jog 30 stribų (36,6 proc.) tarnavo metus ir mažiau, 20 (24,4 proc.) - 2 metus, 12 (14,6 proc.) - 3 metus, 5 (6 proc.) - 4 metus, 8 (9,8 proc.) - 5 metus, 3 (3,7 proc.) - 6 metus, 1 ir 1 (po 1,2 proc.) - po 7 ir 8 metus, 2 (2,4 proc.) - 9 metus[39].

1957 m. sudarytame Kupiškio apskrities (rajono) 298 stribų sąraše nurodoma, jog 132 (44,3 proc.) yra tarnavę metus ir mažiau, 64 (21,5 proc.) - 2 metus, 38 (12,7 proc.) - 3 metus, 26 (8,7 proc.) - 4 metus, 18 (6 proc.) - 5 metus, 6 (2 proc.) - 6 metus, 5 (1,7 proc.) - 7 metus, 6 (2 proc.) - 8 metus, 2 - 9 ir 1 - 10 metų[40].

1954 m. sudarytame Veisiejų rajono stribų sąraše (sąrašas neišsamus, ties kai kurių stribų pavardėmis nenurodyta jų priėmimo ir atleidimo datos) iš 86 stribų 18 tarnavo vienerius ar mažiau metų, 19-2 metus, 16-3 metus, 9-4 metus, 8-5 metus, 5 - 6 metus, 6-7 metus, 3-8 metus; po vieną tarnavo 9 ir 10 metų[41]. Beje, jei tikėtume anksčiau minėtais duomenimis, šio rajono stribai yra vieni iš ilgiausiai tarnavusių stribų. Kupiškio rajone tik 12,7 proc. stribų tarnavo 5 ir daugiau metų, Ariogalos r. tiek pat metų tarnavo 13,3 proc., Alytaus r. - 12,1 proc., Dūkšto r. - jau 18,3 proc., o Veisiejų r. - net 28 proc.

Tuo pat metu sudarytuose Alytaus apskrities (rajono) sąrašuose iš 225 stribų (atmetus 127 žuvusius) 91 (40 proc.) tarnavo 1 ir mažiau metų, 51 (23 proc.) - 2 metus, 33 (15 proc.) - 3 metus, 23 (10 proc.) - 4 metus, 15 (7 proc.) - 5 metus, 6 (2,6 proc.) - 6 metus, 4 (1,7 proc.) - 7 metus, po vieną - 9 ir 10 metų[42].

Sudėję anksčiau išvardytų penkių apskričių (rajonų) duomenis gauname, kad 40,3 proc. stribų tarnavo 1 ir mažiau metų, 22,4 proc. - 2 metus, 13,8 proc. - 3 metus, 8,6 proc. - 4 metus, 6,6 proc. -

[38] LYA, f. 1, ap. 15, b. 3915.
[39] Ibid.
[40] Ibid., b. 3916, l. 235-265
[41] Ibid., b. 1739, l. 88-93.
[42] Ibid., I. 7-49.

5 metus, 3 proc. - 6 metus, 1,9 proc. - 7 metus, 1,6 proc. - 8 metus, 0,8 proc. - 9 metus, 0,9 proc. - 10 metų. Galima sakyti, kad vidutiniškai stribai tarnavo truputį daugiau kaip 2 metus.

Partiškumas. Visą Sovietų Sąjungos gyvavimo laikotarpį priklausymas komunistų partijai buvo karjeros garantija, o pokario metais tai suteikdavo žmogui dar ir didžiulę valdžią. Partinis galėjo lemti daugelio žmonių likimus. Tuo metu ne tik partijos nariai, bet ir komjaunuoliai buvo visiškai savo likimus susieję su okupantais, jų apginkluoti ir sudarė tarsi savotišką kariuomenę. Partiniai stribai buvo lyg ir dvigubai ginkluoti.

Priklausymas komunistų partijai ar komjaunimui garantavo karjerą ir stribams. Stovėdami ant žemiausios prievartinio okupantų sukurto aparato pakopos, ambicingesni stribai, be abejo, stengėsi kopti aukščiau, nes tai garantavo sotesnį ir ramesnį gyvenimą. Dauguma tų 4872 stribų, kurie 1945-1952 m. padarė karjerą, pereidami į miliciją, vadinamuosius organus ar partinį sovietinį darbą, be abejo, buvo partiniai ir komjaunuoliai. Todėl, daliai stribų nuolat kylant karjeros laiptais, partinių ir komjaunuolių tarp stribų ne taip jau žymiai daugėjo.

Stribų partiškumas pirmą kartą paminėtas 1945 m. sausio 1 d. rašte; jame pažymima, jog tuo metu iš 2442 stribų buvo 64 partiniai ir kandidatai į partiją bei 106 komjaunuoliai[43], taigi politiškai itin angažuoti buvo tik 7 proc. stribų. 1945 m. balandžio 1 d. iš 11 013 stribų buvo 233 partiniai ir 683 komjaunuoliai[44], taigi itin angažuotieji sudarė irgi tik 8 proc.

Tačiau pamažu stribai buvo vis labiau klampinami į dvigubą išdavystę: ne tik tarnavo stribų būriuose, bet ir įstodavo į komunistų partiją, kuri buvo itin glaudžiai susijusi su okupantais - lietuviškas buvo tik jos pavadinimas: LKP(b). 1945 m. liepos 1 d. iš 9252 stribų buvo 168 partiniai ir net 929 komjaunuoliai[45], taigi kas dešimtas stribas buvo tapęs atsidavusiu okupantų šalininku.

1946 m. sausio 1 d. iš 8216 stribų buvo 149 partiniai ir net 1274 komjaunuoliai, t. y. itin angažuotieji sudarė net 17 proc. Atskirose

[43] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, I. 12.
[44] Ibid., I. 39.
[45] Ibid., I. 63.

apskrityse partiškumo procentas įvairavo (matyt, partinių ir komjaunuolių gausa tarp stribų daugiausia priklausė nuo tos vietovės partinių organų aktyvumo). Antai 1947 m. pabaigoje iš 228 Švenčionių apskrities stribų buvo 7 partiniai ir 72 komjaunuoliai, taigi net 35 proc. stribų buvo stipriai politiškai angažuoti. Šiaulių apskrityje 1948 m. liepos 15 d. iš 200 stribų 15 buvo partiniai ir 80 komjaunuoliai[46], taigi jų partiškumas sudarė net 47 proc. Ukmergės apskrityje 1948 m. pabaigoje iš 313 stribų 7 buvo partiniai, 95 - komjaunuoliai[47], taigi politiškai angažuotų buvo 33 proc. Tuo tarpu 1947 m. pabaigoje iš 136 Kretingos apskrities stribų tik 6 buvo partiniai ir 32 - komjaunuoliai[48], tad politiškai itin angažuotieji sudarė 28 proc. Tarp 147 Varėnos apskrities stribų 1949 m. birželio 1 d. buvo 13 partinių bei kandidatų į partiją ir 75 komjaunuoliai[49], tad jų partiškumas sudarė beveik 60 proc. Tokį didelį procentą galima paaiškinti tuo, kad iš tų 147 stribų net 52 buvo atvykę iš Rusijos.

Apie stribų partiškumą daugiausia duomenų sukaupta 1947 m., kai LKP(b) CK, rengdamasis kaimo sukolūkinimui ir telkdamas jėgas, apie stribus rinko įvairius duomenis. Stribų sudėtis partiškumo atžvilgiu atskirose apskrityse tų metų birželio mėn. nurodoma lentelėje.

Tikėtina, jog ir likusiose 5 apskrityse, kurių duomenų nepavyko rasti (tuo metu buvo 30 apskričių; šioje lentelėje trūksta Joniškio, Kaišiadorių, Klaipėdos, Vilniaus ir Zarasų apskričių duomenų), partiškumo procentai buvo panašūs; vadinasi, per 26 proc. stribų tuo metu buvo stipriai politiškai angažuoti. Jų politinis angažuotumas beveik visose apskrityse buvo panašus, nors skirtumų būta. Antai Raseinių apskrityje politinio angažuotumo procentas buvo 36, o Biržų - tik apie 21 proc.

Vienos srities mastu (sritys Lietuvoje sudarytos 1950 m. liepos 5 d., rajonai - birželio 22 d.) stribų politinis angažuotumas matyti kitoje lentelėje (žr. 138 p.). Joje nurodoma, kiek partinių ir komjaunuolių buvo tarp stribų Vilniaus srities rajonuose 1950 m. gruodžio 15 d.

[46] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 32, 1. 196, 262.
[47] Ibid., ap. 11, b. 229, 1. 8.
[48] Ibid., ap. 52, b. 31, I. 273.
[49] LYA, f. 1, ap. 3, b. 41/39, 1. 53.

Eil. Nr.	Apskritis	Iš viso stribų	Partinių	Komjaunuolių
1.	Alytaus	175	4	43
2.	Biržų	309	2	62
3.	Kauno	239	7	60
4.	Kėdainių	249	3	64
5.	Kretingos	163	4	20
6.	Kupiškio	156	5	49
7.	Lazdijų	122	-	54
8.	Marijampolės	184	7	47
9.	Mažeikių	270	5	70
10.	Pagėgių	91	21	1
11.	Panevėžio	316	14	53
12.	Prienų	148	-	27
13.	Raseinių	310	5	107
14.	Rokiškio	193	5	33
15.	Sakių	346	3	82
16.	Šiaulių	290	8	79
17.	Šilutės	142	2	38
18.	Švenčionių	219	2	60
19.	Tauragės	161	1	42
20.	Telšių	222	6	70
21.	Trakų	188	3	48
22.	Ukmergės	346	3	65
23.	Utenos	246	6	69
24.	Varėnos	93	4	14
25.	Vilkaviškio	142	1	17
Iš viso:		5320	121'	1274[50]

Taigi Vilniaus srities atskirų rajonų stribų partiškumas buvo labai įvairus (daug įvairesnis negu 1947 m. apskrityse): nuo 15 proc. Šalčininkuose iki 70 proc. Eišiškėse. Kodėl taip - galima tik spėlioti. Kadangi įstodami į stribus žmonės tarsi atsisakydavo patriotinių įsitikinimų bei krikščioniškosios moralės (jeigu išvis juos yra turėję) ir, tikėdami okupantų galia, glausdavosi prie jų, laukdami kokių nors malonių, tai, atrodo, ir stoti į komunistų partiją ar komjaunimą jie jau turėjo be jokių dvasinių skrupulų.

[50] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 344, I. 21-56.

Eil. Nr.	Apskritis	Stribų skaičius	VKP(b) narių	VLKJS narių	Iš viso	Partiškumo proc.
1.	Anykščių	94	10	51	61	65
2.	Daugų	84	6	30	36	43
3.	Druskininkų	84	9	32	41	49
4.	Dūkšto	73	9	16	25	34
5.	Dusetų	89	9	29	38	43
6.	Eišiškių	34	5	19	24	70
7.	Ignalinos	100	4	40	44	44
8.	Kavarsko	65	5	20	25	38
9.	Molėtų	82	8	37	45	55
10.	Nemenčinės	17	1	7	8	47
11.	N. Vilnios	26	3	7	10	38
12.	Pabradės	35	7	11	18	51
13.	Smėlių	78	9	32	41	53
14.	Šalčininkų	41	1	5	6	15
15.	Širvintų	69	3	29	32	46
16.	Švenčionių	80	7	36	43	54
17.	Švenčionėlių	53	2	23	25	47
18.	Trakų	46	6	13	19	41
19.	Ukmergės	104	6	43	49	47
20.	Utenos	116	17	50	67	58
21.	Varėnos	59	7	28	35	59
22.	Vievio	53	4	15	19	36
23.	Vilniaus	33	2	13	15	45
24.	Zarasų	79	8	28	36	46
	Okio dalis prie srities valdybos	6	1	4	5	83
Iš viso:		1600	151	618	767	48[51]

Tačiau, kaip matome, tik kas antras stribas buvo partinis ar komjaunuolis. Matyt, į tas organizacijas jie nebuvo priimami dėl savo prastumo, mažaraštiškumo. Netolygų stribų partiškumo pasiskirstymą galbūt lėmė tai, kiek vietiniai partiniai ir komjaunimo veikėjai skirdavo stribams dėmesio ir kiek tarp jų buvo rusų, ypač atvykusių iš Rusijos, kurie beveik visi buvo arba partiniai, arba komjaunuoliai.

[51] LYA, f. 1, ap, 16, b. 12, I. 130.

1951 m. pabaigoje iš 6052 stribų buvo 774 partiniai ir 2546 komjaunuoliai[52], t. y. jų politinis angažuotumas sudarė 55 proc. 1952 m. liepos mėn. iš 5911 stribų buvo 844 partiniai ir 2454 komjaunuoliai[53], t. y. to meto stribų politinis angažuotumas sudarė 56 proc.

1952 m. Vilniaus srityje iš 898 stribų buvo 105 partiniai, 67 kandidatai į partiją ir 358 komjaunuoliai[54], tad itin kryptingų pažiūrų buvo 532 stribai, arba 59 proc. stribų. Tuo pačiu metu Kauno srityje iš 1237 stribų buvo 138 partiniai, 87 kandidatai į partiją ir 407 komjaunuoliai, t. y. itin kryptingų politinių pažiūrų buvo 51 proc. stribų. Iš 1217 Klaipėdos srities stribų 111 buvo partiniai, 54 - kandidatai ir 520 - komjaunuoliai, t. y. politiškai angažuotieji sudarė 56 proc. Šiaulių srityje iš 1267 stribų buvo 177 partiniai, 113 kandidatų ir 404 komjaunuoliai[55], t. y. 55 proc. tos srities stribų buvo politiškai itin angažuoti. Taigi daugiau kaip pusė stribų visose srityse buvo stipriai politiškai angažuoti.

1953 m. balandžio 1 d. tarp stribų buvo tiek partinių ir komjaunuolių:

Sritys	Vilniaus	Kauno	Šiaulių	Klaipėdos	Iš viso
SSKP narių	100	117	203	106	526
Kandidatų į partiją	49	70	88	41	248
VLKJS narių	309	353	471	454	1587
Buvo stribų	811	1069	1324	1072	4276[56]

1953 m. lapkričio mėn., kai stribų skaičius buvo sumažintas iki 2 tūkst., 23 proc. jų buvo partijos nariai ir kandidatai, 31 proc. - komjaunuoliai[57].

Socialinė kilmė. Jai komunistai skyrė itin daug dėmesio. Nustatant, kam žmogus yra tinkamas, socialinė kilmė kartais turėdavo lemiamą reikšmę. Tačiau tai nebuvo nuoširdus požiūris į žmogų, savo rankomis uždirbantį duoną. Komunistų vadams buvo svarbu, kad žmogus būtų kuo klusnesnis jų valios vykdytojas. Labiausiai tam tiko suvargę, nedidelio išsilavinimo, per naujosios

[52] Ibid., ap. 10, b. 129, l. 327.
[53] Ibid., ap. 3, b. 404, l. 146.
[54] Ibid., b. 432, l. 3-7.
[55] Ibid., l. 15, 10, 18.
[56] Ibid., l. 189.
[57] Ibid., b. 429, l. 302.

valdžios malonę iškilę žmonės. Tokių Lietuvoje daugiausia buvo tarp vadinamosios varguomenės ar samdinių. Prieškariu ir vokiečių okupacijos metais buvo nemažai socialinės nelygybės ir iš jos išaugusių skriaudų. Socialinė nelygybė, patirta savo kailiu, pajausta širdimi ir permąstyta protu, nemažai žmonių stūmė prie kairiųjų grupuočių, taip pat ir prie komunistų. Tačiau doresni ir protingesni mūsų tautiečiai, nors ir būdami kairiųjų pažiūrų, okupavus Lietuvą jau 1940-1941 m. įsitikino, kad okupantų kalbos apie socialinę lygybę dažniausiai buvo tik rusiškų imperinių siekių priedanga, o tos lygybės nebuvo. Partijos vadai ir karo metais gyveno visko pertekę. Vadinamoji socialinė lygybė buvo įgyvendinama tokiomis brutaliomis, atstumiančiomis priemonėmis - nubuožinimais, trėmimais, nepakeliamais mokesčiais ir pan., kad nors kiek krikščioniškosios etikos prisilaikantys žmonės stengėsi būti kuo toliau nuo tų neva socialinės lygybės skelbėjų.

Toliau pateikiami duomenys apie stribų socialinę kilmę remiantis čekistų dokumentais. Jie gali būti ne visai tikslūs, nes tuo metu buvo greitai perprasta, kaip naudingiau elgtis, todėl dažnai būdavo meluojama. Ne išimtis ir stribai, kurie taip pat stengėsi save paversti beturčiais.

LKP(b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarime dėl naikintojų batalionų sudarymo Lietuvoje apie stribų socialinę kilmę neužsimenama. Tai suprantama: vykstant karui komunistams reikėjo kuo platesnės visuomenės paramos. Apie socialinę kilmę neužsimenama nė LKT ir LKP(b) 1944 m. gruodžio 3 d. nutarime dėl stribų būrių sudarymo kiekviename valsčiuje. Stribams tik keliamas reikalavimas, kad jie būtų ištikimi sovietų valdžiai.

Pirmą kartą stribų socialinė kilmė paminėta (iš autoriaus peržvelgtų dokumentų) NKGB Kauno operatyvinio sektoriaus viršininko pavaduotojo politiniams reikalams mjr. Lifšico 1945 m. liepos mėn. pranešime apie stribų materialinę padėtį (pasak jo, daug stribų ir jų šeimų, bijodami partizanų, negali dirbti savo žemės, neturi pinigų ir todėl negali išsipirkti net maisto davinio, yra basi, apiplyšę ir t. t.). Taigi majoras tame pranešime teigė, kad stribai pagal socialinę padėtį apie 60 proc. „yra gavę žemės samdiniai ir varguomenė"[58].

[58] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 110.

LKT ir LKP(b) CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarime „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo" teigiama, kad dauguma stribų yra kilę iš neturtingų valstiečių, naujakurių ir samdinių, todėl „[...] yra labiausiai mums atsidavę žmonės"[59].

I. Eismonto 1945 m. lapkričio 9 d. pažymoje rašoma, jog 90 proc. stribų yra vargingieji valstiečiai[60]. Be abejo, tai buvo teigiama apskritai, niekas tuo metu nebuvo tiksliai nustatęs stribų socialinės kilmės. I. Eismontas neapsiriko teigdamas, jog didžioji dalis stribų kilę iš valstiečių, be abejonės, dauguma iš neturtingųjų, suvargusiųjų. Tačiau taip buvo ne visose apskrityse. Antai 1948 m. rugpjūčio 1 d. iš Varėnos apskrityje buvusių 90 stribų 35 buvo kilę iš varguomenės (matyt, kaimo), 6 - iš vidutinių valstiečių, 2 - iš samdinių ir net 47 - iš darbininkų[61]. 1949 m. birželio 1 d. pateikiami jau kitokie duomenys apie šios apskrities stribų kilmę. Rašoma, jog tarp 147 stribų 26 buvo kilę iš darbininkų, 9 - iš samdinių, 72 - iš varguomenės, 21 - iš vidutinių valstiečių, 8 - iš kolūkiečių, 11 - iš tarnautojų[62]. Tokių nesutapimų pasitaiko dažnai. Jie atsirasdavo dėl čekistinės statistikos netobulumo, rašymo „nuo lubų", dėl nuolat kintančio stribų kontingento ir tikriausiai dar dėl įvairių nežinomų priežasčių. Nesutampa duomenys ir apie Šiaulių apskrities stribus. 1948 m. kovo mėn. šioje apskrityje tarp 184 stribų 40 buvo kilę iš samdinių, 50 - iš varguomenės, 23 - iš vidutinių valstiečių, 31 - iš kolūkiečių, 40 - iš darbininkų. Po keturių mėnesių, t. y. liepos 15 d., jau rašoma, kad iš 200 tos apskrities stribų iš samdinių buvo kilę 38, iš varguomenės - 79, iš vidutinių (valstiečių - 6, iš darbininkų - 58, iš kolūkiečių - 19[63]. Taigi pirmuoju atveju iš darbininkų buvo kilę 22 proc. stribų, antruoju - 29 proc. 1948 m. liepos mėn. iš 257 Kauno apskrities stribų 69 buvo kilę iš darbininkų, 99 - iš varguomenės, 32 - iš vidutinių valstiečių, 57 - iš samdinių. Kretingos apskrityje 1947 m. pabaigoje tarp 136 stribų iš darbininkų buvo kilę 21, iš varguomenės - 81, iš vidutinių valstiečių - 19, iš kitų sluoksnių - 15[64].

[59] Ibid., l. 120.
[60] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 180. I. 21.
[61] Ibid., ap. 11, b. 258. I. 238.
[62] LYA, f. 1, ap. 3, b. 41/39, I. 53.
[63] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 32, I. 231, 262.
[64] Ibid., b. 31, I. 226, 273.

Išsamiausių duomenų apie stribų socialinę kilmę yra 1947 m. dokumentuose. Tų metų birželio mėn. LKP(b) CK buvo pateikti tokie duomenys (trūksta 5 apskričių duomenų):

Eil. Nr.	Apskritis	Iš viso stribų	Kilusių iš varguomenės	Iš vidutinių valstiečių	Iš darbininkų	Iš kitų
1.	Alytaus	175	125	32	13	5
2.	Biržų	309	169	124	16	-
3.	Kauno	239	144	39	56	-
4.	Kėdainių	249	128	79	35	7
5.	Kretingos	163	82	40	21	20
6.	Kupiškio	156	97	23	19	17
7.	Lazdijų	122	104	4	14	
8.	Marijampolės	184	87	12	85	-
9.	Mažeikių	270	170	82	-	18
10.	Pagėgių	91	41	23	27	-
11.	Panevėžio	316	124	87	105	-
12.	Prienų	148	70	52	26	-
13.	Raseinių	310	210	80	18	2
14.	Rokiškio	193	154	14	16	9
15.	Šakių	346	113	180	35	18
16.	Šiaulių	290	192	30	57	11
17.	Šilutės	142	88	18	24	12
18.	Švenčionių	219	160	29	30	-
19.	Tauragės	161	89	45	27	-
20.	Telšių	222	122	66	30	4
21.	Trakų	188	88	45	55	-
22.	Ukmergės	346	89	144	10	103
23.	Utenos	246	155	24	6	61
24.	Varėnos	93	34	14	42	3
25.	Vilkaviškio	142	69	45	28	-
Iš viso:		5320	2904	1331	795	290[65]

Kaip matome, atskirose apskrityse nukrypimai nuo vidurkių gana žymūs. Antai Panevėžio apskrityje iš vidutinių valstiečių ir „kiti" (iš amatininkų, tarnautojų ir kt. sluoksnių) kilę stribai sudarė per 27 proc. (vidurkis - 20 proc.), Šakių aps. - per 57 proc.,

[65] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 340, l. 21-56.

Ukmergės aps. - daugiau kaip 70 proc. ir t. t. Tokių nukrypimų nuo įprasto vidurkio tikriausiai atsirado todėl, jog tų apskričių čekistai norėjo, kad neliktų laisvų stribų etatų, ir priiminėjo norinčiuosius ne per daug paisydami jų socialinės kilmės.

1951 m. balandžio mėn. buvo 6319 stribų, iš jų 1118 kilę iš darbininkų (17,7 proc.), 1191 - iš samdinių (18,8 proc.), 2326 - iš varguomenės (36,8 proc.), 692 - iš vidutinių valstiečių (11 proc.), 641 - iš kolūkiečių (10 proc.), 351 - iš tarnautojų (5,6 proc.)[66].

1952 m. pabaigoje buvo tokia padėtis. Tarp 898 Vilniaus srities stribų 130 (14,5 proc.) buvo kilę iš darbininkų, 148 (16,5 proc.) - iš samdinių, 348 (38,7 proc.) - iš varguomenės, 101 (11,2 proc.) - iš vidutinių valstiečių, 106 (11,8 proc.) - iš kolūkiečių, 65 (7,2 proc.) - iš tarnautojų. Tuo pat metu Kauno srityje tarp 1231 stribo 229 (18,6 proc.) buvo kilę iš darbininkų, 332 (27 proc.) - iš samdinių, 436 (35,4 proc.) - iš varguomenės, 113 (9,2 proc.) - iš vidutinių valstiečių, 77 (6,2 proc.) - iš kolūkiečių, 44 (3,6 proc.) - iš tarnautojų. Klaipėdos srityje tarp 1166 stribų 203 (17,4 proc.) buvo kilę iš darbininkų, 179 (15,3 proc.) - iš samdinių, 406 (34,8 proc.) - iš varguomenės, 108 (9,3 proc.) - iš vidutinių valstiečių, 219 (18,8 proc.) - iš kolūkiečių, 51 (4,4 proc.) - iš tarnautojų. Šiaulių srityje tarp 1220 stribų 214 (17,5 proc.) buvo kilę iš darbininkų, 369 (30,2 proc.) - iš samdinių, 364 (29,8 proc.) - iš varguomenės, 48 (3,9 proc.) - iš vidutinių valstiečių, 153 (12,5 proc.) - iš kolūkiečių, 75 (5,9 proc.) - iš tarnautojų[67].

Visoje Lietuvoje 1952 m. pabaigoje tarp tuo metu buvusių 4515 stribų 776 (17,2 proc.) buvo kilę iš darbininkų, 1028 (22,7 proc.) - iš samdinių, 1554 (34,4 proc.) - iš varguomenės, 370 (8,2 proc.) - iš vidutinių valstiečių, 555 (12,3 proc.) - iš kolūkiečių, 232 (5,2 proc.) - iš tarnautojų. Kaip matome, kai kurių sričių atskirų grupių duomenys buvo nutolę nuo vidutinių visos šalies duomenų. Ar tai galima paaiškinti vien čekistinės statistikos netobulumu - sunku pasakyti.

Tokį pat procentų išsidėstymą rodo ir 1953 m. balandžio 1 d. duomenys. Tuo metu atskirose srityse stribų socialinė kilmė buvo tokia:

[66] LYA, f. 1, ap. 3, b. 347, l. 38.

[67] Ibid., b. 432, l. 6, 15, 10, 18.

Sritys	Vilniaus	Kauno	Šiaulių	Klaipėdos	Iš viso
Iš darbininkų	106 (13%)	187 (17,5%)	202 (15,2%)	158 (14,7%)	653 (153%)
Iš samdinių	128 (15,8)	259 (22,2)	373 (28,2)	203 (18,9)	963 (22,5)
Iš varguomenės	355 (43,8)	421 (39,4)	393 (29,7)	415 (38,7)	1584 (37)
Iš vidutinių valstiečių	98 (12)	82 (7,7)	92 (6,9)	57 (5,3)	329 (7,7)
Iš kolūkiečių	67 (8,3)	66 (6,2)	197 (14,9)	142 (13,2)	472 (11)
Iš tarnautojų	57 (7)	54 (5)	67 (5)	97 (9)	275 (6,3)[68]

Beje, ne vien socialinė kilmė buvo lemiama priimant žmones į stribus. Kai kuriuose būriuose buvo ir iš gana turtingų sluoksnių kilusių stribų, į stribynus nuėjusių dėl charakterio bruožų ar dėl neapykantos apskritai žmonėms. Antai vieni bjauriausių Subačiaus (Kupiškio r.) stribų buvo Juozas ir Justinas Ramonai. Pirmasis Pavašuokių kaime prieš karą turėjo 20 ha žemės, vaizdavo didelį poną, už tai kaimo bendruomenė jo labai nemėgo. Antrasis Žviliūnuose taip pat turėjo 20 ha žemės. Dėl nemeilės žmonėms tapę stribais jie buvo itin kerštingi. 1944 m. gruodžio 14 d. Juozas Ramonas nužudė 9 jaunuolius (vienas iš jų - A. Švilpa - buvo šešiolikmetis) ir senelį P. Valkavičių. Dar vienas Subačiaus budelis buvo Drąsutis - buvęs Subačiaus viršaitis, anot žmonių, tikras sadistas. Apie nužudomus jis sakydavęs: „Vedam, nušaunam, surašysim aktą, kad bėgo, ir bus baigta"[69].

Išsilavinimas. Į stribų išsilavinimą ilgai nebuvo kreipiama jokio dėmesio. Pakako vien to, kad žmogus moka šaudyti ir ne visada būna girtas. Visoje sovietų represinėje sistemoje retas turėjo gerą išsilavinimą. Dirbant toje teroristinėje mėsmalėje reikėjo turėti ne tiek proto, kiek gudrumo, ne doros - o klastos, ne užuojautos - o žiaurumo. Ko gero, nė vienas tikrai išsilavinęs žmogus MGB sistemoje nebūtų galėjęs išsilaikyti. Gal todėl tarp čekistų buvo tiek daug mažaraščių. 1948 m. sausio 1 d. iš Lietuvoje dirbusių 2317 MGB darbuotojų karininkų tik 70 turėjo aukštąjį išsilavinimą (3 proc.), 1766 - vidurinį, 474 - pradinį[70]. Turint

[68] LYA, f. 1, ap. 3, b. 432, I. 189.

[69] *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 1996, 1 d., p. 13, 17-18.

[70] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 3, 1. 23.

galvoje tai, kad daugeliui čekistų vidurinį išsilavinimą atstojo įvairūs NKVD-MGB bei komjaunimo ir partijos vienerių metų kursai, galima teigti, kad ne mažiau kaip pusė pokario Lietuvos žmones kankinusių čekistų buvo tik pradinio išsilavinimo. Jų karjeros pagrindą sudarė ne išsilavinimas, o žiaurumas, beatodairiškas įsakymų vykdymas, klastingumas. Net 1946-1951 m. SSRS MGB ministru buvęs V. Abakumovas teturėjo pradinį bendrą išsilavinimą. Iš Lietuvoje veikusių žymesnių čekistų pradinį išsilavinimą turėjo plk. J. Sinycinas (buvęs UBB, 2N valdybos viršininko pavaduotoju, Kauno MGB skyriaus viršininku, 1953-1959 m. - MVD ministro, KGB pirmininko pavaduotoju), gen. mjr. P. Kondakovas (1952-1953 m. buvęs LSSR saugumo ir vidaus reikalų ministru) bei kiti.

Palyginus su čekistais, kur kas menkesnį išsilavinimą turėjo stribai. Jų išsilavinimu daugiau susirūpinta apie 1950 m. Tada buvo pasitelkta net Švietimo ministerija, jie buvo mokomi kursuose ir vakarinėse mokyklose. Stribų švietimas dažniausiai buvo politinis lavinimas, mėginant į tų neraštingų žmonių galvas įkalti pagrindines marksizmo tiesas, ypač tariamą mokymą apie klasių kovą ir Lenino-Stalino idėjų nemirtingumą bei visagalybę.

Pirmi duomenys apie stribų išsilavinimą, kuriuos pavyko rasti archyvų bylose, užfiksuoti 1947 m. liepos 1 d. pažymoje apie Kauno apskrities stribus. Joje rašoma, kad tarp 257 stribų 140 buvo baigę pradinę mokyklą, 7 baigę keturias gimnazijos klases, o vidurinį išsilavinimą turėjo tik du[71]. Vadinasi, likusieji 108 stribai buvo nieko nebaigę arba baigę mažiau kaip keturias pradinės mokyklos klases, t. y. buvo mažaraščiai arba beraščiai.

Jiezno rajono (Jiezno, Aukštadvario, Butrimonių, Stakliškių būriuose buvo 111 stribų) stribai 1950 m. rugpjūčio mėn. buvo tokio raštingumo: 5 neraštingi, 16 mažaraščių, 23 raštingi, 13 baigę dvi pradinės mokyklos klases, 14 - tris, 25 - keturias, 3 - penkias, 1 - šešias, 2 - septynias ir po vieną baigę aštuonias ir devynias klases[72]. Taigi iš 111 stribų tik 33 (30 proc.) buvo baigę pradinę mokyklą ar daugiau, 44 (39,6 proc.) - neraštingi arba mažaraščiai (be abejo, „raštingų" grupei priskirti ir tie stribai, kurie buvo nieko nebaigę, tačiau mokėjo pasirašyti ir skaityti).

[71] Ibid., b. 31, l. 226.

[72] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/8.

Tuo pačiu metu kur kas raštingesni buvo Kretingos stribai. Tarp jų 9 buvo mažaraščiai, 7 baigę dvi klases, 16 - tris, 32 - keturias, 5 - penkias, 9 - šešias, 6 - septynias klases, viena stribe rusė buvo baigusi net vidurinę mokyklą[73]. Taigi tik 38 proc. Kretingos stribų nebuvo baigę pradinės mokyklos, o tarp jų mažaraščių buvo tik 10 proc. Vadinasi, tarp Kretingos stribų buvo 4 kartus mažiau mažaraščių negu tarp Jiezno stribų, o pradinę mokyklą buvo baigę dvigubai daugiau. Tai rodo, jog dėl įvairių aplinkybių (bene svarbiausia - žmonių požiūris į stribus) bei gyventojų bendro išsilavinimo lygio stribų išsilavinimas atskiruose rajonuose galėjo labai skirtis.

1952 m. pradžioje stribų sudėtis pagal išsilavinimą atskirose srityse buvo tokia:

Sritis	Neraštingi	Baigę 1-2 kl.	Baigę 3-4 kl.	Baigę 5 kl. ir daugiau	Iš viso
Vilniaus	107 (6,6%)	417 (27,7%)	775 (47,7%)	325 (20%)	1624
Kauno	96 (6%)	361 (22,6%)	852 (53,4%)	286 (17,9%)	1595
Šiaulių	85 (5,7%)	351 (23,7%)	900 (60,8%)	144 (9,7%)	1480
Klaipėdos	50 (3%)	420 (25,8%)	960 (58,9%)	200 (12,3%)	1630
Iš viso:	338 (5,3%)	1549 (24,5%)	3487 (55,1%)	955 (15,1%)	6329[74]

1952 m. pabaigoje, kai stribų skaičius buvo sumažėjęs beveik 2 tūkst., jų išsilavinimas buvo toks:

Sritis	Neraštingi	Baigę 1-2 kl.	Baigę 3-4 kl.	Baigę 5 kl. ir daugiau	Iš viso
Vilniaus	51	263	401	183	898
Kauno	69	293	631	238	1231
Šiaulių	71	331	645	203	1250
Klaipėdos	61	291	618	196	1166
Iš viso:	252 (5,5%)	1178 (26%)	2295 (50,5%)	820 (18%)	4545[75]

1952 m. gruodžio mėn. iš 4545 stribų 31,5 proc. buvo beraščiai ir mažaraščiai, 50,5 proc. - sugebėję ar nesugebėję baigti pradinės mokyklos ir tik 18 proc. - šiek tiek raštingesni.

Įdomu, kad ir Latvijos naikintojų batalionų kovotojai buvo panašaus išsilavinimo. 1950 m. kovo mėn. iš 1737 atlyginimą gaunančių Latvi-

[73] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/9, 1. 108-115. [75] Ibid., b. 432, 1. 3-18.
[74] Ibid., ap. 3, b. 413, I. 84-86.

jos naikintojų (tuo metu Latvijoje jų buvo per 11 tūkst., daugelis jų „naikino" laisvu nuo darbo metu) vidurinį mokslą buvo baigę 7 (0,4 proc.), nepilną vidurinį - 22 (1,2 proc.), 7 klases - 379 (21,8 proc.), 4 klases - 963 (55,5 proc.), mažaraščių - 366 (21,1 proc.)[76].

Sunku pasakyti, kiek prastas stribų išsilavinimas atsiliko nuo bendro to meto Lietuvos gyventojų išsilavinimo. Sovietinėse enciklopedijose pateikiami tokie duomenys: 1941 m. vasario mėn. 13,8 proc. 14-50 metų amžiaus Lietuvos gyventojų buvo beraščiai ar mažaraščiai, 1944-1945 mokslo metais mokyklų nelankė apie 10 proc., o 1945-1946 mokslo metais - 5,4 proc. vaikų. Taigi jei laikysime tuos 1-2 klases baigusius 26 proc. stribų mažaraščiais (iš tikrųjų jie tokie ir buvo), prie jų pridėsime 5,5 proc. neraštingų, gausime, kad 1952 m. gruodžio mėn. tarp stribų buvo 31,5 proc. beraščių ir mažaraščių, t. y. 2,3 karto daugiau negu Lietuvoje 1941 m. Prielaidą, kad įvairaus amžiaus stribų prastas išsilavinimas buvo prieškario laikų ir vokiečių okupacijos palikimas, paneigtų kiti duomenys. Iš 1952 m. pabaigoje sudarytų 1932-1933 m. gimusių stribų, kuriems vieneriems metams buvo atidėtas šaukimas į armiją, sąrašų matyti, kad tie devyniolikmečiai-dvidešimtmečiai, kurie Lietuvą rusams antrą kartą okupuojant turėjo po 11-13 metų ir kurie pokario metais galėjo mokytis, nebuvo raštingesni apskritai už visus stribus. Tarp Vilniaus srities tų metų gimimo 161 stribo 1 buvo neraštingas, 18 baigę vieną klasę, 35 - dvi, 40 - tris, 7 - penkias-šešias, 6 - daugiau kaip šešias klases. Kauno srityje tarp tų pačių gimimo metų 153 stribų 1 taip pat buvo beraštis, 5 baigę vieną klasę, 17 - dvi, 32 - tris, 80 - keturias, 10 - penkias-šešias, 8 - septynias ir daugiau klasių. Klaipėdos srityje tarp tų pat gimimo metų 227 stribų 1 buvo neraštingas, 13 baigę vieną klasę, 45 - dvi, 50 - tris, 95 - keturias, 16 - penkias-šešias, 7 - septynias ir daugiau klasių (tarp jų vienas buvo baigęs devynias klases). Šiaulių srityje tarp 173 stribų, gimusių 1932-1933 m., 1 buvo neraštingas, 5 baigę vieną klasę, 25 - dvi, 33 - tris, 85 - keturias, 16 - penkias-šešias, 8 - septynias klases. Daugiau kaip septynias klases nebuvo baigęs nė vienas[77].

[76] H. Strods, *Latviešu partizanu...*, p. 363. [77] LYA, f. 1, ap. 3, b. 405. I. 10-17, 19-24, 26-34, 38-44.

Visoje Lietuvoje tarp 713 stribų, gimusių 1932-1933 m., 4 buvo beraščiai, 41 (5,7 proc.) baigę vieną klasę, 122 (17,1 proc.) - dvi, 155 (21,7 proc.) - tris, 314 (44 proc.) - keturias klases, t. y. pradinę mokyklą, 49 (6,9 proc.) - penkias-šešias klases ir tik 28 - septynias ir daugiau klasių. Taigi per 45 proc. stribų nebuvo baigę nė pradinės mokyklos.

1953 m. pabaigoje, kai stribų etatai jau buvo sumažinti iki 2 tūkst. ir, atrodo, buvo galima pasirinkti raštingesnius, kelių rajonų stribų raštingumas buvo toks:

Rajonas	Baigę 1 kl.	2 kl.	3 kl.	4 kl.	5 kl.	6 kl.	7 kl.	Iš viso
Raseinių	4	7	3	10	3	2	1	30[78]
Akmenės	1	6	8	7	1	1	1	25
Anykščių	3	10	7	7	1	-	2	30
Ramygalos	9	3	3	7	2		2	36 (10, matyt, buvo nieko nebaigę)
Smėlių	1	2	5	9	2	3	3	30 (5 stribai buvo nieko nebaigę)[79].

Taigi iš 151 stribo 15 buvo beraščių (9,9 proc.), 18 baigę vieną klasę (12 proc.), 28 - dvi (18,5 proc.), 26 - tris (17,2 proc.), 40 - keturias (26,5 proc.), 24 - daugiau nei keturias klases (15,9 proc.). Nė pusė šių rajonų stribų nebuvo baigę pradinės mokyklos.

Be abejonės, tokio išsilavinimo žmonėmis buvo lengva manipuliuoti, jie negalėjo būti kūrėjais, užtat galėjo vykdyti visokius, net bjauriausius nurodymus ir būti neblogais griovėjais. Beje, tai rodo ir jų „partiškumo" koeficientas - daugiau nei 50 proc. stribų tuo metu buvo partijos ar komjaunimo nariai. Politinis angažuotumas buvo atvirkščiai proporcingas stribų išsilavinimui. Tokia padėtis tuo metu buvo ne tik tarp stribų, bet ir visose kitose kolaborantų užimamose struktūrose - tarp milicininkų, valsčių ir net apskričių pareigūnų iki partijos sekretorių ir vykdomųjų komitetų pirmininkų imtinai. Mažaraštingumas kolaborantų aplinkoje buvo tarsi kokybės ženklas.

Moterys stribės. Kariavimas nebuvo tinkamas užsiėmimas moterims. Karas suformuodavo tam tikrą gerokai šiurkščią žmonių

[78] LYA, f. 1, ap. 3, b. 434, I. 231-233.

[79] Ibid., b. 435, I. 5-6, 10-12, 188-190, 218.

bendravimo atmosferą, kurioje moterys turėdavo jaustis nejaukiai. Vis dėlto per visus karus dėl įvairių priežasčių kariaudavo ir moterys, dažniausiai pagalbiniuose daliniuose (medicinos, tiekimo ir pan.). Stribų būriuose pagalbinių dalinių, ypač jų veiklos pradžioje, nebuvo ir moterys, dažniausiai merginos, vaikščiojo kartu su vyrais kaip kovotojos. Žmonės niekino stribus, dar prastesnį vardą turėjo stribės; į jas buvo žiūrima kaip į seniausios pasaulyje profesijos atmainą.

Apie moterų stribių ir apskritai to meto komjaunuolių dorą šį tą pasako kad ir toks atsitikimas. Matyt, neapsikentęs, jog tarp milicininkų, stribų ir panašių struktūrų darbuotojų plinta Veneros ligos, Veisiejų valsčiaus milicijos viršininkas I. Bičkovas 1948 m. spalio mėn. įsakė jėga atvesdinti 13 komjaunuolių aktyvisčių ir jas mediciniškai patikrinti. Partijos Lazdijų apskrities komitetas jam už tai įrašė griežtą papeikimą[80].

Nors jau pirmuosiuose partijos ir čekistų dokumentuose apie naikintojų batalionų kūrimą nurodoma, jog į stribus turi būti priimami tiek vyrai, tiek moterys, iš pradžių moterų tarp stribų buvo nedaug, bet pamažu daugėjo. Turėdamos stribų etatus, daug moterų dirbo stribų valgyklose. Pirmas dokumentas, kuriame pavyko aptikti duomenų apie moteris stribes, yra 1945 m. liepos 1 d. pažyma. Joje rašoma, kad tuo metu 289 būriuose buvo 9252 stribai, tarp jų 57 moterys[81], t. y. jos sudarė 0,6 proc. stribų, arba tarp tūkstančio vyrų buvo 6 moterys. Išsamesnių duomenų pateikiama 1946 m. sausio 1 d. pažymoje. Tuo metu buvo 8216 stribų, iš jų 211 moterų, t. y. moterys sudarė jau 2,5 proc. visų stribų. Tokį moterų pagausėjimą stribų būriuose lėmė kelios priežastys. Gavus šiokį tokį valdišką aprūpinimą, padidėjo ir stribų autoritetas. Stribu tarnaujantis žmogus jau galėjo materialiai paremti savo šeimą. Stribų būriuose padarius šiokią tokią tvarką, juose galėjo atsirasti darbo ir moterims, ne vien su šautuvu švaistantis. Kadangi nuolat trūko 20-30 proc. stribų, moterys galėjo būti priimamos ir laisviems etatams užimti. Be abejo, daug lėmė ir čekistų, nuo kurių priklausė priėmimas į stribus, požiūris į tai, tinka ar ne moterys tokiai tarnybai. Toliau pateikti duomenys rodo, kad, pvz., Biržų

[80] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 9, I. 45.

[81] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, I. 63.

apskrityje moterys sudarė 5,6 proc. stribų, Kauno - 6 proc., o Joniškio, Kretingos, Ukmergės ir Šilutės apskrityse jų nebuvo nė vienos. 1946 m. sausio 1 d. atskirose apskrityse tarp stribų buvo tiek moterų: Alytaus apskrityje tarp 410 stribų - 17 moterų, Biržų aps. atitinkamai 443 ir 25, Joniškio - 212 ir 0, Kauno - 568 ir 35, Kėdainių - 332 ir 1, Kretingos - 253 ir 0, Lazdijų - 135 ir 8, Marijampolės - 268 ir 5, Mažeikių - 345 ir 0, Panevėžio - 628 ir 23, Raseinių - 425 ir 5, Rokiškio - 358 ir 13, Tauragės - 282 ir 8, Telšių - 241 ir 8, Trakų - 356 ir 7, Šakių - 413 ir 8, Šiaulių - 480 ir 19, Šilutės - 61 ir 0, Švenčionių - 331 ir 11, Vilkaviškio - 344 ir 6, Vilniaus - 343 ir 2, Ukmergės - 472 ir 0, Utenos - 275 ir 4, Zarasų - 322 ir 6[82].

1946 m. lapkričio 1 d. tarp 6977 stribų buvo 384 moterys[83], t. y. stribės sudarė 5,5 proc. visų stribų, arba tarp tūkstančio stribų buvo 55 moterys.

1957 m. sudarytuose Kybartų ir Vilkaviškio rajonų stribų sąrašuose iš 519 stribų 29 (5,6 proc.) buvo moterys, iš jų 15 rusių[84]. Tuo pat metu sudarytuose Kupiškio apskrities (rajono) stribų sąrašuose tarp 329 stribų buvo 16 (4,9 proc.) moterų, iš jų 12 rusių[85].

Ginkluotė

Kare ginklas yra darbo įrankis ir nuo jo kokybės dažnai priklauso jį naudojančiojo gyvybė, o susigrūmus didelėms priešiškoms grupėms ginklo kokybė dažnai nulemdavo mūšio sėkmę. Partizaninis karas turi savo specifiką; prieš nedidelėmis grupelėmis veikiančius partizanus neefektyvu ir todėl netikslinga naudoti didelę griaunamąją galią turinčius ginklus (tankus, patrankas, aviaciją), tačiau kare su Lietuvos partizanais, ypač 1944-1946 m., kai jie laikėsi dideliais būriais, buvo naudojamos ir patrankos, ypač dažnai minosvaidžiai, ir aviacija bei šarvuoti traukiniai, o beveik per visą partizaninį karą - šarvuočiai. Visi šie ginklai buvo čekistinės reguliariosios kariuomenės - šaulių pulkų, pasienio pulkų ir

[82] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, l. 13.
[83] Ibid., l. 211.
[84] Ibid., ap. 15, b. 1739/4, I. 135-189.
[85] Ibid.. l. 235-266.

būrių - rankose. Stribai, kaip pagalbinė karinė grupuotė, sudaryta ne tiek dėl karinio tikslingumo, kiek politiniais sumetimais, visą laiką buvo ginkluoti tik lengvaisiais ginklais. Sudėtingiausias ginklas, kurį naudojo stribai, buvo lengvasis kulkosvaidis. Tiesa, keli stribų būriai turėjo ir po sunkųjį kulkosvaidį. Be abejo, tokį stribų apginklavimą lėmė ir jų menkas techninis pasirengimas bei prasta drausmė.

Antrojo pasaulinio karo metu stribai daugiausia buvo ginkluoti trofėjiniais ginklais, rusų paimtais mūšio lauke iš vokiečių arba partizanų. Karui pasibaigus stribai gavo daug rusiškų ginklų, tačiau dar ilgai - net iki 1950 m. - turėjo ir trofėjinių ginklų. Kodėl - sunku suprasti. Tarkime, vokiečių ginklai buvo geresni už rusų, tačiau ilgainiui jie susidėvėjo, ypač gedo šoviniai ir jų išvis trūko. Gal ilgalaikį stribų apginklavimą trofėjiniais ginklais lėmė ekonominiai sumetimai, o gal ir požiūris į stribus - kad ir ką jiems duosi, vis tiek viskas surūdys.

Pirmajame LKP(b) CK biuro 1944 m. liepos 24 d. nutarime dėl naikintojų batalionų sudarymo kiekvienoje apskrityje apie stribų apginklavimą nieko nerašoma. Matyt, turėta galvoje, kad tai NKVD reikalas. Liaudies komisaras J. Bartašiūnas, liepos 27 d. įsakyme pakartojęs daugelį CK biuro teiginių, pridūrė, kad smulkius nurodymus NKVD miestų ir apskričių skyriams, kurie formuoja stribų batalionus, turi duoti LSSR naikintojų štabo viršininkas I. Eismontas[1].

Tuo tarpu J. Bartašiūno pavaduotojas plk. P. Kapralovas 1944 m. rugpjūčio mėn. NKVD apskričių skyrių viršininkams jau smulkiai nurodo, kaip apginkluoti stribus. Jo rašte 3 iš 14 paragrafų skirti ginklų reikalams, jų saugojimui ir naudojimui. 5-ame paragrafe rašoma: „Sukomplektavus batalioną, patikrinti karius, ar jie moka elgtis su ginklais. Visiems asmenims, išmanantiems apie ginklus ir mokantiems jais naudotis, išduoti šautuvus ar automatus atsižvelgiant į tai, kokių sistemų ginklų yra vietoje. Asmenims, neišmokusiems elgesio su ginklais taisyklių, ginklų neišduoti, kol nebus nuodugniai supažindinti". 6-ame paragrafe rašoma: „Batalioną ginklais aprūpinti iš vietinių išteklių (trofėjiniais, atiduotais vietos gyventojų ir t. t.). Liau-

[1] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, 1. 1.

dies komisariatas ginklų neduos". 7-ame paragrafe: „Ginklus ir šovinius paskirti kiekvienam žmogui ir griežtai reikalauti, kad su jais būtų rūpestingai elgiamasi ir kad jie būtų gerai laikomi"[2].

Panašiai teigiama LKT ir LKP(b) CK biuro 1944 m. gruodžio 3 d. nutarime, kuriame nurodyta 30-40 stribų būrius steigti kiekviename valsčiuje. 2-ame šio nutarimo paragrafe rašoma: „Naikintojų būrių karius apginkluoti trofėjiniais ir iš banditų bei gyventojų atimtais šautuvais ir karabinais. Be to, kiekvieno būrio ginkluotėje turi būti lengvasis kulkosvaidis ir reikiamas kiekis granatų"[3].

Štai kas rašoma vienoje iš A. ir J. Širmelių baudžiamosios bylos pažymų, kurią 1948 m. pasirašė MVD Biržų apskrities skyriaus viršininkas Vaclovas Gontarskis: „Pranešu, kad nustatyti, ar į MVD apskrities skyriaus sandėlį pateko kratos metu iš suimtojo Jono Širmelio paimti ginklai ir šoviniai, negalime. 1944 m. ir 1945 m. pradžioje paimtų ginklų apskaita nebuvo tvarkoma, jais buvo papildoma liaudies gynėjų ginkluotė, o netinkami ginklai buvo atiduodami į Lietuvos SSR MVD trofėjinį sandėlį". Reikia manyti, kad tuo metu taip buvo daroma visoje Lietuvoje. Frontui per Lietuvą persiritus, ginklai daug kur mėtėsi, o per karo meto suirutę niekas jų neskaičiavo ir jokios jų apskaitos netvarkė.

Kaip rodo dokumentai, kuriuos 1941-1944 m. liepos mėn. buvo išleidęs SSRS naikintojų batalionų štabas, visą tą laiką visoje SSRS teritorijoje batalionų kovotojai būdavo aprūpinami surinktais ginklais, daugiausia trofėjiniais[4].

J. Bartašiūnas 1944 m. lapkričio 4 d. pranešime A. Sniečkui apie naikintojų batalionų sudarymą, be kita ko, rašė, jog iš 1898 tuo metu buvusių stribų 65 proc. apginkluoti iš gyventojų atimtais ginklais[5]. 1944 m. gruodžio pabaigoje SSRS NKVD karinio tiekimo viršininkas gen. mjr. J. Gornostajevas LSSR stribams paskyrė 5 tūkst. šautuvų ir 3 tūkst. PPŠ tipo pistoletų-kulkosvaidžių. 22 apskritims (išskyrus tris Klaipėdos apskritis) buvo paskirta po 100-250 šautuvų ir po 50-150 automatų PPŠ. Šautuvui skirta po 100, automatui - po 300 šovinių[6]. Lietuvoje tuo metu

[2] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 5.

[3] Lietuvos partizanų kovos..., p. 332.

[4] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, l. 2-4.

[5] LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 107, l. 47.

[6] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 48.

buvo apie 6 tūkst. stribų, ir tiek ginklų buvo paskirta turint galvoje jų skaičiaus didėjimo perspektyvą. Be to, dalį ginklų, ypač automatų, tikriausiai pasiliko operatyvininkai. Gal dalis jų buvo paskirta milicininkams. Neaišku, kokio tipo buvo šautuvai, bet tikėtina, kad tai buvo rusų gamybos 1891/30 m. tipo šautuvas. Beje, kaip matyti iš vėlesnių dokumentų, pagal tą paskyrą šautuvų gauta 3950, o automatų - 2500.

1945 m. sausio 15 d. 205 valsčiuose buvo 19 stribų batalionų, juose 5991 žmogus. Jiems paskirta 2500 automatų, o iš trofėjinių ginklų - 42 kulkosvaidžiai, 47 automatai, 1289 šautuvai ir 227 granatos. Nurodyta iš 4-osios šaulių divizijos gauti 4050 šautuvų[7].

Matyt, viena iš priežasčių, vertusių karo metu stribams skirti ginklus, buvo trofėjinių ginklų trūkumas. Po mūšių ar vokiečiams atsitraukus likusius ginklus mūsų žmonės ne atidavinėjo okupantams, o slėpė. NKVD Kėdainių apskrities skyriaus viršininko pavaduotojas 1944 m. gruodžio 12 d. rašė J. Bartašiūnui, jog apskrityje atsirado daug ginkluotų priešiškų būrių, o su jais kovoti neįmanoma, nes stribai neginkluoti. Jis prašė skirti 200 šautuvų, 25 automatus, 25 kulkosvaidžius ir 150 granatų[8]. Jam pritarė NKVD Trakų apskrities skyriaus viršininkas; gruodžio 25 d. jis kreipėsi į SSRS liaudies komisaro pavaduotoją Sergejų Kruglovą (tuo metu šis, matyt, buvo Vilniuje) su prašymu jo apskrities stribams ir aktyvui skirti 250 šautuvų, 15 kulkosvaidžių, 75 automatus ir 300 granatų. Marijampolės apskrities operatyvinės grupės viršininkas ir skyriaus viršininkas tuo pat metu S. Kruglovo prašė skirti jiems 13 kulkosvaidžių, 40 automatų, 310 šautuvų ir 1500 granatų[9]. Panašius prašymus S. Kruglovui atsiuntė ir kitų NKVD apskričių skyrių viršininkai.

Stribų ne tik gausėjo, bet jie buvo ir sparčiai ginkluojami. Tačiau jų apginklavimo kokybė (ypač kulkosvaidžių skaičius) ir kiekybė daugiausia, matyt, priklausė nuo vietinių čekistų požiūrio į juos ir tų čekistų apsukrumo. Pažymėtina, kad Seinų miestas, o ne apskritis (tokia apskritis buvo ir nepriklausomybės metais, tačiau jos centru buvo Lazdijai; pirmaisiais okupacijos mėnesiais ir ma-

[7] Ibid., b. 47, 1. 3.
[8] Ibid., b. 247, I. 50.
[9] Ibid., I. 51-52.

rionetinė valdžia administravo Seinų apskritį, tačiau jos centru vėl buvo Lazdijai) minimas tarp turinčių nedidelę stribų įgulą.

Kiek ir kokių ginklų turėjo apskričių stribai 1945 m. sausio 1 d., matyti lentelėje:

Eil. Nr.	Apskritis	Valsčių būrių	Stribų skaičius	Kulkosvaidžių	Automatų	Šautuvų	Granatų
1.	Alytaus	12	510	17	104	332	69
2.	Biržų	11	360	-	158	270	12
3.	Kauno	5	248	-	200	250	-
4.	Kėdainių	12	241	-	150	200	-
5.	Kretingos	8	253	4	50	74	-
6.	Marijampolės	13	310	-	100	236	-
7.	Mažeikių	7	-	-	50	-	-
8.	Panevėžio	16	758	11	168	485	56
9.	Raseinių	12	370	-	150	320	-
10.	Rokiškio	10	293	1	160	300	15
11.	Seinų (miestas)	-	20	-	75	-	-
12.	Šakių	7	-	-	50	-	100
13.	Šiaulių	16	336	1	126	254	-
14.	Švenčionių	5	160	-	150	280	-
15.	Tauragės	7	-	-	50	-	-
16.	Telšių	9	410	-	50	-	-
17.	Trakų	5	130	-	100	275	-
18.	Ukmergės	7	181	-	150	331	-
19.	Utenos	12	305	3	100	268	-
20.	Vilniaus	9	361	-	200	300	-
21.	Vilkaviškio	11	327	-	50	100	-
22.	Zarasų	9	253	9	156	338	75
Iš viso:		213	5826	46	2547	4713	227[10]

1945 m. stribų būriai turėjo 59 kulkosvaidžius, iš jų Biržų aps. - 14, Zarasų - 17, Vilniaus - 10, Rokiškio ir Raseinių - po 5, Trakų - 7, Utenos - 1. Kitose apskrityse stribai neturėjo nė vieno kulkosvaidžio[11]. Ar iš tiesų taip buvo - galima suabejoti, nes ataskaitoje LKP(b) CK rašoma, kad sausio 1 d. kulkosvaidžius turėjo visai kitų apskričių stribai. Šiaip ar taip, kulkosvaidžių stri-

[10] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 264, l. 1-3. [11] Ibid., l. 66.

bai gaudavo vis daugiau, ir 1945 m. balandžio 1 d. jie jų jau turėjo 203[12].

1945 m. kovo 1 d. stribai turėjo tokių ginklų:

Ginklai	Duota NKVD	Paimta iš gyventojų ir partizanų	Iš viso
1891/30 m. šautuvų	3950	374	4324
Mauzer šautuvų	-	457	457
RPD rankinių kulkosvaidžių	-	30	30
Užsienio rankinių kulkosvaidžių	-	24	24
Automatų PPŠ	2500	77	2577
Rankinių granatų	-	296	296
7,62 mm kalibro šovinių	395 000	66 100	426 100
7,92 mm kalibro šovinių	-	66 100	66 100
Šovinių automatams	750 000	-	750 000[13]

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, stribai buvo dar sparčiau apginkluojami. 1945 m. spalio 4 d. jie turėjo 10 075 ginklus, o kadangi buvo numatyta 11 tūkst. stribų etatų, tai jų dar trūko 1183 vnt. Mat kai kuriose apskrityse ginklų buvo per daug, o kitose trūko. 1945 m. lapkričio 1 d. stribai turėjo jau 389 kulkosvaidžius, 1772 automatus ir 7596 šautuvus. Iš jų NKVD ūkio skyrius buvo išdavęs 2500 automatų ir 3950 šautuvų. Daugiausia kulkosvaidžių turėjo Alytaus aps. stribai - 43, Rokiškio ir Raseinių - po 29, Ukmergės - 34, mažiausiai - Vilkaviškio ir Kretingos - po 5, Lazdijų ir Joniškio - nė vieno[14].

1945 m. gruodžio 15 d. stribai kartu su aktyvistais buvo apginkluoti tokiais ginklais: šautuvų - 13 713, automatų - 3694, lengvųjų kulkosvaidžių - 435, sunkiųjų kulkosvaidžių - 1, pistoletų - 342. Be minėtų 1944 m. pabaigoje gautų ginklų, 1945 spalio 10 d. dar buvo gauta 2525 šautuvai ir 500 automatų, o tų metų gruodžio 12 d. - 3320 šautuvų ir 500 automatų. Be to, tuo metu dar turėta 3918 trofėjinių ir iš partizanų paimtų šautuvų bei 194 automatai. Kulkosvaidžių turėta maždaug per pusę rusiškų ir trofėjinių. Pastariesiems pradėjo trūkti šovinių. Kulkosvaidžių turėjo: Alytaus apskrities stribai - 47, Biržų - 26, Vilniaus - 11, Vilkaviškio - 7,

[12] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, I. 39.
[13] Ibid., b. 247, I. 65.
[14] Ibid., b. 247, 1. 179.

Zarasų - 30, Kauno - 31, Kėdainių - 14, Panevėžio - 36, Rokiškio - 21, Raseinių - 35, Lazdijų - 0, Marijampolės - 212, Telšių - 8, Trakų - 15, Ukmergės - 34, Utenos - 13, Švenčionių - 21, Šiaulių - 6, Kretingos - 10, Mažeikių - 13, Tauragės - 13, Šakių - 14, Jonavos - 9, Klaipėdos, Šilutės, Pagėgių - nė vieno. Panevėžio stribai dar turėjo sunkųjį kulkosvaidį[15]. Jei šie labai efektyvūs ginklai būtų buvę paskirstyti po lygiai, kiekvieno valsčiaus stribų būrys būtų turėjęs maždaug po 1,5 kulkosvaidžio (1945 m. viduryje Lietuvoje buvo 268 valsčiai). Iš tikrųjų buvo taip, kad, tarkime, Alytaus apskrityje kiekvieno valsčiaus būrys turėjo po 3-5 kulkosvaidžius, o kitų apskričių valsčiuose neturėta nė vieno kulkosvaidžio, nors po vieną kiekviename būryje turėti LKP(b) CK biuras įpareigojo dar 1944 m. pabaigoje. Kadangi apskrityje turimų kulkosvaidžių kiekis nevisiškai atitiko toje apskrityje vykstančių kovų intensyvumą, tai, kaip minėta, galima manyti, kad jų kiekis priklausė nuo tos apskrities čekistų apsukrumo.

Beje, 1945 m. gruodžio 12 d. ginklų paskirstymo suvestinėje galima pastebėti, kad ginklai ir šoviniai jau skirstomi ne visiems maždaug po lygiai, bet atsižvelgiant į pasipriešinimo mastą toje apskrityje. Du šimtai ir daugiau šautuvų buvo skirta šioms apskritims: Alytaus (300 vnt.), Marijampolės (230 vnt.), Kauno (220 vnt.), Kretingos (200 vnt.), Panevėžio (200 vnt.), Ukmergės (200 vnt.) ir Vilkaviškio (225 vnt.). Be ginklų, tuo metu 26 apskritims (jau buvo įkurta Joniškio aps.) buvo paskirta 166 tūkst. šautuvo ir 50 tūkst. automato šovinių[16].

BB skyrius stengėsi stribus apginkluoti kuo įvairesnės paskirties ginklais. To skyriaus 3-iojo poskyrio (vadovavusio stribams) viršininko pavaduotojas vyr. ltn. I. Grigoričevas 1946 m. vasario 4 d. rašė NKVD ūkio skyriui, kad stribų apginklavimui reikia 6000 granatų ir pusės mln. šovinių[17]. Granatos buvo efektyvus tiek puolimo, tiek gynimosi ginklas, tačiau stribams jų visą laiką trūko. Jiems trūko ir šovinių. Priežastis ne visai aiški. Gal buvo taupomos lėšos, gal bijota, kad daug šovinių turintys stribai dalį jų parduos ar perduos partizanams. Gal buvo ir kitų priežasčių.

[15] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 195.
[16] Ibid., l. 200.
[17] Ibid., l. 235.

1946 m. sausio 1 d. stribai kartu su aktyvistais turėjo tiek ginklų: 10 202 šautuvus, 2467 automatus, 5 sunkiuosius kulkosvaidžius (4 - Zarasų, 1 - Panevėžio stribai), 527 lengvuosius kulkosvaidžius ir 410 pistoletų[18].

1945 m. pabaigoje, rašydamas pranešimą savo viršininkams - divizijos vadui P. Vetrovui ir Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkui plk. I. Rudykai - apie stribų padėtį Vilniaus sektoriuje, 261-ojo šaulių pulko vadas plk. A. Zakurdajevas pateikė duomenis ir apie jų apginklavimą. Lentelėse nurodoma, kaip buvo apginkluoti Trakų ir Alytaus apskričių stribai.

Trakų apskritis:

Eil. Nr.	Valsčius	Stribų sk.	Šautuvų	Automatų	Kulkosvaidžių
1.	Aukštadvario	33	34	4	1
2.	Eišiškių	21	20	5	2
3.	Kaišiadorių	21	30	3	1
4.	Onuškio	43	32	5	3
5.	Rūdiškių	19	17	2	2
6.	Semeliškių	52	45	5	2
7.	Trakų	19	13	5	1
8.	Valkininkų	17	16	5	-
9.	Vievio	33	30	3	1
10.	Žaslių	34	45	6	4
11.	Žiežmarių	38	30	8	1
	Būrys, saugantis Grigiškių popieriaus kombinatą	15	16	5	-
Iš viso:		345	332	65	22

Pulkininkas rašė, kad 266 Vilniaus apskrities stribai ginklų turi pakankamai, tačiau labai įvairių markių ir jie keičiami į rusiškus[19]. Kadangi kulkosvaidį paprastai aptarnaudavo dviese, tai Trakų apskrities stribai turėjo daugiau negu reikia per 70 ginklų, Alytaus apskrities - net 100 daugiau. Turint galvoje, kad nemaža dalis ginklų buvo prastos kokybės, matyt, jų nebuvo per daug, o gal net trūko.

[18] Ibid., 1. 237.

[19] Ibid., ap. 18, b. 98, I. 9-10.

Alytaus apskritis:

Eil. Nr.	Valsčius	Stribų sk.	Šautuvų	Automatų	Kulkosvaidžių
1.	Alytaus	22	10	12	6
2.	Alovės	20	15	6	2
3.	Birštono	35	23	6	6
4.	Butrimonių	53	41	8	4
5.	Daugų	19	17	7	2
6.	Druskininkų	16	14	1	1
7.	Jiezno	53	50	8	4
8.	Marcinkonių	10	8	2	1
9.	Merkinės	32	24	6	3
10.	Miroslavo	17	15	7	3
11.	Rudnios	30	27	3	3
12.	Seirijų	30	25	8	3
13.	Simno	22	15	9	4
14.	Stakliškių	30	21	6	3
15.	Varėnos	20	16	7	1
Iš viso:		409	321	96	46

Kad stribams trūksta ginklų, LKP(b) CK Karinio skyriaus vedėjo pavaduotojas V. Rožanovas 1946 m. liepos 26 d. rašė J. Bartašiūnui. Gargždų valsčiuje tuo metu buvo 24 stribai. Jie turėjo 3 kulkosvaidžius, iš kurių 2 buvo sugedę, 7 automatus be šovinių ir 17 šautuvų. Tie ginklai daugiausia buvo trofėjiniai, stribai neturėjo nė vienos granatos. V. Rožanovas teigė, jog panaši padėtis ir kituose Klaipėdos apskrities valsčiuose[20].

Prasti stribų ginklai buvo kurį laiką ir vėliau. Antai partijos Kretingos apskrities komitetas LKP(b) CK rašė, kad 1947 m. jų stribai (tuo metu jų buvo per 160) daugiausia ginkluoti trofėjiniais ginklais, kurie paimti iš partizanų. Turėta tiek ginklų: 1) 14 kulkosvaidžių, iš kurių 3 sugedę, o kitus reikia remontuoti ir keisti jų vamzdžius; 2) 193 vnt. 1891/30 m. markės šautuvų, iš kurių 30 proc. reikia keisti, kitus - remontuoti; 3) 42 vnt. PPŠ automatų, iš kurių 15 sugedę, kiti - remontuotini; 4) 45 užsienietiški šautuvai, kuriuos visus reikia pakeisti, nes jiems trūksta šovinių; 5) turimos tik 46 granatos bei

[20] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 265, I. 33.

10 komplektų grūstuvų. Buvo rašoma, kad stribų ginkluotę reikėtų papildyti 5 kulkosvaidžiais, 20 automatų, 400 granatų, 15 tūkst. 7,62 mm šautuvo šovinių ir 12 tūkst. 7,62 mm automato šovinių[21].

Apie stribų ginklų nepatikimumą VKP(b) CK sekretoriui A. Ždanovui savo laiškuose rašė ir A. Sniečkus. 1947 m. birželio 26 d. laiške, išdėstęs LKP(b) CK pageidavimus, prašymą leisti daugiau žmonių ištremti iš okupantams labiausiai besipriešinančių apskričių, stribų statusą sulyginti su sovietinės armijos karių statusu ir kt., ketvirtame paragrafe A. Sniečkus rašė: „Turint omenyje tai, kad liaudies gynėjai ir aktyvas daugiausia apginkluoti trofėjiniais, dažnai netinkamais ginklais, pasiūlyti SSRS valstybės saugumo ministerijai pakeisti trofėjinius ginklus geros kokybės savais ginklais"[22].

Tuo pat metu Vilkaviškio apskrities stribai (jų buvo apie 140) buvo ginkluoti 21 kulkosvaidžiu, 36 automatais, 118 šautuvų, 9 pistoletais ir 97 granatomis. Jie turėjo 11 540 šovinių[23].

Visoje Lietuvoje 1946 m. rugpjūčio 1 d. stribai buvo suburti į 306 būrius, juose buvo 7156 stribai, kurie kartu su paramos grupių nariais turėjo 578 kulkosvaidžius, 2539 automatus, 9981 šautuvą, 949 pistoletus ir revolverius, 1667 granatas. 1946 m. lapkričio 1 d. 6977 stribai turėjo 598 kulkosvaidžius, 1705 automatus, 5673 šautuvus, 494 pistoletus ir 2106 granatas[24].

Pažiūrėkime detaliau, kokių markių ir kokių metų ginklais buvo apginkluoti stribai, kai juos 1947 m. sausio 1 d. iš MVD perėmė MGB. Šiaulių apskrityje buvo perimta 336 stribai, 16 būrių, 23 kulkosvaidžiai, 155 šautuvai, 43 šautuvai SVT, 9 pistoletai, 96 automatai, 147 granatos. Kokiais ir kokių metų gamybos ginklais buvo apginkluoti atskirų valsčių stribai, rodo toliau pateikiami duomenys (gamybos metai rašomi sutrumpintai; užrašymas „42-trys" reiškia, kad buvo trys 1942 m. gamybos ginklai, ir t. t.):

1. Vaiguvos valsčiaus stribai: SVT šautuvų - 7, šautuvų - 11, automatų - 3, vokiškas kulkosvaidis - 1.

2. Kuršėnų stribai: SVT - 2 (41, 44), PPŠ - 4 (42, 43-trys), kulkosvaidžių - 2 (24, 43), karabinų - 5 (41, 42, 43, 44-trys), šautuvų - 4 (41, neaišku, kurių metų - trys).

[21] Ibid., ap. 10, b. 344, l. 19.

[22] Ibid., b. 242, I. 5.

[23] Ibid., l. 59.

[24] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, I. 142, 211.

3. Užvenčio stribai: SVT - 2 (41-du), PPŠ - du (40, 43), karabinų - 2 (41, 44), šautuvų - 14 (23, 29, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43-trys).

4. Šiaulėnų stribai: PPŠ - 3 (42, 43, 44), PPS - 1 (43), PPD - 1 (40), kulkosvaidžių - 2 (37, 43), šautuvų - 8 (31-du, 34, 36, 41, 42-du, 44).

5. Meškuičių stribai: SVT - 2 (41-du), PPŠ - 4 (42-du, 43, 44), karabinų - 2 (43, 44), kulkosvaidžių - 1 (28), šautuvų - 3 (35, 42, 43).

6. Pakruojo stribai: SVT - 3 (37, 41-du), PPŠ - 7 (42-du, 43-du, 44-trys), kulkosvaidžių - 2 (39, 40), šautuvų - 20 (33, 34-du, 36, 38-keturi, 39-du, 40, 41-trys, 42-trys, 44-du).

7. Lygumų stribai: SVT - 4 (40, 41-du, 42), PPŠ - 8 (41, 42, 43, 44-penki), AVT - 5 (43-du), PPS - 1 (41), PPD - 3 (41, 43-du), karabinų - 2 (44-du), naganų - 2 (1906, 1910).

8. Gruzdžių stribai: PPS - 3 (43-du, 44), kulkosvaidžių - 2 (40-du), šautuvų - 11 (20, 39, 40, 41-trys, 42, 43-trys, 44), karabinų - 1 (44).

9. Kruopių stribai: PPŠ - 7 (neaišku-trys, 42, 43-du, 44), SVT - 1 (44), kulkosvaidžių - 1 (32), šautuvų - 3 (42, 43, 44), karabinų - 2 (42, 43).

10. Papilės stribai: PPS - 1 (43), PPŠ - 3 (neaiškus, 43, 44), šautuvų - 9 (neaiškūs-du, 29, 36, 40, 41, 43, 44-du), SVT - 2 (40, 41), karabinų - 2 (44-du).

11. Padubysio stribai: PPŠ - 3 (neaiškus, 42, 44), karabinų - 2 (43, 44), SVT - 1 (39), šautuvų - 1 (neaiškus).

12. Radviliškio stribai: PPŠ - 6 (41, 42, 43-trys, 44), PPS - 1 (43), SVT - 4 (41-trys, 42), karabinų - 5 (neaiškus, 43, 44-trys), šautuvų - 3 (38-du, 44).

13. Stačiūnų stribai: šautuvų - 7 (38-du, 40, 41, 42, 43, 44), SVT - 1 (41), karabinų - 1 (44), revolverių - 2 (41-du), PPD - 1 (neaiškus).

14. Tryškių stribai: PPŠ - 8 (neaiškus, 43, 44-šeši), PPS - 3 (44-trys), šautuvų - 11 (32, 33-trys, 36-du, 42-keturi, 43), SVT - 3 (neaiškus, 41-du), karabinų - 1 (44), kulkosvaidžių - 1 (neaiškus).

15. Šiaulių stribai: PPŠ - 9 (41, 43-keturi, 44-keturi), karabinų - 6 (43-trys, 44-du, 45), SVT - 4 (42, 43-du, 44), šautuvų - 2 (42, 44), kulkosvaidžių - 1 (39).

16. Šaukėnų stribai: PPŠ - 11 (42, 43-trys, 44-septyni), SVT - 2 (44-du), šautuvų - 9 (32, 34-du, 35, 39, 40, 42-du, 43-du, 44-du), karabinų - 3 (40, 43, 44)[25].

Taigi stribai ne itin buvo lepinami naujais ginklais. Naujausias ginklas, kurį turėjo Šiaulių apskrities stribai - 1945 m. karabinas. Naujesnių markių ginklai - automatai PPŠ, PPS, PPD bei šautuvai SVT, pradėti gaminti Antrajam pasauliniam karui prasidėjus, o seniausias šautuvas - 1923 m. gamybos, kulkosvaidis - 1928 m., vienas naganas - net 1906 m. gamybos. Aišku, svarbu ne tik kada ginklas gamintas, bet ir kiek jis naudotas bei kaip prižiūrėtas. Dauguma tikrintojų pabrėždavo, kad stribai savo ginklus prižiūri prastai, kai kurie būdavo net surūdiję.

Taigi didžiausia problema buvo ne tiek ginklų trūkumas, kiek jų kokybė. 1946 m. vasario 12 d. P. Kapralovas rašė, kad patikrinus Marijampolės apskrities Balbieriškio stribų ginklus nustatyta, jog pusė jų yra netinkami, o Sasnavos valsčiuje tokių ginklų net 80 proc. Jo nurodymu visuose stribų būriuose turėjo būti patikrinti ginklai, netinkami pakeisti. P. Kapralovas liepė atrinkti netinkamus trofėjinius šovinius ir juos atiduoti į sandėlį, o stribus aprūpinti ginklų tepalu[26].

2N valdybos viršininko pavaduotojas plk. J. Sinycinas 1947 m. sausio 9 d. rašė, kad stribams apginkluoti trūksta 140 kulkosvaidžių, 1140 automatų, 300 šautuvų, 710 pistoletų ir 500 raketinių[27].

Kiekvienoje šalyje, kurioje ginklu buvo kovojama prieš sovietų okupaciją, naikintojų batalionų kovotojai, matyt, buvo apginkluoti įvairiai; jų apginklavimas daug priklausė nuo vietinės partinės ir čekistinės vadovybės išmonės bei turimų išteklių. Paskutinę 1947 m. dieną - gruodžio 30-ąją - SSRS MGB įsakymu Nr. 00745 visiems okupuotų šalių naikintojų batalionų kovotojams buvo nustatytas vienodas apginklavimas. Batalionų vadai, jų pavaduotojai, štabų viršininkai, būrių vadai turėjo būti apginkluoti pistoletu TT, automatu, žiūronais ir kompasu. Būrių vadų pavaduotojai, skyrių vadai turėjo būti ginkluoti automatu ir kompasu, o eiliniai kovotojai - šautuvu arba karabinu. 30-10 kovotojų būrys turėjo būti gin-

[25] LYA, f. 15, b. 506/3, Nr. 4076, l. 29-47.
[26] Ibid., ap. 3, b. 99, l. 137-138.
[27] Ibid., b. 66/3, i. 16.

kluotas dviem kulkosvaidžiais, 15-20 žmonių būrys - vienu kulkosvaidžiu[28]. Lietuvoje nebuvo batalionų vadų, jų pavaduotojų ir būrių vadų pareigų, tačiau kitas pareigas einantys stribai, reik manyti, buvo apginkluoti taip, kaip nurodyta įsakyme.

Apskritai stribų išlaikymas, nors ir kuklus, ne tiek jau mažai sovietams kainavo. 1949 m. sąmatoje visų Lietuvos stribų išlaikymui buvo skirta per 83 mln. rublių, iš jų naujiems ginklams įsigyti - per 3 mln. rublių. 1948 m. balandžio mėn. ginklai Sovietų Sąjungoje (aišku, parduodant tik atitinkamoms valdžios žinyboms) kainavo tiek:

Kulkosvaidis DP - 1500 rb
Šautuvas SV-40 - 430 rb
Šautuvas AVT - 900 rb
Rusiškas karabinas - 160 rb
Automatas PPS - 358 rb
Automatas PPD - 600 rb
Šautuvas 1891 m. - 160 rb
Naganas - 230 rb
Pistoletas TT - 226 rb
Raketinė - 81 rb[29].

1950 m. gegužės mėn. stribai turėjo tiek ir tokių ginklų:

1. Šautuvų SV-38 ir SV-318 - 318
2. Šautuvų AVT - 485
3. Šautuvų 1891/30 m. pavyzdžio - 2065
4. Šautuvų 1891 m. dragūnų - 689
5. Karabinų 1938 m. pavyzdžio - 822
6. Karabinų 1944 m. pavyzdžio - 95
7. Revolverių „Nagan" - 895
8. Pistoletų TT - 304
9. Signalinių pistoletų 26 mm - 531
10. Lengvųjų kulkosvaidžių DP - 481
11. Sunkiųjų kulkosvaidžių DP - 11
12. Pistoletų-kulkosvaidžių PPD - 55
13. Pistoletų-kulkosvaidžių PPŠ - 2531
14. Pistoletų-kulkosvaidžių PPS - 106
15. Pistoletų „Mauzer" 7,65 mm - 3

[28] LYA, f. 15, ap. 3, b. 66/3, l. 31.

[29] Ibid., l. 91-92, 45.

16. Pistoletų „Valter" 7,65 mm - 8
17. Pistoletų „Parabelium" - 105
18. Užsienietiškų automatų - 13
19. Automatų „Reizinga" 11,43 mm - 24
20. Užsienietiškų kulkosvaidžių - 34
21. Šautuvų „Mauzer" 7,92 mm - 109
22. Automatų MP 7,92 mm - 37
23. Užsienietiškų šautuvų - 27

Iš viso 9746 vnt.[30]

Taigi 1950 m. viduryje apie 5900 stribų turėjo 9746 įvairius ginklus, iš kurių jau tik 360, arba 3,7 proc., buvo užsienietiški. Okupantai ir toliau gerino stribų ginkluotę. 1951 m. stribai gavo 150 naujų kulkosvaidžių ir 2900 automatinių šautuvų[31]. Tų metų gruodžio mėn. Kauno srities stribams pasenę ginklai buvo pakeisti į 700 vnt. AVT šautuvų[32]. Kitose trijose srityse taip pat buvo keičiami ginklai. Kad daug stribų ginklų reikėjo keisti, rodo tokie duomenys. 1951 m. birželio mėn. stribai turėjo 458 5-os kategorijos (netinkamų naudoti) ir 609 3-ios kategorijos (sąlygiškai tinkamų) ginklų. Bet tokių - 5 ir 3 kategorijų - ginklų, matyt, buvo dar daugiau, nes 1951 m. rugsėjo mėn. MGB sričių valdybos pranešė, kad stribai turi 3 ir 5 kategorijų 107 kulkosvaidžius, 809 automatus, 2952 šautuvus ir 358 pistoletus. Į Maskvą LSSR MGB ministras P. Kapralovas rašė, kad stribai turi netinkamų naudoti 2 tūkst. šautuvų, 850 automatų ir 150 kulkosvaidžių[33].

Su prastais ginklais stribams pasitaikydavo įvairių nutikimų, kurie gelbėdavo partizanams gyvybes. Kai kurie iš jų užfiksuoti čekistų dokumentuose (apie tai plačiau žr. poskyryje „Čekistų dokumentai apie stribų kovas"). Vienas nutikimas buvo toks. 1951 m. rugsėjo 18 d. 12 Prienų rajono stribų ieškojo partizanų Šaltiniškių ir Antaniškių kaimuose. Krūmuose jie pamatė du partizanus. 5 priekyje einantys stribai mėgino šaudyti, bet nė vienas neiššovė. Stribų Vasiliausko, Isajevo, Nedzinsko, J. Blažuko ir Andriulevičiaus tai ginklai nešovė, tai šoviniai nedegė[34].

[30] Ibid., b. 375, I. 2.
[31] Ibid., b. 402, I. 15.
[32] Ibid., ap. 16, b. 380, I. 40.
[33] Ibid., ap. 3, b. 306, 1. 49, 97, 118.
[34] Ibid., b. 403, I. 57.

Lentelėse nurodoma, kiek ir kokių ginklų turėjo atskirų rajonų stribai 1952 m. gruodžio mėn.

Vilniaus sritis:

Eil. Nr.	Rajonas	Stribų skaičius	Kulkosvaidžių	Automatų	Šautuvų	Granatų
1.	Anykščių	85	5	29	48	103
2.	Daugų	43	-	20	24	-
3.	Druskininkų	50	3	16	31	18
4.	Dūkšto	19	2	12	6	18
5.	Dusetų	68	6	21	31	91
6.	Eišiškių	20	1	12	4	11
7.	Ignalinos	39	2	13	22	44
8.	Kavarsko	64	6	10	45	62
9.	Molėtų	52	3	20	26	79
10.	Nemenčinės	8	1	4	3	-
11.	N. Vilnios	10	-	2	-	-
12.	Pabradės	10	1	9	-	15
13.	Smėlių	61	5	25	40	36
14.	Šalčininkų	12	-	10	2	_
15.	Širvintų	57	5	16	28	24
16.	Švenčionių	34	2	12	21	15
17.	Švenčionėlių	23	1	8	10	1
18.	Trakų	12	1	3	6	-
19.	Ukmergės	58	6	24	30	-
20.	Utenos	65	5	20	38	65
21.	Varėnos	26	2	7	15	10
22.	Vievio	34	3	12	19	26
23.	Vilniaus	7	-	3	2	-
24.	Zarasų	34	5	13	16	80
Iš viso:		891	65	321	469	698

Vilniaus srities stribai dar turėjo 105 raketines (iki 8 viename rajone).

1952 m. pabaigoje stribai jau buvo aprūpinti neblogais, daugiausia automatiniais ginklais. Tačiau šovinių pratyboms jiems ir toliau trūko. LSSR MGB vadovai nuolat rašydavo į Maskvą, teigdami,

Kauno sritis:

Eil. Nr.	Rajonas	Stribų skaičius	Kulkosvaidžių	Automatų	Šautuvų	Granatų
1.	Alytaus	35	4	12	18	38
2.	Ariogalos	79	5	26	42	63
3.	Jiezno	89	9	36	55	77
4.	Jonavos	26	2	10	12	34
5.	Jurbarko	60	4	24	30	102
6.	Kaišiadorių	33	2	10	25	30
7.	Kalvarijos	40	2	6	27	32
8.	Kazlų Rūdos	52	6	26	21	40
9.	Kėdainių	79	6	31	50	62
10.	Kybartų	35	2	7	21	42
11.	Lazdijų	46	3	14	29	53
12.	Marijampolės	57	5	21	24	28
13.	Naumiesčio	39	3	10	25	24
14.	Panemunės	48	2	19	23	50
15.	Prienų	52	6	17	30	1-10
16.	Raseinių	60	4	30	22	41
17.	Simno	43	3	16	24	40
18.	Šakių	88	6	45	42	61
19.	Veisiejų	55	7	12	58	29
20.	Vilijampolės	57	3	16	27	46
21.	Vilkaviškio	38	2	9	23	22
22.	Vilkijos	70	3	17	48	93
23.	Žiežmarių	41	2	9	30	81
Iš viso:		1222	91	423	706	1198

,Kauno srities stribų būriai dar buvo ginkluoti 130 raketinių (nuo 2 iki 9 viename rajone).

kad stribai gauna tik menką dalį to šovinių kiekio, kurį gauna vidaus kariuomenės kariai. Bet padėtis, matyt, ir toliau negerėjo. Antai 1954 m. sausio 30 d. Rokiškio rajono skyriaus atstovai klausė, ką daryti, jeigu jų stribai pratybose dvejus metus nešaudė, nes tam neturi šovinių. Jiems buvo atsakyta, jog reikia prašyti ūkio skyrių, be to, pratyboms pakankamai duodama mažo kalibro šovinių[35].

[35] LYA, f, 15, ap. 3, b. 465. I. 87.

Šiaulių sritis:

Eil. Nr.	Rajonas	Stribų skaičius	Kulkosvaidžių	Automatų	Šautuvų	Granatų
1.	Akmenės	45	3	16	24	33
2.	Biržų	54	2	33	18	64
3.	Dotnuvos	67	5	22	37	61
4.	Joniškėlio	40	3	11	18	46
5.	Joniškio	35	4	20	12	42
6.	Kelmės	39	2	7	26	35
7.	Kupiškio	49	7	17	38	47
8.	Kuršėnų	51	5	10	38	45
9.	Linkuvos	40	1	28	11	75
10.	Obelių	48	4	20	23	81
11.	Pakruojo	43	5	11	34	96
12.	Pandėlio	52	3	23	29	44
13.	Panevėžio	61	6	33	29	61
14.	Pasvalio	72	4	23	45	38
15.	Radviliškio	40	2	15	20	30
16.	Ramygalos	82	10	28	43	152
17.	Rokiškio	55	2	41	15	21
18.	Šeduvos	54	4	14	32	58
19.	Šiaulių	62	4	24	50	56
20.	Tytuvėnų	45	3	8	31	37
21.	Troškūnų	55	3	14	38	-
22.	Užvenčio	52	4	9	41	88
23.	Vabalninko	59	3	15	29	48
24.	Žagarės	37	2	18	15	56
Iš viso:		1237	91	460	696	1314

Šiaulių srities stribų būriai dar turėjo 132 raketines (po 2-8 rajone).

Matyt, baimė, kad dalis šovinių gali tekti partizanams, buvo tokia stipri, jog būdavo prasilenkiama su elementariais pratybų reikalavimais.

Čekistų vadams kildavo problemų, kaip reglamentuoti ginklų turėjimą ir nešiojimą, nes prisigėrę stribai pradėdavo be tikslo šaudyti, ginklus nešdavosi į šokius, kur kilus incidentui jų griebdavosi, ir t. t. Nors ir buvo reglamentuota, kokias pareigas ei-

Klaipėdos sritis:

Eil. Nr.	Rajonas	Stribų skaičius	Kulkosvaidžių	Automatų	Šautuvų	Granatų
1.	Klaipėdos	47	2	25	23	24
2.	Kretingos	82	6	30	53	78
3.	Mažeikių	45	2	27	17	30
4.	Pagėgių	83	5	36	48	117
5.	Plungės	69	5	28	64	70
6.	Priekulės	80	5	28	70	56
7.	Rietavo	73	5	26	45	53
8.	Salantų	58	4	11	48	50
9.	Sedos	62	4	17	43	67
10.	Skaudvilės	75	5	31	39	50
11.	Skuodo	65	4	18	41	48
12.	Šilalės	101	8	25	77	106
13.	Šilutės	80	6	27	44	-
14.	Tauragės	88	6	24	39	30
15.	Telšių	64	4	29	31	85
16.	Varnių	87	4	17	71	131
Iš viso:		1159	75	399	753	995

Klaipėdos srities stribai dar turėjo 110 raketinių (po 3-10 kiekviename rajone)[36].

nantys stribai gali turėti ginklų ir kokių, pamažu tai buvo primiršta ir stribai be vadinamųjų ilgųjų ginklų - šautuvų ir automatų - apsiginklavo dar įvairių tipų pistoletais, kuriuos būdavo patogu nešiotis ne tarnybos metu. Tad įvairios priežastys privertė MGB Vilniaus srities valdybos viršininką pplk. M. Jakovlevą 1952 m. liepos 5 d. pasirašyti direktyvą, kurioje, be visa ko, nurodoma eiliniams stribams nešiotis tik ilguosius ginklus, o pistoletus TT arba naganus - tik stribų štabo viršininko pavaduotojams, būrių vadams ir pirmiesiems kulkosvaidininkams. Tačiau ir jiems tie ginklai turėjo būti išduodami tik vykdant pareigas. Išimtys galėjo būti daromos rajono skyriaus viršininko sprendimu tik ten, kur dar yra likę partizanų, ir jei tai tikslinga opera-

[36] LYA, f. 15, ap. 3, b. 432, l. 3-7, 10, 15, 18.

tyviniais sumetimais. Direktyvoje nurodoma, kad visi ginklai turi būti saugomi specialiose patalpose ir išduodami tik einant vykdyti užduočių (beje, anksčiau, atkaklių kovų metais, stribams ginklus leisdavo pasiimti į namus saugumo sumetimais, nes nebūdavo aišku, ar neteks bet kuriuo momentu nuo partizanų gintis). Ginklai turėjo būti išduodami tik operatyviniam darbuotojui nurodžius, o stribai turėdavo pasirašyti tiek ginklus pasiimdami, tiek juos atiduodami[37].

Peržvelgus stribų apginklavimą per visą jų veiklos dešimtmetį galima teigti, kad geresniais ir naujesniais ginklais stribai buvo apginkluojami tik maždaug nuo 1950 m. Iki tol mūsų partizanai buvo geriau už stribus apsiginklavę, nors nuolat trūko šovinių. Kovų pradžioje maždaug kas 6 partizanas buvo ginkluotas kulkosvaidžiu, o tik kas 15-25 stribas turėjo tokį ginklą. Kovoms baigiantis, stribus geriau apmokius karybos, išnykus baimei, kad ginklai pateks į partizanų rankas, ir tolydžio didėjant stribų ištikimybei okupantams, stribus pradėta geriau ginkluoti.

Materialinis aprūpinimas

Stribų materialinis aprūpinimas per jų gyvavimo dešimtmetį (1944-1954) buvo įvairus. Jis kito, gerėjo atsikuriant Sovietų Sąjungos ūkiui, kuris Antrojo pasaulinio karo metais buvo labai sugriautas. Tačiau stribai iki savo gyvavimo pabaigos nebuvo itin gerai aprūpinami, nes vadinamasis socialistinis ūkis nebuvo našus ir nepajėgė net ištikimiausiems rėmėjams pažerti gėrybių. Tiesa, privilegijuoti partiniai čekistiniai sluoksniai net ir karo metu gyveno gerai, bet stribai buvo pačioje sovietinės represinės hierarchijos apačioje ir jiems tekdavo tik trupinėliai nuo valdančiųjų stalo. Iš dalies tai lėmė ir ta aplinkybė, kad stribai buvo dvigubai priklausomi - jiems vadovavo ir partiniai organai (rūpinosi bendra materialine padėtimi, atlyginimais, priedais, stribų švietimu ir auklėjimu), ir čekistai (vadovavo operatyvinei kovinei stribų veiklai, šiek tiek rūpinosi jų buitimi). Todėl stribus ir vieni, ir kiti

[37] LYA. f. 1. ap. 16, b. 24, l. 111.

retkarčiais primiršdavo. Nebūdami pakankamai materialiai aprūpinti, stribai, kuriuos daugiausia sudarė deklasuoti elementai, apskritai prastai gyvenę kaimų ir miestelių atstumtieji, nuolat šį tą prisidurdavo, ypač maisto, pasigrobdami iš mūsų žmonių. Iš pradžių jie net buvo priversti taip elgtis, nes tarnybą neva ėjo laisvu nuo darbo laiku ir iki 1945 m. rugsėjo mėn. negavo jokio atlyginimo. Smarkėjant kovoms, nuo 1945 m. balandžio mėn. pradėjus suvarinėti į kareivines, negalintys dirbti savo ūkiuose (dalis jų išvis neturėjo net menkų ūkelių, duoną užsidirbdavo dirbdami samdiniais) stribai neteko ir tų menkų pragyvenimo šaltinių, tad jiems beliko naudotis stipriojo, nešiojančio ginklą teise ir pasisavinti kitų turtą. Stribus vogti skatino ir komunistų požiūris į privatų turtą, turto perskirstymo teorijos. Grobdami drabužius, maistą ir pan., stribai net buvo sukūrę tam tikrą teoriją, kuria teisino savo veiksmus. Atseit jei mes šių pirštinių, kailinių, dešrų ir kt. nepaimsim, visa tai bus atiduota „banditams". Stribams, matyt, palengvindavo sąžinės graužatį ir tai, kad, jų manymu, valstiečių apvaginėjimas buvo tarsi nedidelė kompensacija už riziką būti nukautam.

Iki pat stribų būrių gyvavimo pabaigos, eidami į vadinamąsias operatyvines užduotis, stribai su savimi, kaip ir čekistai operatyvininkai, nesiimdavo maisto, o juos maitinti priversdavo valstiečius (savo maistu operacijų metu maitindavosi tik vidaus kariuomenės kariai). Beje, dažnai iš baimės valstiečiai ir neverčiami puldavo stribus vaišinti, neretai ant stalo pastatydavo ne vieną puslitrį degtinės. Kol žmonės nebuvo suvaryti į kolūkius, kad ir buožintas, tremiamas, pyliavomis ir mokesčiais apkrautas mūsų kaimas turėjo maisto.

Stribų aprūpinimas (ar apsirūpinimas) maistu buvo vienas didesnių okupacinės ir marionetinės valdžios rūpesčių. Ne mažiau svarbu buvo ir stribus aprengti, apauti. Artėjant žiemai ši problema tapdavo ypač aktuali.

Išlaikyti 10 tūkst. žmonių armiją Lietuvos marionetinei vyriausybei buvo per didelis krūvis. Tuo tarpu Maskva, kamuojama karo ir pokario nepriteklių, neskubėjo gelbėti savo marionečių. Matyt, tik įsitikinus, kad okupantai ir kolaborantai gali būti užspeisti apskričių centruose, o visoje kitoje teritorijos dalyje viešpa-

tautų partizanai, Maskva 1945 m. rugpjūčio 22 d. skyrė išlaikymą 11 tūkst. stribų - paskyrė jiems tokius atlyginimus, kokius gaudavo kaimų milicininkai. Nuo to laiko iki pat stribų būrių gyvavimo pabaigos 1954 m. jie buvo išlaikomi iš vadinamojo sąjunginio biudžeto.

Taip ilgai, daugiau kaip metus lėšų stribų išlaikymui buvo ieškoma ir todėl, kad, pirma, iki 1945 m. gegužės 9 d. vyko Antrasis pasaulinis karas, surydavęs pagrindinius Sovietų Sąjungos išteklius, antra, iš pradžių nevisiškai aiškus buvo pasipriešinimo okupantams mastas, trečia, panašūs būriai kitur (Rusijoje, Ukrainoje ir kt.) iki tol negavo atlyginimų, buvo laikomi vietinėmis ginkluotomis formuotėmis, kurių nariai su ginklu veikia tik laisvu nuo darbo metu. Todėl 1944 m. liepos 24 d. priėmus LKP(b) CK nutarimą dėl stribų batalionų sudarymo apskrityse ir dėl trijų profesionalių batalionų (po 150 žmonių kiekviename) įkūrimo, SSRS naikintojų batalionų štabo viršininko pavaduotojas plk. A. Leontjevas LSSR NKVD naikintojų batalionų štabo viršininkui pplk. I. Eismontui jau rugpjūčio 8 d. atsiuntė raštą, kuriame klausė, iš kokių lėšų tie kovotojai bus maitinami ir rengiami. Jis nurodė šį klausimą derinti su SSRS NKVD liaudies komisaru L. Berija ir jo pavaduotoju I. Serovu[1].

Taigi atlyginimai stribams nebuvo paskirti daugiau kaip metus. Stribų materialinio aprūpinimo reikalai visiškai komplikavosi, kai J. Bartašiūno įsakymu 1945 m. balandžio mėn. šešių apskričių (Biržų, Kauno, Panevėžio, Švenčionių, Ukmergės ir Utenos) stribai (jų buvo 3020) 82 valsčiuose buvo suvaryti į kareivines (dėl itin suaktyvėjusios partizanų veiklos). Šiam sprendimui pritarė A. Sniečkus[2]. Stribų maitinimui buvo numatyta gauti produktų iš LSSR prekybos liaudies komisariato. 1945 m. gegužės mėn. stribams buvo paskirti maisto fondai: 18 tonų mėsos, 4,5 t taukų, 1,25 t cukraus, 15 t kruopų, 75 t grūdų. Mėsa buvo pakeista konservais, bet jų vietoj 18 t gauta tik 6,3 t[3]. Tai tebuvo lašas jūroje; reikėjo ieškoti geresnio aprūpinimo.

Negalima sakyti, kad ištisus metus stribais niekas nesirūpino. Šis tas buvo daroma, bet daugiausia tuo laikotarpiu stribai išlaikė

[1] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, l. 101-102.
[2] Ibid., b. 49, l. 18.
[3] LVOA. f. 1771, ap. 8, b. 183, l. 36-40.

patys save, šiek tiek maisto gaudami iš namų, o dar daugiau patys nusavindami iš valstiečių. Beje, stribai vogė ne tik maistą ar drabužius. Neretai, pamatę artėjančius stribus, žmonės puldavo slėpti viską, ką tik turėjo vertingesnio. Stribai naršė ne tik po kluonus ir palėpes, kur galėjo būti partizanų, bet dar uoliau po stalčius, dėžutes. Ten rasti ir pavogti daiktai - žiedai, laikrodžiai ir pan. - dažniausiai būdavo prageriami, kartais atsidurdavo ir ant stribų žmonų rankų. Sovietų valdžia stribų plėšikavimą ir vagiliavimą iki tam tikros ribos toleravo, nors tai labai kenkė naujosios valdžios įvaizdžiui. Pokario metais ta valdžia buvo vadinama ubagų ir vagių valdžia. Vis dėlto ji stengėsi bent kiek palengvinti stribų padėtį.

Kaip žinome, 1944 m. liepos 24 d. LKP(b) CK nutarime dėl naikintojų batalionų sudarymo Lietuvos teritorijoje apie stribų aprūpinimą rašoma, kad jie esant reikalui, naikintojų bataliono vadui pareikalavus, „[...] tučtuojau atleidžiami iš darbo ir gauna atlyginimą už dalyvavimą operacijoje kaip už darbą įmonėje (įstaigoje) pagal vidutinį paros uždarbį"[4]. Antrame pagal svarbą nutarime, kurį, be A. Sniečkaus, 1944 m. gruodžio 3 d. pasirašė ir LKT pirmininkas M. Gedvilas (jame nurodoma 30-40 žmonių stribų būrius sudaryti kiekviename valsčiuje), apie stribų aprūpinimą nieko nekalbama[5]. Buvo manoma, kad stribai maitinsis savo maistu, tarnybą eis neatsitraukdami nuo savo darbų, o kovos ir rizikuos savo galva iš idėjinių įsitikinimų.

Tokia padėtis buvo iki tol, kol kovos logika, kurią diktavo lietuvių tautos pasipriešinimas, privertė stribus paversti profesionaliais kovotojais. Kaip minėta, nuo 1945 m. balandžio mėn. iš pradžių tik dalis stribų, o vėliau dauguma buvo suvaryti į kareivines. Telegramoje, išsiuntinėtoje NKVD apskričių skyriams su nurodymu stribus perkelti į kareivines, taip pat buvo rašoma, jog kareivinėse stribai bus aprūpinami maistu iš Prekybos ministerijos fondų. Nurodyta padėti įdirbti kareivinėse esančių stribų žemę[6].

Tačiau suvarius stribus į kareivines, nebuvo lengva 10 tūkst. vyrų išmaitinti. Tiek partijos, tiek čekistų valdžia ieškojo lėšų stri-

[4] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 329.
[5] Ibid., p. 332.
[6] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 138.

bų išlaikymui. Antai LKT pirmininkas M. Gedvilas 1945 m. kovo 14 d. raštu kreipėsi į SSRS liaudies prekybos komisarą Liubimovą, prašydamas leisti stribams, einantiems į operacijas, kas mėnesį išduoti 2000 maisto davinių[7]. Tie maisto daviniai stribams, matyt, buvo dalijami jau nuo vasario mėnesio, nes vasario 2 d. J. Bartašiūnas ir prekybos liaudies komisaras Vladas Augustinaitis nurodė prekybininkams ir NKVD viršininkams operacijų metu skirti stribams specialius maisto davinius, po 2000 kas mėnesį. Tokių maisto davinių pamažu daugėjo, tų metų gegužės mėn. jų išdalyta jau 5 tūkst. Daugiausia - 580 - gavo Šiaulių apskritis. 1945 m. Prekybos ministerija 15 apskričių (toms apskritims, kuriose buvo aktyviausiai kovojama) penkiems mėnesiams skyrė anksčiau minėtą maisto limitą. 1945 m. gegužės 2 d. priimtame LSSR LKT nutarime Nr. 232c nurodoma 5 tūkst. stribų nuo gegužės 1 d. skirti maisto „pagal ypatingo režimo normas, pridedant antram patiekalui karštą valgį ir duodant 700 g duonos žmogui per dieną". Nurodyta daržovių vienam stribui per dieną duoti 5 kg*, papirosų per mėnesį vienam stribui - 200 vnt. arba 100 g tabako[8].

Valdžia rūpinosi ne tik maistu, bet ir apranga. LKP(b) CK biuro 1945 m. kovo 23 d. nutarime dėl stribų materialinio aprūpinimo numatyta stribams parduoti 1500 porų batų ir 250 kg muilo. 1945 m. gegužės 12 d. potvarkiu LKT pirmininko pavaduotojas Marijonas Gregorauskas stribams paskyrė 5000 m medvilnės, 250 porų batų, 500 porų vaikiškų batų, už 1000 rb siūlų, o žuvusių stribų žmonoms ar motinoms - po porą batų[9]. Tie vargani daiktai pokario metais turėjo nemažą vertę. OBB 3-iojo poskyrio viršininko pavaduotojas I. Grigoričevas juos apskritims paskirstė atsižvelgdamas į kovų intensyvumą atskirose apskrityse[10].

Minėtame LKP(b) CK biuro nutarime partijos apskričių komitetams ir vykdomiesiems komitetams siūloma „nuolat šeimas [stribų. - J. S.] remti tiek pinigais, tiek materialiai"[11]. Tai daryti, matyt, nurodoma iš savų apskričių fondų. Kai kuriose apskrityse stribai iš tiesų buvo labai gausiai remiami.

[7] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 67.
[8] Ibid., l. 59, 81, 87, 88.
[9] Ibid., I. 84, 91, 94.
[10] Ibid., l. 94.
[11] Ibid., b. 53, l. 5.
* Taip dokumente.

Visos šios priemonės buvo tik dalinės, stribų padėtį jos nedaug tepagerino, todėl nuolat mėginta paveikti aukščiausią čekistų valdžią Maskvoje. I. Tkačenka ir J. Bartašiūnas rašė SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotojui Bogdanui Kobulovui, kad LSSR valdžia 50 proc. stribų davė maisto davinių, tačiau dėl lėšų trūkumo ne visus davinius stribai išperka. Pasak jų, dauguma stribų suvargo, apiplyšo, suvaryti į kareivines neturi iš ko gyventi, tad meta tarnybą ir išeina; liko 9710 žmonių, bet kasdien jų mažėja. „Prašome Jus išspręsti nemokamo maisto ir aprangos fondų klausimą [aprūpinant] naikintojų batalionų kovotojus". Čekistų vadai rašė, kad stribai neturi jokių lengvatų pristatant pyliavas. 1945 m. liepos 20 d. jie kreipėsi į M. Suslovą ir A. Sniečkų prašydami: a) stribus nemokamai maitinti; b) nemokamai aprengti ir apauti; c) remti žuvusių stribų šeimas; d) duoti lengvatų stribų ūkiams iš jų renkant pyliavas ir mokesčius[12].

Stribų aprūpinimo klausimus per Maskvą mėgino spręsti ir LSSR OBB viršininkas pplk. B. Burylinas; 1945 m. liepos 16 d. jis kreipėsi į savo viršininką gen. ltn. A. Leontjevą, prašydamas pinigų sumokėti už 5000 maisto davinių. Savo rašte B. Burylinas pateikė tokius argumentus: dauguma stribų kilę iš samdinių ar varguomenės, tad jeigu ir turi bent kokius ūkius, juose negali tiek pinigų (vieno mėnesio maisto davinys kainavo 120 rb) uždirbti. Jis prašė kas mėnesį skirti 60 tūkst. rublių (turėtų būti 600 tūkst.; iš tos klaidos savo atsakyme A. Leontjevas šaipėsi). Netrukus A. Leontjevas atsakė, kad 600 tūkst. rb kas mėnesį NKVD skirti negali, nes specialių fondų naikintojams nėra. Prašyti vadovybės esą negalima, kadangi naikintojai nėra etatiniai NKVD darbuotojai, o vietinės formuotės, išlaikomos neatitraukiant jų nuo tiesioginio darbo. Toliau A. Leontjevas aiškino, kad latviai savo stribų išlaikymui lėšų gavo kreipęsi į Maskvą per savo CK, o ukrainiečiai dešimtis tūkstančių stribų išlaiko iš vietinių išteklių. Jis patarė tą patį daryti ir Lietuvoje. Dar jis rašė, kad jei kas vietines formuotes ir perkeldavo į kareivines vietinių partinių organizacijų nutarimu, tai žiūrėdavo, kiek tam turi pinigų. „O Jūs darote atvirkščiai: iš pradžių nutarėte batalionus perkelti į kareivines, o paskui ieškote

[12] Ibid., b. 247, I. 111, 115.

galimybių juos materialiai aprūpinti". A. Leontjevas nurodė stribus kareivinėse laikyti tik tuo atveju, kai jie surenkami didelei operacijai, jei partizanai masiškai ir nuolat puola ir jei yra tikimybė, kad partizanai gali pulti svarbius centrus. Kitais atvejais jis siūlė stribus į vieną vietą surinkti tik nakčiai. Jo nuomone, 25-30 stribų galima išlaikyti ir iš vietinių išteklių[13].

Anksčiau minėtą I. Tkačenkos ir J. Bartašiūno prašymą SSRS NKVD atmetė ir patarė nelaikyti stribų kareivinėse ten, kur partizanų nedaug. Vadovybė nurodė, kad kiekvienas valsčius 25-30 žmonių gali išlaikyti iš savo išteklių. Valsčių būriai turi remtis ginkluotomis paramos grupėmis, o iš apskrities centrų juos turi palaikyti naikintojų bataliono branduolys ir NKVD kariuomenė[14].

LSSR valdžią kuo skubiau rūpintis stribų materialine padėtimi, jų atlyginimais, ko gero, paskatino ir Kauno operatyvinio sektoriaus politinio skyriaus viršininko mjr. Lifšico 1945 m. liepos mėn. pranešimas, tiksliau - ta jo dalis, kur jis rašė apie stribų padėtį. Majoras teigė, jog stribai nori mesti tarnybą. Jis nurodė priežastis, kurios formuoja tokį jų nusistatymą: 1) stribai negali dirbti savo ūkiuose, nes ten jiems nesaugu; 2) kai kurių stribų šeimos po partizanų grasinimų taip pat visai ar iš dalies pasitraukė iš savo ūkių; 3) dauguma stribų visiškai apiplyšo - vienam valsčiui gauta tik po 5 poras batų; 4) dauguma stribų nepajėgia išpirkti net menko maisto davinio, nors jis skiriamas tik 50 proc. stribų. Majoras minėjo, kad kai kuriuose valsčiuose (Raudonės, Tytuvėnų ir kt.) iš tarnybos pasitraukė po 3-5 stribus. Pasak Lifšico, stribus neigiamai paveikė ir tai, kad LSSR MT nesuteikė stribų ūkiams, net žuvusiųjų, jokių pyliavų lengvatų. Ant šio rašto yra I. Tkačenkos 1945 m. liepos 17 d. rezoliucija J. Bartašiūnui, kad parengtų B. Kobulovui, M. Suslovui ir A. Sniečkui adresuotus raštus su prašymu pagreitinti stribų materialinio klausimo sprendimą[15]. Matyt, M. Suslovo, o gal ir B. Kobulovo pastangos nulėmė, kad buvo nutarta stribams mokėti pastovius atlyginimus, kokius tuo metu gaudavo kaimo vietovių milicininkai.

Taigi Maskva neliko kurčia savo marionečių prašymams ir SSRS LKT 1945 m. rugpjūčio 22 d. priėmė nutarimą Nr. 2107-544ss „Dėl

[13] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 160-164, 144.
[14] Ibid., ap. 3, b. 247, l. 187-188.
[15] Ibid., l. 65-66.

Lietuvos SSR naikintojų batalionų materialinio aprūpinimo". Netrukus, 1945 m. rugsėjo 1 d. LKT ir LKP(b) CK priėmė analogišką nutarimą Nr. 186s, kuriame rašoma, kad 11 tūkst. stribų pagal materialinį aprūpinimą yra prilyginami LSSR eiliniams kaimų milicininkams. Nutarime nurodoma, kad Prekybos liaudies komisariatas 11 tūkst. stribų 5 mėnesiams turi skirti tokius pat maisto fondus, kokius gauna pramonės, transporto ir ryšių darbininkai. J. Bartašiūnui nurodyta kuo greičiau gauti 11 tūkst. aprangos komplektų[16]. Nuo to laiko stribai pradėjo gauti pastovų atlyginimą, kuris tuo metu buvo 300 rb, bet vėliau nuolat didėjo. SSRS MT kasmet tvirtindavo apmokamų stribų etatų skaičių: iki 1947 m. jų buvo skiriama 11 tūkst., 1947-1951 m. - 8 tūkst., 1952-1953 m. - 6 tūkst.

J. Bartašiūnas 1945 m. rugsėjo 6 d. NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo raštą Nr. 3/7/1659, kuriame informavo apie SSRS LKT ir LSSR LKT nutarimus stribų materialinio aprūpinimo klausimais ir pažymėjo, kad apskritims būtina turėti tik nurodytą stribų skaičių. Toliau J. Bartašiūnas davė tokius nurodymus: 1) baigti komplektuoti stribų būrius, visus stribus patikrinti; 2) tęsti agentūrinį darbą tarp stribų remiantis 1945 m. birželio 12 d. direktyva Nr. 3/1208s; 3) tose apskrityse, kur stribų yra daugiau negu nurodyta, dalį nedrausmingų ir amoralių atleisti; 4) visus stribus į darbą priimti (ir atleisti) apskrities skyriaus viršininko įsakymu; 5) turėti stribų sąrašus; 6) stribus aprūpinti tokiomis maisto normomis mėnesiui: mėsa ar žuvis - 1800 g, riebalų - 400 g, kruopų - 1200 g, cukraus - 400 g, duonos - 500 g per dieną; 7) atlyginimus mokėti mėnesio pabaigoje po 300 rb kiekvienam stribui, plius 30 rb už sauso maisto davinį; 8) kaip bus išduodama apranga - nurodys vėliau; 9) aprūpinant žuvusiųjų šeimas pensijomis, vadovautis LKT ir LKP(b) CK biuro 1945 m. birželio 24 d. nutarimu Nr. 147s; 10) visiems stribams išaiškinti nutarimus ir jų užduotis[17].

Priėmus šiuos nutarimus, matyt, kilo neaiškumų, nes NKVD finansų valdyba 1945 m. rugsėjo 22 d. atsiuntė išaiškinimą, kuriame rašoma, jog stribai gauna milicininkų atlyginimą, „o maistą gauna už užmokestį"[18]. Tuo metu atlyginimai nedaug ką reiškė.

[16] Ibid., ap. 16, b. 24, l. 144.
[17] Ibid., ap. 3, b. 247, l. 113.
[18] Ibid., l. 166.

Pokario ubagystės, kurią dar labiau padidino sovietinė netvarka, sąlygomis net ir duona buvo parduodama normuotai, pagal korteles, todėl labai svarbu buvo gauti vadinamuosius maisto fondus. Taigi ir stribai buvo ne itin gausiai ir sočiai maitinami. Mėsos ar žuvies dienai buvo skirta po 60 g, riebalų - po 13 g, cukraus - po 13 g. Tačiau reikia turėti omenyje, kad nemaža dalis stribų turėjo šiokius tokius ūkelius, be to, jie prisidurdavo apnaršę valstiečių sandėlius ir podėlius.

Sunkiai buvo sprendžiami ir stribų aprangos klausimai. I. Eismontas 1945 m. rugpjūčio 10 d. gavo įgaliojimą iš SSRS gynybos liaudies komisariato sandėlių gauti tokią aprangą: 1) iš Petešino - 11 tūkst. porų batų; 2) iš Jaroslavlio - 11 tūkst. plačkelnių; 3) iš Kijevo - 11 tūkst. vatinių šimtasiūlių; 4) iš Borisovo - 11 tūkst. ausinių kepurių[19]. Tačiau tai nebuvo nauja apranga. Kaip matyti iš B. Burylino 1945 m. spalio 24 d. pažymos, visi tie gauti drabužiai ir batai jau buvo kariuomenėje dėvėti, tik sutaisyti. Jis dar pažymėjo, kad reikiamo kiekio palaidinių Raudonosios armijos sandėliuose nėra[20]. Taigi net milijoninei RA buvo sunku tiek daug stribų net ir nešiota apranga apvilkti.

Tai buvo fundamentalūs sprendimai stribų ekonominės padėties klausimu: iš sąjunginio biudžeto išlaikyti apie dvi divizijas ginkluotų kolaborantų, kurie suvaidino kad ir ne lemiamą, tačiau žymų vaidmenį įtvirtinant Lietuvoje okupacinį režimą.

Stribus buvo stengiamasi pamaloninti ir smulkesnėmis dovanomis. Bene paradoksaliausias stribų apdovanojimas - dovanų iš Amerikos išdalijimas (Antrojo pasaulinio karo metu įvairios JAV organizacijos ir pavieniai asmenys į SSRS siuntė dideles maisto ir kitų prekių siuntas kaip šaliai, atlaikiusiai didžiausius vokiečių smūgius; nemažą dalį tų dovanų išsidalijo čekistai, nors jie fronte ir nekariavo; likučiai teko stribams). Iš pranešimo M. Suslovui matyti, kad 370 Alytaus stribų šeimų buvo išdalyta 1400 amerikietiškų daiktų[21]. Matyt, dovanų iš Amerikos gavo ir kitų apskričių stribai. Antai Biržų apskrityje 9 žuvusių stribų šeimos gavo 79 daiktus iš Amerikos pagalbos[22].

[19] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 169.
[20] Ibid., l. 172.
[21] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 3, l. 61.
[22] Ibid., ap. 9, b. 594, l. 42.

1. LKP(b) CK biuro nariai ir kandidatai į biuro narius (išskyrus tris kariškius) tribūnoje per 1948 m. lapkričio 7 d. (spalio perversmo minėjimas) paradą. Iš kairės: V. Niunka, A. Čistiakovas, A. Sniečkus, nežinomas, A. Trofimovas, K. Preikšas, nežinomas, J. Macijauskas, J. Paleckis, B. Baranauskas

2. Gen. mjr. josifas Bartašiūnas - NKVD liaudies komisaras 1944-1946 m., LSSR vidaus reikalų ministras 1946-1953 m.

3. Gen. mjr. Piotras Kapralovas - NKVD liaudies komisaras, LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas 1947-1949 m., ministras 1949-1952 m.

27 18

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е
БЮРО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КП/б/ ЛИТВЫ
от "24" и ю л я 1944 г.

ГОЛОСУЕТСЯ ОПРОСОМ:

О создании истребительных батальонов НКВД на территории Литовской Советской Социалистической Республики, освобождаемой от немецко-фашистских захватчиков.

Бюро ЦК КП/б/ Литвы постановляет:

З А ПРОТИВ

4. LKP(b) CK biuro 1944 m. liepos 24 d. nutarimą dėl naikintojų batalionų sudarymo savo parašais patvirtino: pirmas - nežinomas, toliau j. Grigalavičius, V. Niunka, j. Paleckis, M. Kučinskas, A. Guzevičius, K. Preikšas

22/1 от 15 XII 1944 г.

Проект. (Особая папка) Сов. секретно.

Передать в отдел ЦК КП(б) Литвы для служебного пользования

НКВД

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е

СОВНАРКОМА и ЦК КП(б) ЛИТВЫ от "3" декабря 1944 года

Nuorašas tikras
Visuomenės organizacijų archyvas
Vyr. fondų saugotojas
P. Žilinskaitė 2015 m. lapkričio 5 d.

"О создании истребительных взводов в волостях Литовской ССР".

В целях оказания помощи местным партийным, советским организациям и органам НКВД в борьбе с бандитизмом и другими антисоветскими элементами, Совнарком и ЦК КП(б) Литвы постановляет:

1. Создать в каждой волости Литовской ССР из числа проверенного, преданного советской власти партийно-советского актива, истребительный взвод в количестве 30-40 человек без отрыва от производства.

2. Личный состав истребительных взводов вооружить винтовками и карабинами из числа трофейного и изымаемого у бандитов и населения оружия. Кроме этого на вооружении каждого взвода должен быть один ручной пулемет и необходимое количество гранат.

3. Командирами взводов назначать авторитетных и храбрых лиц, хорошо знающих военное дело, из числа участковых уполномоченных милиции, красных партизан и т.д. Истребительные взводы в волостях являются войсковыми подразделениями уездных истребительных батальонов подчиняются и действуют по д рукводством органов НКВД.

4. Для улучшения подвижности и оперативности истребительных взводов, весь их личный состав в ночное время должен находиться на казарменном положении при волостном центре. Днем, когда никакие операции в волости не проводятся, личный состав расходится по домам, оставляя оружие в здании истребительного взвода, которое должно усиленно охранятся.

Для выезда на операции, организовать при истребительных взводах ночное дежурство необходимого количества конского транспорта.

В остальных вопросах создания и использования истребительных взводов руководствоваться постановлением ЦК КП(б) Литвы от 24.7.44г

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ СОВНАРКОМА ЛИТОВСКОЙ ССР (ГЕДВИЛАС)

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б) Л И Т В Ы А. Снечкус (СНЕЧКУС)

5. LSSR LKT pirmininko M. Gedvilo ir LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus parašais patvirtintas 1944 m. gruodžio 3 d. CK biuro nutarimas dėl stribų būrių sudarymo kiekviename valsčiuje

6. Plk. Uja Počkajus - LSSR MVD OBB viršininkas 1946-1947 m., MGB 2N valdybos viršininko pavaduotojas 1947-1948 m., 2N valdybos viršininkas 1948-1951 m., LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas 1951-1953 m.

7. LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus prašymas VKP(b) CK patvirtinti I. Počkajų LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotoju

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

СТРОГО СЕКРЕТНО

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (большевиков) ЛИТВЫ
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

26

№ БЦ—114/15 „23" декабря 1950г.

ВЫПИСКА протокола №114-15 заседания Бюро ЦК КП(б) Литвы от 27 декабря 1950.

О т.ПОЧКАЙ И.Б.

Утвердить т.Почкай И.Б. заместителем министра Государственной безопасности Литовской ССР, он же начальник Управления 2-И.

Просить ЦК ВКП(б) утвердить настоящее решение.

Секретарь ЦК КП(б) Литвы (А.Снечкус)

Подлежит возврату в Особый сектор ЦК КП(б) Литвы через 10 дней со дня получения.

Послано: т.Озарской.

5 - тп

8. Gen. mjr. Dmitrijus Jefimovas - NKGB liaudies komisaras 1945-1946 m., LSSR valstybės saugumo ministras 1946-1949 m.

9. Sergejus Židko - LSSR MGB Vilkaviškio aps. skyriaus viršininkas 1946-1948 m., 2N valdybos stribų būrių vadovybės poskyrio viršininkas 1948-1949 m., 2N valdybos 3-iojo skyriaus viršininkas 1949-1953 m.

10. Pplk. Ignatijus Glazunovas-Eismontas - nuo 1944 m. iki 1947 m. rugsėjo mėn. vadovavo LSSR stribams (iki 1944 m. gruodžio mėn. - naikintojų batalionų štabo viršininkas, iki 1946 m. balandžio - LSSR NKVD OBB 3-iojo poskyrio viršininkas, iki 1947 m. balandžio mėn. - UBB 1-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio viršininkas, iki 1947 m. rugsėjo mėn. - MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus poskyrio viršininkas)

11. Juozas Ramonas - Subačiaus (Kupiškio aps.) stribų vadas, buvęs tikru sadistu

12. Kupiškio m. aktyvistai 1945 m. Iš kairės: miesto komjaunimo sekretorė (pavardė nežinoma), žuvusi 1945 m. gegužės 5 d., antras - Kupiškio vlsč. komsorgas V. Baltrūnas

13. Šimonių vlsč. (Kupiškio aps.) pirmojo skyriaus stribai 1948 m. Sėdi iš dešinės: skyriaus vadas V. Rabickas (?), V. Vasiliauskas, E. Abramovas, būrio vado pavaduotojas (?) Fiodorovas. Stovi iš dešinės: A. Kaulakis, A. Vasiliauskas, P. Malinauskas, nežinomas

14. Grupė komjaunimo aktyvistų šienapjūtės metu M. Melnikaitės kolūkyje Šimonių vlsč. (Kupiškio aps.) 1948 m.

15. Kupiškio miesto ir valsčiaus stribų ansamblis. Pirmoje eilėje iš dešinės: būrio vado pavaduotojas G. Kolesnikovas, T. Kadžiulis, V. Kudjanovas, I. Širokovas, Trošinas, V. Poloskovas (būrio vadas), Četakauskas. Antroje eilėje: S. Vitonis, N. Potapovas, R. Dambrauskas, P. Petuchovas, L. Šuškevičius. Trečioje eilėje: P. Antipovas, Volkovas, Laptevas, Abramovas, M. Belovas, Malofejevas

16. Šimonių (Kupiškio aps.) stribo S. Balsio karstas prie stribo namo 1950 m. sausio 14 d. Garbės sargyboje iš dešinės - J. Balickas, iš kairės - J. Dorondovas

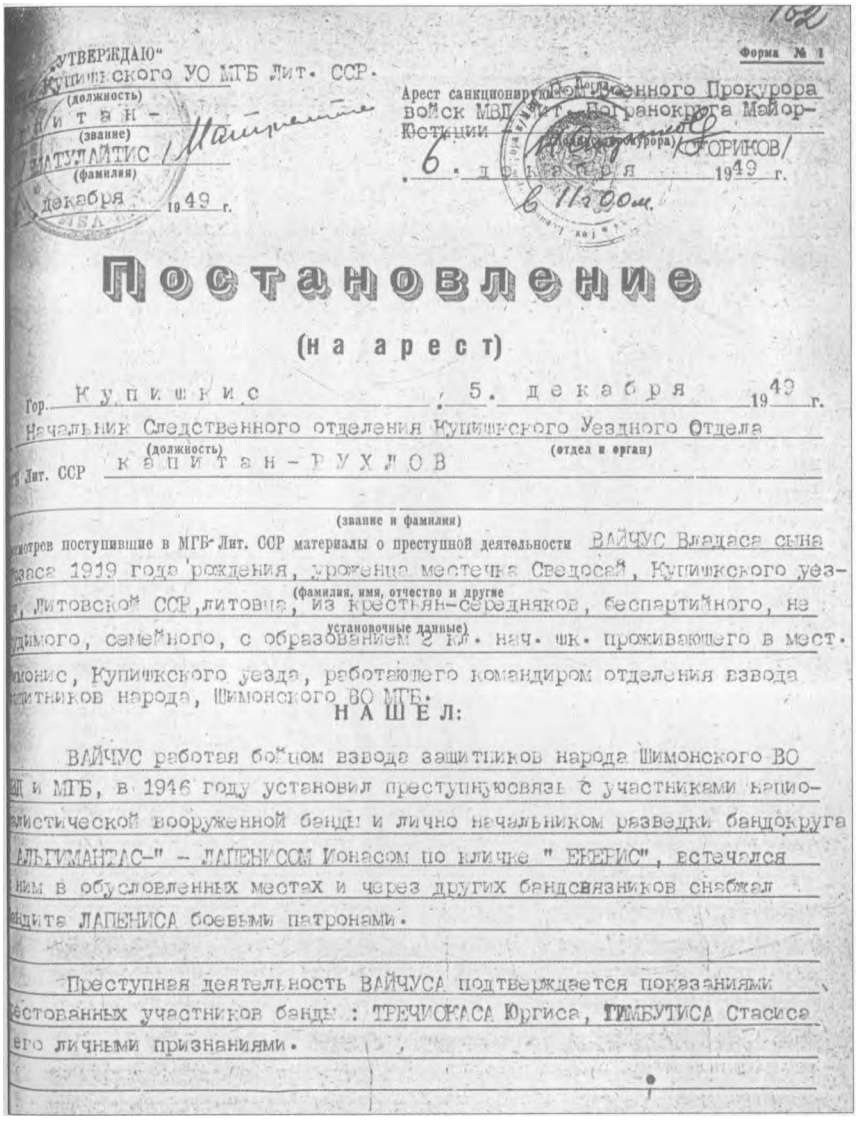

"УТВЕРЖДАЮ"
Купишского УО МГБ Лит. ССР.
(должность)
капитан-
(звание)
ВАЙТУЛАЙТИС
(фамилия)
декабря 1949 г.

Форма № 1

Арест санкционирую Военного Прокурора
войск МВД Литов. Погранокруга Майор-
Юстиции
(должность прокурора) /ГОРИКОВ/
6. декабря 1949 г.

Постановление

(на арест)

Гор. Купишкис 5. декабря 1949 г.

Начальник Следственного отделения Купишского Уездного Отдела
(должность) (отдел и орган)
МГБ Лит. ССР капитан-РУХЛОВ
(звание и фамилия)

рассмотрев поступившие в МГБ Лит. ССР материалы о преступной деятельности ВАЙЧУС Владаса сына
(фамилия, имя, отчество и другие)
Юзаса 1919 года рождения, уроженца местечка Сведосай, Купишского уез-
да, Литовской ССР, литовца, из крестьян-середняков, беспартийного, не
(установочные данные)
судимого, семейного, с образованием 2 кл. нач. шк. проживающего в мест.
Шимонис, Купишского уезда, работающего командиром отделения взвода
защитников народа, Шимонского ВО МГБ.

НАШЕЛ:

ВАЙЧУС работая бойцом взвода защитников народа Шимонского ВО МВД и МГБ, в 1946 году установил преступную связь с участниками нацио-
налистической вооруженной банды и лично начальником разведки бандокруга "ДАЛЬКИМАНТАС-" – ЛАПЕНИСОМ Ионасом по кличке "ЕНЕНИС", встречался с ним в обусловленных местах и через других бандсвязников снабжал бандита ЛАПЕНИСА боевыми патронами.

Преступная деятельность ВАЙЧУСА подтверждается показаниями арестованных участников банды: ТРЕЧИОНАСА Юргиса, ТИМБУТИСА Стасиса и его личными признаниями.

17. MVD kariuomenės prokuroro mjr. Skorikovo 1949 m. gruodžio 6 d. nutarimas suimti stribų skyriaus vadą V. Vaičių (tarnavo nuo 1945 m. sausio mėn.) už bendradarbiavimą su partizanais

18. Obelių (Rokiškio aps.) stribai (iš kairės) Dulinąs, Kolpakovas, V. Kirilovas

19. Obelių (Rokiškio aps.) stribai su operatyvininkais

20. Obelių (Rokiškio aps.) stribai (iš kairės I. Zaicevas) tipiška žiemine kovos apranga

21. Obelių sovietiniai partiniai aktyvistai. Pirmoje eilėje antras iš kairės - partorgas K. Kaušpėdas, trečias - valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas A. Mikalkėnas

ПОДПИСКА

Я, нижеподписавшийся Бурба Казис-Юозас состоя на службе в отряде защиты народа Алитусского района Вильнюсской области имея на вооружении автомат ППШ № 5056 и 100 штук боевых патронов, полученные в

РО МГБ Лит. ССР, обязуюсь содержать их в полной чистоте и сохранности, ни кому не передавать не имея на то распоряжения руководящего состава РО МГБ или непосредственных своих начальников и командиров.

При столкновении с бандитами немедленно применять оружие в действие и ни в коем случае не оставлять его на месте боестолкновения.

За утерю оружия и боеприпасов, а также за передачу другому лицу я буду нести ответственность по всей строгости советских законов.

Собственноручная подпись Бурба

"14" июня 1952 г.

Подписку отобрал Инспектор по кадрам отдела защиты народа

22. Debeikių stribo K. Burbos (tarnavo 1950-1953 m., vėliau dirbo milicijoje) pasižadėjimas gautą automatą saugoti, susitikus su „banditais" jį panaudoti ir jokiu būdu nepalikti mūšio vietoje

23. Smilgių (Panevėžio aps.) stribai ir aktyvistai garbės rikiuotėje, laukdami okupantų vyriausybinių apdovanojimų

24. Ukmergės valsčiaus stribai 1947 m. Pirmos eilės viduryje - Imbrazevičius, žuvęs 1948 m.

25. Siesikų vlsč. (Ukmergės aps.) stribai 1949 m. Pirmoje eilėje iš kairės: Mackevičius, S. Sijonas, B. Tarnauskas, S. Tiška. Antroje eilėje: V. Šapatovas, būrio vado pavaduotojas Kulia su sūnumi, Titovas, V. Novogrodskas, I. Mecelys. Trečioje eilėje: V. Nugarovas, A. Novogrodskas, V. Ježevas, A. Krugliakovas

26. Ukmergės vlsč. stribai. Iš kairės: I. Orlovas, nežinomas asmuo, J. Januškevičius, J. Morozovas, K. Lesnovas ant tilto per Šešupę

27. Pašarvoti Ukmergės stribai, žuvę 1945 m. gegužės mėn.

28. Stribo N. Treščenkovo, žuvusio 1947 m. balandžio 10 d. Želvos vlsč. (Ukmergės aps.) Paželvių kaime, laidotuvės

29. Žeimių vlsč. (Kėdainių aps.) stribai 1947 m., pasirengę operacijai. Antras iš dešinės - grupės vadas operatyvininkas vyr. ltn. V. Cečiauskas

30. Žeimelio vlsč. (Joniškio aps.) stribai 1948 m. gegužės 1-osios mitinge

1945 m. rugpjūčio 20 d. J. Bartašiūnas išsiuntinėjo raštą NKVD apskričių skyrių viršininkams, kuriame nurodė, pažymint sovietų valdžios LSSR penktąsias metines, rikiuotėje esantiems stribams ir žuvusių stribų šeimoms išduoti po 100 rb. Buvo išdalyta beveik milijonas rublių. Juos gavo tiek stribų:

Eil. Nr.	Apskritis	Stribų skaičius	Žuvę ir dingę stribai	Skirta rb
1.	Alytaus	525	50	57 500
2.	Biržų	471	60	53 100
3.	Kauno	530	31	56 100
4.	Kėdainių	387	7	39 400
5.	Kretingos	343	4	34 700
6.	Lazdijų	102	36	13 800
7.	Marijampolės	352	46	39 800
8.	Mažeikių	480	2	48 200
9.	Panevėžio	643	48	69 100
10.	Raseinių	810	4	81 400
11.	Rokiškio	284	36	32 000
12.	Šakių	399	13	41 200
13.	Šiaulių	771	47	81 800
14.	Švenčionių	352	22	37 400
15.	Tauragės	475	6	48 100
16.	Telšių	298	13	31 100
17.	Trakų	358	33	39 100
18.	Ukmergės	436	58	49 400
19.	Utenos	305	20	32 500
20.	Vilkaviškio	337	23	26 000
21.	Vilniaus	457	17	47 400
22.	Zarasų	294	17	31 100
Iš viso:		9409	593	990 200[23]

Kartais LSSR marionetinė vyriausybė net persistengdavo norėdama pamaloninti stribus. Antai LKT pirmininkas M. Gedvilas 1945 m. rugpjūčio 3 d. pasirašė nutarimą Nr. 417s, kuriuo norinčios gauti pensijas žuvusių stribų šeimos prilygintos Antrojo pasaulinio karo metais žuvusių karių ir raudonųjų partizanų šei-

[23] LYA, f. I, ap. 3, b. 247, l. 118.

moms. Šį savo nutarimą rugpjūčio 17 d. M. Gedvilas atšaukė[24]. Centralizuotoje Sovietų Sąjungoje vadinamųjų respublikų vadovai tokių sprendimų neturėjo teisės priimti. Bet tai nereiškia, kad žuvusių stribų ir kitų sovietinių pareigūnų šeimos negaudavo pensijų - jas gaudavo, tačiau mažesnes. Antai Švenčionių apskrityje 1945 m. spalį personalines pensijas gavo 43 stribų šeimos. Be to, apskrities valdžia stribams skyrė nusipirkti 4000 m diagonalo ir medvilnės[25]. Lazdijų apskrityje 1945 m. rugpjūčio 11 d. buvo svarstoma, kokio dydžio personalines pensijas skirti žuvusiųjų šeimoms. Viena stribo ir viena milicininko šeimos gavo po 400 rb, trijų stribų ir vieno milicininko - po 300 rb, trijų stribų ir dviejų milicininkų - po 200 rb, penkių stribų ir penkių milicininkų - po 100 rb ir vieno stribo - 70 rb mėnesines pensijas[26]. 1946 m. spalio 10 d. partijos Alytaus apskrities sekretorius Petras Purlys A. Sniečkui rašė, kad 50 žuvusių stribų šeimų gauna pensijas nuo 100 iki 400 rb, 33 šeimos gavo vienkartines pašalpas nuo 500 iki 1000 rb. Be to, 49 šeimos gavo žemės, gyvulių, inventoriaus. 67 žuvusių stribų šeimoms skirta iš amerikiečių dovanų fondo 302 vnt. įvairios aprangos[27].

Aukščiausias marionetinės valdžios organas - LKP(b) CK biuras - stribų reikalus, taip pat ir materialinius, svarstė ne kartą, ypač iki rugpjūčio mėn., kai iš sąjunginio biudžeto buvo gautas limitas mokėti atlyginimus 11 tūkst. stribų. Reikšmingiausias buvo 1945 m. liepos 24 d. LKT ir CK biuro nutarimas Nr. 147s[28]. Nors daugelis to nutarimo paragrafų, rugpjūčio mėn. priėmus nutarimą mokėti stribams atlyginimus, neteko savo vertės, šis ilgokas, šešių puslapių dokumentas gerai atskleidžia vyriausiųjų kolaborantų požiūrį į tą savo puoselėtą vietinę ginkluotą jėgą.

Nutarimas vadinasi „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo". „Sustiprinimui" buvo skirti tik 3 trumpi paragrafai, likę 5 labai platūs - stribų materialinės padėties pagerinimui. Vietos valdžiai siūloma: a) žuvusių stribų ir aktyvistų šeimoms padėti nuimti derlių ir pasėti, pasitelkus MTS, MANP ir kt. organizacijas; b) esančių kareivinėse stribų

[24] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, 1. 137, 149.
[25] LVOA, f. 1771. ap. 8, b. 177, I. 199.
[26] Ibid., b. 180. I. 76.
[27] Ibid., ap. 9, b. 594, 1. 77.
[28] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, 1. 120-125.

ūkius prilyginti karių ūkiams ir atiduodant pyliavas teikti jiems lengvatas pristatant grūdus, mėsą, bulves ir kt.; c) labiausiai vargstančius stribus ir žuvusių stribų šeimas paremti iš visuomeninių paramos fondų. LSSR prekybos liaudies komisariatas rugpjūčio mėn. stribams miesto kainomis turėjo skirti 1000 porų batų, 1500 m vilnonių ir per 5000 m medvilninių audinių. Žuvusiems stribams ir aktyvistams palaidoti iš vietinio biudžeto įgaliojama skirti nuo 500 iki 1000 rb, o jų šeimoms iš specialių fondų skirti įvairių pramonės prekių, taip pat skirti jiems pastatus, duoti inventoriaus, gyvulių ir apskritai turto, „konfiskuoto iš liaudies priešų". Nurodoma apskričių ir miestų vykdomiesiems ir partijos komitetams skirti vietinės ir respublikinės reikšmės personalines pensijas žuvusių stribų ir aktyvistų šeimoms.

LSSR LKT pirmininkas M. Gedvilas 1945 m. gruodžio 4 d. rašė SSRS LKT pirmininko pavaduotojui Viačeslavui Molotovui, kad SSRS LKT nutarimas Nr. 2107-544ss „Dėl Lietuvos SSR naikintojų batalionų materialinio aprūpinimo" baigia galioti 1946 m. sausio 1 d. „Turėdama omenyje, kad kovinėse operacijose dalyvaujantys naikintojų batalionų kariai negali dirbti savo ūkiuose, Lietuvos SSR LKT prašo SSRS LKT palikti ir 1946 m. galiojančią Lietuvos SSR naikintojų batalionų 11 000 kovotojų aprūpinimo maistu ir pinigais tvarką". I. Eismonto pažymoje rašoma, jog „[...] 45 12 20 d. gen. ltn. Tkačenka pranešė, kad materialinė liaudies gynėjų būrių kovotojų aprūpinimo tvarka 1946 m. lieka ta pati". SSRS LKT 1945 m. gruodžio 14 d. nutarimu pratęsė SSRS LKT 1945 m. rugpjūčio 22 d. nutarimo Nr. 2107-544ss, kurį pasirašė LKT pirmininko pavaduotojas V. Molotovas ir reikalų valdytojas J. Čiaadajevas, galiojimą[29].

Kadangi karo suvargintoje ir netvarkos kamuojamoje šalyje visos prekės, kaip minėta, buvo limituojamos kortelių sistema, reikėjo imtis priemonių, kad už skiriamus pinigus būtų ką pirkti. Todėl 1. Eismontas 1946 m. sausio 4 d. prašė 11 tūkst. maisto kortelių limito (Sovietų Sąjungoje kortelių sistema buvo panaikinta 1947 m. pabaigoje). Tačiau ir kortelės neišsprendė problemos, nes P. Kapralovas dar ir 1946 m. gruodžio 12 d. NKVD apskričių skyrių vir-

[29] Ibid.. i. 187, 188, 228.

šininkams rašė, jog daug kur stribais nesirūpinama, o Tauragės ir Lazdijų apskrityse pagal korteles stribai negauna jokių produktų[30].

261-ojo šaulių pulko vadas plk. A. Zakurdajevas pranešime apie stribų padėtį Vilniaus operatyviniame sektoriuje (Alytaus, Trakų ir Vilniaus aps.), be visa ko, taip pat mini, kad 1945 m. pabaigoje-1946 m. pradžioje stribams trūko maisto, jie net duonos negauna pagal korteles[31]. LKP(b) CK 1946 m. viduryje taip pat konstatavo, kad stribams skirtas maistas vėluoja, dažnai trūksta net duonos. Iš pramonės prekių iki rugpjūčio vidurio negauta nieko. Šešiuose Kretingos apskrities valsčiuose 63 stribų šeimos gavo po 3-5 ha žemės, 21 karvę, bet kitur tokios paramos nesuteikta[32]. Šioje apskrityje stribais buvo ypač rūpinamasi. Iš ataskaitos CK matyti, kad 1946 m. liepos mėn. šioje apskrityje buvo 213 stribų; be įvairių medžiagų drabužiams, jie gavo: 62 šeimos - žemės, 105 šeimos - sėklos, stribams išdalyta 55 karvės, 16 arklių, 5 avys, 4 kiaulės, 7 namai, 2 arklidės, 6 kluonai, 5 klėtys, 2 plūgai, vežimas ir 6 kuliamosios[33]. Ir kitose apskrityse stribai gaudavo nemažai gėrybių, tad CK išvada, kad jais kitur nesirūpinama, matyt, buvo per griežta. Antai Lazdijų apskrityje 1946 m. birželio mėn. buvo 140 stribų (trūko 100 stribų), jiems buvo duota 253 ha žemės, 38 karvės, 47 arkliai, 37 pastatai, 48 vnt. įvairaus inventoriaus ir paskirta 1047 centneriais užsėtų pasėlių. Biržų apskrityje tuo pat metu 70 proc. stribų buvo gavę žemės ir turėjo savo ūkius, 45-50 proc. gavo karvių, arklių ir kt. gyvulių[34]. Stribams žemės, atimtos iš vadinamųjų buožių ir partizanų šeimų, stengtasi duoti (pvz., Utenos apskrityje) šalia valsčių centrų, kad stribams būtų saugiau[35]. Beje, stribai materialinių vertybių pasivogdavo ne tik iš gyventojų, bet ir iš savo valdžios. Partijos Prienų apskrities komiteto sekretorius Stasys Naimavičius 1946 m. liepos mėn. CK rašė, kad dalis ištremtų žmonių gyvulių laikinai buvo patikėta stribams, o tie juos pardavė ir pinigus pragėrė[36].

Be abejo, patys čekistai suprato, kad tiems, kurie pragyvena tik iš atlyginimo, pagal korteles gaunamo maisto neužteko (nors

[30] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, 1. 223, 240-247, 138.
[31] Ibid., ap. 18, b. 98, I. 40.
[32] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 264, I. 175.
[33] Ibid., b. 594, I II.
[34] Ibid.. I. 26, 42.
[35] Ibid., f. 341, ap. 341-18, b. 6, 1. 3.
[36] Ibid., f. 1771, ap. 9, b. 594, 1. 15.

tuo metu tiek gaudavo ir pramonės darbininkai, kiti - dar mažiau). Kaip aiškino I. Eismontas pranešime LKP(b) CK Kariniam skyriui, stribo davinys pagal kortelę ir 1946 m. spalio mėn. buvo toks pat kaip 1945 m. rugsėjo mėn., tik pridėta dienai 100 g duonos. Jo nuomone, jei prie tokio davinio nepridėsi daržovių - jo nepakanka vyrui pramisti[37].

1946 m. viduryje pradedamas naujas vajus siekiant dar labiau pagerinti stribų materialines sąlygas. LKP(b) CK pranešama, kad Kartenoje (Kretingos aps.) stribus pradėta maitinti viešojo maitinimo įstaigoje - arbatinėje, kurioje pietūs jiems kainuoja 1,5-2 rb. Priėmus dar vieną MT ir CK nutarimą dėl stribų materialinės padėties pagerinimo, 1946 m. rugpjūčio 15 d. jau 145 valsčiuose veikė valgyklos stribams[38].

Valgyklų stribams vajų įsuko LSSR MT ir LKP(b) CK biuro 1946 m. birželio 4 d. nutarimas Nr. 97s „Dėl priemonių toliau gerinant liaudies gynėjų ir jų šeimų materialines sąlygas". Nutarimo projektą parašė CK Karinio skyriaus vedėjas P. Jakovlevas, posėdyje dalyvavo CK biuro ir kandidatai į biuro narius, CK skyrių vedėjai ir jų pavaduotojai, o jį pasirašė A. Sniečkus ir M. Gedvilas. Nutarime buvo 11 paragrafų, iš jų svarbiausi šie. Konstatuojamoje dalyje rašoma, jog stribų materialinė padėtis yra visiškai nepatenkinama, LKT ir CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarimas, kuriuo numatoma suteikti stribų šeimoms lengvatas atiduodant valstybei pyliavas, nevykdomas. Taip pat nevykdomas nurodymas duoti jiems žemės ir gyvulių. Nutarta: a) nuo 1946 m. liepos stribams maistą ir pramonės prekes skirti tiktai tikslines, t. y. ne apskritai apskričiai ar valsčiui, o konkrečiai nurodant, kad jos skiriamos stribams ir tik jie jas gali paimti; b) jei stribų išlaikytiniai žemės ūkyje nedirba - garantuoti ir jų aprūpinimą; c) kareivinėse esantiems stribams organizuoti „virtuvinį maitinimą"; valgyklų darbuotojus samdyti panaudojus laisvus stribų etatus; valgyklas atidaryti iki 1946 m. liepos 1 d.; d) 1946 m. antrame ir trečiame ketvirtyje stribams pateikti 8 tūkst. vasarinės aprangos komplektų ir tiek pat porų batų; e) maisto, mėsos ir pieno bei lengvosios

[37] Ibid., l. 71.

[38] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 257, 317.

pramonės ministrus įpareigoti stribus aprūpinti kaip ir uždaras įstaigas[39].

Netrukus po šio nutarimo J. Bartašiūnas išsiuntinėjo MVD apskričių skyrių viršininkams raštą, kuriame siūlė, kaip įgyvendinti minėtą nutarimą: 1) visi kareivinėse esantys stribai turi būti maitinami valgyklose; 2) valgyklų etatus - vedėjo, virėjo ir padavėjo - imti iš stribų etatų; 3) valgyklos turi pradėti dirbti nuo 1946 m. liepos 1 d. Rašte nurodyta, kad ir stribų šeimų nariams turi būti garantuotas tiekimas. J. Bartašiūnas taip pat įsakė suremontuoti stribų kareivines, įkurti poilsio vietas[40].

Matyt, po daugybės raginimų stribų valgyklas iš tikrųjų buvo pradėta steigti. 1946 m. rugsėjo 1 d. apskrityse buvo 164 stribų valgyklos:

1. Alytaus - 1
2. Biržų - 10
3. Joniškio - 0
4. Kaišiadorių - 2
5. Kauno - 11
6. Kėdainių - 7
7. Klaipėdos - 0
8. Kretingos - 10
9. Kupiškio - 3
10. Lazdijų - 3
11. Marijampolės - 3
12. Mažeikių - 9
13. Pagėgių - 1
14. Panevėžio - 5
15. Prienų - 2
16. Raseinių - 6
17. Rokiškio - 0
18. Šakių - 13
19. Šiaulių - 12
20. Šilutės - 0
21. Švenčionių - 7
22. Tauragės - 13
23. Telšių - 8
24. Trakų - 4
25. Ukmergės - 15
26. Utenos - 5
27. Varėnos - 1
28. Vilkaviškio - 2
29. Zarasų - 10[41].

Kai kuriose šiuo atžvilgiu pirmaujančiose apskrityse stribų valgyklos buvo įsteigtos beveik kiekviename valsčiuje. 1946 m. liepos viduryje kai kuriose apskrityse buvo tiek valgyklų:

Biržų aps. iš 11 valsčių - 9-se,

Kauno aps. iš 13 valsčių - 9-se,

Kretingos aps. iš 12 valsčių - 10-je,

[39] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 93, 1. 25-28.
[40] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, I. 285.
[41] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 80, 1. 14.

Mažeikių aps. iš 9 valsčių - 9-se,
Sakių aps. iš 13 valsčių - 13-koje,
Šiaulių aps. iš 16 valsčių - 12-koje,
Tauragės aps. iš 13 valsčių - 11-koje,
Ukmergės aps. iš 17 valsčių - 11-koje[42].

Tačiau ir įsteigus valgyklas ne visos stribų maitinimosi problemos buvo išspręstos. LKP(b) CK Karinio skyriaus vedėjas Juozas Jodelis pažymoje apie stribų padėtį Panevėžio ir Utenos apskrityse rašė, kad stribams skirta mėsa dažniausiai pakeičiama žuvimi, maisto pagal korteles gaunama tik mėnesio pabaigoje, nors Prekybos ministerija stribams maistą skiria iš tikslinio fondo. Valgyklose už mėnesio maitinimą iš stribų imama po 100 rb, bet už korteles gaunamo maisto užtenka tik 15-18 dienų, vėliau valgyklose galima gauti tik duonos. Partijos Telšių apskrities komitetas ataskaitoje CK rašė, jog iš 8 valsčių tik Nevarėnuose yra stribų valgykla, joje galima triskart per dieną valgyti karšto maisto, už kurį reikia mokėti 4-5 rb[43]. Tačiau buvo visokių būdų stribų maistą padaryti sotesnį, ypač kai sovietų valdžia atvirai propagavo eksproprijavimą. Antai partijos Telšių apskrities komitetas CK pranešė, kad toje apskrityje yra 8 valgyklos, kuriose valgo 142 stribai, kiti - savo šeimose. Valgykloms buvo parduota iš vadinamųjų buožių už paruošų nevykdymą atimti 5 galvijai (įvertinti 7500 rb) ir 5 kiaulės (2000 rb)[44].

1946 m. vasarą Vilniaus pataisos darbų pirmojoje kolonijoje stribams buvo pasiūlyta 2250 porų batų, o Kauno „Kepurės", „Žibutės" ir „Dobilo" siuvimo įmonėse pasiūta 2500 vnt. aprangos, kitose įmonėse - dar 450 komplektų. Iki spalio 25 d. toje pat kolonijoje buvo pasiūta 7,8 tūkst. porų batų, o kitose įmonėse - visa apranga[45]. Batai, kurių siuvimu (juos siuvo kriminaliniai kaliniai) rūpinosi aukščiausi marionetinės valdžios pareigūnai, pasirodė esą niekam tikę. Jų po 150 rb už porą stribai prisipirko, bet, tarkime, Panevėžio apskrityje iš 32 porų po vienos operacijos net 17 suiro[46].

Labai daug nutarimų, kuriuos priimdavo aukščiausi sovietiniai organai, tarp jų ir partijos CK, likdavo tik popieriuje. CK kartais

[42] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, I. 51-53.
[43] Ibid., ap. 52, b. 32, 1. 112.
[44] Ibid., ap. 9, b. 594, I. 5-7.
[45] Ibid., b. 265, 1. 111.
[46] VRMA, f. 141, ap. 1. b. 80, 1. 8-12.

tikrindavo, kaip jo nutarimai vykdomi. 1946 m. spalio mėn. buvo patikrinta, kaip vykdomas MT ir CK biuro tų metų liepos 4 d. nutarimas dėl stribų ir jų šeimų materialinės padėties pagerinimo. Nustatyta, kad iki rugsėjo mėn. pabaigos aprangos dar nebuvo gavę Vilniaus, Kretingos ir Varėnos stribai, o batų - 8 apskričių stribai[47].

Dar anksčiau negu stribų valgyklas buvo pradėta steigti stribų bendrabučius - savotiškas stribų kareivines. Jų buvo daugiau nei valgyklų. Antai Marijampolės apskrityje 1946 m. birželį buvo dvi valgyklos ir septyni stribų bendrabučiai[48].

Nustačius atlyginimus, beveik metus visi stribai gavo vienodą atlyginimą. Tuo tarpu jų pareigos, kartu ir atsakomybė, gerokai skyrėsi. Kai kurie stribai nenoriai dirbo jiems primetamą papildomą darbą arba jautėsi nuskriausti, todėl buvo nutarta diferencijuoti ir atlyginimus. Tai padaryta VRM ministro 1946 m. liepos 16 d. įsakymu Nr. 0085. Nuo to laiko būrio vado pavaduotojas ir būrio politinis vadovas gaudavo po 450 rb, o skyrių vadai - po 425 rb[49]. Tuo metu eilinio stribo atlyginimas buvo 370 rb. Tačiau dar net 1947 m. balandžio 1 d. čekistų vadovybės pažymoje LKP(b) CK rašoma, kad būrio vado pavaduotojas ir skyrininkai gauna tokius pat atlyginimus kaip ir eiliniai „liaudies gynėjai"[50]. Matyt, 1946 m. planus diferencijuoti įvairias pareigas einančių stribų atlyginimus tuo metu nebuvo realių galimybių įgyvendinti. Tai padaryta vėliau. Tuo tarpu kylant kaimo milicininkų atlyginimams, kartu kilo ir jiems prilyginti eilinių stribų atlyginimai. 1947 m. kovo mėnesį eilinis stribas gaudavo 475 rb mėnesinį atlyginimą[51].

1946 m. gruodžio 4 d. SSRS MT nutarė pratęsti Lietuvoje materialinį stribų aprūpinimą, t. y. jiems atlyginimus mokėti ir 1947 m. Tačiau stribų etatai buvo sumažinti nuo 11 tūkst. iki 8 tūkst. Šį nutarimą pasirašė MT pirmininko pavaduotojas L. Berija[52]. Stribų etatų skaičius buvo sumažintas dėl įvairių priežasčių; bene svarbiausia ta, kad nesugebėta į stribus prisivilioti tiek žmonių, kiek reikėjo. 1947 m. kovo 20 d. buvo tik 6388 stribai.

[47] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 80, l. 5-7.
[48] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, I. 20.
[49] Ibid., l. 51.
[50] Ibid., ap. 10, b. 273, I. 18.
[51] Ibid., I. 18.
[52] Ibid., I. 3.

Nors buvo mokami atlyginimai, skiriamos maisto kortelės, nedirbantys žemės šeimų nariai buvo laikomi stribų išlaikytiniais ir taip pat gaudavo davinį, vis tiek maisto dažnai trūkdavo. Beje, stribai su kortelėmis net ir 1947 m. viduryje galėjo gauti, t. y. nusipirkti, tiek pat kaip ir 1945 m.: mėnesiui 1800 g mėsos ar žuvies, 400 g riebalų, 1200 g kruopų, 400 g cukraus ir 600 g duonos kasdien. Tačiau ir tą varganą davinį jie ne visuomet laiku gaudavo. Antai Švenčionių apskrities stribai 1947 m. vasario mėn. gavo tik 40 proc. pagal korteles jiems priklausančio maisto, o Mažeikių ir kitų apskričių stribai tris mėnesius pagal korteles gavo tik duonos[53]. Iš Tauragės Centro komitetui buvo rašoma, jog visuose 13 apskrities valsčių stribams yra įsteigtos valgyklos, tačiau joms trūksta produktų. 1946 m. spalio ir lapkričio mėn. Skaudvilėje stribams davė tik miltų, Batakiuose ir Žygaičiuose vietoj duonos davė rugių ir miežių grūdų, o kitų produktų visai nedavė. Niekur negauta taukų[54].

Leningrade buvo užsakyta stribams pasiūti 8 tūkst. šimtasiūlių, tačiau pasiuvo tik 2437. 1947 m. pirmame ketvirtyje stribams buvo skirta 2600 kg muilo, numatyta skirti 527 000 dem juchto, 3873 kg odos, 23 288 m vilnonių ir beveik tiek pat medvilninių audinių, iš kurių kiekvienam stribui būtų pasiūta po batus ir kostiumą[55]. Kaip tuo metu stribai buvo aprūpinami apranga, galima spręsti iš MVD Prienų apskrities skyriaus viršininko plk. Ivano Vorošilovo 1946 m. pabaigoje į OBB atsiųsto rašto. Jame rašoma, kad prasidėjus šalčiams dalies stribų nei kovai, nei pastatų apsaugai negalima panaudoti, nes jie neturi šiltos aprangos ir todėl net mėgina maištauti.

5 Birštono stribai buvo atėję pas valsčiaus poskyrio viršininką ir pareiškė, kad jie nieko nedirbs, sėdės budėjimo patalpose, nes neturi šiltų drabužių. Viršininkas prašė Prienų stribams skirti puskailinių, veltinių, šimtasiūlių, vatinių kelnių, paprastų ir aulinių batų. Pasak jo, panaši padėtis ir kitur, ypač Šilavote ir Pakuonyje[56].

1947 m. lapkričio 14 d. LKP(b) CK biuras priėmė eilinį nutarimą „Dėl liaudies gynėjų būrių sustiprinimo", kurio šešiuose paragrafuose rašoma, jog nuo tų metų spalio 1 d. papildomam stribų

[53] Ibid., I. U.
[54] Ibid., b. 284, I. 5.
[55] Ibid., b. 273, I. 7, 4.
[56] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, I. 456.

maitinimui skiriama 8 tūkst. sausų davinių „pagal ypatingojo sąrašo normas". Nutarta dienai skirti po 700 g duonos (iki tol buvo 600 g). Be abejo, tai buvo labai reikšmingas priedas, nes prie eilinio stribo atlyginimo - 475 rb - prisidėjo 214 rb sauso davinio vertė, t. y. stribų atlyginimai padidėjo beveik 45 proc. Be to, minėtame LKP(b) CK biuro nutarime dar nurodoma iš vietinio biudžeto suremontuoti stribų bendrabučius ir kitas jų patalpas. Numatoma žuvusių stribų šeimoms skirti 500 porų moteriškų, 1000 porų vyriškų batų, 5000 m medvilnės, už 15 tūkst. rb trikotažo ir vilnos gaminių.

Ypač iškalbingas yra J. Stalino pasirašytas SSRS MT 1947 m. rugsėjo 29 d. nutarimas Nr. 3387-1107ss. Jame rašoma:

Visiškai slaptai

SSR Sąjungos Ministrų Tarybos nutarimas Nr. 3387-1107ss

1947 09 29 d.

Apie priemones kovoje su banditizmu Lietuvos SSR teritorijoje

1. Leisti SSRS MGB ištremti už Lietuvos SSR ribų banditų ir banditų rėmėjų - buožių šeimas. Trėmimus vykdyti kiekvienu atskiru atveju nusprendus SSRS MGB Ypatingajam pasitarimui, atsakant į banditų įvykdytus teroro aktus.

2. ***Pavedama SSRS valstybės saugumo ministerijai aprūpinti ginklais Lietuvos SSR kaimo aktyvą, dalyvaujantį kovoje su banditais.***

3. Įpareigoti SSRS prekybos ministeriją kas mėnesį skirti SSRS MGB papildomam Lietuvos SSR liaudies gynėjų aprūpinimui 8000 sausų [maisto] davinių pagal ypatingojo sąrašo normas, taip pat aprūpinti juos duona po 700 g per dieną.

4. Pratęsti 1948 metams SSRS Liaudies Komisarų Tarybos 1945 m. rugpjūčio 22 d. nutarimo Nr. 2107-544ss „Apie materialinį Lietuvos SSR naikintojų batalionų karių aprūpinimą" veikimą.

5. Įpareigoti SSRS valstybinį plano komitetą numatyti 1949 m. I ketvirtyje SSRS MGB skirti 8000 porų kerzinių batų ir 200 tūkst. metrų medvilninės medžiagos, iš kurios būtų pasiūta 8000 aprangos komplektų Lietuvos SSR liaudies gynėjams[57].

[57] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 352-353.

SSRS MT 1948 m. spalio 25 d. nutarime, kurį irgi pasirašė J. Stalinas, numatyta 1949 m. aprūpinti 8 tūkst. LSSR „liaudies būrių kovotojų ir vadų", jame taip pat nurodoma, kad SSRS MGB ir SSRS finansų ministerija turi pristatyti 8 tūkst. stribų išlaikymo sąmatą[58].

Išlikusi 8 tūkst. stribų 1949 m. išlaikymo sąmata buvo tik projektas. Ar visas projektas buvo patvirtintas - galima tik spėlioti, bet atlyginimų sąmata tikrai buvo patvirtinta. Štai kokios išlaidos numatytos tame projekte:

I. Atlyginimai ir priedai: būrių vadų pavaduotojų - 390 x 700 rb = 273 000 rb.

Skyrių vadų - 635 x 600 rb - 381 000 rb.

Eilinių kovotojų - 6975 x 475 rb = 3 323 125 rb (turi būti 3 313 125).

Maisto davinių: 8000 davinių x 214 rb = 1 712 000 rb.

Iš viso 5 689 125 x 12 mėn. = 68 269 500 rb.

II. Apranga: pilotė, ausinė kepurė, milinė, palaidinė, plačkelnės, kerziniai batai, žieminiai ir vasariniai autai, diržas, pusbačiai, apatiniai baltiniai, apatinės kelnės, vatinės kelnės - 1017,41 rb x 8000 stribų - 8 139 280 rb.

III. Lovos skalbiniai: 268,66 rb x 4000 vnt. = 1 074 640 rb.

IV. Patalpų remontas: 401 373 rb.

V. Komunalinės paslaugos: 6 rb mėnesiui x 8000 stribų = 48 000 x 12 mėn. = 576 000 rb.

VI. Kuras būrių bendrabučiams ir raudoniesiems kampeliams: 234 432 rb (buvo 333 būriai).

VII. Kultūrai ir švietimui: 2,5 rb x 8000 stribų = 20 000 rb.

VIII. Inventoriui įsigyti ir remontui - 1 301 614 rb.

IX. Ginklams įsigyti - 3 021 806,5 rb.

X. Tvarsčiams - 16 000 rb[59].

Iš viso 1949 m. sąmatos projekte stribų išlaikymui buvo numatyta išleisti 83 054 645,5 rb.

Taigi užsimota plačiai. Nemokamai numatyta išduoti visą sovietinės armijos karių aprangą. Taip pat numatyta masiškai keisti susidėvėjusius ginklus. Kaip minėta, apranga stribams pirmą kartą buvo skirta LKT 1945 m. rugpjūčio 22 d. nutarimu (tai buvo dė-

[58] LYA, f. i, ap. 3, b. 255, 1. 88.

[59] Ibid., I. 89-92.

vėtą, tik sutaisyta kariškių apranga). 1948 m. liepos 29 d. LSSR MGB ministras D. Jefimovas rašė į ministeriją Maskvoje, kad visa ta apranga jau susidėvėjo, o iš vietinių išteklių pasiūtą aprangą stribai turėdavo nusipirkti už savo pinigus.

Po metų, 1950 m. gegužės mėn., stribai ir kiti būrių pareigūnai gaudavo tokį atlyginimą:

Pareigos	Atlyginimas	Nemokamas maisto davinys	Iš viso rb
Eilinis stribas	475	131	606
Skyriaus vadas	600	131	731
Būrio vado pavad.	700	131	831
Kadrų inspektorius	600	131	731
Štabo viršininko pavad.	700	131	831
Karinio-ūkinio aprūpinimo inspektorius	475	131	606[60]

Be maisto, aprangos ir ginkluotės, buvo reglamentuojamos ir kitos stribų gyvenimo sritys. Nuo 1948 m. stribus pradėta leisti 12 darbo dienų atostogų. Reikalauta, kad MGB skyriai tiksliai fiksuotų stribų atostogas; išeidami ir grįžę iš atostogų stribai turėdavo pasirašyti atostogų apskaitos knygoje[61].

Numatyta, kad mirusio, bet ne žuvusio stribo laidotuvėms mieste turi būti skirta iki 200 rb, kaime - iki 100 rb. Toliau buvo rūpinamasi žuvusių stribų šeimomis. MGB ministro pavaduotojas P. Kapralovas 1948 m. rugpjūčio 17 d. apskričių skyrių viršininkams priminė, kad pagal LSSR MT 1945 m. kovo 21 d. nuostatus, žuvusių stribų šeimos, jei šeimoje nėra galinčių dirbti, gauna personalines pensijas arba vienkartinę pašalpą. Pasak jo, gauti tokias pensijas turėtų padėti stribų štabai, bet ne visi tai žino ir kreipiasi vėluodami. P. Kapralovas įsakė patikrinti, ar visos žuvusiųjų šeimos gauna pensijas bei vienkartines pašalpas, ir nustačius, kad yra negaunančių, padėti toms šeimoms sutvarkyti pensijų gavimo dokumentus[62].

1951 m. LSSR stribų išlaikymui buvo numatytos tokios išlaidos:

1 straipsnis - atlyginimai:

Būrių vadų pavaduotojų - 420 x 700 rb = 294 000 rb.

[60] LYA, f. 1, ap. 3, b. 348, l. 79.
[61] Ibid., b. 269, I. 62.
[62] Ibid., I. 59.

Skyrių vadų - 585 x 600 rb = 351 000 rb.

Politinių vadovų - 327 x 600 rb = 196 200 rb.

Kovotojų - 6668 x 475 rb = 3 167 300 rb.

Iš viso mėnesiui 4 008 500 rb. Metams - 4 008 500 x 12 = 48 102 000 rb.

Įvairūs priedai - 638 502 rb.

2 straipsnis - aprūpinimas kelionėje: 532 000 rb.

3 straipsnis - valstybinis aprūpinimas (gimimo ir mirimo pašalpos, draudimas, medicina ir kt.): 189 000 rb.

4 straipsnis - administracinės išlaidos (patalpų nuoma, jų išlaikymas, kanalizacija ir vandentiekis, ūkio išlaidos, remontas, šildymas ir t. t.): 1 717 525 rb.

5 straipsnis - operacinės išlaidos (sandėliai, pirtys, sportas): 369 500 rb.

6 straipsnis - pervežimai: 364 600 rb.

7 straipsnis - maitinimas: maisto davinio kaina - 131,50 rb x 8000 stribų x 12 mėn. = 12 624 000 rb.

[...]

10 straipsnis - kulturos ir švietimo išlaidos (laikraščiai ir kt.): 142 590 rb.

[...]

12 straipsnis - mokymo išlaidos: 135 680 rb.

13 straipsnis - kapitalinis remontas: 561 600 rb.

14 straipsnis - ginklų įsigijimas: 1 918 995 rb.

[...]

20 straipsnis - apranga (pilotė, ausinė kepurė, milinė, vatinės kelnės, palaidinė, kelnės, apatiniai baltiniai ir kelnės, kerziniai batai, vasariniai ir žieminiai autai, diržai): 941,35 rb x 8000 stribų = 6 661 215 rb (išskaityta 2674 milinių, gautų anksčiau, vertė).

Patalynė - 309 rb x 4000 = 1 236 000 rb.

Iš viso 75 193 207 rb[63].

Taigi stribų materialinis aprūpinimas vis labiau gerėjo, išlaidos vis labiau buvo detalizuojamos.

1951 m. liepos 29 d. buvo patvirtinta 6 puslapių „Instrukcija apie LSSR liaudies gynėjų materialinio aprūpinimo išdavimą ir

[63] Ibid., b. 403, I. 10.

apskaitą". Joje išvardijama stribų vasaros apranga: pilotė, palaidinė, plačkelnės, apatiniai baltiniai ir kelnės, vasariniai autai. Žiemą stribas turėjo gauti ausinę kepurę, milinę ir žieminius autus. Milinė ir ausinė kepurė buvo duodama dvejiems metams, kita apranga - metams[64]. Matyt, maždaug 1952 m. stribų aprangos klausimai buvo beveik išspręsti. MGB Šiaulių srities valdyba į Vilnių 1953 m. pradžioje pranešė, kad jų srities stribai vasaros ir žiemos apranga visiškai aprūpinti[65].

Toliau buvo rūpinamasi stribais, nukentėjusiais nuo partizanų. MGB 1950 m. spalio 14 d. kreipėsi į MT pirmininką M. Gedvilą su prašymu, kad personalinės pensijos būtų skiriamos ir invalidais tapusiems stribams, o šiems mirus - jų šeimoms. Mat LKT ir LKP(b) CK 1945 m. liepos 24 d. nutarimu Nr. 147s buvo numatoma personalines pensijas skirti tik žuvusių stribų šeimoms. M. Gedvilas 1951 m. birželio 22 d. pasirašė nutarimą Nr. 527s, kuriame nurodoma stribams, tapusiems I, II ar III grupių invalidais „vykdant tarnybines pareigas kovoje su liaudies priešais", skirti vietinės reikšmės personalines pensijas, o tokiam stribui mirus, tą pensiją skirti jo šeimai. Taip pat nurodoma, kad tarnyba stribų būriuose įskaitoma į darbo stažą[66]. Kita vertus, stribai, būdami tarsi savanoriais kovotojais, negaudavo to, ką gaudavo panašų darbą dirbantys pareigūnai. Jie negaudavo procentinio atlyginimo priedo už ištarnautą laiką, kokį gaudavo milicininkai, jų negydė uždaros MVD ar MGB poliklinikos ir ligoninės (turėjo naudotis tomis pačiomis kaip ir kiti žmonės).

1952 m. Maskva skyrė 120 tūkst. rb išpirkti stribams sanatorinius kelialapius[67], kurių seniai prašė LSSR čekistai.

1952m. kovo 15 d. LSSR MT išleido potvarkį, kuriame nurodoma iš vietinio biudžeto remontuoti stribams patalpas. Vykdant tą potvarkį, Šiaulių srityje remontui 1952 m. buvo skirta 85 tūkst. rublių[68].

1953 m. sąmatoje buvo numatyta išlaikyti 6 tūkst. stribų ir pagal visus sąmatos straipsnius tam skirti iš viso 45 672 700 rb[69]. Lyginant su ankstesnių metų sąmatomis, matyti, kad padaugėjo

[64] LYA, f. 1, ap. 16, b. 380, I. 30.
[65] Ibid., b. 951, 1. 15.
[66] VRMA, f. 141, ap. I, b. 190, I. 35.
[67] LYA, f. 1, ap. 3, b. 402, 1. 72.
[68] Ibid., ap. 16, b. 937, 1. 99.
[69] Ibid., ap. 3, b. 402, I. 160.

stribų pareigų, nenumatoma lėšų naujiems ginklams įsigyti (turbūt jų jau turėta pakankamai) bei stribų aprangai (kodėl - sunku pasakyti, nes dauguma aprangos susidėvėdavo per metus). Kalbant apie tuos iš sąjunginio biudžeto skirtus pinigus kyla mintis, kurgi buvo dedami neišnaudoti pinigai (nuolat trūko 20-40 proc. stribų, o lėšos jiems išlaikyti buvo skiriamos). Ši paslaptis yra paskendusi LSSR MGB finansų skyriuje.

1954 m. sąmatoje buvo patvirtinta 2000 stribų etatų. Kokių buvo prikurta pareigų ir kokie atlyginimai joms buvo skirti, matyti iš tų metų sąmatos išlaidų pirmo straipsnio. Ten numatytos tokios pareigos:

1. Štabų viršininkų pavaduotojų - 27 x 700 rb = 18 900 rb.
2. Kadrų inspektorių - 18 x 600 rb = 10 800 rb.
3. Karinio-ūkinio aprūpinimo inspektorių - 61 x 600 rb = 36 600 rb.
4. Sanitarijos instruktorių - 27 x 600 rb = 16 200 rb.
5. Būrio vadų - 90 x 700 rb = 63 000 rb.
6. Būrio politinių vadovų - 99 x 600 rb = 59 400 rb.
7. Skyriaus vadų - 158 x 600 rb = 94 800 rb.
8. Sanitarų - 99 x 475 rb = 47 025 rb.
9. Sąskaitininkų-iždininkų - 18 x 475 rb = 8550 rb.
10. Vairuotojų - 64 x 475 rb = 30 400 rb.
11. Ginklų technikų - 4 x 700 rb = 2800 rb.
12. Ginklų meistrų - 4 x 600 rb = 2400 rb.
13. Vairuotojų prie MVD ūkio dalies - 3 x 600 rb = 1800 rb.
14. Sandėlininkų - 2 x 600 rb = 1200 rb.
15. MVD ūkio dalies inspektorių - 5 x 900 rb = 4500 rb.
16. MVD finansų skyriaus buhalterių - 3 x 900 rb = 2700 rb.
17. „Liaudies gynėjų" - 1318 x 475 rb = 626 050 rb.

Iš viso vienam mėnesiui - 1 027 125 rb x 12 mėn. = 12 325 500 rb.

Pagal visus kitus straipsnius buvo numatoma išleisti dar apie pusę milijono rublių. Tarp jų daugiausia pinigų skirta maisto daviniui, nors vieno davinio kaina ir buvo sumažinta iki 77 rb[70].

Tačiau, kai kurių čekistų nuomone, nepaisant nemažų čekistinės ir ypač partinės vadovybės pastangų, stribų „materialinės sąlygos yra nepatenkinamos". Taip konstatuota MGB Vilniaus sri-

[70] Ibid., b. 479, I. 95.

ties valdybos viršininko M. Jakovlevo 1953 m. sausio 30 d. rašte partijos srities komiteto sekretoriui F. Bieliauskui. Jame išvardyti stribų būriai, kurių buveinės - bendrabučiai ar budėjimo patalpos - yra neremontuojamos ir net nešildomos. Alantos stribai 1952 m. buvo tris kartus priversti keisti patalpas, nes jos visiškai netiko gyventi. Tverečiuje stribų patalpos neremontuotos ir nešildomos. Zarasų stribai gyveno neremontuotose patalpose, kurių stogas kiauras, o krosnis sugriuvusi. Taip pat neremontuotose patalpose gyveno Dusetų, Veprių, Pabaisko, Taujėnų ir Kavarsko stribai. Vadinamuosiuose operatyviniuose punktuose įkurdinti stribai blogai aprūpinami maistu. Svėdasuose ir Skiemonyse į parduotuvę 30-35 kg duonos atvežama vieną kartą per savaitę, todėl stribams dažnai tekdavo tik po pusę duonos kepaliuko, o kitų produktų jie visiškai negaudavo. Pasak viršininko, panaši padėtis buvo Giedraičiuose, Tverečiuje, Merkinėje, Marcinkonyse ir visame Smėlių rajone. Kai kur stribų šeimos gyveno neremontuotuose butuose. M. Jakovlevas prašė partijos ir vykdomuosius komitetus pagerinti stribų buitį[71]. Be abejo, taip buvo todėl, kad apskritai to meto buitis buvo skurdi, be to, okupacinė valdžia į stribus žiūrėjo kaip į žemiausioje pakopoje esančius kolaborantų bendrijos narius.

Vis dėlto materialinio stribų aprūpinimo pažanga, palyginus su ankstesniais metais, buvo akivaizdi. Antai ministras P. Kondakovas, iš MGB sričių valdybų surinkęs paraiškas, 1953 m. sausio 17 d. rašte Maskvai prašė stribams skirti 20 mašinų GAZ, 500 puskailinių, 500 šimtasiūlių, 500 vatinių kelnių, 1000 veltinių ir tiek pat kerzinių batų, 1000 slidžių, 2,5 tūkst. ausinių kepurių. Visa tai gauta, tik dalis aprangos jau buvo naudota[72].

Pirmosiomis 1955 m. dienomis buvo atleisti paskutiniai stribai, nustojo gyvavusi ši gėdinga institucija. Atleisti stribai nebuvo palikti likimo valiai. Rajonų skyriai turėjo MVD ministrui pranešti, kur jie įsidarbino ar buvo įdarbinti. Šiek tiek raštingesni gavo valdiškus, nesunkius darbus. Daug stribų nuėjo dirbti į miliciją, kiti - sargais, gaisrininkais, brigadininkais, kolūkių pirmininkų pavaduotojais ir pan. Tik visiškai neraštingi turėjo tenkintis dar-

[71] LYA, f. 1, ap. 16, b. 29, I. 9-11.

[72] Ibid., ap. 3, b. 1243, I. 87-89.

bininko ar kolūkiečio darbu. Daug buvusių stribų, ne tik rusų, išvažiavo dirbti į Rusiją, matyt, bėgdami toliau nuo tų vietų, kur sklido gandai apie jų niekšišką veiklą.

Tačiau didžiausią rūpestį stribais sovietai parodė gerokai vėliau - devintojo dešimtmečio pradžioje. Jiems masiškai KGB ir MVD (pastaroji tvarkė dokumentus tų stribų, kurie nuėjo dirbti į miliciją), per daug nesigilindamos į tai, kiek konkretus stribas dalyvavo kovose, pradėjo dalyti „Karo dalyvio pažymėjimus". Šiuos pažymėjimus turintiems asmenims buvo teikiama nemažai privilegijų: jie gaudavo padidintą pensiją, lengvatų gydantis, mokant mokestį už butą, važiuojant visuomeniniu transportu ir t. t. Su šių pažymėjimų suteikimu susiję ir kiti panašūs dokumentai yra gana įdomūs. Vienoje VRM archyvo byloje yra 62 buvusių stribų, vėliau dirbusių milicijoje, kuriuos MVD ministras Stasys Lisauskas pristatė apdovanoti Tėvynės karo II laipsnio ordinu, įsakymas-sąrašas, sudarytas 1985 m. kovo mėn. Tame įsakyme yra tokia formuluotė: „....m. ... dienų tiesiogiai dalyvavo kovos operacijose likviduojant nacionalistinį pogrindį (banditizmą) Lietuvos SSR teritorijoje". Tarp buvusių stribų, kurie buvo verti to ordino, vieno kovų trukmė nenurodyta, vienuolika kovojo 5 dienas, du - 6 d., septyni - 7 d., trys - 8 d., penkiolika - 10 d., septyni - 15 d., keturi - 20 d., vienas - 22 d., vienas - 46 d., trys - 2 mėn., po vieną - 3, 5, 6, 8 ir 11 mėnesių[73]. Panašūs ir kituose sąrašuose pateikiami duomenys. Norint gauti tą daug lengvatų teikiantį pažymėjimą, minimalus kovose praleistų dienų skaičius, matyt, turėjo būti dvi dienos. Antai H. Vasbergas, būdamas kursantu, 1948-1951 m. tris dienas dalyvavo kovinėse operacijose, ir už tai jam 1986 m. vasario 25 d. buvo įteiktas „Karo dalyvio pažymėjimas". Ignalinos rajone gyvenęs J. Daubaras (stribu tarnavo 1945 m.) dvi dienas tiesiogiai dalyvavo kovose ir už tai 1986 m. kovo 21 d. gavo minėtą pažymėjimą[74]. Visi šie duomenys dar kartą patvirtina, kad dauguma stribų (per 85 proc.) kovose su partizanais nedalyvavo nė mėnesio, tik terorizavo valstiečius, saugojo savo ir čekistų būstines bei kolūkius. Už tai vėliau jie buvo gerai materialiai aprūpinti. Beveik visi stribai, baigę savo „tarnybą", gavo bu-

[73] VRMA, arch. Nr. 381, I. 318-331.

[74] Ibid., I. 337.

tus. Tik jų sugedusi prigimtis kalta, kad daugeliui jų tai neišėjo į naudą - viskas buvo pragerta ir iššvaistyta. Beje, minėtų „Karo dalyvio pažymėjimų" įteikimas stribams sumenkino Antrojo pasaulinio karo frontuose kovojusių žmonių vardą. Be to, tai buvo sovietinės propagandos nuoroda, kad mūsų partizanai prilyginami fašistinės Vokietijos kariams.

Dabartiniai rusų tyrinėtojai, rašantys apie pokario pasipriešinimą sovietams, pažymi, kad slopindama tą pasipriešinimą Sovietų Sąjunga išeikvojo labai daug materialinių išteklių. Vien stribų išlaikymas Lietuvoje (jų atlyginimai, apranga, ginkluotė, iš dalies apgyvendinimas ir kt.) sąjunginiam biudžetui atsiėjo apie 545 mln. rb (1945 m. - 16 mln., 1946 m. - 50 mln., 1947-1952 m. - kasmet nuo 60 iki 80 mln., 1953 m. - 46 mln., 1954 m. - 13 mln.) Matyt, dar apie 100-150 mln. rb stribams buvo skirta iš vadinamojo vietinio biudžeto, tvarkant jų telkimosi būstus, šelpiant maistu, duodant pašalpas bei pensijas, gydant ir t. t. Kad tai buvo nemenkos sumos, galima spręsti iš to, jog LSSR 1946 m. visas biudžetas buvo 153,3 mln. rb (valstybinis biudžetas - 76,6 mln., respublikinis - 41,3 mln., vietinis - 35,3 mln.)[75]. Kiek stribai sunaikino materialinių vertybių jas iš mūsų žmonių pavogdami, išplėšdami, pravalgydami, pragerdami ar apskritai sunaikindami - niekas nenustatys. Dėl jų Lietuvos gyventojai patyrė didžiulių nesuskaičiuojamų materialinių nuostolių. Dar didesni buvo moraliniai nuostoliai.

Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti ginkluoti dariniai

Okupantai, 1945 m. antroje pusėje įsitikinę, jog šiurkščia karine jėga sunkiai palauš lietuvių tautos pasipriešinimą, pradėjo įgyvendinti NKVD liaudies komisaro L. Berijos 1945 m. spalio 12 d. direktyvą[1], kurioje nurodyta karinę jėgą derinti su agentūrinėmis priemonėmis, t. y. pradėjo kurti platų agentų informatorių tinklą.

[75] Lietuviškoji tarybinė enciklopedijų, Vilnius, 1977, t. 2, p. 176.

[1] Lietuvos partizanų kovos..., p. 228-229.

Tuo atėjūnai siekė užsitikrinti vietinių užmaskuotų kolaborantų paramą ir jų padedami sutriuškinti pogrindį. Agentai informatoriai veikė slapta, tam tikromis aplinkybėmis jie turėjo apsimesti sovietų priešais. Be agentų, reikėjo plėsti ir atvirai sovietų valdžią palaikančių žmonių būrį. Tuo metu geriausias būdas žmogų įtraukti į okupantų veiklą ir jo nepaleisti buvo toks: duoti tam žmogui šautuvą. Aišku, tai buvo rizikinga, nes pasitaikydavo, kad žmogus, gavęs ginklą, visai nesipriešindamas jį atiduodavo partizanams. Tačiau tokia rizika okupantams apsimokėjo, juo labiau kad jie veikė gana gudriai; paėmęs ginklą žmogus jau neištrūkdavo iš okupacinės valdžios struktūrų - tiek komunistų partijos, tiek saugumo organų - akiračio. Buvo stengiamasi apginkluoti ne tik komunistų partijos narius ir komjaunuolius, t. y. tuos žmones, kurie savo likimą beatodairiškai susiejo su okupantais, bet ir nemažą dalį tarnautojų. Į kaimą vykstantys mokesčių, paruošų įstaigų darbuotojai paprastai būdavo apginkluojami (dažniausiai juos lydėdavo ir stribai). Net mokytojams, vykstantiems agituoti, ypač prieš rinkimus, stengtasi įbrukti šautuvą. Buvo tikimasi - ir ne be pagrindo, - kad iš okupantų rankų paėmęs ginklą ir su juo pavaikščiojęs žmogus bus priverstas glaustis prie naujosios valdžios, nes aplinkinių žmonių akyse jis jau galėjo tapti išdaviku. Toks ginklą į rankas paėmęs žmogus prie atėjūnų dar labiau glausdavosi po susidūrimo ar susišaudymo su partizanais, ypač kai iš vienos ar kitos pusės būdavo praliejamas kraujas.

Daug lėmė ir komunistų bei čekistų vadų ideologinis fanatizmas. Būdami marksizmo idėjų, be to, suvulgarintų, uolūs sekėjai, dalis jų buvo įsitikinę, kad vadinamieji Lietuvos darbo žmonės, tarp jų ir dauguma valstiečių, turi juos palaikyti. Jie savęs nelaikė okupantais ir kolaborantais, o tvirtai tikėjo, kad į Lietuvą atnešė pažangesnę - socialistinę santvarką, kuriai priešinasi tik nedaugelis dėl savo klasinės prigimties ir vienas kitas suklaidintas. Štai kaip 1945 m. rugpjūčio 24 d. LKP(b) CK VII plenume, kuriame buvo svarstomas VKP(b) 1945 m. rugpjūčio 15 d. nutarimas dėl LKP(b) CK darbo trūkumų ir klaidų, samprotavo NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje gen. ltn. I. Tkačenka: „Negalima sėdėti ir laukti, kad kada nors ateis kariuomenė ir sumuš gaujas arba jos legalizuosis. Reikia visiems, kam patikėtas partinio ar sovietinio

darbo baras, duoti į rankas ginklą, organizuoti ir apginkluoti varguomenės ir darbininkų aktyvą ir kartu su jais likviduoti gaujas. [...] Metas pakelti visą liaudį į kovą su banditizmu"[2]. Tiesa, šiuos žodžius pasakė rusas, tiksliau - surusėjęs ukrainietis. Lietuviai komunistai kalbėdavo atsargiau, nes geriau žinojo tikrąją padėtį, tačiau prasmė būdavo panaši. Antai LKP(b) CK XI plenumo nutarimo 31 paragrafe, atsiliepiant į VKP(b) CK 1946 m. spalio 5 d. nutarimą „Dėl Lietuvos KP(b) CK darbo", rašoma: „[...] imtis veiksmingesnių priemonių atskleidžiant ir sutriuškinant nacionalistinį pogrindį ir jo ginkluotų gaujų likučius. Pagerinti MVD ir MGB organų darbą. Tinkamai panaudoti karines dalis. Sustiprinti liaudies gynėjų būrius, pakelti jų kovingumą ir aktyvumą kovoje su banditais. Visapusiškai sustiprinti politinį masinį darbą tarp samdinių, varguomenės ir vidutinių valstiečių, įtraukiant juos į aktyvią kovą, kad greičiau būtų likviduotas banditizmas"[3].

Vietiniai komunistai ir okupantai buvo gana išradingi. Jie ne kartą mėgino iš mūsų šalies gyventojų sukurti ginkluotas grupes ir suteikti joms organizacinę struktūrą. Geriausiai jiems sekėsi kurti vadinamojo sovietinio partinio aktyvo ginkluotas grupes. Tokiai grupei, būdamas vienos Kauno įmonės komsorgu, priklausė rašytojas Vytautas Petkevičius. Si grupė daugiausia veikė Prienų ir Vilkijos apylinkėse.

Pagal tarptautinius žodynus, „aktyvas" yra „veikliausi kurios nors organizacijos (partijos, sąjungos, draugijos) nariai". Taigi komunistai, savo sukurtą darinį pavadinę „ginkluotu sovietiniu partiniu aktyvu", šiek tiek prasilenkė su žodynų tiesa, nes aktyvistais pavadino ir tarnautojus, kuriems į rankas būdavo įduodamas, kartais ir įbrukamas ginklas. Toli gražu ne visi jie buvo komunistų partijos ar komjaunimo nariai.

Sovietmečiu visuotinai, o ir dabar retsykiais mūsų partizanai kaltinami sušaudę tūkstančius „nekaltų civilių žmonių". Iš tikrųjų partizanai sušaudė ar kitaip sunaikino apie 12 tūkst. (P. Raslano duomenimis) civilių Lietuvos gyventojų, iš jų apie 2 tūkst. vadinamųjų sovietinių partinių aktyvistų, kurie visi buvo ginkluoti. Kiti - įvairių kategorijų žmonės: informatoriai, smulkūs skundi-

[2] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 16, l. 244.

[3] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 80, l. 20.

kai, asmenys, pasirašinėję trėmimo dokumentus, simpatizavę okupantams ir pan. Beje, nemažai ir šių „civilių žmonių" buvo ginkluoti, ginklus gavę iš čekistų, o tai esant karo padėčiai (partizanai karo padėtį buvo paskelbę nuo pat okupacijos pradžios) reiškė didžiausią išdavystę, už kurią visų šalių ir laikų partizanai baudė mirtimi. Bet, kaip matysime iš toliau dėstomų faktų, partizanai anaiptol ne visuomet sušaudydavo tuos apginkluotus žmones. Kartais jų net neliesdavo, tik atimdavo ginklus. Tačiau tokio žmogaus, kuris turėdavo ginklą ir dar skųsdavo savo kaimynus, tikrai laukdavo mirtis.

Štai ką A. Sniečkui 1949 m. rudenį rašė Lietuvos pasienio apygardos prokuroras justicijos pplk. S. Grimovičius, pranešdamas apie čekistinės kariuomenės klaidas: „Galima pateikti daug pavyzdžių, kai nuo banditų rankų žuvo liudytojai, informatoriai ir kiti asmenys, pritraukti bendradarbiauti; taip atsitinka todėl, kad nepakankamai saugomas paslaptyje jų darbas mūsų naudai"[4]. Čia turimi omenyje daugiausia slaptieji okupantų bendradarbiai, o aktyvistai ir kitos panašios grupės veikė daugmaž atvirai, bet buvo ne mažiau pavojingos.

Patys partizanų vadai ginkluotus aktyvistus laikė tautos išdavikais, vertais mirties bausmės. Antai Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio (LLKS) tarybos 1949 m. vasario 11-17 d. posėdžių protokolo 12 paragrafe rašoma: „Prieita bendros nuomonės jėgos nedemonstruoti, veikti daugiau gudrumu, nors tam tikrais atvejais jėgos parodymas rekomenduotinas. Operacijoms naudoti minimalų žmonių skaičių. Ginkluotų asmenų grupes ar paskirus ginkluotus asmenis be atodairos naikinti. Išdavikus griežčiausiai bausti, bausmės įvykdymą viešai paskelbti"[5]. Kitame tarybos dokumente rašoma: „VKP(b) nariai, ginkluoti okupacinės valdžios pareigūnai ir visi kiti tautai priešiškais tikslais apginkluoti asmenys skaitomi lietuvių tautos išdavikais ir todėl iškrenta iš neliečiamumo ribų"[6].

Viename iš atsišaukimų, po kuriuo pasirašė LLKS, rašoma: „Ginklų neimkite! Gana žydberniais tapusių, lietuvių vardą suniekinusių istrebitelių. Jie pardavė Tėvynę už Judo grašius, išbraukė save

[4] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 258, l. 337.
[5] Laisvės kovos 1944-1953 m., Kaunas, 1996, p. 304.
[6] Ibid., p. 310.

iš lietuvių tautos narių tarpo ir amžiais užsitarnavo niekingą išdaviko vardą. Nesutepkite savo rankų vergiją mums atnešusio bolševiko ginklais. Prievarta jų niekam neįbruks ir už neėmimą nesodins kalėjiman, nei trems Sibiran. Griežtai įspėjame, kad ginklą paėmusius LLKS baus mirties bausme"[7]. Tačiau, kaip minėta, tai nereiškė, kad kiekvienas į partizanų rankas patekęs ginkluotas žmogus bus šaudomas. Paprastai būdavo šaudomi tie ginkluotų grupių nariai, kurie ne tik vaikščiodavo su čekistų duotais ginklais, bet ir būdavo dar kuo nors nusikaltę, pavyzdžiui, šnipinėdavo ar pasirašydavo trėmimo dokumentus.

Santykius tarp ginkluotų aktyvistų ir partizanų lemdavo ir vietinės sąlygos, vietos mikroklimatas. Jei tarp aktyvistų pasitaikydavo veiklių ir žiaurių asmenybių, o partizanų būriai būdavo mažiau vadų kontroliuojami, aukų iš abiejų pusių būdavo daug. Pavyzdžiui, Lazdijų apskrityje, kurioje bazavosi Šarūno rinktinė, priklausiusi tai Tauro, tai Dainavos apygardoms, o kartais veikusi visai savarankiškai, pokario metais žuvo 3-5 kartus daugiau žmonių negu kaimyninėse apskrityse.

Kaip vėliau matysime, okupantams nepavyko iš ginkluotų aktyvistų sukurti stiprios jėgos, kuri būtų galėjusi kovoti su partizanais. Jie buvo dar menkesni kariai už stribus. Tačiau vis labiau glausdamiesi prie okupantų ir vykdydami vis drastiškesnius jų nurodymus, nemažai aktyvistų visiškai sužvėrėjo ir į istoriją pateko kaip bjauriausių okupantų užmačių vykdytojai.

Vadinamieji ginkluoti aktyvistai galėjo ir daugiau nulemti pokario kovose, jei tarp jų būtų buvę daugiau stipresnio charakterio žmonių. Aišku, negalima jų visų statyti į vieną gretą, bet daugelis jų buvo tikri menkystės, okupantams nuėję tarnauti ne tiek iš įsitikinimų, kiek dėl materialinės naudos ir nepilnavertiškumo komplekso. Gana tiksliai aktyvistus apibūdino patys čekistai. Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. I. Rudyka 1945 m. pabaigoje rašytame pranešime I. Tkačenkai trijų apskričių - Vilniaus, Alytaus ir Trakų - aktyvistams nerado gero žodžio. Anot jo, visi 37 naujai patvirtinti Trakų apskrities apylinkių pirmininkai yra nepataisomi girtuokliai ir tuo net didžiuojasi. Pasak pulkininko,

[7] LVOA, f. 3377, ap. 55, I. 123.

„daugeliui vietinių partinių ir sovietinių darbuotojų stinga ryžto ir aktyvumo kovoje už sovietų valdžios interesus...", todėl iš Alytaus apskrities 200 ginklus turinčių aktyvistų kovose dalyvauja tik 26 žmonės[8].

Ypač žiauriai ginkluoti aktyvistai elgėsi per masinius trėmimus ir varydami žmones į kolūkius.

Pokariu 1945 m. atsinaujinę Lietuvos gyventojų trėmimai į atokiausias Rusijos vietoves tęsėsi iki 1953 m. Tuo laikotarpiu buvo ištremta 140-160 tūkst. žmonių. Tiek žmonių be vietinių kolaborantų pagalbos rusai nebūtų pajėgę ištremti. Vietiniai išgamos, padėję įvykdyti vieną didžiausių nusikaltimų Lietuvos žemėje (jį žiaurumu ir mastais lenkia tik žydų holokaustas), buvo stribai ir aktyvistai. Tremiamųjų sąrašus sudarydavo čekistai, bet daugiausia duomenų, ką reikia ištremti, jie gaudavo iš vietinių komunistų ir įvairių šnipų. Šeimoms suimti ir nuvežti iki tremiamųjų telkimo punkto buvo sudaromos karinės operatyvinės grupės, susidedančios vidutiniškai iš 8-10 asmenų. Tokią grupę sudarė 1 čekistas,
2 vidaus kariuomenės kariai, 2-3 stribai ir 3-4 vietiniai aktyvistai. Pastarieji dažniausiai surašydavo tremiamųjų turtą ir jį saugodavo, kol jis būdavo perduodamas valstybinei organizacijai ar kolūkiui (beje, kaip rašoma čekistų dokumentuose, dalis to turto neretai būdavo išvagiama, prageriama ar išsidalijama). Viena karinė operatyvinė grupė per dieną išveždavo tris šeimas, o Kaune ir Vilniuje - po vieną. Per masiškiausius trėmimus tų grupių būdavo tūkstančiai: 1948 m. gegužės mėn. - 4 tūkst., 1949 m. kovo 25-28 d. - 2845[9]. Taigi per 1948 m. trėmimus turėjo būti pasitelkta apie 12-14 tūkst. aktyvistų. Kadangi tuo metu vadinamųjų ginkluotų aktyvistų buvo apie 7 tūkst., vadinasi, buvo pasitelkta šiaip jau tarnautojų, daugiausia - komunistų ir komjaunuolių (1948 m. Lietuvoje komunistų galėjo būti apie 12-13 tūkst., komjaunuolių - truputį daugiau; 1950 m. sausio 1 d. LKP(b) narių buvo 27,7 tūkst., VLKJS - per 52 tūkst.).

Aktyvistai daug pasidarbavo ir prievarta varydami žmones į kolūkius. Tą jų „veiklą" geriau suprasti padės toliau pateikiamas

[8] Lietuvos partizanų kovos..., p. 164-173. 1940-1941, 1945-1953 m., Vilnius, 1996,
[9] E. Grunskis, Lietuvos gyventojų trėmimai p. 105.

laiškas, kurį, matyt, čekistai perėmė pašte tikrindami laiškus. A. Sniečkui 1952 m. balandžio 26 d. jį persiuntęs MGB ministro pavaduotojas P. Kondakovas rašė, jog laišką savo pažįstamai į Leningradą siuntė Kazlų Rūdos gyventojas Aleksas Virbolas. Štai tas laiškas (išverstas iš rusų kalbos):

Dana, sveikiname tave ir Genių, bet pas mus jau liūdni reikalai. Mes jau kolūkiečiai. Atvažiavo iš K. Rūdos partijos rajkomo sekretorius, pirmininkas ir 60 aktyvistų, todėl niekas negalėjo atsilaikyti. Kankino tie žvėrys žmones, mušė, sukruvino, kitiems šonai ištino nuo mušimų.

Mūsų tėvą daugiausia kankino už tai, kad tu dėl jų pasiskundei. Namuose kai pradėjo stumdyti ir spardyti, tai be perstojo mušė ir visą laiką rajkomo sekretorius Belkevičius rėkė, kad, matai, valkata, tu mus skundei, ir laikė už gerklės, o kitas stribas laikė jo galvą. Po to sekretorius trenkė jam per pilvą ir liepė jį nuvesti į kamerą. Ten jie tėvo liežuvį su replėmis tempė ir vis rėkė, kad valkata, banditas, banditų šeima, išplėšti jam liežuvį. Tėvą dvi dienas ir naktį išlaikė, jis neiškentė visų kankinimų ir pasirašė.

Per visą tą laiką jis negirdėjo kitų žodžių kaip tik valkata, banditas, banditų gauja; ir mus su Viktoru apšaukė banditais.

Kai tėvą mušė ir liežuvį jo tempė, tą matė Olga ir Matilda Skrinskaitės, gyvenančios Pentupių apylinkės Kižiškių kaime. Liežuvį tėvui plėšė Stasys Garčiauskas, kito nepažįstu.

O mus likusius mušė kitas. Jis gyvena K. Rūdoje ir dirba finansų skyriuje. Aš dabar tau surašysiu visas pavardes ir adresus visų, kurie buvo mušami: Juozas Kavaliauskas, Ieva Jankauskienė, Albina Drižniūtė, Marė Senkuvienė, Leonas Vaitkevičius, Stasys Kaniauskas, Juozas Kurpklevičius, Jurgis Belskis, Andrius Blažys, Marija Jurkšaitė, Olga ir Matilda Skrinskaitės, jie iš Pentupių apylinkės Kižiškių kaimo, ir Antanas Jūraitis.

Vienu žodžiu, visus suvarytus mušė kaip žvėrys.

Dana ir Geniau, padėkite mums, nes mes bejėgiai. Jie ką nori, tą su mumis daro. Sako, mes jus visus sušaudyti galime. Jūs parašykite skundą į SSRS prokuratūrą. Iš visų buvo atimti gyvuliai, grūdai, apskritai viską atėmė.

Dana, padaryk taip, kad juos gerai [neįskaitomas žodis. - J. S.] ***už tai, nes kitaip jie mus sušaudys. Visa šita 60 žmonių gauja veikia vadovaujama rajkomo sekretoriaus Belkevičiaus ir rajono vykdomojo komiteto pirmininko Speičiaus.***

Aleksas

P. Kondakovas pridūrė, jog išklausius liudytojų nustatyta, kad balandžio 1-3 d. Kazlų Rūdos stribai iš tikrųjų buvo Subačiškių ir Pentupių apylinkėse, dengė 60 aktyvistų grupę, kuriai vadovavo LKP(b) Kazlų Rūdos rajono komiteto sekretorius Belkevičius ir rajono vykdomojo komiteto pirmininkas Speičius. Nenorinčius stoti į kolūkį žmones mušė, uždarė kolūkiečio Šveikausko kluone ir užrakino; 30 žmonių tris paras laikė be maisto. Čekisto teigimu, stribai nepažeidė socialistinio teisėtumo[10]. Šiuo atveju, matyt, stribai iš tiesų nebuvo pagrindiniai „veikėjai". Pasak P. Kondakovo, tai A. Sniečkaus partiečių savavaliavimas, o stribai buvo priversti paklusti viršininkų nurodymams.

Apskritai tiek partijos, tiek čekistų vadai, tirdami tokius atvejus, ciniškai apsimetinėjo, tarsi jie čia niekuo dėti: atseit kalti ne jie, o vietiniai valdžios organai, pasirinkę netinkamas priemones. Tuo tarpu partijos vadovybė, liepdama vietiniams organams per metus ar pusantrų visos Lietuvos ūkininkus suvaryti į kolūkius, gerai žinojo, jog be baisaus teroro to padaryti nebus įmanoma. Todėl ir buvo žmonės statomi prie sienos, marinami badu, o komunistų vadai apsimetinėjo, kad tam jie nepritaria. Beje, šiuo atveju Kazlų Rūdos partiečius iš pusiausvyros, matyt, išvedė ir tai, jog tų dviejų kaimų - Subačiškių ir Pentupių - gyventojai buvo vieni iš nedaugelio, atlaikiusių ne vieną tokį spaudimą (1952 m. pradžioje į kolūkius buvo suvaryta 94 proc. valstiečių).

Šimtai tūkstančių Lietuvos žmonių, tremiamų ir varomų į kolūkius, patyrė aktyvistų ir stribų smurtą, kuris dažnai būdavo brutalesnis net už rusų karių smurtą. Šitai ypač dažnai savo atsiminimuose mini ne vienas tremtinys. Deja, duomenų apie šią aktyvistų veiklos sritį čekistų ir partijos dokumentuose nedaug pavyko rasti; daugiausia rašoma apie aktyvistų kovą - tikrą ar tariamą - su partizanais, t. y. apie tą jų veiklos sritį, kurioje jie, ko gero, mažiausiai nuveikė.

Šį tą aktyvistai nuveikė sovietinių rinkimų metu. Nors Sovietų Sąjungoje rinkimai buvo fiktyvūs (vienas partijos parinktas kandidatas, masiniai balsavusiųjų prirašinėjimai ir kt.), tačiau jie buvo vykdomi gana triukšmingai, norint įtikinti tiek savo žmones (ko

[10] LYA. f. 1, ap. 10, b. 133, I. 1.

gero, net save pačius), tiek užsienį, kad įvyko kažkas reikšmingo, lemiančio valstybės gyvenimą. Pirmuosiuose rinkimuose 1946 m. aktyvistai buvo rinkimų komisijų nariais, o per vėlesnius rinkimus jie buvo naudojami ir kaip karinė jėga - saugojo rinkimų apylinkių būstines. 1948 m. per rinkimus į vietines tarybas Utenos apskrities rinkimų apylinkių būstinės buvo saugomos nuo sausio 10 iki 19 d. Už jų apsaugą buvo atsakingi MGB ir MVD darbuotojai, o saugojo jas MGB ir sovietinės armijos kariuomenė bei stribai. Visose rinkimų apylinkėse kartu su jais buvo po 2-5 ginkluotus aktyvistus. Visas Utenos miesto ir valsčių centrų rinkimų apylinkių būstines saugojo tik ginkluoti aktyvistai, o miesteliuose visur buvo ir stribų rezervas[11]. Matyt, panašiai buvo ir kitose apskrityse.

1951 m. vykstant rinkimams į LSSR Aukščiausiąją Tarybą 1962 rinkimų apylinkių būstines saugojo 13 tūkst. ginkluotų žmonių, tarp jų 330 būstinių saugojo 2017 ginkluotų aktyvistų, t. y. vieną rinkimų būstinę saugojo maždaug po 6 aktyvistus (šios būstinės, matyt, buvo rajonų, buvusių valsčių centruose). Vilniaus srityje 109 būstines saugojo 737 aktyvistai, Kauno sr. 49 būstines - 290 aktyvistų, Klaipėdos sr. 32 būstines - 223 aktyvistai, Šiaulių sr. 140 būstinių - 767 aktyvistai. Be aktyvistų, daugiausia ginkluotų žmonių rinkimų būstinėms saugoti buvo paskyrusios 2-oji ir 4-oji šaulių divizijos - iš viso 4188 karius; stribų būriai buvo paskyrę 5224 stribus[12].

Prieš kalbant apie ginkluotą sovietinį partinį aktyvą, pirmiausia reikėtų pakalbėti apie stribų paramos grupes. Šios grupės buvo sukurtos ne Lietuvos žemėje, o jų idėja atsivežta iš Rusijos. Paramos grupės, kaip ir naikintojų - stribų - batalionai, buvo įkurtos L. Berijos 1941 m. liepos 25 d. įsakymu Nr. 00804[13]. Pirminis naikintojų batalionų karių tikslas buvo surasti ir sunaikinti į užfrontę nuleistus vokiečių parašiutininkus ir diversantus, o paramos grupių nariai turėjo būti tų batalionų informatoriais ir pranešinėti, kur pasirodė priešo diversantai ir parašiutininkai. Minėto įsakymo 7 paragrafe rašoma: „Naikintojų batalionų viršininkai, norėdami sėkmingai įvykdyti jiems pavestas užduotis [šioje vieto-

[11] LVOA, f. 341, ap. 341-18, b. 18, I. 6. [13] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, 1. 5.
[12] Lietuvos partizanų kovos..., p. 320.

je išbraukti žodžiai „plačiai panaudoja NKVD ir NKGB agentūrinį informatorių tinklą ir kartu"; matyt, išbraukta Lietuvoje, nes čia niekas negalėjo stribams patikėti agentūrinių duomenų. - J. S.], savo veikimo rajone - kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose ir atskirose įmonėse - sukuria paramos grupes.

Paramos grupės turi informuoti naikintojų batalionus (tiek jų vadus, tiek atskirus karius - tai priklauso nuo konkrečių aplinkybių) apie visus priešo parašiutininkus desantininkus ir diversantus naikintojų bataliono veikimo rajone.

Naikintojų batalionų viršininkai nuolat instruktuoja paramos grupes, kad visada būtų žinoma apie pasirodžiusį naują diversantą ir būtų garantuotas jo sunaikinimas".

Toliau įsakyme rašoma, kad priešo desantininkams stebėti turi būti pasitelkiami piemenys, miškininkai, geležinkelio ir kelių darbininkai, kaimų milicininkai, t. y. žmonės, kurie daugiausia būna toje vietovėje ir daug ką gali pastebėti.

SSRS NKVD naikintojų batalionų štabo viršininkas P. Trofimovas 1943 m. rugpjūčio 12 d. direktyva[14] nurodė, kad paramos grupės turi būti sukurtos visur, kur tik yra naikintojų batalionai, ir jos turi būti pavaldžios naikintojų štabams, o ne milicijai. Be suaugusiųjų, į jas nurodyta plačiai įtraukti ir moksleivius. Tų grupių pagrindą turėjo sudaryti ikišaukiamojo amžiaus jaunuoliai, moterys, taip pat asmenys, atleisti nuo tarnavimo armijoje dėl sveikatos ir einamųjų pareigų bei darbo. Tačiau vėliau apsigalvota ir, matyt, patogumo sumetimais (milicijos įgaliotinį lengviau surasti, susitikinėjimas su juo kelia mažiau įtarimų ir t. t.) nutarta paramos grupes kurti prie milicijos įgaliotinių.

SSRS NKVD naikintojų batalionų štabas 1941-1944 m. birželio mėn. buvo išleidęs 42 direktyvinio pobūdžio dokumentus[15], iš kurių du skirti paramos grupėms. Vienas jų - minėta plk. P. Trofimovo 1943 m. rugpjūčio 12 d. direktyva, kitas pasirašytas
1943 m. spalio mėn. ir vadinosi „Naikintojų batalionų paramos grupių padėties ir operatyvinio tarnybinio jų panaudojimo apžvalga"[16].

[14] Ibid., I. 74.
[15] Ibid., I. 2.
16 ibid., I. 3.

SSRS NKVD GUBB viršininkas A. Leontjevas LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui 1945 m. kovo 16 d. rašė, kad SSRS NKVD-NKGB 1944 m. spalio 12 d. įsakymu Nr. 001257/00388 numatyta ginkluotas paramos grupes įkurti prie milicijos apylinkių įgaliotinių. Toliau rašte pažymima, kad LSSR NKVD savo ataskaitoje nemini paramos grupių, ir prašoma nurodyti, kiek jų yra, kiek jos turi ginklų ir kaip panaudojamos kovoje[17].

A. Leontjevui 1945 m. kovo 25 d. atsakė LSSR OBB viršininkas plk. A. Gusevas. Jis pažymėjo, kad 30-40 stribų būriai nuo kovo mėn. įkurti kiekviename valsčiuje; toliau rašė, kad Šakių, Raseinių, Šiaulių, Švenčionių ir Rokiškio apskrityse yra sukurtos 762 paramos grupės, jose - 2511 žmonių. Pasak A. Gusevo, dauguma jų gyvena viensėdžiuose ir bijo pogrindžio represijų, todėl yra neginkluoti ir kovoje nedalyvauja[18].

Iš šių raštų aiškėja, kad naikintojų paramos grupės, iš pradžių atlikusios tik šnipų vaidmenį, pamažu buvo apginkluotos ir turėjo tapti savotiška stribų atmaina, teikti jiems ginkluotą paramą. Ko gero, A. Gusevas melavo pranešdamas, kad 1945 m. kovo mėn. Lietuvoje paramos grupėms priklausė net 2511 žmonių. Tokią prielaidą galima daryti dėl to, kad okupantai nesugebėjo Lietuvoje suformuoti stribų batalionų, nors vykstant karui daug vyrų, norėdami išsisukti nuo ėmimo į rusų kariuomenę, savo noru tapo stribais. Lietuvoje tuo metu tarp jokių valdiškų pareigų neturinčių asmenų paprasčiausiai nebuvo tiek išdavikų, kad greta stribų būtų suformuota dar viena ginkluota grupuotė. Tikėtina, jog į tas paramos grupes formaliai buvo įrašyti pareigūnų ir stribų šeimų nariai, šiems apie tai net nežinant. Gal vienas kitas jaunuolis iš komunistuojančios aplinkos galėjo susivilioti romantiška galimybe pasipuikuoti šautuvu. Kaip buvo iš tikrųjų, dabar galima tik spėlioti.

Kaip jau ne kartą minėta, naikintojų batalionai Sovietų Sąjungoje Antrojo pasaulinio karo metu buvo sukurti kovai su vokiečių parašiutininkais ir diversantais. Tokius uždavinius šie batalionai turėjo iki persilaužimo karo frontuose. Raudonajai armijai pradėjus pulti ir atsiiminėti vokiečių užimtas žemes, čekistų vadai naikintojų batalionų veiklos sferą išplėtė. Tai daryti juos vertė vien

[17] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, I. 136.

[18] Ibid., I. 138.

tai, kad komunistai labai įtariai žiūrėjo į visus tuos žmones, kurie buvo likę vokiečių okupuotose zonose. J. Stalinas į vokiečių nelaisvę patekusius rusų karius netgi buvo paskelbęs išdavikais. Komunistų vadai, sirgę paranojiška įtarumo liga, prieš karą sunaikinę daugelį savo karo vadų ir apskritai kariškių, padarė begalę klaidų; jie tinkamai nepasirengė vokiečių puolimui ir tuo Rusijos žmones pasmerkė didelėms kančioms, atsiimdami vokiečių užgrobtas žemes įtariai žiūrėjo į ten dėl jų kaltės likusius žmones. Užfrontėje karo metais pratūnoję čekistai (tarp jų ir didysis „kovotojas" su fašizmu Aleksandras Slavinas, per karą gyvenęs Užkaukazėje), didžiulėse atsiimtose teritorijose nespėdavo įvesti savo tvarkos, todėl jiems į pagalbą būdavo metamos ir kitos represinės struktūros - milicija, naikintojų batalionai bei įvairūs pagalbiniai jų dariniai. SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojas I. Serovas 1943 m. gruodžio 16 d. direktyva Nr. 1612 naujas naikintojų batalionų užduotis apibūdino taip: „[...] naikintojų batalionai turi dalyvauti organizuojant apsaugą ir palaikant revoliucinę tvarką gyvenvietėse, taip pat padėti NKVD RS išnaikinti rajonuose išdavikišką ir antisovietinį elementą"[19]. Rusams okupavus Lietuvą, šis uždavinys naikintojų batalionams tapo pagrindiniu, nes dar vykstant karui vokiečiai į Lietuvą buvo permetę vos kelis šimtus savo parašiutininkų diversantų ir žvalgų lietuvių, tačiau didelė dalis jų įstojo į mūsų partizanų būrius ir vokiečiams nedirbo. Traukdamiesi vokiečiai nedaug ką iš lietuvių sugebėjo užverbuoti.

1944 m. liepos 24 d. LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus pasirašyto dokumento dėl stribų batalionų įkūrimo Lietuvos apskrityse 2 paragrafe rašoma: „įpareigoti NKVD apskričių skyrių viršininkus organizuoti gyvenvietėse paramos grupes. Į jas įtraukti žemutinį partinį sovietinį ir komjaunimo aktyvą"[20].

Kitame svarbiame direktyviniame dokumente - LKP(b) CK nutarime, priimtame 1944 m. gruodžio 3 d., kuriame nurodoma įkurti 30-40 stribų būrius kiekviename valsčiuje, - apie paramos grupes neužsimenama[21]. Dokumentą pasirašė A. Sniečkus ir LKT pirmininkas M. Gedvilas.

[19] Ibid., I. 24.

[20] Lietuvos partizanu kovos..., p. 330.

[21] Ibid., p. 332.

Kad paramos grupes Lietuvoje buvo ne taip paprasta suformuoti, rodo ir J. Bartašiūno 1944 m. liepos 27 d. įsakymas Nr. 4 „Dėl NKVD naikintojų batalionų sudarymo Lietuvos SSR teritorijoje". Jame pakartota daugelis LKP(b) CK liepos 24 d. nutarimo teiginių, bet apie paramos grupes nė neužsimenama[22]. Tiesa, tuo metu rusai buvo užėmę tik dalį Lietuvos teritorijos, todėl papildomų planų kurti dar negalėjo.

Suprasdamas, jog „žemutinio partinio sovietinio ir komjaunimo aktyvo" Lietuvoje beveik nėra, LSSR NKVD naikintojų batalionų štabas 1944 m. rugpjūčio mėn. NKVD apskričių ir miestų skyriams išsiuntinėjo raštą, pasirašytą LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo, kuriame nurodoma visose gyvenvietėse ir įmonėse tuoj pat sukurti paramos grupes[23]. Direktyvoje nurodoma, kad paramos grupės turi būti sudarytos iš „kaimo aktyvo" ir kad „pageidautina į jas įtraukti piemenis, eigulius ir paštininkus". Tų grupių vyresniaisiais turėjo būti sovietiniai partiniai aktyvistai. Stribų batalionų vadovybė grupių narius ne rečiau kaip du kartus per mėnesį turėjo instruktuoti, ką ir kaip jie turi dirbti. Jų darbas buvo informuoti stribus jiems rūpimais klausimais, t. y. būti stribų šnipais (apginkluoti šias grupes nutarta vėliau).

Šiame plk. P. Kapralovo rašte pakartoti L. Berijos 1941 m. liepos 25 d. įsakymo teiginiai ir konkrečiau nurodoma, kas toms grupėms turi vadovauti (nuo naikintojų bataliono vado iki skyrių vadų bei gerų kovotojų imtinai), kokio dydžio turi būti grupės (lėmė vietos sąlygos ir operatyvinė padėtis apskrityje) ir kas konkrečiai turi būti tų grupių vadovais („patikrinti, aktyvūs ir turintys autoritetą asmenys, daugiausia iš sovietinio partinio aktyvo").

Be visa ko, šioje direktyvoje reikalaujama, kad apie paramos grupių sudarymą stribų štabui Vilniuje būtų pranešta iki rugsėjo 10 d. Tačiau J. Bartašiūnas 1944 m. spalio 17 d. rašte NKVD apskričių skyrių viršininkams priekaištauja, kad viršininkai apskritai mažai dėmesio skiria stribų batalionų formavimui, ir pažymi, kad apie paramos grupių sukūrimą pranešė tik Švenčionių apskritis[24].

[22] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 1.

[23] Lietuvos partizanų kovos..., p. 330-331.

[24] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 22.

Šios apskrities, kaip ir kitų Šiaurės rytų ir Rytų Lietuvos apskričių čekistai, pranešdami apie paramos ir panašių grupių sudarymą, ko gero, ne per daug melavo. Įvairiataučiai tų apskričių gyventojai, ypač sentikiai rusai, noriai rėmė okupantus. Kaip minėta, LSSR čekistai 1945 m. kovo mėn. Maskvai pranešė, jog jau turima per 2,5 tūkst. šių grupių narių, tačiau neginkluotų. Beje, GUBB viršininkas A. Leontjevas 1945 m. rugpjūčio 3 d. rašte stribų finansavimo klausimu rašė, kad vietinėmis lėšomis kiekvieno valsčiaus centre išlaikomi 25-30 stribų būriai „[...] turi didesnėse gyvenvietėse remtis ginkluotomis paramos grupėmis", o iš apskrities centro juos turi palaikyti stribų bataliono branduolys ir kariuomenė[25].

Įvairiose ataskaitose stribų paramos grupės minimos ilgai - net iki 1948 m. Matyt, šiek tiek žmonių tose grupėse buvo ir jos kažką veikė. Tikėtina, kad tai buvo tie patys stribai, tik jie dar dirbo ir kitą darbą. LSSR NKVD 1945 m. birželio mėn. ataskaitoje rašoma, kad tą mėnesį 10 956 įvairiuose išpuoliuose dalyvavo 80 627 stribai ir 527 jų rėmėjai[26]. 1945 m. lapkričio 21 d. 4-osios šaulių divizijos operatyvinėje suvestinėje minima, kad tarp 9 žmonių, kuriuos nukovė partizanai, vienas priklausė paramos grupei[27].

Taigi tos paramos grupės ne ką tenuveikė. Matyt, jų veiklos suaktyvinti nepajėgė nė gana grėsmingi Maskvos nurodymai. Dar 1945 m. kovo 10 d. A. Leontjevas LSSR OBB viršininkui A. Gusevui rašė, kad stribai nepakankamai panaudojami kovoje (tuo metu Lietuvoje trūko kariuomenės, nes pasienio pulkai buvo išvesti į Rytprūsius, ir partizanai vėl suaktyvėjo). Be to, jis rašė, jog „visiškai neleistinas yra požiūris į paramos grupes", apie kurias A. Gusevo ataskaitoje nė neužsiminta ir kurios visai nebuvo panaudotos kovoje[28].

Tikėtina, jog buvo padaryta išvada, kad nedaug okupantų rėmėjų turinčioje mūsų šalyje stribų paramos grupės yra per daug neapibrėžtos ir kad su jomis daugiau vargo negu iš jų naudos. Be to, tų profesijų žmonės, kurių atstovus buvo nurodyta įtraukti į paramos grupes - paštininkai (tiesa, vėliau čekistai daug jų užverbavo), miškininkai, piemenys ir kt., - anaiptol nebuvo labai pro-

[25] Ibid., b. 98, I. 147.
[26] Ibid., b. 47, I. 64.
[27] Ibid., b. 729, I. 1.
[28] Ibid., b. 97, 1. 134.

sovietiškai nusiteikę. Matyt, buvo nutarta daugiau remtis žmonėmis, kurie tarnybos saitais buvo susiję su okupantais ir iš jų gaudavo įvairių privilegijų, t. y. aktyvistais.

Galima įtarti, kad stribų paramos grupėse buvo ir agentų informatorių, kuriems savigynai čekistai dalijo ginklus, tačiau svaresnių įrodymų šiam spėjimui pagrįsti nėra, išskyrus tą, kad čekistai ginklų išdavimą turėjo kaip nors įforminti. Gali būti, kad agentams ginklai buvo dalijami ta dingstimi, jog tai esančios savigynos grupės.

Taigi ne visai pavykus mėginimams suorganizuoti stribų paramos grupes, nutarta daugiau dėmesio skirti ginkluotoms aktyvistų grupėms, nors kurį laiką formaliai gyvavo ir anos grupės. J. Bartašiūnas 1945 m. rugsėjo 15 d. rašte NKVD apskričių skyrių viršininkams įsakė: „Iki š. m. spalio 1 d. turimais ginklų likučiais apginkluoti visą partinį sovietinį aktyvą", o jei ginklų trūksta - kreiptis į komisariatą[29]. Toliau rašte nurodyta, jog ginklų apskaita turi būti tvarkoma kaip ir paramos grupių.

Tą pačią dieną J. Bartašiūno pavaduotojas, jau gen. majoras P. Kapralovas (jis kartu buvo ir Utenos operatyvinio sektoriaus vadovas) NKVD-NKGB Ukmergės, Utenos, Švenčionių ir Zarasų apskričių skyrių viršininkams nusiuntė raštą, kuriame nurodė apskričių, valsčių ir apylinkių tarybose suformuoti 4-6 žmonių sovietinio partinio aktyvo ginkluotas grupes ir jam apie tas grupes pranešti penkiadienėse ataskaitose. P. Kapralovas taip pat klausė, kiek šovinių ir granatų reikės toms grupėms apginkluoti[30]. Reikia pasakyti, kad dažnai čekistų vadai norima priimdavo už esama. Apskričių ir valsčių centrų aktyvas iš tikrųjų galėjo būti apginkluotas 1945 m., tačiau apylinkių - tik po 3-4 metų.

Beje, P. Kapralovo vardu tiems patiems apskričių skyrių viršininkams spalio 1 d. atsiųstame rašte ginkluotos sovietinio partinio aktyvo grupės vadinamos „sovietinio partinio aktyvo naikintojų grupėmis" (ta terminų, pavadinimų painiava truko ilgai, nes pokario metais „naikintojas" („istrebitel") buvo vienas populiariausių žodžių čekistų leksikoje; naikintojų grupėmis iš pradžių buvo vadinamos ir grupės, kurioms priklausė stribai, čekistai, o vėliau

[29] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 109.

[30] Ibid., ap. 18, b. 39, I. 168.

ir išdavikais tapę partizanai; paskui tos grupės gavo agentų smogikų vardus ir t. t.).

Keli sakiniai apie ginkluotus aktyvistus yra LSSR LKT ir LKP(b) CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarime „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo". Nutarime sakoma: „Įpareigoti Lietuvos KP(b) apskričių komitetus, NKVD apskričių skyrius ir apskričių karinius komisariatus išmokyti valsčių aktyvą naudotis ginklais; tuo tikslu nuolat rengti jiems karines pratybas". Dar kitoje vietoje nurodoma, kad personalines pensijas turi gauti ne tik žuvusių stribų, bet ir žuvusių aktyvistų šeimos[31]. Šiuo nutarimu atkreiptas dėmesys į tai, kad būtina daugiau dirbti su ginkluotais aktyvistais. Komunistų ir čekistų vadai nuolat turėjo keisti savo taktiką, nes iš pradžių jie tikėjosi partizanų būrius greitai sutriuškinti.

1945 m. rugsėjo 26 d. P. Kapralovas išsiuntinėjo NKVD apskričių skyrių viršininkams pažymą, kurioje nurodyta, kas turi būti parašyta penkiadienėse ataskaitose apie „sovietinio karinio aktyvo ginkluotų naikintojų grupių" sudarymą ir buvimą. P. Kapralovas prašė nurodyti, kiek yra grupių ir kiek suorganizuota naujų, kiek jose narių, kiek apginkluota pavienių žmonių, tarp jų apylinkių pirmininkų, partorgų, komsorgų, VKP(b) ir VLKJS narių bei kitų ir kokiais ginklais (automatais, šautuvais, pistoletais) jie apginkluoti[32].

Anksčiau minėtą terminų painiavą šiek tiek pakoregavo SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro L. Berijos 1945 m. spalio 2 d. įsakymas Nr. 001119 „Dėl Lietuvos SSR kaimo partinio sovietinio aktyvo apginklavimo". Apskritai šio dokumento reikšmė kur kas didesnė negu vien terminų išaiškinimas. Jame nurodoma LSSR NKVD skirti 2,5 tūkst. šautuvų, 500 automatų bei 150 tūkst. šovinių, jais perginkluoti milicininkus ir stribus, o šių ginklus perduoti kaimų partiniams sovietiniams aktyvistams, siekiant juos panaudoti kovai su partizanais. J. Bartašiūnui ir SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje gen. ltn. I. Tkačenkai nurodoma, kad ginklai būtų išdalyti tik patikimiems žmonėms ir tik nutarus partijos apskričių komitetams[33]. Apskritai iš visų Maskvos čekistų raštų bei nurodymų matyti, kad jie prastai išmanė, kas darosi Lietuvoje,

[31] Ibid., b. 98, I. 122, 124.
[32] Ibid., ap. 18, b. 39, I. 183.
[33] Ibid., ap. 3, b. 98, I. 177.

nesuvokė, kokio masto pasipriešinimas čia vyksta ir kiek mažai šalininkų tarp mūsų žmonių turi okupantai. Lietuvoje pagyvenę čekistai padėtį vertino realiau ir nedėjo didelių vilčių į tai, kad ginkluoti aktyvistai galės kovoti su partizanais.

Dar apie terminų painiavą. Čekistų vadai nelabai rūpinosi, kaip vadinti ginkluotų žmonių grupes; jiems buvo svarbu, kad žmogus paimtų ginklą ir juos paremtų. Iki 1949 m. oficialiai buvo trys okupantų apginkluotų žmonių grupės, turėjusios kovoti su partizanais: ginkluotas sovietinis partinis aktyvas, stribų paramos grupės ir savigynos grupės (po 1949 m. turėjo likti dvi - ginkluotų aktyvistų ir kolūkių apsaugos ginkluotos grupės). Štai kaip 1948 m. ginkluotų žmonių grupės buvo vadinamos vien Plungės apskrityje: Alsėdžiuose - „milicijos paramos grupė", Beržore - „savigynos grupė", Alksnėnų apylinkėje - „apylinkės aktyvas", Kuliuose - „ginkluotas aktyvas", Milašaičių tarybiniame ūkyje - „paramos grupė kovai su banditizmu", dar kitur - „ginkluota grupė pagelbėti MGB ir MVD organams kovojant su ginkluotomis nacionalistinio pogrindžio gaujomis[34].

Grįžtant prie L. Berijos 1945 m. spalio 2 d. įsakymo reikia pasakyti, jog vyriausiojo Sovietų Sąjungos čekisto dėmesys gana nereikšmingai ginkluotai grupuotei rodo, kad Lietuvos reikalai Maskvai labai rūpėjo. J. Bartašiūnas L. Berijos įsakymą spalio 30 d. išsiuntinėjo apskričių skyrių viršininkams. Neaišku, kodėl beveik mėnesį delsė, nors šiaip jau Maskvos viršininkų nurodymai žemesnei čekistų grandžiai buvo perduodami tuoj pat. Galimas daiktas, J. Bartašiūnui atrodė, jog masiškai apginkluoti kaimo kolaborantus dar per anksti. Ir jis buvo visiškai teisus.

Kad taip galėjo manyti ir kiti Lietuvos čekistai, rodo keli dokumentai. P. Kapralovas 1945 m. spalio 10 d. rašte NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams mini vieną atvejį, kai partizanai be pasipriešinimo nuginklavo 6 aktyvistus Kavarsko valsčiuje[35], o gruodžio mėn. I. Tkačenka M. Suslovui ir A. Sniečkui adresuotame rašte kartu su P. Kapralovo anksčiau minėtu atveju išvardija dar penkis tokius atvejus, kai partizanai iš aktyvistų be pasipriešinimo surinko 23 ginklus ir jų šovinius[36].

[34] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 4, l. 40.
[35] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, I. 222.
[36] Ibid., ap. 16, b. 16/61, l. 38.

Konstatavęs tuos faktus, I. Tkačenka toliau rašė, jog be pasipriešinimo partizanams atidavę ginklus asmenys bus teisiami, o P. Kapralovas pareikalavo tarp aktyvistų infiltruoti agentus, nuolat stebėti ginkluotus aktyvistus ir juos politiškai šviesti. Beje, I. Tkačenkos grasinimas skamba taip: „Norėdami ir ateityje sutrukdyti laisvai perduoti ginklus banditams, manome, jog būtina perspėti visus asmenis, kuriems išduoti ginklai, kad tokiais atvejais kaltieji bus perduoti karo tribunolo teismui"[37]. Taigi sovietiniai partiniai aktyvistai, kurių dalis, gal ir nemaža, jiems brukamus ginklus paėmė nenoriai, atsidūrė tarp Scilės ir Charibdės. Iš vienos pusės juos spaudė partizanai, kuriems pasipriešinimas grėsė mirtimi, iš kitos pusės grasino čekistai, teigdami, kad ginklu nepasipriešinę asmenys bus perduoti teismui. Beje, aktyvistai dažniau paklusdavo partizanams, visai logiškai išprotaudami, jog baisiau už mirtį mažai kas yra.

1945 m. gruodžio pabaigoje I. Tkačenka NKVD-NKGB operatyvinių sektorių ir apskričių skyrių viršininkams bei LSSR NKVD kariuomenės tribunolo pirmininkui ir prokurorui nurodė, kad visi asmenys, kuriems buvo išduoti ginklai (išskyrus NKVD-NKGB ir milicijos darbuotojus), iki 1946 m. sausio 1 d. turi pasirašyti juos gavę, o tame rašte, kurį pasirašo, turi būti nurodyta, jog be pasipriešinimo atidavę ginklus, gavus partijos apskričių komitetų sankcijas, bus suimami ir perduodami karo tribunolui[38]. Tolesni įvykiai parodė, jog tai nedaug tepadėjo.

Direktyvas, kaip kovoti su partizanais, čekistų vadai dažniausiai adresuodavo čekistinei kariuomenei, šiek tiek prisimindavo stribus, o apie ginkluotus aktyvistus kalbėdavo prabėgomis, nors jų visiškai neužmiršdavo. Antai SSRS NKGB liaudies komisaro pavaduotojas B. Kobulovas ir NKVD liaudies komisaro pavaduotojas A. Apolonovas 1945 m. birželio 9 d. direktyvoje visoms su partizanais kovojančioms žinyboms, išvardiję, ką, jų nuomone, reikėtų daryti (pagerinti agentų darbą, suaktyvinti kariuomenę, kvalifikuotai tardyti suimtuosius ir t. t.), rašė: „Kovai su banditais plačiau naudoti naikintojų batalionus, būrius, partinį sovietinį aktyvą, varginguosius valstiečius; jiems vadovauti turi mūsų kariuo-

[37] Ibid., ap. 10, b. 26, l. 242-243.

[38] Ibid., ap. 18, b. 22, l. 191.

menės karininkai ir patyrę seržantai"[39]. P. Kapralovas 1945 m. spalio 11 d. rašte 137-ojo šaulių pulko vadams ir NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams tą mintį išplėtojo nurodydamas, jog kadangi stribai ir aktyvas „karinių reikalų išmokyti nepakankamai, o kai kurie iš jų visiškai neišmokyti", juos būtina supažindinti su ginklais ir mokyti taktikos, ypač žvalgybos, apsaugos žygyje ir ką daryti susidūrus su partizanais[40]. I. Tkačenka 1945 m. spalio 13 d. rašte piktinosi, kad pasienio pulkų vadai, gavę įsakymą dėl pulkų išformavimo, nesiunčia savo karių kovoti, ir operatyvinių sektorių viršininkams nurodė kovai panaudoti ne tik kariuomenę, bet ir stribus bei ginkluotus aktyvistus[41]. Visi šie ir kiti panašūs nurodymai buvo gana deklaratyvūs; tarsi žinota, kad ne tik aktyvistai, bet ir stribai yra menka jėga ir ne jie lems kovos baigtį.

Stribų organizavimu daugiau rūpinosi komunistų partija, o ne čekistai. Partijai ir ypač jos vadovybei Vilniuje dar labiau rūpėjo ginkluotas sovietinis partinis aktyvas. A. Sniečkus 1945 m. rugpjūčio 31 d. slaptame rašte partijos apskričių komitetų sekretoriams, išdėstęs planą, kaip sutriuškinti partizanus, apie ginkluotus aktyvistus rašė: „[...] 3) banditizmo apimtose apylinkėse iš komjaunuolių, apylinkių darbuotojų ir kitų aktyvistų, ypač iš nukentėjusiųjų nuo banditų rankų, sukurti ginkluotas grupes, neįeinančias į naikintojų būrius, ir aktyviai panaudoti šias grupes atskleidžiant ir sutriuškinant banditų būrius; 4) aprūpinti ginklais tiek naikintojų būrius, tiek vietinį aktyvą. [...] Apskričių centruose sukurti judrius, gerai ginkluotus būrius iš apskrities aktyvo" (išbraukta žodžiai „iki 100 žmonių")[42]. Taigi neblogą vaizduotę turėjo Vilniuje sėdintys ir beveik pulko čekistinių karių bei kelių Raudonosios armijos divizijų saugomi partijos veikėjai. Apie šimtą ginkluotų aktyvistų visoje apskrityje tuo metu gal ir buvo galima surinkti, tačiau paversti juos judriu, kovingu būriu - jokiu būdu ne. Dar nerealesnis nurodymas apginkluoti apylinkių aktyvistus. Tai buvo padaryta tik po 3-4 metų.

Aktyvistai buvo nuolat aprūpinami ginklais (kitas dalykas, kad valsčiuose juos neretai bijota žmonėms išdalyti). Antai 1945 m.

[39] LYA, f. 1, ap. 18, b. 22, I. 9-10.
[40] Ibid.. b. 39, I. 188-189.
[41] Ibid., b. 64, I. 86.
[42] LVOA, f. 1771, ap. 8. b. 177, I. 79.

spalio 4 d. vykdant L. Berijos įsakymą aktyvui buvo paskirta 500 automatų ir 2,5 tūkst. šautuvų. Daugiausia automatų skirta Kauno ir Marijampolės apskritims - po 50, kitoms - po 15-30[43]. Artėjant pirmiesiems pokario metais sovietiniams rinkimams į SSRS AT, stribams vadovavęs UBB 1-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas I. Eismontas rašė prašymą L. Berijai (neaišku, ar jis buvo išsiųstas), kuriame dėstė, jog būtina apsaugoti 2 tūkst. rinkimų apylinkių, todėl reikia papildomai apginkluoti aktyvą. Prašė 550 šautuvų ir 500 automatų[44].

Be pavojaus, kad tuos ginklus galėjo paimti partizanai, buvo ir kitų pavojų, nors gerokai mažesnių. Daugelis aktyvistų nemokėjo elgtis su ginklais, dalis jų ginklus slėpė įvairiose visiškai netinkamose vietose. I. Eismontas 1946 m. rugsėjo 27 d. pažymoje rašė, jog patikrinus nustatyta, kad ginklai blogai prižiūrimi, nešvarūs, kai kurie net aprūdiję. Taip buvo Alytaus apskrities Miroslavo valsčiuje, Kaišiadorių, Kėdainių, Klaipėdos, Marijampolės, Pagėgių, Šilutės, Tauragės, Trakų ir Utenos apskrityse[45].

Beje, 1945 m. rudenį patikrinus, kiek stribų būrių yra atskirose apskrityse ir kaip jie aprūpinami, nutarta trijose Klaipėdos krašto apskrityse - Klaipėdos, Šilutės ir Pagėgių - stribų būrių nekurti; padėtį kontroliuoti pavesta NKVD ir milicijos organams bei ginkluotiems aktyvistams[46]. Klaipėdos krašte po raudonarmiečių siautėjimo (anot Aleksandro Guzevičiaus čekistų raportų, ten buvo išprievartautos visos moterys nuo 14 iki 70 metų) beveik neliko vietos gyventojų, tad ginkluoto pasipriešinimo okupantams tame krašte beveik nebuvo, užklysdavo tik Žemaitijos partizanai. Todėl buvo manoma, kad okupacinę valdžią pajėgs išlaikyti ir minėtos ginkluotos struktūros (beje, vėliau ir tose apskrityse buvo įkurti stribų būriai).

1945 m. pabaigoje šalia ginkluotų aktyvistų pradedamos minėti ir savigynos grupės. Net iš terminų galima atsekti, kad partijos vadovybė ir čekistų vadai puoselėjo mintį apginkluoti aktyvistus bei kitus žmones ir panaudoti juos savo tikslams. Anksčiau minėtame P. Kapralovo spalio 10 d. rašte tie ginkluoti žmonės vadina-

[43] LYA, f. 1, ap. 3, b. 98, I. 180.
[44] Ibid., I. 190.
[45] Ibid., I. 183.
[46] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, 1. 94.

mi tai „ginkluotu aktyvu", tai „ginkluota savigynos grupe"; I. Tkačenka gruodžio mėn. juos įvardija kaip „vietinį kaimo aktyvą", o kito tipo grupę vadina „savigynos grupe". Matyt, noras, kad ginkluoti aktyvistai retsykiais pultų partizanus, atsirado vėliau, o 1945 m. pabaigoje buvo viliamasi, kad jie kartu su stribais sugebės apginti kai kurias vietoves, pavyzdžiui, valsčių centrus. Okupantai tikriausiai tikėjosi, kad tos grupės gins tarybinius ūkius, apylinkių centrus, pienines, kai kuriuos kaimus, mašinų ir arklių nuomos punktus ir taip suvaržys partizanų veiksmus, sumažins jų veiklos teritorijas.

Kokie buvo tų grupių tikslai ir kokius žmones stengtasi į jas įtraukti, atskleidžia partijos Utenos apskrities komiteto dokumentai. Komiteto 1945 m. lapkričio 1 d. nutarime rašoma: „[...] siekiant įtraukti valstiečius į kovą su buožių ir nacionalistų gaujomis", apskrityje sudaryta 14 savigynos grupių su 135 žmonėmis (be šių, apskrityje dar buvo 145 ginkluoti aktyvistai, iš kurių neva buvo sudarytas judrus būrys)[47]. To meto ir vėlesni dokumentai rodo, kad į savigynos būrius daugiausia buvo stengiamasi įtraukti naujakurius, kurie buvo gavę vadinamųjų buožių ar ištremtųjų žemės. Kartais šis būdas sukiršinti žmones būdavo sėkmingas. Antai partijos Marijampolės apskrities komitete 1947 m. sausio 27 d. svarstant politinę padėtį Gudelių valsčiuje buvo pažymėta, kad jame nėra savigynos grupių. Nutarta įpareigoti valsčiaus partorgą, vykdomojo komiteto pirmininką ir MVD valsčiaus poskyrio viršininką per mėnesį visose apylinkėse sudaryti savigynos grupes „iš patikrintų ir politiškai patikimų samdinių, valstiečių varguolių ir vidutinių valstiečių"[48]. Partizanai buvo paskelbę, kad niekas nedrįstų imti svetimų, ypač ištremtųjų, žemių, grasino net bausti mirties bausme tuos, kurie nevykdys šio nurodymo. Pažymėtina, jog antrą kartą Lietuvą okupavus, dauguma mažažemių ir varguolių iš tikrųjų nepuolė tos žemės imti. LKP(b) CK konstatavo, kad 1946 m. rugsėjo mėn. tą žemę, kuri jiems buvo „duota" 1940 m., buvo pasiėmę tik 18 proc. žmonių. Panevėžio apskrityje žemę paėmė 325 žmonės, arba tik 5 proc. tų, kurie buvo gavę žemės 1940 m. Net Vilniaus, Trakų, Ukmergės ir Rokiškio apskri-

[47] LVOA, f. 341, ap. 341-18, b. 2, I. 1.

[48] Ibid., f. 1186, ap. 1186-15, b. 2, 1. 1.

tyse, kur žemė buvo palyginus sparčiau imama, tik 20-25 proc. žmonių paėmė okupantų jiems skirtą žemę[49].

Štai kokią mūsų šalį matė partijos sekretoriai. Apie padėtį Kėdainių apskrityje 1945 m. gegužės mėn. partijos apskrities komiteto sekretorius Juozas Piligrimas informacijoje Centro komitetui rašė: „Josvainių MANP buvo du kartus užpultas banditų. Iškilęs pavojus ir MTS, nes ginklų nėra. Be to, pavojinga visiems patikėti ginklus. Šiuo metu mums aktualūs miško paruošos darbai. Įvykdyti šią labai svarbią užduotį visiškai neįmanoma, nes miške pilna banditų"[50]. 1945 m. beveik iš visų apskričių plaukė pranešimai, kad dauguma apylinkių nedirba, jų pirmininkai daugiausia sėdi apskričių ar valsčių centruose ir apylinkėse pasirodo tik kelis kartus per mėnesį lydimi stribų, o tie, kurie gyvena kaimuose, dirba partizanams. Apskričių aktyvistai, taip pat lydimi stribų, išdrįsta pasiekti tik valsčių centrus. Beje, partijos Marijampolės apskrities komitetas balandžio 18 d. informacijoje CK rašė, kad apylinkių pirmininkai reikalauja ginklų, nes jų neturėdami yra priversti slėptis[51]. Neaišku, ar iš tikrųjų tos apskrities apylinkių pirmininkai buvo tokie kovingi, ar tai buvo tik partijos komiteto išmonė.

Beje, LSSR MT ir LKP(b) CK 1945 m. liepos 24 d. nutarime Nr. 147s „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo" nurodytas dar vienas aktyvistų panaudojimo būdas, tačiau jis nebuvo įgyvendintas. Šio nutarimo 3 paragrafe rašoma: „Pripažinti, jog privaloma ir būtina, kad valsčių partinis sovietinis ir komjaunimo aktyvas (partorgai, komsorgai, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai, jų pavaduotojai bei sekretoriai ir kt.) tiesiogiai priklausytų naikintojų batalionams ir aktyviai juose dalyvautų"[52]. Toks nurodymas negalėjo būti įgyvendintas jau vien todėl, kad daugelis minėtų pareigūnų savo pareigas ėjo ne tiek dėl idėjinių sumetimų, kiek norėdami gerai pagyventi kitų sąskaita. Be to, jie nebuvo linkę nuolat rizikuoti savo gyvybėmis. Stribų būriai daugiausia tam ir buvo sudaryti, kad juos saugotų, o ne kad jie kartu su stribais rizikuotų.

[49] Ibid., f. 1771, ap. 9, b. 241, l. 50.
[50] LYA, f. 1, ap. 3, b. 63, l. 94.
[51] Ibid., l. 24.
[52] Ibid., b. 98, l. 123.

Po daugiakarčių partijos ir čekistų vadų raginimų bei pamokymų, jog aktyvistus būtina apginkluoti ir išmokyti valdyti ginklą, matyt, vietose iš tikrųjų kažkas buvo daroma, nes išformavus pasienio pulkus kolaborantai ėmė labai bijoti partizanų. Centro komitetui pradedama pranešinėti apie aktyvistų mokymą naudotis ginklu. Tauragės apskrityje iki rugsėjo mėn. to išmoko 85 žmonės - visi valsčių ir miesto partiniai, komjaunimo bei profsąjungų aktyvistai, o Utenos apskrityje liepos mėn. - 153 tokie pat aktyvistai[53].

Kaip pokario metais komunistų partija bendradarbiavo su čekistais ir kaip veikė okupantų sukurti sovietinimo bei rusinimo svertai (visa tai buvo ir vėliau, tačiau labiau maskuojama), matyti iš kelių partijos apskričių komitetų nutarimų dėl kovos su ginkluotu pogrindžiu. Lietuvoje partijos apskrities komitetų nutarimais buvo sudaryti vadinamieji „operatyviniai ir ypatingieji „penketai" prie partijos komitetų kovai su banditizmu". Tų „penketų" sudėtis, matyt, sutapo su biurų sudėtimi; juos dažniausiai sudarė pirmasis ir antrasis sekretoriai, NKVD ir NKGB skyrių viršininkai bei vykdomojo komiteto pirmininkas. Tačiau tai, matyt, nebuvo taisyklė. Alytaus apskrityje „kovos su banditizmu štabas" buvo įkurtas 1945 m. kovo 9 d. Jį sudarė penki žmonės: partijos komiteto sekretorius Repkinas, vykdomojo komiteto pirmininkas Palevičius, NKVD apskrities skyriaus viršininkas Piotras Černyšovas, karinis komisaras Smirnovas ir prokuroras Kudinovas. Jie turėjo: 1) kelti stribų kovingumą, stengtis apsaugoti juos nuo partizanų ir giminių įtakos; 2) kovo mėn. patikrinti visus stribus; 3) visiems stribų būriams pritaikyti kareivinių režimą; 4) numatyti priemones, kaip apsaugoti valsčių centrus, įmones, įstaigas, taip pat aktyvistų šeimas; 5) Alytuje iš sovietinių, partinių ir komjaunimo aktyvistų suformuoti naikintojų batalioną, kurio trečdalis narių laisvu nuo darbo metu būtų kareivinėse[54].

1945 m. rugpjūčio 17 d., dalyvaujant A. Sniečkui, partijos Alytaus apskrities biure nutarta: 1) iki rugsėjo 1 d. suformuoti 100 žmonių judrųjį naikintojų batalioną, kurį sudaryti iš valsčiuose atrinktų stribų (toks batalionas iš tikrųjų buvo sudarytas, jis net daly-

[53] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 184, 197. [54] Ibid., f. 1308, ap. 1, b. 1, l. 39.

vavo mūšiuose, tačiau kai partizanai pradėjo kelti grėsmę valsčių centrams, skubiai reikėjo stiprinti tuos centrus); 2) iki rugsėjo 15 d. prie apylinkių tarybų, tarybinių ūkių skyrių ir MTS suorganizuoti 5-7 žmonių kovos būrius; 3) iki spalio 1 d. apginkluoti sovietinį partinį aktyvą. Visiems tiems reikalams nutarta prašyti 1000 šautuvų, 150 automatų ir lengvųjų kulkosvaidžių bei 20 sunkiųjų kulkosvaidžių (po vieną stribų būriui ir 5 batalionui). Prie partijos komiteto nutarta sudaryti operatyvinį „trejetą", į kurį įeitų NKVD ir NKGB viršininkai bei partijos sekretorius[55]. Pastaroji nutarimo dalis, matyt, rodo, jog „penketai" buvo per daug nepaslankūs ir daug sėkmingiau galėjo veikti partijos ir čekistų tandemas. Tie oficialiai taip ir vadinami „penketai" ar „trejetai" savo sprendimais lemdavo visos apskrities žmonių gyvenimą. Tarkime, jei pirmasis sekretorius ir vykdomojo komiteto pirmininkas, turintys nors kiek padorumo ir suprantantys tautinius interesus, būtų mėginę priimti švelnesnius sprendimus, to jiems nebūtų leidę likusieji trys „penketo" ar du „trejeto" nariai, kurie visuomet buvo rusai.

1946 m. birželio 13 d. naktį į 14 d. partizanams Alytaus apskrities Alovės valsčiuje įvykdžius 24 mirties nuosprendžius okupantų informatoriams, įvairių tipų ginkluotiems aktyvistams, aktyviems rėmėjams ir kt. raudoniesiems, partijos apskrities komiteto biuras birželio 17 d. priėmė nutarimą[56], kuriame rašoma: 1) jei MVD Alovės valsčiaus viršininkas Mašeda greitai nesutriuškins gaujų (beje, šiek tiek anksčiau - balandžio 25 d. - partijos Alytaus apskrities komiteto nutarime, kaip ir kitų apskričių analogiškuose nutarimuose, nurodoma, jog „banditizmą" reikia likviduoti per du tris mėnesius[57]; taigi ne vien Maskvos čekistai nesuprato pasipriešinimo prigimties), tai jis bus pašalintas iš partijos ir atiduotas karo tribunolui; 2) prašyti LKP(b) CK leisti ištremti 100 šeimų; 3) valsčių partorgams ir MVD viršininkams per 10 dienų sudaryti savigynos grupes, į jas įtraukti ir stribus; 4) savigynos grupes, esant grėsmingai padėčiai, perkelti į kareivines; 5) apylinkių pirmininkai turi gyventi tik apylinkių centruose, juos reikia apginkluoti, o jei nesutiks - laikyti tai dezertyravimu; 6) prašyti J. Bar-

[55] Ibid., I. 119.

[56] Ibid., f. 1771, ap. 195, b. 1, l. 1

tašiūno, kad valsčių centruose esanti kariuomenė būtų padidinta nuo 30 iki 50 karių.

Šis partijos Alytaus apskrities komiteto nutarimas įdomus daugeliu aspektų. Jį įvertinant reikia turėti omenyje, kad Alytaus apskrityje okupantams buvo priešinamasi itin atkakliai ir organizuotai. Toks smūgis išdavikams, koks buvo smogtas Alovės valsčiuje, ilgam įvarė baimės ne tik to valsčiaus, bet ir gretimose apskrityse gyvenantiems išdavikams, kolaborantams bei linkusiems į išdavystę asmenims. Tokiais atvejais tarp išdavikų kilusi panika trukdavo ilgai ir partiniams bei čekistiniams organams tekdavo tarsi iš naujo megzti išdavikų ir kolaborantų (tuo metu tai buvo viena ir tas pat) tinklą. Todėl minėtas nutarimas, kuriame grasinama MVD valsčiaus viršininkui ir apylinkių pirmininkams, dvelkia net isterija. Utopiški atrodo planai įkurti savigynos grupes ir perkelti jas į kareivines. Realiausia galimybė bent kiek apsisaugoti nuo partizanų nurodoma 6 paragrafe - prašyti daugiau kariuomenės (beje, Alytaus apskrityje, be nuolat besibazuojančio 34-ojo šaulių pulko, visą laiką veikė daliniai ar padaliniai iš kaimyninės Gudijos arba gausi komanda iš kurios nors MGB ar MVD karo mokyklos).

Grįžkime dar prie „penketų". Panašių rūpesčių kaip Alytaus turėjo ir daugelio kitų apskričių „penketai". Įdomu, kad partijos Vilkaviškio apskrities komitetas (tie patys MVD ir MGB viršininkai, partijos antrasis sekretorius rusas) pripažino, jog saugumo organai neturi jokių duomenų apie partizanus (net apytiksliai nežino, kur jie laikosi ir ką veikia), taip pat nurodė, kad reikia ne mažesnius kaip 5 žmonių savigynos būrius sukurti prie kiekvienos apylinkės ir kad apskrityje būtina sukurti 100 žmonių judrųjį būrį[58].

Kaip minėta, komunistai, norėdami patraukti į savo pusę kuo daugiau žmonių, veikė gana išradingai. Be ginkluotų aktyvistų, stribų paramos ir savigynos grupių, kai kuriose vietovėse jie mėgino sukurti ir naujų darinių. Antai partijos Švenčionių komiteto 1946 m. liepos 30 d. nutarime numatyta šalia visų kitų priemonių į žvalgybą prieš partizanus įtraukti naujakurius ir varguomenę[59]. Tas žaidimas socialine žmonių padėtimi komunistams kartais pavykdavo.

[57] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 1, l. 43.
[58] Ibid., l. 4.
[59] Ibid., l. 99.

Dar nerealesnius planus kūrė partijos Utenos komiteto biuras. Svarstydamas politinę padėtį Daugailių ir Debeikių valsčiuose, jis konstatavo, jog 1946 m. birželio mėn. pirmajame buvo 16 ginkluotų aktyvistų, antrajame - 15. Nutarta iki liepos 1 d. apginkluoti visą patikimą valsčiaus sovietinį partinį aktyvą, o apylinkėse suorganizuoti naikintojų grupes iš apylinkės aktyvo ir valstiečių varguolių bei naujakurių[60]. Marksizmo prikimštose galvose viskas rikiavosi labai paprastai: esi varguolis ar naujakurys - ir kovoji už okupantus.

Dar vieną naują darinį 1947 m. rugpjūčio 22 d. ataskaitoje A. Sniečkui mini CK organizatorius Goriunovas. Rašydamas apie politinę padėtį Ukmergės apskrityje, be visa ko, jis pažymi, kad apskrityje yra 114 ginkluotų aktyvistų (tuo tarpu kitose ataskaitose buvo rašoma, kad jų yra per 300) ir 27 visuomeninės tvarkos palaikymo grupės, kurioms priklauso 184 žmonės[61]. Gali būti, kad tos grupės niekuo nesiskyrė nuo kitose vietovėse veikiančių „savigynos grupių".

Partijos apskričių komitetai, raginami CK, priiminėjo fantastiškiausius nutarimus. Atsiliepdamas į slaptą laišką Nr. 85, Lazdijų komitetas 1947 m. gruodžio 26 d. priimtame nutarime numatė „gruodžio-sausio mėn. sutriuškinti gaujas"[62], o Alytaus partinis biuras tų pat metų spalio 21 d. nutarimu tai padaryti buvo numatęs per mėnesį[63]. Nuosaikesnis partijos Kėdainių apskrities biuro 1947 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 91. Jame rašoma: „Visi komunistai ir komjaunuoliai, sugebantys valdyti ginklą, privalo dalyvauti ginkluotuose būriuose. [...] Pagrindinėmis ginkluotų grupių užduotimis laikyti tiesioginį dalyvavimą operacijose likviduojant banditizmą, valstybinių ir visuomeninių įmonių bei įstaigų apsaugą ir aktyvo saugojimą". Nurodoma, jog visi komunistai ir komjaunuoliai turi išmokti naudotis ginklu[64].

Štai kokius nutarimus priimdavo partijos Panevėžio apskrities komitetas. 1947 m. birželio 21 d. jis nurodė MGB apskričių skyriaus viršininkui apylinkėse sudaryti ginkluotas grupes. Komiteto

[60] Ibid., f. 341, ap. 341-18, b. 6, I. 1.
[61] Ibid., f. 1771, ap. 10, b. 255, 1. 15-20.
[62] Ibid., ap. 195, b. 2, I. 124.
[63] Ibid., 1. 3.
[64] Ibid., 1. 51.

biuro 1947 m. liepos 30 d. nutarime apie politinę padėtį Naujamiesčio valsčiuje, be visa ko, rašoma: „[...] pareikalauti imtis ryžtingų priemonių ir 1947 m. rugpjūčio mėn. likviduoti banditų grupes, veikiančias valsčiaus teritorijoje". Nutarta iki rugpjūčio 20 d. apginkluoti visą valsčiaus aktyvą, prie tarybinių ūkių ir apylinkių sudaryti ginkluotas grupes iš valsčių ir tarybinių ūkių darbininkų. Vėliau ir Šeduvos valsčiaus valdžiai nurodyta per vieną mėnesį - rugsėjį - sutriuškinti partizanus. Tų pačių metų gruodžio 28 d. trėmimuose (iš apskrities tą kartą buvo ištremtos 69 šeimos) dalyvavo 84 apskrities aktyvistai[65]. Kaip žinome, tremiant žmones visoje Lietuvoje aktyviai dalyvavo ir ginkluoti aktyvistai.

Kaip matysime vėliau, ginkluoti aktyvistai tuo metu dar sugebėdavo apsisaugoti, nors ir ne visada, tačiau pulti jie buvo visiškai nepajėgūs. Jų buvo pakankamai daug, tačiau jie neturėjo kovotojams būtinų moralinių savybių. Atkakliai kovoti galima tik turint stiprų charakterį ir tikint savo teisumu.

1947 m. antroje pusėje aktyvistų veikla iš esmės pasikeitė: jie perėjo iš MVD į MGB pavaldumą. Kaip ir paprastai, šiuos reikalus ėmėsi tvarkyti A. Sniečkus. Viename iš pranešimų VKP(b) CK sekretoriui A. Ždanovui, rašytame 1947 m. birželio 26 d., jis, be visa kita, prašė perduoti kaimo aktyvo apginklavimą valsčiuose ir apylinkėse iš MVD į MGB organų rankas. Pasak A. Sniečkaus, taip daryti reikia todėl, kad ginkluotam aktyvui kovose vadovauja MGB, o ne MVD organai, todėl aktyvistus sunkiau apginkluoti. A. Sniečkaus manymu, reikia apginkluoti daugiau žmonių, nes liepos 1 d. buvo apginkluota tik 4590 kaimo aktyvistų. Toliau pranešime rašoma, jog tiek stribai, tiek aktyvistai apginkluoti įvairiais trofėjiniais ginklais, kurių daugumą sugedę, todėl reikėtų skirti geresnių sovietinės gamybos ginklų[66]. SSRS Ministrų Taryba 1947 m. rugsėjo 29 d. visiškai slaptu nutarimu Nr. 3387-1107ss leido daryti beveik viską, ko A. Sniečkus prašė - tremti žmones, 8 tūkst. stribų maitinti ir pavesti SSRS MGB aprūpinti aktyvistus ginklais. Nutarimą pasirašė J. Stalinas[67].

Remdamasis šiuo nutarimu, P. Kapralovas 1948 m. sausio mėn. nusiuntė MGB apskričių ir miestų skyrių viršininkams raštą, ku-

[65] LVOA, f. 801, ap. 801-15, b. 1, l. 33, 38, 45, 54.

[66] Ibid., f. 1771, ap. 10, b. 242, l. 3-5.

[67] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 1.

riame nurodė, kad „sovietinio partinio aktyvo, dalyvaujančio kovoje su banditais, aprūpinimas perduodamas Lietuvos SSR MGB", ir paaiškino, kaip tai turi būti daroma. Pasak P. Kapralovo, MGB turi pradėti aktyvą apginkluoti ir įmonėse, tarybiniuose ūkiuose, kolūkiuose, MTS bei MANP; ten turi būti sukurtos grupės. Visus žmones, kurie gaus ginklus, turi tvirtinti partijos apskričių biurai,
o patvirtinus kiekvienam turi būti sudaroma asmens byla, kurioje turi būti pareiškimas, MVD-MGB atlikto spec, patikrinimo duomenys, ginklo techniniai duomenys ir kt. dokumentai. Apskričių aktyvas turi būti apginkluotas pistoletais ir automatais, valsčių ir kaimų - automatais ir šautuvais. Aktyvistus, kurie ginkluotoms grupėms nepriklauso ir tiesioginėje kovoje nedalyvauja, apginkluoja MVD. Rašto pabaigoje grasinama, kad asmenys, kurie partizanams ginklus atiduos be pasipriešinimo, juos pames ar sugadins, gavus apskrities biuro sutikimą bus teisiami[68]. Taip baigėsi beveik metus trukęs procesas ir aktyvistai perėjo iš MVD į MGB pavaldumą. Ši reorganizacija taip ilgai truko, matyt, dėl visą sovietinę sistemą apėmusio biurokratizmo ir dėl to, kad aktyvas anaiptol nebuvo ta jėga, kuri galėjo sėkmingai kovoti su partizanais ir ką nors lemti.

Štai ką LKP(b) CK XVII plenume 1948 m. lapkričio 23 d. kalbėjo MGB ministras D. Jefimovas: „Reikia pasakyti, kad nei liaudies gynėjų būriai, nei ginkluotos grupės iki šiol nėra smogiamoji jėga kovoje su banditizmu. [...] Ginkluotų grupių sukurta 860, jos turi daugiau kaip 8 tūkst. ginklų. Tačiau šie ginklai panaudojami vien savisaugai. Kovose su banditais dalyvauja tik paskiri ginkluotų grupių nariai ir tai tik banditams juos užpuolus"[69].

Daugmaž visi žmonės, kuriais okupantai pasitikėjo, jau buvo MVD apginkluoti ir suburti. Faktiškai visi valsčiuose gyvenę komunistai ir komjaunuoliai tuo metu buvo apginkluoti. Mėginta apginkluoti ir tarnautojus, nepriklausančius toms organizacijoms, ypač tuos, kurie dėl savo tarnybinių pareigų turėjo lankytis kaimų vietovėse.

Partizanų liudijimu, ginkluoti aktyvistai iš tikrųjų retkarčiais buvo naudojami didesnėse operacijose. Taip buvo 1948 m. vasarą, kai

[68] Ibid., l. 1-2.

[69] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 20. l. 84.

Pauslajo miške (Vyčio apygardos teritorijoje) rusų kariams šukuojant mišką žuvo trys partizanai. Tos operacijos metu miško apsupties žiede „buvo išstatyti komjaunuoliai su šautuvais ant virvyčių"[70].

P. Kapralovo nurodymu ginklą gavusio asmens byloje turėjo būti šeši dokumentai, kurių penki pavyzdžiai buvo pateikti (nenurodyta tik, kaip turi būti atliktas spec, patikrinimas, bet jis čekistams buvo įprastas darbas): tai pareiškimo, ginklo techninės apžiūros lapo, leidimo laikyti ginklą, ginklo apskaitos kortelės ir knygos, kurioje registruojami išduoti ginklai, pavyzdžiai. Svarbiausias dokumentas - MGB apskrities skyriaus viršininkui adresuotas pareiškimas, kuriame pareiškėjas nurodo visus savo duomenis (pavardę, vardą, gimimo metus, adresą, darbo vietą ir jos adresą, pareigas, partiškumą; reikėjo pateikti dvi nuotraukas) ir pasirašo. Pareiškimo tekstas skamba taip: „Prašau Jūsų leidimo išduoti man šaunamąjį ginklą kovai su banditizmu"[71]. Tai panašu į sielos pardavimą velniui. Tačiau reikia manyti, kad dalis tų žmonių ginklus ėmė nenoriai, ginklai jiems buvo įbrukami kaip priedas prie einamų pareigų.

Matyt, perdavus ginkluotas grupes, jų aprūpinimą ginklais ir tam tikrą kontrolę iš MVD į MGB pavaldumą, kilo tam tikrų nesusipratimų, nes LSSR MGB ministras D. Jefimovas ir J. Bartašiūnas 1948 m. rugpjūčio 6 d. bendru raštu MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams aiškino, kaip, kas ir kam ginklus duoda. Rašte nurodoma, kad MGB tvarko visus ginklus, kurie priklauso ginkluotų grupių nariams. Visus kitus ginklus, išduotus pavieniams žmonėms, nesantiems grupėse, sukurtose kovai su partizanais, tvarkė ir tvarko MVD. Toliau nurodoma, atsižvelgiant į tai, kam išduoti ginklai, jei neatitinka naujų paskirstymų, perregistruoti MVD ar MGB[72].

Ginklai buvo dalijami dosniai. 2N valdybos viršininko pavaduotojas plk. J. Sinycinas 1947 m. sausio mėn. rašė, kad aktyvui apginkluoti trūksta 175 kulkosvaidžių, 790 automatų, 1530 šautuvų ir 320 pistoletų[73]. Kitame be parašo ir datos dokumente, adre-

[70] Aukštaitijos partizanų prisiminimai, d. 2, p. 112.

[71] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, 1. 4.

[72] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 136, I. 59.

[73] LYA, f. 1, ap. 3, b. 494, 1. 14.

suotame A. Sniečkui, D. Jefimovui ir kt., rašoma, kad sudarytos 298 grupės valsčiuose, 95 - tarybiniuose ūkiuose, 46 - MTS, 40 - įmonėse, 319 - apylinkėse ir kad jų nariams trūksta 3390 šautuvų, 770 automatų, 790 pistoletų ir 175 kulkosvaidžių[74]. 1948 m. sausio 8 d. MGB apskričių skyriai aktyvistams jau buvo išdavę 2000 šautuvų, 50 automatų, 250 pistoletų, 240 tūkst. šautuvo šovinių ir 10 tūkst. automato šovinių[75]. Matyt, reikiamo kiekio ginklų Lietuvoje nebuvo, nes D. Jefimovas 1947 m. gruodžio mėn. SSRS MGB ministro pavaduotojui gen. ltn. Selivanovui rašė, jog LKP(b) CK nutarė iki 1948 m. pradžios sukurti ginkluotas grupes ir todėl prašo ginklų: 200 kulkosvaidžių, 5000 automatų, 8000 šautuvų ir 1000 pistoletų[76].

Kaip paprastai, aktyvistų grupių kūrimą ir jų tvarkymą inspiravo komunistų partija. Jos dokumentuose stribų veiklos klausimais buvo kalbama ir apie aktyvistus. Antai LKP(b) CK biuro 1947 m. lapkričio 14 d. nutarime „Dėl priemonių stiprinti liaudies gynėjų būrius" vienas iš devynių paragrafų skirtas ginkluotoms grupėms (visuose kituose paragrafuose kalbama apie stribus, kad juos reikia formuoti tik iš vietos gyventojų, papildomai skirti jiems sausą maisto davinį bei suteikti kitokių materialinių lengvatų ir t.t.). Paskutiniame paragrafe rašoma, kad ginkluotos grupės turi būti kuriamos ir kaimų vietovėse, o jų narius turi tvirtinti partijos apskričių komitetai[77]. Ypač reikšmingas buvo CK biuro 1947 m. gruodžio 12 d. nutarimas „Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo"[78]. Biuras konstatavo, jog „[...] VKP(b) CK 1946 m. spalio 5 d. nutarimo dalis, kad buržuazinis nacionalistinis pogrindis ir jo ginkluotos gaujos būtų kuo greičiau likviduotos, vykdoma nepatenkinamai". Apie aktyvistus preambulėje rašoma: „Aktyvas apginkluojamas neorganizuotai, partijos apskrities komitetai ir MGB apskričių skyriai nesiima nuolat vadovauti šiam darbui. Gavę ginklus aktyvistai paliekami likimo valiai, nesuburiami į grupes, nemokomi valdyti ginklą, todėl dažnai pasitaiko, kad užpuolus gaujai ginklai

[74] Ibid., 1. 11.
[75] Ibid., 1. 13.
[76] Ibid., 1. 15.
[77] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 5, I. 170.
[78] Genocidas ir rezistencija, Vilnius, 1998, Nr. 1(3), p. 109-114.

panaudojami neefektyviai, o kartais visai nepanaudojami". Išvardijus, kas dar ir kur blogai daroma, buvo priimtas 27 paragrafų nutarimas, kuriame daug dėmesio skiriama ginkluotiems aktyvistams. Be kita ko, 2 paragrafe rašoma: „Ginkluotas grupes formuoti iš vietos gyventojų, pirmiausia iš sovietinių ūkių ir MTS darbininkų, valstiečių naujakurių, neturtingųjų ir samdinių, sovietinių ir ūkio įstaigų bei organizacijų tarnautojų, iš sovietinės armijos demobilizuotų karių, buvusių partizanų ir jų šeimų narių, nukentėjusių nuo lietuvių buržuazinių nacionalistų ir vokiečių okupantų asmenų. Visų komunistų ir komjaunuolių, mokančių valdyti ginklą, pareiga - dalyvauti ginkluotuose būriuose". Toliau nurodoma, kad tiems būriams tiek apskrityje, tiek valsčiuje turi vadovauti atitinkamo lygio partijos komitetų sekretoriai ir MGB skyrių ar poskyrių viršininkai. 3, 4 ir 5 paragrafuose taip pat kalbama apie aktyvistus. Pabrėžiama, kad ginklų aktyvistams turi parūpinti MGB, vadovauti darbui su ginkluotomis grupėmis įgaliojami CK antrasis sekretorius A. Trofimovas (Maskvos emisaras) ir D. Jefimovas, nurodoma, kad aktyvistus reikia išmokyti valdyti ginklą ir politiškai šviesti.

Po šio LKP(b) CK biuro nutarimo A. Trofimovas ir P. Kapralovas pasirašė „Instrukciją apie ginkluotų grupių kovai su banditizmu organizavimo tvarką ir jų kovinį panaudojimą Lietuvos SSR teritorijoje". Svarbiausi nurodymai: 1) tokias grupes organizuoti ne tik valsčių ir apskričių centruose, bet ir kaimuose, kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose bei panašiose vietovėse. Grupės sudaromos siekiant suaktyvinti kovą ir įtraukti į ją kuo daugiau žmonių. Nurodoma grupes komplektuoti iš tų pačių asmenų, kaip ir nurodyta LKP(b) CK nutarime; 2) grupes formuoja partijos valsčių komitetai kartu su MGB valsčių poskyriais ir apskričių skyriais; 3) kandidatus į grupes tikrina MGB, tvirtina partijos apskričių komitetai, paskui apginkluoja; 4) partijos apskričių komitetų sekretoriai kartu su MGB ir MVD viršininkais numato grupių vadovus iš valsčių komitetų sekretorių, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkų, MGB ar MVD darbuotojų, demobilizuotų sovietinės armijos karininkų, įmonių ar įstaigų vadovų. Vadovas turi vieną ar du pavaduotojus. „Kovos su banditizmu grupių" užduotys - dalyvauti tiesioginėje kovoje su partizanais ir saugoti valstybines įstai-

gas bei įmones. Paskirtas objektas saugomas patruliuojant, išstatant pasalas ar sekretus. Viena iš grupių narių pareigų - sutikus partizanus juos „likviduoti" arba suimti, apie tai pranešti grupės vadovui arba MGB valsčiaus poskyriui. Instrukcijoje nurodoma, kad grupės kariniam parengimui turi būti skirta 10 val., iš jų šaudymui ir ginklų pažinimui - 8 val., taktiniam pasirengimui - 2 val.[79]

Taigi partinė ir čekistinė mintis darbavosi toliau, nors dažnai ir kartodamasi. Dauguma šioje instrukcijoje išdėstytų minčių jau buvo išsakytos kituose dokumentuose. Pasitaikydavo ir naujų dalykų. Antai P. Kapralovas 1948 m. vasario mėn. ataskaitoje A. Sniečkui rašė, jog prie MGB apskričių skyrių bus sudaryti štabai, kurie vadovaus stribams ir ginkluotoms grupėms[80].

Visas šis komunistų partijos ir čekistų sukeltas šurmulys 1948 m. buvo susijęs su naujų ginkluotų grupių kūrimo pradžia. Jos pradėtos kurti rengiantis masiniam Lietuvos kaimo sukolektyvinimui, o masiškai kuriamos tada, kai žmonės buvo prievarta varomi į kolūkius. Anksčiau veikę ginkluoti aktyvistai daugiausia gyveno miestuose ir valsčių centruose. Po kiekvieno įsiveržimo į kaimus, kaip ir kariuomenė bei stribai, jie grįždavo į miestus ir miestelius. Naujų ginkluotų grupių nariai gyveno kaimuose, juose ir įsitvirtino. Partizanai jau nepajėgė tų grupių iš kaimų išstumti. Nors jie ir privertė daugelį ką tik sukurtų kolūkių mokėti jiems duoklę (tų kolūkių, kurie nemokėdavo duoklės, pirmininkus turėdavo saugoti 5-6 stribai), tačiau stengėsi daugmaž taikiai sugyventi su greta esančiais okupantų apginkluotais žmonėmis.

Čekistai numatė, kad partizanai visomis dar turimomis jėgomis atakuos kolūkius, ir suprato, jog turi galimybę sukelti konfliktą tarp jų ir į kolūkius jau suvarytų žmonių. P. Kapralovas visiems MGB apskričių skyrių viršininkams 1948 m. birželio 22 d. nusiuntė raštą, kuriame įsakė sudaryti ginkluotas grupes visuose kolūkiuose. Nurodyta tų grupių narius ir jų vadovų kandidatūras apsvarstyti partijos komitetų biuruose, apskaičiuoti, kiek reikės ginklų, ir nedelsiant pateikti paraiškas[81]. Po dviejų dienų, t. y. birže-

[79] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 20, I. 65.
[80] Ibid., 1. 102.
[81] LYA, f. 1, ap. 3, b. 3211, 1. 48.

lio 24 d., P. Kapralovas pasirašė naują raštą MGB apskričių skyrių viršininkams; jame pažymima, kad ministerijai tų metų sausio 7 d. rašte rekomendavus „kovos su banditizmu grupes" sudaryti įmonėse, tarybiniuose ūkiuose, kolūkiuose, MTS ir MANP, tokių grupių buvo sudaryta, bet apie jų veiklą centras neturi informacijos. Prašoma pranešti, kaip tos grupės organizuojamos, kas joms vadovauja, kokius ryšius jos turi su MGB bei kariuomenės įgulomis, kaip grupių nariai susisiekia vieni su kitais, ar naktį patruliuoja, kaip mokosi, kiek turi ginklų, ar dalyvauja kovose[82].

Apskritai dar net sovietmečiu istorikai pripažino, kad mūsų valstiečiai į kolūkius buvo suvaryti ne ekonominiais, bet politiniais sumetimais. Komunistai iš pradžių gal nė nemanė, kad kolūkių fermose iš bado išstips dauguma gyvulių (nors jau turėjo kitų „brolišku respublikų" pavyzdžių), tačiau buvo įsitikinę, kad paėmę visas kaimo ūkinio gyvenimo vadžias į savo rankas, vienus žmones apdovanodami, kitus spausdami, per savo statytinius pirmininkus ir kolūkių valdybas bei keletą šnipų galės kontroliuoti kiekvieno kolūkiečio elgesį ir maisto davinį taip, kad to maisto neliktų partizanams. Todėl komunistų veikėjai ir čekistai taip uoliai stengėsi kolūkių apsaugai sukurti ginkluotas grupes, pasitelkė ir nemažai stribų, kurie iš valsčių centrų buvo perkelti į kaimų vietoves. Nuo 1949 m. pabaigos, kai daugiau kaip pusė valstiečių jau buvo suvaryti į kolūkius (1949 m. sausio 1 d. kolūkiuose buvo 3,9 proc. ūkių, 1950 m. sausio 1 d. - 62,4 proc., o 1951 m. sausio Id. - net 89,1 proc[83]; net tarus, kad tuo metu dalis kolūkių gyvavo fiktyviai, vis dėlto tai baisūs skaičiai), Lietuvoje atsirado per 2 tūkst. svetimkūnių (baigus kaimą sukolektyvinti buvo apie 3.5 tūkst. kolūkių) - kolūkių centrų su valdybomis, kuriose įsikūrė okupantų apginkluoti žmonės. Todėl Lietuvoje okupantų ir kolaborantų valdomų vietovių skaičius padidėjo beveik dešimteriopai. Partizanai (1948 m. jų buvo apie 2 tūkst., o 1949 m. - apie 1.5 tūkst.) jau nesugebėjo sulaikyti okupacinių struktūrų veržimosi į kaimą. Pagrindinė jėga, kuri tiesiogiai varė valstiečius į kolūkius, buvo tūkstančiai aktyvistų ir stribų. Gal ne visi jie buvo sužvėrėję, tačiau pati sovietinė sistema buvo baisi tuo, kad suti-

[82] LYA, f. 1, ap. 3, b. 3211, I. 50.

[83] *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 2, p. 355.

kusius su ja bendradarbiauti žmones pamažu paversdavo bevaliais vykdytojais. Sovietai (partijos veikėjai, čekistai) labai dažnai žaisdavo psichologinį žaidimą: turintis tapti budeliu asmuo (šiuo atveju - aktyvistas) tolydžio vis labiau siunta ant aukos, kuri nepasiduoda ir verčia jį imtis gal jam ir nemalonios prievartos. Aktyvistai, kaip ir stribai, dažnai sąžinę ramino degtine. Tuo metu retai kas juos matydavo blaivius.

LKP(b) CK biuras žinojo, kad ne tik partizanai, bet ir patys valstiečiai ne iš karto paklus kaimo sukolektyvinimui, todėl stiprino teisinį ginkluotų grupių sudarymo pagrindą. 1949 m. vasario 19 d. buvo priimtas nutarimas „Dėl ginkluotų grupių sudarymo kolūkiuose"[84], kuris papildė prieš metus parengtą instrukciją. Po kelių mėnesių, birželio 6 d., CK biuras priėmė naują nutarimą - „Dėl kovos su nacionalistinio pogrindžio banditizmo likučiais ryšium su kolūkių kūrimu respublikoje". Jame vėl pakartoti ne kartą girdėti teiginiai: nurodoma kurti ginkluotas grupes kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose, MTS, apylinkėse ir įmonėse; tų grupių paskirtis - saugoti kolūkių turtą ir kolūkiečius ir dalyvauti naikinant partizanus[85]. Po šių nutarimų pasipylė visų apskričių partijos komitetų biurų nutarimai „Dėl politinės padėties apskrityje"; juose daugiausia kalbama apie ginkluotų grupių sudarymą. Antai partijos Utenos apskrities komiteto biuro 1949 m. sausio 26 d. nutarime rašoma: ,,a) visuose kolūkiuose ir apylinkėse sudaryti ginkluotas grupes iš komunistų, komjaunuolių, sovietinio ir kolūkių aktyvo; grupių tikslas - saugoti kolūkius ir kovoti su gaujomis; b) siūlyti kolūkiams numatyti šių grupių nariams apmokėjimą darbadieniais už budėjimą"[86].

Priimti nutarimus nebuvo sunku, tačiau juos įgyvendinti - kur kas sudėtingiau. Dar 1948 m. gruodžio 25 d. Marijampolės apskrities partinio biuro nutarime, be visa ko, buvo rašoma: įpareigoti partijos valsčių komitetų sekretorius, partorgus ir MVD valsčių poskyrių viršininkus iki 1949 m. sausio 1 d. kiekviename kolūkyje, tarybiniame ūkyje, MTS, įmonėje sudaryti ginkluotas grupes, o ten, kur jos yra, jas padidinti. Nurodyta ne rečiau kaip kas mėnesį

[84] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 8, I. 8.
[85] Ibid., b. 6, I. 119.
[86] Ibid., f. 341, ap. 341-18, b. 19, I. 14.

grupių narius surinkti, politiškai šviesti bei mokyti karybos. Ginkluotų grupių nariai turėjo saugoti kolūkius, tarybinius ūkius, MTS, įstaigas, įmones, taip pat patruliuoti[87]. Beje, tas pats biuras vėliau konstatavo, kad 1949 m. rugsėjo 5 d. Kazlų Rūdos valsčiuje buvo tik dvi ginkluotos grupės - 7 žmonės Jūrėje ir 15 žmonių valsčiaus centre. Naujame biuro nutarime vėl nurodyta iki 1949 m. lapkričio 1 d. sudaryti ginkluotas grupes visuose kolūkiuose, o iki rugpjūčio 15 d. apginkluoti visą aktyvą. Tų metų rugsėjo 24 d. biuro nutarime jau nurodyta kiekviename kolūkyje sudaryti ne mažesnes kaip 5-6 žmonių ginkluotas grupes iš aktyvistų bei stribų ir tik 4 kolūkiuose — iš aktyvistų bei kolūkiečių[88]. Taigi toje pavyzdingų ūkininkų gyvenamoje apskrityje bandymas sudaryti ginkluotas grupes iš kolūkiečių sužlugo. Teko remtis stribais ir aktyvistais.

Kaip buvo sudaromos ginkluotos grupės, bene nuosekliausiai galima atsekti iš partijos Alytaus apskrities komiteto nutarimų. Juose 1949 m. pradžioje nurodoma sudaryti ginkluotas grupes didesniuose bažnytkaimiuose (valsčių centruose jau anksčiau buvo sudarytos), kartu ten sukurti tam tikrą sovietų valdžios ir gyvenimo būdo infrastruktūrą - skaityklą, milicijos įstaigą, komjaunimo ir pionierių organizacijas ir t. t. Vėliau buvo einama gilyn į kaimus. Ir prieš tai nemažai stengtasi kaimo vietovėse aktyvistus apginkluoti ir nukreipti prieš partizanus, bet tai buvo daugiau deklaracijos, norima priimant už esama. Taigi pažiūrėkime, kaip ginkluotos grupės buvo sudaromos Alytaus apskrityje - vienoje iš svarbiausių pokario pasipriešinimo bastionų.

1945 m. rugpjūčio 30 d. partijos sekretorius J. Matačinskas ir NKVD apskrities skyriaus viršininkas pplk. Vasilijus Lisovskis rašė (daugiausia apie ūkinius reikalus - žemės konfiskavimą, jos dalijimą ir t. t.) Daugų valsčiaus sekretoriui ir NKVD valsčiaus poskyrio viršininkui: „1) atrinkite, patikrinkite ir skubiai apginkluokite valsčiaus sovietinį ir partinį aktyvą; 2) iš patikimų žemutinių darbuotojų ir sovietinio aktyvo sudarykite ginkluotas 5-7 žmonių grupes tokiais terminais: prie apylinkių - iki 15 dienos, prie skyrių, tarybinių ūkių arba MTS - iki 10 dienos".

[87] LVOA, f. 1186, ap. 1118-15, b. 3, I. 26. [88] Ibid., ap. 1186-15, b. 4. I. 4, 9.

Vykdant LKP(b) CK VII plenumo nutarimą, buvo sudarytos tokios grupės:

Eil. Nr.	Valsčius	Grupių sk.	Jose žmonių
1.	Alovės	1	12
2.	Birštono	1	7
3.	Butrimonių	3	18
4.	Daugų	2	16
5.	Druskininkų	1	12
6.	Jiezno	8	16
7.	Marcinkonių	1	8
8.	Seirijų	1	6
9.	Varėnos	1	6
Iš viso:			101 žmogus

Alytaus valsčiuje atsisakė apsiginkluoti Rutkos ir Aniškio tarybinio ūkio skyriai bei Merkinės tarybinio ūkio žmonės[89].

1945 m. gruodžio 26 d. partijos komiteto posėdyje nutarta sudaryti Alytaus mieste 50 žmonių ginkluotą būrį, jį išskirstant po 10 žmonių grupes. Grupės kasdien budėjo nuo 18 iki 8 val. ryto, budėjimo vietą nurodydavo partijos komitetas[90].

1946 m. balandžio 15 d. Alytaus apskrityje buvo 23 ginkluotos sovietinio partinio aktyvo grupės (jose - 296 žmonės) ir 3 savigynos grupės (17 žm.). Tų metų liepos 15 d. atskiruose valsčiuose buvo tiek grupių: Miroslavo valsčiuje ginkluotų aktyvistų - 10; Alovės - 15 ir savigynos grupės šiose apylinkėse: Užupių - 6 žmonės, Domantonių -11, Alovės (prie MTS) - 6; Daugų vlsč. aktyvistų - 3 ir 5 savigynos grupės kaimuose: Dvarčėnų - 10 žm., Gūdžių - 12, Užukalnių - 12, Rakatanskų - 10, Kazimieravo - 10; Simno vlsč. aktyvistų - 14 žm. ir 5 savigynos grupės: Dzekaučiznoje (tarybinio ūkio) - 10 žm., Buktininkuose (t. ū. skyrius) - 5, Mergalaukyje (t. ū. skyrius) - 8, Krokialaukyje - 7; Butrimonių vlsč. buvo 37 aktyvistai; Alytaus vlsč. - 15; Seirijų vlsč. - 8. Iš viso tuo metu Alytaus apskrityje buvo 16 savigynos grupių, jose - 110 žmonių. Valsčių centruose buvo 131 ginkluotas

[89] Ibid., f. 1308, ap. 1, b. 2, I. 38, 53.

[90] Ibid., b. 1, 1. 217.

aktyvistas, stribų - 230, tad iš viso apskrityje buvo 471 ginkluotas vietinis žmogus[91].

1946 m. gegužės 10 d. buvo priimtas partijos apskrities komiteto biuro nutarimas „Dėl kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo" (nutarimą pasirašė sekretorius P. Purlys). Jo 5 paragrafe rašoma: „Įgalioti LKP(b) apskrities kadrų skyrių (drg. Prokapą) iki š. m. gegužės 20 d. parinkti partines komjaunimo ir sovietinio aktyvo grupes, kurioms galima patikėti ginklą, ne mažiau kaip 30 žmonių kiekviename valsčiuje, ir šių grupių sąrašus pateikti komiteto biurui svarstyti".

Atsakant į VKP(b) CK Lietuvos biuro 1946 m. birželio 21 d. nutarimą dėl kovos su buožių ir nacionalistų gaujomis Alytaus apskrityje sustiprinimo, liepos 6 d. buvo priimtas apskrities biuro nutarimas. Šio nutarimo antrame ir šeštame paragrafuose rašoma: įgalioti valsčių partorgus, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkus, MVD valsčių poskyrių viršininkus iki liepos 15 d. sukomplektuoti stribų būrius, o apylinkėse, tarybinių ūkių skyriuose ir MANP sudaryti 10-12 žmonių ginkluotas grupes iš liaudies gynėjų, demobilizuotų iš RA, naujakurių ir varguolių. Uždrausti apylinkės pirmininkams gyventi valsčių centruose - jie turi apylinkėse telkti samdinius, varguomenę, vidutinius valstiečius ir kovoti[92].

1947 m. kovo 24 d. biuro posėdžio protokolo 11 paragrafe rašoma: įpareigoti MGB apskrities skyrių (drg. I. Lobkovą), valsčių partorgus, valsčių poskyrių viršininkus imtis būtinų priemonių, kad būtų sudarytos sovietinio partinio aktyvo ginkluotos grupės, ir įtraukti jas į kovą[93].

1947 m. spalio 21 d. priimtame partijos apskrities komiteto biuro nutarime Nr. 58 buvo konstatuota, kad stribai sukomplektuoti tik apie 60 proc. Pirmame paragrafe rašoma: „Pripažinti, kad politinė padėtis apskrityje yra nepakenčiama. Įpareigoti MGB ir MVD valsčių poskyrių viršininkus, valsčių partinių organizacijų sekretorius, skiriant jiems atsakomybę, per mėnesį atskleisti ir visiškai sunaikinti valsčių teritorijose esančias banditų grupes". Nurodyta, jog tai galima padaryti mobilizavus visą partinę organizaciją, kom-

[91] LVOA, f. 1308, ap. 2, b. 4, I. 12, 62.
[92] Ibid., ap. 1308-2, b. 1.
[93] Ibid., b. 2, 1. 8-12.

jaunimą, aktyvą ir apskrities darbuotojus. Pagrasinta, kad to nepadarę už tai atsakingi asmenys bus vertinami kaip nenorintys kovoti su banditizmu. 4 paragrafe MGB valsčių poskyrių viršininkams ir valsčių partijos sekretoriams nurodoma: a) per mėnesį visiškai sukomplektuoti stribų kontingentą; b) į kovą įtraukti visus komunistus, komjaunuolius ir sovietinį aktyvą; aprūpinti juos tinkamais ginklais. Per mėnesį patikrinti ir iš naujo apginkluoti ne mažiau kaip 25 žmones; c) per dvi dienas parengti centrų saugojimo planus.

1947 m. gruodžio 31 d. partijos Alytaus apskrities komiteto biuro nutarimo antrame paragrafe rašoma: „Valsčių centruose, MTS, MANP, įmonėse ir apylinkėse skubiai sudaryti ginkluotas grupes. Parinkti ir tvirtinti partijos valsčiaus komitetuose ir pateikti apskrities komitetui svarstyti"[94].

1948 m. balandžio 17 d. buvo priimtas partijos Alytaus komiteto biuro nutarimas „Dėl politinės padėties Alovės valsčiuje". Jame politinė padėtis šiame valsčiuje įvertinta nepatenkinamai. Ketvirtame paragrafe partijos valsčiaus komiteto sekretorius Puzinia ir valsčiaus poskyrio viršininkas Demenkovas įpareigoti: ,,a) artimiausiu metu atkurti ginkluotas grupes valsčiaus centre, MTS, apylinkėse. Iš naujo peržiūrėti ginkluotų grupių sudėtį, jų vadus ir politinius vadovus. Vadus ir politinius vadovus tvirtinti partijos valsčiaus komitete. Pasiekti, kad ginkluotos grupės būtų sudarytos visose apylinkėse". Nurodoma, kad ne rečiau kaip kartą per mėnesį grupių nariai turi šaudyti ir politiškai lavintis. Į kovą turi būti įtraukti visi komunistai, komjaunimas ir sovietinis aktyvas; reikia patikrinti ginklus, netinkamus pakeisti; per 5 dienas visiškai sukomplektuoti stribų būrį.

1948 m. rugsėjo 28 d. priimtame biuro nutarime dėl aktyvistų grupių nurodoma: a) kurti naujas ginkluotas grupes „kovai su banditizmu" apylinkėse ir pirmiausia kolūkiuose bei tarybinių ūkių skyriuose, nesilpninant darbo su jau sukurtomis; b) nuolat rūpintis grupių koviniu ir politiniu parengimu; c) įvesti ginkluotų grupių budėjimą jų dislokacijos vietose; d) partijos valsčių komitetų posėdžiuose periodiškai išklausyti grupių vadus ir politinius vadovus,

[94] Ibid., l. 14-15.

kaip sekasi vykdyti kovinio ir politinio parengimo užduotis bei dalyvauti kovinėje veikloje. Nurodyta partijos apskrities komiteto Kariniam skyriui kartu su stribų štabu kartą per mėnesį sukviesti ginkluotų grupių vadus ir politinius vadovus į seminarą[95].

1948 m. rugsėjo 28 d. biuras nutarė patvirtinti ginkluotų grupių sudėtį (tvirtinami sąrašai, kuriuose nurodyta pavardė, vardas, tėvo vardas; kiekvienai grupei vadovauja vadas ir politinis vadovas, kiti - eiliniai). Patvirtintos tokios grupės:

1. Alytaus valsčiaus vykdomajame komitete - 18 žm.
2. Alovės apylinkėje - 7 žm.
3. Alovės MTS - 8 žm.
4. Alovės vlsč. vykdomajame k-te - 9 žm.
5. Angininkų apylinkėje - 8 žm.
6. Butrimonių I apylinkėje - 11 žm.
7. Butrimonių II apylinkėje - 9 žm.
8. Butrimonių sviesto gamykloje - 10 žm.
9. Butrimonių vlsč. vykdomajame k-te - 7 žm.
10. Čiurlioniu kaime - 8 žm.
11. Daugų apylinkėje - 9 žm.
12. Daugų sviestinėje - 10 žm.
13. Daugų vlsč. vykdomajame k-te - 10 žm.
14. Kalesninkų apylinkėje - 10 žm.
15. Krokialaukio vlsč. vykdomajame k-te - 10 žm.
16. Kucakiemio kaime - 6 žm.
17. Mergalaukio grūdų paruošų punkte - 7 žm.
18. Miroslavo apylinkėje - 5 žm.
19. Miroslavo vlsč. vykdomajame k-te - 11 žm.
20. „Pirmūno" kolūkyje - 22 žm.
21. Seirijų I apylinkėje - 15 žm.
22. Seirijų vlsč. vykdomajame k-te - 15 žm.
23. Simno I apylinkėje - 10 žm.
24. Simno II apylinkėje - 15 žm.
25. Tarybinio ūkio Rutkos skyriuje - 5 žm.
26. Užupio apylinkėje - 7 žm.[96]

[95] LVOA, f. 1308, ap. 1308-21, b. 3, I. 1-3, 14.

[96] Ibid., l. 15-23.

1949 m. vasario 4 d. priimtame partijos Alytaus apskrities komiteto nutarime nurodyta įgalioti MGB ir MVD apskrities skyriaus ir valsčiaus poskyrio viršininkus, valsčių komitetų sekretorius iki balandžio 1 d. sudaryti ginkluotas grupes didesnėse gyvenvietėse: Pivašiūnuose, Punioje, Nemunaityje, Ūdrijoje, Meteliuose, Krikštonyse, jų narius tvirtinti biure, pateikti grupių vadų bei politinių vadovų kandidatūras; ten pat nusiųsti milicijos įgaliotinius. Vykdomajam komitetui nurodyta iki to laiko rasti tinkamas patalpas apylinkės taryboms, parduotuvėms, skaitykloms, paštui ir ginkluotoms grupėms. Komjaunimo komitetui pavesta artimiausiu metu įkurti komjaunimo organizacijas, mokyklose - pionierių būrius; partijos valsčiaus komitetų sekretoriams - partijos ir komjaunimo bei partines kandidatų grupes. Nutarimą pasirašė partijos apskrities komiteto sekretorius Bronislovas Lopata.

1949 m. vasario 28 d. buvo priimtas biuro nutarimas „Dėl politinės padėties Simno valsčiuje". Jame daugiausia kalbama apie tarybų darbo pagerinimą, propagandą ir agitaciją tarp žmonių. Ketvirtame paragrafe rašoma: „Per mėnesį kolūkiuose ir labiausiai pažeistose apylinkėse sukurti ginkluotas grupes. Ginkluotų grupių nariams organizuoti politinį darbą ir karybos mokymą, drąsiau jas panaudoti ginkluotoje kovoje su banditizmu"[97].

1949 m. birželio 18 d. biuro nutarimu buvo patvirtintos (išvardijamos pavardės) ginkluotos grupės „Gegužės 1-osios" kolūkyje ir ..Ateities" kolūkyje - po 4 žmones bei papildoma 7 žmonių grupė Alytaus valsčiaus vykdomajame komitete.

1949 m. birželio 29 d. buvo priimtas 15 paragrafų biuro nutarimas apie tai, kaip Alytaus apskrityje bus vykdomas LKP(b) CK biuro 1949 m. birželio 6 d. nutarimas „Dėl kovos su banditizmo ir buržuazinio nacionalistinio pogrindžio likučiais stiprinimo ryšium su kolūkių kūrimu respublikoje". Aštuntame paragrafe rašoma, jog LKP(b) valsčių komitetai, MGB ir MVD valsčių poskyriai įpareigojami: a) sudaryti ginkluotas grupes visuose kolūkiuose, tarybinių ūkių skyriuose, apylinkėse ir ten, kur reikalinga, iš komunistų, komjaunuolių, sovietinio ir partinio aktyvo. Tos grupės turi saugoti kolūkiečius, visuomeninį turtą ir dalyvauti banditizmo lik-

[97] Ibid., b. 4, l. 1-2, 4.

vidavimo priemonėse. Grupių sudėtį turi tvirtinti partijos valsčių komitetai, paskui turi pateikti tvirtinti LKP(b) apskrities komiteto biurui; b) grupėse organizuoti politinį darbą, karybos mokymą; c) rekomenduoti kolūkiečiams, dalyvaujantiems ginkluotose grupėse, už dienos ir nakties budėjimus priskaičiuoti minimalų skaičių darbadienių. Nurodoma užmokesčio dydį nustatyti bendrame kolūkiečių susirinkime, stribų būrius naudoti kovoje ir kolūkių apsaugai, ginkluotus būrius sustiprinti įtraukiant į juos stribus.

1949 m. liepos 4 d. buvo priimtas biuro nutarimas „Dėl politinės padėties apskrityje". Jis priimtas po to, kai keliems kolūkių aktyvistams buvo įvykdytas mirties nuosprendis. Nutarime, be visa ko, rašoma: ,,b) sustiprinti kolūkiečių ir kolūkių turto apsaugą, tuo tikslu per 5 dienas patikrinti ginkluotų grupių sudėtį kolūkiuose, apylinkėse, tas grupes sustiprinti ir pateikti tvirtinti LKP(b) apskrities komiteto biurui; c) tuose kolūkiuose ir apylinkėse, kur dar nėra ginkluotų grupių, būtina imtis visų priemonių, kad jos būtų sudarytos artimiausiu metu"[98].

1949 m. rugpjūčio 22 d. priimtas biuro nutarimas dėl ginkluotų grupių sudarymo:

1. Butrimonių vlsč. Eičiūnų kaime prie kolūkio - 17 žm.
2. Butrimonių vlsč. vykdomajame komitete - 22 žm.
3. Dūkiškių kaime, prie kolūkio - 5 žm.
4. „Pirmūno" kolūkyje - 21 žm.
5. Prie Pivašiūnų apylinkės - 3 žm.
6. Prie Punios apylinkės - 4 žm.
7. „Tiesos" kolūkyje - 10 žm.

Pateiktos grupės narių pavardės, vardai, tėvo vardai; patvirtinti grupių vadai ir politiniai vadovai; pirmą kartą patvirtinti atsakingi už grupių veiklą asmenys - daugiausia MVD ir MGB darbuotojai.

1949 m. rugpjūčio 23 d. biuras nutarė tvirtinti šias ginkluotas grupes:

1. Prie Seirijų I apylinkės - 10 žm.
2. Prie Seirijų vlsč. vykdomojo komiteto - 11 žm.
3. Seirijų vlsč. „Iskros" kolūkyje - 10 žm.

[98] LVOA, f. 1308, ap. 1308-21, b. 4, I. 12, 14-18, 21.

1949 m. rugsėjo 19 d. priimtu biuro nutarimu patvirtintos šios grupės Simno valsčiuje:

1. „Gimtojo kelio" kolūkyje - 10 žm.
2. Mergalaukio grūdų supirkimo punkte - 8 žm.
3. Mergalaukio tarybinio ūkio skyriuje - 6 žm.
4. „Pergalės" kolūkyje - 6 žm.
5. „Pirmyn" kolūkyje - 4 žm.
6. Prie valsčiaus vykdomojo komiteto - 10 žm.
7. „Raudonosios vėliavos" kolūkyje - 4 žm.[99]

1949 m. spalio 27 d. biuras patvirtino šias grupes Butrimonių valsčiuje:

1. Lelionių kolūkyje - 5 žm.
2. „Pažangos" kolūkyje - 11 žm.
3. Raižių kaime, „Pergalės" kolūkyje - 10 žm.

1949 m. spalio 31 d. priimtas biuro nutarimas dėl nepatenkinamo MGB skyriaus darbo; viename iš 4 paragrafo skirsnių rašoma: „e) per mėnesį apylinkėse, kolūkiuose, ten, kur yra būtinybė, sudaryti ginkluotas grupes", ir toliau: „h) kolūkiuose organizuoti kolūkių apsaugos, ginkluotų grupių dalyvių budėjimą visą parą".

1949 m. lapkričio 23 d. biuro nutarimu patvirtintos ginkluotos grupės Alytaus valsčiuje:

1. „Gegužės 1-osios" kolūkyje - 5 žm.
2. Luksnėnų tarybinio ūkio skyriuje - 10 žm.
3. Prie valsčiaus vykdomojo komiteto - 15 žm.

1949 m. spalio 31 d. biuro nutarimu Alytaus apskrities MGB darbas įvertintas nepatenkinamai[100].

1950 m. balandžio 3 d. Alytaus apskrities biuro nutarime, priimtame partizanams nukovus kolūkiečius aktyvistus, rašoma: „Įgalioti partijos Seirijų valsčiaus komitetą ir MGB valsčiaus poskyrį iki 1950 04 05 d. Obelninkų, Žagariu, Metelių ir Seirijų II apylinkėse sudaryti iš stribų ir partinių sovietinių aktyvistų ginkluotas grupes ir sustiprinus politinį darbą ten įsteigti kolūkius".

1950 m. balandžio 3 d. priimtame biuro nutarime „Dėl ginkluotų grupių sudarymo kolūkiuose ir apylinkėse" nurodoma, „siekiant sustiprinti apylinkių tarybas, visuomeninio turto apsaugą ir

[99] Ibid., 1. 22-25, 27-28, 33-36.

[100] Ibid., I. 43-45, 48-53.

suaktyvinti kovą su buržuazinių nacionalistų likučiais, iki balandžio 5 d. sudaryti ginkluotas grupes Alytaus, Alovės ir Butrimonių valsčiuose. Toms grupėms iki balandžio 7 d. surasti patälpas".

Štai kas Alovės valsčiuje sudarė ginkluotas grupes:

1. Butrimiškėse - 6 žm. - kolūkio pirmininkas, apylinkės sekretorius ir 4 stribai.

2. Domantonyse - 9 žm. - apylinkės pirmininkas, 2 kolūkiečiai ir 6 stribai.

3. Poteronyse - 5 žm. - kolūkio pirmininkas ir 4 stribai.

4. Švabalaukyje - 4 žm. - kolūkio pirmininkas ir 3 stribai.

Alytaus valsčiuje:

1. Butrimiškių kaime - 7 žm. - apylinkės pirmininkas, kolūkio pirmininkas, sandėlininkas, kolūkietis ir 3 stribai.

2. Kriaunių k. - 6 žm. - apylinkės pirmininkas ir sekretorius, agrotechnikas ir 3 stribai.

3. Likiškių k. - 4 žm. - apylinkės pirmininkas, skaityklos vedėjas ir 2 stribai.

4. Radžiūnų k. - 5 žm. - apylinkės pirmininkas, skaityklos vedėjas ir 3 stribai.

5. Raudonikių k. - 7 žm. - apylinkės ir kolūkio pirmininkai, skaityklos vedėjas, mokytojas ir 3 stribai.

6. Takniškių k. - 5 žm. - apylinkės pirmininkas, skaityklos vedėjas ir 3 stribai.

7. Žagarių k. - 7 žm. - apylinkės pirmininkas, zootechnikas ir 5 stribai.

Butrimonių valsčiuje:

1. Kružiūnų k. - 7 žm. - valsčiaus pirmininko pavaduotojas ir 6 stribai.

2. Raižių k. - 5 žm. - apylinkės pirmininkas, sekretorius ir 3 stribai.

3. Tabalenkos k. - 8 žm. - apylinkės pirmininkas, aktyvistas ir 6 stribai[101].

Iš pateiktų dokumentų santraukų galima padaryti išvadas, kad dauguma ginkluotų grupių buvo po kelis kartus „gaivinamos", vėl sudaromos ir, kol dar buvo stiprūs partizanai bei gyva žmonių

[101] LVOA, f. 1308, ap. 1308-21, b. 5, l. 8, 9, 10-16.

pasipriešinimo dvasia, jos daugiau gyvavo vien popieriuje. Tik 1949 m. jų sudarymas virto tikru kaimų šturmu, bet ir tada daugumą jų narių sudarė stribai ir apylinkių bei valsčių valdininkai. Kitose apskrityse, ypač ten, kur buvo sentikių kaimų, į ginkluotas grupes pavyko įtraukti ir daugiau valstiečių.

Reikia pasakyti, kad Alytaus apskritis nebuvo visai tipiška. Nedaug Lietuvos vietovių prilygo jai pasipriešinimo mastu, todėl ir okupantai bei kolaborantai šiai apskričiai skyrė nepaprastai daug dėmesio. Be čekistinės kariuomenės, kaip niekur kitur, Alytuje buvo gausu ir sovietinės armijos dalinių. Kai 1947 m. sausio 31 d., prieš rinkimus į LSSR AT buvo išsiuntinėti SSRS MVD įgaliotinio šiai apskričiai gen. mjr. Žebrovskio ir apskrities skyriaus viršininko pplk. V. Lisovskio pasirašyti raštai valsčių poskyriams su nurodymais, ką partizanai prieš rinkimus ir rinkimų metu ketina daryti, tai, be minėto čekistinio 34-ojo šaulių pulko, tuos nurodymus gavo ir 2-asis, 92-asis, 94-asis mechanizuoti pulkai, 64-asis haubicų pulkas ir 777-asis minosvaidžių pulkas[102]. Taigi tuo metu, neskaitant visokios laikinai užklystančios kariuomenės, Alytaus apskrityje buvo apie 6-7 tūkst. rusų karių (taikos metu pulką sudarė 1-1,5 tūkst. karių). 1946 m. liepos mėn. atšaukus Lietuvoje karo padėtį sovietinės armijos kariai retai būdavo naudojami operacijose prieš partizanus, tačiau jie okupantams ir kolaborantams užtikrindavo saugumą miestuose.

Kaip rodo dokumentai, dalis ginkluotų grupių, sudarytų 1945-1946 m., iširo ir iš naujo buvo sudarytos po naujų LKP(b) CK nutarimų. Tos grupės iro, matyt, dėl dviejų priežasčių. Pirma, jos buvo sudaromos spaudžiant aukštesnei valdžiai, dažnai beveik fiktyviai, tik popieriuje. Nors ginklai ir būdavo išdalijami, tos grupės nieko neveikė. Antra, valdininkai, juo labiau valstiečiai, nesiveržė prie ginklų, nes juos turėti buvo pavojinga. Noriau ginklus ėmė tie valdininkai, kuriems dažnai reikėdavo būti kaimuose (paruošų, mokesčių inspekcijų darbuotojai ir pan.) ir kurie ten vykdė okupantų ūkinę politiką.

1948 m. birželio 18 d. P. Kapralovas MGB apskričių skyrių viršininkams nusiuntė raštą, kuriame nurodė netrukdyti stribams stoti

[102] Ibid., ap. 3, b. 8, i. 1-2.

į kolūkius, o įstojusiems leisti pasitraukti iš stribų būrių, taip pat įsakė: „Kolūkiuose kurti kovingas ginkluotas kovos su banditizmu grupes, įtraukiant į jas buvusius liaudies gynėjus, patikrintus praktinėje veikloje"[103]. Taigi sovietiniai okupantai stengėsi stribus padaryti tarsi amžinais kovotojais dėl savo interesų. Reikia pasakyti, kad tai jiems pavyko. Susiteršę tautiečių krauju, beveik visi stribai okupantams buvo ištikimi iki pabaigos.

1949 m. kolaborantų dar buvo nedaug. Partijos Tauragės apskrities komitetas buvo nurodęs sudaryti ginkluotas grupes visuose kolūkiuose, bet 1949 m. balandžio 16 d. jų dar nebuvo nė vienos. Stengiantis rasti išeitį iš susidariusios padėties, toje apskrityje 1949 m. rugpjūčio 23 d. kolūkiams saugoti iš stribų buvo sudaryta 12 operatyvinių grupių, kurioms priklausė 67 stribai[104]. Kad kolūkius saugo stribai, o ne ginkluotos grupės, rašoma ir partijos Kretingos apskrities komiteto pranešime. Nors ten ir buvo sudaryta 15 grupių (jose - 85 žmonės), 49 kolūkius saugojo stribai[105]. Panašiu keliu nueita ir Šilutės apskrityje; partijos apskrities komiteto biuras nutarė: „Sudaryti ginkluotas grupes kolūkiams ir jų aktyvui saugoti po 5 liaudies gynėjus kiekvienoje"[106].

Partijos Lazdijų apskrities komiteto 1949 m. birželio 25 d. nutarime pažymima, kad stribai saugo ir kolūkius, ir ginkluotus aktyvistus[107]. Partijos Kauno komiteto 1949 m. liepos 25 d. nutarime dėl padėties Veiverių valsčiuje rašoma, jog vadovaujantys valsčiaus darbuotojai susidarė nuomonę, kad Pažėrų, Lizdeikių, Mozūriškių ir gretimuose kaimuose sovietinių žmonių nėra, kad ten suburti aktyvą ir ginkluotas grupes neįmanoma. (Beje, šviesūs ir pasiturinčiai gyvenantys Veiverių valsčiaus žmonės visą partizaninio karo laikotarpį stipriai rėmė partizanus, iš ten kilusi legendinė kovotojų Lukšų giminė.) Kiek kitokia padėtis susiklostė Raseinių apskrityje. Tiesa, ir ten 1949 m. gegužės mėn. iš 72 kolūkių savigynos grupės buvo sudarytos tik 7 kolūkiuose, jose buvo 31 žmogus. Dar viena 5 žmonių grupė buvo sudaryta apy-

[103] LYA, f. 1, ap. 3, b. 3211, I. 46.
[104] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 8, 1. 2, 23.
[105] Ibid., b. 6, I. 226.
[106] Ibid., b. 8, I. 167.
[107] Ibid., b. 7, I. 3.

linkėję, 9 žmonių grupė - MTS. Partijos komiteto teigimu, su tomis grupėmis MGB nedirba, 1949 m. surengė tik vieną seminarą grupių vyresniesiems[108].

Matyt, daug kur ginklai mūsų kaimiečiams būdavo įbrukami per jėgą, prievarta. Ir šiuo atveju buvo elgiamasi panašiai kaip ir suvarant į kolūkius. Liudytojų teigimu, steigiant kolūkius, Raukštonių vyrus sovietiniai pareigūnai suvarė į Ramygalą, uždarė rūsyje ir tol nepaleido, kol su savimi nepasiėmė šautuvų ir už juos nepasirašė. Partizanų nurodymu kitą dieną jie ginklus nunešė ir atidavė[109]. Atsišaukime „Į kaimų gyventojus"[110] LLKS dar kartą griežtai įspėjo, kad ginklus paėmę asmenys bus baudžiami mirties bausme, ir aiškino, jog „prievarta jų niekam neįbruks ir už neėmimą nesodins kalėjiman nei trems Sibiran" (kaip matome, partizanai, neturėję jokių iliuzijų dėl okupantų brutalumo, vis dėlto klydo - ginklai buvo brukami per jėgą). Toliau aiškinamas ir vienas provokacinis komunistų paskleistas gandas, esą partizanai keršys už stojimą į kolūkius ir jau vien todėl esą reikia ginkluotis ir nuo partizanų gintis. Partizanai baudė, tačiau ne eilinius valstiečius ir ne už tai, kad jie stojo į kolūkius.

Lietuvoje 1950 m. birželio mėn. iš viso buvo 1009 grupės, jose - 7245 žmonės, tačiau kolūkiuose - jų tuo metu buvo 3602 - sudarytos tik 367 grupės. Naujos grupės ne be partizanų spaudimo (patys žmonės irgi dar sugebėjo atskirti gera nuo bloga) kai kur pradėjo irti. Kėdainių aps. Gudžiūnų vlsč. S. Nėries kolūkio nariai atsisakė imti ginklus, taip pat elgėsi ir kai kurių Josvainių vlsč. kolūkių žmonės, o Šušvės kolūkio (Krakių vlsč.) nariai, paėmę ginklus, juos grąžino[111]. Apie tai, kad kai kuriuose valsčiuose iširo ginkluotos grupės, rašoma ir partijos Lazdijų apskrities komiteto biuro posėdžio, įvykusio 1949 m. birželio 25 d., nutarime. Nepaisant to, nutarta ginkluotas grupes sudaryti visuose kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose, o už patruliavimą jų nariams skirti minimalų darbadienių kiekį[112].

Kitose apskrityse gal ir sėkmingiau sekėsi tas grupes sudaryti. Partijos Kelmės apskrities komitetas pranešė, kad 1949 m. gegu-

[108] Ibid., b. 8, I. 67-68.

[109] Aukštaitijos partizanų prisiminimai, d. 1, p. 225.

[110] Partizanai apie pasaulį, politiką ir save, p. 290-291.

[111] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 12, I. 13.

[112] Ibid., b. 7, 1. 3.

žės mėn. apskrityje buvo 99 kolūkiai, 5 tarybiniai ūkiai, 2 MTS, o ginkluotų grupių - 22[113]. Kalvarijos aps. 1949 m. rudenį buvo 14 ginkluotų grupių, jose - 71 žmogus, Kaišiadorių aps. - 29 ginkluotos grupės, jose - 163 žm.[114] Kai kur - pvz., Tauragės aps. Skaudvilės vlsč. - ginkluotoms grupėms vadovavo ne MGB, o milicijos įgaliotiniai. Telšių aps. sukurta 18 grupių (jose - 158 žm.), iš jų 7 — valsčių centruose, 5 - kolūkiuose, 4 - tarybiniuose ūkiuose, 1 - MTS, 1 - plytų gamykloje. Šiaulių aps. 1949 m. rudenį buvo 53 grupės (jose - 367 žm.), iš jų kolūkiuose - 43 (295 žm.). Širvintų aps. buvo sukurta 14 grupių (jose - 79 žm.), visos kolūkiuose, bet jos buvo neginkluotos, nes 1949 m. rugpjūčio mėn. apskritis dar neturėjo ginklų[115]. Klaipėdos aps. 1949 m. rugpjūčio mėn. buvo 39 grupės (jose - 312 žm.), iš jų 32 grupės (192 žm.) buvo ginkluotos (kitiems trūko ginklų). Tose grupėse buvo 187 kolūkiečiai, 4 valstiečiai,
11 darbininkų, 60 tarnautojų, 50 MGB-MVD darbuotojų ir stribų, 4 grupės buvo įkurtos valsčių centruose, 1 - apskrities centre, 30 - kolūkiuose, 2 - tarybiniuose ūkiuose, 1 - MTS, 1 - įmonėje. Grupių nariai naktį patruliuodavo[116].

Daugelyje apskričių grupių vadovais buvo skiriami milicijos įgaliotiniai ir stribai. Tokia praktika įsigalėjo Rietavo, Lazdijų ir kt. apskrityse. Tačiau taip buvo ne visur. Marijampolės apskrityje 1949 m. rudenį buvo 25 ginkluotos grupės, jose - 144 žmonės. Vienai 6 žmonių grupei prie Marijampolės valsčiaus vykdomojo komiteto vadovavo to komiteto sekretorius Lugauskas, 5 žm. grupei prie MTS - direktoriaus pavaduotojas politiniams reikalams Mačiola, 3 žm. grupei Kumelionių tarybiniame ūkyje - direktorius Lazerevas, šio ūkio Skardupių skyriaus 5 žm. grupei - skyriaus vadovas Radžiūnas, Karolinės (?) skyriaus 4 žm. grupei - skyriaus vadovas Kuseliauskas, Pabaigų plytų fabriko 5 žm. grupei - direktorius Marcinkevičius ir t. t. Liudvinavo vlsč. buvo 6 grupės, Sasnavos - 3, Kazlų Rūdos - 3, Igliškėlių - 2, Gudelių - 2, Šunskų - 2. Ginkluotos grupės buvo sudarytos prie visų valsčių vykdomųjų komitetų, taip pat tarybiniuose ūkiuose, kolūkiuose, viena kita - įmonėse[117].

[113] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 6, I. 199.
[114] Ibid., I. 152, 177.
[115] Ibid., I. 176.
[116] Ibid., 1. 22.
[117] Ibid., b. 7, I. 54.

Kadangi sovietinėje valstybėje nebuvo skaitomasi su žmonių likimais (net gyvybiškai svarbūs klausimai buvo sprendžiami atsainiai), nepaisoma ekonominio tikslingumo, o dažniausiai lemdavo vulgarūs politiniai išskaičiavimai, tai daugelis darbų buvo atliekami su didžiausiu, net buku užsispyrimu, nekreipiant dėmesio nei į nuostolius, nei į darbo sąnaudas. Ne išimtis ir kaimuose kurtos ginkluotos grupės. Beveik visoje Lietuvoje tos grupės buvo kuriamos sunkiai, paprasti žmonės nenorėjo imti ginklų, nes tai prieštaravo daugelio jų įsitikinimams. Be to, nors partizanų gretas ilgametės kovos gerokai praretino (1949 m. pradžioje jų buvo apie 1,8 tūkst., tais metais žuvo 1192 partizanai; partizanines kovas 1945 m. pradėjo apie 20 tūkst. partizanų), turėti ginklą, t. y. faktiškai tapti savo šalies išdaviku, buvo pavojinga. Dažniausiai partizanai tik surinkdavo ginklus iš ginkluotų grupių narių arba juos ir pagąsdindavo, tačiau tam tikromis aplinkybėmis, kai tarp grupės narių įsimaišydavo stribų ar milicininkų, galėdavo kilti ir susišaudymų. Atkakliai tas grupes kurdami okupantai ir kolaborantai turėjo politinį išskaičiavimą įtraukti žmogų į kovą, pastatyti jį vienoje barikadų pusėje. Jie siekė, kad žmogus su šautuvu pavaikščiotų, kur nors dėl drąsos išgėręs iššautų ir tada turėtų kad ir be didelio noro glaustis prie okupantų.

Kaip atkakliai to buvo siekiama, geriausiai matyti Lazdijų apskrityje. Čia veikę partizanai dėl prasto centralizavimo (daug sprendimų, tarp jų ir mirties nuosprendžius, priimdavo žemesnės grandies vadai) buvo gana radikalūs, todėl būti ginkluotoje grupėje buvo gana rizikinga. Taigi kurti tokias grupes ten nebuvo lengva.
1949 m. rugpjūčio mėn. Lazdijų apskrityje buvo 15 ginkluotų grupių, jose - 158 žmonės. Partijos apskrities komitetas numatė sudaryti dar 23 grupes tose apylinkėse, kur buvo steigiami kolūkiai. Apylinkių grupėms turėjo vadovauti milicijos įgaliotiniai. Rugsėjo mėn. jau buvo 26 grupės, jose - 257 žmonės. Stengtasi ginkluotas grupes išdėstyti ne didesniais kaip 3-5 km tarpais, kad būtų galima greitai reaguoti į partizanų puolimus ir atskubėti į pagalbą[118].

Neintensyvios žemdirbystės apskrityse, tokiose kaip Varėnos, dauguma ginkluotų grupių taip ir liko valstybinėse įmonėse ir gamyklose. 1949 m. birželio mėn. Varėnos apskrityje buvo 19 gru-

[118] Ibid., I. 22.

pių (jose - 163 žm.), bet tik dvi iš jų (10 žm.) buvo kaime. Tos grupės turėjo kulkosvaidį, 23 automatus, 151 šautuvą, 43 pistoletus ir revolverius, 2 granatas ir 8696 šovinius[119].

Steigiant kolūkius buvo numatyta kiekviename iš jų turėti po ginkluotą grupę, tačiau pradėjo trūkti ginklų (tai pažymi beveik visi partijos apskričių komitetai savo pranešimuose LKP(b) CK). J. Bartašiūnas ir P. Kapralovas 1949 m. rugsėjo 23 d. rašte MVD ir MGB apskričių viršininkams šią problemą nurodė spręsti taip: MVD savo sandėliuose turimus trofėjinius ginklus perduoda MGB. Be to, įsakyta iš apskrities centruose gyvenančių aktyvistų surinkti šautuvus ir automatus, o vietoj jų išduoti revolverius. Nurodyta kruopščiai tikrinti tuos asmenis, kuriems išduodami ginklai, „neišdavinėti ginklų asmenims, nekeliantiems politinio pasitikėjimo ir nesugebantiems ginklu pasipriešinti banditams". Ginklų perdavimą įsakyta baigti iki 1949 m. spalio 5 d.[120]

Prie šios direktyvos pridėtame sąraše nurodyta, kiek ginklų ir kuriose apskrityse MVD perdavė MGB. Iš viso perduotas 981 ginklas - 103 automatai ir 878 šautuvai. Ginklais pastiprinta 18 apskričių. Daugiausia ginklų gavo šios apskritys: Tauragės (140 vnt.), Šiaulių (84 vnt.), Varėnos (83 vnt.) ir Ukmergės (80 vnt.); mažiausiai - Pasvalio (5 vnt.), Rokiškio (7 vnt.) ir Alytaus (10 vnt.) apskritys. Zarasų MVD Ukmergės, Lazdijų ir Varėnos apskričių MGB perdavė net 152 ginklus[121].

Tarp priežasčių, kodėl buvo sudarytos ginkluotos grupės, pirmiausia nurodoma, kad jos turi kovoti su partizanais, juos pulti. Tačiau iš tikrųjų neretai buvo visai kitaip. Kaimuose ginkluotos grupės dažniausiai ramiai sėdėjo, o miestų ir valsčių aktyvą patį reikėjo saugoti. Jų apsaugai būdavo skiriami stribai, neretai ir 4-osios šaulių divizijos kariai. Antai 1950 m. sausio 1 d. aštuoni 4-osios divizijos šaulių pulkai 57 sovietinio partinio aktyvo grupėms dengti skyrė 228 karius[122], arba 10 proc. visų tą dieną išpuoliuose prieš partizanus dalyvavusių karių. Kitą dieną - sausio 2-ąją - 73 aktyvo grupėms dengti buvo skirta 247 kariai. Pasitaikydavo dienų, kai net 20 proc. vidaus kariuomenės karių būdavo naudojama aktyvistų priedangai. Beje, valsčiaus ir apy-

[119] LYA, f. 1, ap. 3, b. 1845, l. 53.
[120] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 164, l. 56.
[121] Ibid., l. 57-58.
[122] LYA, f. 1, ap. 3, b. 357, l. 3.

linkės aktyvo priedangai dažniausiai būdavo skiriami stribai, o apskričių aktyvo priedangai, be stribų, dar ir 3-5 kariai.

1950 m. birželio pabaigoje panaikinus apskritis ir įkūrus pusantro karto daugiau rajonų (vietoj 51 apskrities - 88 rajonus; ši reforma buvo dar vienas žingsnis sovietinimo kryptimi), sutriko ne tik respublikos administravimas, bet ir čekistų veikla. MGB Vilniaus srities viršininkas plk. M. Zacharovas 1950 m. rugsėjo 28 d. rašte MGB rajonų skyrių viršininkams rašė, kad po reorganizacijos iškilo stribų valdymo problemų, ir nurodė kai kuriuose rajonuose, kur dar buvo likę daugiau partizanų, darbui su stribais skirti 2N poskyrių operatyvininkus, visuose rajonuose sukurti stribų štabus, kurių tikslas - organizuoti operatyvinę tarnybinę veiklą, komplektuoti, ginkluoti stribus ir ginkluotas grupes. Toliau nurodoma, kad štabai turi organizuoti ir ginkluotų grupių mokymą[123].

1950 m. rudenį partizanų jau buvo belikę šiek tiek daugiau kaip tūkstantis. Jų beveik nebuvo visame Siaurės rytų ir Rytų Lietuvos pakraštyje, taip pat didžiuliame plote nuo Vilniaus iki Vidurio Lietuvos ir toliau, nes dėl Juozo Markulio išdavysčių visiškai sunyko Didžiosios Kovos apygarda. Niekada daug partizanų nėra buvę ir Klaipėdos krašte.

Susidarius tokiai padėčiai, ginkluotas jėgas pradėjo pergrupuoti ir čekistai. Pergrupavimo esmė buvo tokia: vidaus kariuomenės vietą turi užimti stribai, o jų vietą - ginkluotos grupės, ypač ginkluoti aktyvistai. Vieni pirmųjų apie būtinybę keisti okupantų ir kolaborantų jėgų išdėstymo strategiją prakalbo čekistų vadovybė
- 4-osios šaulių divizijos vado pavaduotojas gen. mjr. I. Pankinas ir 2N valdybos viršininko pavaduotojas plk. Stanislavas Vaupšasovas, 1950 m. rugsėjo mėn. inspektavę kai kurias kariuomenės dalis Vilniaus ir Kauno srityse. Ataskaitoje MGB ministrui P. Kapralovui jie rašė: „Turint omenyje tai, kad pastaruoju metu liaudies gynėjų būrių kovotojai daugiausia panaudojami kolūkiams saugoti ir sovietinio partinio aktyvo priedangai, būtina įgalioti MGB RS vir[šininkus] ir padalinių vadus teikti praktinę pagalbą sudarant ginkluotas grupes kolūkių savigynai; tai padėtų atpalaiduoti liaudies gynėjus ir įtraukti juos į tiesioginę kovą su banditizmu"[124].

[123] Ibid., ap. 16, b. 12, l. 38.

[124] Ibid., ap. 3, b. 374, l. 88.

Norėdami, kad stribai aktyviau kovotų su partizanais, komunistų ir čekistų vadai siekė kelių tikslų. Pirma, kaip ne kartą minėta, jiems reikėjo turėti kuo daugiau šalininkų tarp Lietuvos žmonių, o niekas taip neįpareigoja ir nesaisto, kaip kartu įvykdytas nusikaltimas. Okupantai dėl stribų neapsiriko: beveik visi stribai iki mirties liko ištikimi jų rėmėjai, tokiais pavertė ir savo vaikus. Okupantų rėmėjais tapo ir nemaža dalis ginkluotų grupių narių. Antra, išstūmę į priekį stribus, komunistai galėjo teigti, kad pati lietuvių liaudis, anot jų terminijos, „nugalėjo buržuazinius nacionalistus ir jų ginkluotas gaujas". Tuo ypač rūpinosi A. Sniečkus. Trečia, okupantai ir kolaborantų vadai, patikrinę stribų ir ginkluotų grupių narių kovines savybes ir įsitikinę, kad jie gali be gailesčio šaudyti Lietuvos laisvės gynėjus, atsirinkdavo žmones, tinkamus karjerai okupacinės valdžios struktūrose (MVD ir MGB, dirbti partijos ir komjaunimo komitetuose, kolūkių ir apylinkių pirmininkais bei sekretoriais ir t.t.). Stribai ir milicininkai su partizanais tuo metu (nuo 1950 m.) daugmaž sėkmingai kovoti galėjo todėl, kad savo darbą jau buvo padariusi čekistinė vidaus kariuomenė. Nors 1951 m. vasarą iš Lietuvos buvo išvesti trys pulkai (liko penki), tačiau būdama gana mobili ir su likusiais 5 tūkst. karių galėjo daug nuveikti. Čekistinė kariuomenė iki partizaninio karo pabaigos (1953 m.) buvo stipri jėga.

Nuomonę, kad kovai su partizanais pirmiausia reikia panaudoti stribus, o kolūkių apsaugą pavesti ginkluotų grupių nariams, čekistų vadai galutinai subrandino 1951 m. vasarą. Ministras P. Kapralovas 1951 m. rugsėjo 15 d. išsiuntinėjo tokį raštą:

Visiems MGB valdybų viršininkams

Visiems MGB rajonų skyrių viršininkams

Norint įvykdyti užduotį artimiausiu metu likviduoti banditizmą, būtina:

1. Maksimaliai panaudoti liaudies gynėjų būrius tiesiogiai vykdant kovos su banditizmu priemones.

2. Leisti kai kuriuos kolūkių pirmininkus ir valdybų narius apginkluoti pistoletais. Ginklus išduoti po atitinkamo patikrinimo, kurį atlikti pagal anksčiau duotus nurodymus.

3. Daugelyje vietovių visiškai įmanoma kolūkius saugoti vietinio aktyvo jėgomis. Susitarkite su sričių ir rajonų komitetais dėl atitinkamų priemonių

vykdymo pasitelkiant vietinį aktyvą kolūkių ir tarybinių ūkių apsaugai, taip pat gaujų paieškai ir likvidavimui.

1951 09 15
Kapralovas[125]

Gavęs šį raštą, MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas plk. M. Zacharovas rugsėjo 17 d. užrašė rezoliuciją savo pavaduotojui pplk. S. Figurinui: „Parenkite praktinius nurodymus rajonų skyrių viršininkams dėl ginkluoto aktyvo grupių, turinčių saugoti kolūkius ir kovoti su banditizmu, taip pat užklauskite, kiek to aktyvo yra ir kiek bei kokių ginklų reikės".

Ši rezoliucija rodo, kad į ginkluotą aktyvą čekistų vadai žiūrėjo pro pirštus, nes net 1951 m. pabaigoje nežinojo, kiek jo yra.

1949 m. pradėtos ginkluoti naujos grupės ir nuo pat okupacijos pradžios veikiantis sovietinis partinis aktyvas 1951 m. liepos mėn. turėjo tiek ir tokių ginklų:

Ginklai	Ginkluotų grupių nariai	Sovietinis partinis aktyvas
Šautuvai SV-38	11	6
Šautuvai AVT	4	-
Šautuvai 1891/30 m.	1961	311
Šautuvai 1891 m.	666	48
Karabinai 1938 m.	336	82
Karabinai 1944 m.	35	6
Revolveriai „Nagan"	962	423
Pistoletai TT	312	388
Pistoletai signaliniai	15	1
Kulkosvaidžiai DP	3	3
Automatai PPD	4	2
Automatai PPŠ	330	146
Automatai PPS	14	25
Karabinai „Mauzer"	461	30
Šautuvai „Mauzer"	92	29
Kitų tipų užsienietiški šautuvai	35	21
Užsienietiški pistoletai	190	565
Iš viso:	5431	2086[126]

[125] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, I. 194.

[126] Ibid., ap. 3, b. 306, 1. 78-79.

Taigi 1951 m. vasarą kaimo vietovėse suformuotų naujų ginkluotų grupių nariai turėjo 2,7 karto daugiau ginklų negu seniau veikiančios aktyvo grupės. Be abejo, taip buvo ir todėl, kad dalis aktyvistų, paskirtų įvairioms pareigoms kaime, perėjo į naujas grupes. Dauguma ginklų buvo seni - prieškario ir karo laikų.

Čekistai akylai saugojo tiek savo slaptuosius bendradarbius, tiek atvirai kolaboruojančius asmenis, nes bijojo, kad jų žūtis kitus atgrasins nuo Judo kelio. LSSR MGB ministro pavaduotojas P. Kondakovas A. Sniečkui 1952 m. liepos 14 d. rašė, kad už tai, jog laiku nereagavo į grasinimus aktyvistams ir apskritai nepatenkinamai dirbo, teismui yra atiduoti Salantų rajono skyriaus viršininkas pplk. Nikolajus Novikovas ir jo pavaduotojas vyr. ltn. Balkevičius, o iš darbo atleisti Druskininkų rajono skyriaus viršininkas mjr. Ivanas Gromyka ir Jurbarko rajono skyriaus viršininkas pplk. Vedernikovas[127].

Retsykiais ginkluotas grupes prisimindavo aukščiausioji čekistų vadovybė, nors apskritai, kaip jau minėta, čekistai ne tik aktyvistus, bet ir stribus laikė partijos globotiniais, o patys kovodami su partizanais daugiau rėmėsi vidaus kariuomene ir naudojo operatyvines priemones. 1952 m. liepos 22 d. LSSR MGB išleido direktyvą Nr. 51; joje nurodė patikrinti visų piliečių, kuriems išduoti ginklai, asmens bylas ir nustatyti, kam ateityje juos reikėtų palikti. Be to, buvo reikalaujama peržiūrėti ginklų išdavimo bylas, patikrinti, kaip ginklai laikomi ir prižiūrimi. Šiaulių srityje po patikrinimo konstatuota, kad rasta daug aprūdijusių ginklų ir šovinių[128].

Ginkluotiems aktyvistams dar labiau negu stribams trūko nuolatinio čekistų dėmesio ir vadovavimo. Padėtis šiek tiek pagerėjo 1949 m. 2N valdyboje įkūrus 3-iąjį skyrių, kuris vadovavo darbui su stribais. Šio skyriaus kompetencijai priklausė ir ginkluotos grupės[129].

Čekistinė biurokratija ne visuomet veikė efektyviai net ir tuo metu, kai kovos baigtis jau buvo aiški. Antai partijos Skuodo rajono komitetas 1952 m. balandžio 8 d. nutarime pažymėjo, kad MGB rajono skyriaus viršininkas Pavelas Vyrovas neįvykdė 1951 m. spalio 13 d. nutarimo ir K. Požėlos kolūkyje nesudarė kovingos grupės iš kolūkio aktyvo. Tas kolūkis ne visą laiką saugomas

[127] LYA, f. 1, ap. 3, b. 392, 1. 66.
[128] Ibid., ap. 16, b. 937, I. 123.
[129] Ibid., ap. 3, b. 432, 1. 190.

stribų. Nutarime pažymėta, kad stribai nebesaugo ir „Už taiką" kolūkio, nors šie kolūkiai labiausiai pažeidžiami[130].

A. Sniečkus ir MGB ministras P. Kondakovas 1953 m. sausio 7 d. direktyvoje LKP(b) sričių sekretoriams ir MGB sričių valdybų viršininkams konstatavo, kad daugelyje Lietuvos rajonų pasikeitė operatyvinė ir politinė padėtis, ir įsakė: 1) partijos rajonų komitetų sekretoriams ir MGB rajonų skyrių viršininkams apsvarstyti, ar tikslinga palikti ginklus tų kaimų ir rajonų aktyvistams, kur nėra partizanų. Į kaimus išvykstančiam rajono aktyvui ginklus turi išduoti milicija tik išvykų laikotarpiui; 2) patikrinti saugomų kolūkių ir kolūkių pirmininkų sąrašus ir ten, kur nėra būtinybės, stribų nelaikyti, o apsaugą paskirti iš kolūkiečių; 3) pagerinti vadovavimą aktyvui ten, kur dar yra partizanų[131].

Plėtodami A. Sniečkaus ir P. Kondakovo direktyvoje išdėstytas mintis, tuo klausimu raštus išsiuntinėjo partijos sričių komitetų sekretoriai ir MGB sričių valdybų viršininkai. Perskaičius tuos dokumentus aiškėja, kodėl taip skubiai iš aktyvistų buvo surenkami ginklai. Taigi, kaip 1953 m. sausio 30 d. rašė partijos Vilniaus srities komiteto sekretorius F. Bieliauskas ir MGB srities valdybos viršininkas M. Jakovlevas, „[...] grupės nariai ir aktyvas gadino ir pamesdavo ginklus, netinkamai su jais elgėsi ir be reikalo šaudė; pasitaikė atvejų, kai buvo sužeisti ir net nužudyti sovietiniai piliečiai". Toliau nurodoma: iš kolūkių apsaugos atšauktus stribus panaudoti kovojant su partizanais ir ieškant nelegalų. Apsaugai paskirtus kolūkiečius turi apginkluoti milicija. Kuriems aktyvistams palikti ginklus, o iš kurių atimti, reikia spręsti pagal tos vietovės operatyvinę padėtį, aktyvistų veiklos pobūdį ir kiekvieno asmens moralines savybes[132].

1953 m. balandžio mėn. MVD Vilniaus srities valdybos viršininkas M. Jakovlevas raštu srities MVD rajonų skyrių viršininkams nurodė, jog nutarus LSSR MVD, prieš tai suderinus su LKP(b) CK, ginklus turėti bus leidžiama tik tam tikras pareigas einantiems asmenims, o iš kitų ginklai turi būti surinkti per mėnesį. Ginklus po šio nutarimo turėjo teisę laikyti ir nešiotis: sričių, miestų, rajonų vykdomųjų komitetų pirmininkai ir jų pavaduotojai, tų pat terito-

[130] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 17, I. 321.
[131] LYA, f. 1, ap. 16, b. 387, 1. 10.
[132] Ibid., b. 29, I. 35.

rinių vienetų partijos sekretoriai, SSRS ir LSSR AT deputatai, sričių laikraščių redaktoriai, didelių įmonių direktoriai ir gynybinės krypties mokomųjų-tiriamųjų institutų direktoriai, tarybinių ūkių direktoriai ir jų pavaduotojai, MTS direktoriai ir politinių skyrių viršininkai, sričių teismo pirmininkai ir nariai, liaudies teisėjai, prokurorai ir tardytojai, specialiųjų ir slaptųjų šifravimo skyrių viršininkai[133].

Pasibaigus partizaniniam karui, nebeliko prasmės laikyti 5-7 tūkst. ginkluotų žmonių, juo labiau kad daugelio jų elgesys anaiptol nebuvo pavyzdingas ir kenkė sovietų iš naujo kuriamam priimtinos valdžios įvaizdžiui.

Ginkluotų aktyvistų ir kitų grupių narių skaičius

Pokario metais Lietuvoje veikusių ginkluotų grupių narių skaičių tiksliai nustatyti, ko gero, neįmanoma, nors partijos ir čekistų dokumentuose apie juos duomenų yra palyginti daug. Tikslius skaičius nustatyti sunku todėl, kad įvairios okupantų apginkluotų žmonių grupės buvo daugiau ar mažiau susipynusios tarpusavy. Antai dalis stribų paramos grupių narių kartu buvo ir ginkluoti sovietiniai partiniai aktyvistai. Į 1948 m. pabaigoje pradėtas kurti ginkluotas grupes kolūkiams saugoti buvo įtraukta daug ginkluotų aktyvistų ir net stribų.

Apie stribų paramos grupių narių skaičių pavyko rasti tokių duomenų. Kaip minėta, LSSR OBB viršininkas A. Gusevas 1945 m. kovo 29 d. pranešė, kad yra sukurtos 762 stribų paramos grupės, jose - 2511 žmonių, tačiau dėl partizanų baimės tie žmonės nėra ginkluoti. J. Bartašiūnas 1945 m. balandžio 1 d. rašte UBB viršininkui A. Leontjevui į Maskvą pranešė, kad tuo metu 11 apskričių buvo 398 paramos grupės, jose - 2890 žmonių[1], taigi jis nurodė beveik dvigubai mažesnį grupių skaičių. Tų metų birželio 1 d. pranešime pakartojami tie patys duomenys[2]. Matyt, per tą laiką grupės ne ką tepasipildė, o gal nebuvo surinkta naujų duomenų. Vėliau į Maskvą pranešta, kad Lietuvoje rugsėjo 1 d. buvo 343 paramos grupės, jose - 2150 žmonių. Vadinasi,

[133] LYA, f. 1, ap. 16, b. 29, l. 49.

[1] Ibid., ap. 3, b. 47, l. 29-30.

[2] Ibid., l. 47.

per 4 mėnesius - nuo kovo iki rugpjūčio - tų „rėmėjų" ne tik nepadaugėjo, bet netgi sumažėjo. Gali būti (jei manysime, kad visa tai vyko realiai, o ne manipuliuojant popieriuje), kad jų sumažėjo todėl, jog tuo metu čekistai buvo pradėję apginkluoti sovietinį partinį aktyvą, kuris buvo kur kas patikimesnis ir okupantams reikalingesnis. Stribų paramos grupės minimos ilgokai. Antai 1946 m. rugpjūčio 1 d. tarp statistinių duomenų nurodoma, kad tuo metu buvo 787 stribų paramos grupės, jose - 6457 žmonės[3], o 1947 m sausio 1 d. - 796 grupės, jose - 6203 žmonės[4].

Čekistų duomenimis, 1946 m. liepos 1 d. stribų paramos grupėse buvo tiek žmonių:

1. Alytaus apskrityje - 151
2. Biržų - 361
3. Joniškio - 105
4. Kaišiadorių - 113
5. Kauno - 349
6. Kėdainių - 255
7. Klaipėdos - 46
8. Kretingos - 60
9. Kupiškio - 88
10. Lazdijų - 112
11. Marijampolės - 259
12. Mažeikių - 140
13. Pagėgių - 45
14. Panevėžio - 598
15. Prienų - 77
16. Raseinių - 193
17. Rokiškio - 528
18. Šakių - 347
19. Šiaulių - 235
20. Šilutės - 88
21. Švenčionių - 370
22. Tauragės - 113
23. Telšių - 125
24. Trakų - 357
25. Ukmergės - 202
26. Utenos - 305
27. Varėnos - 83
28. Vilkaviškio - 140
29. Vilniaus - 140
30. Zarasų - 606

Iš viso: 6591.

Apie ginkluotą sovietinį partinį aktyvą duomenų yra daugiausia. Yra likusios kelios J. Bartašiūno pasirašytos pažymos apie ginkluotų aktyvistų skaičių 1945 m. spalio 17-22 d. Jose pateikti tokie duomenys: spalio 17 d. ginkluotų žmonių buvo 1768[5], 18 d. - *2562[6],* 19 d. - 3135[7], 20 d. - 3367[8], 22 d. - 3580[9]. Taigi per ne visą savaitę ginkluotų aktyvistų skaičius padidėjo daugiau kaip dvigu-

[3] Ibid., b. 112, I. 142.
[4] Ibid., I. 226.
[5] Ibid., b. 47, I. 78.
[6] Ibid., b. 78, 1. 10.
[7] Ibid., b. 53, I. 94.
* Ibid., I. 65.
[9] Ibid., b. 83, 1. 159.

bai. Galima manyti, kad ministrui kasdien būdavo pateikiami nauji duomenys, o jis, žinodamas, kad Maskvos viršininkai už prastus duomenis nepagirs, vis ragindavo juos pagerinti. Tokio spėjimo pagrįstumą rodo ir tai, kad ant spalio 20 d. pažymos ranka yra užrašyta „Suslovui". Be abejo, būdavo skambinama į apskritis ir liepiama surasti „papildomų rezervų". Jie ir būdavo surandami arba nurašant „nuo lubų", arba skubiai apginkluojant aktyvistus.

Įvairiu laiku apskrityse buvo tiek aktyvistų:

Eil. Nr.	Apskritis	1945 10 18	1945 10 22	1946 02 25	1946 05 01	1947 01 01
1.	Alytaus	185	226	278	246	197
2.	Biržų	94	155	330	349	384
3.	Joniškio	90	90	103	103	98
4.	Kaišiadorių	-	-	-	-	58
5.	Kauno	-	98	814	428	325
6.	Kėdainių	123	123	288	106	321
7.	Klaipėdos	-	-	-	-	33
8.	Kretingos	66	66	66	66	86
9.	Kupiškio	-	-	-	-	108
10.	Lazdijų	-	110	149	146	71
11.	Marijampolės	149	181	168	225	225
12.	Mažeikių	130	130	140	168	202
13.	Pagėgių	-	38	114	128	220
14.	Panevėžio	145	154	175	250	136
15.	Prienų	-	-	-	-	85
16.	Raseinių	60	92	116	104	228
17.	Rokiškio	115	275	391	501	547
18.	Šakių	-	80	486	372	203
19.	Šiaulių	38	125	215	233	337
20.	Šilutės	34	34	34	98	43
21.	Švenčionių	274	279	340	324	265
22.	Tauragės	69	69	231	146	64
23.	Telšių	-	63	21	63	112
24.	Trakų	190	199	275	239	351
25.	Ukmergės	267	285	418	401	327
26.	Utenos	18	233	181	162	263
27.	Varėnos	-	-	-	-	80
28.	Vilkaviškio	65	65	69	69	180
29.	Vilniaus	40	40	310	153	116
30.	Zarasų	370	370	638	605	540
Iš viso:		2522 .	. .3580 .	. 6350	5685	6205[10]

[10] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 273, l. 1.

Tuo metu, ypač 1945 m., realų ginkluotų aktyvistų skaičiaus didinimą, kaip žinome, labiausiai sulaikydavo baimė, kad aktyvistų ginklai atiteks partizanams. Apskritai enkavedistų ir partinių veiklą tada kaustė partizanų baimė. Štai ką apie tai A. Sniečkui 1945 m. rugsėjo 21 d. rašė LKP (b) CK organizatorius Petrovas, apsilankęs Utenos ir Zarasų apskrityse: „Tačiau ryžtingų priemonių kovoje su ginkluotomis gaujomis nei valstybės saugumo organai, nei LKP(b) apskrities komitetas nesiima. Negana to, dalis darbuotojų bijo ir savo baimę dangsto kalbomis apie atsargumą". Jis perdavė NKVD Kuktiškių (Utenos aps.) valsčiaus poskyrio viršininko Prokofjevo žodžius: „[...] apylinkėse apginkluoti aktyvą nedrįstu ir manau, jog tai netikslinga, nes ginklai atiteks banditams"[11]. Tačiau buvo ir priešingų tendencijų. Tai galima pasakyti apie Švenčionių apskritį. Joje gyveno nemažai tautinių mažumų, todėl tikėtina, kad aktyvistai buvo tikri, o ne popieriniai. 1945 m. rugpjūčio mėn. apskrities valsčiuose jų buvo tiek:

Eil Nr.	Valsčius	Grupių	Jose žmonių	Išduota ginklų
1.	Adutiškio	8	55	43
2.	Daugėliškio	2	29	15
3.	Ignalinos	6	33	35
4.	Joniškio	3	13	14
5.	Kaltanėnų	2	25	25
6.	Mielagėnų	7	25	25
7.	Pabradės	2	12	7
8.	Saldutiškio	-	-	-
9.	Švenčionėlių	4	24	17
10.	Švenčionių	7	39	9
11.	Tverečiaus	6	30	30[12]

Ginkluotų aktyvistų skaičius apskrityse ir valsčiuose, taip pat jų aktyvumas priklausė nuo daugelio priežasčių - kiek tose vietovėse gyveno tautinių mažumų, kurių didelė dalis palaikė okupantus, ar buvo veiklūs čekistai, kiek apylinkėse buvo partizanų ir t.t., tačiau bene labiausiai - nuo žmonių pažiūrų. Pranešime LKP(b) CK apie Marijampolės apskritį konstatuojama, jog Prienų ir Veive-

[11] Ibid., ap. 190, b. 3, l. 86.

[12] Ibid., l. 95.

rių valsčiuose 1945 m. pabaigoje nebuvo nė vieno ginkluoto aktyvisto[13]. Iš tikrųjų tuose valsčiuose okupantams buvo itin aktyviai priešinamasi, iš tų valsčių buvo kilę daug žymių partizanų vadų. Gerai sutvarkytuose ūkiuose gyvenantys, patriotiškai nusiteikę tų vietovių gyventojai paveikė net ir aktyvistus, kurie nedrįso į rankas imti ginklų.

Grįžtant prie anksčiau pateiktos lentelės, reikia pažymėti, kad ginkluotų aktyvistų skaičius šalyje per 4 mėnesius (nuo 1945 m. spalio 22 d. iki 1946 m. vasario 25 d.) beveik padvigubėjo, nuo 3580 pašoko iki 6350. Be abejo, smarkiai ginkluotis kolaborantus vertė ne kartą minėtas čekistinės kariuomenės sumažinimas Lietuvoje 1945 m. rudenį ir baimė patiems akis į akį susidurti su partizanais. Taigi tuo metu sutapo tiek okupantų, siekiančių kuo daugiau žmonių patraukti į savo pusę, tiek kolaboravimo keliu nuėjusių mūsų tautiečių siekiai.

Tuo tarpu nuo 1946 m. vasario 25 d. iki gegužės 1 d., t. y. per truputį daugiau kaip du mėnesius, ginkluotų aktyvistų skaičius sumažėjo 675 žmonėmis. Tikriausiai tą sumažėjimą lėmė tai, jog 1946 m. kovo mėn. Lietuvoje buvo įkurta keli šimtai pastovių vidaus kariuomenės įgulų ir kolaborantai vėl pasijuto saugiau.

Vienoje iš pažymų apie ginkluotą aktyvą rašoma, kad 1946 m. gegužės 1 d. buvo 5793 ginkluoti žmonės[14], taigi su anksčiau pateiktais duomenimis šis skaičius nesutapo tik 118 (turint omenyje, kad neretai net tą pačią dieną, tik skirtingoms žinyboms pateikti čekistų duomenys skirdavosi 25-30 proc., tai menka paklaida). Kitoje pažymoje rašoma, kad tų metų rugsėjo 1 d. buvo 6664 ginkluoti aktyvistai[15].

1947 m. sausio 1 d. J. Bartašiūno pasirašytoje pažymoje teigiama, kad ginkluotų aktyvistų tuo metu buvo 6203[16], tačiau tų metų gegužės 1 d. rašoma, kad jų yra tik 4677[17]. Ginkluotų aktyvistų skaičiaus sumažėjimą ministras D. Jefimovas A. Sniečkui aiškino taip: Kretingos, Klaipėdos, Lazdijų, Prienų bei Utenos MVD apskričių skyriai aktyvistų dar neperdavė MGB apskričių skyriams

[13] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 3, 1. 102.
[14] Ibid., ap. 9, b. 264, 1. 130.
[15] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, I. 161.
[16] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 273, 1. 1.
[17] Ibid., 1. 4.

(tuo metu visą kovos su partizanais organizavimą ir vykdymą iš MVD periminėjo MGB). Daugiausia ginkluotų aktyvistų buvo šiose apskrityse: Zarasų - 578, Kėdainių - 367, Rokiškio - 369, Šiaulių - 319[18]. Jau 1947 m. rugpjūčio 12 d. LKP(b) CK pranešta, kad ginkluotų aktyvistų yra 5857[19]. Matyt, tuo metu jie jau visi buvo perimti MGB žinion.

1947 m., rengdamiesi kaimo žmones varyti į kolūkius ir tikėdamiesi atkaklaus tiek partizanų, tiek apskritai valstiečių pasipriešinimo tai barbariškai akcijai, partijos komitetai tikrino savo šalininkų gretas, stengėsi jas padidinti ir geriau apginkluoti. Surinkęs iš apskričių žinias ir jas apdorojęs, LKP(b) CK biuras 1947 m. lapkričio 14 d. priėmė nutarimą „Dėl liaudies gynėjų būrių ir ginkluoto aktyvo sukomplektavimo". Prieš tai partijos apskričių sekretoriai Centro komitetui siuntė savo prašymus. Antai partijos Telšių apskrities sekretorius Jurgis Baščiulis 1947 m. spalio 24 d. A. Sniečkui rašė, kad norėtų gauti dar 80 šautuvų, 120 automatų ir 50 pistoletų aktyvistams apginkluoti. Kiek tuo metu apskrities valsčiuose buvo ginkluotų aktyvistų ir kokiais ginklais jie buvo apginkluoti, nurodyta lentelėje:

Eil. Nr.	Valsčius	Ginkluotų žmonių	Automatų	Šautuvų	Pistoletų
1.	Alsėdžių	33	4	20	13
2.	Luokės	22	-	22	2
3.	Nevarėnų	12	-	4	8
4.	Plungės	39	3	23	18
5.	Rietavo	24	3	14	10
6.	Telšių	13	-	-	13
7.	Telšių m.	74	7	-	74
8.	Tverų	19	-	19	-
9.	Varnių	22	4	14	4
10.	Žarėnų	36	2	36	3
11.	Tarybiniuose ūkiuose, MTS	47	3	44	
Iš viso:		341	26	196	145[20]

[18] Ibid., b. 24-28.
[19] Ibid., I. 38.
[20] Ibid., b. 274, l. 13.

Partijos Ukmergės apskrities komiteto sekretorius Juodagalvis 1947 m. spalio 21 d. rašte LKP(b) CK papildomai prašė net 200 pistoletų, 150 automatų ir 500 šautuvų. Kiek tuo metu apskrityje buvo aktyvistų ir kaip jie buvo apginkluoti, rodo ši lentelė:

	Aktyvistų skaičius	TT	Nagan	Parabellium	Mauzer	Valter	Belgų pistoletų	Kt.	Automatų	Rusiškų šautuvų	Trofėjinių
Miesto aktyvas	56	7	10	13	5	8	5	1	3	3	1
Valsčių aktyvas	131	12	18	12	2	4	4	2	12	33	32
Apylinkių aktyvistai ir valstiečiai	215		2	2					1	72	138
Iš jų apylinkių pirmininkai ir sekretoriai	34		1	1					1	13	18
Iš viso:	402	19	30	27	7	12	9	3	16	108	171[21]

Tuo pat metu Rokiškio apskrityje buvo apginkluoti 378 vietiniai žmonės, iš jų sovietinių partinių darbuotojų - 136, valstiečių - 242. Tarp tų ginkluotų žmonių 212 buvo lietuviai, 166 - rusai[22].

Be abejo, partijos sekretoriai, prašydami didelių ginklų siuntų, nemažai melavo, nes tuo metu jie dar neturėjo tiek patikimų žmonių, kuriems būtų galima išdalyti ginklus. Kita vertus, prašydami tokių siuntų ir iš dalies jas gavę bei dažnai per prievartą valstiečiams įbrukę ginklus, jie suprato, kad partizanai bus nepajėgūs tuos ginklus iš valstiečių surinkti.

Lietuvos žmones buvo bandoma įtraukti ir į įvairias kitas ginkluotas grupes. Matyt, tie patys žmonės dažniausiai priklausė kelioms įvairiai vadinamoms grupėms. Antai partijos Trakų apskrities komiteto 1947 m. birželio mėn. ataskaitoje LKP(b) CK rašoma: „Iš partinio sovietinio aktyvo apskrityje sudaryta 20 paramos grupių, jose - 207 žmonės", jie apginkluoti 178 šautuvais, 20 automatų, 1 kulkosvaidžiu ir 8 pistoletais. Be jų, dar 68 pistoletais ir 9 automatais apginkluoti 78 apskrities centro aktyvistai[23].

[21] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 274, l. 15.
[22] Ibid., b. 344, l. 33.
[23] Ibid., l. 47.

Alytaus apskrityje 1947 m. birželio 26 d. buvo 13 paramos grupių, jose - 199 žmonės, iš jų prie MGB Alytaus valsčiaus poskyrio - 45 žm., Alovės - 18, Butrimonių - 25, Daugų - 34, Miroslavo - 14, Simno - 50 ir Seirijų - 13 žmonių[24].

Partijos Kėdainių apskrities komiteto sekretorius J. Piligrimas CK rašė, jog 1947 m. liepos mėn. apskrityje buvo 44 paramos grupės, jose - 369 žmonės; grupės „[...] daugiausia saugo pačios save ir objektus (pienines, spirito gamyklas, tarybinių ūkių skyrius, kaimus ir t. t.)"[25].

Vilkaviškio apskrityje 1947 m. liepos 1 d. buvo 15 paramos grupių, jose - 129 žmonės, iš jų Kybartų valsčiuje - dvi (13 žmonių), Alvito - viena (7 žm.), Vilkaviškio - dvi (26 žm.), Pilviškių - trys (42 žm.,), Keturvalakių - dvi (9 žm.), Bartninkų - dvi (13 žm.), Gražiškių - viena (8 žm.), Pajevoniu - viena (5 žm.) ir Vištyčio - viena (6 žm.) (tuo metu šioje apskrityje buvo 12 valsčių). Tuo tarpu tų metų rugpjūčio mėn. paramos grupėse buvo 143 žmonės, tarp jų 52 aktyvistai[26]. Šie Vilkaviškio apskrities duomenys dar kartą patvirtina spėjimą, kad įvairiais vardais vadinamų ginkluotų grupių nariai buvo tie patys.

Įvairių ginkluotų grupių skaičiaus didinimui nemažą įtaką turėjo LKP(b) CK biuro 1947 m. gruodžio 12 d. nutarimas, kuriame daugiausia rašoma apie kaimo aktyvo apginklavimą. Rengiantis valstiečius suvaryti į kolūkius, reikėjo ir tarp kaimo gyventojų sukurti geresnę paramos bazę. Tuoj po šio nutarimo Utenos apskrities valsčiuose buvo apginkluoti tarybų, paruošų, finansų įstaigų darbuotojai ir atskiros valsčių grupės, iš viso 252 žmonės, sudaryta 18 ginkluotų grupių, jose buvo 106 žmonės. Prie MANP buvo sudarytos 3 grupės, apylinkių tarybose - 8, valsčių centruose - 7. Utenos mieste apginkluoti 106 žmonės. 1947 m. gruodžio 25 d.-1948 m. sausio 5 d. MGB ir MVD dar apginklavo 114 aktyvistų. Buvo sudarytos 7 grupės, jose - 59 žmonės: tarybiniuose ūkiuose - 2 grupės (24 žm.), pramonės kombinate - 1 (11 žm.), apskrities įstaigose - 4 (24 žm.). Grupėms vadovavo: Vyžuonų tarybiniame ūkyje - partinis, atsargos karininkas Griazinas, Alantos tarybiniame ūkyje -

[24] Ibid., I. 2.
[25] Ibid., I. 13.
[26] Ibid., I. 58-59.

partinis, atsargos karininkas Filiarovskis, pramonės kombinate - partinis, atsargos karininkas Sidorovičius, apskrities žemės ūkio skyriuje - partinis, buvęs raudonasis partizanas Dudlauskas, vartotojų kooperatyve - partinis, atsargos karininkas Turiščevas, gyvulių paruošų kontoroje - atsargos karininkas Kondratenka, miesto taryboje - atsargos karininkas Aminovas. 1948 m. sausio 5 d. Utenos apskrityje buvo 472 ginkluoti sovietiniai partiniai aktyvistai[27]. Po minėto LKP(b) CK biuro nutarimo ginkluotų aktyvistų skaičius buvo dvigubai ar trigubai padidintas ir kitose apskrityse. Tai rodo toliau pateikiami duomenys.

Kupiškio apskritis 1947 m. birželio mėn. pranešė, jog kai kurie aktyvistai nebuvo apginkluoti, nes trūko ginklų, todėl aktyvą saugojo stribai. Subačiaus valsčiuje buvo neapginkluotas partijos komiteto propagandininkas, vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas, Skapiškio - partorgas, komsorgas ir partijos komiteto instruktorius[28].

Mažeikių apskrityje 1947 m. liepos mėn. buvo apginkluota: 1) sovietinio partinio aktyvo - 210 žmonių, iš jų valsčiuose: Akmenės - 23, Vegerių - 15, Sedos - 20, Viekšnių - 17, Laižuvos - 22, Tirkšlių - 13, Ylakių - 17, Židikų - 26, Mažeikių valsčiuje ir mieste -57; 2) savigynos grupių - šešios, iš jų Ruzgų tarybiniame ūkyje - 8 žmonės, Renavo tarybiniame ūkyje - 7, MTS Lėlaičių kaime - 6, ANP - dvi grupės (11 žm.), Barstyčių miestelyje - 6; 3) valstybinių įmonių ir tarybinių įstaigų sargai - 21 žmogus. Iš viso apskrityje tuo metu buvo apginkluota 269 žmonės. Savigynos grupės buvo sudaromos iš naujakurių, varguomenės, demobilizuotų karių ir sovietų valdžiai lojalių asmenų[29].

Partijos Lazdijų apskrities komiteto sekretorius Jurgis Grigonis A. Sniečkui 1947 m. rugsėjo 1 d. rašė, jog 30-40 proc. aktyvistų yra apginkluoti trofėjiniais ginklais, kuriems trūksta šovinių. Prašė 30 TT pistoletų[30].

Partijos Rokiškio apskrities komiteto sekretorius Antanas Paradadauskas A. Sniečkui 1947 m. spalio 18 d. rašė, kad apskrities centre yra ginkluoti 98 aktyvistai, valsčių centruose - 67, kaimuose -

[27] LVOA, f. 341, ap. 341-18, b. 15, l. 1-2.
[28] Ibid., f. 1771, ap. 10, b. 274, l. 2.
[29] Ibid., l. 5-6.
[30] Ibid., l. 8.

303 žmonės. Iš viso apskrityje apginkluota 468 žmonės. Papildomai apginklavimui prašė 60 automatų ir 70 pistoletų[31].

Partijos Klaipėdos apskrities komiteto sekretorius J. Gladutis A. Sniečkui 1947 m. spalio 22 d. pranešė, jog apginkluota: -valsčių~ darbuotojų - 82, apylinkių darbuotojų - 26, dešimtininkų - 9, naujakurių - 30, tarybinių ūkių darbuotojų - 37, apskrities organizacijų darbuotojų - 32, kolūkio aktyvistų - 1. Papildomai prašė 150 automatų, 150 pistoletų ir 100 šautuvų[32].

Partijos Joniškio apskrities komiteto sekretorius Petras Kunčinas 1947 m. spalio 23 d. pranešė, kad yra 25 miesto aktyvistai, 77 valsčių aktyvistai ir 32 kaimo aktyvistai. Prašė dar skirti 40 šautuvų, 30 pistoletų ir 20 automatų[33].

Partijos Zarasų apskrities komiteto sekretorė E. Kasnauskaitė 1947 m. spalio 24 d. pranešė, kad apskrityje yra 598 ginkluoti aktyvistai, iš jų apskrities centre - 48, valsčių centruose - 74, kaimuose - 476. Numatyta apginkluoti dar 280 žmonių, tam reikia 100 šautuvų, 100 automatų ir 80 pistoletų[34].

Ginkluotų kaimo gyventojų daugiausia buvo tose apskrityse, kuriose gyveno nemažai sentikių; iš jų paminėtinos Rokiškio ir Zarasų apskritys. Sentikių kaimai buvo virtę okupantų tvirtovėmis.

Ukmergės apskrityje 1947 m. pabaigoje buvo 384 ginkluoti aktyvistai, iš jų 135 - Ukmergėje, 249 - valsčiuose. Be to, ginkluotose visuomenės tvarkos grupėse buvo 175 žmonės, iš jų 167 - valsčiuose[35]. Beje, panašaus pavadinimo grupės minimos ir partijos Utenos apskrities komiteto ataskaitoje. Joje rašoma, jog apskrityje yra 213 ginkluotų aktyvistų, iš jų 97 - Utenoje, 116 - valsčiuose. Be jų, dar yra 21 ginkluota grupė (104 žm.) tvarkos palaikymo grupėse. Visi tie žmonės ginkluoti 50 šautuvų, 60 automatų, 110 pistoletų ir 30 naganų[36]. Tikriausiai tos „tvarkos palaikymo grupės" buvo taip pavadintos siekiant užmaskuoti tikruosius jų tikslus ir norint jas padaryti priimtinesnes žmonėms.

Neteko aptikti ne tik dokumento, reglamentuojančio savigynos grupių sukūrimą bei veiklą, bet ir statistikos, kiek jose buvo žmo-

[31] Ibid., 1. 10.
[32] Ibid., I. 11.
[33] Ibid., 1. 12.
[34] Ibid., I. 14.
[35] Ibid., b. 344, 1. 53.
[36] Ibid., I. 54.

nių. Išimtis - kelios apskritys, tarp jų ir Alytaus. Šios apskrities partiniai organai LKP(b) CK pranešė, kad 1946 m. liepos 15 d. apskrityje buvo 230 stribų, 16 savigynos grupių (110 žm.) ir 131 ginkluotas aktyvistas. Ginkluoti aktyvistai valsčių centruose pasiskirstę taip: Miroslave - 10, Alovėje - 15, Simne - 14, Seirijuose - 8, Alytuje - 15, Butrimonyse - 37, Dauguose - 32. Savigynos grupių buvo šiuose valsčiuose: Miroslavo - trys (21 žm.), Alovės - keturios (26 žm.), Daugų - penkios (55 žm.), Simno - keturios (30 žm.); kituose valsčiuose savigynos grupių nebuvo[37] (beje, sudėję savigynos grupėse buvusių žmonių skaičių gauname, kad jų buvo 132, o ne 110, kaip teigiama rašte). Partijos Vilkaviškio apskrities komitetas, viename iš savo posėdžių konstatavęs, kad čekistai apie „banditus" jokių duomenų neturi, įsakė savigynos grupes, ne mažesnes kaip 5 žmonių, sudaryti prie kiekvienos apylinkės[38]. Partijos Šiaulių apskrities komiteto ataskaitoje rašoma, jog apskrityje yra 22 savigynos grupės, jose - 139 žmonės, tačiau jie kovose su partizanais nedalyvauja[39]. Matyt, ne visose apskrityse tos grupės buvo sudarytos, nes tik kai kurių komitetų ataskaitose jos minimos.

Ministro pavaduotojo P. Kapralovo pažymoje, nusiųstoje į LKP(b) CK, rašoma, kad 1948 m. lapkričio mėn. Lietuvoje buvo 860 grupių, sukurtų kovai su „banditizmu", jose - 7217 žmonių[40].

1949 m. pradžioje kaimo vietovėse buvo skubiai formuojamos ginkluotos grupės, į kurias perėję dalis aktyvistų tapo kolūkių ar apylinkių pareigūnais. Šiaulių apskrityje 1949 m. rugsėjo mėn. buvo sudarytos 53 grupės (367 žm.), iš jų MTS - 3 (30 žm.), tarybiniuose ūkiuose - 3 (19 žm.), kolūkiuose - 43 (295 žm.), įmonėse - 1 (5 žm.), miesteliuose - 3 grupės (18 žm.)[41]. Maždaug tiek pat tų grupių buvo ir kitose apskrityse, skyrėsi tik jų narių skaičius.

CK teigimu, Lietuvoje 1950 m. birželio mėn. buvo 1009 ginkluotos grupės, jose - 7245 žmonės, tačiau iš tuo metu buvusių 3602 kolūkių tokios grupės veikė tik 367[42]. 1951 m. balandžio mėn. kolūkiuose jau buvo 729 grupės, tarybiniuose ūkiuose - 144, įmonėse - 106, MTS - 78 grupės. Iš viso tuo metu buvo 1057 ginkluo-

[37] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 264, 1. 193.
[38] Ibid., ap. 195, b. 1, 1. 14.
[39] Ibid., ap. 52, b. 32, 1. 232.
[40] Ibid., b. 20, I. 267.
[41] Ibid., ap. 195, b. 8, 1. 220.
[42] Ibid., b. 12, I. 13.

tos grupės, jose - 1051 darbininkas, 1702 tarnautojai ir 3138 kolūkiečiai[43], t. y. iš viso 5874 žmonės, arba vidutiniškai po 5,5 žmogaus vienoje grupėje. Taigi nuo 1950 m. birželio grupių skaičius išaugo, tačiau žmonių skaičius grupėse sumažėjo. Taip tikriausiai įvyko todėl, kad daug kur sudarant tas grupes ginklai kaimiečiams iš pradžių buvo brukami prievarta, jie juos atsisakinėjo imti, o kai kurie ir paėmę ginklus vėliau grąžino.

1951 m. liepos mėn. kaimų vietovėse grupių nariai turėjo 5431 ginklą, o sovietiniai partiniai aktyvistai - 2086 ginklus[44]. Pirmuosius buvo apginklavusi MGB, pastaruosius - daugiausia MVD, nes iki 1947 m. pradžios pagrindinė represinė struktūra, vadovavusi kovai su „ginkluotu pogrindžiu", t. y. partizanais, buvo MVD, o aktyvistus pradėta apginkluoti 1945 m. Sudarytos naujos grupės ginklus jau gavo iš MGB. Anksčiau pateikti skaičiai rodo, jog tuo metu visų okupacinių ir kolaborantinių struktūrų dėmesys buvo sutelktas į kaimų ginkluotas grupes. Sovietai su jų pagalba ilgam įsitvirtino Lietuvos kaime; jie sugriovė šimtmečiais nusistovėjusią jo tvarką, primetė Rusijai būdingą bendruomeninį ūkininkavimą.

1951 m. sausio 1 d. padėtis srityse buvo tokia:

Sritis	Grupių	Dalyvių	Grupių				
			Tarybiniuose ūkiuose	MTS	[monėse	Kaimuose	Kolūkiuose
Kauno	355	1843	41	23	57	40	194
Klaipėdos	179	1055	22	20	13	7	117
Šiaulių	335	1735	63	20	24	19	209
Vilniaus	247	1441	24	17	18	33	155
Iš viso:	1116	6074	150	80	112	99	675

Sritis	Kulkosvaidžių	Automatų	Šautuvų	Pistoletų	Granatų
Kauno	3	106	1464	249	48
Klaipėdos	-	43	822	176	14
Šiaulių	1	179	1182	324	71
Vilniaus	2	161	1068	215	35
Iš viso:	6	489	4536	964	168[45]

[43] LYA, f. 1, ap. 3, b. 347, 1. 48.
[44] Ibid., b. 381, I. 78-79.
[45] Ibid., b. 385, 1. 16.

Kaip tos ginkluotos grupės laikėsi nuo 1951 m. iki 1953 m., t. y. iki J. Stalino mirties, galima suprasti paanalizavus Šiaulių srityje vykusius pokyčius. Tie pokyčiai buvo labai menki. 1952 m. Sausio mėn. šioje srityje buvo 278 grupės, iš jų 42 (247 žm.) - tarybiniuose ūkiuose, 186 (1069 žm.) - kolūkiuose, 26 (164 žm.) - MTS, 24 (249 žm.) - įmonėse. Jos daugiausia saugojo kolūkius, įmones ir panašius objektus, partizanų paieškose dalyvavo labai retai[46].

1952 m. spalio mėn. Šiaulių srityje buvo 198 grupės, jose - 1336 žmonės. Tarp jų partijos narių ir kandidatų buvo 475, komjaunuolių - 173, o pagal socialinę kilmę darbininkų buvo 266, tarnautojų - 323, kolūkiečių - 747. Tarybiniuose ūkiuose buvo 36 grupės (291 žm.), MTS - 25 (159 žm.), kolūkiuose - 120 (800 žm.), įmonėse - 17 (86 žm.). Jos buvo ginkluotos kulkosvaidžiu, 81 automatu, 874 šautuvais, 434 pistoletais ir 19 granatų[47].

1953 m. kovo mėn. Šiaulių srityje ginkluotose grupėse buvo 1762 žmonės, iš jų partinių ir kandidatų į partiją - 494, komjaunuolių - 236, o pagal socialinę kilmę buvo 339 darbininkai, 564 tarnautojai ir 809 kolūkiečiai. Jie buvo ginkluoti 130 automatų, 1141 šautuvu, 493 pistoletais ir 45 granatomis[48].

Mirus J. Stalinui, ginkluotų žmonių skaičius srityje buvo sumažintas (tas pat vyko visoje Lietuvoje). 1953 m. kovo mėn. Šiaulių srityje liko tik 112 ginkluotų grupių, jose - 524 žmonės. Vabalninko ir Rokiškio rajonuose neliko nė vienos grupės, Žagarės
- viena, Akmenės, Joniškio, Pandėlio, Pasvalio ir Tytuvėnų - po dvi, Biržų, Troškūnų ir Šiaulių - po tris, Kelmės, Kupiškio, Kuršėnų ir Linkuvos - po keturias, Užvenčio - penkios, Joniškėlio, Ramygalos ir Šeduvos - po šešias, Obelių - septynios, Pakruojo
- devynios, Panevėžio ir Radviliškio - po dešimt ir Dotnuvos rajone - šešiolika[49].

Silpstant ginkluotam pasipriešinimui, žmonėms vis labiau prisitaikant prie naujų gyvenimo sąlygų, partija ir čekistų vadovybė nutarė sparčiai mažinti ginkluotų žmonių skaičių ir surinkti iš jų ginklus. Buvo stengiamasi sumažinti ginkluotų aktyvistų siautėjimą, atvirą brutalią prievartą labiau maskuojant ir perduodant

[46] LYA, f. 1, ap. 16, b. 937, l. 21.
[47] Ibid., l. 183.
[48] Ibid., l. 34.
[49] Ibid., b. 951, l. 42.

ją vykdyti drausmingesnei (tuometinėmis sąlygomis) milicijai. Čekistų vadovybė, suderinusi su partijos komitetais, 1953 m. kovo 13 d. parengė tokią pažymą apie numatomą ginkluotų grupių sumažinimą:

	Yra			Numatyta		
Sritis	Grupių	Jose žmonių	Ginklų	Grupių	Jose žmonių	Ginklų
Kauno	93	491	532	28	140	140
Klaipėdos	98	456	462	38	166	166
Šiaulių	191	1227	1249	58	320	320
Vilniaus	101	371	395	36	143	143
Iš viso:	483	2545	2638	160	769	769[50]

Beje, keliomis dienomis anksčiau buvo sudarytas kitas planas, kuriame numatyta grupių skaičių sumažinti ne tris kartus, o tik per pusę. Situacija kito taip greitai, kad tuo metu planai pasendavo per kelias dienas. Be ginkluotų grupių, buvo dar apginkluotų pavienių asmenų, nesuburtų į grupes, kuriems buvo išdalyti ginklai „savigynai". 1953 m. pradžioje srityse jų buvo tiek: Vilniaus - 660, Kauno - 523, Šiaulių - 705, Klaipėdos - 433. Iš viso tokių pavienių apginkluotų žmonių Lietuvoje buvo 2321[51]. Jie taip pat buvo okupantų vykdomo teroro sudedamoji dalis. Tuo metu buvo bijomasi ne tiek partizanų - jų buvo likę tik keli šimtai, - kiek apskritai žmonių, ypač kaimiečių, kurie, matydami savo suniokotą turtą, kolūkyje stimpančius gyvulius, praradę pusiausvyrą galėjo griebtis ir drastiškų priemonių prieš okupantų rėmėjus. Daugiau ginkluotų grupių buvo palikta tuose rajonuose, kur dar buvo likę šiek tiek partizanų.

1953 m. balandį, po J. Stalino mirties sujungus MGB ir MVD į vieną MVD, ginkluotos grupės buvo panaikintos. Ginklus leista turėti ir nešiotis tam tikriems pareigūnams (naganais arba TT buvo apginkluoti partijos pirmieji ir antrieji sekretoriai, vykdomųjų komitetų pirmininkai ir jų pavaduotojai, partijos komitetų skyrių vedėjai, teisėjai, prokurorai, MTS direktoriai ir politinių skyrių viršininkai, SSRS ir LSSR AT deputatai). Priėmus nutarimą tik šias pareigas einantiems žmonėms leisti turėti ginklus, partijos rajonų

[50] Ibid., ap. 3, b. 429, l. 98.

[51] Ibid., l. 65.

komitetų sekretoriai ir MVD viršininkai puolė prašyti MVD vadovybę, kad rajonuose būtų padidintas skaičius žmonių, galinčių turėti ginklus. Antai Dusetų rajono vadovai, motyvuodami tuo, kad rajone dar yra likę keli pavieniai „banditai", o išvardytiems pareigūnams dažnai tenka lankytis kaimuose, prašė papildomai palikti ginklus 8 pareigūnams: komjaunimo pirmajam sekretoriui, švietimo skyriaus vedėjui, trims kolūkių pirmininkams, paruošų įgaliotiniui, partijos komiteto propagandininkui ir komunalinio ūkio skyriaus vedėjui[52]. Ar prašymas buvo patenkintas - neaišku.

Kiek iš viso okupantai pokario metais, neskaitant stribų ir milicininkų, buvo apginklavę kolaborantų? Čekistų teigimu, 1947 m. pradžioje buvo apie 6 tūkst. stribų paramos grupių narių ir apie 6,2 tūkst. ginkluotų aktyvistų. Tuo metu galėjo dar būti apie 1 tūkst. pavienių ginkluotų apskričių ir Vilniaus aukštesnio rango partinių ir sovietinių veikėjų. Tad tų metų pradžioje galėjo būti apginkluota apie 13 tūkst. žmonių, daugiausia vietinių kolaborantų. Ko gero, tai buvo didžiausias vienu metu apginkluotų žmonių, neįeinančių į sukarintas stribų ir milicininkų formuotes, skaičius. Sprendžiant iš vėlesnių duomenų, tuo metu, kai valstiečiai buvo varomi į kolūkius, įvairaus tipo ginkluotose grupuotėse buvo apie 9 tūkst. žmonių, iš jų kaimų ginkluotose grupėse - apie 6 tūkst. Iš viso okupantai 1944-1953 m. galėjo būti apginklavę apie 18-20 tūkst. civilių žmonių, kurie sudarė ginkluotų aktyvistų ir kitokio tipo ginkluotas grupes arba buvo apginkluoti pavieniui.

[52] LYA, f. 1, ap. 3, b. 430, l. 157.

II

STRIBŲ VEIKLA IR JOS PADARINIAI

Kovingumo kėlimas

Stribais tapo žmonės, kurių karinis pasirengimas buvo labai įvairus. Dalis stribų, nors ir menka, buvo tarnavę Lietuvos kariuomenėje, dalį sudarė tie, kurie, okupavus Lietuvą, 1944 m. buvo paimti į rusų kariuomenę ir parako uostė Antrojo pasaulinio karo frontuose (1947 m. Raudonojoje (sovietinėje) armijoje buvo tarnavę 16 proc. stribų). Kadangi po 1945 m. iki 1950 m. dėl įnirtingo mūsų tautiečių pasipriešinimo į rusų kariuomenę lietuvių beveik neėmė, tai stribų būriai negalėjo pasipildyti kariškai išlavintais žmonėmis. Tiesa, kai kurie stribai, paimti į sovietinę armiją, kaip minėta, dar spėjo po trejų metų grįžę šiek tiek tarnauti stribų būriuose, tačiau tokių nebuvo daug, o kovų baigtis 1953 m. jau buvo aiški. Taigi reikėjo lavinti tuos, kurie jau tarnavo stribų būriuose. Be to, partizaninio karo specifika yra tokia, kad šiame kare beveik jokios vertės neturi rikiuotės mokslai, o šaudymas tėra viena iš to specifinio mokymo dalių. Tiems stribams, kurie buvo tarnavę kariuomenėje, reikėjo iš naujo mokytis kovos su partizanais taktikos ir technikos. Pradėję nuo elementarių mokymų, čekistai po 4-5 metų parengdavo gana neblogus stribų mokymo planus. Tačiau kadangi dauguma stribų buvo pusiau beraščiai ar ir visai neraštingi, o jiems dažniausiai dėstydavo rusai, nemokantys lietuvių kalbos, tai daugelis tų planų gražiai atrodė tik popieriuje, o praktikoje jie nebūdavo įgyvendinami. Kaip būdinga visai komunistų veiklai, daug dėmesio buvo skiriama politiniam stribų švietimui, siekiant jiems įdiegti kovos motyvacijos principus. Stengtasi stribus ne tik išmokyti karišku dalykų, bet ir apskritai įvesti stribų būriuose jei ne karišką, tai nors pakenčiamą tvarką.

Kaip ir kitus stribų reikalus, jų karinio parengimo klausimus pirmas pajudino LKP(b) CK biuras. 1945 m. kovo 23 d. protokole Nr. 35 („Dėl Lietuvos SSR naikintojų batalionų kovinės parengties pagerinimo"), kurį pasirašė CK sekretorius Aleksandras Isačenka, rašoma, jog patikrinus Panevėžio ir Trakų apskritis nustatyta, kad visuose valsčiuose jau yra sudaryti stribų būriai, tačiau juos sudarant padaryta nemažai klaidų - nevykdomas stribų politinis švietimas, netikrinamas jų patikimumas, todėl tarp stribų yra net priešiškų elementų, palaikančių ryšius su „banditais", jie nemokomi šaudyti ir kovos taktikos. Tarp devynių nutarimo punktų yra ir tokie: partijos apskričių komitetai iš savo aktyvistų turi skirti žmones dirbti su stribais politinį masinį darbą, NKVD apskričių skyrių viršininkai įpareigojami patikrinti visus stribus. J. Bartašiūnui nurodoma pasirūpinti, kad stribai nelydėtų į kaimus vykstančių atsitiktinių žmonių ir kad jiems vadovautų tik NKVD darbuotojai, taip pat nurodyta operacijas vykdyti tik gerai pasirengus[1].

1945 m. balandžio pabaigoje (tikslios datos dokumente nėra) naikintojų batalionų štabas išsiuntinėjo apskritims karinio parengimo programą, numatytą tiems, kurie tarnauja neatsitraukdami nuo tiesioginio darbo. Joje politiniam parengimui buvo skirtos 25 val., specialiam taktiniam parengimui - 30 val., rikiuotei - 4 val., šaudymui - 14 val., sanitarijai - 2 val., rezervui palikta 4 val. Iš viso tais metais skirta 79 val. užsiėmimų. Nurodyta kas mėnesį surengti 5 užsiėmimus, vienam užsiėmimui skiriant po 2 val.[2]

SSRS naikintojų batalionų štabas iki 1944 m. vasaros buvo išleidęs vienintelį „vadovaujančio pobūdžio dokumentą", kuriame naikintojų batalionų štabų viršininkams nurodoma, kaip mokyti batalionų narius. 10 paragrafų dokumento svarbiausios mintys tokios: tuos, kurie moka šaudyti ir susipažinę su ginklu, mokyti taktikos, o nemokančius naudoti ginklo pirmiausia išmokyti šaudyti. Nurodoma mokyti esant bet kokioms sąlygoms ir bet kokiam kovotojų skaičiui. Prie šių ir kitų bendrų nurodymų buvo pridėtas 50 val. užsiėmimų planas[3]. Galima padaryti išvadą, kad vykstant Antrajam pasauliniam karui naikintojų batalio-

[1] LYA. f. 1, ap. 3, b. 99, I. 72.
[2] Ibid.. I. 7.
[3] Ibid., b. 97, I. 35-36.

nų kovotojų mokymu nebuvo per daug rūpinamasi. Matyt, patirtis ateidavo savaime, dirbant bei mokantis iš savo ir kitų klaidų. Be to, Rusijoje ir kitur dauguma batalionų kovotojų daugiau ar mažiau buvo kovoję frontuose ir karinę abėcėlę mokėjo. Tuo tarpu Lietuvos stribų mokymui, jų politiniam švietimui ir atrankai buvo skiriama daug dėmesio.

Įdiegti kariams kovos motyvaciją buvo svarbu visų laikų ir visų šalių kariuomenėse. Iš daugelio motyvacijų, kurias pateikdavo komunistinė ideologija, bene svarbiausia buvo klasių kovos teorija. Ne itin raštingiems stribams įkalti į galvas tuos motyvus nebuvo lengva, juo labiau kad nebuvo kam stribų šviesti. Tuo metu tiek partiniai, tiek sovietiniai darbuotojai buvo tokie pat beraščiai kaip ir stribai, todėl visuose tiek partijos, tiek čekistų įsakymuose, nutarimuose, raštuose, direktyvose nuolat konstatuojama, kad „masinis politinis darbas su naikintojų būrių kovotojais nevykdomas", ir nurodoma du kartus per savaitę rengti stribams politinius ir aiškinamuosius pokalbius[4] (iš Į. Bartašiūno 1945 m. kovo 26 d. įsakymo Nr. 21). Tokie nurodymai buvo duodami per visą stribų gyvavimo laikotarpį.

SSRS GUBB viršininko A. Leontjevo 1945 m. kovo 10 d. raštas LSSR OBB viršininkui plk. A. Gusevui[5] rodo, kad tiek Vilniaus, tiek Maskvos čekistai matė stribų veikimo 1944 m. trūkumus. Rašte pažymima, jog NKVD apskričių skyrių viršininkai neįvertina naikintojų batalionų kovotojų ir neryžtingai juos naudoja kovoje, daugiau pasikliauja kariuomene; kovotojai prastai taktiškai parengti ir blogai valdo ginklus; jie silpnai auklėjami, pasitaiko išdavysčių ir bailumo atvejų. Beje, šiame rašte aptartos problemos buvo aktualios iki stribų būrių gyvavimo pabaigos. Gal tik ryšiai su partizanais po 1950 m. labai sumenko.

Rengdamasis kovoms su partizanais (1945 m. vasario mėn. iš Lietuvos išvedus frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenės aštuonis pulkus, partizanų veikla labai suaktyvėjo), LSSR NKVD tvarkė stribų ūkį. P. Kapralovas 1945 m. kovo 9 d. NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo raštą, kuriame nurodė geriau kontroliuoti stribų sudėtį ir veiklą, žinoti, būrių sudėtį, jų kovin-

[4] Ibid., b. 99, l. 70.

[5] Ibid., i. 134-135.

gumą, apsiginklavimą, pasirengimą operatyviniam darbui. Taip pat nurodyta, kokių ataskaitų reikalaus apie stribų veiklą: a) kiekvieną metų ketvirtį turės būti siunčiamas pranešimas apie kovotojų padėtį ir veiklą; b) kartu su pranešimu siunčiami duomenys apie vietinių stribų formuočių išsidėstymą, skaičių ir apginklavimą; c) kas mėnesį siunčiami duomenys apie kovinę ir tarnybinę veiklą bei tos veiklos rezultatus. Rašte nurodoma skubiai siųsti pranešimus apie ypatingus atvejus (taip dažniausiai buvo vadinami stribų bailumo atvejai ar jų pasitraukimas pas partizanus) ir sėkmingiausiai įvykdytų operacijų aprašymus[6].

Kovos vis smarkėjo, vis daugiau buvo žuvusiųjų iš abiejų pusių. Kaip žinome, 1945 m. vasario 14 d. J. Bartašiūnas buvo įsakęs stribus perkelti į kareivines, bet kovo 22 d. LKP(b) CK biuras uždraudė visus stribus laikyti kareivinėse. Tai padaryta dėl apgailėtinos materialinės stribų padėties. Partijos organų spaudžiamas komisaras kovo 26 d. įsakymu uždraudė visus stribus visą parą laikyti kareivinėse. Vis dėlto balandžio mėn. šešiose apskrityse - Biržų, Panevėžio, Utenos, Ukmergės, Švenčionių ir Kauno
- visi stribai buvo perkelti į kareivines, t. y. padaryti profesionaliais kariais, kuriems buvo reikalingas ir atitinkamas karinis pasirengimas. Nuo rugsėjo mėn. stribai pradėjo gauti atlyginimą ir galutinai tapo profesionaliais kovotojais. Nuo šiol jiems buvo keliami didesni profesiniai reikalavimai.

I. Eismontas 1945 m. rugpjūčio mėn. SSRS GUBB viršininkui A. Leontjevui rašė, kad LSSR LKT ir LKP(b) CK biuro liepos 24 d. nutarime dėl materialinės stribų padėties pagerinimo pabrėžiama, jog visų sovietinių ir partinių organizacijų uždavinys yra stiprinti naikintojų batalionus ir didinti jų kovos su „buržuazinėmis nacionalistinėmis gaujomis" reikšmę. Nurodyta komjaunimui į valsčių būrius iš miestų 3-4 mėnesiams nusiųsti politinius vadovus, taip pat nurodyta, kad valsčių aktyvas (partorgai, komsorgai, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai ir sekretoriai) būtinai turi dalyvauti stribų veikloje ir jiems priklausyti[7]. Beje, pastarasis nurodymas nebuvo įgyvendintas; ko gero, net nebuvo bandoma jį įgyvendinti (bent nepavyko apie tai rasti duomenų), nes aktyvistai,

[6] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 51-52.

[7] Ibid., b. 247, l. 134.

okupantams dažniausiai nuėję tarnauti dėl materialinės naudos, nebuvo linkę dar papildomai rizikuoti. Jų manymu, tai stribai juos turėjo saugoti, o ne jie patys tapti stribais.

Po visų tų audringų pokyčių 1945 m. pabaigoje LSSR čekistai sudarė keletą stribų kovinio parengimo planų. Vadinamajame „liaudies gynėjų būrių" teminiame plane rašoma, kad šio plano tikslas yra „[...] per 5 mėn. paruošti liaudies gynėjus, sugebančius ryžtingai kovoti su banditais", todėl juos reikia išmokyti: ,,a) puikiai valdyti turimus ginklus; b) pagrindinių kovos su banditais taktinių priemonių; c) budriai saugoti ir konvojuoti sulaikytuosius"[8].

Naikintojų batalionų kovotojų parengimo teminiame plane, kurį 1945 m. spalio mėn. patvirtino I. Tkačenka, nurodoma tokia pagrindinė stribų užduotis: „Mokėti ryžtingai kovoti su banditais, garantuoti normalias vietinių partinių sovietinių organizacijų ir vietos gyventojų darbo sąlygas". Kad tai pasiektų, reikėjo stribams surengti 146 val. mokymus, iš jų politiniam parengimui skirta 16 val., taktikai ir šaudymui - po 50 val., rikiuotei - 14 val., įgulos tarnybos statutui - 8 val. ir rezervui palikta 8 val. Taktiniam parengimui numatyta nagrinėti 11 temų: kovotojas stebėtojas; kovotojas puolant; kovotojas ginantis; kovotojo veiksmai sekrete, pasaloje, užtvaroje; patrulių tarnyba žvalgyboje; šaulių skyrius puolant; šaulių skyrius žvalgyboje, miške, gyvenvietėje; žygis ir jo apsauga laukiant mūšio su gauja; šaulių skyrius pasaloje, sekrete, gaudynių organizavimas gyvenvietėje; konvojinė tarnyba; šaulių skyrius, karių būrys konvojuje. Per šaudymo pratybas nurodoma mokyti šaudyti iš šautuvo, automato, kulkosvaidžio (gulomis, stovint, nepasiruošus ir t. t.). Stribai turėjo būti supažindinti su visais tuo metu rusų kariuomenėje naudotais ginklais, išmokti juos išardyti ir sudėti[9].

Parengtoje būrio vado atmintinėje išdėstyta, ko reikalaujama iš būrio vado. Įdomus yra, matyt, štabo darbuotojams sudarytas planas, kuriame nurodoma, ką ir kaip tikrinti stribų būriuose ir kokią pagalbą jiems reikia suteikti. Iš pokalbių temų įsidėmėtina ši: „Bailys ir panikuotojas - tai ir mūsų šalies išdavikas". Iš taktinės operatyvinės būrio veiklos nurodoma vizituojančiajam sudaryti opera-

[8] Ibid., ap. 18, b. 39, 1. 233.

[9] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, 1. 69-70.

cijos planą, ją įvykdyti ir paskui išnagrinėti, kaip ji buvo vykdoma. Nurodyta rengti parodomuosius taktinius užsiėmimus tokiomis temomis: „Žygis ir jo apsauga" bei „Skyrius žvalgyboje"[10].

Stribai turėjo būti mokomi 8 kartus per mėnesį, užsiėmimo trukmė - 2 val. J. Bartašiūnas rašė A. Sniečkui, kad 1946 m. rugpjūčio mėn. įvairaus tipo mokymuose dalyvavo tiek stribų:

Užsiėmimų pavadinimas	Valandų sk.	Turėjo dalyvauti	Dalyvavo	Dalyvavusiųjų proc.
Politinis parengimas	5	4947	3990	80
Spec, taktinis parengimas	7	4947	3633	73
Šaudymas	5	4947	3617	73
RA statutas	3	4642	3086	66

Šiame mokymo plane ne tik išvardytos temos ir nurodyta, kiek joms skiriama valandų, bet ir pateikti trumpi aprašymai. Pvz., apie sekretą, vieną iš kovos metodų, rašoma, jog jį sudarę kovotojai vietą apleidžia arba įvykdę užduotį, arba tada, kai reikia ginti kitą kovinį būrį, arba jį užtikus pašaliniams. Jei sekretas įkuriamas dieną, naktį jis būtinai keičia vietą. Sekretas įkuriamas maždaug 3 dienoms, jį sudaro 3 ir daugiau kovotojų, jiems draudžiama rūkyti, vaikščioti. Apie konvojų rašoma, jog prieš konvojuojant reikia apžiūrėti, ką sulaikytieji turi, kad jie negalėtų užpulti. Jei konvojuoja vienas - jis eina už sulaikytojo 3 m atsilikęs; ginklas turi būti paruoštas šauti. Jei konvojuoja du, jie eina iš abiejų pusių už 3 m, truputį atsilikę, jei trys - du iš abiejų pusių, vienas atsilikęs, jei keturi - vienas priekyje, du iš abiejų pusių, vienas - vyresnysis - atsilikęs[11].

Pasibaigus vienam mokymo ciklui, centras į apskritis siųsdavo naują mokymo planą. 1946 m. lapkričio 26 d. J. Bartašiūnas patvirtino naują stribų mokymo programą, kurioje 16 val. numatyta politiniam parengimui, 16 val. - spec, taktikai, 2 val. - rikiuotei, 10 val. - šaudymui, 2 val. - sanitarijai ir 2 val. rezervui. Iš viso tam mokymo ciklui buvo skirta 78 val., mokymą numatyta pradėti 1947 m. sausio 1 d., baigti balandžio 1 d., t. y. mokymams per mėnesį buvo skiriama 16 val., po 8 užsiėmimus kas mėnesį, maždaug kas du užsiėmimus per savaitę.

[10] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 236.

[11] Ibid., ap. 3, b. 99, l. 209.

Matyt, labai veiksmingas buvo vyriausiosios čekistų vadovybės Lietuvoje sprendimas stribų būrių vadais paskirti NKVD kariuomenės seržantus, o į apskritis - tos kariuomenės karininkus. Vieną iš priežasčių, kodėl į stribų būrius nutarta pasiųsti vidaus kariuomenės seržantus, išdėstė 261-ojo šaulių pulko vadas plk. A. Zakurdajevas šaulių divizijos vadui P. Vetrovui ir sektoriaus viršininkui I. Rudykai 1945 m. pabaigoje: „NKVD valsčių poskyriai visiškai nusišalino nuo vadovavimo liaudies gynėjų būriams, absoliučiai nesirūpina jų politiniu ir koviniu parengimu"[12]. Nors taip rašyta apie padėtį Vilniaus operatyviniame sektoriuje, tokia ar panaši padėtis buvo ir kitur. Valsčiaus operatyvininkai nenorėjo gaišti laiko su stribais; jiems kur kas parankiau buvo prireikus pasinaudoti kariuomene.

1945 m. lapkričio 3 d. įsakyme NKVD organams ir kariuomenei, esančiai LSSR teritorijoje, kurį pasirašė I. Tkačenka, J. Bartašiūnas ir Pabaltijo apygardos NKVD vidaus kariuomenės viršininkas gen. mjr. Golovka, nurodoma, kad SSRS vidaus reikalų liaudies komisaras maršalas L. Berija liaudies gynėjų vadovavimui ir mokymui leido iki 1945 m. pabaigos NKVD kariuomenei papildomai išlaikyti 275 seržantus ir 15 karininkų. Vykdydamas šį nurodymą, L. Berijos pavaduotojas gen. plk. A. Apolonovas isakė seržantus ir karininkus, numatytus paleisti į atsargą, skirti iš dalių, esančių operatyviniuose sektoriuose. Įsakyta: 1) seržantus ir karininkus iki 1945 m. lapkričio 12 d. surinkti prie sektoriaus štabų; 2) lapkričio 13-15 d. suorganizuoti jiems 3 dienų stovyklą, kurioje supažindinti su stribų programomis; 3) po šių stovyklų visus seržantus skirti valsčių liaudies gynėjų būrių vadais[13].

Golovkos pasirašytas seržantų ir karininkų skyrimo darbui valsčiuose žiniaraštis rodo, kad jie buvo paskirti iš šių pulkų:

Divizija	Pulkas	Sektorius	Seržantų	Karininkų
4-oji ŠD	261-asis	Vilniaus	35	2
4-oji ŠD	137-asis	Utenos	51	2
4-oji ŠD	25-asis	Panevėžio	38	2
4-oji ŠD	298-asis	Kauno	40	2
4-oji ŠD	25-asis	Marijampolės	45	-
63-ioji ŠD	32-asis	Šiaulių	40	2
63-ioji ŠD	273-iasis	Klaipėdos	26	2

[12] Ibid., ap. 18, b. 98, l. 9-10.

[13] Ibid., b. 64, l. 122.

Be to, jungtinis pasieniečių būrys į Marijampolės sektorių nusiuntė 2 karininkus, o 4-oji šaulių divizija - karininką[14].

P. Kapralovas lapkričio 14 d., o J. Bartašiūnas to pat mėnesio 28 d. NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntė raštus, kuriuose dėstė, kokie uždaviniai keliami tiems seržantams. Komisaras rašė, kad seržantai turi šias užduotis: „1) su būrio kovotojais vykdyti karinio parengimo ir politinį aiškinamąjį darbą; 2) įvesti reikiamą vidaus tvarką kovotojų užimamose patalpose; 3) tarp kovotojų įvesti reikiamą drausmę; 4) nuodugniai instruktuoti kovotojus, siunčiamus atlikti atitinkamų tarnybinių užduočių ir vykdyti operacijų; 5) nuolat kontroliuoti, kokių yra ginklų bei šovinių ir kaip jie laikomi; 6) instruktuoti paramos grupes". Nurodoma, kad seržantus maistu aprūpina 4-oji šaulių divizija ir jie laikomi esą laikinoje komandiruotėje[15].

Pirmajame įsakyme apie seržantų skyrimą būrių vadais buvo nurodoma, jog jie į būrius skiriami iki 1945 m. pabaigos. Tačiau, matyt, A. Apolonovo pastangomis jie būriuose užsibuvo iki 1946 m. gegužės mėnesio. Kad jiems nepritrūktų noro mankštinti nerangius stribus, 1946 m. vasario 4 d. J. Bartašiūnas NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo tokią telefonogramą: „Seržantams, atvykusiems iš NKVD kariuomenės dalių vykdyti būrių vadų pareigas, išmokėkite papildomai prie jų atlyginimo po 300 rb, įformindami juos NKVD AS įsakymu kariais; mokėti nuo atvykimo pradžios"[16]. Seržantai įvairioms pratyboms su stribais kasdien skirdavo 2-4 val.

1946 m. birželio 18 d. J. Bartašiūnas išsiuntinėjo direktyvą MVD apskričių skyrių viršininkams, kurioje rašė, jog 4-osios šaulių divizijos seržantai daug padarė, bet dabar jie demobilizuoti ir todėl vadovavimas būriams susilpnėjo, „kovingumas sumažėjo ir drausmė nėra gera". Jis siūlė visą atsakomybę už būrius skirti MVD valsčių poskyrių viršininkams ir jų pavaduotojams kariuomenės reikalams (jais buvo kariuomenės įgulų viršininkai). J. Bartašiūno manymu, siekiant, kad kasdien būtų dirbama, reikia: 1) MVD apskričių skyrių viršininkų įsakymu iš patikimų kovotojų skirti

[14] LYA, f. 1, ap. 18, b. 64, l. 123.
[15] Ibid., ap. 3, b. 99, l. 127.
[16] Ibid., b. 247, l. 236.

būrių vadų pavaduotojus; 2) surengti jiems seminarą-instruktažą; 3) ten, kur yra įgulos, mokomiesiems užsiėmimams skirti po seržantą. Ten, kur įgulų nėra, instruktoriumi skirti vieną iš valsčiaus poskyrio darbuotojų[17].

Vidaus kariuomenėje tarnavę seržantai buvo viliojami ateiti dirbti būrių vadų pavaduotojais (būrių vadais buvo valsčių viršininkai) ir vėliau, per visą stribų gyvavimo laikotarpį. Didelę kovos su partizanais patirtį turintys seržantai, žiaurūs ir negailestingi bei gerai fiziškai parengti, labai tiko stribams vadovauti. Jie buvo verbuojami tada, kai demobilizuodavosi. P. Kapralovas 1950 m. rugpjūčio 4 d. rašė MGB valdybų viršininkams, jog rugpjūčio mėn. bus pradėta leisti į atsargą 1926 m. gimusius seržantus ir eilinius. „Duokite nurodymus MGB rajonų skyrių viršininkams, kad jie agituotų paleidžiamus į atsargą seržantus eiti dirbti liaudies gynėjų būrių vadais", - rašė P. Kapralovas[18] (panaikinus valsčius, stribų būrių vadais buvo skiriami ne tik valsčiaus MGB poskyrius pakeitę operatyvinių punktų darbuotojai).

Be abejo, nemažai įtakos stribų veiklai ir jų kovingumui didinti turėjo atlyginimų diferenciacija, pareigų išskyrimas (stribai ir iki tol atlikdavo skirtingos atsakomybės darbus, tačiau gaudavo vienodą atlyginimą). J. Bartašiūno įsakymu nuo 1946 m. liepos 16 d. eilinis stribas gavo 370 rb, būrio vado pavaduotojas ir politinis vadovas pradėjo gauti po 450 rb, skyrių vadai - 425 rb[19]. Lentelėje (žr. 272 p.) nurodoma, kokie etatai ir kiek jų skirta apskritims.

Taigi tuo metu Lietuvoje buvo 312 valsčių, juose - tiek pat stribų būrių. Būrio vado pavaduotojo ir politinio vadovo etatai buvo skiriami po vieną būriui, o skyriaus vadą - dažniausiai po du vienam būriui.

1946 m. birželio 6 d. LKP(b) CK biuras svarstė klausimą ir priėmė nutarimą „Dėl politinio darbo pagerinimo liaudies gynėjų būriuose". Biuro posėdyje konstatuota: „Daugelyje vietovių liaudies gynėjų būrių kovotojai naudojami neteisingai. Užuot įtraukus juos į kovines operacijas likviduojant banditizmą, jie daugiausia naudojami valsčių įstaigų apsaugai". Nutarime nurodyta MVD ap-

[17] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, 1. 154.
[18] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, 1. 44.
[19] Ibid., ap. 3, b. 247, I. 317.

Eil. Nr.	Apskritis	Būrio vado pavad.	Politiniai vadovai	Skyriaus vadai
1.	Alytaus	7	7	20
2.	Biržų	11	11	22
3.	Joniškio	7	7	14
4.	Kaišiadorių	5	5	10
5.	Kauno	13	13	26
6.	Kėdainių	12	12	24
7.	Klaipėdos	12	12	24
8.	Kretingos	12	12	24
9.	Kupiškio	6	6	12
10.	Lazdijų	7	7	14
11.	Marijampolės	10	10	20
12.	Mažeikių	9	9	18
13.	Pagėgių	9	9	18
14.	Panevėžio	13	13	26
15.	Prienų	7	7	14
16.	Raseinių	12	12	24
17.	Rokiškio	8	8	16
18.	Šakių	13	13	26
19.	Šiaulių	16	16	32
20.	Šilutės	12	12	24
21.	Švenčionių	11	11	22
22.	Tauragės	13	13	26
23.	Telšių	9	9	18
24.	Trakų	9	9	18
25.	Ukmergės	18	18	36
26.	Utenos	12	12	24
27.	Varėnos	5	5	10
28.	Vilkaviškio	13	13	26
29.	Vilniaus	11	11	22
30.	Zarasų	10	10	20
Iš viso:		312	312	630[20]

skričių skyriams ir partijos komitetams per mėnesį visuose valsčiuose visiškai sukomplektuoti būrius, o per dvi savaites surasti ir partijos apskričių komitetuose patvirtinti būrių politinius vado-

[20] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 174.

vus. J. Bartašiūnas įpareigotas per dvi savaites būrių vadais paskirti MVD seržantus ir karininkus, „ypatingą dėmesį atkreipiant į jų parinkimą iš vietinės tautybės draugų" (užbraukta „lietuvių", įrašyta „vietinės"). Nutarimą pasirašė A. Sniečkus[21]. Dauguma šio nutarimo punktų, kaip ir kitų panašių CK nutarimų, nebuvo įgyvendinti (niekada stribų būriai nebuvo visiškai suformuoti, niekada visi jie nėra turėję politinių vadovų, visiška nesąmonė buvo išsakyta nurodant seržantus rinkti iš „vietinės" kilmės žmonių, nes vidaus kariuomenėje tuo metu netarnavo, ko gero, nė vieno lietuvio, ir t. t.). Vadovaujant vidaus kariuomenės seržantams, stribų kovingumas ir tvarka būriuose, matyt, buvo gerokai pagerėję. Tačiau šį kartą seržantai vargu ar buvo atvilioti į stribų būrius, nes dokumentuose apie tai nepavyko rasti jokios žinios.

Matyt, gavęs LKP(b) CK 1946 m. birželio 6 d. nutarimą, SSRS vidaus reikalų ministras S. Kruglovas nusiuntė J. Bartašiūnui raštą, kuriame išvardijo pagrindinius stribų mokymo ir panaudojimo trūkumus: silpnas stribų karinis parengimas; nėra politinio parengimo sistemos, ir tai silpnina kovotojus, jie darosi nedrausmingi, nebudrūs, pažeidinėja „socialistinį teisėtumą"; kovotojai panaudojami netinkamai, blogai materialiai aprūpinami. Ministras pabrėžė, jog visiškai nepateisinama tai, kad LSSR MVD neįvertina „liaudies gynėjų vaidmens ir jų reikšmės"[22].

LKP(b) CK Organizacinio instruktorių skyriaus vedėjo pavaduotojas P. Olekas 1947 m. kovo 12 d. pažymoje A. Sniečkui rašė, kad CK nutarimą svarstė visi apskričių komitetai, išskyrus keturis. Iš komunistų ir komjaunuolių atrinkti ir patvirtinti politiniai vadovai. Kaip teigiamą pavyzdį jis paminėjo Kėdainių apskritį, kurioje stribų būriuose kasdien rengiamos 15-20 min. politinės informacijos, o šeštadieniais - politiniai pokalbiai apie vidaus ir tarptautinę padėtį, partijos ir vyriausybės politiką ir t. t. Kartu P. Olekas pažymėjo, kad, pvz., Tauragės apskrityje iš 13 politinių vadovų reguliariai dirba tik 3[23]. Iš tikrųjų padėtis buvo kur kas prastesnė, nes tuo metu neturėta bent kiek raštingesnių propagandininkų. Antai 1947 m. balandžio mėn. Prienų apskrityje poli-

[21] Ibid., b. 247, I. 265-268.
[22] Ibid., b. 97, I. 156.
[23] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 256, I. 1-3.

tinis vadovas buvo tik Balbieriškio būryje. Kaišiadorių apskrityje stribų politiniais vadovais buvo paskirti valsčių partorgai, tačiau tuo metu jie dar nedirbo. 21 apskrityje vietoj turėjusių būti 221 stribų raudonojo kampelio veikė tik 95. Visai jų nebuvo 5 apskrityse[24]. Į stribų politinį švietimą buvo įtraukti apskričių ir valsčių komjaunimo komitetai. LLKJS CK retsykiais svarstydavo jų darbą. Antai 1947 m. gruodžio 10 d. buvo svarstomas Biržų apskrities komjaunimo komiteto darbas su stribais ir pripažintas nepatenkinamu[25]. Net ir turėdami noro, komjaunuoliai nedaug ką tegalėjo padaryti, nes, kaip rašoma CK 1948 m. lapkričio 5 d. pažymoje apie Ukmergės stribus, „komjaunuoliai dažniausiai mažaraščiai, sudaryti darbo planą ärba surengti aukšto politinio idėjinio lygio komjaunimo susirinkimą jie negali"[26].

J. Bartašiūnas po LKP(b) CK biuro 1946 m. birželio nutarimo to pat mėnesio 27 d. MVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntė raštą dėl stribų ir jų paramos grupių auklėjimo bei kovinio parengimo. Pasak jo, sumažėjo „liaudies gynėjų" kovingumas, jie nesigina, kai būna puolami, nerodo puolimo iniciatyvos, į būrius įsiskverbia daug išdavikų. J. Bartašiūnas davė nurodymą politiškai auklėti stribus, diferencijuotai mokyti karybos, tam kiekvieną mėnesį skiriant 8 dienas, po 2 val. per dieną, ir mokyti net operacijų pertraukų metu[27].

Čekistų manymu, vienas iš stribų kovingumo veiksnių buvo jų patikimumo, ištikimybės okupantams didinimas. To tikslo labiausiai buvo siekiama tarp stribų įterpiant slaptus informatorius, kurie čekistams turėjo pranešinėti apie savo tarnybos draugų nuotaikas ir veiksmus. Tokių informatorių 1946 m. pradžioje tarp stribų buvo ne tiek daug. Tų metų gegužės mėn. tarp stribų buvo 3 rezidentai, 3 agentai ir 185 informatoriai. Kadangi tuo metu buvo per 8 tūkst. stribų, tad beveik 42 stribams teko tik po vieną šnipą. Vadinasi, ne kiekvieno valsčiaus būryje buvo nors po vieną šnipą. Tokį prastą čekistų darbą galima paaiškinti tuo, kad tada stribus „aptarnavo" „Smeršas", o jų darbuotojų kiekvienoje apskrityje buvo tik po vieną; be stribų, jis dar rūpinosi milicija, gaisrininkais

[24] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 273, 1. 9.
[25] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, 1. 18-21.
[26] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 258, I. 6-9.
[27] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, 1. 170.

bei kelių tiesimo ir saugojimo organizacijomis, tad visko negalėjo aprėpti. 1946 m. gegužės mėn. panaikinus „Smeršą", stribus pradėjo „aptarnauti" MVD valsčių poskyrių viršininkai, iš dalies MVD kontržvalgyba. Nuo to laiko informatorių skaičius tarp stribų pradėjo didėti. Jau tų metų liepos mėn. tarp stribų buvo 4 rezidentai,
14 agentų ir 391 informatorius, o rugsėjo mėn. - 4 rezidentai,
15 agentų ir 442 informatoriai[28]. Tad tuo metu jau maždaug vidutiniškai 17 stribų teko vienas šnipas, taigi po vieną šnipą galėjo būti kiekviename būryje. Bet kadangi informatoriai buvo pasiskirstę nevienodai, tai 1946 m. rugpjūčio 18 d. direktyvoje Nr. 81 „Dėl liaudies būrių kovotojų čekistinio aptarnavimo pagerinimo" J. Bartašiūnas, išvardijęs keletą atvejų, kai stribai dirbo partizanams, nurodė visiems MVD valsčių poskyrių viršininkams įkurdinti informatorius visuose būriuose[29].

Informatorių tinklas tarp stribų buvo nuolat didinamas ir tobulinamas. Bet šnipinėjančiųjų netoleravo net ir stribai, todėl ne taip lengva buvo tarp jų sudaryti darbingų informatorių tinklą. 1952 m. gegužės 24 d. LSSR MGB išleido eilinę direktyvą dėl „čekistinio liaudies gynėjų aptarnavimo", kurioje buvo reikalaujama palikti iš tikrųjų dirbančius informatorius ir atsisakyti nereikalingo balasto. (Prieš tai buvo gautas SSRS MGB įsakymas Nr. 0015 tuo pačiu klausimu.) Gavus šiuos dokumentus, Šiaulių srityje iš buvusių agentūriniame aparate 211 žmonių buvo išmesta 108. Ryšys su stribais informatoriais buvo perduotas operatyvininkams, kurie tiesiogiai dirbo su stribais[30].

Tokių dokumentų pasirodymą, be abejo, nulėmė šie faktai. Ukmergės rajono didžiajame stribų būryje per 1951 m. antrą pusmetį iš 14 informatorių tik 2 pateikė po vieną informacinį pranešimą,
4 buvo išvykę, o kiti nepateikė nė vieno pranešimo. Druskininkų rajono skyrius iš turimų 10 informatorių 1951 m. gavo 3-4 informacinius pranešimus. Čekistų vadovybė konstatavo, kad dažniausiai nesudaromi susitikimų su stribais informatoriais grafikai. Užmojų būta gana didelių - siekta visą stribų aplinką įtraukti į aktyvią veiklą okupantų naudai. Antai viena iš temų, kuria skaityta paskaita

[28] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, 1. 80, 138, 192.
[29] Ibid., b. 99, 1. 188-189.
[30] Ibid., ap. 16, b. 937, I. 80.

stribams 1952 m. kovo-balandžio mėn., buvo tokia: „Šeima ir liaudies gynėjo giminės, kai norima ir sugebama juos išklausyti, gali padėti liaudies gynėjams sunaikinti banditus ar pateikti duomenų apie banditus"[31].

Svarbesnius raštus stribų klausimais pasirašinėdavo J. Bartašiūnas, tačiau kovos su pasipriešinimu reikalus aukščiausiojoje vadovybėje tvarkė jo pavaduotojas gen. mjr. P. Kapralovas (vėliau tapęs ir MGB ministru), kuris iki 1946 m. antros pusės dar buvo ir Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkas. Jis taip pat yra pasirašęs ne vieną dokumentą, reguliuojantį stribų veiklą. Antai 1946 m. vasario 12 d. rašte OBB viršininkui B. Burylinui P. Kapralovas, matyt, surinkęs žinių iš kontržvalgybininkų, paminėjo keletą su stribais susijusių negerovių: kai kuriose apskrityse stribų yra tik 40 proc. reikiamo skaičiaus, stribų etatus užėmę asmenys dirba kitus darbus, dauguma politinių vadovų neraštingi, vienur kitur girtuokliaujama, priimant į tarnybą ir darbo metu stribai blogai tikrinami ir t. t. Jis nurodė pagerinti agentūrinį darbą ir visus nepatikimus informatorius iš agentūrinio darbo išmesti[32]. Tų metų spalio 1 d. rašte 137-ojo šaulių pulko batalionų vadams ir sektoriaus apskričių skyrių viršininkams apie partizanų veiksmų suaktyvėjimą, be visa ko, generolas rašė ir apie tai, jog stribai turi būti aktyviau įtraukiami į kovą, o kadangi jie (ir sovietinis partinis aktyvas) yra blogai apmokyti, kai kurie visiškai neapmokyti, tai juos būtina supažindinti su ginklais ir mokyti taktikos. P. Kapralovo nurodymu ypač nuodugniai turėjo būti nagrinėjamos šios temos: žvalgyba, apsauga žygyje ir elgesys susidūrus su „gauja"[33].

Direktyvinius nurodymus LSSR čekistams nuolat siųsdavo Maskva. 1946 m. gegužės 29 d. SSRS MVD GUBB viršininko pavaduotojas plk. P. Trofimovas rašė LSSR UBB viršininkui, kad kai kuriose Ukrainos srityse ir Pabaltijo respublikų apskrityse silpnai dirbama su vietinėmis formuotėmis, todėl sumažėjo tų formuočių aktyvumas, pogrindžio rėmėjai įsiskverbė į jų gretas. Jis nurodė prie UBB atkurti specialius skyrius, kurie anksčiau vadovavo naikintojų batalionams, pagerinti tarnybinį karinį parengimą, sustip-

[31] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, I. 42, 22.
[32] Ibid., ap. 3, b. 99, 1. 137-138.
[33] Ibid., ap. 18, b. 39, I. 188.

rinti kontrolę ir apskaitą (pareikalauta kas mėnesį atsiųsti pranešimą į SSRS GUBB su įvairiais duomenimis apie vietinių formuočių padėtį ir operatyvinę veiklą), o kasdienėse operatyvinėse suvestinėse, į Maskvą perduodamose per VČ, pranešti apie visus net pavienių kovotojų užpuolimus, apie kovos rezultatus, ginklų praradimą ir t. t. Be to, apie kiekvieną anksčiau išvardytą atvejį reikalauta smulkiai pranešti raštu[34].

SSRS MVD GUBB 4-ojo skyriaus viršininkas plk. Kuprijanovas 1946 m. birželio 13 d. Ukrainos, Baltarusijos, Lietuvos, Latvijos, Estijos ir Moldavijos OBB-UBB viršininkams atsiuntė direktyvą su nurodymais, kaip pagerinti tvarką naikintojų batalionų įgulose. Nurodyta: 1) nutraukti visus savavališkus pasišalinimus iš kareivinių be vado leidimo; 2) kiekvienoje įguloje visą parą turi būti vidaus tarnyba: budėtojas, budintys tvarkdariai ir sargybiniai; 3) padalinių vadai ir budintieji turi tikrinti sargybas ir tvarkdarius dieną ir naktį; 4) kiekvienoje įguloje turi būti vidaus tarnybos instrukcija, pavojaus planas ir darbotvarkė; 5) įgulos apsaugai ir gynybai kiekvieną parą turi būti skiriamas atitinkamas skaičius kovai visiškai parengtų kovotojų[35]. Kadangi vietinės formuotės, mūsų stribų atitikmenos kitose sovietų okupuotose šalyse, matyt, buvo tvarkomos labai įvairiai, tai Maskva siekė jų veiklą, šiuo atveju įgulų apsaugą, suvienodinti.

SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas gen. plk. A. Apolonovas 1946 m. spalio 14 d. direktyvoje apie „liaudies gynėjus" rašė, kad jų būriai nevisiškai sukomplektuoti, politiškai blogai šviečiami ir prastai mokomi karybos, blogai tikrinami priimant, tarp jų prastai dirbamas agentūrinis darbas, kai kur „banditai" juos užverbuoja dirbti savo naudai. Jis nurodė: 1) iš kovose patikrintų stribų atrinkti patikimus asmenis, kurie dirbtų vertėjais (čekistams rusams vertėjai buvo reikalingi ne tik tardant, bet ir susitinkant su agentais bei informatoriais); 2) visiškai sukomplektuoti būrius; 3) per mėnesį patikrinti visus stribus, nepatikimus atleisti; 4) kiekvienam stribui sudaryti asmens bylas. Agentūrinį stribų „aptarnavimą" iš „Smeršo" perduoti MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkams; 5) „liaudies gynėjus" aktyviau panaudoti

[34] Ibid., ap. 3, b. 97, l. 148-149.

[35] Ibid., l. 152.

tiesioginėje kovoje[36]. Kai kurie iš šių nurodymų - sudaryti stribų asmens bylas, perimti agentūrinį darbą iš „Smeršo" ir kt. - buvo daugiau ar mažiau sėkmingai vykdomi, tačiau du pagrindiniai - visiškai sukomplektuoti stribų būrius ir juos aktyviai panaudoti tiesioginėje kovoje su partizanais - niekada nebuvo įvykdyti, nes to nebuvo galima pasiekti net ir valingais sprendimais.

Toliau buvo priimami tiek partijos, tiek čekistų vadovybės nutarimai dėl stribų buities ir veiklos. 1947 m. gruodžio 12 d. LSSR MT ir LKP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo". 1948 m. sausio 28 d. buvo išleista LSSR MGB direktyva Nr. 42 „Dėl priėmimo į liaudies gynėjų būrius tvarkos ir darbo čekistiškai aptarnaujant kovotojus pagerinimo". Daug šių ir kitų nutarimų paragrafų liko tik popieriuje, dėl įvairių priežasčių buvo nevykdomi ar tik iš dalies vykdomi; dalis jų vis dėlto buvo įgyvendinti.

Nuolat buvo tobulinami stribų kovinio parengimo planai. Teminiame stribų politinio ir kovinio parengimo plane 1950 m. rugsėjo 1 d.-spalio 15 d. mokymams numatyta skirti 74 val., iš jų 16 val. - politinio parengimo ir 35 val. - kovinio parengimo per mėnesį. Tas planas iš tiesų įspūdingas. Politinio lavinimo temos tokios: „Drausmė ir tvarka liaudies gynėjų būryje", „Griežtai laikytis sovietinio teisėtumo - svarbiausia liaudies gynėjų būrio kovotojo užduotis", „Būti budriam, griežtai saugoti karinę ir valstybinę paslaptį", „Kolektyvinio ūkio pranašumas prieš individualų. Liaudies gynėjų būrių vaidmuo saugant kolūkius". Specialaus parengimo temos tokios: 1) žinios apie banditų taktiką ir gudravimus; 2) čekistinės karinės žvalgybos organizavimas (šios temos 4 paragrafe rašoma: „Kiekvienas kovotojas turi rinkti žinias apie banditus ir jų rėmėjus ne tik pats, bet ir per gimines bei pažįstamus"); 3) sutartiniai ženklai ir signalai. Leidimai ir atsakymai; 4) ryšininko pareigos. Karys stebėtojas; 5) kario veiksmai pasaloje, patrulių tarnyba gyvenvietėje. Šaudymui skirta 6 val. Be to, dar buvo rikiuotės pratybos, taip pat buvo mokomasi sovietinės armijos statuto[37].

Stribų kovinio parengimo planai buvo sudaromi atsižvelgiant į metų laikus. Antai 1952 m. pirmo ketvirčio stribų mokymo plane

[36] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 192-193.

[37] Ibid., ap. 16, b. 12, I. 13-34.

numatytos tokios temos: 1) „banditų" persekiojimas ir likvidavimas žiemą - 7 val.; 2) likvidavimas bunkeriuose žiemą - 3 val. 30 min.; 3) mėginančio pasislėpti asmens persekiojimas - 6 val.; 4) pasala prie namų ir atviroje vietovėje - 10 val.; 5) veiksmai suartėjus su priešu - 6 val.; 6) užtvaros - 4 val.; 7) apie „banditų" taktiką ir gudravimus - 3 val.; 8) apie čekistinės kariuomenės žvalgybą - 6 val.; 9) RPG darbas - 10 val.; 10) patruliavimas - 3 val. O štai kokios buvo seminaro, rengto stribų politiniams vadovams 1952 m., tezės: „Liaudies gynėjas turi būti idėjinis žmogus, aukščiausiu idealu turi būti kova dėl komunizmo sukūrimo", „Liaudies gynėjas turi būti aukštos komunistinės moralės žmogus. Jo pirmutinė priedermė - begalinis atsidavimas Lenino-Stalino partijos reikalui", „Liaudies gynėjo didelis politinis budrumas - viena svarbiausių moralės savybių", „Moralės apibrėžimas, jos klasinė esmė, buržuazinė moralė ir proletariato moralė"[38]. Tačiau galima įtarti, jog dauguma tų gražių planų likdavo popieriuje. Matyt, P. Kapralovas ne be pagrindo 1951 m. vasario mėn. rašte MVD valdybų ir rajonų skyrių viršininkams teigė: „Karinis ir politinis kovotojų parengimas daugeliu atvejų yra nepatenkinamas"[39].

Čekistų vadovybė konstatavo, kad karinis ir politinis stribų mokymas yra pavestas jaunesniesiems būrių vadams, kurie patys dažnai neturi jokio pasirengimo. Ukmergės rajono didžiojo būrio Panoterių būryje 1951 m. antrame pusmetyje vietoj 96 val. politinių užsiėmimų surengta tik 5 val. užsiėmimai, o kariniam parengimui vietoj 204 val. skirta 67 val. Ukmergės būryje tiems užsiėmimams vietoj nurodytų valandų skirta atitinkamai 8 ir 81 val. Merkinės stribų būryje 1951 m. surengti tik du karinio parengimo užsiėmimai, o politiniams užsiėmimams kas mėnesį vietoj 16 val. skirta tik 5 val. Pažymoje konstatuota, jog panaši padėtis ir kituose rajonuose. Pateikti tokie neraštingumo pavyzdžiai. MVD Daugų rajono skyrius pranešė, kad stribams buvo skaitomos tokios paskaitos: „Valstiečių išsilaisvinimas iš carinės Rusijos", „Kapitalistinės santvarkos veržimasis į socialistinę santvarką". Konstatuota, jog praktiniai stribų sugebėjimai prasti. Dūkšto būryje iš 60 šaudžiusių stribų pratimo neįvykdė 32, Druskininkų būryje iš 77 - 26, Kavarske iš 72 - 24[40].

[38] Ibid., ap. 3, b. 413, l. 45, 125.
[39] Ibid., b. 404, l. 45.
[40] Ibid., ap. 16, b. 24, l. 38-39.

Stribų tarnybinio ir karinio parengimo planai buvo sudaromi iki pat stribų gyvavimo pabaigos. 1953 m. liepos-rugpjūčio mėn. (3 mėnesiams) numatyta 102 val. užsiėmimų. Jos paskirstytos taip: 1) tarnybinis parengimas - 48 val.; 2) šaudymas - 40 val.; 3) sovietinės armijos statutai - 4 val.; 4) fizinis pasirengimas - 4 val.; 5) sanitarinis pasirengimas - 4 val.; 6) rikiuotė - 2 val.[41]

Stribams nuolat trūko šovinių, ypač pratyboms. Be abejo, buvo bent dvi priežastys: pirma, bijota, kad esant šovinių pertekliui jų į partizanų rankas pateks dar daugiau; antra, stribai nebuvo laikomi stipria karine jėga, bent kiek lemiančia kovų baigtį. 1951 m. lapkričio 22 d. 2N valdybos 3-iojo skyriaus viršininkas S. Židko leido pratyboms išnaudoti tiek šovinių:

Sritis	Šautuvo	Pistoleto	Revolverio
Kauno	2830	1730	525
Klaipėdos	2120	1730	395
Šiaulių	2640	2825	510
Vilniaus	2410	2615	570
Iš viso:	10 000	10 000	2000

Tai buvo vienkartinis leidimas, matyt, gavus šovinių siuntą. Šiaip jau tuo metu vienam stribui per metus pratyboms buvo skiriama tiek šovinių: šautuvo ir karabino - 12 vnt., rankinio kulkosvaidžio - 48 vnt., automato PPŠ - 30 vnt., pistoleto ir revolverio - 12 vnt.

Tuo tarpu MGB kariuomenėje vienam kariui per metus buvo skiriama tiek šovinių: šautuvo ir karabino - 110 vnt., rankinio kulkosvaidžio - 200 vnt. ir pistoleto - 20 vnt.[42] Taigi šoviniais pratyboms kariškiai būdavo aprūpinami nuo 2 iki 10 kartų geriau už stribus.

Čekistų vadovybės požiūrį į stribų kovingumą ir apskritai į jų veiklą rodo visus čekistinio darbo barus apimantys vadovybės dokumentai. Antai 1951 m. liepos mėn. I. Počkajaus 11 puslapių rašte, pavadintame „Kovos su nacionalistiniu pogrindžiu ir ginkluotų gaujų likučiais priemonių pagerinimo planas", stribams skirta tik du sakiniai[43].

[41] LYA. f. I, ap. 3, b. 447, 1. 8.
[42] Ibid., ap. 16, b. 380, 1. 47.
[43] Ibid., ap. 3, b. 393, I. 34-44.

Arba vėl tokia, atrodo, smulkmena. 2-osios šaulių divizijos vadas plk. Dmitrijus Mazanašvilis P. Kapralovui 1950 m. liepos 24 d. rašė, jog atpažinimo ženklus reikėtų įteikti ir rajonų stribų būriams, o ne tik karių divizijoms (tuo metu Lietuvoje veikė dvi MGB kariuomenės divizijos - 2-oji ir 4-oji), kad galėtų jais pasikeisti[44]. Žinant, jog kariškiai su stribais susišaudydavo ne taip jau retai, toks abejingumas stribų gyvybėms sunkiai suprantamas. Tiek dienos, tiek nakties atpažinimo ženklai (dieną - rankų, ginklų, aprangos ir pan. judesiai ir padėtis, naktį - įvairių spalvų raketos ir jų skaičius) buvo labai įslaptinti, laikomi tokio pat slaptumo kaip šifro kodai, ir juos stribų būriams bijota duoti, kad nepatektų partizanams.

Kaip minėta, šaudymo pratyboms šovinių nuolat trūko ir būdavo gaunama ne tiek, kiek reikėdavo ir būdavo prašoma. 1952 m. buvo prašoma tiek šovinių:

Ginklai	Ginklų kiekis	Prašoma šovinių
Kulkosvaidžių	376	16 000
Automatų	1754	56 000
Šautuvų	3218	61 000
Pistoletų	374	6000
Revolverių naganų	361	6000
Granatų		500[45]

Kiek buvo gauta iš šio prašomo kiekio - neaišku.

1953 m. pirmo ketvirčio stribų tarnybinio ir kovinio parengimo plane buvo numatyta 102 val. užsiėmimų, iš jų 33 val. - šaudymo pratyboms. Pratybų metu iš šautuvo ir karabino buvo šaudoma:
1) per 100 m į taikinį nuo atramos gulomis; 2) gulint nuo rankos per 200 m nuotolį, per 2 min. iššaunant 4 šūvius; 3) į penkis kartus po 5 sek. pasirodančią iki juostos figūrą, į ją šaudant tarsi atakos metu, einant nuotolį nuo 150 iki 50 m. Iš automato buvo šaudoma į iki juostos figūrą per 50 ir 100 m gulint nuo rankos. Iš kulkosvaidžio buvo šaudoma į galvos dydžio taikinį per 100 ir 200 m nuotolius[46].

[44] Ibid., b. 371, 1. 155.
[45] Ibid.. b. 402, 1. 240.
[46] Ibid., b. 413, I. 263.

Čekistų taktinį mąstymą rodo išsiuntinėti raštai, kuriuose buvo prašoma atsakyti į klausimus, kas ir kaip vykdė rašte išvardytas operacijas (buvo paminėta po kelias vien stribų ar kartų su kariuomene sėkmingai įvykdytas operacijas, kurių metu nukauta partizanų). Klausimai buvo tokie: 1) kokiais duomenimis remiantis buvo vykdoma operacija ir kaip tie duomenys buvo panaudoti; 2) kas planavo, kas vykdė ir kaip instruktavo būrį; 3) kaip buvo pristatyti kovotojai į operacijos pradžios vietą; 4) kaip ir kur buvo renkamasi vykdyti operacijos; 5) kaip vyko operacija (nurodoma smulkiai aprašyti iki mūšio pabaigos); 6) kas veikė gerai, kas blogai ir kodėl; 7) kaip vadovavo karininkas (jo dažniausiai nebūdavo) ir operatyvininkas. Nurodoma pateikti operacijos planą[47].

Toliau buvo rūpinamasi stribų patikimumu, nors jų ryšio su partizanais tikimybė tolydžio mažėjo. Po 1950 m. stribai vis labiau glaudėsi prie okupantų, nes kovos baigtis buvo aiški. 1952 m. kovo 26 d. išleistoje LSSR MGB direktyvoje Nr. 21 reikalaujama per du mėnesius baigti stribų ir jų artimų giminių (tėvų, brolių, seserų) patikrinimą, taip pat baigti tvarkyti stribų asmens bylas. Sričių valdybos iš rajonų skyrių reikalavo pranešti, kiek stribų patikrinta papildomai ir kiek pakartotinai[48].

1952 m. sausio 9 d. LKP(b) CK biuras priėmė eilinį nutarimą „Dėl liaudies gynėjų būrių būklės". Jame nurodoma pagerinti vadovavimą stribų būriams ir efektyviau panaudoti juos kovoje. Po šio nutarimo mažajam būriui buvo paskirtas sanitarijos instruktoriaus etatas su skyriaus vado atlyginimu, o į didįjį būrį paskirtas sanitaras. Neraštingumui likviduoti kartu su Švietimo ministerija nutarta stribams organizuoti kursus[49]. 1952 m. rugpjūčio 18 d. MGB ministras P. Kondakovas ir švietimo ministras Aleksandras Knyva pasirašė bendrą raštą švietimo skyrių vedėjams ir rajonų skyrių viršininkams, kuriame nurodoma Švietimo ministerijos lėšomis nuo rugsėjo 1 d. beraščiams ir mažaraščiams stribams dukart per savaitę organizuoti užsiėmimus pagal suaugusiųjų vakarinės mokyklos programą[50].

[47] LYA, f. 1, ap. 3, b. 370, I. 6.
[48] Ibid., ap. 16, b. 24, I. 116.
[49] Ibid., ap. 3, b. 403, 1. 95, 124.
[50] Ibid., ap. 16, b. 24, 1. 135.

Priimti partijos nutarimus ir čekistų direktyvas gerinti vadovavimą stribams (tokių direktyvų vien 1952 m. priimta keturios: balandžio 8 d. Nr. 37, kovo 26 d. Nr. 42, gegužės 24 d. Nr. 44 ir liepos 16 d.) buvo nesunku. Kur kas sunkiau sekėsi jas įgyvendinti. Po šių direktyvų ir LKP(b) CK biuro nutarimo 1952 m. patikrinus Molėtų rajono stribus nustatyta, kad tik 25-27 proc. jų tiesiogiai dalyvauja kovoje, o siunčiami atlikti užduočių tarnybiniai būriai blogai parengiami ir t. t.[51] 1952 m. vasario 9 d. buvo priimtas CK biuro nutarimas „Dėl masinio politinio darbo tarp liaudies gynėjų kovotojų"[52]. Šiuo ir panašiais nutarimais stengtasi padidinti stribų kovos motyvaciją, įteigiant jiems, kad jie kovoja su „liaudies priešais, buržuaziniais nacionalistais", kuriuos „istorijos teismas nutrems į šiukšlyną".

Po LKP(b) CK biuro nutarimų ir MGB direktyvų, be įprastinių mėnesinių ataskaitų pagal 1, 2 ir 3 formas, pradėta reikalauti ataskaitos, kurioje būtų nurodyta, kas padaryta vykdant nutarimą ir visus direktyvos punktus. Taip pat pradėta reikalauti, kad kartu stribų štabai pristatytų artimiausio mėnesio darbo planus. Apie ypatingus atvejus nurodoma pranešti skubiai. Išvardijami aštuoni „ypatingi atvejai": 1) operacijos žlugimas dėl operatyvininkų, stribų ar kariškių kaltės; 2) kai „banditai" išvengia smūgio dėl nevykusių būrio veiksmų; 3) kai susiduriama su saviškių būriais; 4) bailumas ir panika, kilusi susidūrus su „banditais"; 5) „sovietinio teisėtumo" pažeidimai; 6) „liaudies gynėjų" žūtys ir savižudybės; 7) ginklų pametimas, grobimas ir atidavimas „banditams"; 8) atskleidimas asmenų, turėjusių ryšį su partizanais[53]. Ataskaitos buvo sudėtingos, jos rodė, kad čekistų aplinkoje puikiai tarpsta biurokratizmas. Pagal formą Nr. 1, kurią sudarė 13 paragrafų, reikėjo pateikti duomenis apie operatyvinę tarnybinę būrių veiklą; pagal formą Nr. 2 (9 paragrafai) - duomenis apie stribų politinį ir kovinį parengimą, politinę moralinę būklę ir drausmę; pagal formą Nr. 3 (14 paragrafų) - duomenis apie stribų judėjimą, jų skaičiaus pokyčius.

1950 m. pradėjus stribus imti į kariuomenę, kai neliko vyresnių vyrų, norinčių tapti stribais, į stribus pradėta daugiau priiminėti

[51] Ibid., l. 144.

[52] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 17, l. 182.

[53] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 89-99.

visiškai jaunus, dar į kariuomenę nešaukiamus vaikinus. Juos buvo lengviau prisivilioti, nes vaikinus traukė vien galimybė pasipuikuoti ginklu ir taip pakelti savo vertę. Ministras P. Kondakovas 1953 m. vasario 21 d. rašte MGB sričių valdyboms nurodė tokius jaunuolius, prieš siunčiant atlikti užduoties, supažindinti bent su elementariais tarnybos reikalavimais ir išmokyti šaudyti. Ministras pabrėžė, kad būtina juos gerai instruktuoti, patikrinti, ar jie žino, kada galima naudoti ginklą, ir jiems vadovauti paskirti patyrusius darbuotojus[54].

Be abejo, stribų mokymas, jų patikimumo tikrinimas, politinis ir kitoks švietimas bei kitos čekistų ir komunistų pastangos didinti stribų kovingumą davė rezultatų, tačiau stribai, nors ir geriau apmokyti, geriau materialiai aprūpinti, taip ir netapo karine jėga, galėjusia sutriuškinti partizanus. Tai lėmė daug priežasčių. Dauguma mūsų tautiečių su panieka ir neapykanta žiūrėjo į stribus, todėl tarnavimas būriuose nebuvo prestižinis. Stribais daugiausia tarnavo įvairūs žemos moralės ne itin raštingi žmonės, tarp jų stiprių asmenybių buvo nedaug, todėl tikrais kovotojais jie negalėjo tapti.

Kovos su partizanais

Šiame skyriuje partizanų kovos su stribais atskleidžiamos remiantis daugiausia čekistų dokumentais, todėl tai tėra menkas anų dienų tikrovės atspindys. Kovos tarp Lietuvos nepriklausomybės idėjų skleidėjų bei saugotojų partizanų ir okupantams nuėjusių tarnauti stribų buvo kur kas atkaklesnės, jų buvo daugiau negu užfiksuota peržiūrėtuose čekistų ir komunistų partijos CK dokumentuose.

LSSR MT ir LKP(b) CK 1944 m. gruodžio nutarime dėl stribų būrių sudarymo kiekviename valsčiuje stribų užduotys apibrėžtos taip: „Kad būtų suteikta .parama vietos partinėms, sovietinėms organizacijoms ir NKVD organams kovoje su banditizmu bei kitais antisovietiniais elementais [...]"[1]. Taigi stribų būriai daugiausia buvo kuriami kovai su ginkluotu mūsų tautos pasipriešinimu

[54] LYA, f. 1, ap. 16, b. 29, l. 44.

[1] Lietuvos partizanu kovos..., p. 332.

okupacijai. Tai ne kartą buvo pabrėžiama partijos ir ypač čekistų dokumentuose. Tačiau dėl įvairių ne kartą minėtų priežasčių jie netapo ta jėga, kuri palaužė partizanų sąjūdį. Tai padarė rusų vidaus kariuomenė, talkinama įvairių kitų NKVD-MVD-MGB dalinių ir ypač pasieniečių. Stribai mūsų partizaniniame kare atliko tik pagalbinį vaidmenį ir buvo reikšmingi ne tiek kaip kovotojai, o kaip šnipai, vedliai, vertėjai, nešvarių darbų, tokių kaip žuvusių partizanų kūnų tampymas ir niekinimas miestų ir miestelių aikštėse, vykdytojai.

Čekistai ir partijos veikėjai gana greitai pastebėjo, kad stribai nepajėgia kovoti su partizanais. Štai kai kurie jų vertinimai. NKGB Alytaus operatyvinio sektoriaus viršininkas Rudinas 1945 m. sausio 17 d. rašte I. Tkačenkai konstatavo, jog iš sektoriaus išvedus 86-ąjį ir 331-ąjį pasienio pulkus, partizanai pradėjo pulti, ir prašė į Alytaus apskritį komandiruoti nors vieną batalioną karių su automašinomis. Apie stribus viršininkas rašė: „Valsčių naikintojų būriai pasirodė tinkama pagalbinė jėga ir dirba neblogai, tačiau nesant kariuomenės mums tenka laikyti juos pagrindine jėga kovoje su banditizmu, o pastarųjų dienų praktika parodė, kad galima sakyti, jog vien su šia jėga esančių gaujų mes nepajėgsime sunaikinti"[2].

Vienas iš komunistų partijos ir LSSR veikėjų Eduardas Ozarskis, 1945 m. liepą aplankęs keturias Šiaurės rytų Lietuvos apskritis, LKP(b) CK rašė: „Pagrindinio vaidmens - kaip ginkluotas kumštis prieš banditų veiksmus ir kaip organizacija, į kurią būtų galima remtis vykdant ūkines ir kitas priemones - mūsų naikintojų batalionai nesuvaidino"[3]. Toliau jis nurodė priežastis: „Priežastys subjektyvios (priklauso nuo apskričių vadovybės) ir objektyvios (priklauso nuo centro). Prie subjektyvių priskiriu: 1) mūsų apskričių komitetai leido naikintojų batalionus užteršti atsitiktiniais nusikaltėliais ir kai kuriais atvejais netikrais banditų atžvilgiu [t. y. partizanų į stribus infiltruotais žmonėmis. - J.S.]; 2) šie būriai nelabai panašūs į karinę ginkluotą armiją, drausmė labai prasta, karinio pasirengimo nėra, mokymai, kaip elgtis su ginklais ir kovoti su banditais, nevykdomi. Politinis masinis darbas prastas; 3) būriai

[2] Ibid., p. 334.

[3] J. Starkauskas, Čekistinė kariuomenė..., p. 249.

nenuteikiami ir neauklėjami puolimo dvasia, neoperatyvūs ir nenaudojami vykdant visas partijos priemones. Daugelis jų tūno vietoje. Prie objektyvių priežasčių reikia priskirti ypač sunkias materialines sąlygas. Spręsti maitinimo, aprangos, apavo, ginkluotės problemų apskritys savo jėgomis negali. Visos šios priežastys nulėmė, kad istrebiteliai iš esmės nepateisino savo paskirties, neturi autoriteto"[4].

Beje, kovoti su partizanais daug kur nesiveržė ne tik stribai, bet ir apskritai visi raudonieji. Štai ką 1945 m. rugsėjo 21 d. A. Sniečkui rašė LKP(b) CK organizatorius Petrovas, tikrinęs, kaip vykdomi VKP(b) CK rugsėjo 15 d. ir LKP(b) CK VII plenumo nutarimai „dėl kovos su ginkluotomis gaujomis" Utenos ir Zarasų apskrityse: „Tačiau ryžtingų priemonių kovoje su ginkluotomis gaujomis nei valstybės saugumo organai, nei LKP(b) apskrities komitetas nesiima. Negana to, dalis darbuotojų bijo, o savo baimę dangsto kalbomis apie atsargumą"[5].

Apie padėtį Kauno apskrityje Lietuvos okupacijos pradžioje (panaši padėtis buvo daugelyje šalies apskričių) LKP(b) CK Karinio skyriaus vedėjui P. Jakovlevui 1945 m. spalio 3 d. rašė partijos Kauno apskrities Karinio skyriaus vedėjas Rodionovas. Pasak jo, „1944 m. lapkričio mėn. visoje apskrityje prasidėjo masiniai banditų protrūkiai, o gruodžio mėn. banditizmas apėmė visus apskrities valsčius ir įgavo tokį didelį mastą, kad tai tapo panašu į sukilimą prieš sovietų valdžią. Banditai daužė valsčių centrus, žudė sovietinį partinį aktyvą, šaudė sovietų valdžiai lojaliai nusiteikusius piliečius. Gaujas sudarė apie 300 žmonių, jos 2-3 dienas kariaudavo su NKVD batalionais, savo rankose laikė ištisus valsčius. [...] 1945 m. sausį-vasarį sutriuškinus gaujas, truputį aprimo, pavasarį vėl prasidėjo, gaujų daugėja kiekvieną dieną [...]. Išimtis tik Lapių ir Vandžiogalos valsčiai - tai aiškintina tautine sudėtimi. Lapėse iš 5520 gyventojų yra 438 rusai, 4100 lenkų, 991 lietuvis, Vandžiogaloje - 8444 žmonės, iš jų 1224 rusai, 3220 lenkų ir 4000 lietuvių"[6]. Beje, viename niekieno nepasirašytame rašte pažymima, kad 1945 m. spalio mėn. partizanus suaktyvino: 1) konferen-

[4] *LKA*, 1996, Nr. 19, p. 69-70.

[5] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 3, I. 86.

[6] *LKA*, 1996, Nr. 19, p. 81.

cijos Londone žlugimas; 2) žemės konfiskavimo vajus ir 3) įgulų iš valsčių išvedimas[7].

Karolis Didžiulis-Grosmanas, apsilankęs Lazdijų apskrityje, 1945 m. rugsėjo 28 d. rašė A. Sniečkui, kad partizanai puola, o valdžia pasyvi, „[...] verbuojant žmones į liaudies gynėjus, daugelis jų reikalauja, kad jų šeimos apsigyventų Lazdijuose ar valsčių centruose". Pasak jo, daugelis apskrities vadovų įsitikinę, kad atsisakyti pasyvaus laukimo ir savigynos taktikos valsčių centruose ir pereiti į aktyvų puolimą be centro paramos savo jėgomis negalės[8]. Apie tą pačią apskritį tuo pat metu LKP(b) CK instruktorius Kozlovas teigė: „Apskrityje susidarė tokia padėtis, kad nacionalistinis pogrindis ir jo ginkluotos gaujos pradėjo dirbti geriau už juos [t. y. čekistus. - *J.* S.]. Geriau dirba jų agentūra, ryšiai ir t. t."

Patys čekistų vadai irgi buvo ne itin geros nuomonės apie stribų kovingumą ir padėtį bandė taisyti grasinimais, jog iš mūšio lauko pabėgusius stribus perduos teismui. Štai kokio turinio raštą 1945 m. lapkričio 4 d. NKVD liaudies komisaro pavaduotojas P. Kapralovas nusiuntė NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams: „Pastaruoju metu pastebėta daug atvejų, kai susitikę su banditais liaudies gynėjai nestoja į mūšį, o išsibėgioja nesipriešindami. Skubiai, kartoju - skubiai liaudies gynėjų būriuose organizuokite užsiėmimus, išaiškinkite jiems, kad bailumas yra tolygus išdavystei. Bailiai bus atiduoti teismui". Toliau jis nurodė išsiaiškinti stribų bailumo atvejį Salake ir kaltininkus atiduoti teismui[9].

Matyt, vienas kitas stribas už bailumą iš tikrųjų buvo nuteistas. 1945 m. vasario 15 d. sudeginant Jaciūnų kaimą kartu su NKVD kariuomene dalyvavo ir 17 Tverečiaus stribų. Mūšio su partizanais metu 12 stribų žuvo, 5 buvo paimti į nelaisvę, nuginkluoti ir vėliau paleisti. Už tai, kad pasidavė į nelaisvę ir prarado ginklus, 5 stribai buvo išsiųsti į Vorkutą, bet po metų jų bylos buvo persvarstytos ir buvę stribai grįžo namo[10].

Štai ką apie stribus manė žemesnio lygio partijos veikėjai. Partijos Kėdainių apskrities sekretorius J. Piligrimas 1945 m. birželio mėn. informacijoje LKP(b) CK rašė: „Dėl banditų veikimo apylin-

[7] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, 1. 125.
[8] *LKA*, 1996, Nr. 19, p. 80.
[9] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, I. 219.
[10] *Lietuvos aidas*, 1999, kovo 6.

kėse ir netgi valsčiuose sovietinis aparatas paralyžiuotas. Ariogalos valsčiuje iš 12 apylinkių dirba tik dvi, Pernaravos valsčiuje iš 6 apylinkių irgi tik dvi. Visuose kituose valsčiuose [tuo metu apskrityje buvo 12 valsčių. - J. S.] apylinkių pirmininkai arba patys pasitraukė iš pareigų, arba juos iššudė banditai. Jei kuri apylinkė ir dirba, tai tik formaliai, praktiškai apylinkės pirmininkai yra bejėgiai ir priklausomi nuo banditų [...]. Banditų agitacija kaime stipresnė už mūsų, valstiečiai iš baimės visiškai pasidavė jų įtakai. Norint užgniaužti besiplečiantį banditizmą, reikalinga reguliari kariuomenė. [...] Apskrityse ir valsčiuose veikiantys NKVD naikintojų batalionai yra visiškai bejėgiai. Vietiniai valstybės saugumo organai praktiškai nepajėgia užkirsti kelio stiprėjančiam banditų terorui. Jie tik registruoja faktus. [...] Naikintojų batalionai tarp gyventojų neturi pasitikėjimo. Gyventojai prisibijo, kad tik jie nepasuktų ginklų prieš partinį ir sovietinį aktyvą"[11]. 1945 m. gegužės mėn. partijos Švenčionių apskrities sekretorius Kabanovas LKP(b) CK rašė: „[...] kai kurių valsčių - Saldutiškio, Kaltanėnų, Daugėliškio - apylinkėse nėra sovietų valdžios. Jas kontroliuoja banditai: Apylinkių pirmininkai ir sekretoriai turi būti valsčių centruose arba slėptis. [...] Kasdien vakarais iš kulkosvaidžių apšaudomi Kaltanėnai ir Saldutiškis. Saldutiškio valsčiuje balandžio mėn. banditai sunaikino visus ūkinius dokumentus ir iki šiol jie neatkurti, nes aktyvas negali pasirodyti toliau kaip 2-3 km nuo valsčiaus centro. [...] NKVD organų veikla labai silpna, naikintojų batalionai, nors jiems ir pritaikytas kareivinių režimas, didesnių operacijų vykdyti nepajėgia, o smulkios banditų ir dezertyrų gaudymo operacijos kovoje su banditais neefektyvios. [...] Partijos apskrities komitetas mano, kad atsakant į kontrrevoliucinį terorą prieš sovietinį aktyvą reikia panaudoti terorą prieš liaudies priešų šeimas. Kariuomenei [įsakoma], panaudojant prieš banditų grupes aviaciją, iš pagrindų išvalyti kaimus, miškus, vienkiemius. Visuose banditizmo apimtuose valsčiuose įkurti įgulas, kurių užduotis bus išgaudyti banditus, likusius po generalinio valymo"[12].

Partijos Marijampolės apskrities komiteto sekretorius 1945 m. gegužės mėn. pranešime LKP(b) CK pakartotinai prašė atsiųsti

[11] LYA, f. 1, ap. 3, b. 63, I. 32-35.

[12] Ibid., I. 4-5.

NKVD kariuomenės, kad su ja apskrityje būtų masiškai „išnaikinti banditai", „nes pagerėjus jų slėpimosi sąlygoms - sužaliavus krūmams, paaugus javams, banditai iššudys visus sovietinius darbuotojus mieste ir kaimuose"[13].

Panašių žinių LKP(b) CK pranešė ir partijos Rokiškio apskrities komiteto sekretorius A. Paradauskas. Anot jo, „vietiniai NKVD, NKGB organai ir naikintojų grupės nepajėgios visiškai likviduoti banditizmo dėl ginkluotų jėgų stygiaus. Apskrityje milicijos ir NKVD aparatai sukomplektuoti 50 proc., NKGB - 19 proc. Naikintojų bataliono kovotojų iš viso yra 200 žmonių"[14].

Kai 1945 m. birželio viduryje į Lietuvą buvo grąžinti devyni pasienio pulkai (grįžo didelė dalis anksčiau iš Lietuvos nusiųstų į Rytprūsius, o keli nauji pulkai buvo atsiųsti iš Kurso), kolaborantai atsikvėpė. Birželio 15 d. informacijoje partijos Kėdainių apskrities sekretorius J. Piligrimas rašė: „Į apskritį atvykus NKVD kariuomenei, liovėsi banditų grupių teroro aktai, o anksčiau kasdien buvo nužudomi pavieniai asmenys. Tačiau keliai ir toliau apšaudomi. Kai kurių valsčių apylinkių pirmininkai gyvena valsčiaus centre, dalis jų visiškai atsisakė darbo. Apskrities aktyvas, važiuodamas vykdyti masinio darbo į kaimus, išvažiuoja į apylinkes tik su grupe naikintojų ir dažniausiai tą darbą dirba valsčių centruose"[15]. Tačiau grįžę ir įvesti nauji pasienio pulkai atskirose apskrityse išsidėstė, matyt, nevienodai ir ne vienu metu nusiaubę vieną apskritį, pereidavo į kitą, nes tuo pat metu rašytoje partijos Lazdijų apskrities sekretoriaus J. Grigonio informacijoje pažymima: „Suaktyvėjus banditizmui, tapo neįmanoma dirbti. Iš baudžiamųjų organų jokios pagalbos nėra ir jei toliau bus tokia padėtis, tai dirbti išvis taps neįmanoma. Prašome mūsų apskričiai duoti pagalbos karine jėga"[16].

Gana įdomus dokumentas yra LSSR prokuroro M. Beliasnikovo pranešimas VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M. Suslovui, parašytas jam apsilankius Biržų apskrityje. Pasak prokuroro, 1946 m. birželio mėn. apskrityje buvo 9 partizanų būriai, juose - 286 žmonės, o tų metų sausio mėn. jų buvo 236. Per 1946 m. penkis mėne-

[13] Ibid., i. 3.
[14] Ibid., I. 17.
[15] Ibid., I. 28.
[16] Ibid., 1. 31.

sius nukauta 65 partizanai, 20 jų paimta gyvų. Vadinasi, partizanų skaičius padidėjo 135 žmonėmis. Apskrityje su vienu partizanu kovoja 11 ginkluotų raudonųjų. Nurodymas, kad du trečdaliai ginkluotų jėgų (t. y. kariuomenės) būtų naudojami tiesiogiai kovoje, nevykdomas. „MVD ryšiai su gyventojais labai silpni. Agentūra reikiamu darbu neaprūpinama, todėl ji [MVD. - *J. S.*] nežino, kur yra banditai, kur jie puola ir kur nueina“[17].

Čekistų vadai ne kartą turėjo aiškintis, kodėl taip atsitinka, kad tada, kai pagal jų pateiktus duomenis jau visi partizanai turėjo būti žuvę, jų vis atsiranda, net daugėja. 1946 m. rugpjūčio 14 d. J. Bartašiūnas rašė paaiškinamąjį raštą VKP(b) CK sekretoriui Aleksandrui Ščerbakovui, A. Sniečkui ir I. Tkačenkai, kuriame aiškino, kaip atsitiko, kad metų pradžioje buvo 134 partizanų grupės, per 7 mėnesius jų sunaikinta 258, o 1946 m. rugpjūtį buvo 171. Šį „fenikso fenomeną" jis aiškino taip: buvo atskleistos naujos grupės, o sumuštos ir išsibarsčiusios vėl atsikūrė[18]. Iš tikrųjų ta skaičių painiava dažniausiai kildavo todėl, kad čekistai padidindavo nukautų partizanų skaičių, dažnai jiems priskirdami nekaltai nušautus žmones; be to, tuo metu apie partizanus dar daug ko ir nežinojo, o nežinodami dažnai patikėdavo įvairiais prasimanymais. Antai 1946 m. vasario 28 d. operatyviniame pranešime Nr. 0058 rašoma: „Nepatvirtintais NKVD apskrities skyriaus duomenimis, Jurgiškių, Kamarūnų kaimų rajone, 46 km į pietvakarius nuo Alytaus, sutelkta apie 500 žmonių gauja, kuri kontroliuoja visas to rajono gyvenvietes ir nieko neišleidžia. 1946 02 27 d. pasiųsta civilių žvalgyba iki 02 28 d. 12 val. negrįžo. Išsiaiškinti padėties išvyko Varėnos NKVD-NKGB 30 žmonių grupė iš 8-osios šaulių kuopos, vadovaujama bataliono vado vyr. ltn. Naumovo"[19]. Taigi net kariškių baimės akys buvo didelės. 1946 m., ir dar žiemą, toks didelis partizanų junginys negalėjo būti sutelktas.

Komunistų ir kolaborantų padėtis valsčiuose šiek tiek stabilizavosi 1946 m. kovo pabaigoje, Lietuvos apskričių ir valsčių centruose įkūrus 200 pastovių 4-osios šaulių divizijos ir pasieniečių įgulų. Tačiau komunistams ir to buvo per maža. Antai partijos

[17] LVOA, f. 1771, ap. 1, b. 270, 1. 99.
[18] LYA, f. 1, ap. 3, b. 109, I. 104.
[19] Ibid., ap. 18, b. 98, 1. 80.

Vilkaviškio apskrities komiteto 1946 m. rugpjūčio 26 d. protokole rašoma, kad apskrityje sunki padėtis, todėl nutarta prašyti atsiųsti 5 MVD darbuotojus valsčiaus poskyrių viršininkų pareigoms eiti, o kadangi puolami valsčių centrai, įkurti įgulas dar Gižuose, Gražiškiuose, Bartninkuose ir Žaliojoje. Partijos apskrities vadovai taip pat prašė aktyvistų ir MVD darbuotojų apginklavimui atsiųsti 400 granatų, 150 šautuvų ir 30 automatų, o kad kariuomenė galėtų geriau manevruoti - sunkvežimį ir „Viliuką"[20].

Kaip žinome, stribus po triuškinančių 1*945 m. smūgių aktyviau į kovos areną čekistų vadai pradėjo stumti 1949 m., prasidėjus kolūkių kūrimui. Tačiau ir tuo aktyvesnio stribų veikimo laikotarpiu jų indėlis į kovų baigtį buvo ne per didžiausias. Priežastis bene tiksliausiai išvardijo MGB Šiaulių srities valdybos viršininkas plk. Vladimiras Jarockis. 1953 m. balandžio 10 d. ataskaitoje centrui Vilniuje, aiškindamas, kodėl tų metų kovo mėn. visi srities stribai nukovė tik vieną partizaną, jis rašė: „Tai paaiškinama pirmiausia tuo, kad siunčiami liaudies gynėjų būriai buvo silpnai aprūpinami duomenimis apie gaujų buvimą ir judėjimą ir, antra, daugelis kombinacijų, susijusių su literinėmis priemonėmis, vykdomos vidaus kariuomenės jėgomis"[21]. Taip ir buvo: visas reikšmingas operacijas prieš partizanus, turint agentūrinių duomenų apie jų buvimo vietą, vykdė vidaus kariuomenė. Nuolat buvo abejojama stribų patikimumu, todėl itin slaptas čekistų kombinacijas, ypač susijusias su smogikų grupių panaudojimu, visuomet vykdė vien kariškiai.

Netgi 1954 m. birželio 19 d. rašte KGB prie LSSR MT pirmininkui K. Liaudžiui KGB prie SSRS MT pirmininko pavaduotojas gen. mjr. K. Lunevas, paminėjęs, kad stribų išlaikymui Lietuvoje išeikvojama nemažai lėšų, ir nurodęs, kad jų būriai 1954 m. pabaigoje turi būti visiškai išformuoti, padarė išvadą: „[...] esant tokiai padėčiai Lietuvoje liaudies gynėjų būriai neturi lemiamos įtakos likviduojant ginkluotų gaujų likučius..."[22] Taigi net tada, kai, atrodo su vos keliais šimtais likusių partizanų galėjo sėkmingai kovoti ir stribai, net Maskvos viršininkai suprato, jog ne stribai lemia kovos baigtį.

[20] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 261, 1. 201.
[21] LYA, f. 1, ap. 16, b. 951, I. 29.
[22] Ibid., ap. 3, b. 463, l. 1.

Per visą stribų gyvavimo laikotarpį čekistai neužmiršo, už ką stribams mokami atlyginimai, ir retsykiais bandydavo jų veiklą suaktyvinti. Apie tai kalbėdavo ir. aukščiausi čekistų pareigūnai, ir apskričių čekistų vadai. Kai partijos Marijampolės apskrities biure buvo svarstomas LKP(b) CK biuro 1947 m. gruodžio 12 d. nutarimas „Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo", MGB apskrities skyriaus viršininkas Ivanas Počinkovas kalbėjo, kad reikia atsisakyti neteisingos liaudies gynėjų panaudojimo praktikos, kai užuot kovoję su banditizmu jie siunčiami tik lydėti aktyvo[23]. Ministro pavaduotojo P. Kapralovo, kuravusio 2N valdybą ir kartu stribus, 1948 m. sausio 12 d. rašte apskričių skyrių viršininkams pateikiama tokia išvada: „Lietuvos SSR MGB patikrinus liaudies gynėjų būrių operatyvinę tarnybinę veiklą nustatyta, kad kai kuriose apskrityse būriai daugiausia saugo tarnybines patalpas ir lydi sovietinį partinį aktyvą, šiam išvykstant į apylinkes vykdyti ūkinių ir politinių priemonių; mažai skiriama dėmesio kovai su banditizmu". P. Kapralovas konstatavo, jog didelė stribų kadrų kaita, apskričių skyrių viršininkai nustojo stribams vadovauti, ir siūlė stribų vadovavimui apskrityse įkurti štabą[24].

1948 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XVII plenume, svarstant stribų kovingumo ir jų panaudojimo klausimus, LSSR MGB ministras, vienas iš kovos su Lietuvos partizanais ideologų ir metodų įtvirtintojas D. Jefimovas pabrėžė, jog politiniais sumetimais pagrindinė jėga turi būti stribai, o ne kariuomenė, ir konstatavo: „Reikia pasakyti, kad nei liaudies gynėjų būriai, nei ginkluotos grupės iki šiol nėra smogiamoji jėga kovoje su banditizmu. Dauguma liaudies gynėjų panaudojami aktyvo priedangai ir gyvenviečių bei objektų apsaugai, nors liaudies gynėjų yra per 7 tūkst. žmonių"[25].

Kad dauguma stribų menkai dalyvavo kovose, rodo sąrašai stribų, kurie vėliau perėjo dirbti į miliciją ir kuriuos vidaus reikalų ministras S. Lisauskas 1985 m. kovo 28 d. pristatė apdovanoti SSRS Tėvynės karo antrojo laipsnio ordinais. Viename iš buvusių

[23] LVOA, f. 1186, ap. 1186-15, b. 2, I. 16.
[24] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, I. 10-15.
[25] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 20, 1. 84.

stribų sąrašų (jame 62 pavardės) nurodyta, jog visi jie turi „Karo dalyvio pažymėjimą" už tai, kad „[...] tiesiogiai dalyvavo kovos operacijose likviduojant nacionalistinį pogrindį (banditizmą) Lietuvos SSR teritorijoje". Iš buvusių stribų, gavusių „Karo dalyvio pažymėjimą", 1 kovose dalyvavo keturias dienas, 11 - penkias,
2 - šešias, 7 - septynias, 3 - aštuonias, 15 - dešimt, 7 - penkiolika,
4 - dvidešimt, 1 - dvidešimt dvi dienas, 2 - mėnesį, po vieną - du, tris, penkis, šešis, aštuonis ir vienuolika mėnesių[26]. Taigi iš 62 stribų (reikia manyti, kad ordinui gauti buvo pristatomi geriausieji) tik tie 7, kurie kovose tiesiogiai dalyvavo vieną ir daugiau mėnesių, iš tikrųjų šį tą nuveikė. Buvo stribų, kurie „Karo dalyvio pažymėjimą" gavo tik vieną dieną tiesiogiai dalyvavę kovose.

Partijos ir čekistų vadai per visą partizaninio karo laikotarpį planavo du nerealius darbus: pirma, per 10-30 d. visiškai sukomplektuoti stribų būrius ir, antra, partizanus sunaikinti per vieną-tris mėnesius. Tokie partijos apskričių biurų nutarimai tiek vienu, tiek kitu klausimu buvo priiminėjami toje pat apskrityje dažnai, pvz., Alytaus aps. - per dešimt kartų. Stribų būriai visiškai sukomplektuoti niekada nebuvo, nes trūko išdavikų, o partizanų sąjūdis buvo sunaikintas, tačiau ne per kelis mėnesius ir net ne per kelerius metus.

Ypač daug nerealių nutarimų priimta po A, Sniečkaus slapto laiško Nr. 85. Apsvarsčius šį laišką visose apskrityse buvo numatyti konkretūs terminai, per kiek laiko bus galutinai palaužtas ginkluotas pasipriešinimas. Partijos Lazdijų apskrities komitetas numatė tai padaryti 1946 m. gruodžio-1947 m. sausio mėn., Alytaus apskrities partinis biuras, pasižymėjęs itin neapgalvotais sprendimais - per vieną mėnesį[27].

Partizanai nelaikė stribų grėsminga karine jėga. Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas perteikė tokius
1949 m. kovo 7 d. dėl išdavystės žuvusio Kazimieraičio rinktinės vado Vaclovo Voverio-Žaibo žodžius apie jo partizanavimo pradžią. Anot Žaibo, „stribas - ne karys. Stribus gaudydavę kaip peles". Tačiau tuoj prigarmėjo rusų kariuomenės ir padėtis tapo

[26] VRMA, arch. Nr. 381, 1. 318-331.

[27] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 2, 1. 3, 124.

sunkesnė, partizanams teko išsiskirstyti mažais būreliais[28]. Prastais kovotojais stribus partizanai laikė visą kovų laikotarpį, nebijodavo atakuoti ir didesnius stribų būrius, tačiau kai jėgos būdavo labai nelygios, kai prieš 2-3 partizanus stodavo 10-15 stribų, neretai tekdavo trauktis.

Apibendrinant stribus galima įvertinti kaip prastus kovotojus. Tačiau ne visose apskrityse jie buvo vienodai prasti. Daug kovingesni stribai buvo ten, kur nemažą jų dalį sudarė vietiniai rusai sentikiai (kai kur net 60 proc.). Tai galima paaiškinti tiek sentikių charakterio tvirtumu, tiek jų žinojimu, kad patekus į nelaisvę „lietuviai fašistai" jų nepasigailės. Gana kovingi buvo Anykščių, Ignalinos, Kupiškio, Panevėžio, Ukmergės, Zarasų ir kitų gretimų apskričių stribų būriai. Kitose Lietuvos dalyse stribų kovingumas buvo labai nevienodas. Tai priklausė nuo to, kiek valsčiaus čekistai stribams skyrė dėmesio, juos mokė bei auklėjo ir kokias asmenybes pavykdavo į stribus atvilioti. Apie stipresnio charakterio stribus burdavosi ir kiti, mėgindami į juos lygiuotis. Partizanai savo atsiminimuose mini, kad kai kurie stribai žiemą nusiavę batus basi per sniegą kelis kilometrus vydavosi partizanus arba apsupti, netekę vilties pro partizanus prasiveržti, nusišaudavo. Tokių kovotojų dažniausiai pasitaikydavo tarp tų stribų, kurių šeimos būdavo nuo partizanų nukentėjusios - sušaudytos ar iš namų išvytos. Tačiau tokios stiprios asmenybės tarp stribų buvo išimtis.

Stribų kovas su partizanais galima suskirstyti į tris laikotarpius, kurie beveik atitinka partizanų kovos laikotarpius: pirmas - 1944-1946 m. pradžia, antras - 1946-1949 m. ir trečias - 1949-1954 m. Per pirmą laikotarpį čekistai ir komunistai vylėsi, kad stribai kaip lygiaverčiai kovotojai kausis su partizanais. Kaip minėta, stribus stumti į priešakines kovos pozicijas vertė ir tai, jog kai kuriais laikotarpiais (1945 m. vasaris-birželis ir 1945 m. spalis-1946 m. sausis) Lietuvoje buvo likę palyginti nedaug vidaus kariuomenės pulkų. Pirmuoju atveju iš Lietuvos į Rytprūsius „daryti tvarkos", po kurios tame kadaise žydėjusiame krašte prasidėjo net kanibalizmas, buvo nusiųsti III Baltarusijos fronto užnugario

[28] J. Lelešius-Grafas, L. Baliukevičius-Dzūkas, Dienoraščiai, Kaunas, 1994, p. 305.

apsaugos NKVD kariuomenės penki pulkai ir tos pat kariuomenės I Pabaltijo fronto trys pulkai. NKVD liaudies komisaro pavaduotojo, kuravusio Lietuvoje veikusias represines struktūras, gen. plk. A. Apolonovo pastangomis šie fronto užnugario apsaugos pulkai 1945 m. birželį vėl buvo grąžinti į Lietuvą (iš III Baltarusijos fronto penkių pulkų grąžinti trys), tuo pat metu iš Kuršo buvo perkelti trys Leningrado fronto užnugario apsaugos NKVD pulkai. Tie devyni iš naujo įvesti pulkai Lietuvoje kariavo iki 1945 m. spalio mėn., vėliau buvo išformuoti. Be šių pasienio pulkų, 1945 m. mūsų šalyje dar veikė ne mažiau kaip šeši pasienio būriai (tiek pulkai, tiek būriai turėjo apie 1-1,5 tūkst. karių). Išformavus pasienio pulkus, o pasienio būrius perkėlus saugoti sienos (tiesa, jie ir ten būdami aktyviai kovėsi su partizanais, sudarydami įvairius jungtinius būrius, o šie veikdavo net 50-70 km nuo sienos), mūsų šalyje liko tik keturi 4-osios šaulių divizijos šaulių pulkai bei keletas pagalbinių NKVD kariuomenės pulkų (konvojinės kariuomenės, geležinkelių apsaugos). 4-osios ŠD pulkų skaičius buvo skubiai didinamas ir 1946 m. kovo mėn., kai buvo įkurta 200 pastovių čekistinės kariuomenės įgulų apskričių ir valsčių centruose, diviziją jau sudarė 9 pulkai, o iš viso tuo metu mūsų krašte jų buvo 12. 1946 m. pabaigoje toje divizijoje liko 8 pulkai ir tiek jų išliko iki 1951 m. balandžio (4-oji SD 1949 m. pabaigoje buvo perskirta per pusę ir iki 1951 m. balandžio mėn. mūsų krašte veikė dvi divizijos - 2-oji ŠD su centru Šiauliuose ir 4-oji ŠD su centru Vilniuje; 4-osios SD štabas visą laiką buvo Vilniuje). Nuo 1951 m., iš 2-osios ŠD paėmus tris pulkus ir juos perdavus pasieniečiams, likęs vienas 2-osios ŠD pulkas buvo prijungtas prie 4-osios ŠD ir penkių pulkų divizija veikė iki 1953 m., kai buvo sutriuškinti paskutiniai partizanų štabai. Tik nuo 1951 m. rugpjūčio mėn. 4-oji ŠD buvo pavadinta vidaus apsaugos 1-uoju skyriumi. Nuo 1953 m., po įvairių performavimų, Lietuvoje buvo palikti du vidaus kariuomenės pulkai, pavadinti motodivizionais. Visa ši įvairių tipų čekistinė kariuomenė ir nugalėjo mūsų šalies ginkluotą pasipriešinimą antrą kartą okupavus šalį.

Tai patvirtina ir čekistų pateikti žuvusių stribų statistiniai duomenys. Nors jie nėra visiškai išsamūs, tačiau tam tikras tendencijas rodo. Pagal čekistų dokumentus, 1945 m. vykdydami puolimo

operacijas žuvo ir dingo 548 stribai, o partizanams puolant - tik 152. Tuo tarpu 1946 m. puldami partizanus žuvo 93 stribai, o puolant partizanams - 114[29]. Panaši tendencija išliko ir kitais metais; kiek daugiau stribų žuvo puldami tik 1949 m., kai, suvarant valstiečius į kolūkius, jie buvo pajudinti ir turėjo aktyviau kovoti.

Per antrą kovų laikotarpį - 1946-1949 m. - stribai, dengiami rusų įgulų, daugmaž ramiai pratūnojo, anot čekistų, saugodami tik save ir kai kuriuos valdžios pastatus. Su partizanais dažniausiai susikaudavo atsitiktinai susitikę, lydėdami į kaimus įvairius paruošų, mokesčių ir kitokius valdžios pareigūnus, nors pastarieji ir patys buvo ginkluoti. Valsčių centrus, kur stovėjo rusų įgulos, partizanai pulti jau vengė. Stribai operacijose ir kitose kovos priemonėse šiuo laikotarpiu dalyvavo nedaug.

Trečias stribų veiklos laikotarpis prasidėjo 1949 m., kai buvo pradėta kaimiečius masiškai varyti į kolūkius. Daugiausia valsčių centruose sėdėję stribai buvo perkelti saugoti kolūkių, tad įėjo į partizanų iki tol valdytas kaimų teritorijas. Tačiau partizanai jau nepajėgė stribų (stipriai remiamų čekistinės kariuomenės, kuri tais metais nepaprastai suaktyvino savo veiklą) iš kaimų išvyti, tad kovos tarp partizanų ir stribų tuo metu taip pat buvo epizodinės, dažniausiai atsitiktinės.

Stribai žūdavo: 1) kai partizanai atakuodavo valsčių centrus ir bažnytkaimius; 2) kai rengdavo stribams pasalas; 3) kai stribai partizanus puldavo dalyvaudami operacijose, kurias suplanuodavo čekistai operatyvininkai; dalis tų operacijų - apie trečdalis - būdavo vykdoma kartu su kariuomene; pastarosios operacijos dažniausiai būdavo vykdomos turint agentūrinių žinių apie partizanų bazavimosi vietas ir stribai jose beveik visada stovėdavo apsupties žiede; 4) kai stribai su partizanais susidurdavo daugmaž atsitiktinai, į kaimus lydėdami įvairius valdžios pareigūnus (apskričių pareigūnus paprastai lydėdavo kariuomenė, o valsčių - stribai); 5) kai su partizanais susidurdavo kratydami sodybas, vaikščiodami RPG ar sėdėdami sekretuose bei pasalose; 6) kai partizanai stribus užklupdavo, dažniausiai pavienius, jų namuose, pas gimines ar pažįstamus; 7) kai, nemokėdami elgtis su ginklais, dažnai

[29] LYA, f. 1, ap. 3, b. 429, l. 89.

būdami girti, susisprogdindavo arba nusišaudavo ar būdavo nušauti savo bendradarbių.

Kaip galima spręsti iš devintajame dešimtmetyje istorikų ir kagėbistų sudarytos partizanų neva nužudytų žmonių kartotekos*, kurioje suregistruoti ir žuvę stribai (maždaug iki M raidės), jų žuvimo aplinkybės buvo tokios. Iš peržiūrėtų 459 stribų žuvimo atvejų nurodyta, jog 101, arba 22 proc., žuvo pasalose; 206, arba 45 proc., - mūšiuose (be abejo, mūšiais laikyta ir miestelių puolimai, ir čekistų organizuotos operacijos, ir atsitiktiniai susidūrimai su partizanais bei kt.); 80, arba 17 proc., nužudyti juos, daugiausia pavienius, užtikus namuose, pas gimines, draugus ir pan.; 72, arba 16 proc., stribų žuvimo atvejai neaiškūs. Tikėtina, kad daugelis tų neaiškiai žuvusiųjų dažniausiai buvo pavieniai partizanų sugauti stribai. Tad partizanai ne mūšio lauke galėjo sugauti ir mirtimi nubausti apie 30 proc. žuvusių stribų.

Kovos metodai. Kokius kovos metodus naudojo ir apskritai kaip su partizanais kovojo stribai? Rusai į Lietuvą atsivežė jau prieš savo valstiečius sukilėlius, Vidurinės Azijos ir Kaukazo tautas naudotus ir išbandytus kovos metodus. Svarbiausi jų šie:

1) užtvaros (grandine ar kitaip dideliame plote išdėstyti sargybos postai sudaro tarsi tinklą, į kurį patenka tame plote esantys žmonės; sargybos postai būdavo išdėstomi prie kelių, sankryžų, gyvenviečių, pamiškėse ir apskritai tose vietose, kuriomis galėtų judėti tiek nesislapstantis, tiek norintis likti nepastebėtas žmogus; karo ir pirmaisiais pokario mėnesiais užtvaromis būdavo sugaudoma apie 50 proc. sulaikytų žmonių, vėliau jų reikšmė sumenko ir užtvaros būdavo naudojamos tik apsupus tam tikrą plotą, dažniausiai mišką, kurį kariuomenė šukuodavo ieškodama partizanų);

2) RPG (10-15 karių, eidami vorele, ieškodavo partizanų ar jų

* Kartotekoje kartu su tais, kuriems partizanai už įvairius nusikaltimus, dažniausiai išdavystę, iš tikrųjų buvo įvykdę mirties nuosprendžius, įrašyti ir tikrų banditų plėšikų, rusų kareivių, net agentų smogikų nužudyti žmonės; kartoteka nebuvo baigta, nespėta jos sudaryti; duomenys rinkti daugiausia iš KGB archyvo 3, 15 ir 16 fondo bylų, o kadangi dalis bylų tuo metu jau buvo sunaikinta ar išvežta į Rusiją, tai ir duomenys nėra išsamūs; be to, ypač 1944-1945 m., kai vyko intensyviausios kovos, čekistai daug ko nespėjo užfiksuoti.

buvimo pėdsakų tikėtinose jų lankymosi ar laikymosi vietose; dažniausiai dieną būdavo vaikštoma miško, pamiškių, pakaimių keliukais);

3) operacija (paprastai vykdoma didelėmis, ne mažiau kaip šimto, neretai ir apie tūkstančio karių pajėgomis ieškant partizanų ir dėl to kratant tam tikrą rajoną - mišką, jo dalį, kaimą, o karo ir pirmaisiais pokario mėnesiais - net ištisus valsčius; maždaug nuo 1950 m., kai partizanų buvo jau nedaug, operacijas rengdavo ir kelių dešimčių stribų bei karių grupės; prieš tai vietovė būdavo apsupama karių grandine; operacijos paprastai būdavo rengiamos turint operatyvinių duomenų, kad toje vietovėje ar vietoje laikosi partizanai ar jų ten tuo metu yra; operacija kartais trukdavo 1-3 dienas, kartais savaitę; vietovė būdavo šukuojama kelis kartus, dažniausiai keičiant šukavimo kryptį; stribai retai patys savarankiškai vykdydavo operacijas);

4) sekretas (apie 10-15 karių naktį slapta įrengtas punktas, dažniausiai pamiškėje, keliukų sankryžose ir pan., t. y. tikėtinuose partizanų judėjimo keliuose; į sekreto karių akiratį patekę partizanai būdavo iššaudomi);

5) pasala (nedidelė specialiai treniruotų karių grupė pasalas dažniausiai rengdavo prie sodybų ar šalia jų, žinodami, kad ten turi ateiti partizanai; į pasalą patekę partizanai iš pradžių dažniausiai būdavo iššaudomi, vėliau juos visus ar bent dalį būdavo stengiamasi paimti gyvus, tikintis tardymo metu iš jų gauti žinių).

Vienintelis naujas kovos metodas, sukurtas jau Lietuvą okupavus, buvo CVG, plačiau pradėtas naudoti nuo 1950 m. (apie jį žr. toliau). Visi kovos metodai, išskyrus užtvaras, buvo naudojami visą partizaninio karo laikotarpį. Stribai, kaip ir kariuomenė, dažniausiai iš jų naudojo RPG, o apskritai jie dažnai nesilaikė jokių kovos metodų ir daugiausia nuveikdavo kratydami sodybas. Tą darbą jie dirbo noriai, nes kratos buvo naudingos materialiai.

Operacijos ir pasalos paprastai būdavo rengiamos turint operatyvinių duomenų, kuriuos pateikdavo agentai ar tardomi suimtieji, o kiti kovos metodai būdavo naudojami tik maždaug žinant, kur galima rasti partizanų. Pasalos ir sekretai dažniausiai būdavo įrengiami naktį, partizanų judėjimo metu, o RPG veikdavo dieną. Operacijos galėjo trukti ištisas paras, tačiau naktį vietovė nebūda-

vo šukuojama, tik laikomas apsupties žiedas - užtvaros, kurios naktį būdavo sutankinamos. ČVG veikdavo įvairiai - tai priklausė nuo situacijos.

Kurį laiką - 1945 m. pabaigoje-1946 m. pirmoje pusėje - komunistų ir čekistų vadai vylėsi, kad gali būti naudingi judrieji stribų būriai, sudaryti iš atrinktų stribų ir sutelkti apskričių centruose. Tokie būriai iš tikrųjų galėjo būti pavojingi, jei partizanai ir toliau būtų kariavę pozicinį karą (kai vienoje vietoje susitelkus sudaromas slėptuvių, blindažų, apkasų bei kitokių gynybinių įrenginių tinklas ir jis ginamas). Tačiau partizanams 1945 m. pabaigoje pradėjus keisti taktiką ir išsiskirsčius nedidelėmis 3-5 žmonių grupelėmis bei savo laikymosi vietas pradėjus gerai maskuoti, tokių jungtinių būrių reikšmė sumenko. Gali būti, kad tie būriai neįsitvirtino ir dėl materialinių priežasčių (dauguma stribų prisidurdavo maisto iš namų), taip pat todėl, kad į vieną vietą sutraukus „kovinguosius", valsčių stribai likdavo be lyderių ir dar labiau pakrikdavo. Kaip buvo sudaromi tie būriai, matyti iš J. Bartašiūno 1945 m. rugpjūčio 15 d. rašto NKVD apskričių skyrių viršininkams, kuriame nurodyta iki spalio 1 d. „gaujų puolimui ir sutriuškinimui" prie apskrities skyriaus sudaryti apie 80 žmonių judrųjį stribų būrį, žmones surenkant iš valsčių stribų būrių; jo dalyvius aprūpinti maistu ir apranga, mokėti jiems atlyginimą[30]. Čekistų ir komunistų planuose ir perspektyvoje tai turėjo būti kovingas, gerai ginkluotas, bet kada mūšiui pasirengęs būrys. Vargiai ar visose apskrityse pavyko tokius pavyzdinius būrius sudaryti.

Švenčionių apskrityje judrusis stribų būrys pradėjo veikti 1945 m. rugsėjo 25 d., tačiau kitur jie, matyt, kūrėsi sunkiai. 1946 m. sausio 16-17 d. Vilniuje vykusiame bendrame partijos apskričių sekretorių ir LKP(b) CK biuro narių pasitarime SSRS Auščiausiosios Tarybos rinkimų klausimu A. Sniečkus Trakų apskrities sekretoriaus klausė, kiek „liaudies gynėjų" yra judriajame būryje. Tas atsakęs, kad 58 žmonės. A. Sniečkus taręs: „Kiti sekretoriai nenori sudaryti [tokių būrių]. Štai Ukmergėje atkakliai nesudaro"[31]. Alytaus apskrityje buvo sudarytas net 100 stribų judrusis būrys. Ataskaitoje apie padėtį Vilniaus operatyviniame sektoriuje 261-ojo šaulių

[30] Ibid., b. 99, I. 109.

[31] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 219, I. 24.

pulko vadas teigė, kad kiekviename valsčiuje trūksta po 5-10 stribų, nes „nėra patikimų žmonių iš vietos gyventojų", be to, iš valsčių buvo paimta stribų į komplektuojamą 100 stribų judrųjį būrį[32]. Kai kuriose apskrityse, matyt, centro spaudžiamos partinės organizacijos ėmėsi kurti tuos būrius. Panevėžio apskrities partinio biuro 1945 m. rugpjūčio 24 d. nutarime nurodoma apsvarstyti, ar netikslinga stribų grupes organizuoti prie apylinkių tarybų, taip pat nurodyta sudaryti NKVD viršininkui tiesiogiai pavaldų 60 stribų judrųjį būrį, stribus imant iš šių valsčių: Krekenavos - 15, Kupiškio - 3, Naujamiesčio - 5, Panevėžio - 5, Raguvos - 3, Šeduvos - 3, o iš miesto - 15. Nurodyta jiems parūpinti valgyklą ir bendrabutį[33]. Visi šie mėginimai priskirtini tam laikotarpiui, kai dar buvo tikimasi, jog stribai iš tikrųjų pasipriešins partizanams, gal net sugebės juos pulti. Organizuoti tuos būrius tapo visai netikslinga, kai mūsų šalyje buvo įkurtos pastovios vidaus kariuomenės įgulos.

1950 m. pradėta energingai ir tarp stribų diegti ČVG metodą. Apie jo naudojimą seniai kalbėjo kai kurie čekistų vadai. Jeigu jį įgyvendinant būtų buvę laikomasi tikslios metodikos, jis mūsų partizanams galėjo pridaryti nemažai rūpesčių. Šios kovos metodo esmė tokia. Iki tol tiek kariuomenė, tiek stribai, tiek kitos represinės struktūros su partizanais kovojo vieną dieną vienoje vietoje, kitą - kitoje. Gal tik čekistai operatyvininkai, sudarinėdami operatyvines bylas, pastoviau sekė konkretų partizanų būrių, net atskirų partizanų veiklą. Įdiegus ČVG metodą, buvo reikalaujama, kad konkretų partizanų būrį stebėtų ir persekiotų, kol bus visiškai sunaikintas, specialiai sudaryta grupė (kariuomenėje ją sudarė karininkas arba seržantas, operatyvininkas ir 15 karių; stribų grupei vadovavo operatyvininkas). Tos pastovios grupės nariai turėjo kuo daugiau sužinoti apie jų persekiojamų partizanų būrį, jo narius - jų skaičių, išvaizdą, pavardes ir slapyvardžius, laikymosi vietas, slėpimosi ir maskuotės būdus, jų ryšininkus bei rėmėjus ir t. t. 1951 m. kovo mėn. stribai šalyje buvo sudarę, tiksliau - priversti sudaryti, 167 ČVG, jose buvo. 1840 stribų (iš viso tuo metu jų buvo apie 6,4 tūkst.). Taigi per 28 proc. stribų

[32] LYA, f. 1, ap. 18, b. 98, l. 39-40.

[33] LVOA, f. 801, ap. 801-15. b. I, l. 7.

įėjo į ČVG. 1952 m. sausį tarp 6,2 tūkst. stribų buvo 241 ČVG, į tas grupes įėjo 2537 stribai, t. y. jau net 41 proc. stribų priklausė ČVG (vienoje ČVG vidutiniškai buvo 10-11 stribų). Kaip išaiškėjo tikrinant kariuomenės padalinius, tarp kariškių daugelis ČVG buvo popierinės, iš tikrųjų neveikiančios, nes tam metodui įdiegti reikėjo nemažų pastangų. Reik manyti, dar daugiau popierinių ČVG, sudarytų tik ataskaitoms, buvo ir tarp stribų.

Be abejonės, prie ČVG - tiek popierinių, tiek tikrųjų - masinio išplitimo daug prisidėjo I. Počkajaus 1951 m. vasario 7 d. raštas MGB sričių valdybų viršininkų pavaduotojams, kuriame nurodoma ČVG sudaryti visuose rajonuose, kur jų dar nebuvo. Nurodyta iš rajonų skyrių viršininkų pareikalauti kasdienių duomenų apie ČVG veiklą, o į ministeriją nuo vasario 1 d. kasdien per VČ siųsti trumpas ataskaitas apie srityje veikiančių stribų ČVG darbą[34].

Sudarius ČVG, kilo šiokių tokių finansinių problemų. Mat ČVG nariams reikėjo ir papildomos aprangos bei įrangos: maskavimosi apsiaustų, vatinių šiltų drabužių bei žibintuvėlių. Visam tam įsigyti reikėjo apie 1 mln. rb. Kadangi Maskva atsisakė duoti pinigų, kreiptasi į LSSR MT pirmininką M. Gedvilą[35]. Jo atsakymas nežinomas, tačiau žinoma, kad jei ne visus, tai bent dalį čekistų prašymų marionetinė vyriausybė patenkindavo.

Vienas iš pagrindinių stribų veiklos metodų buvo sodybų kratymas ieškant partizanų. Stribai šį darbą mėgo, nes kratų metu galėjo šį tą pasiglemžti. Sodybas kratydavo dažniausiai dieną, kartais ir naktį. Antai 1953 m. balandžio 4-7 d. Betygalos ir Ariogalos stribai Čekiškės apylinkėse ieškojo partizanų nuo sutemų iki aušros. Dieną ilsėdavosi. Kiekvieną naktį kratė vis kitą kaimą - Padubysio, Išlestakių, Žardiškių, Vosbutų.

Greta veikiančios stribų grupės palaikydavo ryšį tam tikrais signalais. Pvz., anksčiau minėtų kratų metu Vilkijos rajono stribai buvo sutarę, kad apie susidūrimą praneš šūviais, granatų sprogimais. Kiti signalai: „prašau pagalbos" - dvi raudonos raketos, „gauja traukiasi" - dvi žalios raketos į partizanų traukimosi pusę; „skubiai pasitraukti" - viena balta, viena raudona raketos. Baigę

[34] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 86.

[35] Ibid., ap. 3, b. 402, l. 19.

veiklą stribai eidavo iki artimiausio operatyvinio punkto (buvusio valsčiaus poskyrio) ir iš ten apie padėtį pranešdavo rajono skyriui. Jei įvykdavo susidūrimas, po jo būdavo braižomos įvykio vietos schemos. Tuo metu kiekvieną stribų veiklos planą tvirtindavo MGB rajono skyriaus viršininkas[36].

Ilgainiui stribai buvo ne tik geriau materialiai aprūpinami, bet ir daugiau mokomi karybos. Kaip galima spręsti iš bylų turinio aprašymo (pačios bylos buvo sunaikintos), ne vėliau kaip nuo 1950 m. stribų štabai gaudavo topografinius žemėlapius[37]. Tai rodo, kad stribų vadai tapo kur kas raštingesni.

Kaip žinome, dauguma stribų (kai kuriose apskrityse ir rajonuose nuo 50 iki 80 proc.) tiesiogiai kovose nedalyvavo, o ką nors saugojo ar lydėjo saugodami. Teko jiems saugoti ir gana specifinius subjektus (tai darė ir vidaus kariuomenė), būtent - atsiskleidusius agentus, ypač jei dėl tų agentų išdavystės būdavo žuvę partizanų. Antai 1954 m. Žagarės rajono Domeikių kaime 3-4 stribai saugojo agentą Greitą, dėl kurio išdavystės žuvo 3 partizanai[38]. Šis konkretus saugojimo faktas čekistų dokumentuose užfiksuotas todėl, kad saugantys stribai persigėrė ir vieną savo bendrininką nušovė.

Stribų skatinimas. Kaip ne kartą minėta, dauguma stribų anaiptol nebuvo drąsūs kovotojai, todėl čekistai itin kruopščiai rinkdavo faktus apie stribų parodytą drąsą bei sumanumą ir už tai apdovanodavo, o įsakymus dėl apdovanojimo paskelbdavo visiems stribams.

Vienas pirmųjų apdovanotų drąsuolių buvo Utenos stribas B. Tarunis. 1944 m. gruodžio 10 d. naktį į namą, kuriame gyveno minėtas stribas, įėjo 3 ginkluoti vyrai ir įsakė visiems to namo gyventojams išeiti į gatvę. Gretimame kambaryje buvęs B. Tarunis griebė automatą ir serija šūvių vieną nukovė, o du sužeidė, tačiau sužeistieji išbėgo į lauką, kur buvo dar 13 nežinomų vyrų. Jiems pradėjus apšaudyti namą, stribas neleido įsiveržti į vidų ir atsišaudė tol, kol į pagalbą atėjo 6 milicininkai. Tada užpuolikai pasitraukė[39]. Už tai B. Taruniui pareikšta padėka ir įteikta 200 rb.

[36] LYA, f. 1, ap. 16, b. 399, l. 110.
[37] Ibid., ap. 3, b. 59, l. 275.
[38] Ibid., b. 457, l. 304.
[39] Ibid., b. 99, l. 43.

J. Bartašiūno 1946 m. balandžio 15 d. įsakymu Nr. 0040 buvo apdovanoti NKVD Skaudvilės valsčiaus poskyrio operatyvinis įgaliotinis j. ltn. G. Sutkus ir stribai V. Rūkas ir J. Staiga už 4 partizanų sunaikinimą Vainuto valsčiuje. Be padėkos, pirmasis gavo 500 rb, kiti du - po 300 rb.

Kai kurie piniginiai apdovanojimai būdavo itin svarūs. J. Bartašiūno 1946 m. birželio 24 d. įsakymu Nr. 0075 buvo gausiai apdovanota grupė Jurbarko stribų. Vadovaujami milicijos apylinkės įgaliotinio Kovaliausko, jie vykdė operatyvinę užduotį. Susitikę su 12 partizanų, kovėsi su jais ir neleido jiems pasitraukti, kol atvyko kariuomenė. To mūšio metu žuvo 11 partizanų, vienas buvo paimtas gyvas. Už tai po 1000 rb buvo apdovanotas Kovaliauskas, 298-ojo šaulių pulko būrio vadas j. ltn. Jakuškinas ir stribas V. Zikis (šis už tai, kad sužeistas nepasitraukė iš mūšio). Po 500 rb gavo stribai J. Zabortas, A. Tomašinskas, P. Baltrušaitis ir kareivis S. Dergunovas.

Stribai būdavo apdovanojami ir už ilgą tarnavimą, ypač tose apskrityse, kur jų trūko. J. Bartašiūnas 1946 m. rugsėjo 9 d. įsakymu už ilgą tarnavimą - nuo 1944 m. iki 1945 m. pradžios - ir drausmę po 200 rb apdovanojo šiuos Lazdijų apskrities stribus: Bakanovą, Gutovskį, Ignotavičių, Jarulevičių, Kamarūną, Kanevičių, Karimkevičių, Kazarenką, Kazikevičių, Maliauską, Markevičių, Nikuliną, Pupinyką, Samuolį, Supranavičių, Sulgauską, Tarutį ir Tomkevičių[40]. J. Bartašiūno 1946 m. birželio 26 d. įsakymu po 300 rb buvo apdovanoti Rokiškio stribai S. Šarapovas ir K. Kirstukas už tai, kad gegužės 22 d., pamatę įtartiną žmogų, jį persekiojo ir nušovė[41].

Tačiau stribų apdovanojimai nebuvo aiškiai reglamentuoti.
1951 m. sausio mėn. 32-ojo šaulių pulko vadas pplk. A. Piatakovas ir 273-iojo šaulių pulko vadas pplk. Samarinas, matyt, apimti komunistinio patriotinio jausmo, nusiuntė vadovybei 8 punktų pasiūlymus, kaip pagerinti operatyvinę tarnybinę kariuomenės, milicijos ir stribų veiklą. 8 punkte jie rašė: „Liaudies gynėjus kovotojus ir milicininkus už labai gerą kovinių užduočių vykdymą skatinti

[40] VRM A, f. 141, ap. 1, b. 51, I. 37, 77, 148, 219.

[41] Ibid., b. 52, I. 23.

kaip ir MGB kariuomenės kariškius, vadovaujantis SSRS ginkluotųjų pajėgų drausmės statutu. Be skatinimo piniginiais apdovanojimais ir vertingomis dovanomis, dar skatinti kelialapiais į kurortą"[42]. Nuo to laiko stribai iš tikrųjų pradėjo gauti kelialapių į kurortus; lėšų tam buvo numatoma metinėse sąmatose.

Kariškiai, tarp jų ir kovojantys su partizanais, buvo skatinami juos apdovanojant ordinais ir medaliais bei greičiau suteikiant aukštesnį karinį laipsnį. Vieną kitą medalį yra gavę ir stribai, tačiau laipsnių jie neturėjo. Aktyvesni ir ryžtingesni iš jų galėjo tapti skyrininkais, vienas kitas - politiniais vadovais, tačiau kitas pareigas, ypač štabe, paprastai eidavo rusai.

Kiek iš viso stribų buvo apdovanota medaliais ir ordinais - nustatyti nepavyko. Įdomu, kad 1952 m. sausio mėn. 2N valdybos viršininko pavaduotojas T. Župikovas rašė Vilniaus srities valdybos viršininkui M. Jakovlevui, kad už „vyriausybės spec, užduoties įvykdymą" SSRS AT Prezidiumas 1949 m. rugpjūčio mėn. du stribus - J. Bronicką ir J. Maračinską - apdovanojo medaliu „Už drąsą", o tris stribus - V. Vaičių, T. Viknių ir A. Šulcą - medaliu „Už kovinius nuopelnus", bet iki tol jie medalių nebuvo gavę[43].

Stribų ir kariuomenės sąveika. Kaip rodo dokumentai, stribai su kariuomene bendradarbiavo mažiau, negu buvo galima tikėtis. Dažnai stribai būdavo vidaus kariuomenės vedliais, nes rusų karininkai nepažino vietovių ir prastai skaitė žemėlapius. Kadangi tarp dešimčių tūkstančių įvairių tipų čekistinės kariuomenės karių, pokario metais siautėjusių Lietuvoje, ko gero, nebuvo nė vieno lietuvio, tai stribai talkindavo jiems ir kaip vertėjai. Pati čekistų vadovybė suprato kariuomenės ir stribų bendradarbiavimo svarbą. Viename iš reikšmingų čekistinių dokumentų, kuriame išdėstytas operatyvinių grupių sudarymo planas (buvo sudarytos 6 operatyvinės grupės; vienoje grupėje - maždaug 1,5 šaulių pulko ir ji buvo nukreipta prieš vieną iš partizanų apygardų) ir kurį 1946 m. rugsėjo 26 d. pasirašė J. Bartašiūnas ir 4-osios šaulių divizijos vadas gen. mjr. P. Vetrovas, be visa ko, rašoma: „Plačiau praktikuoti naikintojų batalionų įtraukimą į operacijas kartu su kariuomene. Jų tarnybą

[42] LYA, f. 1, ap. 3, b. 383, 1. 30.

[43] Ibid., ap. 16, b. 24, I. 10.

organizuoti taip, kad valsčiai būtų aprūpinti naktiniais patruliais naktimis ir stebėtojais dieną. Uždrausti naudoti naikintojų būrius neoperatyviniais tikslais"[44]. Nepaisant šio ir panašių raginimų, kariuomenės ir stribų sąveika nebuvo glaudi. Kariuomenei netiko nelabai drausmingi stribai, be to, jais rusai nelabai pasitikėjo. Visos itin slaptos operacijos, ypač susijusios su agentų smogikų būrių panaudojimu, būdavo slepiamos nuo stribų.

Bene dažniausiai stribai su kariuomene veikdavo kartu operacijose, kuriose dalyvaudavo šimtai, kartais tūkstančiai karių. Bet ir tada jie beveik visuomet būdavo išdėstomi apsupties žiede.

Net ir tais 1945 m. mėnesiais, kai Lietuvoje buvo palyginti nedaug vidaus kariuomenės, ji surengdavo daugiau išpuolių prieš partizanus negu stribai. Tai aiškėja iš operatyvinių suvestinių, kurias M. Suslovui siuntė J. Bartašiūnas. Tų metų lapkričio 1 d. buvo surengta 18 čekistinių karinių operacijų. Iš jų 25-asis šaulių pulkas Panevėžio operatyviniame sektoriuje Panevėžio aps. įvykdė 2 operacijas, Rokiškio aps. - 1; Utenos sektoriuje Utenos aps. - 1 operaciją įvykdė stribai, 1 - 137-ojo šaulių pulko kariškiai, Švenčionių aps. 2 operacijas surengė kariškiai. Kauno sektoriuje tą dieną visas operacijas įvykdė 298-ojo šaulių pulko kariškiai: Kauno aps. - 1, Kėdainių - 3, Raseinių - 2. Šiaulių sektoriuje Šiaulių aps. kariškiai surengė 2 operacijas, Vilniaus sektoriuje Trakų aps. 266-asis šaulių pulkas - 2 operacijas. Lapkričio 17 d. Panevėžio aps. 25-asis šaulių pulkas surengė 2 operacijas, tas pats pulkas Biržų aps. - 1, Rokiškio - 2 ir 1 operaciją įvykdė stribai. Utenos aps. stribai surengė 2 operacijas, Zarasuose - 1. Kėdainių aps. 298-ojo šaulių pulko kariškiai įvykdė 1 operaciją, Alytaus aps. stribai - 1 operaciją. Lapkričio 21 d. Ukmergės ir Zarasų aps. stribai surengė po 1 operaciją, Kauno, Rokiškio ir Alytaus aps. - kariškiai po 1 operaciją, Marijampolės aps. pasieniečiai - 1 operaciją. Gruodžio 11 d. Panevėžio aps. operaciją vykdė kariškiai kartu su stribais; Kauno, Kėdainių, Raseinių ir Trakų aps. kariškiai surengė po 1 operaciją, Marijampolės ir Vilkaviškio aps. po 1 operaciją įvykdė operatyvininkai. Šiaulių aps. 1 operaciją įvykdė neaišku kas[45]. Taigi per keturias dienas iš viso

[44] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, l. 215.

[45] LYA, f. 1, ap. 3, b. 16/58, l. 6-10, 83, 99-103, 192-200.

įvykdyta 42 operacijos. Iš jų 30 operacijų įvykdė kariškiai, 8 - stribai, 1 - kariškiai kartu su stribais, 2 - operatyvininkai, 1 - pasieniečiai ir 1 neaišku kas. Tad 1945 m. pabaigoje net ir palyginti negausios kariškių pajėgos įvykdė apie 70 proc. visų prieš partizanus nukreiptų operacijų.

Įdomu, kad tuo laikotarpiu, t. y. 1945 m. pabaigoje, net pagal čekistinę statistiką, kuri visada buvo linkusi meluoti, tiek vienos, tiek kitos pusės nuostoliai buvo apylygiai. Antai lapkričio 1 d., kai Lietuvoje buvo surengta 17 operacijų, partizanai nukovė 5 ir nusivedė 2 raudonuosius. Jų pačių žuvo 3, suimta 10. Lapkričio 10 d. partizanai nukovė 8, nusivedė 5, sužeidė 3, iš jų po vieną milicininką, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką, partorgą, komsorgą, paruošų agentą, „valstietį"*, 2 NKVD karius (vieną Sužeidė), 4 stribus (3 nusivedė, o vieną sužeidė). Partizanų per operacijas žuvo vienas, 2 buvo paimti į nelaisvę. Lapkričio 11 d. partizanai nukovė 8, iš jų apylinkės pirmininką, „valstietį" ir 6 stribus, sužeidė 3 stribus. Surengus 5 operacijas, tą dieną žuvo 1, gyvi buvo paimti 3- partizanai. Lapkričio 21 d. partizanai nukovė 9, iš jų
2 kariškius, po vieną stribų paramos grupės narį ir karinio komisariato darbuotoją, 3 „valstiečius" ir 2 legalizavusius partizanus, sužeidė 3 NKVD darbuotojus[46]. Taigi šie duomenys rodo (jie paimti iš M. Suslovui siųstų operatyvinių suvestinių), kad tuo metu raudonųjų kartais žūdavo daugiau negu partizanų.

Iškilus mažiausiam pavojui, stribai puldavo ieškoti kariškių paramos. Labai tipiškai jie elgėsi 1948 m. rugpjūčio 26 d. Lazdijų apskrities Želbėkių (?) kaime. Prieš tai 34-ojo šaulių pulko 2-ojo bataliono kariai su stribais ieškojo partizanų, o radę tik negyvenamą bunkerį, išsiskyrė. 20 stribų toliau šukavo vienkiemius ir nedidelius miškelius. Minėtame kaime neva iš Gutauskų sodybos juos apšaudė partizanai ir stribą V. Jagusinską sužeidė. Tada stribai apsupo sodybą ir raketa išsikvietė netoliese esančius 120 karių, kurie atskubėję apšaudė sodybą, nušovė ūkio šeimininkę ir 6 žmones sužeidė. Ūkyje partizanų nerado[47]. Taigi

* Juos partizanai baudė už tai, kad dirbo žmonių grupei, agentais arba buvo okupantų apginkluoti ir priklausė kuriai nors jų sukurtai ginkluotų

[46] LYA, f. 1, ap. 3, b. 16/58, l. 51, 54, 99-100.

[47] Ibid., b. 1229, l. 2.

20 stribų nesiryžo kovoti su partizanais, kurių galėjo būti ne daugiau kaip 2-4.

1950 m. liepos 25 d. MGB 3-iojo skyriaus viršininkas S. Židko išsiuntinėjo raštą su „teigiamos" stribų veiklos aprašymais. Kelis iš tų „teigiamų" darbų stribai buvo nuveikę kartu su kariškiais. Tų metų gegužės 27 d. kariuomenė, stribai ir milicininkai Telšių rajono Kalnėnų kaime vykdė operaciją. Partizanai buvo aptikti 100 m atstumu nuo partizanų ryšininko Šaulio namų, su jais buvo ir dvi šeimininko dukros, kurios bėgančios buvo sulaikytos. Partizanai priešinosi, 3 buvo sužeisti, o ketvirtą nušovė Ubiškės stribai savo teritorijoje[48].

Kartais kariškiams, visada skubėjusiems stribams padėti, tai baigdavosi nesėkmingai. 1950 m. sausio 15 d. 5 val. MBG Panevėžio valsčiaus poskyrio 15 stribų Venclaviškio (4 km į rytus nuo Panevėžio) viensėdyje aptiko du partizanus. Per susišaudymą partizanai sužeidė du stribus. Apskrities skyriaus viršininkas 4-osios šaulių kuopos paprašė 10 karių, kurie, vadovaujami ltn. Deševojaus, į mūšio vietą atvyko 7 val. ir apsupo sodybą. Susišaudant užsidegė namas. Partizanai nušovė eilinį Algibišovą, sužeidė snaiperį grandinį Buzmakovą, iššoko pro namo langą ir dingo miške[49]. Tikriausiai ir šiuo atveju partizanai išsigelbėjo todėl, kad veržėsi toje vietoje, kur buvo išsidėstę stribai.

Be abejo, bendra stribų ir čekistinės kariuomenės veikla dažniausiai būdavo sėkminga. Viename iš NKVD Alytaus apskrities skyriaus viršininko mjr. P. Černyšovo pranešimų J. Bartašiūnui rašoma apie itin sėkmingą 35 Simno, stribų ir 94-ojo pasienio būrio dviejų užkardų (užkardoje - 30-40 karių) operaciją 1945 m. vasario 21 d., kai buvo sunaikinta Kušlio partizanų grupė. Iš kelių agentų buvo gauta žinia, kad partizanai renkasi miške šalia Bambininkų, Aleknonių ir Žuvintų kaimų. Jie buvo užklupti Lipoko vienkiemyje, aplink kurį, matyt, plytėjo laukai, ir tai nulėmė partizanų būrio likimą. 32 partizanai žuvo, vienas sužeistas pateko į nelaisvę ir tik 3 pavyko pralaužti apsuptį (dažniausiai taip atsitikdavo tada, kai dėl išdavystės partizanai būdavo užklumpami netikėtai, mūšiui netinkamoje vietoje). Raudonųjų nuostoliai buvo

[48] Ibid., b. 370, I. 64.

[49] Ibid., b. 357, i. 43.

labai menki - sunkiai sužeistas buvo tik seržantas. Partizanų lavonai dvi dienas „buvo atpažįstami Simno aikštėje". Pas nukautus partizanus rasta daug dokumentų iš Miroslavo valsčiaus, tad padaryta išvada, kad ši grupė dalyvavo vasario 12 d. užimant Miroslavą. Iš partizanų buvo paimta 8 rankiniai kulkosvaidžiai (iš jų 7 vokiški), 20 šautuvų, 18 automatų, 5 pistoletai, 20 granatų ir t. t. P. Černyšovas gyrė visus raudonuosius karius, ypač stribų bataliono štabo viršininką Kvedaravičių, OBB operatyvinį įgaliotinį Selivakovą ir stribus Zdanevičių, Pukūną ir Urajukovičių. Jo teigimu, tas partizanų būrys rengėsi pulti Simną[50].

Štai kokių duomenų pavyko rasti apie kariuomenės ir stribų įvairiausio tipo būrių, dalyvavusių išpuoliuose prieš partizanus; skaičių 1950 m. pabaigoje. Rugpjūčio 9 d. Panevėžio rajone veikė 3, operatyvinės kariuomenės grupės, jose - 70 karių, ir 4 stribų grupės, jose - 25 žm. 13 d. tame pat rajone veikė 3 stribų grupės, jose - 26 žm. 17 d. Ramygalos r. veikė 2 stribų grupės, jose - 13 žm., ir 12 kareivių 1 grupė. 23 d. Kupiškio r. veikė 2 stribų grupės ir 1 kareivių grupė. Rugsėjo 7 d. Panevėžio r. veikė 3 operatyvinės kariškių grupės, jose - 24 žm., ir 3 stribų grupės, jose - 24 žm. 11d. Ramygalos r. veikė 2 kariuomenės grupės, jose - 20 žm., ir 4 stribų grupės, jose - 32 žm. 19 d. Panevėžio r. veikė 3 grupės, jose -
18 žm. 21 d. Šiaulių r. veikė 2-ojo šaulių bataliono 5 sekretai ir RPG, juose - 22 kariai, ir 3 stribų grupės, jose - 26 žm. 23 d. Ramygalos r. veikė 17 kariškių 1 grupė ir 3 stribų grupės, jose - 21 žm. 29 d. Panevėžio r. veikė 15 karių 1 grupė ir 2 stribų grupės, jose - 19 žm.[51] Kokias išvadas galima padaryti lyginant šiuos Vidurio Lietuvos rajonų duomenis (panašiai tuo metu buvo ir visoje Lietuvoje) su partizaninio karo pradžios duomenimis? Žinant, kad partizaninio karo pradžioje apie 70 proc. visų išpuolių prieš partizanus vykdė kariškiai, galima daryti išvadą, kad minėtuose rajonuose tam tikru metu veikė 17 kariškių grupių ir 29 stribų grupės, taigi stribų grupių beveik du kartus daugiau. Kitas ryškus pokytis - kovotojų skaičius grupėse. Pirmaisiais pokario metais stribams buvo griežtai draudžiama veikti mažesnėmis negu 10-15 žmonių grupėmis, o
1950 m. būdavo veikiama ir tik po 5-6.

[50] LYA, f. 1, ap. 3, b. 804, I. 7-10.

[51] Ibid., ap. 16, b. 911, I. 75-215.

Vienoje iš 1951 m. pažymų pateikti tokie duomenys. Tų metų liepos mėn. 1023 operacijose stribai dalyvavo 13 631 darbo dieną. Be to, 15 303 darbo dienas stribai dalyvavo 2260 RPG, pasalose ir sekretuose. Kartu su kariuomene stribai veikė 4857 kartus[52]. Taigi kartu su kariuomene operatyvinėse kovinėse priemonėse dalyvavo tik apie 17 proc. stribų. Kitoje pažymoje rašoma, kad 1951 m. įvairiose kovinėse priemonėse stribai dalyvavo 134 681 kartą, o kartu su vidaus apsaugos kariais - 34 269 kartus[53]. Šie duomenys rodo, kad tais metais karinėse operacijose kartu su kariuomene dalyvavo per 25 proc. stribų. Tuo tarpu Šiaulių srities stribų 1952 m. kovinės veiklos duomenimis, tik 13 proc. stribų dalyvavo kovinėse operacijose kartu su kariškiais. 1952 m. sausio mėn. stribai surengė 1072 operacijas, kuriose dalyvavo 11 010 stribų, jie buvo išsiuntę 2147 įvairaus tipo kovinius būrius, kuriuose dalyvavo 15 092 stribai. Kartu su kariuomene operacijose dalyvavo 3737 stribai[54]. Vadinasi, 1952 m. sausio mėn. tik 14 proc. stribų veikė kartu su kariuomene. Nors ir nepavyko rasti ankstesnių metų duomenų apie bendrą stribų ir kariuomenės veiklą, bet, matyt, toje veikloje dalyvavo ne daugiau kaip 20 proc. stribų. Apie 80 proc. jų kovinėse operacijose veikdavo savarankiškai, vadovaujami operatyvininkų, kurie ir buvo jungiamoji grandis tarp jų ir kariuomenės.

Kartais į operacijas kartu su kariuomene būdavo sukviečiami kelių rajonų stribai. 1951 m. gegužės 15 d. jungtinis 110 stribų būrys iš Rietavo, Skaudvilės, Šilalės, Šilutės ir Tauragės rajonų kartu su kariuomene dalyvavo operacijoje prieš Kęstučio apygardos partizanus į šiaurę nuo Tauragės. Tos operacijos metu buvo nukauta 13 partizanų, iš jų 5 nukovė Šilutės stribai[55].

Palyginamieji duomenys. Įvairių kraštų partizanų kovos su savų kolaborantų vietinėmis ginkluotomis formuotėmis palyginamųjų duomenų turime nedaug ir tik 1946 m. Tų metų suvestinėje, kurią sudarė SSRS MVD GUBB operatyvinio skyriaus 3-iojo poskyrio darbuotojai, skiltyje „Naikintojų grupių užpuolimai ir jų nuginklavimas" pateikiami tokie skaičiai. Tais metais visose šaly-

[52] Ibid., ap. 3, b. 385, I. 99.
[53] Ibid., ap. 10, b. 129, I. 327.
[54] Ibid., ap. 3, b. 403, I. 44.
[55] Ibid., b. 392, I. 160.

se, kuriose vyko ginkluotas pasipriešinimas sovietų okupacijai, tokių užpuolimų ir nuginklavimų buvo 379. Iš jų 14 - Estijoje (3,7 proc.), 60 - Latvijoje (16 proc.), 101 - Lietuvoje (26,7 proc.) ir 204 - Ukrainoje (54 proc.). Nė karto naikintojai nebuvo užpulti Vakarų Gudijoje[56]. Tai maždaug atitinka įvairių šalių bendrą kovos mastą tais metais (buvo kaunamasi ne tik su naikintojų būriais, bet ir su vidaus kariuomene, milicija bei ginkluotais aktyvistais, puolamos sovietinės valdžios įstaigos ir įtvirtinimo punktai, miesteliai, naikinami šnipai, kolaboruojantys asmenys ir t. t.). Pažymėtina, kad daugelyje išvardytų šalių su naikintojų formuotėmis aktyviausiai buvo kovojama 1946 m. pirmame pusmetyje. Lietuvoje pirmą tų metų ketvirtį stribai buvo užpulti 49 kartus, antrą - 38, trečią - 14, o ketvirtą - nė karto. Sunku patikėti, kad tų metų spalio, lapkričio ir gruodžio mėn. mūsų partizanai nė karto nebūtų puolę stribų. Matyt, tokius duomenis lėmė čekistinės statistikos vingrybės. Šiaip ar taip, antrame 1946 m. pusmetyje stribai buvo puolami silpniau. Tai aiškintina ne vien tuo, kad mažesnėmis grupelėmis išsiskirsčiusiems partizanams buvo rizikinga pulti stribus, kurie tuo metu dažniausiai pasirodydavo 15-20 žmonių ir didesniais būriais. Surinkti didesnę grupę vyrų pasaloms ar puolimui nebuvo lengva. Svarbiausia priežastis, kodėl 1946 m. antroje pusėje sumažėjo stribų puolimų, buvo ta, kad tų metų pavasarį Lietuvoje buvo įkurta 200 pastovių vidaus kariuomenės ir pasieniečių įgulų, už kurių stribai galėjo pasislėpti ir jaustis saugūs. Partizanams pulti miestelius jau pasidarė pavojinga. Pažymėtina, kad visiškai tokia pat padėtis buvo Estijoje ir Vakarų Ukrainoje - 1946 m. antroje pusėje naikintojai tose šalyse buvo puolami mažiau: Estijoje tada ginkluotas pasipriešinimas jau silpo, o Ukrainoje, ko gero, tuo metu galėjo būti išdėstytos vidaus kariuomenės įgulos.

1946 m. pirmame pusmetyje Estijoje naikintojų batalionus partizanai puolė 14 kartų, antrame pusmetyje - nė karto; Ukrainoje atitinkamai 129 ir 75 kartus. Tuo tarpu Latvijoje visus metus naikintojų batalionų kariai buvo puolami maždaug tolygiai: pirmą ketvirtį - 9 kartus, antrą - 18, trečią - 22, ketvirtą - 11 kartų[57]. Tokį

[56] Rusijos valstybinis karo archyvas (toliau - RVKA), f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 16.

[57] Ibid., l. 11, 12, 13, 15.

nuoseklumą sunku paaiškinti. Aišku tik tai, kad Latvijoje 1946 m. valsčių centruose vidaus kariuomenės įgulų nebuvo įkurta.

Čekistų dokumentai apie stribų kovas. Čekistinės įvairaus lygio įstaigos, kaip ir visa sovietinė sistema, buvo gerokai subiurokratėjusios ir kurpė begalę dokumentų. Nemažai jų kartojosi, buvo rašomi tik imituojant veiklą. Ne išimtis ir stribų veiklai skirti dokumentai.

Kaip žinome, į Rytprūsius išvedus dalį NKVD kariuomenės, partizanai pradėjo pulti ne tik stribus, bet ir likusią kariuomenę, užiminėti valsčių centrus. Todėl 1945 m. vasario 14 d. J. Bartašiūnas visiems NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo anksčiau minėtą telegramą, kurioje įsakė: 1) visus valsčių stribų būrius laikyti kareivinėse ir tik dieną trečdalį jų išleisti apsirūpinti maistu; 2) stribams visą parą saugoti būrio, NKVD apskričių ir valsčių skyrius bei poskyrius, partijos apskričių komitetų, vykdomųjų komitetų ir valsčių vykdomųjų komitetų būstines, patruliuoti apskričių ir valsčių centruose; 3) operacijose dalyvauti ne mažesniais kaip 10-15 žmonių būriais.

Kaip žinome, LKP(b) CK biuras šį komisaro įsakymą tų metų kovo 23 d. atšaukė pabrėždamas, kad visus stribus laikyti kareivinėse, atitraukus juos nuo savų ūkių, buvo klaidingas sprendimas. Biuro nutarime, kurį sudarė 8 paragrafai, dar nurodyta J. Bartašiūnui pasirūpinti, kad stribams nevadovautų pašaliniai žmonės, kad operacijos būtų vykdomos tik gerai joms pasirengus ir joms vadovautų NKVD. Duotas nurodymas, kad valsčių vykdomieji komitetai stribams teiktų pastotes[58].

Praėjus kelioms dienoms po minėtos telegramos išsiuntimo, J. Bartašiūnas vasario 16 d. išleido direktyvą, kurioje nurodoma imtis dar ir kitų veiksmų. Saugoti NKVD, NKGB apskričių skyrius, partijos apskričių komitetus ir vykdomuosius komitetus turėjo ne tik atviri, bet ir slapti sargybiniai. Turėjo būti patikrinti tiek operatyvininkų, tiek stribų ginklai ir ar mokama jais naudotis. J. Bartašiūnas nurodė sudaryti veiklos planus tam atvejui, jei būtų puolami apskričių ir valsčių centrai. Planuose turėjo būti numatyti aktyvūs veiksmai prieš

[58] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 44, 72.

puolančiuosius. Tuo tikslu nurodyta NKVD organų darbuotojams ir stribams surengti 2-3 pratybas, kuriose būtų mokomasi atremti puolimą, ypač kreipiant dėmesį į tai, ar skubiai susirenkama paskelbus pavojų, kaip sąveikauja atskiros grupės ir padaliniai, ar vadovaujantieji tiksliai žino savo vietą ir užduotis. J. Bartašiūno manymu, kadangi prie apskrities KPZ susirenka didelės minios žmonių, norinčių perduoti maisto suimtiesiems, ir tuo pasinaudodami partizanai gali pulti NKVD būstines, todėl maistas turi būti priimamas kitoje vietoje, toliau nuo apskrities skyriaus, valsčiaus poskyrio ir KPZ. Jis perspėjo, kad partizanai gali veržtis į centrus persirengę raudonarmiečiais, todėl NKVD viršininkai turi atidžiai tikrinti kariškių būrių dokumentus. Direktyvoje pabrėžiama, kad NKVD ir Raudonosios armijos karių vadams įsakyta kariškiams išduoti dokumentus, kuriuose būtų nurodyta, kur jie vyksta ir kieno dispozicijon[59]. Taigi čekistai rimtai ruošėsi atremti ne tik valsčių, bet ir apskričių centrų puolimus. Nors partizanai, išskyrus Biržus, kitų apskričių centrų nėra puolę, tokią galimybę čekistai pripažino.

Vyriausias stribų vadas OBB viršininko pavaduotojas pplk. I. Eismontas 1945 m. kovo mėn. NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo dokumentą, pavadintą „Ypatingų įvykių vietinėse formuotėse, apie kuriuos būtina siųsti skubius pranešimus LSSR NKVD, sąrašas". „Ypatingi įvykiai" buvo tokie: 1) vietinių formuočių kovotojų išdavystės; 2) susidūrimai tarp vietinių formuočių ir NKVD kariuomenės bei Raudonosios armijos padalinių (būrių), neatsižvelgiant į tai, buvo ar ne nuostolių iš tos ar kitos pusės; 3) vietinių formuočių kovotojų ginklų bei šovinių grobimo ir pametimo atvejai; 4) vietinių formuočių kovotojų nerūpestingumo, bailumo ir nesumanumo atvejai, kai dėl to buvo pralaimėta, žuvo kovotojai ir patirta saugomų objektų nuostolių; 5) masiniai tarnybiniai pažeidimai, atsisakymas dalyvauti karinėse operacijose ir kiti nusižengimai bei nusikaltimai, dėl kurių buvo tardoma ir priimami NKVD vadovybės sprendimai[60]. Beje, šie nurodymai galiojo visą partizaninio karo laikotarpį, tik vėliau jie buvo detalizuojami.

Matyt, tuo metu, kai Maskva dar nevisiškai suvokė mūsų partizaninio karo mastus, stribams buvo ketinama pavesti ir tokių

[59] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 46-47.

[60] Ibid., 1. 58.

darbų, kurių jie niekada nedarė. Antai I. Eismontas 1944 m. lapkričio 27 d. nusiuntė LSSR NKVD kelių valdybos viršininkui tokį raštą: „Remdamasis gautais iš SSRS NKVD nurodymais naikintojų batalionams perimti saugoti svarbių kelių ir geležinkelių tiltus, turinčius gynybinę reikšmę, prašau Jus leisti LSSR NKVD naikintojų batalionų štabo instruktoriui leitenantui drg. Sinycinui surinkti duomenis apie gynybinių kelių svarbiausius tiltus, nurodant jų buvimo vietą"[61]. Gal labai trumpą laiką stribai ir mėgino kai kuriuos tiltus saugoti, bet duomenų apie šį jų darbą nepavyko rasti. Nuo 1945 m. iki 1951 m. svarbiausius Lietuvos tiltus, tiek geležinkelių, tiek automobilių, saugojo MVD (NKVD) 14-ajai divizijai priklausęs 211-asis geležinkelių apsaugos pulkas. 1946 m. šis pulkas turėjo apie 2 tūkst. karių.

Naikintojų batalionų kovotojai savo veiklos pradžioje Lietuvoje turėjo dar vieną užduotį - vadovaujami OBB gaudyti vengiančius tarnybos Raudonojoje armijoje ir iš jos dezertyravusius vyrus. Šią užduotį jiems dar 1944 m. sausio 24 d. potvarkiu pavedė SSRS naikintojų batalionų štabo viršininkas P. Trofimovas[62]. Ją stribai vykdė labai uoliai. Dauguma besislapstančiųjų nuo ėmimo į RA ir dezertyrų buvo beginkliai, todėl su jais buvo nesunku susidoroti. Besislapstančių nuo ėmimo į RA vyrų gaudynėse stribai noriai ir aktyviai dalyvavo.

1945 m. kovo 23 d. P. Kapralovas apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo stribų operatyvinės tarnybinės ir kovinės veiklos apžvalgą. Joje pateikė keletą nelabai įtikimų pavyzdžių: neva Leliūnuose (Utenos aps.) 13 stribų sausio mėn. viename mūšyje nukovė 12 partizanų, o 47 paėmė į nelaisvę (t. y. vienas stribas kovėsi daugiau kaip su 4 partizanais ir laimėjo; iš tikrųjų stribai, matyt, iššaudė ir suėmė beginklius, nuo ėmimo į kariuomenę besislapstančius vyrus, o paskelbė, kad kovojo su partizanais). P. Kapralovas aptarė ir stribų veiklos trūkumus: į stribus įsiskverbia abejotini žmonės; stribų būriuose drausmė pakrikusi, planai nesudaromi; stribų kareivinės saugomos, tačiau sargyba netikrinama, todėl sargybiniai dažnai išsivaikščioja savo reikalais ir kai kur visą parą kareivinės lieka be apsaugos; į operacijas stribai išeina nedideliais

[61] Ibid., 1. 38.

[62] Ibid., b. 97, 1. 32.

būriais, žvalgybos nesiunčia, todėl dažnai patenka į pasalas. Iš 15 pasiūlymų paragrafų dalykiškesni keli: patikrinti stribus, įtartinus išmesti; ne mažiau kaip 2/3 stribų laikyti kareivinėse (šis dokumentas pasirašytas tą pačią dieną, kai LKP(b) CK biuras atšaukė nurodymą visus stribus laikyti kareivinėse); sargyba, postai, pasalos - būtini; ruoštis užpuolimui, numatyti ugnies taškus, perspėjimo signalus, atsitraukimo kelius; į operacijas siųsti ne mažiau kaip 12 (ištaisyta į 15)-20 stribų; judėti priekyje ir abipus turint žvalgų; stribų mokymui pasitelkti NKVD kariuomenės karininkus ir seržantus[63].

Čekistų vadams kėlė nerimą tai, kad nemažai stribų žūdavo dėl nemokėjimo elgtis, dėl taktinio neraštingumo, todėl jie nuolat primindavo elementaraus elgesio kovos sąlygomis taisykles. 1945 m. gegužės 1 d. (net per didžiausias sovietines šventes dirbta!) P. Kapralovas visiems NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo tokio turinio telegramą: „Nors vietose turite Lia[udies] komis[ariato] 45 03 23 d. nurodymus Nr. 00594, LSSR NKVD 45 03 26 d. įsakymą Nr. 0021 ir nemažai kitų potvarkių, draudžiančių į įvairias operacijas siųsti naikintojų grupes, mažesnes kaip 10-15 žmonių, kai kuriose apskrityse šie nurodymai nevykdomi, todėl yra kovotojų nuostolių. Patvirtinu, kad būtina vykdyti anksčiau duotus nurodymus"[64].

Komunistai ypač jautriai reagavo į visokias priešiškumo apraiškas jų švenčių - gegužės 1-osios, spalio perversmo ir kt. - metu. Taip buvo nuo pat pirmųjų okupacijos metų iki Sovietų Sąjungos sugriuvimo. Rengdamiesi 1945 m. gegužės 1-osios šventei, J. Bartašiūnas ir A. Guzevičius išleido 13 paragrafų direktyvą apie tai, kokių reikia imtis priemonių, kad sovietinė šventė vyktų be incidentų. 1 paragrafe nurodoma suimti visus, kurie „įtariami terorizmu, diversijomis, sukilimo organizavimu, antisovietinių lapelių platinimu, taip pat aktyvius antisovietinių nacionalistinių formuočių ir banditų gaujų narius"; kituose trijuose kalbama apie agentus, nurodoma dažniau rinkti iš jų žinias, verbuoti naujus, o turimus geriau instruktuoti ir t. t. Direktyvoje nemažai kalbama ir apie stribus. Jiems keliamos tokios užduotys: kartu su kariuomene če-

[63] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 65-66.

[64] Ibid., l. 86.

kistinėse kariuomenės operacijose triuškinti „gaujas", saugoti apskričių ir valsčių centrus, kartu su milicija saugoti demonstracijas ir iškilmingus susirinkimus. Nurodyta, kad visi stribai kartu su operatyvininkais ir milicininkais nuo balandžio 28 d. turi būti kareivinėse, visą parą jie ir milicininkai turi budėti telefono ir telegrafo stotyse, radijo centruose, elektros stotyse ir panašaus svarbumo objektuose[65]. Apskritai ši direktyva vertintina kaip itin prastai parašytas, nelabai logiškas dokumentas, prigrūstas nelygiaverčių dalykų. Tokių dokumentų, kuriuose išvardijamos visokios neįvykdomos užduotys, čekistų vadovybė sukurpė gana daug. 1945 m. rengiantis minėti 28-ąsias spalio perversmo metines, direktyvą visoms čekistinėms pajėgoms (nuo ministro iki stribo) pasirašė NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvoje I. Tkačenka. Jis įsakė suintensyvinti darbą su agentais, užverbuoti daug naujų agentų, „dirbti" su asmenimis, įtariamais galint pasikėsinti ir platinti atsišaukimus. Direktyvoje nurodoma pulti partizanus, saugoti partinius ir sovietinius veikėjus, Raudonosios armijos, NKVD, milicijos ir stribų jėgomis patruliuoti apskričių ir valsčių centrų gatvėse, ypač naktį, saugoti tiltus ir kt. pažeidžiamus objektus, o nuo lapkričio 5 iki 10 d. visus operatyvininkus, milicininkus ir stribus laikyti kareivinėse[66]. Panašios direktyvos bei nurodymai buvo rašomi prieš kiekvienas sovietines šventes iki pat 1991 m. Sovietinės sistemos inercija buvo didžiulė.

1945 m. liepos 2 d. J. Bartašiūnas visiems NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo nelabai dalykišką raštą (matyt, irgi daugiau apsidraudimo tikslais), kuriame dėstė, jog daugiausia stribų žūsta vykdydami operacijas nedidelėmis grupėmis ir lydėdami suimtuosius. Jis pabrėžė, kad, be žuvusių stribų, nemenkas nuostolis yra ir prarasti jų ginklai, kuriuos „pagrobia banditai". J. Bartašiūno nuomone, kadangi dažniausiai tai įvyksta dėl prasto stribų kovinio pasirengimo, būtina kelti jų budrumą, o kiekvieną nemokšiško elgesio ir bailumo atvejį, sužlugdytas operacijas aptarti su stribais, pateikiant teigiamų pavyzdžių. Žuvusių stribų populiarumui didinti komisaras įsakė organizuoti iškilmingas jų laidotuves, teikti socialines garantijas jų šeimoms, tvarkyti jų ka-

[65] Ibid., I. 93.

[66] Ibid., ap. 18, b. 64, l. 84.

pus ir t. t. J. Bartašiūnas reikalavo apie kiekvieną stribą, žuvusį partizanams puolant, atsiųsti jam specialų pranešimą, kuriame būtų aprašytos visos žuvimo aplinkybės ir pateikti žuvusiojo bei jo šeimos duomenys[67]. Beje, šis nurodymas - pranešti apie kiekvieną partizanams puolant žuvusį stribą - galėjo būti viena iš priežasčių, kodėl apskrityse ir valsčiuose buvo slepiami tikrieji stribų nuostoliai.

1945 m. spalio 7 d. partizanų Tauro apygardos štabas išleido įsakymą Nr. 3, kuriame rašoma, kad išvedus iš Lietuvos kariuomenę (iš tikrųjų tuo metu buvo pradėti išformuoti devyni Lietuvoje veikę pasienio pulkai), reikia pradėti didelį partizanų puolimą prieš aktyvistus, užiminėti miestus ir miestelius, išvaduoti suimtuosius ir t. t. ir šitaip „sudaryti regimybę, kad kova už sovietų valdžios nuvertimą nenutraukta". Šis dokumentas pateko į čekistų rankas ir išprovokavo I. Tkačenką lapkričio 3 d. išleisti direktyvą NKVD operatyvinių sektorių ir apskričių skyrių viršininkams. Joje nurodoma: 1) jei remiantis agentų ir suimtųjų duomenimis kuris nors žmogus įtariamas ryšiais su partizanais, jį reikia nedelsiant suimti; 2) turėti informatorių tarp partizanų, jų rėmėjų ir legalizavusiųjų partizanų; 3) saugoti kalėjimus, KPZ, sovietines įstaigas ir NKVD-NKGB pastatus; 4) prie kalėjimų, KPZ naktimis rengti pasalas, sekretus, patruliuoti valsčių centruose;
5) kariuomenę aktyviau panaudoti prieš partizanus[68].

I. Tkačenkos direktyvos nurodymus pakartojo operatyvinių sektorių viršininkai. Antai Kauno sektoriaus viršininkas plk. Ivanas Veselovas NKVD apskričių skyrių viršininkams rašė, jog nacionalistinio pogrindžio centrai gavo nurodymus nuo 1945 m. gruodžio
1 d. pulti valsčių centrus, ir nurodė, ką reikia daryti. Iš esmės tai buvo I. Tkačenkos nurodymų pakartojimas.

Tas pats I. Veselovas lapkričio pabaigoje išsiuntė raštą Raseinių NKVD apskrities skyriaus viršininkui plk. J. Sinycinui ir NKGB apskrities skyriaus viršininkui kpt. Georgijui Gričmanovui, kuriame rašė, jog toje apskrityje partizanai lapkričio 1-20 d. nušovė, nusivedė ar sužeidė 18, pasak jo, „žemesnio partinio aktyvo, liaudies gynėjų būrių kovotojų, mūsų organų darbuotojų", tuo tarpu

[67] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, 1. 96-97.

[68] Ibid., ap. 18, b. 64. I. 107-108.

partizanų nukauta ir suimta tik 6. Iš čekistų vadams įprastinių nurodymų, „ką daryti" (pagerinti darbą su agentais, aktyviau panaudoti kariuomenę ir stribus bei pan.), išsiskiria toks: „Banditų reikalams išgvildenti ir jų paieškai panaudoti sulaikytus ir legalizavusius banditus, juos demaskuoti ir panaudoti kaip palydovus likviduojant gaujas"[69]. Komunistai ir čekistai nepripažino garbingo pasitraukimo iš kovos. Legalizavusius vyrus jie tik laikinai palikdavo ramybėje, o vėliau dauguma iš tų, kurie nesutiko tapti išdavikais, buvo suimti ir teisiami.

Kaip minėta, dauguma stribų nebuvo itin kovingi. Štai ką rašė P. Kapralovas, informuotas apie stribų bailumą ir neryžtingumą puolant partizanus Salako (Zarasų aps.) valsčiuje: „Pastaruoju metu konstatuojama daug atvejų, kai liaudies gynėjai, susidūrę su banditais, nestoja į mūšį, o išsibėgioja". Jis reikalavo kuo skubiau rengti užsiėmimus „liaudies gynėjų" būriuose, aiškinti jiems, kad bailumas yra tolygus išdavystei, ir grasino, jog bailiai bus perduodami teismui[70].

I. Tkačenka 1945 m. gruodžio pabaigoje išsiuntinėjo raštus ne tik NKVD sektorių ir apskričių skyrių viršininkams, bet ir LSSR NKVD karo tribunolo pirmininkui ir prokurorui. Konstatavęs, kad kai kurie stribai ir aktyvistai nesipriešindami partizanams atiduoda ginklus ir šovinius, įsakė iki 1946 m. sausio 1 d. iš visų žmonių, kuriems išduodami ginklai (išskyrus NKVD-NKGB ir milicijos darbuotojus), gauti parašus ir įspėti, kad tie, kurie atiduos ginklus partizanams be pasipriešinimo, bus suimti ir perduoti kariuomenės teismui. I. Tkačenka aiškino, kad suimti ir atiduoti kariuomenės teismui galima turint partijos apskrities komiteto leidimą[71].

Partizanų veiksmus labai sukaustydavo atėjusi žiema, šviežiai iškritęs sniegas (pokario metais žiemos Lietuvoje buvo ilgos ir gausios sniego). Tuo metu čekistams net nereikėdavo pėdsekių šunų. Štai kokią šifrotelegramą savo sektoriaus NKVD apskričių skyrių viršininkams 1945 m. lapkričio 30 d. išsiuntinėjo P. Kapralovas: „Iškritus sniegui, daugiau dėmesio skirkite kariuomenės ir liaudies gynėjų operacijoms banditų pėdsakais. Operacijose daly-

[69] Ibid., b. 22, 1. 152, 153.
[70] Ibid., b. 39, I. 219.
[71] Ibid., b. 22, 1. 191.

vaujantiems liaudies gynėjams turi vadovauti būrių vadai arba operatyvinis darbuotojas. Perspėju, kad jums tenka atsakomybė už patirtus nuostolius, jeigu jie patirti vykdant blogai organizuotas operacijas arba dėl bailumo"[72].

Stribų veiklą gerokai išjudino A. Sniečkaus 1945 m. rugpjūčio 31 d. slaptas laiškas partijos apskričių sekretoriams, kuriame jiems kartu su NKVD ir NKGB apskričių skyrių viršininkais nurodyta sudaryti partizanų grupių likvidavimo planą. Laiške buvo trys skyriai: 1) operatyvinis čekistinis darbas; 2) naikintojų būrių stiprinimas ir 3) apie partinio politinio darbo gerinimą. (Plačiau apie šį laišką žr. skyriuje „Stribų būrių formavimas".)

Kaip žinome, 1946 m. kovo-balandžio mėn. daugelyje apskričių ir valsčių centrų įkūrus pastovias 4-osios šaulių divizijos įgulas, stribai kovoje su partizanais dalyvavo dar mažiau. Tai netrukus pastebėjo ir čekistų vadai. SSRS MVD ministro pavaduotojas A. Apolonovas 1946 m. spalio 14 d. direktyvoje rašė: „Liaudies gynėjų batalionai visiškai nesukomplektuoti ir operacijose aktyviai nepanaudojami. Karinis ir politinis karių parengimas vykdomas blogai". Pasak A. Apolonovo, tarp stribų yra daug tokių, kuriuos užverbavo partizanai. Jis įsakė per mėnesį visus stribus patikrinti ir siųsti juos į kovą. Jam pritarė ir P. Kapralovas. 1946 m. gruodžio 13 d. pažymoje jis rašė, jog pastaruoju metu stribai pasidarė pasyvūs, NKVD apskričių skyriai ir valsčių poskyriai jų nenaudoja operatyviniame darbe, įrengiant pasalas, RPG, partizanams privilioti ir kt.[73] Keliuose dokumentuose čekistų vadai buvo nurodę kaip masalą naudoti aktyvistus, dabar pabrėžiama, kad ir stribai tam tinka. Tai rodo, kokia nuožmi kova vyko pokario metais, kai savi gyvi žmonės būdavo naudojami priešui privilioti ir šitaip stumiami į pavojingas, rizikingas situacijas.

Tačiau laikas bėgo, čekistinė kariuomenė vis labiau spaudė partizanus, kurių šalininkų didesnė dalis buvo suimta arba ištremta.
1945 m. pavasarį partizanų buvo 30 tūkst., o 1948 m. pavasarį beliko tik kiek daugiau kaip 2 tūkst. Tuo metu MGB 2N valdybos viršininko pavaduotojas S. Figurinas išsiuntinėjo raštą MGB apskričių skyrių viršininkams, kuriame teigė: „Kai kuriose apskrity-

[72] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, I. 245.

[73] Ibid., ap. 3, b. 99, I. 192, 214.

se ir valsčiuose operatyvinė padėtis smarkiai pakito, nėra būtinybės išlaikyti didelį liaudies gynėjų būrių skaičių, nes būrių kovotojai operatyviniame darbe nenaudojami". Jis nurodė tuose valsčiuose, kur yra daugiau partizanų, palikti 30 žmonių būrius, o kur jų mažai - 10-15 stribų skyrius[74].

Gana įdomų dokumentą apie stribų veiklą MGB apskričių skyrių viršininkams 1948 m. liepos 28 d. pasirašė MGB ministras D. Jefimovas. Iš pradžių jis konstatavo, kad kai kurie apskričių skyriai teisingai suprato stribų reikšmę ir suformavo iš jų kovingus būrius. Pasak jo, tokie yra Alytaus, Marijampolės, Panevėžio, Šakių stribų būriai. Tačiau daugelyje apskričių į stribų būrių komplektavimą nekreipiama dėmesio, juose daug rusų, nemokančių lietuvių kalbos. „Priimami nauji kovotojai nuodugniai netikrinami, todėl į būrius įsiskverbia nacionalistai, banditų agentūra, kriminaliniai ir kiti nusikalstami elementai. Tokiuose būriuose nėra drausmės ir jie su banditais nekovoja, tik saugo save (Jurbarko, Klaipėdos, Pasvalio, Prienų, Varėnos ir kt.)". Jo manymu, to galima išvengti turint gerą agentūrą. Ministras įsakė (kelintą jau kartą!) kruopščiai patikrinti visus stribus, o tuos, kurie nekelia pasitikėjimo - atleisti. Anot ministro, į stribus galima priimti tik tada, kai busimasis stribas turės būtinus (nurodo konkrečiai) dokumentus[75].

Čekistai gana greitai reaguodavo į partizanų taktikos pokyčius. Štai kokį raštą po 1949 m. kovo didžiųjų trėmimų MGB apskričių skyrių viršininkams ir Kauno miesto valdybos viršininkui išsiuntinėjo P. Kapralovas (matyt, rašyta 1949 m. pabaigoje; tikslios datos nėra): „[...] Sovietų Sąjungos valstybės saugumo ministras drg. Abakumovas telegramoje pažymėjo, kad po buožių ir nacionalistų ištrėmimų respublikos MGB organų darbuotojai susilpnino kovą su nac[ionalistiniu] pogrindžiu ir gaujomis. Savo [raštais] Nr. 438, 459 ir telegramoje, pasirašytoje Lietuvos KP(b) CK sekretoriaus drg. Sniečkaus, mes reikalavome sutelkti visas operatyvininkų, MGB kariuomenės, liaudies gynėjų ir ginkluotų grupių jėgas gaujoms likviduoti. Po to reikėjo tikėtis, kad MGB organų operatyvinės veiklos rezultatai pagerės, tuo tarpu pastarosiomis dienomis kai kuriose apskrityse jie ne tik nepagerėjo, o pablogėjo [...]. Na-

[74] Ibid., b. 269, l. 52.

[75] Ibid., I. 64-68.

cionalistinis pogrindis tose apskrityse ir valsčiuose vykdo aktyvų priešišką darbą, bet jie parengė savo taktiką, puolimų (bandprojavlenija) nevykdo ir taip stengiasi sumažinti mūsų budrumą ir išlaikyti savo jėgas. Kur šito nežinoma, tai rodo nepatenkinamą agentūrinio darbo padėtį tame MGB apskrities skyriuje arba valsčiaus poskyryje"[76].

Nuo 1950 m. beveik visuose čekistų vadų dokumentuose pabrėžiama, kad stribų būriai buvo sudaryti kovai su „nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis". 1950 m. pradžioje partizanų buvo likę tik truputį daugiau kaip tūkstantis ir jie jau nepajėgė bent kiek sėkmingiau priešintis okupantų ir tautos išdavikų ginkluotoms struktūroms. Su jais daugmaž sėkmingai galėjo kovoti ir stribai (nors didžiausią kovos naštą ir toliau nešė vidaus kariuomenė). Todėl MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas plk. M. Zacharovas 1950 m. rugpjūčio 28 d. direktyvoje rajonų skyrių viršininkams rašė: „Atleisti maksimalų liaudies gynėjų skaičių iš saugojimo pareigų, sudaryti iš jų operatyvines grupes, priskirti joms gaujas ir vadovaujamas operatyvinių darbuotojų aktyviai panaudoti jas ieškant gaujų ir jas sunaikinant". Naują kolūkių saugojimo strategiją MGB sričių ir rajonų skyrių viršininkams 1951 m. rugsėjo 15 d. direktyvoje išdėstė ministras P. Kapralovas. Jis nurodė stribus maksimaliai panaudoti kovoje, o kolūkius saugoti ginkluotų aktyvistų jėgomis, be to, pistoletais apginkluoti kai kuriuos kolūkių pirmininkus ir valdybos narius[77].

Beje, tą mintį labai aiškiai dar prieš metus - 1950 m. rugsėjo mėn. - išsakė 4-osios šaulių divizijos vado pavaduotojas gen. mjr. I. Pankinas ir MGB 2N valdybos viršininko pavaduotojas plk. S. Vaupšasovas, tais metais tikrinę kai kurių kariuomenės padalinių veiklą keliose srityse. Savo ataskaitoje jie teigė, kad kolūkiams saugoti turi būti sudarytos savigynos grupės, o stribai panaudojami kovoje su „banditais"[78].

Toliau tos mintys išplėtotos MGB 1952 m. kovo 26 d. direktyvoje. Joje nurodoma atsižvelgiant į aplinkybes per 10 dienų atšaukti stribus, kurie saugojo kolūkius ir pirmininkus, iki minimu-

[76] LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, i. 52.
[77] Ibid., ap. 16, b. 12, I. 38, 194.
[78] Ibid., ap. 3, b. 374, I. 79, 88.

mo sumažinti stribų, saugančių įvairius pastatus, skaičių ir visus tuos stribus panaudoti kovoje su partizanais. Gavusios šią direktyvą srities valdybos pareikalavo skubiai pranešti, kiek stribų atleista nuo papildomų darbų ir kas daroma siekiant suaktyvinti kovą[79].

Tačiau stribus aktyviau panaudoti kovoje buvo ne taip paprasta. Matyt, veikė inercija, įvairių lygių viršininkams buvo patogu visuomet po ranka turėti keliolika pastumdėlių, patys stribai irgi nesiveržė į kovą su partizanais, nors ir labai nusilpusiais. 1952 m. rugpjūčio 4 d. ministro pavaduotojas I. Počkajus rašte MGB Vilniaus srities valdybos viršininkui M. Jakovlevui aiškino, kad srityje kovojančių stribų nepadaugėjo, užtat kai kuriuose rajonuose atsirado daugiau stribų, saugančių kolūkius ir dengiančių aktyvą. Jis davė tokius nurodymus: 1) kolūkius turi saugoti patys ginkluoti kolūkiečiai, o stribai turi būti naudojami kovose; 2) kovoti su partizanais ne aklai, o pasitelkus agentus ir stribų gimines išsiaiškinti partizanų laikymosi vietas; 3) ruošti tiek eilinius stribus, tiek jų vadus bei politinius vadovus; 4) kelti stribų raštingumą[80].

MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas 1952 m. spalio 8 d. išsiuntinėjo raštą rajonų skyrių viršininkams, kuriame rašė, kad ir toliau stribai daug kur dirba vairuotojais, arklininkais, dailidėmis, pasiuntiniais, sargais, vertėjais ir net kalviais. Švenčionių rajone 8-10 stribų kasdien statė butą rajono skyriaus viršininkui, klubą ir kt. Ukmergės rajone net 12 stribų saugojo rajono skyriaus pastatą, o 31 stribas - 21 kolūkį. Daugų rajone 27 stribai, arba 50 proc. visų stribų, saugojo 13 kolūkių. Konstatavęs, kad daugelyje rajonų 50-60 proc. stribų ką nors saugo arba dirba ūkio darbus ir t. t., čekistų viršininkas pareikalavo daugiau nenaudoti stribų pagalbiniams darbams, grąžinti juos į rikiuotę arba atleisti. Jis nurodė, kad rajonų skyrių ir būrių patalpas turi saugoti po du žmones, liepė patikslinti stribų, saugančių kolūkius, apylinkės įgaliotinius, lydinčių aktyvą ir t. t., skaičių, nurodė kolūkius pavesti saugoti ginkluotoms kolūkiečių grupėms, o su partijos komitetais sudaryti sąrašą kolūkių, kuriuos būtinai turi saugoti stribai. Baigdamas grasino, kad jei stribai ir toliau bus naudojami ne pagal paskirtį,

[79] Ibid., ap. 16, b. 24, l. 72-73. '

[80] Ibid., l. 122-123.

viršininkai ir operatyvininkai bus baudžiami, jiems net gali būti iškelta baudžiamoji byla[81].

Baigiantis partizaniniam karui, ne tik mėginta stribus įtraukti į aktyvesnę kovą, bet ir stengtasi tai kovai suteikti aukštesnį taktinį lygį. MGB 2N valdybos viršininkas I. Počkajus 1951 m. vasario 7 d. direktyva nurodė visuose rajonuose sudaryti stribų ČVG (kariuomenėje jos veikė jau anksčiau) ir nuo vasario 10 d. kasdienėse operatyvinėse suvestinėse pateikti apie jas duomenis[82]. Asmeninės atsakomybės išryškinimas, pastangų sutelkimas į vieną tikslą darė šį kovos metodą gana pavojingu. Tačiau jam įdiegti reikėjo nemažai pastangų, todėl net ir čekistai jį nerangiai naudojo.

Apskritai čekistai, kaip ir visos rusų karinės struktūros, daugiausia mokėsi iš savo, o ne iš svetimų klaidų. Kariuomenei ir stribams būdavo rašomi bendriausi, dešimtis kartų pasikartojantys nurodymai, o tikra kovine patirtimi, partizaniniame kare dažnai susidedančia iš vos pastebimų detalių, daugiau pradėta domėtis tik maždaug nuo 1950 m. Visuose vidaus kariuomenės pulkuose, vėliau ir 4-osios šaulių divizijos štabe buvo surengtos karių patirties pasidalijimo konferencijos. Apie stribų sėkmingai įvykdytas operacijas MGB 2N valdybos vadovybė pradėjo rinkti duomenis, į srities valdybas išsiuntinėjusi 7 punktų anketą. Reikėjo atsakyti į šiuos klausimus:

1) kokiais duomenimis remiantis buvo vykdoma operacija ir ar operatyviai tie duomenys buvo panaudoti;

2) kas parengė operacijos planą, kas jį vykdė ir kaip būrys buvo instruktuojamas;

3) kaip kariuomenė atvyko į pradines pozicijas;

4) kaip ir kur buvo susirenkama vykdyti operacijos;

5) kaip vyko operacija (nurodoma smulkiai aprašyti nuo mūšio pradžios iki pabaigos);

6) kas gerai veikė, kas blogai ir kodėl;

7) kaip operacijos metu vadovavo operatyvininkas ir kariuomenės karininkas[83].

[81] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 100-103.

[82] Ibid., b. 12, l. 86.

[83] LKA, 1995, Nr. 15, p. 163.

(Matyt, anketa buvo parengta kariškių apklausai; jei stribai veikdavo savarankiškai, o ne kartu su kariuomene, jiems operacijų metu vadovaudavo ne karininkai, bet operatyvininkas.)

Pažymėtina, kad net 1952 m. čekistai rimtai reaguodavo į partizanų vadų įsakymus. Antai ministro P. Kondakovo 1952 m. gegužės 10 d. direktyvoje MGB sričių valdybų viršininkams rašoma, kad balandžio mėn. Kuršėnų rajone buvo išplatintas Žemaičių apygardos vado įsakymas gyventojams, kuriame grasinama stribams ir jų šeimoms, siekiant sulaikyti nuo stojimo į stribų būrius. Ministro rašte nurodoma stribus labiau nuteikti kovai ir juos aktyviau tam naudoti. Be to, nurodoma leisti stribams, gyvenantiems toliau nuo operatyvinio punkto, nakčiai išeinant į namus su savimi pasiimti ilgavamzdį ginklą; tuos stribų šeimos narius, kurie moka valdyti ginklą ir gali būti užpulti, paslapčiomis apginkluoti; neleisti stribų vykti į kaimus po vieną; ten, kur dar yra partizanų, stribus į atokiau esančius jų namus išleisti tik dieną ir tik ginkluotus[84]. Šią direktyvą šiek tiek pataisiusios ir papildžiusios, MGB sričių valdybos panašaus turinio raštus išsiuntinėjo rajonų skyriams.

Kaip minėta, nemažai raštų čekistų vadai į rajonus (anksčiau - apskritis) siųsdavo apsidraudimo tikslais: atseit jie labai stengiasi, tik periferijoje prastai veikiama. Tuose raštuose būdavo nuolat kartojami tie patys bendri nurodymai. Štai ką rašė MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas M. Jakovlevas Naujosios Vilnios rajono skyriaus viršininkui: „Reikalauju imtis visų priemonių, kad būtų pagerintas darbas siekiant artimiausiu metu likviduoti banditus ir sulaikyti nelegalus. Mobilizuokite operatyvininkus, maksimaliai panaudokite miliciją, liaudies gynėjus ir vidaus apsaugos karius. Plačiau praktikuokite smulkias žvalgybines paieškų grupes, sekretus, pasalas labiausiai tikėtinose banditų lankymosi ir judėjimo vietose. Suaktyvinkite agentūrinį tardomąjį darbą tiriant [...] priešiško elemento aplinką"[85]. Šis raštas N. Vilnios čekistams turėjo skambėti keistai vien todėl, kad tame rajone partizanų - lenkų akovcų - nebuvo jau nuo 1946 m. pradžios.

[84] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 105-106.

[85] Ibid., ap. 10, b. 16/5, l. 136.

Šiek tiek konkretesnis P. Kondakovo 1952 m. rugsėjo 22 d. šešių lapų raštas M. Jakovlevui apie stribų padėtį Vilniaus srityje. Jame rašoma, jog nuo sausio 1 d. iki rugsėjo 1 d. Vilniaus srities stribai nukovė 32 partizanus, 10 paėmė gyvų. Kai kuriuose rajonuose - Širvintų, Vievio ir kt. - nenukauta nė vieno partizano. Tik 33-35 proc. srities stribų nuolat dalyvauja kovose, kiti saugo pastatus ir aktyvą. P. Kondakovas reikalavo pagerinti vadovavimą stribams, jiems vadovauti skirti patyrusius operatyvininkus, geriau organizuoti kovinius išpuolius, ypač stengtis partizanus paimti gyvus, sumažinti saugančių kolūkius ir dengiančių aktyvą stribų skaičių, nedidelius stribų būrius sujungti, pagerinti kovinį ir politinį stribų mokymą, stribus geriau „čekistiškai aptarnauti" (t. y. tarp stribų infiltruoti daugiau agentų), priversti juos geriau dirbti. Jis nurodė, kad srities MGB 2N skyriaus 4-ojo poskyrio operatyvininkai ne mažiau kaip 50 proc. savo darbo laiko praleistų tarp stribų[86].

Kovų baigtį žymi 1953 m. sausio 7 d. A. Sniečkaus ir P. Kondakovo pasirašytas dokumentas LKP(b) sričių sekretoriams ir MGB sričių valdybų viršininkams. Jame buvo du nurodymai: 1) ten, kur neliko partizanų, surinkti iš aktyvistų ginklus ir juos vėl išduoti tik išvykų į kaimus metu; 2) persvarstyti saugomų kolūkių ir jų pirmininkų sąrašus ir ten, kur nėra būtinybės, stribus iš apsaugos atleisti, o saugojimui paskirti sargus ir kolūkiečius[87].

Srities valdybos į tą raštą reagavo. MGB Kauno srities valdybos viršininkas plk. J. Sinycinas 1953 m. kovo 14 d. P. Kondakovui atsakė, kad 17 rajonų stribai atšaukti iš kolūkių apsaugos, o 6 rajonuose - Jiezno, Jurbarko, Prienų, Raseinių, Šakių ir Vilkijos - dar palikta juos saugoti 66 stribai. Jis pranešė, kad ginkluotos grupės išformuotos 11 rajonų, o 12 rajonų paliktos 46 ginkluotos grupės, jose - 206 žmonės[88]. Matyt, panašiai buvo daroma ir kitose srityse, kol 1954 m. pabaigoje neliko nei stribų būrių, nei ginkluotų grupių.

1951-1954 m. beveik visi partizanai žuvo dėl išdavysčių. Nutolus išsivadavimo vilčiai, vis labiau įsitvirtinant okupacinės val-

[86] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 138-143.
[87] Ibid., b. 29, l. 15.
[88] Ibid., b. 387, l. 13.

džios struktūroms, palūžo ir stiprios dvasios žmonės. Bet tos paskutiniųjų partizaninio karo metų vyrų žūtys buvo ne stribų nuopelnas. Tiek partizanus sunaikinant, tiek juos paimant gyvus, daugiausia „nusipelnė" čekistinė kariuomenė arba operatyvininkai. Pastarieji sudarydavo ir vadinamąsias operatyvines kombinacijas, kuriose didžiausią vaidmenį atliko agentų smogikų būriai, veikę partizanų vardu.

Partizanų priešinimasis

Mūsų partizaninio karo metu pirmame kovų etape (1944-1946 m.) partizanai ne vien gynėsi, dažnai ir puldavo, ypač stribus ir aktyvistus. Iš tų puolamųjų veiksmų tiek priešų sunaikinimo atžvilgiu, tiek politinio atgarsio atžvilgiu veiksmingiausios buvo pasalos ir miestelių užėmimai.

Pasalos. Partizaninėse kovose pasalos yra pagrindinis kovos metodas, nes netikėtai užklupus priešą, lygų savo jėga ar net stipresnį, įgyjama nemažai pranašumo. Kol netikėtai užkluptieji pasirengia gintis, jų eilės jau būna gerokai praretintos.

Stribams buvo surengta šimtai pasalų. Toliau bus paminėtos daugiausia tos, kurias minėjo čekistai savo dokumentuose.

Partizaninių karų tyrinėtojas V. Bogdanovas apie pasalos reikšmę taip rašo: „[...] partizaninis karas iš tikrųjų yra ne kas kita, kaip pasala visos šalies mastu". Jis pasalas pagal jų paskirtį skirsto į sulaikančias, pakenkiančias ir sunaikinančias. Pasalos tipas priklauso nuo kovinės padėties, jėgų santykio, vietovės ir kt. aplinkybių. Sulaikančioje pasaloje jėgų santykis gali būti 1:3, t. y. vienas partizanas gali kuriam laikui sulaikyti 3 puolančiuosius. Pakenkiančioje ir ypač sunaikinančioje pasaloje jėgų santykis paprastai būna 1:1. Atsižvelgiant į vietovę, veikimo būdą ir kautynių rikiuotę, pasalos skirstomos į priešpriešines, lygiagrečias ir apskritimines. Priešpriešinės pasalos dažniausiai būna nejudrios, vietos joms numatomos iš anksto, taip pat numatomi atsitraukimo keliai. Lygiagrečios pasalos yra tokios, kai judama lygiagrečiai su priešo padaliniais ir puolamos jų žvalgybos, sargybos ir panašios grupės. Apskritiminę pasalą paprastai sudaro trys ir daugiau partizanų dalinių, kurių vienas, stojęs į mūšį, po to traukdamasis

paskui save patraukia priešą; patekęs į kitų partizanų dalinių apsuptį, priešas dažniausiai esti sunaikinamas[1].

Mūsų partizanai dažniausiai rengdavo priešpriešines pasalas, tarsi išprovokuodami okupacines jėgas po savo puolimo ir taip jas priversdami skubėti be reikiamos apsaugos. Ypač dažnai pasalos būdavo rengiamos 1945-1946 m., kai partizanų buvo daug ir jie laikėsi didesniais būriais. Kadangi tiek stribai, tiek kariuomenė paprastai judėdavo ne mažesnėmis kaip 10-20 žmonių grupėmis, tai keli partizanai jų pulti negalėdavo. Pasalos sudarydavo bene daugiausia rūpesčių stribų vadams, nes jose iš karto žūdavo daug stribų ir tai veikė tiek stribus, tiek apskritai Lietuvos žmonių nuotaikas.

Iš čekistų vadų vienas pirmųjų apie pasalas rašė GUBB viršininkas A. Leontjevas. 1945 m. birželio 19 d. rašte Ukrainos, Lietuvos ir Latvijos NKVD liaudies komisarams[2], išvardijęs, kiek kuriame krašte žuvo naikintojų batalionų kovotojų, kiek iš jų „banditai" paėmė ginklų, jis konstatavo, kad: ,,a) banditų išpuoliai prieš vietinių formuočių dalyvius dažniausiai lieka be atpildo užpuolikams; b) vietinės formuotės dažniausiai būna užpultos netikėtai ir tik retais atvejais organizuotai priešinasi". Pasak A. Leontjevo, per netikėtus užpuolimus patirti nuostoliai gali neigiamai paveikti stribų kovingumą, o mūšyje atimtais ginklais partizanai apsiginkluoja. Jis nurodė, kad: 1) NKVD organai keltų stribų batalionų „kovinį gynybinį pajėgumą bei kovotojų sugebėjimą priešintis"; 2) būtų materialiai remiamos žuvusiųjų šeimos, „didinamas kritusiųjų kovoje su banditais populiarumas"; 3) NKVD viršininkai turi būti įspėti, jog jie asmeniškai atsakingi už žuvusiuosius ir prarastus ginklus; 4) kovotojai būtų perspėti, kad bus traukiami baudžiamojon atsakomybėn, jei ginklus ir šovinius praras ne kovos aplinkybėmis; 5) būtų sustiprinta ginklų saugojimo punktų apsauga.

LSSR OBB viršininkas B. Burylinas į šią direktyvą atsakė liepos pabaigoje. Išvardijęs, kiek ko skirta žuvusių stribų šeimoms, konstatavęs, kad joms tvarkomi pensijų dokumentai, jis, be kita ko, rašė, jog „[...] visais atvejais į operacijas uždrausta siųsti

[1] *Мягков*, с 393-399.

[2] *Lietuvos partizanų kovos*..., p 336-338.

mažas grupes, siūloma siųsti ne mažesnes kaip 15-20 žmonių grupes"[3].

Stribams ir aktyvistams partizanų surengtas pasalas išsamiausiai aprašė MVD ministras J. Bartašiūnas 1946 m. birželio 27 d. direktyvoje[4]. Išvardijęs tris atvejus, kai stribai ir aktyvistai buvo patekę į pasalas ir beveik visi žuvo (prie Šunskų - 19, Pumpėnų valsčiuje - 15, Viduklės valsčiuje - 8), toliau rašė: 1) partizanai, kam nors įvykdę mirties nuosprendį, į MVD skyrių siunčia žmones apie tai pranešti, o patys ant numatomo judėjimo kelio, dažnai atviroje vietoje, surengia pasalą; 2) MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkai nesudarinėja operacijų planų, o jei ir sudaro, tai netikrina, kaip jie vykdomi; 3) nenustatoma būrio judėjimo tvarka, neištiriamos vietovės ypatybės; 4) nesiunčiama apsauga, kuri galėtų sutrukdyti netikėtą antpuolį, ypač nesisaugoma atvirose vietose, nes manoma, jog ten pasalos negali būti;
5) neapžiūrimi vietovės objektai, slaptos prieigos, nekreipiama dėmesio į tai, jog į kai kuriuos vienkiemius veda tik vienas kelias ir jį reikia ypač kruopščiai iššvalgyti; 6) nenaudojami signalai ir atpažinimo ženklai, nestebimi iš būrio į priekį pasiųsti žvalgai; 7) nesimaskuojama; 8) iš anksto neskiriami grupių vadų pavaduotojai, todėl vadui žuvus ar jį sužeidus, kyla panika, niekas nevadovauja mūšiui; 9) į operacijas siunčiamos per mažos grupės. Visa tai turint omenyje, direktyvoje nurodoma: a) parengti kiekvienos operacijos planą ir kontroliuoti, kaip jis vykdomas; b) prieš operaciją patikrinti ginklus ir šovinius, instruktuoti grupės vyresnįjį ir jo pavaduotoją apie vietovės ypatumus ir partizanų taktiką; c) griežtai laikytis drausmės; nesilaikančius drausmės ir bailius bausti, net atiduoti teismui; d) keičiantis partizanų taktikai, keisti ir savo metodus; greta tiesiausiu keliu einančios grupės siųsti kitą, stipresnę grupę, kuri būtų ne per labiausiai nutolusi ir galėtų dengti ugnimi einančiąją tiesiai.

Panašių taktinių pamokymų čekistų vadai stribams rašė ir vėliau. Tačiau stribai buvo per menkai kariškai apmokyti ir per tingūs bei nerangūs, kad vykdytų visus nurodymus, todėl į partizanų pasalas patekdavo gana dažnai. Apskritai partizanams būdavo

[3] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 98.

[4] Lietuvos partizanų kovos..., p. 349-352.

sunku, dažniausiai neįmanoma kovoti su profesionalia, gerai ginkluota kariuomene pozicinį karą. Partizanų taktikos esmė - smogti staigų netikėtą smūgį ir paskui greitai atsitraukti, neleidžiant savęs apsupti. Tas netikėtas smūgis dažniausiai būdavo pasala.

Gavę Maskvos ir Vilniaus čekistų vadų raštus partizanų surengtų pasalų temomis, apie tai savo valdiniams rašė ir žemesnieji čekistų vadai. LSSR NKVD liaudies komisaro pavaduotojas P. Kapralovas (kaip žinome, jis kartu buvo ir Utenos operatyvinio sektoriaus viršininkas) pavaldiems Švenčionių, Ukmergės, Utenos ir Zarasų apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo tokio turinio raštą: „Banditų gaujos, turėdamos tikslą smogti naikintojų būriams, įvilioja juos į iš anksto surengtas pasalas ir juos sunaikina. Ukmergės aps. Misonių kaime gauja sušaudė tris sovietiškai nusiteikusius žmones, po to netrukdė piliečiams, kurie pranešė NKVD valsčiaus poskyriui apie įvykdytą banditų puolimą. Gauja stebėdama nustatė, kad vietos gyventojas nuėjo į NKVD valsčiaus poskyrį; vėliau gauja kelyje, vedančiame į gyvenvietę, surengė pasalą. Valsčiaus poskyrio milicijos viršininkas, gavęs pranešimą apie teroro aktą, su grupe naikintojų išvyko į įvykio vietą. Vykdami žvalgų neišsiuntė ir apsaugos priemonių nesiėmė, todėl pateko į gaujos surengtą pasalą, buvo smarkiai apšaudyti, turėjo didelių nuostolių ir leido gaujai nenubaustai pasislėpti"[5].

Greta šio dokumento toje pat byloje yra iš žuvusio partizano dienoraščio į rusų kalbą išverstas vienos pasalos aprašymas, iš kurio, matyt, čekistai stengėsi suprasti partizanų taktiką. Partizanas rašė, jog liepos 27 d. partizanai nušovė 3 išdavikus; jis matė, kad apie tai pranešti į Želvą nubėgo moteris. „Kol pasiruošėme, prasidėjo smarkus mūšis. Buvo baisu žiūrėti. Mes išsidėstėme už 200 metrų, šaudėme iš kulkosvaidžio. Želviečių liko 3 ar 4 žmonės. Nebuvo kam šaudyti ir priešintis.

Mes 13 istrebitelių nušovėme, 2 pabėgo. Iš mūsų nukovė vieną, du sužeidė: Mindaugą ir Voldemarą. Mūšis vyko Rausoliškių lauke, 1 km nuo Želvos, prie kelio į Ukmergę". Mūšis prasidėjo 7 val., baigėsi 11 val. Iki 1 val. nakties partizanai ėjo iš mūšio vietos, norėdami suklaidinti persekiotojus, bet kariuomenė nusta-

[5] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 80.

tė jų buvimo vietą. Liepos 28-ąją visą dieną visi buvo miške,, o vakare išsivaikščiojo į namus[6]. Be abejo, partizanai taip arti Želvos surengė pasalas todėl, kad miestelyje tuo metu nebuvo rusų kariuomenės įgulos (bataliono štabas su būriu karių miestelyje išsidėstė 1946 m. kovo mėn.).

Į sumaniai partizanų surengtą pasalą buvo patekę 22 Daugų stribai, vadovaujami NKVD Daugų valsčiaus poskyrio viršininko Petrovo. Gavęs žinią, kad Kančėnų kaime yra apsistoję daugiau kaip 12 partizanų, jis su pora dešimčių stribų nutarė juos pulti ir 1945 m. vasario 23 d. 16 val. išvyko į vietą. Iš visų pusių apsupę sodybą, kurioje manė esant partizanus, Petrovas su grupe stribų įėjo į vidų. Sodyba pasirodė esanti tuščia; partizanai ją buvo apsupę iš atokiau ir šitaip patys stribai pateko į apsuptį. Dalis jų po pirmųjų šūvių pabėgo ir grįžo į Daugus. Dalis stribų su Petrovu, kuris juos išvedė iš apsupties, priešinosi. Po 30 min. trukusio mūšio buvo nukauti 9 stribai ir apylinkės pirmininko pavaduotojas bei atsitiktinai susišaudymo metu pro šalį važiavęs valstietis. Kaimiečių liudijimu, žuvo ir 2 partizanai, 2 buvo sužeisti. Partizanai po mūšio per Skabeikius pasitraukė į mišką. Čekistų teigimu, jų buvo apie 50 (labai dažnai čekistai partizanų skaičių didindavo, norėdami parodyti, su kokiu galingu priešu jie kovėsi). Partizanų persekioti buvo pasiųsta kuopa vidaus kariuomenės karių ir stribai. Buvo suimti 4 partizanai, iš kurių neva sužinota, jog partizanų būrys, turėjęs apie 100 kovotojų, rinkosi Kančėnuose, kad vėliau pultų Daugus. Susidūrus su stribais, neva pasikeitė planas ir traukiantis apie 50 proc. partizanų buvo paleisti į namus poilsio[7]. Matyt, šiuo atveju partizanai buvo plačiai išstatę savo sargybas arba žvalgus ir stribams dar nepriėjus prie sodybos pasirengė juos sutikti.

1945 m. gruodžio 19 d. P. Kapralovas NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo žaibo telegramą, kurioje išvardijo tris partizanų naudotus įviliojimo į pasalas būdus: 1) partizanai aktyviais veiksmais išprovokuodavo persekiojimą ir įrengdavo pasalą;
2) inscenizuodavo valsčiaus centro puolimą, stengdamiesi, kad stribai juos persekiotų, ir įviliodavo juos į pasalą; 3) apšaudę nedideles stribų grupes, vaizduodavo, kad atsitraukia, o tuo tarpu smog-

[6] Ibid., I. 81.

[7] Ibid., ap. 3, b. 804, I. 2.

davo iš šono arba apeidavo ir apsupdavo. P. Kapralovas nurodė sužinojus apie didelių partizanų būrių buvimą ar judėjimą nesiųsti stribų, kad juos sunaikintų, o apie partizanų buvimą pranešti kariuomenės įgulai arba NKVD apskrities skyriui[8].

Pasalų tikimybę stribams vadovybė primindavo nuolat. J. Bartašiūnas 1946 m. birželio 27 d. išsiuntinėjo raštą NKVD apskričių skyrių viršininkams, kuriame priminė, kad partizanai tiesiausiu keliu judantiems stribams atvirose vietose dažnai įrengia pasalas, ir nurodė, jog pagrindinė stribų grupė turi eiti aplinkiniais keliais, o tiesiai - mažesnė grupė. Prasidėjus mūšiui, didesnė grupė turi ateiti į pagalbą[9].

Birželio 15 d. į MVD Viduklės valsčiaus poskyrį atėjo stribo žmona ir pranešė, kad du partizanai atėmė ir nusivedė karvę. Į įvykio vietą buvo nusiųsta 10 stribų. Pakelėje partizanai jiems surengė pasalą, 8 iš jų buvo nukauti[10].

1946 m. birželio 27 d. J. Bartašiūnas pasirašė šio poskyrio pradžioje minėtą direktyvą*. Gana reikšminga šios direktyvos pabaiga (iš jos galima suprasti, kad vietiniai čekistų vadai kartais slėpė tikrus stribų kovinius nuostolius): „Įspėju apskričių skyrių, valsčių poskyrių viršininkus bei visus MVD organų darbuotojus, kad asmenys, dėl kurių kaltės žlunga operacijos ar patiriami nereikalingi mūsų pusės nuostoliai ir kurie nepaiso karinių operacijų taisyklių, bus griežtai baudžiami, net atiduodami teismui"[11].

Po šios ir kitų direktyvų, reikia manyti, stribai ir kariškiai elgėsi atsargiau, tačiau retsykiais ir vėliau patekdavo į pasalas. 1946 m. lapkričio 15 d. Daugų vlsč. Purvelių kaime partizanai įvykdė mirties nuosprendį vienam kaimiečiui. Apie tai valsčiaus poskyriui pranešė nušautojo žmona. Tuoj pat buvo surinkta 20 žmonių karinė čekistinė grupė, vadovaujama Daugų valsčiaus poskyrio viršininko vyr. ltn. Derkousovo. Į įvykio vietą ėjo pėsčiomis, laikydamiesi visų atsargumo taisyklių - siuntė patrulius ir žvalgus. Purvelių kaime kovotojų grupę pasitiko, anot čekistų, 50 partizanų kulkosvaidžių ir šautuvų šūviais. Iš 20 žu-

[8] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 271.
[9] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 71, l. 176-179.
[10] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 158-159.

* Žr. 327 p.
[11] Ibid., l. 160.

vo 18, tarp jų 5 karininkai, 8 kariai iš 34-ojo MŠP ir 5 stribai. Partizanai paėmė 2 kulkosvaidžius, 5 automatus, 9 šautuvus ir 3 pistoletus. Pasak čekistų, žuvo 4 partizanai ir 3 buvo sužeisti. Apie šį mūšį J. Bartašiūnas lapkričio 16 d. pranešė SSRS MVD ministro pavaduotojui V. Riasnojui ir GUBB viršininkui A. Leontjevui į Maskvą[12].

Kad netikėti partizanų puolimai, ypač pasalos, labai rūpėjo čekistų vadovybei, rodo tai, jog nuo 1946 m. liepos mėn. buvo nustatyta nauja ataskaitos forma Nr. 5. Joje reikėjo pažymėti netikėtus partizanų puolimus, taip pat duomenis apie stribų perėjimą pas partizanus ir ginklų perdavimą[13].

1947 m. gruodžio 10 d. Raguvos vlsč. (Panevėžio aps.) Levaniškio kaimo apylinkėse apie 30 partizanų surengė pasalą stribams, kurie su partijos apskrities komiteto atstovu Miškiniu važiavo į Raguvą patikrinti, kaip vykdomos grūdų paruošos. Partizanams apšaudžius, žuvo stribai A. Juškas, P. Juškas, A. Misiūnas, A. Novašinėnas, aktyvistas J. Felepis ir buvo sužeistas partijos komiteto atstovas Miškinis. Į pasalos vietą atvyko Raguvos stribai, vadovaujami operatyvininkų. Jie išsiaiškino, kad pasalą surengė Jospaičio būrio partizanai, ir sulaikė 9 įtariamuosius[14].

Dėl kai kurių darbų specifikos stribai į kaimus būdavo siunčiami ir nedideliais būreliais, kuriuos partizanai galėdavo nesunkiai sunaikinti. Todėl P. Kapralovas 1946 m. kovo 22 d. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams uždraudė siųsti nedidelius stribų būrelius tikrinti, kaip laikomasi pasų režimo (tuo metu buvo išduodami nauji pasai ir okupantams labai rūpėjo, kad pasus turėtų tik legaliai gyvenantys asmenys; neturintieji pasų buvo nuolat gaudomi). Jau kelintą kartą P. Kapralovas grasino, kad asmenys, dėl kurių kaltės žus nedidelis stribų būrelis, bus griežtai baudžiami[15].

1948 m. rugpjūčio 31 d. Kupiškio krašto partizanai surengė pasalą Geležių valsčiaus stribams. Gavę pranešimą, kad partizanai išsivedė vieno valstiečio karvę, 7 stribai, vadovaujami operatyvininko V. Užupio, sekė karvės pėdomis ir prie Daukšėnų kaimo

[12] Ibid., b. 114, I. 84-85.
[13] Ibid., b. 99, I. 185.
[14] Ibid., b. 86, I. 40.
[15] Ibid., b. 99, 1. 150.

pateko į pasalą. Puslankiu išsidėstę partizanai į jų tarpą įėjusius stribus iššaudė. Žuvo minėtas operatyvininkas ir 6 stribai: K. Vilčiūnas, A. Matasovas, P. Meškinis, V. Nagrackas, P. Šaulinskas, V. Valiukas. A. Nagrackas buvo lengvai sužeistas. Partizanai paėmė kulkosvaidį, automatą, 6 šautuvus ir 2 pistoletus[16].

Pamažu, partizanų jėgoms silpstant ir mažėjant bandymų rengti pasalas, stribai išmoko jų išvengti. Štai kokį raštą 1949 m. rugsėjo 10 d. visiems MGB apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo 2N valdybos viršininkas plk. I. Počkajus: „Š. m. rugpjūčio 8 d. į Joniškio aps. Žagarės valsčių iš Juodeikių kaimo grįžo grupė sovietinio partinio aktyvo, kurią dengė 6 liaudies gynėjai. Priartėję prie Manasiškių miško, liaudies gynėjai, laikydamiesi statuto taisyklių, ėmėsi atsargumo priemonių ir išsiuntė šoninius žvalgus, kurie aptiko banditų pasalą, turėjusią įvykdyti teroro aktą prieš sovietinį partinį aktyvą. Dėl sumanaus liaudies gynėjų elgesio teroro aktas neįvyko. Orientuodamas į teisingus MGB Žagarės valsčiaus poskyrio liaudies gynėjų veiksmus, prašau vadovautis mūsų 1948 05 08 d. nurodymu Nr. 22 dėl sovietinio partinio aktyvo apsaugos ir liaudies gynėjų elgesio juos saugant kelionėje"[17]. Be abejo, ir vėliau retsykiais partizanai surengdavo stribams pasalas, bet silpstant jėgoms jų vis mažėjo.

Valsčių centrų ir miestelių užėmimai. Po pasalų pagal kovos rezultatus bene reikšmingiausi buvo dažnai partizanų rengti valsčių centrų ir miestelių puolimai, o pagal politinį rezonansą jie buvo netgi reikšmingesni už pasalas. Nors miesteliai ir valsčių centrai būdavo užimami tik kelioms valandoms, bet apie jų užėmimą, tarsi nepriklausomos Lietuvos suvereniteto atkūrimą, kalbos ir gandai pasklisdavo plačiai, apie tai buvo kuriamos dainos, kuriose apdainuojamas partizanų didvyriškumas ir apraudami žuvusieji. Visa tai keldavo žmonių dvasią, stiprindavo ryžtą nepasiduoti okupantams, o kai kuriuos sulaikydavo nuo išdavystės ir kolaboravimo, nes užėmę miestelį ir išvadavę suimtuosius partizanai sušaudydavo tuos, kurie būdavo labiausiai nusikaltę. Tų puolimų metu nukentėdavo įvairūs kolaborantai ir išdavikai, ta-

[16] LYA. f. 1, ap. 3, b. 97, I. 12.

[17] Ibid., b. 306, I. 5, 6.

čiau labiausiai - stribai. Miesteliai būdavo puolami įvairiais sumetimais, dažniausiai norint išvaduoti NKVD-MGB būstinių KPZ laikomus suimtuosius. Jei ir būdavo puolama kitais tikslais, pavykus užimti miestelį, suimtieji iš KPZ visuomet būdavo paleidžiami.

1944-1947 m. partizanai buvo užėmę kelias dešimtis valsčių centrų ir tiek pat miestelių. Ypač dažnai tiek vieni, tiek kiti buvo puolami 1944-1945 m., kai daugelyje valsčių centrų dar nebuvo vidaus kariuomenės įgulų. Vėliau dažniausiai buvo puolami nedideli miesteliai, bažnytkaimiai. Vienas iš paskutiniųjų buvo užimtas Veiviržėnų miestelis, tapęs valsčiaus centru; jį 1947 m. birželio 8 d. užėmė 30 partizanų būrys, vadovaujamas Petro Balčino. Buvo užimta MGB valsčiaus būstinė, sunaikinti dokumentai. Išbuvę miestelyje kelias valandas, sugiedoję Lietuvos himną ir iškėlę trispalvę, partizanai dainuodami iš miestelio pasitraukė[18]. Nors, kaip vėliau matysime, partizanai dažniausiai valsčių centrus puldavo norėdami išvaduoti suimtus savo artimuosius ir kovos draugus, tačiau kol prasiveržDavo iki valsčių KPZ, jie turėdavo įveikti čekistų, stribų ir aktyvistų pasipriešinimą. Palaužus tą pasipriešinimą, būdavo baudžiami išdavikai. Dalis jų žūdavo jau miestelį atakuojant. Pokario metais kolaboruojančiųjų buvo ne tiek daug, beveik visi jie gyveno apskričių arba valsčių centruose. Valdžia baiminosi, kad kuriame nors valsčiaus centre žuvus kolaborantams, nebus norinčiųjų jais tapti. 1945 m. pabaigoje-1946 m. pradžioje partijos apskričių komitetų sekretoriai užvertė CK sekretorių A. Sniečkų prašymais valsčių centruose įkurti pastovias vidaus kariuomenės įgulas (apskričių centrus daug kur saugojo didelės Raudonosios armijos (sovietinės armijos) įgulos; 1946 m. Lietuvoje buvo dislokuota ne mažiau kaip 10 sovietinės armijos divizijų, t. y. apie 40-60 tūkst. karių). Jie būgštavo, kad partizanai gali iššaudyti visus raudonuosius, nes matė, jog stribai nepajėgia atlaikyti partizanų smūgių. Nors kiekviename valsčiaus centre buvo po 20-40 stribų, tačiau vos išgirdę pirmuosius šūvius jie dažniausiai išsibėgiodavo arba - komunistams tai buvo dar baisiau - pereidavo į partizanų pusę (1945 m. gegužės 26 d.

[18] N. Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija*, Vilnius, 1997, p. 37.

naktį partizanams užpuolus Endriejavo miestelį, taip pasielgė visi 16 ten buvę stribai). Įkurti pastovias kariuomenės įgulas valsčių centruose prašė ne tik įvairūs kolaborantai, bet ir čekistai operatyvininkai, dirbę valsčių poskyriuose.

Tos 1946 m. kovo mėn. valsčių centruose įkurtos vidaus kariuomenės įgulos, kurios buvo tik būrio dydžio (būrį sudarė 15-25 kariai), daugiausia saugojo miestelius, o ne kovojo su partizanais. Kelių dešimčių karių įgula buvo nepajėgi skirti karių kovai, nes dauguma įgulos karių eidavo sargybą, dirbdavo ūkio darbus, dalis karių sirgdavo, ilsėdavosi, dalyvaudavo pratybose ir t. t., tad kovoti nelikdavo kam. 1946 m. kovo mėn. net 62 valsčiuose įkurtos įgulos buvo būrio dydžio. Be to, 17 užkardų dydžio (užkardą sudarė maždaug tiek pat karių kaip ir būrį) įgulų buvo įkūrę pasieniečiai, tad iš viso tokių nykštukinių įgulų buvo 79[19]. Taigi tiek valsčių centrų, čekistų ir komunistų manymu, galėjo užpulti partizanai. Šių įgulų įkūrimas rodė, kad ne tik nepasitikima stribų sugebėjimu pulti partizanus, bet net ir jų sugebėjimu apginti valsčių centrus. Dar apie 30 valsčių centrų buvo įkurtos kuopos dydžio (apie 70 karių) įgulos.

Daugiausia duomenų apie miestelių puolimus yra surinkęs istorikas K. Kasparas. Kai kurie jų žemiau minimi.

1944 m. rugpjūčio 30 d. apie 40 balninkiečių partizanų puolė NKVD Želvos valsčiaus poskyrio (Ukmergės aps.) pastatą, paskui kalėjimą, norėdami išvaduoti suimtuosius. Antrą kartą Želva buvo pulta spalio 24 d. Rugsėjo 7 d. apie 50 partizanų puolė tos pat apskrities Kurklių miestelį ir išvadavo 12 suimtųjų. To pat mėnesio 9 d. apie 40 partizanų puolė Balninkus, tačiau valsčiaus būstinėje įsitvirtinusi karių grupė puolimą atrėmė. Rusai nuostolių neturėjo, o partizanų vienas žuvo, du buvo sužeisti[20].

Net kelias dienas - rugpjūčio 27-30 d. - mėgindami išvaduoti suimtuosius, partizanai puolė Taujėnus (Ukmergės aps.), granatomis apmėtė valsčiaus pastatą, apšaudė miestelį. Rugsėjo 2 d. naktį į 3 d. 10-15 partizanų puolė tos pat apskrities Siesikų miestelį ir užėmė valsčiaus pastatą. Mūšis truko dvi valandas. Partizanai nu-

[19] J. Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė...*, p. 446-450.

[20] K. Kasparas, *Lietuvos karas*, Kaunas, 1999, p. 220.

kovė 2 karininkus ir 2-3 stribus, išsivedė dar 3 kolaborantus. Likę stribai ir kolaborantai išsigelbėjo tik užsidarę bažnyčioje, kurios durų partizanai nedrįso laužti[21].

Spalio 3 d. 50 partizanų P. Kecoriaus būrys puolė Vadoklius (Panevėžio aps.), atakavo KPZ ir NKVD pastatą, ginamą 3 milicininkų ir 5 stribų. Partizanai išvadavo suimtuosius, nukovė 4 priešus. To pat mėnesio 31 d. 9 val. ryto 48 partizanų būrys puolė tos pačios apskrities Viešintų miestelį, nukovė partorgą Afanasjevą, o kiti aktyvistai išsilakstė[22].

Spalio 23 d. kpt. Jono Krikštaponio įsakymu 50 rinktinės savanorių, vadovaujami ltn. Danieliaus Vaitelio, 3 val. nakties puolė Pagirius (Ukmergės aps.), paskui Vaivadiškių dvarą, kuriame stovėjo rusų įgula. Šios operacijos metu buvo išvaduoti 3 suimtieji, sušaudyti 2 kolaborantai, sudegintas Vaivadiškių dvaras. 1944 m. rudenį jungtinis trijų partizanų būrys užėmė Molėtus. Tą patį rudenį P. Vaidakevičiaus būrys puolė Skapiškį[23].

1944 m. lapkričio 29 d. 40 partizanų užėmė Alantą (Utenos aps.). Partizanai įsiveržė į valsčiaus vykdomąjį komitetą, paėmė ir sunaikino dokumentus, nušovė 14 kolaborantų[24].

Lapkričio 11d. naktį į 12 d. apie 30-40 partizanų puolė Onuškį (Trakų aps.), atakavo valsčiaus ir NKVD pastatus. Mūriniame NKVD pastate įsitvirtino 5 milicininkai ir 15 stribų, kurie, nors ir apmėtyti granatomis, sugebėjo apsiginti nepatyrę nuostolių ir nukovė 2 partizanus. Lapkričio 14 d. 16 val. partizanai dar kartą puolė miestelį, bet raudonieji buvo įsitvirtinę jau miestelio prieigose ir puolimą atrėmė[25].

Rudenį partizanai puolė Krinčiną (Biržų aps.), o spalio 26 d. - ir Biržus. Operacijoje dalyvavo apie 40 partizanų (beje, čekistai rašė, jog puolime dalyvavo per 200 partizanų), jie į miestą įsiveržė 2 val. nakties. Buvo apšaudyti NKVD ir NKGB pastatai ir granatomis apmėtytas kalėjimas. Jo prižiūrėtojai, stribai ir operatyvininkai apsigynė tik užsisklendę Radvilų pilyje. Partizanai išvadavo 48 suimtuosius ir pavedę 18 km Vabalninko kryptimi paleido (6 kaliniai

[21] Ibid., p. 219.
[22] Ibid.
[23] Ibid., p. 219, 220-221.
[24] LVOA, f. 1771 ap. 7, b. 107, I. 49.
[25] K. Kasparas, op. cit., p. 222.

vėliau patys grįžo į kalėjimą). Tai vienintelis atvejis, kai buvo atakuotas apskrities centras[26].

Lapkričio 10 d. apie 20 partizanų puolė Pandėlį, apšaudė miliciją ir paštą, išlaužė daboklės duris ir išleido 7 suimtuosius.

Gruodžio 1 d. 14 partizanų puolė Seredžiaus miestelį, norėdami išvaduoti suimtuosius. 10 jų buvo išvaduota, 4 NKVD ir valsčiaus pareigūnai sušaudyti, iš NKVD būstinės paimti dokumentai[27].

Gruodžio 4 d. naktį į 5 d. apie 150-200 Birbeliškių partizanų, iš anksto atkirtę kelius, puolė Girkalnį (Raseinių aps.). Nukovė 3-4 ir sužeidė tiek pat milicininkų ir stribų, paėmė 3 kulkosvaidžius, 15 šautuvų, sunaikino dokumentus, rekvizavo prekes.

Kėdainių apskrityje gruodžio 11 d. 3 val. nakties buvo užpulta Pernarava, granatomis apmėtyti ir padegti NKVD ir valsčiaus vykdomojo komiteto pastatai. Stribai ir operatyvininkai išsibėgiojo ir pasislėpė. Gruodžio 16 d. 30 partizanų puolė ir užėmė Grinkiškį, buvo nuginkluoti aktyvistai ir stribai.

Gruodžio 28 d. keli jungtiniai partizanų būriai parengė Čekiškės (Kauno aps.) puolimo operaciją kaip atsaką į baudėjų veiksmus. 31 d. jie užėmė miestelį, sušaudė 10 stribų ir pareigūnų, tarp jų 2 apylinkių pirmininkus ir apskrities komjaunimo instruktorių[28].

Čekistų duomenimis, 1944 m. partizanai puolė 11 valsčių centrų ir išvadavo 82 suimtuosius. Tačiau istoriko K. Kasparo nuomone, išvaduotųjų skaičius turėjo būti kur kas didesnis, nes vien per 5 partizanų puolimus iš areštinių buvo paleista 117 suimtųjų[29].

1945 m. sausio 13-14 d. naktį 20 partizanų puolė Šilavotą (Marijampolės aps.). Jie buvo ginkluoti 2 kulkosvaidžiais. Partizanai įsiveržė į valsčiaus vykdomąjį komitetą, sudegino visus dokumentus[30]. Vasario 22 d. apie 4-5 val. ryto ltn. Martyno Kuzmicko-Briedžio vadovaujamas būrys vėl puolė Šilavotą. 50 partizanų būrys mėgino užimti stribų būstinę, tačiau mūriniame pastate įsitvirtinusiems stribams ir operatyvininkams pavyko apsiginti.
3-4 val. trukusiame mūšyje 1 partizanas žuvo ir 1 buvo mirtinai

[26] K. Kasparas, op. cit., p. 222.
[27] Ibid.
[28] Ibid., p. 260-261.
[29] Ibid., p. 222.
[30] LYA, f. 1, ap. 3, b. 1245, 1. 3.
[31] K. Kasparas, op. cit., p. 260.

sužeistas[31]. Tų metų lapkričio 17 d. apie 50 partizanų trečią kartą puolė Šilavotą - raudonųjų bastioną, įsitvirtinusį partizanų valdomame krašte, tačiau NKVD pastato nesugebėjo paimti: jame atkakliai gynėsi 5 enkavedistai ir 12 stribų. Kadangi tas pastatas buvo nuokalnėje, partizanai prie bričkos pririšo 5 prieštankines minas ir ją rengėsi paleisti į NKVD mūrinį pastatą, bet minuotojas buvo nukautas ir minos sprogo ne ten. Čekistų teigimu, per šį puolimą žuvo 7 partizanai[32].

Sausio 30 d. naktį apie 60-70 partizanų puolė Gudelius (Marijampolės aps.). Puolant naudota įvairūs ginklai, granatos. Mūšis su stribais prasidėjo 23 val., tęsėsi ir po vidurnakčio. Buvo užimtas valsčiaus vykdomojo komiteto pastatas, iš parduotuvės paimti produktai. Po mūšio dingo 3 stribai ir 10 šautuvų. Iš milicijos patalpų buvo paleisti 3 sulaikytieji. Partizanai puolė trimis grupėmis: nuo bažnyčios, Balbieriškio ir Rudenų[33].

Vienas didžiausių smūgių stribams ir čekistams buvo suduotas 1945 m. vasario 12 d. naktį, kai, čekistų duomenimis, apie 100 partizanų, atvykę rogėmis ir pasiekę Miroslavą (Alytaus aps.), išsiskirstę grupėmis po 5-6 žmones, iš 6-7 krypčių įėjo į miestelį ir apsupo NKVD, vykdomojo komiteto būstines bei kai kurių milicininkų, stribų ir aktyvistų gyvenamuosius namus. Už 150 m nuo NKVD pastato, prie bažnyčios šventoriaus buvo pastatyti
3 kulkosvaidžiai, kurie ir apšaudė tą pastatą. Partizanai jį apsupo, nupjovė telefono laidus, pašalino tris patrulių grupes, kuriose buvo po 2 žmones, ir po smarkaus apšaudymo įsiveržė į NKVD bei vykdomojo komiteto būstines. NKVD pastate buvo 3 stribai ir apylinkės įgaliotinis. Jie nesipriešino. Savo butuose, kol turėjo šovinių, atsišaudė NKVD valsčiaus poskyrio viršininkas Korovinas ir kriminalinės paieškos operatyvininkas Kriukovskis. Paskui partizanai juos suėmė ir atvedė prie šventoriaus. Ten pat buvo atvestas vykdomojo komiteto pirmininkas Kavaliauskas, 7 stribai (iš butų surinkti tik ypač aktyvūs; juos partizanams nurodė vienas į nelaisvę paimtas stribas) bei dar keletas aktyvistų. Buvo sušaudyta 12 stribų ir keletas milicininkų. Korovinas ir Kavaliauskas sugebėjo pabėgti. Kiti stribai, kilus susišaudymui, išsi-

[32] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, l. 8.

[33] Ibid., b. 1245, l. 5.

bėgiojo. Be to, partizanai dar sušaudė Seirijų valsčiaus komjaunimo sekretoriaus Jecunsko tėvą, motiną ir seserį, o jų namus sudegino, iš KPZ išvadavo du suimtus partizanus, paėmė 2 kulkosvaidžius, 5 automatus, 28 šautuvus, 10 granatų ir 3 tūkst. šovinių. Partizanų nežuvo nė vieno. Po šio puolimo Alytaus apskrityje buvo įsakyta visus NKVD, milicijos darbuotojus ir stribus perkelti į kareivines[34].

1945 m. vasario 16 d. J. Bartašiūnas išsiuntinėjo raštą[35] visiems NKVD apskričių skyrių viršininkams, kuriame aptarė partizanų įvykdytus valsčių centrų puolimus. Pasak jo, puolimų metu nukauta 35, sužeista ir nusivesta 20 NKVD darbuotojų ir aktyvistų, sudeginti 8 pastatai ir iš KPZ paleisti suimti partizanai. J. Bartašiūnas rašė, jog daugeliu atvejų partizanams nebuvo priešinamasi, nes buvo blogai organizuojama valsčių centrų gynyba, o kartais nesipriešinta ir dėl stribų bailumo bei NKVD darbuotojų pasimetimo. Jis paminėjo kelis valsčių centrų puolimus. 1944 m. gruodžio 7 d. buvo užpultos Eišiškės (Trakų aps.), apšaudyta įgula ir užpulta KPZ. Tarnybinis būrys, saugojęs KPZ, nepasipriešino ir buvo išvaduotas 31 suimtasis, o KPZ ir kiti pastatai sudeginti. 1945 m. sausio 10 d. apie 40 žmonių būrys užpuolė Dieveniškes (Vilniaus aps.), granatomis apmėtė vykdomojo komiteto pastatą ir išvaikę aktyvistus jį padegė. Tame pastate žuvo 6 NKVD-NKGB operatyvinės grupės darbuotojai. 1944 m. gruodžio 15 d. partizanai, persirengę raudonarmiečiais, Grinkiškyje (Kėdainių aps.) įėjo į milicijos būstinę, paėmė ten buvusius ginklus ir nuginklavo 9 karius. Gruodžio 12 d. buvo užpultas Panemunis (Rokiškio aps.), prieš tai nutraukus telefono laidus. Miestelyje partizanai sudegino KPZ, pasiėmė dokumentus iš daugelio įstaigų ir sušaudė 8 raudonuosius, 4 aktyvistus nusivedė į mišką. Paminėjęs dar Miroslavo puolimą, J. Bartašiūnas raštą baigė taip: „Panašių faktų buvo ir kitose apskrityse"[36].

Beje, minėtas Panemunio puolimas buvo viena garsiausių Šiaurės Lietuvos partizanų akcijų, kurioje dalyvavo apie 300 partizanų iš Biržų, Rokiškio ir Panevėžio apskričių; puolimui vadovavo

[34] LYA, f. 1, ap. 3, b. 804, l. 61-65.
[35] Ibid., l. 61.
[36] Ibid., b. 99, l. 46.

K. Kalpokas. Miestelis buvo puolamas iš trijų krypčių, turint tikslą sunaikinti sudaromus tremiamųjų sąrašus. Auštant pradėję intensyvų apšaudymą, apie 8 val. partizanai įsiveržė į Panemunį, kurį gynė 15 kolaborantų įgula. Buvo nukauti 8 gynėjai, iš jų 3 stribai, valsčiaus pirmininkas ir partorgas. Užėmus miestelį, sušaudyti 7-9 administracijos pareigūnai, iš jų 5 apylinkės pirmininkai ir sekretoriai, sudeginti valsčiaus ir NKVD dokumentai, KPZ. 16 val. partizanai susistabdė traukinį ir juo pavažiavę išsiskirstė. Gruodžio 13 d. didelėms čekistinės kariuomenės pajėgoms vis dėlto pavyko dalį partizanų apsupti; 12 jų buvo nukauti, 4 paimti gyvi[37].

1945 m. balandžio 7 d. partizanai puolė Balninkus (Ukmergės aps.), puolant žuvo 3 stribai, buvo rekvizuotos prekės. Gegužės 1 d. jungtinis D. Vaitelio, V. Eivos ir A. Vaičiūno būrys puolė tos pat apskrities Siesikų miestelį.

Balandžio viduryje Šerno partizanų būrys sėkmingai puolė Rudnios miestelį (tuo metu - Alytaus apskrities valsčiaus centras), užėmė NKVD būstinę, sudegino dokumentus, paėmė ginklus, milicijos arklius ir iš kalėjimo išleido suimtuosius.

Balandžio 17 d. partizanai puolė Batakių valsčiaus centrą (Tauragės aps.), puolimo metu buvo nukautas stribas. Gegužės 9 d. naktį į 10 d. buvo puolama Luokė (Telšių aps.), mėginta išvaduoti suimtuosius. Per puolimą nukautas leitenantas ir sužeisti 2-3 stribai. Gegužės 25 d. buvo puolamas Endriejavas, puolimo metu nukautas milicininkas, keli stribai nusivesti[38].

Birželio 3 d. A. Krinicko-Romelio būrys puolė Saldutiškį (Švenčionių aps.), sunaikino valsčiaus dokumentus, pašte paėmė per 5 tūkst. rb, iš parduotuvės ir paruošų sandėlio - nemažai maisto produktų. Birželio mėn. 20-25 Ožio būrio partizanai puolė Sangrūdą (Lazdijų aps.), paėmė valsčiaus dokumentus.

Birželio 8 d. 2 val. nakties apie 50-60 partizanų puolė Seredžių (Kauno aps.), nukovė 12 stribų, 1 sužeidė. Tai buvo itin skaudus smūgis stribams; į įvykio vietą atvyko J. Bartašiūnas, 4-osios šaulių divizijos vadas gen. P. Vetrovas ir Kauno operatyvinio sektoriaus viršininkas plk. I. Veselovas[39].

[37] K. Kasparas, op. cit., p. 257.
[38] Ibid., p. 270-272.
[39] Ibid., p. 407.

Liepos 8 d. 80-100 Žaliosios rinktinės partizanų puolė Rozalimą (Panevėžio aps.), iš anksto nupjovę telefono laidus. Apsuptas NKVD pastatas buvo apšaudytas kulkosvaidžiais. Mūšis truko 2-3 val., tačiau atvykus kelioms mašinoms su kariuomene, partizanai buvo priversti pasitraukti. Žuvo 7 partizanai, o priešų, partizanų duomenimis, per 27[40].

Rugpjūčio 3 d. 19 val. 30 min. 15 partizanų puolė Keturvalakius (Vilkaviškio aps.). Puolimo metu enkavedistai, daugiausia be ginklų, repetavo spektaklį vykdomojo komiteto patalpose, o stribai buvo paleisti į namus dirbti ūkio darbų. Apšaudyti enkavedistai išsibėgiojo ir išsislapstė; partizanai valsčiaus poskyrio pastate paėmė ten buvusius ginklus ir dokumentus, taip pat paėmė valsčiaus vykdomojo komiteto dokumentus. Surinkę miestelio gyventojus, apklausė, kas kur dirba, ir paleido. Nušovė
3 stribus, sutiktus grįžtant į miestelį. Po šio puolimo NKVD centras Vilniuje nurodė visą parą saugoti NKVD būstines, organizuoti valsčių centrų apsaugą stribų jėgomis, o ten, kur yra kariuomenė, pasitelkti ir ją. Enkavedistams nurodyta visuomet nešiotis ginklus. Tuos, dėl kurių kaltės buvo užimtas valsčiaus centras, įsakyta perduoti karo tribunolo teismui[41]. Sis sėkmingas Keturvalakių puolimas, kurį surengė tik 15 partizanų, rodo, kad turėdami gerą žvalgybą ir nutaikę tinkamą momentą partizanai ir nedidelėmis jėgomis galėjo sėkmingai veikti ir okupantams suduoti skaudžius smūgius.

Gaurės miestelį (Tauragės aps.) 40 Rolando būrio partizanų užėmė 1945 m. lapkričio 10 d. Partizanai nusivedė ir ištardę sušaudė partorgą, komsorgą ir stribą Ringailą. Pačiame miestelyje buvo nušauti valsčiaus poskyrio viršininkas ltn. Popovas, stribai Bajorinas, Klemensas, Stulginskas ir paruošų agentas Bastys. Partizanai paėmė visus miestelyje buvusius ginklus[42].

Lapkričio 11 d. 5 val., čekistų teigimu, apie 100 partizanų puolė Jurbarko valsčiaus Girdžių bažnytkaimyje buvusią stribų įgulą. Nukovė 6 stribus, 3 sužeidė[43]. Lapkričio 23 d. apie 60 partizanų

[40] K. Kasparas, op. cit., p. 406.
[41] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 103-104.
[42] Ibid., baudžiamoji byla Nr. 38897/3, t. 5, 13 paketas.
[43] Ibid., f. 1, ap. 3, b. 86, I. 56.

puolė Veliuoną. Mūšis truko apie 2 val. Žuvo 4 partizanai, 1 stribas, 6 buvo sužeisti, taip pat žuvo vienas atsitiktinis žmogus[44]. Ar buvo užimta Veliuona - iš pranešimo neaišku.

Gruodžio 8 d. buvo puolamas Gižų miestelis (Vilkaviškio aps.). Atakuojant valsčiaus poskyrio būstinę, buvo nukautas stribas Ulevičius ir sužeisti valsčiaus poskyrio viršininkas kpt. Jerofejevas bei stribas Paulskis. Po šio puolimo apskrities operatyvininkai suiminėjo Gižų ir Keturvalakių valsčių gyventojus, buvo tardomi ir agentūriškai tikrinami stribai - norėta išsiaiškinti, ar jie neprisidėjo prie Gižų puolimo. Partizanams NKVD būstinės užimti nepavyko, nes atskubėjo pagalba stribams[45].

J. Lukša-Daumantas „Partizanuose" aprašė kitą Gižų puolimą. Pasak jo, II Tauro apygardos vado įsakymas buvo nukreiptas prieš istrebitelius. Jame įsakyta sunaikinti okupantų atsparos taškus ir taip demoralizuoti stribus. Nutarta naudoti efektyvius ginklus - prieštankines ir fosforines granatas bei prieštankines bazukas. Vykdant šį apygardos vado įsakymą, buvo užpultos ir sunaikintos stribų įgulos Gižuose, Žaliojoje ir Kačerginėje. Gižus partizanai puolė dieną, puolimui vadovavo Vytauto rinktinės vadas Vytautas Gavėnas-Vampyras. Partizanai apgulė mūrinę stribų būstinę, kulkosvaidžių ugnimi nuvaikė nuo langų jos gynėjus, paskui fosforinėmis ir prieštankinėmis granatomis padegė namą. Stribai ir kiti besipriešinantieji subėgo į rūsį, kuris po pusvalandžio irgi buvo padegtas. Anot Daumanto, „apie 30 bolševikų užduso liepsnose, o kiti buvo partizanų nukauti tarpduryje". Kačerginės stribus, įsitvirtinusius keliuose pastatuose, naktį puolė apie 100 partizanų, t. y. kelis kartus daugiau negu Gižus. Buvo sunaikinti visi Kačerginės stribai, partizanų nežuvo nė vieno. Buvo paskleisti gandai, kad ateityje rengdami puolimus partizanai naudos dar efektyvesnius ginklus, puls ir sunaikins visus okupantų atsparos taškus. Pasak Daumanto, po šio puolimo daug stribų pradėjo trauktis nuo okupantų: vieni nuėjo pas partizanus, kiti perėjo į kitus darbus, dar treti kažkur pasislėpė[46].

Vieną didžiausių atgarsių tiek tarp Lietuvos gyventojų, ypač Dzūkijos žmonių, tiek tarp čekistų turėjo 1945 m. gruodžio 15 d.

[44] Ibid., b. 88, I. 3.

[45] Ibid., b. 86, 1. 18.

[46] J. Daumantas, Partizanai, p. 216-217.

11 val. dienos įvykdytas Merkinės miesto puolimas. Merkinė, stovinti kelių kryžkelėje, ant aukšto dešiniojo Nemuno kranto, senojoje Lietuvos valstybėje vaidino nemažą vaidmenį, buvo lankoma jos valdovų; tai buvo miestas net su priemiesčiais. Tačiau būtent dėl geografinės padėties visų karų metu būdavo nuolat deginama. Antrojo pasaulinio karo metais taip pat degė, išliko tik mažesnė miesto dalis. Vis dėlto Merkinė, garsėjusi savo praeitimi, gražiai aprašyta Vinco Mickevičiaus-Krėvės, dirgino daugelio žmonių vaizduotę, ir jos užėmimas, netgi dienos metu, plačiai nuskambėjo, nors žuvusių tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės buvo nedaug (žuvo 5 partizanai, 1 buvo sužeistas, o iš priešo pusės žuvo 1 stribas ir 2 kariškiai, 1 - vyr. leitenantas - buvo sužeistas). Partizanai, vadovaujami A. Ramanausko-Vanago, buvo užėmę visą miestelį, visas valdžios įstaigas, tačiau beveik visi miestelyje buvę rusai ir stribai (7 operatyvininkai, 261-ojo šaulių pulko 8 kariškiai ir 13 stribų) užsidarė senoje mūrinėje bažnyčioje ir iš jos bokšto šaudydami kulkosvaidžiu partizanams padarė daugiausia nuostolių. A. Ramanauskas-Vanagas rašė, jog jis bažnyčios nenorėjęs pulti, nes per puolimą ji būtų smarkiai nukentėjusi. Čekistų teigimu, miestelį puolė 200-300 partizanų[47], o A. Ramanauskas rašė (ir tai, be abejo, buvo tiesa), jog partizanų buvo 45. Tiesa, iš kairiojo Nemuno kranto dar turėjo ateiti maždaug tiek A. Grušausko-Siaubo partizanų, tačiau Merkinės tiltą saugoję 211-ojo geležinkelių apsaugos pulko kariai partizanų per tiltą nepraleido, o Nemunas dar nebuvo užšalęs. Rusų teigimu, jie tiek miestelyje, tiek prie tilto nukovė 45 partizanus, kurių daugumą partizanai neva su savimi pasiėmė, o iš tikrųjų, matyt, tik 11 (6 prie tilto, 5 miestelio šturmo metu). Mūšis virė apie dvi valandas. Po šio puolimo Merkinės, Varėnos, Alovės ir kituose gretimuose valsčiuose čekistinė kariuomenė siautėjo 10 dienų, ieškodama miestelį puolusių partizanų[48]. Kitą kartą Merkinė pulta (remiantis partizanų sušaudytų asmenų kartoteka) 1947 m. rugsėjo 14 d., to puolimo metu žuvo operatyvininkas A. Lizukovas.

Po to, kai partizanai lapkričio 9-11 d. puolė valsčių centrus, P. Kapralovas savo sektoriaus apskričių skyrių viršininkams ir

[47] LYA, f. 1, ap. 18, b. 69, l. 181-184.

[48] J. Starkauskas, op. cit., p. 88-89.

137-ojo šaulių pulko batalionų vadams išsiuntinėjo raštą, kuriame konstatavo, kad nors valsčių centruose naktį budi ir patruliuoja stribai, tačiau jų darbo niekas netikrina; kovinės tarnybos užduočių nevykdo ne tik stribai, bet ir ginkluoti aktyvistai, milicininkai ir NKVD-NKGB darbuotojai[49].

1946 m. kovo mėn. apie 80 Didžiosios Kovos apygardos partizanų surengė reidą per Gelvonų, Veprių, Pabaisko ir Žaslių valsčius, ketindami nuo Čiobiškio Neries krantais žygiuoti iki Jonavos. Pakeliui jie nukovė kelis Gelvonų stribus, užėmė Veprių miestelį, bet tuo metu Veprių stribai buvo išvykę į Ukmergę. Buvo rengiamasi pulti Pabaišką, tačiau susidūrę su čekistine kariuomene partizanai pasuko į Šimonių miškus. Tą patį mėnesį maždaug 25 J. Survilos-Šarūno būrio partizanai puolė Siesikus (Ukmergės aps.). Puolimo metu sudegino NKVD būstinę, nukovė valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką, sužeidė du stribus ir paėmė nemažai ginklų, tarp jų 2 kulkosvaidžius, rekvizavo prekių ir išvadavo 10 suimtųjų[50].

Nuo 1946 m. pavasario partizanai pradėjo atsisakyti atvirų puolamųjų veiksmų ir perėjo prie geriau konspiruoto veikimo, nes, kaip jau ne kartą minėta, tų metų kovo mėnesį apskričių ir valsčių centruose buvo išdėstytos 163 enkavedistų kariuomenės ir 37 pasieniečių įgulos (iki tol rusų jėgos daugiausia telkėsi apskričių centruose; 4-osios šaulių divizijos pulkų skaičius nuo 4 buvo padidintas iki 8). Be to, nutolus viltims dėl greit kilsiančio karo tarp Rusijos ir Vakarų valstybių, reikėjo tausoti jėgas. Vis dėlto ir vėliau retsykiais partizanai surengdavo puolamąsias operacijas, kartkartėmis puldavo ir miestelius, tačiau dažniausiai tik tuos, kuriuose nebuvo rusų įgulų.

1946 m. rugsėjo 20 d. trys grupės partizanų jau kelintą kartą puolė Gižus (Vilkaviškio aps.). Viena grupė puolė MTS pastatą. Kai MTS darbuotojai pradėjo atsišaudyti, per langus į pastatą buvo įmestos 6 granatos. Žuvo MTS buhalteris J. Bilą (pagal partizanų nukautų asmenų kartoteką). Ar pavyko partizanams užimti miestelį - neaišku.

1947 m. birželio 19 d. buvo puolamas Leipalingis (Lazdijų aps.). Puolimo metu nukauta ir sužeista 14 kareivių ir karininkų, tarp jų

[49] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 225.

[50] K. Kasparas, op. cit., p. 443.

MGB valsčiaus poskyrio viršininkas Motinas, MVD viršininkas Milišenka ir kt. Po mūšio partizanai sėkmingai atsitraukė[51].

Veiviržėnų miestelį partizanai puolė 1947 m. spalio mėn. Tas pats miestelis buvo puolamas ir 1948 m. birželio 7 d. naktį į 8 d. Puolimo metu, atakuojant stribų buveinę, nukauti 4 stribai: A. Endrijauskas, J. Miniotas, I. Šaulys ir B. Venckus.

Vaškų miestelį (Pasvalio aps.) partizanai puolė 1947 m. lapkričio 27 d. naktį, paėmė 112 tūkst. rb, padegė vykdomojo komiteto pastatą. Miestelyje puolimo metu buvo 45 ginkluoti raudonieji, jie išsibėgiojo arba pasislėpė. 3 miestelyje patruliavę stribai metė šautuvus ir nubėgo už 7 km. MVD valsčiaus poskyrio viršininkas Belikas įlindo į šiaudus, nusiplėšė antpečius ir išlindo tik partizanams pasitraukus[52]. Šiek tiek kitaip stribų elgesį savo pažymoje aprašė LSSR MGB ministras D. Jefimovas. Pasak jo, miestelyje puolimo metu patruliavo du stribai - Leičiūnas ir Bielinis. Jie pastebėjo paštą puolančius partizanus, tačiau pašto negynė, pabėgo. Leičiūnas metė šautuvą, nusiplėšė komjaunimo ženklelį ir pasislėpė pažįstamos moters name, o Bielinis nubėgo į viensėdį, esantį už 3 km. Šie stribai 1948 m. sausio 5 d. MGB įsakymu atiduoti karo tribunolo teismui už bailumą ir už tai, kad paliko savo postus. Ministro pavaduotojas P. Kapralovas MVD apskričių skyrių viršininkams po šio įvykio išsiuntinėjo raštą, kuriame nurodoma visiems stribams surengti specialius užsiėmimus, juose atskleisti stribų būrio kovotojų bailumo, panikos ir nedrausmingumo faktus, taip pat aiškinti, kad „[...] bailumas yra lietuvių liaudies išdavystė"[53].

1947 m. lapkričio 24 d. 6 val. ryto 10 partizanų puolė MGB Batakių valsčiaus (Tauragės aps.) būstinę. Vienas pastatą saugantis stribas buvo nušautas, kitas sužeistas. Partizanai išvadavo Vytenio būrio ryšininką. Stribai ir kiti ginkluoti raudonieji partizanų persekioti negalėjo, nes visi buvo girti[54].

Vienas iš paskutinių miestelių, kurį puolė partizanai, buvo Žemaičių Kalvarija; jį partizanai puolė 1949 m. birželio 19 d. Miestelyje buvę ginkluotų grupių nariai nesipriešino, nors ir girdėjo

[51] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 2, l. 126.
[52] Ibid., l. 166.
[53] LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, l. 8, 9.
[54] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 2. l. 251.

šaudymą, bet iš namų neišėjo. Partizanai nušovė ginklą atidavusį aktyvistą Daugėlą[55]. Sprendžiant iš čekistų sudarytos nukautų žmonių kartotekos, partizanai 1950 m. balandžio 29 d. (ar 30 d.) dar puolė Pajūrio miestelį (Šilalės r.). Puolimo metu žuvo keli raudonieji. Tai buvo bene paskutinis partizanų užpultas miestelis. Dėl įvairių priežasčių Žemaitijos partizanai ilgiausiai buvo išsaugoję savo jėgas ir todėl ten ilgiausiai buvo puolami miesteliai.

Be minėtų puolimų, žinomi dar šie partizanų puolimai: 1944 m. rugpjūčio 15 d. užpultas Zarasų kalėjimas ir išvaduoti kaliniai, gruodžio 8 d. - Butrimonys (Alytaus aps.), 1945 m. vasario 23 d. - Rudamina (Lazdijų aps.), kovo 15 d. - Punia (Alytaus aps.), kovo 13 d. - Pakuonis (Kauno aps.), kovo mėn. - Pabaiskas[56].

Taigi 1944-1950 m. partizanai buvo užėmę per 60 valsčių centrų ir miestelių. Ko gero, šie duomenys nėra galutiniai.

Partizanų puolimai ne tik stribams ir aktyvistams, bet ir operatyvininkams įvarydavo nemažai baimės. Apskritai operatyvininkai labai nenoriai ėjo tarnauti į valsčius, jautėsi esą nepelnytai nuvertinami (jų supratimu, turėjo būti laikomi apskričių centruose) ir laikė save kone mirtininkais. Kai 1946 m. rugsėjo 23 d. naktį į 24 d. partizanai puolė Pajevonio miestelį (Vilkaviškio aps.), MVD valsčiaus poskyrio viršininkas vyr. ltn. F. Neretinas metė kulkosvaidį, aprangą ir spruko į Kybartus, vėliau su šeima pabėgo iš Lietuvos. Partizanai to puolimo metu sudegino vykdomojo komiteto pastatą, iš parduotuvės paėmė maisto produktų, nušovė komjaunuolę Kublitytę. Už dezertyravimą vyr. leitenantą kariuomenės teismas nuteisė 5 metams kalėjimo[57].

Komunistų vadai jautriai reagavo į kiekvieną pranešimą, net ir klaidingą, kad partizanai gali pulti ne tik valsčių, bet ir apskričių centrus. Tai rodo partijos Tauragės apskrities komiteto biuro 1946 m. birželio 19 d. nutarimas. Gavus žinių, kad partizanai rengiasi pulti miestą, įsakyta birželio 20 d. naktį paskelbti karo padėtį visose karinėse pajėgose - buvo sukelti ant kojų 273-iojo šaulių pulko kariai, gaisrininkai, ginkluoti aktyvistai, milicininkai, stribai. Nurodyta saugoti partijos komitetą ir vykdomąjį komitetą, paštą, MGB ir

[55] Ibid., b. 7, l. 133.

[56] N. Gaškaitė, op. cit., p. 154-159.

[57] J. Starkauskas, op. cit., p. 24-25.

MVD būstines, elektros stotį, AT deputato butą, spaustuvę, banką. Įsakyta aplink miestą penkiose vietose įrengti sekretus, o mieste patruliuoti 5 patruliams po 2 žmones. Paliktas ginkluotas rezervas, kurį sudarė 25 autokuopos kursantai ir 30 MVD darbuotojų[58].

1947 m. vasario 4 d. partijos Marijampolės apskrities komitetas gavo LKP(b) CK ir MVD šifrotelegramą, kurioje nurodoma per dvi dienas parengti miesto apsaugos planą, sustiprinti patruliavimą ir svarbiausių objektų - cukraus fabriko, elektros stoties, pašto, radijo stoties, maisto sandėlių ir kt. objektų apsaugą, taip pat saugoti vadovaujančius darbuotojus[59].

Partijos Kupiškio apskrities komiteto 1947 m. lapkričio 16 d. nutarimo 6 paragrafe rašoma: „Atkreipti dėmesį į MGB apskrities skyriaus viršininko pavaduotojo drg. Rožkovo ir įgulos vado Dudniko pareiškimą, kad MGB apskrities skyrius ir įgula nepajėgi apginti apskrities centrą Kupiškį"[60]. Kupiškyje beveik visą laiką buvo dislokuota stipri įgula - bataliono štabas su kuopa karių, taigi apie 100 kariškių.

Štai kokias išvadas 1948 m. rugsėjo 16 d. nutarime padarė partijos Rokiškio apskrities komitetas: „Nors valsčių centruose yra pakankamai ginkluotos jėgos, Pandėlio, Juodupės ir Jūžintų valsčių centrų gynyba neorganizuota". Toliau pateikta begalė nurodymų, kaip tai padaryti[61].

Partijos Jurbarko apskrities komitetas 1948 m. rugsėjo 27 d. konstatavo, kad Smalininkai, Eržvilkas ir Veliuona saugomi patenkinamai. Ten stribai visą naktį saugojo įvairias įstaigas. Nurodyta naktį taip pat saugoti Jurbarką ir Raudonę. Taigi net 1948 m. pabaigoje kolaborantai bijojo partizanų puolimų ir visi centrai - ne tik valsčių, bet ir apskričių - jiems ruošėsi.

Kiti kovų epizodai. Šiame poskyryje paminėtos kovos, kurios buvo užfiksuotos centriniame čekistų aparate arba komunistų partijos CK dokumentuose. Žinoma, tų struktūrų dokumentuose užfiksuoti anaiptol ne visi mūšiai, tačiau ir nedidelė dalis paminėtų susidūrimų padės skaitytojui susidaryti bendrą kovų vaizdą.

[58] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 1, I. 70-72.
[59] Ibid.. f. 1186, ap. 1186-15, b. 2, I. 5.
[60] Ibid., f. 1771, ap. 195, b. 2, 1. 119.
[61] Ibid., b. 4, I. 99, 250.

Partizanai su stribais kaudavosi dažnai ir net susidūrę su didesnėmis priešo pajėgomis beveik visada stodavo į mūšį, ypač partizaninio karo pradžioje.

Retsykiais ir stribai partizanams suduodavo skausmingus smūgius. Kelis tokius atvejus minėjo savo pažymoje J. Bartašiūnas.
1945 m. kovo 7 d. Gudelių valsčiaus (Marijampolės aps.) 33 stribai, apsupę partizanų bunkerį, nukovė 13 partizanų, jų pačių nežuvo nė vienas. Įvykiai klostėsi taip. Stribai nusekė partizanų nusivesto stribo Šaulio pėdomis ir prie bunkerio 16 stribų įrengė pasalą (prie jų vėliau prisijungė dar 17 stribų). Kai iš bunkerio išlindo 12 partizanų, du iš karto nušovė, kiti gynėsi. Stribas K. Savickas nušovė partizaną kulkosvaidininką, paskui buvo nušauti 7 partizanai, 2 pabėgo. Mėginantys prieiti prie bunkerio stribai buvo apšaudyti, tada įmetė granatas ir susprogdino bunkerį. Viduje rado dar tris partizanų lavonus. Kitas stribų sumanumo ir drąsos pavyzdys. Kovo 22 d. Semeliškių valsčiaus (Trakų aps.) Grinapolio kaime apsistojo partizanai. Apie tai sužinoję stribai, vadovaujami NKVD darbuotojo, atvyko į vietą ir išsiskirstė į du būrius. Vienas įrengė pasalą pamiškėje, kitas ėjo į sodybą, kurioje buvo partizanai. Į mišką iš sodybos bėgantys
7 partizanai buvo nušauti, tarp jų ir vokiečių karininkas[62]. Beje, rusų kariuomenė, turėdama žinių, kad kuriame nors kaime yra partizanų, pirmiausia išsidėstydavo artimiausio miškelio pakraščiuose, o paskui veržiasi į kaimą. Bandantys į mišką prasiveržti partizanai būdavo iššaudomi, nes atsidurdavo tarp dviejų ugnių - iš užnugario ir priekio.

Kovų intensyvumą 1945 m. rodo tokie faktai. Vien Šiaulių operatyvinio sektoriaus apskrityse birželio 12 d. buvo 8 partizanų puolimai. Tą dieną Subačiaus valsčiaus NKVD viršininko vadovaujama stribų grupė Aukštuolių kaime susidūrė su maždaug 30 partizanų grupe, kurių dalis dėvėjo vokišką uniformą. Mūšis truko pusantros valandos, žuvo 9 stribai[63].

Partizaninis karas turi savo specifiką: nėra fronto linijos, dažnai niekas nekomanduoja, tenka vadovautis nuojauta, pilna neapibrėžtumų, mirtis tyko bet kur ir bet kada. Antai 1945 m. gruo-

[62] LYA, f. 1, ap. 3, b. 49, 1. 65-70.

[63] Ibid., ap. 18, b. 32, 1. 2.

džio 5 d. Trakų apskrityje stribai nukovė 9 partizanus, kai šie perėsi pirtyje[64].

1945 m. gruodžio 21 d., tęsdami sėkmingą pasalų karą, Seirijų valsčiaus partizanai nukovė milicijos viršininką ir 6 stribus, kai 12 žmonių grupė pagal pavojaus ženklą išvyko į Kevonikių (?) kaimą. Partizanai paėmė 3 kulkosvaidžius, 4 automatus ir 2 šautuvus[65].

1945 m. pabaigoje, gruodžio 12-13 d., vienas didžiausių mūšių įvyko su Švenčionių ir Zarasų apskrityse veikusia A. Kamarausko partizanų grupe. Grupė neturėjo nuolatinės laikymosi vietos, visą laiką važinėjo su arklių pastotėmis. Sužinoję, kad ši partizanų grupė yra Rimšės valsčiuje, enkavedistai gruodžio 12 d. sudarė bendrą dviejų valsčių - Rimšės ir Dūkšto - 35 stribų būrį ir jį išsiuntė persekioti partizanų. Tą pačią dieną 10 val. stribai susitiko su partizanais; per susišaudymą žuvo 1 stribas, o partizanai pasitraukė. Sutemus stribai apsistojo viename iš kaimų. Gavęs žinią apie susišaudymą su partizanais, NKVD Zarasų apskrities skyriaus viršininkas mjr. Michailas Ložečnikovas gruodžio 12 d. 16 val. į pagalbą išsiuntė dar 12 Dūkšto stribų, vadovaujamų Rimšės valsčiaus poskyrio viršininko vyr. ltn. Bondarenkos. Gruodžio 13 d. 10 val. jie susidūrė su partizanų būriu ir 11 stribų žuvo. Remdamiesi žmonių parodymais čekistai rašė, jog tame mūšyje žuvo ir 4 partizanai. 34 stribų būrys į pagalbą ateiti nespėjo ir toliau persekiojo partizanus, mūšyje jų 2 nukovė. Vėliau partizanų būrys pasidalijo į dvi dalis, kurios judėjo priešingomis kryptimis. Vieną iš jų toliau persekiojo stribų būrys. Dienos pabaigoje, pametę partizanų pėdsakus, stribai grįžo į Rimšę. Į partizanų persekiojimą gruodžio 13 d. įsitraukė ir 4-osios šaulių divizijos 137-ojo šaulių pulko bataliono 9-osios kuopos 18 karių, kurie, susidūrę su partizanais, 2 jų nukovė. Pas vieną iš nukautųjų buvo rasti Rimšės valsčiaus poskyrio viršininko Bondarenkos dokumentai, todėl kariai, padarę išvadą, kad nukovė stribą ir valsčiaus poskyrio viršininką (tuo metu stribai, kaip ir partizanai, dažniausiai būdavo bet kaip apsirengę, dažnai ir civiliais drabužiais), nustojo persekioti partizanus, o šie tuo metu atitrūko ir dingo[66].

[64] LYA, f. 1, ap. 3, b. 88, 1. 25.

[65] Ibid., b. 86, I. 242.

[66] Ibid., ap. 18, b. 48, 1. 1.

Pažymoje apie stribų veiklą 1945 m. pirmame ketvirtyje, pasirašytoje J. Bartašiūno, minimos kelios sėkmingos stribų operacijos, kuriose jie dalyvavo kartu su kariuomene. Kovo 27 d. jie neva dalyvavo Ažagų miško (Panevėžio aps.) kautynėse (kariškių dokumentuose stribų dalyvavimas tose kautynėse neminimas; matyt, jie atliko nedidelį vaidmenį, gal buvo vedliais ar išdėstyti apsupties žiede). Kovo 28-31 d. stribai dalyvavo čekistinėje kariuomenės operacijoje Alytaus apskrityje, kurios metu buvo neva nukauta 96 partizanai ir net 751 jų ir jų rėmėjų suimta. Rokiškio apskrityje sausio 4-6 d. kartu su kariškiais stribai nukovė 26 partizanus.

Išgyręs stribus, J. Bartašiūnas toje ataskaitoje paminėjo ir kelis jų bailumo, neorganizuotumo bei nemokėjimo kovoti atvejus. Sausio mėn. NKVD gavo žinių, kad 35 partizanų būrys rengiasi pulti Biržų aps. Nemunėlio Radviliškio valsčiaus pieninę. Partizanams sunaikinti buvo surinkta 23 stribai; vadovaujami NKVD darbuotojų, jie prie pieninės įrengė pasalą. Nors buvo perspėti, kad be komandos nešaudytų, stribai į partizanus pradėjo šaudyti iš didelio nuotolio. Partizanams į tuos šūvius atsakius, dauguma stribų išsibėgiojo. Partizanai, manydami, jog susidūrė su stipria pasala, pasitraukė į mišką. Vasario 15 d. 17 Tverečiaus (Švenčionių aps.) stribų susidūrė su nemažu, maždaug 60 partizanų būriu. Kadangi ėjo nesisaugodami ir netikėtai susidūrė akis į akį su partizanais, žuvo 6 stribai ir NKVD darbuotojas. Sausio mėn. 15 stribų, vadovaujami NKVD darbuotojo, buvo pasiųsti likviduoti partizanų grupės, buvusios viename Šventežerio valsčiaus (Seinų aps.) vienkiemyje. Stribai vienkiemį apsupo iš visų pusių, tačiau nenušovė nė vieno pro juos besiveržiančio partizano, nes nemokėjo taikliai šaudyti[67].

1946 m. vasario 25 d. Alovės valsčiaus (Alytaus aps.) Būdos kaime 17 partizanų nukovė 6 stribus ir jiems vadovavusį operatyvinį įgaliotinį j. ltn. Kedriną[68].

1946 m. kovo 26 d. apie 30 partizanų ėjo Kazlų Rūdos link. Jų persekioti buvo pasiųstos trys operatyvinės kariuomenės grupės iš MVD Barzdų, Pilviškių ir Jankų valsčių poskyrių. Jos susidūrė su partizanais Šakių aps. Vkrziškių (Kristoniškės?) kaime. Dvi valandas trukusiame mūšyje žuvo 13 partizanų, 2 buvo paimti gyvi,

[67] Ibid., ap. 3, b. 49, I. 67-70.

[68] Ibid., b. 115, I. 109.

vienas iš jų sužeistas. Kiti sutemus pasitraukė. Iš raudonųjų buvo nukautas MVD Barzdų valsčiaus poskyrio viršininkas ltn. Pirogovas, valsčiaus partorgas Kvietkauskas, milicijos įgaliotiniai Juntonis ir Skladaitis bei 5 stribai. Dar 2 stribai buvo sužeisti[69].

Kaip žinome, kovų pradžioje partizanai dažniausiai rengdavo pasalas ir puldavo miestelius. Jie nevengdavo susikauti, ypač su stribais, ir atsitiktinai susidūrę. Kartkartėmis partizanai naudojo ir netradicinius kovos metodus. Vienas iš jų - kovos brolių kapų užminavimas. Žuvusiųjų kūnus išnešę iš mūšio lauko partizanai laidodavo kapinėse, neretai ir miške. Artimieji ir kovos draugai, ypač partizanų rėmėjos merginos, kapus prižiūrėdavo, apsodindavo juos gėlėmis. Žinodami, kur palaidoti žuvę partizanai, stribai ir ginkluoti aktyvistai jų kapus dažnai išdraskydavo. Tada partizanai į kapus pradėjo dėti minas. Pajudinę užminuotus kapus stribai žūdavo nuo minų sprogimo.

1946 m. birželio 26 d. MVD Kvėdarnos valsčiaus poskyris iš Pajūralio gyventojo gavo pranešimą, kad ant to kaimo gyventojo S. Jurgino namo durų kabo raštelis, kuriame lietuvių ir rusų kalbomis parašyta, jog įeiti draudžiama. Į vietą išvyko operatyvinė grupė, susidedanti iš milicininkų, stribų ir aktyvistų. S. Jurgino name jie rado šeimininko ir jo žmonos lavonus; vienos durys buvo užrakintos. Kai į jas šautuvo buože smogė paruošų įgaliotinis V. Jemelis, sprogo mina. V. Jemelis žuvo, buvo sužeisti valsčiaus partorgas Mackonis, MVD valsčiaus poskyrio viršininko pareigas einantis j. ltn. Pivariūnas ir stribas Nočius. Po sprogimo namas užsidegė ir su lavonais sudegė[70].

Sovietai ir tikrus banditus, ir partizanus vadino vienodai - „banditais". Tikrųjų banditų pokario suirutės metais buvo atsiradę nemažai. Kartais jie veikdavo partizanų vardu; čekistai irgi buvo linkę daugelį tikrų banditų padarytų nusikaltimų priskirti partizanams. Su kriminaliniais nusikaltėliais turėjo kovoti milicija, tačiau iki pat J. Stalino mirties milicijos ir stribų veiklos sritys buvo susipynusios. Milicininkai dažnai dalyvaudavo kovose su partizanais, jie neretai stribams vadovaudavo. Ir stribai kartais mėgindavo kovoti su kriminaliniais nusikaltėliais. Vienas toks bandymas stribams baigėsi tragiškai.

[69] LYA, f. 1, ap. 3, b. 115, I. 164.

[70] Ibid., b. 127, 1. 56.

1946 m. gegužės 8 d. J. Bartašiūnas MVD apskričių skyrių viršininkams rašė, kad Radviliškio valsčiaus poskyrio stribų drausmė prasta, jie priima sprendimus patys, neinformavę vadų, nemoka suimtųjų iškratyti ir konvojuoti, nemoka daryti kratų namuose. Tokias išvadas ministras padarė po šio įvykio. Birželio 13 d. 23 val. budėjusiam Radviliškio stribui Sokolovui buvo pranešta, kad miesto gatvėje pastebėti du ginkluotos plėšikų gaujos nariai. Sokolovas pasitelkė stribą Jašiūną ir suėmė plėšikus. Kai priešais važiavusi mašina apakino stribus, vienas plėšikas iš pistoleto nušovė Sokolovą, o kitas užpuolė Jašiūną ir taip pat jį sužeidė. Persekiojant plėšikus, vienas iš jų buvo aptiktas viename name, tačiau iššoko pro langą ir pabėgo[71].

1946 m. lapkričio 3 d. Vilkyškių (Pagėgių aps.) stribai sužinojo, kad nežinomo dydžio gauja apiplėšė Bitėnų kaimo gyventoją Petraitį. 10 stribų ieškojo plėšikų, juos persekiojo, tačiau sugavo ... Raudonosios armijos karius[72]. Apskritai stribų kovos su kriminaliniais nusikaltėliais buvo tik epizodiškos, daugiausia jie kovojo su partizanais, o patys dažnai elgėsi kaip kriminaliniai nusikaltėliai.

Kaip minėta, viena bjauriausių čekistų veiklos formų buvo specialiosios grupės, veikusios partizanų vardu. Tų grupių nariai išžudė arba suėmė apie tūkstantį partizanų, inscenizuotose neva išvadavimo operacijose apklausė per 700 iki tol neišdavusių suimtųjų ir nuveikė daug kitokių bjaurių darbų. Maždaug nuo 1950 m. tas spec, grupes sudarė daugiausia išdavikais tapę partizanai, nes jie geriau žinojo partizanų gyvenimo specifiką ir sugebėdavo greičiau įgyti partizanų, ypač jų rėmėjų bei ryšininkų, pasitikėjimą. Partizaninio karo pradžioje tos grupės dažniausiai būdavo sudaromos iš čekistų lietuvių (ar Lietuvos rusų) bei stribų.

Vieną tokios grupės operaciją aprašė NKGB Kauno apskrities skyriaus viršininkas mjr. Valerijanas Aleksejevas. Į tą spec, grupę, be kelių čekistų, dar įėjo stribai K. Antanaitis, Jankūnas, B. Milcheris, Nekrasas, A. Rokovskis, Z. ir M. Takauskai ir V. Ulinskas, jai vadovavo NKGB Kauno apskrities skyriaus operatyvinis įgaliotinis vyr. ltn. Kazys Repšys. Pasivadinusi „Geležinio vilko" par-

[71] Ibid., b. 99, l. 152.

[72] Ibid., b. 112, l. 214.

tizanų grupe, ši čekistinė spec, grupė 1946 m. kovo mėn. nušovė 5 Panemunės valsčiuje veikusios Žvango grupės partizanus, 2 suėmė. Atskleidė 27 partizanų ryšininkus ir rėmėjus. Už šią operaciją Kauno apskrities skyriaus viršininkas prašė apdovanoti spec, grupės dalyvius[73].

Ne kartą komunistų ir čekistų vadai norima yra priėmę kaip esama. Nesuprasdami ar apsimetę, kad nesupranta partizaninio pasipriešinimo priežasčių, jie priimdavo nutarimus vienoje ar kitoje apskrityje partizanus sunaikinti per vieną ar du mėnesius. Ne toks utopinis, tačiau taip pat nerealus buvo VKP(b) CK Lietuvos biuro 1946 m. birželio 21 d. protokolo Nr. 8 nutarimas „Dėl kovos su buržuazinėmis nacionalistinėmis gaujomis suaktyvinimo Alytaus apskrityje". Jame nurodyta partijos apskrities komitetui, NKVD apskrities skyriui, valsčiaus poskyriui bei valsčių partorgams iki 1946 m. liepos 15 d. visiškai sukomplektuoti stribų būrius, stribų skaičių apskrityje padidinti iki 500-600 žmonių, o kiekvienoje apylinkėje įsteigti 8-10 stribų skyrius[74]. Pastaroji užmačia - turėti stribus apylinkėse - buvo įgyvendinta tik po 3 metų, 1949 m., kai valstiečiai buvo masiškai suvarinėjami į kolūkius. Iki tol okupantų ir kolaborantų ginkluotų padalinių kaimuose nepavyko sudaryti, o jei kur ir pasisekdavo, tai juos tuoj pat sunaikindavo partizanai. Po 1945 m., kai itin atkakliose kovose toje apskrityje žuvo apie 100 stribų, jų skaičiaus nepavykdavo padidinti daugiau kaip iki 200.

Kartais kovos įgaudavo net makabriškų bruožų. 1947 m. vasario 10 d. Gargždų valsčiuje (Kretingos aps.) buvo nusivestas ir sušaudytas itin nuožmus stribas Tomkus, kurio partizanai ilgai ieškojo ir pagavo tik žmonos laidotuvėse. Valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Lamanauskas, MVD valsčiaus poskyrio viršininkas Kozinas, milicijos viršininkas Kitajevas ir kt., užuot ieškoję dingusio stribo, vasario 14-17 d. girtuokliavo su „kunigu ir jo aplinkos žmonėmis". Stribo lavonas buvo rastas tik vasario 19 d., o palaidotas 21 d. Kad jį būtų galima įdėti į karstą, jam pjūklu buvo nupjautos sulenktos kojos[75].

[73] LYA, f. 1, ap. 3, b. 113, l. 61-62.
[74] Ibid., b. 99, l. 183.
[75] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 255, I. 2.

31. Miroslavo (Alytaus aps.) stribės A. Černiauskaitė ir O. Butkevičiūtė 1948 m.

32. Kapčiamiesčio (Lazdijų aps.) stribai politiniame užsiėmime, kurį vedė būrio vadas V. Pauliukonis 1948 m.

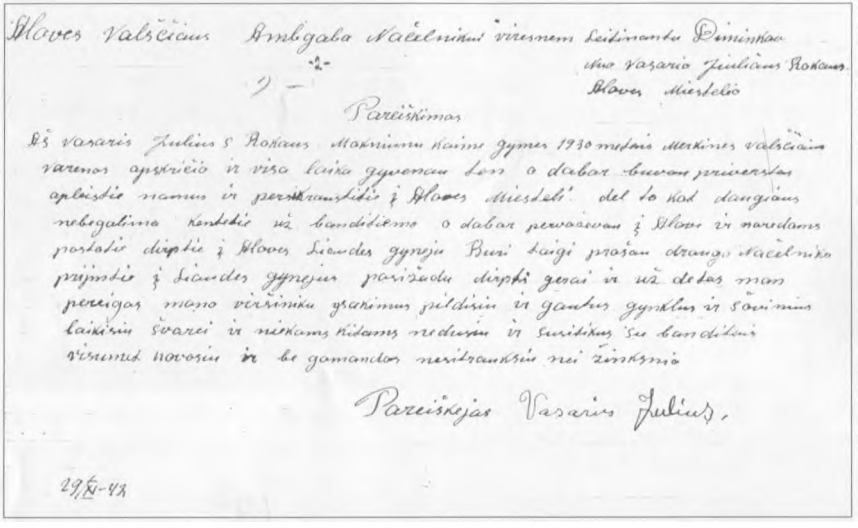

Hlaver Valsčiaus Ambigaba Nacelninui viresnem leitinanto Diminkui
nuo Vasario Juliaus Rokaus
Hlaver Miestelio

Pareiškimas

Aš Vasaris Julius S Rokaus Maksimu kaimo gymes 1930 metais Merkines valsčiaus
varenos apskričio ir viso laiko gyvenau Len o dabar buvau priverstas
apleisti namus ir persikraustiau į Hlaves Miestelį del to kad dangiaus
nebegalima kentebi už bandidizmo o dabar pervažiavau į Hlaves ir norėdamas
pastatyt dirpte į Hlaves Viendes gyvenju Buvi laigi prašau draugi Nacelnika
priimtie į Viendes gyvenjus pasižadu dirpti gerai ir už dotas man
pareigas mano viršinku įsakimus pildisiu ir gantes gyvklus ir šaukimus
laikisiu švarei ir niekams kitams nedarysiu ir susidesiu su bandidais
virsnink nuvosiu ir be gamandos neišvaikšiu nei žinkysiu

Pareiškejas Vasaris Julius,

29/XI-47

Соз.секретно.

В учетную группу "А"
Алитусского УО МГБ
Мл.лейтенанту т.Пакуст.
г.Алитус.

Прошу проверить и сообщить наличие компрометирующих материалов на Васарина . . .
Юшкус с. Ражаса 1920г. рождения . . .
Урож.: дер. Мажяляй. Мариямпольск. волости.
Временного уезда. . . . . .
Цель проверки: оформление на работу в отряд народной защиты . . . . .
ВО.МГБ: Мелав. . . .

Ст.оперуполномоченный
по отряду народной защиты
Алитусского УО МГБ
лейтенант: (ВАСИЛЬ)

" 5 " декабря . . 1947г.

г.Алитус.

Алитусского УО МГБ
СВЕДЕНИЙ НЕТ
8/XII 194[illegible]г.

34. MGB Alytaus aps. skyriaus vyr. oper. įgaliotinio Kramskojaus prašymas patikrinti, ar nėra kompromituojančių duomenų apie J. Vasarį, norintį įstoti į stribus. Uždėtas antspaudas, kad tokių duomenų nerasta

— 6 —

Боевая деятельность

15 июня 1950 года в 23.00 группа бойцов за-
щиты народа в количестве 5 человек находясь на
охране колхоза в д. Доманяшцы Мядельской
волости была внезапно обстреляна бандой на
хуторе кр-на Базявичус. Ружьй пулемётчик -
боец Васарис Юлюс своё групповое оружие
ручной пулемёт для отражения бандитов не при-
менил, бросил пулемёт и с хутора бежал.

22 декабря 1950 года при несении службы по
охране колхоза „Спольне" в составе группы принимал
участие в задержании 2-х расхитителей колхозного
имущества.

Награждён почётной грамотой отд. ВЧК-МГБ
Литвы за № 513 от 1948 года 23 октября
„За активное участие в строительстве социа-
листического государства".

10/III-53г. Верно: Кульвец

35. *Stribo J. Vasario čekistų užpildytas kovinės veiklos lapas*

36. Kapčiamiesčio (Lazdijų aps.) stribai frontininkai A. Ignatavičius ir P. Kosnikas su būrio draugais įteikus jiems medalius už pergalę prieš Vokietiją

37. 1946 m. vasario 10 d. grupė agitatorių ir juos saugančių stribų bei milicininkų rinkimų į SSRS AT metu prie Daugų vlsč. Kančėnų apylinkės agitacinio punkto

38. Sasnavos (Marijampolės aps.) stribai su valsčiaus pareigūnais paskolos rinkimo metu 1947 m. gegužės 14 d.

39. Marijampolės valsčiaus stribai linksminasi po mūšio 1947 m. Iš kairės: Ivanovas, Troščejevas, Kamenevas, Jurgelevič

40. Marijampolės vlsč.(?) stribas su operatyvininku ir kariškiais išpuolio kaime metu

41. 1947 m. vasario 19d. garsiajame Užgavėnių baliuje partizano K. Pyplio-Mažylio ir ryšininkės (vėliau - partizanės) O. Senkutės-Pušelės nukauti partijos Marijampolės aps. komiteto sekretorius S. Bakevičius, Marijampolės vlsč. vykdomojo komiteto pirmininkas B. Jasiūnas, miesto pasų skyriaus viršininkas Gurevičius ir banko buhalterė O. Karvelytė

42. Bartninkų (Vilkaviškio aps.) stribai 1948 m. liepos 25 d. prieš išpuolį. Iš kairės: Bajoras, Povilaitis, Mackevičius, Jovarauskas, Žemaitis, Šidlauskas, A. Povilaika, vyr. oper. Įgaliotinis Bagdonavičius

43. Griškabūdžio (Šakių aps.) stribai po operacijos 1946 m. Iš kairės: V. Bukšnys, Dimitrovas, Aleksandrovas, milicijos ltn. Balnas, V. Kunigėlis ir Janušaitis

44. Bartninkų (Vilkaviškio aps.) stribai (iš kairės) Žemaitis ir Jovarauskas. Viduryje - nežinomas apginkluotas senukas

45. Eržvilko (Jurbarko aps.) stribų rikiuotė 1948 m. Iš kairės: P. Bružas, J. Cramila (būrio vado pavaduotojas), J. Atkočaitis, priešpaskutinis - S. Butkus

Сов. секретно

МГБ Литовской ССР

Шилавекай РО МГБ

Управление МГБ Клайпедской области

РЕВИЗИЯ 1962 - 1963 г.г.

РЕВИЗИЯ 1966 - 1967 г.г.

РЕВИЗИЯ 1976 - 1977 г.

ЛИЧНОЕ ДЕЛО

НА БОЙЦА ЗАЩИТЫ НАРОДА

Фамилия Ауера

Имя Стасис

Отчество Юза

1

LIETUVOS YPATINGASIS ARCHYVAS
F. K-1
Ap. 53
B. 1

Принят „10" декабря 1952 г.

Уволен „20" XII 1954 г.

АРХ. № ~~24020~~ 12597-б

442 RR

46. Stribo S. Aušros asmens bylos viršelis

ОБЯЗАТЕЛЬСТВО

Я, нижеподписавшийся Аушра Сайсене
о. Она состоя на службе в отряде
защиты народа Богеченю района Кайшядорис
области, или будучи из него уволен, настоящим обязуюсь: хранить в строжайшем секрете все сведения и данные о работе отряда защиты народа и органов МГБ, ни под каким видом не разглашать их и не делиться ими с кем бы то ни было.

За неисполнение настоящего обязательства, а также за разглашение сведений о работе отряда защиты народа и органов МГБ, составляющих государственную тайну, я буду нести ответственность по Указу Президиума Верховного Совета Союза ССР от 9 июня 1947 года, содержание которого мне об'явлено.

Собственноручная подпись Аушра

16. декабря 1952 г.

Подписку отобрал Пом. нач. штаба
оперуполномоченный /Моляшкин/

16. декабря 1952 г.

47. Pagėgių r. stribo S. Aušros (tarnavo 1952-1954 m.) pasižadėjimas net ir baigus tarnauti saugoti tarnavimo metu sužinotas paslaptis. Prisiima atsakomybę, kad išdavus „valstybės paslaptis" bus baudžiamas pagal SSRS AT Prezidiumo 1947 m. birželio 9 d. įsaką

48. Pplk. Stasys Šimkus - komjaunimo sekretorius, stribas Skaudvilėje, 1948-1953 m. - agentų smogikų būrio vadas ir vyriausias smogikas, turėjęs „Šturmo" slapyvardi. Po nepriklausomybės atkūrimo pabėgo į Rusiją

49. Viduklės (Raseinių aps.) stribai su operatyvininkais

50. Kražių vlsč. (Raseinių aps.) stribai 1946 m. Vidurinėje eilėje iš kairės pirmas - J. Digrys, antras - A. Glaveckas. Viršuje iš dešinės pirmas - J. Savickas

51. Tirkšlių (Mažeikių aps.) stribai po operacijos 1949 m. Dešinėje - oper. įgaliotinis A. Janušas

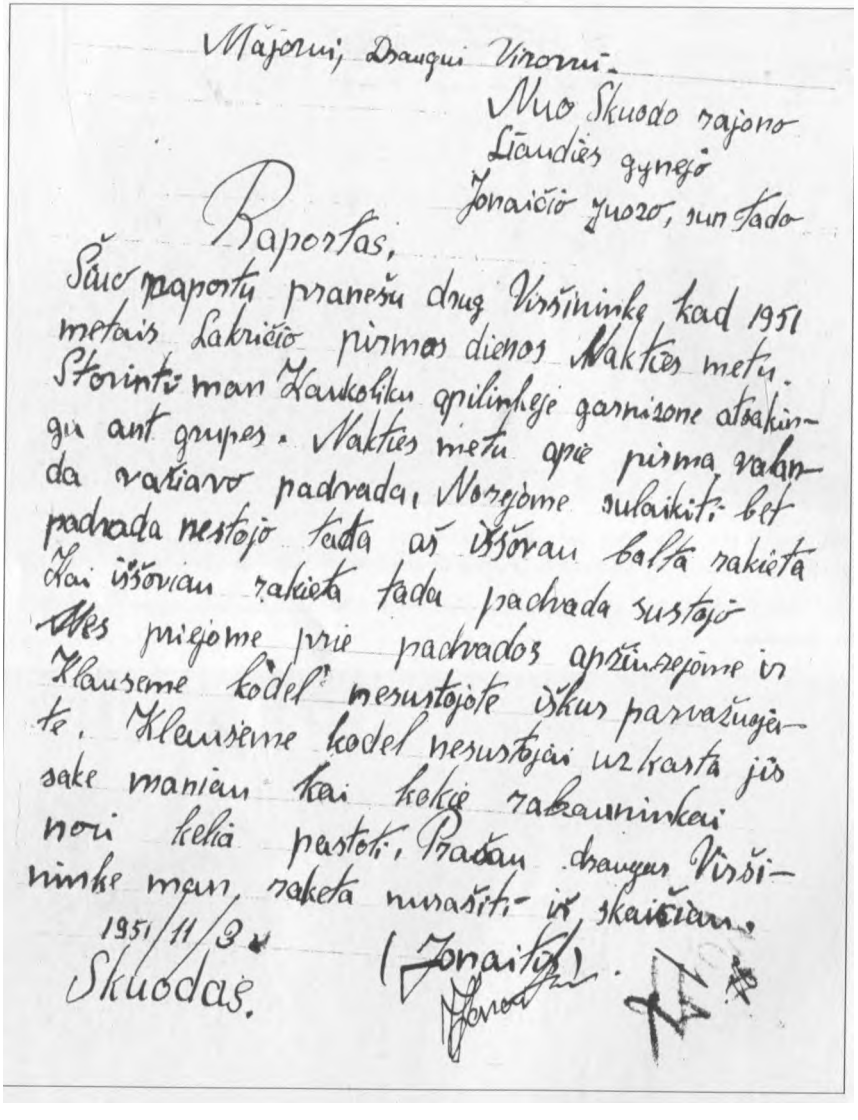

Majorui, Draugui Virovui.

Nuo Skuodo rajono
Liaudies gynėjo
Jonaičio Juozo, sun Stado

Raportas,

Šiuo raportu pranešu drug Viršininke kad 1951 metais Lakričio pirmos dienos Nakties metu. Stovinti man Kaukoliku apylinkėje garnizone atsakingu ant grupes. Nakties metu apie pirma valanda vakiavo padrada, Norėjome sulaikiti bet padrada nestojo tada aš išsovau balta rakieta kai išsoviau rakieta tada padrada sustojo vėles priejome prie padrados apžiurejome ir klauseme kodel nesustojote iškus parvažiuojate. Klausieme kodel nesustojai uzbrasta jis sake maniau kai kokie zabaunikai nori kelia pasteti. Pradau draugas Viršininke man raketa nurašiti- ir skaičiau.

1951/11/3 (Jonaitis)

Skuodas.

52. Stribo J.Jonaičio (tarnavo 1950-1954 m., nuo 1952 m. - Skuodo stribų būrio politinis vadovas; vėliau dirbo milicininku) raportas MGB Skuodo rajono skyriaus viršininkui mjr. P. Vyrovui su prašymu nurašyti iššautą raketą

53. Apie 1947 m. Priekulės vlsč. (Klaipėdos aps.) sovietinis partinis aktyvas važiuoja į buvusį J. Stalino kolūkį: Michejevas (paruošų agentas, ant dviračio), MGB viršininkas L. Tubinas ir milicijos viršininkas. Stovi komsorgas Belozoravičius ir karinio stalo įskaitos vedėja

54. Prie pašarvoto Žemaitijos partizanų nukauto LSSR žemės ūkio ministro pavaduotojo P. Tryčiaus karsto 1950 m. lapkričio 21 d. Karininkų namuose garbės sargyboje (iš kairės): MT pirmininko pavaduotojas V. Pisarevas, CK sekretorius A. Trofimovas, CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus, žemės ūkio ministras V. Augustinaitis, AT Prezidiumo pirmininkas J. Paleckis, MT pirmininkas M. Gedvilas

55. Skuodo (Kretingos aps.) stribai Aleksandrijos apylinkėje 1946 m. rinkimų kampanijos metu. Iš kairės: Baranauskas, Grabauskas (žuvęs), L. Gužas (žuvęs), du nežinomi, Baranauskas, Rimkus (žuvęs), Augustauskas (žuvęs), nežinomas, K. Gužas

56. Žuvusių stribų ir aktyvistų komjaunuolių laidotuvės Čekiškėje (Kauno aps.) 1944 m.

Kaip ilgainiui kinta žmonių atmintyje užsifiksavę įvykiai, rodo A. V. Zlatarinsko, tarnavusio stribu 1947-1950 m., pareiškimas, kurį jis parašė norėdamas gauti „Karo dalyvio pažymėjimą". Praėjus daugiau kaip 30 metų jis rašė, jog dalyvavo keliose operacijose, tarp jų paminėjo ir operaciją, įvykusią 1948 m. kovo mėn. Kazlų Rūdos miškuose, per kurią neva buvo sunaikinta apie 100 partizanų ir žuvo apie 130 kareivių ir stribų. Jis pats tos operacijos metu buvęs sužeistas į petį[76]. Iš tikrųjų tiek daug partizanų vienos operacijos metu žūdavo tik 1944-1945 m.

1948 m. sausio 27 d. Sapno būrio partizanai 6 km nuo Merkinės, Druskininkų kelyje mina susprogdino mašiną; žuvo 8 ja važiavę žmonės, tarp jų Druskininkų komsorgas Žalnierauskas, du kareiviai ir kt. Apskritai Dzūkijoje, kaip niekur kitur Lietuvoje, buvo mėginama kovoti bombomis ir minomis. Tų metų balandžio 18 d. Merkinės gimnazistai Kudarauskas ir Navickas Merkinės klube šokių metu susprogdino savo gamybos bombą. Žuvo 3 kariškiai, iš jų vienas karininkas, 24 buvo sužeisti. Dar buvo sužeisti 9 aktyvistai ir 10 asmenų, kurių priklausomybė nenurodyta[77]. Matyt, tai buvo daugiausia kariškių merginos. Dzūkijoje bombos dar buvo sprogdintos Alovėje, Dauguose ir kitur.

Tipiškas stribų elgesio pavyzdys aprašytas partijos Tauragės apskrities komiteto biuro nutarime „Dėl sužlugdytos čekistinės karinės operacijos 1948 m. spalio 17 d. Upynos valsčiaus Pūjainių kaime". Nutarime rašoma, kad 23 stribai, vadovaujami MGB Laukuvos valsčiaus poskyrio vyr. ltn. Rekunovo, kratė kaimus. Jie pasidalijo į dvi grupes. 17 stribų grupė tikrino sodybas. Tikrindami susitiko su Bagdono, Žemaičio ir Similio partizanų būriais, iš viso apie 20-25 partizanais, kuriuos iš pradžių palaikė Upytės stribais, nes partizanai taip jiems ir prisistatė. Prasidėjus partizanų puolimui, iš kelių sodybų apšaudomi 9 stribai žuvo, 3 buvo sužeisti. Leitenantas su likusiais 6 stribais buvo už 500-600 m, tačiau nepuolė padėti ir tada, kai partizanų persekiojami stribai pro juos bėgo, nors buvo užėmę patogią gynybinę poziciją. Jie irgi pabėgo. Stribai neteko kulkosvaidžio, 2 automatų ir 10 šautuvų[78].

[76] VRMA, arch. Nr. 572, 1. 79.

[77] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 283, I. 235.

[78] Ibid., I. 320.

Minėta, kad stribai retsykiais susišaudydavo tarp savęs, o dar dažniau - su čekistais ar sovietinės armijos kariais. Kadangi čekistai savo rėmėjams buvo išdaliję tūkstančius ginklų, įvykdavo įvairių konfliktinių susidūrimų. Antai 1948 m. gegužės 15 d. 5 stribai puolė Paberžės valsčiaus (Vilniaus aps.) Anavilio tarybinio ūkio Kazimieravo skyriuje vieną neva partizaną, apie kurį jiems pranešė girtas paruošų agentas. Sodyboje apsupti du vyrai bėgo, vienas buvo sužeistas. Išgirdę šaudymą, atvyko 5 savigynos būrio nariai, kuriuos stribai iš arti apšaudė. Vienas buvo sužeistas, o partinės organizacijos sekretorius Fedulkinas nušautas.

P. Kapralovas pažymoje rašė, kad 1948 m. birželio 15 d. Leliūnų stribai (Utenos aps.), lydėję aktyvistus, buvo apšaudyti. Žuvo 6 žmonės, iš jų 2 stribai. Likę 4 stribai ir 3 ginkluoti aktyvistai su valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininku pabėgo, nesipriešino. Toliau P. Kapralovas teigė, kad gerai kovoja Kauno, Kretingos, Panevėžio, Šakių, Telšių ir Ukmergės stribai[79].

Kaip žinome, 1949 m. okupacinės struktūros iš valsčių centrų pasistūmėjo ne tik į apylinkių centrus, bet ir į kaimus. Iki tol rusų kariškiai, stribai, aktyvistai ir kt. kaimuose užsibūdavo tik dieną (išskyrus sekretus ir pasalas), o nuo 1949 m. ten užsibuvo ilgam. Tarp partizanų ir stribų, dabar atsidūrusių taip arti vieni kitų, ir apskritai tarp partizanų ir naujų okupantų sudarytų svetimkūnių mūsų žemėje - kolūkių susiklostė labai painūs santykiai. Daug kolūkių pirmininkų partizanams mokėjo duokles (beje, be jų partizanai nebūtų galėję išmisti, nes kolūkiai visiškai suvargino jų rėmėjus valstiečius, kurie daug kur ir patys vos galėjo prasimaitinti). Ten, kur partizanai dar buvo išlaikę savo įtaką ir buvo pakankamai stiprūs, bet kurio kolūkio pirmininku galėjo dirbti tik toks žmogus, kuris jiems paklusdavo ir juos materialiai remdavo. Absoliučiai sovietinį kolūkio pirmininką turėjo saugoti visas stribų skyrius - 5-7 žmonės, bet ir tai jam negarantavo saugumo. Partizanai ir stribai kartais susitardavo vieni kitų nekliudyti.

Vis dėlto dalies stribų atsikraustymas į kaimus reiškė naują kovos etapą, rodantį, jog sovietinė okupantų valdžia jau pajėgia įsibrauti į partizanų iki tol kontroliuotas vietoves, o partizanai jau

[79] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 258, l. 3, 10-15.

neturėjo jėgų jos iš ten išstumti. LKP(b) CK 1949 m. vasario 19 d. nutarimas „Dėl ginkluotų grupių sudarymo kolūkiuose" ne tik paskatino apginkluoti kaimų aktyvistus, bet ir stribus pastūmėjo į kaimus, nes dažniausiai tų grupių branduolį sudarė būtent jie. Antai Tauragės apskrityje 1949 m. rugpjūčio mėn. kolūkiams saugoti iš stribų buvo sudaryta 12 operatyvinių grupių, jose - 67 žmonės. Telšių apskrityje kolūkius saugojo 8 stribų grupės, jiems padėjo kariuomenė, kuri naktimis išsidėstydavo kolūkių prieigose. Ir tauragiškiams stribams turėjo padėti kariai. Naktį jie partizanų judėjimo keliuose įrengdavo sekretus. Šilutės apskrityje buvo sudarytos ginkluotos grupės kolūkiams ir jų aktyvui saugoti, kiekvienoje grupėje buvo ir stribų[80]. Tokios grupės buvo sudaromos visose apskrityse. Daugelyje apskričių stribai kartu su milicininkais buvo paskirti kaimų ginkluotų grupių vadais. Stribai turėjo saugoti ne tik kolūkius, bet ir ginkluotus sovietinius partinius aktyvistus - tai buvo pagrindinė jų užduotis.

Čekistų vadovybė žinojo, kad partizanai ginklais, ypač šoviniais, daugiausia apsirūpina juos paimdami mūšio lauke iš stribų ir aktyvistų arba kitais būdais - nusiperka, gauna šantažuodami stribus, spausdami per gimines ir pan. Todėl 1949 m. gegužės 5 d. MGB ministras P. Kapralovas apskričių skyrių viršininkams išleido direktyvą, kurioje rašė, jog „banditams" labai trūksta ginklų bei šovinių, ir įsakė imtis tokių priemonių: įvesti griežtą apskričių skyriuose ir valsčių poskyriuose laikomų ginklų bei šovinių apskaitą; nuolat tikrinti šovinius, esančius „liaudies gynėjų kovotojų" rankose; išnaudojus šovinius, turi būti surašomi aktai, prie kurių pridedami pateisinamieji dokumentai (raportai, paaiškinimai, planų kopijos ir kt.); patalpos, kuriose laikomi ginklai ir šoviniai, turi būti antspauduojamos; per 10 dienų suinventorinti visus ginklus ir šovinius, išduotus aktyvistams; tiksliai suskaičiuoti iš „banditų" paimtus ginklus[81].

Nors stribams ir buvo rengiamos pratybos, jų karinis pasirengimas visą laiką apskritai buvo prastas. Dauguma stribų anaiptol nebuvo drąsuoliai, dėl okupantų tikslų pasiryžę aukoti gyvybę. Apie tai rašė MGB Prienų apskrities skyriaus viršininkas pplk. Maksimas Ševčenka 1949 m. rugsėjo 8 d. įsakymo preambulėje:

[80] Ibid., ap. 195, I. 8, I. 23, 66, 167.

[81] LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, l. 51.

„Pastaruoju metu pasitaikė faktų, kai liaudies gynėjų grupės, išsiunčiamos lydėti valsčiaus sovietinį partinį aktyvą, vykstantį į kaimus tikrinti, kaip vykdomos grūdų paruošos, MGB valsčių poskyrių viršininkų yra blogai instruktuojamos. Todėl siunčiamos liaudies gynėjų grupės ir ginkluotas sovietinis partinis aktyvas, neįvertinę priešo taktikos, neįvykdo jiems iškeltų uždavinių ir patiria sovietinio aktyvo nuostolių. Susitikę su banditais, pasirodo esą bailiai ir neorganizuoti, nenubaudę paleidžia banditus". Toliau rašte išvardijami keli atvejai, kai dėl neryžtingumo ar bailumo partizanai išsisuko iš stribų rankų. Rugsėjo 24 d. 6 aktyvistai, vadovaujami Balbieriškio MTS direktoriaus pavaduotojo politiniams reikalams Stupnikovo, ir dar du milicininkai Mockų kaime, 3 km nuo Balbieriškio, aiškinosi grūdų pyliavos reikalus. Jie buvo ginkluoti 4 šautuvais ir 2 pistoletais. Kita Balbieriškio aktyvistų grupė, dengiama 5 stribų, vadovaujama būrio vado padėjėjo Lazerevo, tais pačiais reikalais dirbo netoliese. Pirmoji grupė, apžiūrėdama vienkiemius, viename iš kluonų aptiko du partizanus. Milicininkai ir aktyvistai, neiššovę nė vieno šūvio, išsibėgiojo, o partizanai nukovė Stupnikovą ir atsitraukė antrosios grupės pusėn. Šie, išgirdę šaudymą, bėgo į šūvių pusę ir susidūrė su partizanais. Susišaudymas truko 40 min. 1 partizanas žuvo[82].

Anaiptol ne visi stribai, išgirdę šūvius, net ir 1950 m., bėgdavo į jų pusę. Alytaus aps. Alovės vlsč. kolūkyje „Nauja vaga" 1950 m. birželio 16 d. naktį buvo sudeginti kluonas ir ferma. Kad toje apylinkėje pasirodė partizanai, 6 stribų grupei, turėjusiai saugoti kolūkį, pranešė kolūkietė Basevičienė. Sužinoję apie partizanų artėjimą, stribai išsibėgiojo. Vadovybė davė nurodymą už bailumą skyriaus vadą Zambliauską ir stribą Vasarį iš stribų išmesti ir teisti[83].

1950 m. liepos 25 d. MGB 3-iojo skyriaus viršininkas plk. S. Židko rajonų skyriams išsiuntinėjo „teigiamų" stribų darbo pavyzdžių aprašymus. Vienas iš jų toks. 1950 m. birželio 5 d. naktį, gavus duomenų, į Kamajų valsčiaus Juodonių kaimą buvo nusiųsti 6 stribai, vadovaujami Praganausko. Baleišio sodyboje jie rado 1 partizaną ir jį nušovė. Kitas pavyzdys. 1950 m. birželio 16 d. Kretingos valsčiaus Ruginių kaimo mokykloje buvo sureng-

[82] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/24, I. 125.

[83] LVOA, f. 1308, ap. 1308-21, b. 5, 1. 29.

ta 5 stribų pasala. Stribams vadovavo stribų štabo viršininko pavaduotojas Kostiukas ir operatyvininkas kpt. Burkojus. Kai birželio 19 d. 23 val. 30 min. į mokyklą atėjo 4 partizanai, 3 iš jų stribai nušovė. Trečias atvejis. 1950 m. birželio 10 d. Raseinių aps. Žaiginio valsčiuje 6 stribai, vadovaujami skyriaus vado Dubausko, ieškojo partizanų Šaukoto apylinkėse. Pamatę 3 partizanus, stojo į mūšį ir 2 nukovė[84].

Paprastai, ypač nuo 1949 m., kai partizanų buvo likę nedaug ir jie vaikščiodavo po 2-3, susidūrę su didesnėmis priešo jėgomis partizanai beveik visuomet atsišaudydami mėgindavo trauktis, o besitraukiantys dažnai būdavo nukaunami. Tačiau būdami apsupti ir nematydami jokios galimybės pasitraukti, jie dažniausiai brangiai atiduodavo savo gyvybę. 1950 m. spalio 19 d. Skaudvilės rajono partizanai nušovė žemės ūkio ministro pavaduotoją Povilą Tryčių. Po šio įvykio nuolat ir ilgai buvo siunčiamos karių ir stribų grupės ieškoti pavaduotoją nušovusių partizanų. 23 d. buvo išsiųsta 13 stribų, vadovaujamų vyr. operatyvininko ltn. Gurejevo. 24 d. 12 val. Jukniškės kaime V. Bružo sodyboje jie susidūrė su dviem partizanais ir juos nukovė. Partizanai nukovė leitenantą, stribą Stulgaitį, sunkiai sužeidė stribus V. Nartautą ir A. Jaugelį. Susišaudyta kluone, kurį, apsupus sodybą, kratė stribas Stulgaitis[85].

Partizaniniam karui einant į pabaigą, nuolat didėjo kovinės veiklos reikalavimai. Ypač dideli reikalavimai buvo keliami kariuomenei. Jei 1950 m. iš sutiktų, tarkime, 4 partizanų kariškiai nors vieną paleisdavo, tas atvejis būdavo specialiai tiriamas ir kariuomenės padaliniui vadovavę karininkas ir operatyvininkas dažniausiai gaudavo papeikimus. Stribams tokie griežti reikalavimai nebuvo keliami, tačiau ir iš jų buvo vis daugiau reikalaujama.

I. Počkajus 1950 m. rugpjūčio 2 d. į Maskvą vienam iš savo viršininkų, MGB 2-osios vyriausiosios valdybos 2N skyriaus viršininko pavaduotojui plk. Doncovui nusiuntė raštą, kuriame aprašė tris sužlugdytas operacijas. Dvi iš jų sužlugdė kariškiai (ypač nesėkmingai operacija vykdyta 1950 m. balandžio mėn., kai iš Telšių apskrityje apsuptų 30 partizanų buvo nukauta tik 2, kiti sėkmingai atsitraukė), o vieną - stribai. Buvo taip. 1950 m. liepos 15 d.

[84] LYA, f. 1, ap. 3, b. 370, l. 65-66.

[85] Ibid.. ap. 16, b. 184/4, l. 135.

Anykščių valsčiaus poskyrio operatyvinis įgaliotinis ltn. Dilys, dirbdamas su 7 stribais neva RPG metodu, iš tikrųjų priiminėjo agentūrą (čekistams buvo gana sunku iš kaimuose gyvenančių agentų surinkti žinias; jie bijojo, kad agentai gali būti demaskuoti ir tapti partizanų aukomis, todėl dažnai būdavo elgiamasi taip: operatyvininkas, pasiėmęs grupę kareivių ar stribų, neva kratydavo sodybas ieškodamas partizanų ar jų veiklos pėdsakų, o užėjęs į agento sodybą, iš jo gaudavo informaciją). Iš informatorės slapyvardžiu Vengrienė Dilys gavo žinią, kad miške šalia Vojeišių kaimo yra grupė partizanų. Operatyvininkas nutarė iki sutemų savo turimomis jėgomis patikrinti mišką. Apie 22 val. operatyvinė grupė įėjo į mišką. Partizanai ją pastebėjo ir apšaudė. Susišaudžius 1 partizanas buvo nukautas, kiti 4 sutemus pasitraukė[86].

1951 m. sausio 16 d. Pakruojo rajono Juškonių kaime 6 valandas nuo 13 stribų, vadovaujamų vyr. operatyvininko ltn. Urbučio, įsitvirtinęs akmeniniame svirne atsišaudė A. Stravinskas-Sakalas. Jis nušovė 2 stribus. Kad negyvenamoje sodyboje yra partizanas, tą dieną čekistams pranešė agentas Eglė. 9 val. sodyba buvo užblokuota. Vieną svirno pusę su šienu padegus raketa, partizanas perbėgo į kitą pusę. Norėdami jį sunaikinti, stribai įmetė 21 granatą, nuo kurių sprogimo jis buvo visai apglušintas. Atvestam pašaliniam žmogui pravėrus duris (čekistai dažnai taip darydavo: bunkerio dangtį praverti, pirmam nusileisti į susprogdintą bunkerį ir pan. darbus atlikti priversdavo kurį nors civilį, dažniausiai tą, kurio sodyboje ar šalia sodybos būdavo aptinkamos partizanų slėptuvės), buvo numestos dar dvi granatos; paskui įšokęs į svirną stribas A. Kazlauskas sužeistą partizaną nušovė. A. Stravinskas-Sakalas, visiškas beturtis, partizanavo nuo 1949 m.[87]

Kartais ir stribai būdavo nepaprastai atkaklūs (galimas daiktas, juos skatindavo visuomet su stribais einantis operatyvininkas). 1952 m. kovo 16 d. stribų ČVG, vadovaujama ltn. Blinkerto, vydamiesi slidėmis čiuožiantį partizaną P. Doščerą, per parą nuėjo apie 30 km iš Obelių r. į Dusetų r. ir jį pasiviję nušovė[88].

[86] LYA, f. 1, ap. 3, b. 370, 1. 3.
[87] Ibid., ap. 16, b. 923, 1. 15, 27.
[88] Ibid., I. 232.

Sumažėjus partizanų, suprastėjus jų ginkluotei, kai kurie stribai su jais jau ir vienas prieš vieną sugebėdavo kautis. 1952 m. balandžio 7 d. Taujėnų stribai tarnybos reikalais buvo Ringelių kaime. Juos apšaudė du partizanai, sužeidė stribą N. Augulį. Stribas K. Griškevičius Augulį nuvežė į ligoninę ir nuskubėjo kviestis pagalbos. Kai partizanai mėgino išeiti iš namo, P. Jurgelevičius vieną iš jų nušovė, o kitas leidosi bėgti. Jurgelevičius jį vijosi apie 1,5 km, sužeidė ir pusantros valandos neleido jam atsitraukti, nors partizanas atsišaudė iš automato. Atvykusi operatyvinė grupė partizaną nušovė.

1952 m. balandžio 6 d. Pandėlio stribas A. Kružas tikrino ištremtojo sodybą. Ten buvę du partizanai - vyras su žmona - atsišaudė, sužeidė stribą V. Gailiūną. Tada stribas V. Lebedevas prislinko prie namo ir nušovė partizanus.

1952 m. balandžio 10 d. du Priekulės stribai ir jų saugomas kolūkio pirmininkas susidūrė su 3 partizanais Ruginių kaime. Stribas A. Kasparavičius į partizanus metė granatą ir vieną jų užmušė. Stribas P. Mažutis ir pirmininkas K. Daugėla iš įvykio vietos pabėgo.

1952 m. balandžio 4 d. grupė Alytaus stribų, vadovaujami stribų štabo viršininko pavaduotojo Kurokovo, naktį įrengė pasalą kelių sankryžoje. Prie gerai užmaskuotos pasalos su vežimu privažiavo trys partizanai, kurių du buvo nukauti vietoje, o trečias, bandęs bėgti su vežimu, buvo pavytas ir taip pat nukautas.

Visus minėtų sėkmingų operacijų dalyvius LSSR valstybės saugumo ministras apdovanojo[89].

Net ir 1952 m. partizanai, ypač Žemaitijoje, kur jų buvo likę daugiau, kartais neapsikentę smogdavo stribams. Štai kas aiškėja iš komisijos, kuriai vadovavo MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus viršininko pavaduotojas pplk. N. Pendiurinas, parengto 8 puslapių „Grupės liaudies gynėjų žuvimo susidūrus su gauja Klaipėdos sr. Tauragės r. aprašymo". 1952 m. rugsėjo 4 d. švintant 5 partizanai atėjo į Visbarų kaimą pas savo rėmėją S. Bagdoną, norėdami nušauti Ždanovo kolūkio pirmininką Jurkšaitį ir jo pavaduotoją Joškų. Partizanus atlydėjo Stokaičių kaimo gyventojas J. Bagdonas, o dieną susitikti su jais atėjo ryšininkas K. Jazdauskas. Jie ir

[89] Ibid., ap. 16, b. 24. I. 69-71.

pasakė partizanams, kad pirmininkas ir jo pavaduotojas yra Stokaičiuose, kur buvo kuliami javai, o kolūkį turėję saugoti stribai susirinko kolūkio kontoroje. Iš tikrųjų visą dieną stribai, užuot saugoję pirmininką ir aktyvą, slankiojo po Stokaičių ir Visbarų kaimus, iš žmonių prašydami maisto ir išgerti. Kadangi vietos gyventojams jie jau buvo įgrisę ir šie atsisakė juos maitinti, stribai persikėlė per Jūrą į Šilalės rajoną, kur žmonės juos dar maitino, paskui grįžo. Vakare 4 stribai išėjo iš kolūkio kontoros ir patraukė upės link. Partizanai juos pastebėjo. įlindę į paupio krūmus, jie stribus prisileido per 6-7 m ir pradėjo į juos šaudyti. Iš karto nė vieno nenušovė, tad šaudė 20-25 min. Avižose sugulę stribai per visą šaudymo laiką neiššovė nė vieno šūvio, tik grupės vyresnysis Dolinskas šaudė iš raketinės, kviesdamas į pagalbą netoliese esančią rusų karių grupę. Komisija nustatė, kad raketoms apšvietus vietovę partizanai pamatė avižose gulinčius stribus ir tris iš jų - V. Dolinską, A. Kirejevą ir A. Jurgilą - nukovė, o J. Dolinską sužeidė. Kai išgirdę šaudymą į įvykio vietą atvyko kariai, partizanai perėjo Jūrą ir sėkmingai pasitraukė. Jų nerado ir tuoj pat iš Tauragės atvykusios didelės vidaus apsaugos kariuomenės pajėgos. Komisija konstatavo, kad stribai buvo prastai apmokyti kovos taktikos, bailūs, nekontroliuojami ir kad dauguma Tauragės rajono stribų (65-70 proc.), kaip ir nukautieji, naudojami apsaugai ir aktyvo priedangai[90].

MGB Šiaulių srities valdybos 2N skyriaus viršininko pavaduotojas pplk. Vasilijus Rogožinas 1952 m. spalio 10 d. pasirašė išvadą apie tai, kad Kuršėnų rajono skyriaus čekistai tų metų rugsėjo 28 d. naktį nesugebėjo sunaikinti 7 partizanų. Apie partizanų apsilankymą pas Pusbaublių ūkininką Šervinską pranešė agentas Bijūnas, gavęs žinią iš Jadzės Šervinskaitės. Operacijos planą parengė keli čekistai, tarp jų Vilniaus atstovas vyr. ltn. Syčevas. Pasiėmę 10 stribų' ir 2 operatyvininkus, čekistai prie sodybos išsiskyrė į dvi grupes. Sulaukę partizanų, veikė nevykusiai: ne laiku iššovė raketą, neturėjo gero ryšio tarp savęs, paskubėjo, nelaukdami, kol visi partizanai sueis į trobą, ir t. t. Todėl partizanai išvengė smūgio ir pasitraukė. Už tą nevykusią operaciją operatyvininkai gavo

[90] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 152-160.

papeikimus, o labiausiai kaltas MGB Kuršėnų rajono skyriaus vyr. operatyvininkas kpt. Roščenkovas 10 parų buvo suimtas[91].

Tuo metu, baigiantis ginkluotam pasipriešinimui, kiekvienas partizanų kovinis išpuolis jiems brangiai kainuodavo, dažniausiai jie sumokėdavo savo gyvybe. Turėdami neblogas ryšio bei transporto priemones, čekistai į bet kurią susišaudymo vietą labai greitai sutraukdavo daugybę kariuomenės. 1953 m. vasario 3 d. į Kružiūnų apylinkę (Alytaus aps.) pasiųstas vyr. ltn. Sadovnikovas ir du stribai Pievagalių kaime Miliauskienės sodyboje susitiko su 3 partizanais - Ąžuolu, Sakalu ir Žilvičiu. Šie nušovė leitenantą, paėmė jo ginklus ir užrašus. Kai apie tai į Alytų pranešė stribai, į įvykio vietą buvo pasiųstos 5 OVG, kurios kitą dieną partizanus nukovė[92].

8 žmonių operatyvinė kariuomenės grupė, susidedanti iš stribų štabo viršininko pavaduotojo Aukštakio, vyr. ltn. Sorokino ir 6 stribų, veikė prie Čekiškės (Vilkijos r.). 1953 m. balandžio 4 d. naktį į 5 d. jie buvo išdėstę sekretus Išlestakių kaime prie Vežbavičiaus sodybos, o kitą naktį - Skubų kaime prie Aniulio sodybos ir laukė partizanų. Laiką trumpino girtuokliaudami, pasirodžius dviem partizanams patys sužeidė vieną iš savųjų[93].

Nors žemiau atpasakotoje istorijoje kalbama ne apie stribus, o apie rusų karius, tačiau ji gerai atskleidžia kovų nuožmumą ir daugumos mūsų žmonių nuotaikas. Buvo taip. 1953 m. kovo 6 d. kameros agentas Šaulys iš suimtos O. Pempytės, Vadžgirio kaimo gyventojos, sužinojo, kad 3 partizanai - Aras, Rolandas ir Vasaris įsikūrę Balninkų (?) miške, jais rūpinasi Jokimaitis. Kadangi Raseiniuose dislokuoti kariai ir stribai šukavo Šimkaičių mišką, buvo iškviesti 35 autodiviziono penktos komandos kariai. Kpt. Fedinui įsakyta į Raseinius atvykti 6 val., kad dar neišaušus būtų galima blokuoti Jokimaičio sodybą. Kariai atvyko tik 7 val. 30 min., todėl minėta sodyba ir dar dviejų kaimynų sodybos buvo blokuotos tik 9 val. Sodybos kratytos iki 11 val. 30 min. Paskui 20 kareivių pradėjo ieškoti bunkerio Balninkų miške upelio šlaituose. Ieškodami ėjo grandine, išsidėstę kas 3-4 m. Eidami aptiko pėdsakus ir jais atėjo iki palapinės. Netikėtai užklupti du partizanai basi ir

[91] Ibid., I. 170-175.
[92] Ibid., b. 399, I. 58-60.
[93] Ibid., 1. 103.

be viršutinių drabužių bėgo per sniegą. Jų pėdomis kareiviai sekė 7 km, o kai partizanai kaime paėmę roges nuvažiavo Girkalnio link, jų pėdas pametė, nors toms paieškoms buvo mestos 6 grupės. Čekistų išvadose rašoma, kad partizanai sugebėjo išsisukti, nes nebuvo blokuotas miškas. Jie iš pradžių bėgo miško pakraščiu, norėdami įsitikinti, ar jis nėra blokuotas. Iki palapinės partizanų pėdomis sekę kareiviai kalbėjosi ir juos partizanai pirmi pastebėjo. Kitame dokumente apie tą susidūrimą rašoma, jog blokuojant sodybas dalyvavo blokavimo, paieškos ir persekiojimo grupės. Sodybas įsakyta blokuoti bėgte, tačiau miškas nebuvo blokuotas. Miške partizanai buvo persekiojami iki 16-17 val., paskui, įsitikinę, kad miškas neblokuotas, pasuko į kaimą ir ten paėmė roges. Kareiviai nuo palapinės persekiodami partizanus irgi bėgo basi ir be viršutinių drabužių. Jų pėdomis išbėgę į kaimus, arklį gavo ne iš karto. Kaimiečiai atsikalbinėjo, kad arklys kolūkio, todėl jiems reikia pakvitavimo. Kai kurie kaimiečiai išvis atsisakė duoti arklius, net šoko muštis[94]. Matyt, uždelsimas su arkliais ir išgelbėjo partizanų gyvybes.

Partizanų ir stribų kovų duomenys

Šiame skyriuje pagal čekistų dokumentus pateikiami duomenys apie stribų nukautus partizanus ir kitus jų „darbus" turi būti vertinami itin atsargiai. Visos sovietinės represinės struktūros meluodavo, dažnai išpūsdavo savo nuopelnus, nes nuo to daug kas priklausė - premijos, apdovanojimai, garbės ženklai. Ne išimtis ir stribai, nors už juos dažniausiai girdavosi jiems vadovavę operatyvininkai. Visiškai negalima pasikliauti ne tik stribų, bet ir karišKių pateiktais duomenimis, kiek stribai paėmė gyvų partizanų; šis skaičius paprastai būdavo 2-3 kartus didesnis už nukautųjų skaičių. Tik 1953 m., po J. Stalino mirties, čekistai suskaičiavo, kiek jie yra nuteisę gyvų partizanų, ir gyvų paimtų partizanų skaičių pakoregavo, sumažindami daugiau kaip per pusę.

Tai, jog žemesnės grandies čekistai mėgdavo išpūsti savo nuo-

[94] LYA, f. 1, ap. 16, b. 399, l. 74-75, 80.

pelnus, girtis neva nuveiktais darbais, aukšti čekistų vadai yra pastebėję ne kartą (nelygu kokios būdavo aplinkybės, jie taip pat klastodavo duomenis). Štai ką 1951 m. spalio 2 d. MGB sričių viršininkams rašė 2N valdybos viršininkas I. Počkajus dėl neobjektyvių duomenų apie stribų dalyvavimą kovose: „Liaudies gynėjų panaudojimas suimant nelegalus, rezervistus ir banditų rėmėjus pateikiamas kaip būrių dalyvavimas priemonėse ieškant gaujų ir jas likviduojant, o suimti nelegalai, rezervistai ir rėmėjai - kaip suimti banditai". Jis davė tokį pavyzdį: Šiaulių srities valdyba pranešė, jog stribai suėmė 15 „banditų", o iš tikrųjų jie Kuršėnų rajone sulaikė 7 antisovietinės organizacijos narius, kituose rajonuose - 8 rezervistus, nelegalus ir „banditų" rėmėjus[1]. Ypač nepatikima yra kovų pradžios - 1944-1946 m. - statistika; tada buvo nužudyta daug nuo ėmimo į rusų kariuomenę besislapstančių neginkluotų vyrų, o jie buvo įrašyti kaip partizanai.

Vieną iš pirmųjų pranešimų apie stribų „darbus" J. Bartašiūnas nusiuntė A. Sniečkui 1944 m. lapkričio 4 d., kai nuo stribų būrių sudarymo pradžios buvo praėję tik trys mėnesiai. Tuo metu, anot J. Bartašiūno, 13 apskričių buvo 1898 stribai, jie saugojo svarbius objektus, patruliavo ir vykdė NKVD operatyvines užduotis. Stribai sulaikė:

1. Partizanų ir jų rėmėjų - 62
2. Priešo (t. y. vokiečių) statytinių ir rėmėjų - 218
3. Vengiančių tarnybos RA - 689
4. Karo meto režimo pažeidėjų - 55
5. Kriminalinių nusikaltėlių - 10
6. Spekuliantų ir maišelninkų - 2
7. Be dokumentų ir įtartinų - 460
8. Priešo (t. y. vokiečių) kareivių ir karininkų - 6.

Iš viso sulaikyti 1502 žmonės. Iš gyventojų paimta 18 rankinių kulkosvaidžių, 1 automatas, 163 šautuvai, 6 pistoletai, 90 granatų ir 73 600 šovinių[2].

Didžiulėje, 45 puslapių ataskaitoje VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M. Suslovui apie LSSR NKVD darbą 1944 m. rugpjūčio 1 d.-1945 m. sausio 1 d. J. Bartašiūnas pateikė tokius duome-

[1] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 199.

[2] LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 107, l. 46-47.

nis. Sausio 1 d. buvo 19 stribų batalionų, juose - 5991 žmogus. Stribų būriai įkurti 209 valsčiuose, dar kuriami 59 valsčiuose. Nors, pasak komisaro, „[...] NKVD apskričių skyriai naikintojų batalionų operatyvinei tarnybinei veiklai reikiamo dėmesio neskyrė", vis dėlto stribai nemažai nuveikė. Jie sulaikė:

1. Partizanų ir jų rėmėjų - 514
2. Priešo statytinių ir rėmėjų - 374
3. Vengiančių tarnybos RA - 1656
4. Dezertyrų - 19
5. Karo meto režimo pažeidėjų - 640
6. Kriminalinių nusikaltėlių - 23
7. Pabėgėlių iš belaisvių lagerių - 2
8. Spekuliantų ir maišelninkų - 4
9. Be dokumentų ir įtartinų - 774
10. Priešo kareivių ir karininkų - 12
11. Darbo fronto dezertyrų - 5.

Iš viso sulaikyti 4023 žmonės, kurių tolesnį likimą sprendė NKVD operatyvininkai arba „Smeršas". Tuo pat metu stribai iš partizanų ir gyventojų paėmė 50 rankinių kulkosvaidžių, 24 automatus, 635 šautuvus, 1 prieštankinį šautuvą, 72 pistoletus, 227 rankines granatas ir 87 000 šovinių[3].

Pažymėtina, kad pirmosiose duomenų suvestinėse nerašoma, kiek stribai nukovė partizanų. Matyt, dar galiojo SSRS naikintojų batalionų štabo nurodymas nevartoti žodžio „nužudytas".

1945 m. pirmo ketvirčio pabaigoje buvo suformuoti 22 naikintojų batalionai, juose - 10 340 žmonių. Visų valsčių centruose buvo stribų būriai (išskyrus tris Klaipėdos krašto apskritis). Stribai „kovojo su banditais, ieškojo vengiančių tarnybos RA, saugojo apskričių ir valsčių centrus ir kt.", - rašė J. Bartašiūnas pažymoje apie stribų darbą. Per pirmą ketvirtį jie nuveikė tokius „darbus":

1. Nukovė 722 partizanus
2. Sulaikė:

a) partizanų - 2474
b) partizanų rėmėjų - 417

[3] LYA, f. 1, ap. 3, b. 22, 1. 88.

c) priešo statytinių ir rėmėjų - 854
d) dezertyrų - 852
e) vengiančių tarnybos RA - 6045
f) priešo kareivių - 18
g) kitokio „antisovietinio elemento" - 64.

Iš viso sulaikyti 10 724 žmonės. Paimta ginklų: 1837 šautuvai, 12 sunkiųjų kulkosvaidžių, 198 rankiniai kulkosvaidžiai, 322 automatai, 642 granatos, 166 pistoletai, 188 100 šovinių[4]. Taigi dar karui vykstant (net ir Klaipėdos krašte virė mūšiai) per 90 proc. stribų nukautų ir sulaikytų asmenų buvo ne „priešai", t. y. vokiečiai, o antisovietinio pasipriešinimo dalyviai (jei manysime, kad tarp dezertyrų buvo ir dalis lietuvių, pabėgusių iš Raudonosios armijos, tas procentas bus dar didesnis).

Kitoje to paties laikotarpio pažymoje išvardyti ir stribų nuostoliai: žuvo 154 stribai, 30 sužeista, 20 nusivesta[5]. Taigi atrodytų, kad vienam žuvusiam ir dingusiam stribui tenka per 18 žuvusių ir suimtų partizanų. Kaip matysime vėliau, iš tiesų buvo kitaip negu čekistų ataskaitose.

1945 m. sausio mėn. 1888 stribai dalyvavo 251 kovinėje operacijoje prieš partizanus. Be to, 14 403 darbo dienas 1383 atvejais jie dalyvavo paieškose, saugojo patalpas ir suimtuosius, juos konvojavo.

Kovo mėn. 8124 darbo dienas stribai dalyvavo 662 operacijose, o 4836 įvairiuose koviniuose išpuoliuose sugaišo 57 258 darbo dienas. Jų metu neva nušovė 460 partizanų. Per operacijas žuvo 86 stribai, dingo 13.

Balandžio mėn. 520 operacijų stribai dalyvavo 8997 darbo dienas, jų metu neva nukovė 283 partizanus. Stribų nuostoliai: žuvo 68, dingo be žinios 46.

Birželio mėn. 1033 kovinėse operacijose stribai dalyvavo 16 718 darbo dienų. Iš viso tą mėnesį stribai dalyvavo 109 956 įvairiuose koviniuose išpuoliuose, juose sugaišo 80 627 darbo dienas. Tą mėnesį neva nukovė 737 partizanus. Stribų nuostoliai: per operacijas žuvo 27, partizanams puolant - 42, neatsargiai elgiantis su ginklais - 7. Nusivesta 28 stribai.

[4] Ibid., b. 49. I. 65.

[5] Ibid., I. 65-67.

Liepos mėn. 982 kovinėse operacijose stribai sugaišo 14 769 darbo dienas, jų metu neva nukovė 348 partizanus. Stribų nuostoliai: per operacijas žuvo 30, partizanams puolant - 36, neatsargiai elgiantis su ginklais - 3. Nusivesta 12 stribų.

Rugpjūčio mėn. 1820 operacijų stribai sugaišo 26 990 darbo dienų, o 10 595 įvairaus tipo koviniuose išpuoliuose - 71 413 darbo dienų. Nukovė neva 240 partizanų. Stribų nuostoliai: per operacijas žuvo 19, partizanams puolant - 3, neatsargiai elgiantis su ginklais - 3. Dingo 5 stribai.

Rugsėjo mėn. 2212 operacijų stribai dalyvavo 25 417 darbo dienų, o 12 604 kito tipo koviniuose išpuoliuose - 56 685 darbo dienas. Neva nušovė 136 partizanus. Stribų nuostoliai: operacijų metu žuvo 5, partizanams puolant - 9, neatsargiai elgiantis su ginklais - 2. Nusivesti 5 stribai.

Spalio mėn. 991 operacijoje stribai dalyvavo 13 509 darbo dienas, nukovė neva 126 partizanus. Stribų nuostoliai: per operacijas žuvo 16, partizanams puolant - 12, neatsargiai elgiantis su ginklais - 1. Dingo 2 stribai[6].

1946 m. operacijose dalyvavusių stribų skaičius sumažėjo (taip buvo dėl to, kad sumažėjo stribų aktyvumas ir buvo patikslintas operacijos sąvokos apibrėžimas: operacija atskirta nuo smulkių vadinamųjų tarnybinių būrių išpuolių). Tų metų rugpjūčio mėn. stribai įvykdė 544 kovines operacijas, tam sugaišo 5669 darbo dienas (1946 m. rugpjūčio 1 d. buvo 7156 stribai, ir toliau kovinėse operacijose dalyvaudavo nedaug stribų, maždaug po 10 vienoje, todėl tikėtina, jog tai buvo ne itin reikšmingi išpuoliai, pvz., kaimų kratymas). Be to, tą mėnesį stribai surengė 873 RPG (joms sugaišo 6138 darbo dienas), 1391 pasalą ir sekretą (6108 darbo dienos), 1689 kartus konvojavo (5832 dienos). Tą mėnesį nukovė 50 partizanų, jų pačių operacijų metu žuvo 4, partizanams puolant - 8. Gretimame dokumente rašoma, kad stribai tą mėnesį nukovė 51 partizaną, jų pačių žuvo 14[7].

LSSR MVD ministro pavaduotojas P. Kapralovas pateikė tokius stribų veiklos 1945 m. duomenis:

[6] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, l. 14, 40, 42, 64, [7] Ibid., b. 112, l. 154, 167. 68, 75, 87, 108.

Eil. Nr.	Apskritis	Sulaikyta						Nukauta		
		„Banditų"	Jų rėmėjų	Priešo statytinių ir rėmėjų	Dezertyrų	Vengiančių tarnavimo RA	Priešo karių	„Banditų"	Jų rėmėjų	Priešo karių
1.	Alytaus	359	330	42	33	988	-	334	3	-
2.	Biržų	521	359	100	94	369	2	356	1	-
3.	Joniškio	9	38	51	6	31	-	26	-	-
4.	Kauno	279	123	101	132	441	2	81	1	-
5.	Kėdainių	446	179	16	440	399	59	127	12	2
6.	Kretingos	79	31	403	40	707	-	3	-	-
7.	Lazdijų	183	122	57	44	139	9	92	-	4
8.	Marijampolės	323	100	121	108	1056	1	499	-	-
9.	Mažeikių	43	32	15	57	119	13	1	-	-
10.	Panevėžio	268	256	212	161	424	2	212	3	-
11.	Pagėgių	4	3	2	5	48	62	-	-	7
12.	Raseinių	242	176	153	140	380	13	66	–	–
13.	Rokiškio	308	372	16	33	239	1	60	–	–
14.	Šakių	38	57	-	1	56	19	21	-	2
15.	Šiaulių	357	175	133	312	811	–	174	-	–
16.	Šilutės	-	-	–	2	–	–	—	–	–
17.	Švenčionių	180	314	58	269	371	7	90	1	1
18.	Tauragės	128	64	113	55	1026	49	30	2	12
19.	Telšių	159	30	41	23	230	-	61	3	-
20.	Trakų	664	399	54	177	214	2	534	-	2
21.	Ukmergės	376	416	66	174	361	4	576	-	-
22.	Utenos	182	168	34	26	120	-	176	5	-
23.	Vilkaviškio	7	8	25	60	208	6	2	-	-
24.	Vilniaus	594	122	103	124	1621	1	57	2	-
25.	Zarasų	303	106	190	53	179	2	22	-	-
Iš viso:		6052	3980	2106	2585	10 537	254	3600	33	30

1946 m. suvestinėse atsirado naujos skiltys (sujungtos į vieną dezertyrų ir vengiančiųjų tarnauti RA): sulaikyta ir nukauta antisovietinių organizacijų narių. Iš viso jų sulaikyta 247: Alytaus apskrityje - 4, Vilniaus - 2, Zarasų - 13, Joniškio - 4, Kauno - 16, Kretingos - 6, Kėdainių - 19, Marijampolės - 67, Mažeikių - 3, Panevėžio - 4, Raseinių - 20, Trakų - 12, Utenos - 6, Švenčionių - 11, Šiaulių - 16, Šakių - 44. Stribai antisovietinių organizacijų narių nušovė šiose apskrityse: Alytaus - 1, Kauno - 3, Rokiškio - 2 ir Lazdijų - 3.

Stribų „veiklos" 1946 m. sausio 1 d.-gegužės 1 d. duomenys:

Eil. Nr.	Apskritis	Sulaikyta						Nukauta		
		„Banditų"	Jų rėmėjų	Priešo statytinių ir rėmėjų	Dezertyrų	Vengiančių tarnavimo RA	Priešo karių	„Banditų"	Jų rėmėjų	Priešo karių
1.	Alytaus	108	41	75	-	7	-	34	-	3
2.	Biržų	55	19	217	-	5	-	68	-	-
3.	Joniškio	17	21	23	-	25	-	10	-	-
4.	Kauno	78	23	67	-	10	-	25	-	-
5.	Kėdainių	33	213	29	-	80	-	12	-	-
6.	Kretingos	-	2	1	-	-	-	-	-	-
7.	Lazdijų	23	-	70	-	-	-	1	-	-
8.	Marijampolės	32	17	50	-	3	-	14	-	2
9.	Mažeikių	-	-	-	-	9	-	-	-	-
10.	Pagėgių	-	1	5	-	1	4	-	-	-
11.	Panevėžio	41	41	60	-	-	-	26	-	-
12.	Raseinių	29	18	10	-	26	-	21	-	-
13.	Rokiškio	30	75	40	_	9	_	8	—	_
14.	Šakių	2	-	_	-	2		6	_	_
15.	Šiaulių	49	10	23	_	7	_	11	_	_
16.	Šilutės	_								
17.	Švenčionių	29	-	108	-	3	-	3	_	_
18.	Tauragės	19	5	9	-	3	-	3	-	-
19.	Telšių	15	1	16	-	4	-	-	-	-
20.	Trakų	56	-	67	-	5	-	15	-	-
21.	Ukmergės	42	18	12	-	-	-	89	2	-
22.	Utenos	23	28	9	-	4	-	14	-	-
23.	Vilkaviškio									
24.	Vilniaus	22	11	-	-	20	-	1	-	-
25.	Zarasų	3	-	-	-	4	-	24	-	-
Iš viso:		706	544	891	-	227	-	385	2	5

Lentelėse pateikti duomenys iš esmės rodo atskirose apskrityse vykusių kovų mastą (nors skaičiai nėra tikslūs). Šiuos duomenis lėmė ir tai, ar energingai stribai buvo siunčiami į mūšius ir koks buvo jų kovingumas. Lyginant stribų kovos rezultatus 1945 m. ir 1946 m. pradžioje matyti, kaip, praūžus įnirtingoms 1945 m. atviroms kovoms, mažėjo jų aukų skaičius (čekistų duo-

menimis, 1945 m. kas mėnesį nuo stribų rankų vidutiniškai žūdavo po 300 partizanų, o 1946 m. - tik 96). Nuo stribų rankų žuvusių partizanų skaičius sumažėjo ir todėl, kad, kaip žinome, 1946 m. įkūrus pastovias vidaus kariuomenės įgulas, beveik visą kovos su partizanais naštą perėmė rusų vidaus kariuomenė. Nustojus vyrus imti į kariuomenę, jiems nereikėjo slapstytis, todėl neliko ką šaudyti ir nušautą beginklį priskirti partizanams. Be abejo, šį tą lėmė ir tai, kad buvo geriau pradėta tvarkyti statistiką.

1947 m. sausio mėn. stribai surengė 390 operacijų ir 2452 RPG, sekretus bei kitokio tipo išpuolius, nukovė 69 partizanus, suėmė 91. 1946 m. ketvirtame ketvirtyje neva nukovė 206 partizanus, suėmė 247. 1947 m. kovo-gegužės mėn. stribai dalyvavo 1232 operacijose, nukovė 183 partizanus, suėmė 131[8].

1946 m. ketvirtame ketvirtyje ir per 1947 m. du pirmuosius mėnesius stribai įvykdė 2300 kovinių operacijų, be to, rengė RPG, pasalas, sekretus, saugojo ir konvojavo suimtuosius, dengė aktyvą. Per tuos penkis mėnesius neva nukovė 317 partizanų, suėmė 390[9].

Štai kaip atrodė stribų veikla 1948 m. atskirose apskrityse. Šiaulių aps. pirmą pusmetį 243 operacijose stribai dalyvavo 2286 darbo dienas; RPG, pasalų, sekretų surengė 441, juose sugaišo 2858 darbo dienas; konvojavo 126 kartus (681 darbo diena), sovietinį partinį aktyvą dengė 75 kartus (2436 darbo dienos), sargybos postuose stovėjo 433 kartus (5707 darbo dienos). Nukovė 2 partizanus, suėmė 13. Marijampolės aps. stribai (tuo metu jų buvo per 200) 1947 m. antrą pusmetį daugiausia saugojo aktyvą, kuris kaimuose vykdė įvairias užduotis, pvz., grūdų, kitų žemės ūkio produktų paruošas ir pan.[10]

Partijos dokumentuose konstatuojama, kad 1948 m. Anykščių, Kupiškio, Kuršėnų, Marijampolės, Raseinių, Zarasų ir kt. apskrityse apie 65 proc. stribų naudojami aktyvo priedangai ir valsčių centrų apsaugai ir tik 25-30 proc. tiesiogiai dalyvauja kovose. Anykščių aps. iš 127 stribų tik 18,5 proc. dalyvavo ko-

[8] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 273, 1. 7, 9, 28.
[9] Ibid., 1. 11.
[10] Ibid., ap. 52, b. 32, 1. 262, 6.

vose, kiti saugojo aktyvą, MGB valsčių pastatus ir dirbo savo ūkiuose[11].

1948 m. kovo mėn. stribai (tuo metu jų buvo 6855) dalyvavo 3889 operacijose, pasalose ir sekretuose. Nukovė 38 partizanus (iš viso tą mėnesį nukauta 106 partizanai). Jų pačių žuvo 13, sužeisti 7. Tų metų balandį stribai dalyvavo 3889 operacijose, pasalose ir sekretuose. Nukovė 30 partizanų (iš viso tą mėnesį nukauta 71 partizanas). Jų pačių žuvo 9, sužeista 6. Gegužės mėn. stribai dalyvavo 4619 operacijų, RPG, pasalų ir sekretų. Nukovė 25 partizanus, jų pačių žuvo 11, sužeisti 8. Ministro D. Jefimovo pranešime A. Sniečkui „Apie kovą su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis" rašoma, kad 1948 m. liepos mėn. buvo nukauti 75 partizanai, iš jų 20 nukovė stribai. Stribų žuvo 10, sužeisti 6. Stribai dalyvavo 4198 operacijose, RPG, pasalose ir sekretuose. Kitame ministro pranešime A. Sniečkui teigiama, kad rugpjūčio mėn. buvo nukauta 120 partizanų, iš jų 37 nukovė stribai. Žuvo 12 stribų, sužeista taip pat 12. Stribai dalyvavo 4503 operacijose, RPG, pasalose ir sekretuose. Rugsėjo mėn. pranešime A. Sniečkui rašoma, kad iš viso tą mėnesį nukauta 85 partizanai, iš jų 37 nukovė stribai. Stribų žuvo 3, sužeista 12. Stribai dalyvavo 4375 operacijose, RPG, pasalose ir sekretuose. Spalio-lapkričio mėn. buvo nukauta 159 partizanai, iš jų 56 partizanus nukovė stribai. Stribų žuvo 26, sužeista 11. Stribai dalyvavo 8929 operacijose, RPG, sekretuose ir pasalose[12].

Nepavyko aptikti išsamių duomenų, kiek partizanų stribai nukovė 1946, 1947, 1948 ir 1949 m. (pastarųjų metų apskritai nepavyko rasti jokių duomenų). 1950 m. pateikti tokie skaičiai apie stribų nuveiktus „darbus":

Sritis	Nukovė	Suėmė	Suėmė antisovietinio elemento
Kauno	26	23	217
Klaipėdos	61	47	312
Šiaulių	28	62	434
Vilniaus	37	48	363
Iš viso:	152	180	1326[13]

[11] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 258, l. 230.

[12] Ibid., b. 283, I. 171, 190, 225, 241-254, 272, 299, 348-361.

[13] LYA, f. 1, ap. 3, b. 385, I. 1.

Kiek operacijų stribai sužlugdė 1950 m. (nemokšiškai elgdamiesi ar iš bailumo), rodo šie duomenys:

Sritis	Sužlugdyta operacijų	Paleista partizanų
Kauno	18	45
Klaipėdos	13	36
Šiaulių	11	27
Vilniaus	6	10
Iš viso:	48	118[14]

1950 m. birželio pabaigoje pertvarkius administracinį Lietuvos suskirstymą (vietoj 41 apskrities buvo įkurti 88 rajonai, o liepos pradžioje įkurtos ir 4 sritys), vadovavimą kovai su partizanais iš centrinio aparato Vilniuje perėmė MGB sričių valdybos. Nuo to laiko daugiausia duomenų būdavo pateikiama sričių mastu.

1951 m. vasario 1 d. Lietuvoje buvo 6437 stribai. Vasario mėn. jie dalyvavo 1405 RPG, operacijose, pasalose ir sekretuose. 3768 stribų grupės dengė aktyvistus. Stribai nukovė 13 partizanų, suėmė 15. Jų pačių žuvo 4. Kovo mėn. stribai nukovė 20 partizanų, suėmė 25, sudarė 167 ČVG, tose grupėse dalyvavo 1840 stribų. Jie dalyvavo 764 operacijose, jose sugaišta 10 082 darbo dienos. Tą mėnesį žuvo 2 stribai. Liepos mėn. veikė 223 stribų ČVG, jose buvo 2354 stribai. Stribai dalyvavo 1023 operacijose (13 631 darbo diena), surengė 2260 RPG, sekretų ir pasalų (15 303 darbo dienos). Kartu su kariuomene operacijose dalyvauta 4857 darbo dienas. 493 stribai saugojo 125 kolūkius, 3838 darbo dienas sugaišo saugodami aktyvistus[15].

1952 m. sausio 1 d. buvo 87 rajonų (didieji) stribų būriai, kuriuos sudarė 322 apylinkių būriai (vietoj valsčių būrių; įkūrus rajonus, valsčiai buvo panaikinti), juose buvo 6225 stribai. Iš stribų buvo sudaryta 241 ČVG, jose dalyvavo 2537 stribai. Aktyvistus tuo metu kasdien dengė apie 1 tūkst. stribų, 202 kolūkius saugojo 713 stribų. 1951 m. jie nukovė 167, suėmė 169 partizanus ir 1960 pogrindžio dalyvių. Jų pačių žuvo 24, o neatsargiai elgiantis su ginklais ir kitaip - 17[16].

[14] Ibid., I. 6.
[15] Ibid., I. 23, 30, 99.
[16] Ibid., i. 185.

Kitoje byloje pateikti tokie duomenys. 1951 m. stribai 134 681 darbo dieną dalyvavo 19 258 įvairiuose tarnybiniuose būriuose. Apie 1 tūkst. stribų kasdien dengė aktyvistus, apie 700 saugojo MGB pastatus ir operatyvinius punktus, kuriuose buvo stribų būstinės. Dalis stribų saugojo kaime gyvenančius SSRS ir LSSR AT deputatus. Kartu su vidaus apsaugos kariuomene įvairiuose koviniuose išpuoliuose stribai dalyvavo 34 269 darbo dienas[17].

1951 m. stribai nuveikė tokius „darbus":

	Sritys				
	Vilniaus	Kauno	Klaipėdos	Šiaulių	Iš viso
Nukovė partizanų	30	49	62	33	174
Suėmė partizanų	36	32	40	62	170
Suėmė pogrindininkų	469	534	443	508	1954
Sužlugdė operacijų	14	20	4	14	52
Per jas paleido partizanų	33	71	13	39	156
Žuvo stribų operacijų metu	1	9	5	8	23
Sužeista stribų operacijų metu	3	1	1	~	5
Žuvo stribų partizanams puolant	3	3	3	4	13
Sužeista stribų partizanams puolant	1	-	-	-	1

Be to, tais metais iš partizanų stribai paėmė 40 kulkosvaidžių, 111 automatų, 302 šautuvus ir 25 pistoletus[18].

1951 m. lapkričio mėn. iš stribų buvo sudaryta 241 ČVG, jose buvo 2537 kovotojai. Tais metais visokio tipo koviniuose išpuoliuose kasdien dalyvavo apie 400 stribų, su kariuomene - apie 100, tad tiesioginėse kovose dalyvo apie 50 proc. stribų. 713 stribų saugojo 202 kolūkius. Apie 1 tūkst. stribų kasdien dengė aktyvą, 900 saugojo MGB ir savo būstines, 200 - komunistų partijos būstines bei kaime gyvenančius LSSR ir SSRS AT deputatus[19].

[17] LYA, f. 1, ap. 10, b. 129, I. 327.
[18] Ibid., ap. 3, b. 403, I. 1.
[19] Ibid., b. 404, I. 3.

1951 m. ir 1952 m. Lietuvoje nukauta ir suimta tiek partizanų:

	Srities								2N valdyba ir kt. skyriai	
	Vilniaus		Kauno		Klaipėdos		Šiaulių			
	Nukauta	Suimta	Nukauta	Suimta	Nukauta	Suimta	Nukauta	Suimta	Nukauta	Suimta
1951 m.	131	140	161	137	172	85	84	147	42	41
1952 m.	51	26	59	26	52	22	69	14	4	7

Iš viso 1951 m. buvo nukauta 590 partizanų, suimta 550. 1952 m. nukauta 235 partizanai, suimta 95[20]. Taigi per 29 proc. 1951 m. žuvusių partizanų nukovė stribai. Sausio mėn. buvo nukauta 68 partizanai, vasario - 57, kovo - 95, balandžio - 50, gegužės - 53, birželio - 35, liepos - 34, rugpjūčio - 24, rugsėjo - 28, spalio - 47, lapkričio - 33, gruodžio - 56[21].

LKP(b) CK biuro 1952 m. sausio 9 d. nutarime „Dėl liaudies gynėjų būrių padėties" konstatuojama, kad operatyvinėje kovinėje veikloje kasdien dalyvauja apie 50 proc. stribų. Kiti saugoja kolūkius, savo patalpas, MGB rajonų skyrių ir LKP(b) būstines[22]. Taigi tiesioginėje kovoje dalyvavusių stribų skaičius padidėjo nuo 20-25 proc. 1948 m. iki 50 proc. 1952 m.

MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus viršininko pavaduotojas pplk. N. Pendiurinas su kitais pareigūnais 1952 m. sausio 2-20 d. tikrino Ukmergės ir Druskininkų rajonų stribų veiklą, tačiau savo pažymoje daugiausia duomenų pateikė apie visos Vilniaus srities, kuriai priklausė minėti rajonai, stribų veiklą 1951 m. Tais metais srityje veikė 61 ČVG, jose buvo 594 stribai. Kituose tarnybiniuose būriuose - RPG, pasalose, sekretuose ir operacijose kartu su vidaus apsaugos kariuomene kasdien dalyvavo vidutiniškai 252 stribai. 296 stribai nuolat saugojo 96 kolūkius. Aktyvą kasdien dengė vidutiniškai 106 stribai. Kiti saugojo MGB ir savo pastatus[23]. 1952 m. pavasarį Vilniaus srityje buvo 1500 stribų. Pagal tą pažymą 846 iš jų, arba 56 proc., nuolat dalyvavo kovose, likusieji - mažiau kaip 44 proc. - saugojo pastatus ir kolūkius, lydėjo aktyvą į kaimus ir pan. Tikėtina, kad kovose dalyvavusių stribų procentas iš tikrųjų buvo mažesnis, nes, žinodami ko iš jų nori, stribų štabai skaičius pagražindavo.

[20] Ibid., I. 131.

[21] Ibid., b. 408, 1. 9.

[22] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 8, 1. 143-150.

[23] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, 1. 28-29.

Kad daug stribų buvo naudojami ne pagal jų tiesioginę paskirtį - kovoti su partizanais, apie tai 1952 m. rugsėjo 8 d. MGB rajonų skyrių viršininkams rašė Vilniaus srities valdybos viršininkas M. Jakovlevas. Pasak jo, Ukmergės rajono skyriaus pastatą kasdien saugojo 12 stribų, iš jų du dirbo pasiuntiniais. Širvintų ir Varėnos rajonų skyrių pastatus saugojo po 5 stribus. Daugų rajone 13 kolūkių saugojo 27 stribai, t. y. pusė visų to rajono stribų. Varėnos rajone buvo saugomi 8 kolūkiai, Druskininkų - 9, Pabradės - 2, Eišiškių - 3; Ukmergės rajone 21 kolūkį saugojo 31 stribas. Taigi, anot viršininko, 50-60 proc. stribų ką nors saugojo arba dirbo ūkio darbus. M. Jakovlevas nurodė, kad rajonų skyrių pastatus turi saugoti po 2 stribus, tiek pat - ir stribų būrių buveines; kolūkių apsaugą įsakė iki minimumo sumažinti, juos saugoti pavesti ginkluotoms grupėms[24].

1952 m. gruodžio mėn. Lietuvoje buvo 4546 stribai. Tą mėnesį jie įvykdė 145 operacijas, jose sugaišta 2998 darbo dienos; 2458 RPG, sekretuose ir pasalose sugaišta 12 315 darbo dienų. Stribai nukovė 6 partizanus, paėmė gyvus 3; stribų nežuvo. Pažymoje rašoma, kad Vilniaus srityje tik 30-35 proc. stribų dalyvauja tiesioginėje kovoje, visoje šalyje - 40-45 proc. 1952 m. sausio 1 d.-spalio 1 d. stribai nukovė 124 partizanus, suėmė 43. Vilniaus srityje sausio-rugpjūčio mėn. įvykdyta 1312 operacijų, sudaryta 4131 kitokio tipo būriai. Iš visų išpuolių tik 20 buvo sėkmingi, o 5423 - be rezultatų, t. y. tik 0,37 proc. stribų išpuolių buvo sėkmingi. Šiaulių srityje buvo 28 rezultatyvūs išpuoliai, 5889 - be rezultatų, t. y. rezultatyvumo procentas šiek tiek didesnis - 0,47 proc. Vadinasi, stribams tuo metu reikėjo surengti 200-250 išpuolių, kad vienas būtų rezultatyvus, t. y. kad nukautų ar suimtų partizaną. Pažymoje konstatuojama, kad išpuoliai rengiami neturint agentūrinių duomenų, pasikliaujama atsitiktinumu. Taip pat pažymima, kad į žygius stribai išeina nepasiėmę maisto, maitinasi gyventojų maistu[25]. Beje, priekaištą, jog stribai veikia neturėdami operatyvinių duomenų, reikėjo adresuoti aukštesnei čekistų vadovybei, kuri, turėdama operatyvinių duomenų, sužinojusi, kur tuo metu laikosi partizanai, visuomet išsikviesdavo čekistinę kariuomenę.

[24] LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 160.

[25] Ibid., ap. 3, b. 429, l. 2, 8.

Net ir 1952 m., kai stribai vis energingiau buvo stumiami dalyvauti tiesioginėje kovoje su partizanų būrių likučiais, jų dalyvavimo procentas įvairiuose rajonuose labai skyrėsi. Antai Druskininkų r. tiesioginėje kovoje tuo metu dalyvavo tik 20 proc. rajono stribų, Vabalninko - apie 60 proc., Šiaulių - 65-70 proc., Žagarės - 75 proc., Kupiškio - 76 proc., Klaipėdos - 50 proc., Pasvalio - 42 proc.[26]

1953 m. gegužės mėn. Šiaulių srities stribai dalyvavo 18 operacijų (558 darbo dienos), 473 RPG, pasalose ir sekretuose (3192 darbo dienos), dar 4 operacijose dalyvavo kartu su kariuomene (149 darbo dienos). Jie nenukovė nė vieno partizano. 97 stribai saugojo 28 kolūkius, buvo išsiųstos 274 įvairių tipų stribų grupės[27].

Stribų veiklą Šiaulių srityje 1952 m. ir per penkis pirmus 1953 m. mėnesius rodo šie duomenys:

	ČVG išpuolių	Juose darbo dienų	RPG pasalų ir kt. išpuolių	Juose darbo dienų	Su kariuomene darbo dienų	Nukovė partizanų	Suėmė partizanų	Kitų suėmė
1952 m.								
Sausis	289	2672	572	3844	1309	1	-	10
Vasaris	239	2595	596	3956	1063	5	1	18
Kovas	324	3163	409	2770	637	5	-	22
Balandis	304	2913	527	3478	818	2	1	15
Gegužė	117	2094	690	5303	1197	10	-	40
Birželis	217	2459	747	4926	1256	5	-	20
Liepa	169	1916	687	4693	793	1	1	18
Rugpjūtis	48	1253	661	4434	578	-	-	10
Rugsėjis	112	1291	652	4094	510	1	-	13
Spalis	70	1332	803	4775	530	2	-	8
Lapkritis	88	1066	709	3303	385	-	-	29
Gruodis	36	663	688	4245	368	5	-	25
Iš viso:	2013	23 417	7741	49 821	9444	37	3	228
1953 m.								
Sausis	43	1002	681	3404	506	3	4	14
Vasaris	30	883	603	3575	581	-	-	37
Kovas	24	682	638	4528	373	1	-	51
Balandis	24	679	539	3976	453	3	-	19
Gegužė	18	558	473	3192	149	-	-	5

[26] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 17, l. 34, 38, 80, 88, 127, 174.

[27] LYA, f. 1, ap. 3, b. 432, l. 226.

1952 m. spalio mėn. žuvo tik 2 stribai[28]. Iš pateiktų duomenų matyti, kad nuolat mažėjo ČVG veiklos intensyvumas. Tokius pokyčius galima paaiškinti kovos silpnėjimu (1952 m. pradžioje mūsų krašte dar kovojo apie 550 partizanų, iš jų tais metais žuvo 457), bet viena iš priežasčių galėjo būti ta, jog dauguma ČVG, kaip ir kariuomenėje, buvo fiktyvios, sudarytos tik spaudžiant iš viršaus. Be abejo, panaši padėtis buvo ir kitose srityse.

Nepaisant įvairių raginimų kuo daugiau stribų siųsti į tiesioginę kovą, daug jų ir toliau ką nors saugojo. Nors 1953 m. pradžioje partizanų buvo likę per kelis šimtus, kolaborantams jie kėlė didžiulę baimę. Šilalės rajone 1953 m. gruodžio mėn. iš 61 stribo 39 saugojo 23 kolūkius, įvairius MVD pastatus, 2 - LSSR AT deputatą ir t. t. Žagarės rajone buvo dar įdomiau. 1953-1954 m. kasdien 78 stribai buvo siunčiami saugoti agentų[29]. Matyt, buvo saugomi atsiskleidę agentai arba tame rajone kai kuriuos agentus partizanai buvo nubaudę mirties bausme, o kiti apimti panikos puolė prašyti čekistų pagalbos. Beje, 1952-1954 m. atsiskleidė ne vienas agentas, ypač buvę partizanų rėmėjai ir ryšininkai, kurių sodybose buvo užklupti partizanai; tuo metu čekistai jau veikė per daug nesimaskuodami ir negailėdami savo agentų.

Nepaprastai atidžiai buvo saugomi įvairūs sovietų pareigūnai, ypač Aukščiausiosios Tarybos deputatai. Nors visos renkamos valdžios formos Sovietų Sąjungoje neturėjo jokios realios valdžios, renkamų organų atstovai tarsi įkūnijo sovietų valdžią ir pasikėsinimas į juos buvo traktuojamas kaip pasikėsinimas į tos valdžios pamatus. 2 km nuo Kudirkos Naumiesčio gyvenančio LSSR AT deputato V. Bankos saugojimui 1950 m. rugsėjo mėn. buvo sudarytas planas, kurį patvirtino MGB Kauno srities valdybos viršininkas J. Sinycinas. Už deputato apsaugą atsakingu buvo paskirtas rajono skyriaus operatyvininkas Dubnikovas, kuriam tapo pavaldūs 5 deputatą saugantys stribai. Jie turėjo pastovų postą ir saugojo ne tik deputatą, bet ir jo šeimą. Kai deputatas vykdavo į kaimo vietoves, jį turėjo lydėti 3 stribai; kai eidavo į darbą ir grįždavo (dirbo vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoju), jį lydėdavo 1 stribas. Tuo metu Kudir-

[28] LYA, f. 1, ap. 16, b. 937.

[29] Ibid., ap. 3, b. 466, l. 33, 88.

kos Naumiesčio rajone partizanų jau nebuvo, jie tik retkarčiais užklysdavo[30].

Nusilpus ginkluotam pasipriešinimui, sovietinės struktūros Lietuvoje - tiek valdymo, tiek ūkinės - jautėsi vis saugiau. 1953 m. sausio 1 d. kolūkius saugojo tiek stribų:

Sritis	Kolūkių sk.	Stribų sk.
Kauno	40	91
Klaipėdos	76	200
Šiaulių	22	71
Vilniaus	36	72
Iš viso:	174	434[31]

Įdomu, kad ir kariuomenė (apskritai daug profesionalesnė už stribus), ir stribai 1951 m. rugpjūčio 1 d.-1952 m. rugpjūčio 1 d. buvo atlikusios po maždaug vienodai nesėkmingų operacijų. Vidaus apsaugos (buvusi vidaus kariuomenė) kariai per minėtą laikotarpį 5 kartus sužlugdė operacijas, 51 kartą elgėsi nemokšiškai ir todėl paleido po susidūrimo 122 partizanus. Stribai sužlugdė 4 operacijas, 54 kartus elgėsi nemokšiškai ir paleido nenukovę 134 partizanus[32].

1953 m. stribai nukovė 34 partizanus, paėmė gyvus 28; suėmė 529 antisovietiškai nusiteikusius asmenis ir „nacionalistinio pogrindžio" dalyvius[33].

Partizaninis karas ėjo į pabaigą. Didžiulės represijos, perspektyvos nematymas gniuždė ir stiprius žmones. Įsisiautėjo išdavystės. Maždaug nuo 1950 m. beveik visi partizanai žūdavo išduoti. Čekistų duomenimis (tuo metu agentūra jiems pateikdavo labai patikimą informaciją), 1953 m. sausio 1 d. partizanų jau nebuvo
13 Vilniaus srities rajonų, 6 Kauno srities, 3 Šiaulių srities ir 2 Klaipėdos srities rajonuose. Partizanų dar buvo 11 Vilniaus srities rajonų, 17 Kauno srities, 21 Šiaulių srities ir 14 Klaipėdos srities rajonų. Vilniaus srityje daugiausia - 9 partizanai - buvo Kavarsko rajone. Iš viso šioje srityje tuo metu dar buvo 33 kovojantys partizanai. Kauno srityje daugiausia partizanų buvo šiuose rajonuose:

[30] Ibid., ap 15. b. 1739/37.
[31] Ibid., ap. 3, b. 429, I. 36.
[32] Ibid., b. 403. 1. 176.
[33] Ibid., b. 477, 1. 5.

Jiezno - 9, Kėdainių - 9, Prienų - 13, Raseinių - 7, Jurbarko - 7. Iš viso šioje srityje dar buvo likę 69 partizanai. Klaipėdos srityje daugiausia partizanų buvo Varnių rajone - 8, Kretingos - 7, Priekulės - 11, Skaudvilės - 5, Skuodo - 7, Tauragės - 10, Šilalės - 13, Šilutės - 7. Iš viso šioje srityje dar buvo likę 80 partizanų. Šiaulių srityje daugiausia partizanų buvo likę Biržų rajone - 10, Dotnuvos - 7, Obelių - 10, Pakruojo - 8, Panevėžio - 10, Pasvalio - 7, Ramygalos - 18, Troškūnų - 7. Iš viso šioje srityje buvo likę 124 partizanai[34]. Taigi 1953 m. pradžioje dar 306 Lietuvos vyrai su ginklu rankose priešinosi okupantams. Po devynerių kovos metų iš maždaug 30 tūkst. partizanų armijos liko tik tiek. Būdami absoliučiai teisūs savo siekiais atkurti Lietuvos nepriklausomybę, dauguma jų žuvo kovodami su galingu ir klastingu priešu. Prie to juodo darbo prisidėjo ir stribai.

Pamėginkime apibendrinti jų veiklos rezultatus. Daugiausia duomenų apie stribų veiklą čekistų dokumentuose užfiksuota 1945 m. Iš jų patikimiausias (sąlygiškai) yra nukautų partizanų skaičius. Kaip minėta, neva suimtų partizanų skaičių tiek kariškiai, tiek stribai, o tiksliau - jiems vadovavę operatyvininkai, kovų laikotarpiu buvo padidinę 2-3 kartus. Baigiantis partizaniniam karui, čekistai daugmaž įdėmiai viską perskaičiavo ir 1953 m. spalio 25 d. MVD 4-osios valdybos viršininkas mjr. P. Raslanas pasirašė galutinių duomenų lentelę[35], kurioje minėti skaičiai ir yra 2-3 kartus sumažinti.

Apskritai rusų kariuomenė turi senas savo nuostolių mažinimo tradicijas. Paprastai būdavo pateikiami tik kurios nors kariuomenės rūšies nuostoliai, nepriskaičiuojami mirę nuo žaizdų, neatpažinti, dingę be žinios ir t. t. Tuo tarpu nukautų priešų skaičius visada būdavo didinamas. Konkrečiai Lietuvoje vienas labiausiai paplitusių skaičių „gerinimo" metodas buvo toks. Ataskaitose čekistų karių vadai rašydavo, jog nukovė tiek ir tiek „banditų", bet jų kūnus neva pasiėmė partizanai. Iš tikrųjų partizanai stengdavosi, neretai rizikuodami gyvybe, iš mūšio lauko išnešti kovos bro-

[34] LYA, f. 1, ap. 3, b. 429, I. 48.

[35] A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 450-451.

lių lavonus, norėdami juos tinkamai palaidoti, kad stribai iš jų nesityčiotų valkiodami po miestelių aikštes. Jei kariai nušaudavo 5-6 partizanus, kuriuos vėliau iš mūšio lauko išnešdavo jų draugai, tai ataskaitose beveik visada rašydavo, jog nukovė 20-25. Buvo ir daugiau duomenų klastojimo formų, iš kurių bene baisiausia - šaudyti taikius gyventojus ir juos priskirti prie partizanų.

Norėdami geriau suprasti duomenų maišalynę, daugiausia lyginsime tris duomenų šaltinius - minėtą P. Raslano duomenų lentelę, A. Anušausko paskelbtus duomenis apie 4-osios šaulių divizijos veiklą 1945-1949 m.[36] ir iš įvairių dokumentų surinktus duomenis apie tai, kiek partizanų neva nukovė stribai tais ar kitais metais.

Kaip minėta, čekistų dokumentuose stribų veikla bene išsamiausiai aprašyta tik 1945 m. ir 1950-1953 m. 1945 m. stribai neva nukovė 3600 partizanų. Pagal P. Raslano lentelę, tais metais žuvo 9777 partizanai. Taigi stribai neva nukovė beveik 37 proc. visų tais metais žuvusių partizanų. Tais metais 4-oji šaulių divizija nukovė 3741 partizaną, arba 38 proc. visų žuvusių partizanų. Vadinasi, šios dvi ginkluotos grupuotės tais metais nukovė per 75 proc. visų žuvusių partizanų. Tai mažai tikėtina, ypač žinant, kad tų metų pradžioje Lietuvoje veikė 7-8 pasienio būriai, sausio-vasario ir birželio-spalio mėn. - 8-9 pasienio pulkai, kurie visi kartu metų pradžioje sudarė per 70 proc. su partizanais kovojusių (įskaitant stribus) pajėgų, o birželio-spalio mėn. - apie 50 proc. Vien III Baltarusijos fronto užnugario apsaugos pasienio pulkai nukovė apie 1100 partizanų, o tokių fronto apsaugos junginių buvo trys: be minėto, dar I Pabaltijo (nuo 1945 m. rugsėjo 19 d. virtęs I Ukrainos) bei Leningrado (šis veikė tik vasarą). Dalis minėtų 7-8 pasienio būrių nuo vasario mėn. stojo saugoti Lietuvos-Lenkijos ir Lietuvos-Rytprūsių sienų bei pajūrio, tačiau nuolat su partizanais kovojo ne tik 10 km pločio pasienio ruože, bet, sudarę jungtinius kelių šimtų karių būrius, smogdavo partizanams ir 50-70 km atstumu nuo sienos. Be to, 1945 m. Lietuvoje veikė daug čekistinės kariuomenės dalinių ir padalinių, kurių štabai buvo ne Lietuvoje. Didžiausi iš jų - 7-oji ir 10-oji NKVD šaulių divizijos; jų

[36] Genocidas ir rezistencija, 1997, Nr. 1, p. 180.

štabai bazavosi Gudijoje, o kai kurie daliniai nuolat veikė Rytų Lietuvoje. Taigi tikėtina, kad dalis tų junginių nušautų partizanų buvo priskirti stribams, norint padidinti jų vertę.

Kita vertus, galimas daiktas, kad maždaug pusė 1944-1945 m. nušautų vyrų nebuvo partizanai, o dažniausiai nuo ėmimo į rusų kariuomenę besislapstantys neginkluoti vyrai. Šitai žinant galima ir patikėti, jog 1945 m. stribai galėjo nušauti apie 3 tūkst. žmonių. Be to, žinant, jog pagrindinėse kovos operacijose prieš partizanus dalyvavo įvairūs čekistinės kariuomenės daliniai ir padaliniai, o stribai daugiausia sukiojosi apie savo buveines apskričių ir valsčių centruose, tikėtina, kad jie daugiausia ir nušovė beginklių vyrų.

Gerokai padidintume stribų nuopelnus 1946 m. teigdami, kad jie tais metais nukovė apie 770 partizanų (turime duomenų, jog per pirmą tų metų ketvirtį jie nukovė 206 partizanus, o rugpjūčio mėn. - 50; tad vidutiniškai per keturis mėnesius kas mėnesį neva buvo nukaunama apie 64 partizanus; 64 padauginę iš 12 mėnesių gautume 768). Pagal P. Raslano lentelę, tais metais žuvo 2143 partizanai, iš jų - pagal A. Anušausko skelbtą lentelę - 1686 nukovė 4-osios šaulių divizijos kariai. Vadinasi, stribai daugių daugiausia galėjo nukauti 457 partizanus. Tais metais Lietuvoje kurį laiką veikė 63-ioji šaulių divizija, vėliau - 108-asis šaulių pulkas, nepriklausęs tai divizijai, ir dar keli šaulių pulkai. Be to, su partizanais visą partizaninio karo laikotarpį aktyviai kovojo ir milicininkai, kurie, be abejo, nukovė ne vieną dešimtį partizanų. Pasienio zonoje ir už jos su partizanais aktyviai kovojo pasieniečiai. Turint visa tai omenyje, galima padaryti išvadą, kad tais metais stribai (tiksliau, jų vadovybė) savo „nuopelnus" mažiausiai padvigubino. Iš tikrųjų jie 1946 m. galėjo nukauti apie 17-20 proc. žuvusių partizanų.

Dar mažiau įtikėtini 1947 m. duomenys. Rašyta, jog tų metų sausio-vasario mėn. stribai nukovė 111 partizanų, o kovo-gegužės mėn. - 183 partizanus. Vadinasi, vidutiniškai kas mėnesį stribai nukaudavo po 59 partizanus. Padauginę iš 12 mėnesių gausime, kad tais metais stribai nukovė apie 700 partizanų. Iš viso tais metais žuvo 1540 partizanų, iš jų 1343 nukovė 4-osios šaulių divizijos kariai. Taigi tais metais stribai galėjo daugių daugiausia nukauti apie 200 partizanų, arba apie 13 proc.

1948 m. duomenys tokie: kovo mėn. stribai nukovė 38 partizanus, balandžio - 30, gegužės - 25, liepos - 20, rugpjūčio - 37, rugsėjo - 37, spalio - 56 partizanus. Vadinasi, tais metais stribai vidutiniškai kas mėnesį nukaudavo apie 35 partizanus, arba apie 400 per metus. Tais metais žuvo 1135 partizanai, 841 jų nukovė 4-osios šaulių divizijos kariai. Tad stribai jų galėjo daugių daugiausia nukauti apie 290, arba per 25 proc. (vėlgi neatsižvelgiant į tai, kad bent kiek partizanų galėjo nukauti milicininkai, pasieniečiai, pagaliau patys operatyvininkai).

Nepavyko aptikti jokių duomenų apie tai, kiek stribai nukovė partizanų 1949 m. - paskutiniais įnirtingų kovų metais, kai partizanai dar sugebėjo energingai priešintis visoje šalyje. Yra žinoma, kad tais metais žuvo 1192 partizanai, o 4-osios šaulių divizijos kariai jų nukovė 962. Tad stribai jų galėjo nukauti apie 200, arba 17-19 proc.

Teigiama, kad 1950 m. stribai nukovė 152 partizanus, iš viso tais metais jų žuvo 635, tad tais metais stribai galėjo nukauti apie 24 proc. žuvusių partizanų.

1951 m. žuvo 590 partizanų, stribai jų neva nukovė 167 ar 174, o tai sudarytų apie 29 proc. žuvusių partizanų.

1952 m. žuvo 457 partizanai, stribai neva nukovė 146, arba apie 32 proc. žuvusių partizanų.

Taigi 1945 m. stribai galėjo nukauti apie 37 proc. žuvusių partizanų (arba tų, kurie buvo priskirti partizanams), 1946 m. - 21 proc. (pagal čekistų duomenis - apie 36 proc.), 1947 m. - 15 proc. (pagal čekistų duomenis - 45 proc.), 1948 m. - 25 proc. (pagal čekistų duomenis - 35 proc.). 1949 m. stribai galėjo nukauti apie 18 proc. partizanų. Vėlesnių metų duomenų negalima patikrinti.

Įdomu, kad 1953 m. antroje pusėje MVD 1-osios valdybos viršininkas pplk. T. Župikovas pasirašė stribų operatyvinės tarnybinės veiklos suvestinę lentelę, kurioje nurodyta tik, kiek stribai nukovė partizanų 1950-1952 m., nors jų kitos veiklos duomenys buvo pateikti nuo 1944 m. Matyt, taip padaryta todėl, kad čekistai, nuolat gerinę savo veiklos rezultatus, patys negalėjo susigaudyti su duomenų makalyne.

Tvirtai galima teigti, kad stribai, kuriuos sovietinė propaganda šeštajame-devintajame dešimtmetyje apibūdino kaip lemiamą jė-

gą, sutriuškinusią „ginkluotą nacionalistinį pogrindį", iš tikrųjų galėjo nukauti (išskyrus 1945 m.) apie 20-25 proc. partizanų, bet ir šitai jie galėjo padaryti tik todėl, kad už jų stovėjo vidaus kariuomenė, operatyvininkai, pagaliau visa sovietinė armija.

Gali kilti klausimas, kodėl yra linkstama labiau tikėti 4-osios šaulių divizijos štabo, o ne stribus aptarnavusių operatyvininkų čekistų duomenimis. Duomenis klastojo visos sovietinės institucijos. Juos didindavo ar mažindavo ir kariškiai, bet jų štabai vis dėlto veikė daug tvarkingiau už stribus globojusius operatyvininkus. Kariuomenėje buvo daugiau tvarkos, tad ir duomenys buvo detaliau tikrinami.

Aktyvistų ir kitų ginkluotų grupių kovos

Visi neprofesionalūs sukarinti partijos ir čekistų dariniai - stribų paramos grupės, ginkluoti aktyvistai, savigynos grupės ir kt. - buvo sukurti daugiau tam, kad gintųsi nuo partizanų, nors dažnai tiek partijos, tiek čekistų dokumentuose, ypač kalbant apie ginkluotus aktyvistus, buvo rašoma, jog jie turi partizanus ir pulti. Kaip rodo čekistų dokumentai, pulti tiems dariniams nesisekė, o gynėsi jie irgi gana sunkiai. Štai MGB ministras D. Jefimovas 1948 m. lapkričio 23 d. LKP(b) CK XVIII plenume kalbėjo, kad ne tik ginkluotos grupės, bet ir stribai netapo lemiamąja jėga kovojant su „banditizmu". Nors, pasak jo, ginkluotų grupių buvo 860, jų nariams išdalyta per 8 tūkst. ginklų, tačiau ginklai dažniausiai panaudojami vien savisaugai, o kovose su „banditais" dalyvauja paskiri ginkluotų grupių nariai ir tai tik tuo atveju, kai būna užpulti[1]. Užtat, matyt, jie, kaip ir stribai, dėl patiriamos baimės susikaupusį įniršį išliedavo ant beginklių žmonių, ypač kaimiečių. Kadangi pokario metais iki sukolūkinimo kaimas ekonomiškai buvo gana stiprus, užaugindavo daug maisto produktų, tai ginkluotų aktyvistų, kuriuos daugiausia sudarė partinių ir sovietinių įstaigų apskričių ir valsčių darbuotojai, vienas svarbiausių darbų buvo iš kaimiečių išreikalauti ar net išplėšti mokesčius ir pyliavas. Tuo

[1] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 20, l. 84.

tikslu jie retsykiais turėdavo vykti į kaimus, t. y. į partizanų kontroliuojamas vietoves. Vykdavo ten ir rengdami įvairias politines akcijas, pvz., rinkimų kampanijos metu. Nors eidavo ar važiuodavo tik grupėmis ir visi ginkluoti, juos visada lydėdavo keletas ar net keliolika stribų, o kadangi šie irgi buvo ne itin stiprūs kovotojai, tai pareigūnus, ypač iš apskričių centrų, dažnai lydėdavo ir vidaus kariuomenės kariai.

Kaip žinome, truputį kitoks vaidmuo teko ginkluotoms grupėms, kurios buvo sudaromos kaimų vietovėse 1949 m. pradėjus žmones masiškai suvarinėti į kolūkius. Ginkluotų aktyvistų grupės, kaip ir stribai, į kaimo vietoves įeidavo ir iš jų išeidavo, stribų paramos grupės ir savigynos grupės tarsi ir turėjo ten įsitvirtinti, tačiau, atrodo, jos daugiau gyvavo čekistų ataskaitose negu realiame gyvenime (išskyrus sentikių kaimus). Tuo tarpu nuo 1949 m. kaimuose sudarytos ginkluotos grupės, sustiprintos stribais, ten ir liko, kol galutinai buvo nugalėti partizanai. Ne itin karingos buvo ir šios grupės, tačiau jas išstumti iš kaimų partizanai jau neturėjo jėgų.

I. Tkačenka dar 1945 m. gruodžio mėn. rašte M. Suslovui ir A. Sniečkui išvardijo penkis atvejus, kai partizanai daugiausia iš savigynos grupių be pasipriešinimo surinko ginklus[2]. Lapkričio 6 d. iš Ukmergės aps. Kavarsko vlsč. Jokūbavos kaimo tarybinio ūkio savigynos grupių buvo paimti 6 šautuvai ir jų šoviniai. Lapkričio 21 d. buvo paimtas šautuvas iš Marijampolės vlsč. Krasnėnų (?) apylinkės pirmininko Tumylino. Lapkričio 22 d. partizanai atėmė ginklą iš Panevėžio aps. Pumpėnų vlsč. Jutiškių kaimo savigynos grupės nario Valentukonio ir nuginklavo dar du savigynos grupės narius. Gruodžio 5 d. partizanai, užpuolę Kazlų Rūdos vlsč. Armališkių kaimą, iš jame gyvenančių aktyvistų atėmė automatą ir 3 šautuvus. Gruodžio 6 d. Jono Jakubausko-Rugio būrio 25 partizanai įsiveržė į Alytaus aps. Miežionių kaimą ir nuginklavo 9 savigynos būrio narius - paėmė iš jų 9 šautuvus ir 1800 šovinių.

Savigynos grupės buvo nedidelės, nelabai kovingos ir išsibarsčiusios, todėl partizanai jas nesunkiai nuginkluodavo, ypač jei tu-

[2] LYA, f. 1, ap. 16, b. 16/61, l. 38.

rėdavo talkininkų tarp pačių savigynos grupės narių. Antai Utenos apskrities Vyžuonų skyrius Zelenki (?) kaime suorganizavo 6 ginkluotų vyrų grupę, kuri, būdama kareivinėse, turėjo saugoti kaimą. 1945 m. lapkričio 2 d. apie 80 partizanų atėjo į kareivines, sušaudė 3 tos grupės narius ir paėmė ginklus. Čekistai aiškino, jog ginkluoti aktyvistai nesipriešino todėl, kad su partizanais buvo susitaręs grupės vyresnysis Skaržus, kurio nurodymu sargybos poste stovėjo su juo bendradarbiavęs Žvirblis. Abu su partizanais išėjo į mišką. Čekistai A. Suslovui pranešė, kad NKVD apskrities skyriaus viršininkas mjr. D. Česnokovas ieško partizanų, o išėjusiųjų į mišką šeimos suimtos[3].

Kai kurios savigynos grupės, kurias sudarė labiau su okupantais susiję ir tvirtesnio charakterio žmonės, kartais partizanams pasipriešindavo. Kai 1945 m. lapkričio 17 d. 1 val. nakties 12 partizanų puolė Alytaus apskrities Dzekaučiznos tarybinį ūkį, 5 savigynos grupės nariai, vadovaujami brigadininko S. Kolenausko, jiems pasipriešino, sužeidė 3 partizanus ir tie buvo priversti pasitraukti[4].

Šiek tiek aktyviau kovose dalyvavo stribų paramos grupės. 1945 m. birželio mėn. įvairiuose koviniuose išpuoliuose stribai dalyvavo per 80 tūkst. dienų, o jų rėmėjai - 528 dienas. Rugpjūčio mėn. stribai kovose dalyvavo per 71 tūkst. dienų, o paramos grupių nariai - 2682 dienas[5].

Paramos grupių „nuopelnus" kovose su partizanais geriausiai apibūdina šie skaičiai. Čekistų duomenimis, 1945 m. puldami partizanus žuvo 420 stribų ir 4 paramos grupių nariai, 147 stribai ir 2 grupių nariai buvo sužeisti. Partizanams puolant tais metais žuvo 128 stribai ir 3 grupių nariai. 1946 m. iki gegužės 1 d. nežuvo nė vienas paramos grupių narys[6]. Taigi kalbant apie bendrus ginkluotų kolaborantų nuostolius 1945 m. pažymėtina, jog paramos grupių nuostoliai sudarė vos daugiau kaip 1 proc., o priskaičiavus žuvusius ginkluotus aktyvistus - dar mažiau.

Kaip teigia I. Eismontas, nuo 1945 m. iki 1946 m. sausio partizanai buvo nuginklavę 43 paramos grupių narius, iš jų atėmė 1 kul-

[3] LYA, f. I, ap. 3, b. 86, l. 16.
[4] Ibid., l. 87.
[5] Ibid., b. 47, l. 64, 75.
[6] Lietuvos partizanų kovos..., p. 347.

kosvaidį, 4 automatus, 36 šautuvus ir 2 pistoletus[7]. Taigi tų grupių nariai taip pat gana gerai partizanus „aprūpindavo" ginklais.

Kartais J. Bartašiūnas už drąsą apdovanodavo ir šių grupių narius. 1946 m. rugpjūčio 14 d. įsakymu jis apdovanojo Gruzdžių valsčiaus paramos grupės narius - grupės vyresnįjį V. Pilėnį, narius V. Šuikį, A. ir S. Brazauskus. Visi jie gavo po 300 rb už tai, kad sulaukę pagalbos iš Gruzdžių sulaikė kaukėtus plėšikus, kurie apiplėšinėjo naujakurius[8].

Be abejonės, reikšmingiausi tarp visų ginkluotų grupių buvo ginkluoti sovietiniai partiniai aktyvistai.

J. Bartašiūnas pažymoje rašė, kad ginkluotas sovietinis partinis aktyvas nuo 1945 m. iki 1946 m. balandžio mėn. nukovė 9 partizanus, 6 suėmė, taip pat suėmė 5 partizanų rėmėjus bei 43 kito tipo „antisovietinius" žmones. Iš jų per tą laiką partizanai buvo paėmę 1 kulkosvaidį, 6 automatus, 62 šautuvus, 2 pistoletus, 3 granatas ir 2530 šovinių[9].

Daug aktyvistų, kaip ir stribų, žūdavo patekę į partizanų pasalas. Dar žūdavo, kai partizanai mėgindavo juos nuginkluoti namuose, bet dažniausiai tada, kai būdami kaimuose daugmaž atsitiktinai susidurdavo su partizanais. Pagal aprašytus susidūrimų atvejus galima spręsti, jog partizaninio karo pradžioje (1944-1946 m.) partizanai, turėdami neblogą žvalgybą, daugiau surengdavo iš anksto planuotų pasalų; vėliau daugiausia su aktyvistais susidurdavo atsitiktinai, išskyrus tuos atvejus, kai eidavo jų nuginkluoti.

Kaip minėta, ginkluoti aktyvistai dažniausiai veikė kartu su stribais ar NKVD-MGB bei milicijos darbuotojais. 1946 m. sausio 13 d. Vilkaviškio aps. Keturvalakių vlsč. Vidgirių kaime į partizanų pasalą pateko valsčiaus pirmininkas Saudukaitis, partorgas Klivinskas, apylinkės pirmininkas Januškas ir kartu su jais į rinkiminį susirinkimą važiavę NKVD valsčiaus poskyrio viršininkas Maikovas bei NKGB įgaliotinis Pirslanas. Visi jie buvo nukauti. Žuvo ir juos vežęs valstietis Džiginskas[10].

Kartais, iškilus skubiam reikalui, aktyvistai būdavo pasitelkiami ir didesniam žygiui. Antai MVD Marijampolės valsčiaus poskyrio

[7] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, l. 22.
[8] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 51, l. 197.
[9] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 264, l. 130.
[10] LYA, f. 1, ap. 3, b. 115, l. 19.

viršininkas Subotinas, 1946 m. birželio 4 d. sužinojęs, kad Šunskų apylinkėje nušautas apylinkės pirmininkas Nemūra ir Kazakevičiūtė, negavęs kariuomenės (ji veikė kitoje vietoje), surinko 13 stribų, pasitelkė milicijos viršininką Gambinską bei 7 aktyvistus, sėdo į mašiną ir 9.30 val. išskubėjo į įvykio vietą. Pervažiavus Šunskų mišką, mašina pateko į 24 partizanų pasalą. Partizanai šaudė iš keturių pusių kulkosvaidžiais. Sužeidus vairuotoją, mašina sustojo atviroje vietoje ir buvo nukauti 22 ja važiavę žmonės: minėti viršininkai, 10 stribų ir aktyvistai - valsčiaus partorgas Nariūnas, moterų organizatorė Kupčinskaitė, paruošų įgaliotiniai Mažeika, Sližauskas ir kt.[11]

Taigi kai kurie aktyvistai, būdami pareigūnais, kartais ir aplinkybių verčiami turėdavo su ginklu kovoti, tačiau dauguma buvo linkę tokios kovos vengti. Kai partizanai užpuolė Dusmenų stribus, 30 Onuškio ginkluotų aktyvistų be pasipriešinimo partizanams atidavė savo ginklus[12].

Beje, pažymėtina, kad net ir po 1946 m. kovo mėn., kai Lietuvos apskričių centruose ir daugelyje valsčių centrų buvo įkurtos pastovios vidaus kariuomenės įgulos, nemažai partijos apskričių komitetų kreipėsi į LKP(b) CK, prašydami įkurti dar daugiau įgulų. Nekėlė pasitikėjimo ne tik aktyvistų, bet ir stribų kovingumas bei jų atsidavimas. To paties prašė net partijos Joniškio apskrities komitetas, nors toje apskrityje dėl gamtinių sąlygų ginkluotas pasipriešinimas nebuvo itin stiprus[13]. Įkurti papildomai 4 įgulas prašė ir partijos Vilkaviškio apskrities komitetas. Jis taip pat prašė atsiųsti į apskritį 400 granatų, 150 šautuvų ir 30 automatų, kad būtų galima visiškai apginkluoti aktyvą ir MVD darbuotojus[14].

Dalis sovietinio partinio aktyvo iš Panevėžio, Kėdainių, Utenos ir kt. apskričių atsisakė imti šautuvus, o prašė pistoletų. Apie tai 1946 m. rugsėjo 13 d. A. Sniečkui rašė J. Bartašiūnas[15]. Jis taip pat minėjo, kad daugelio aktyvistų ginklai yra surūdiję. Be abejo, pistoletų buvo reikalaujama todėl, kad jie labiau tiko gintis namuose ir juos buvo lengviau slėpti bei padėti ten, kur lengviau pasiekti.

[11] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 1, I. 27.
[12] Ibid., I. 63.
[13] Ibid., ap. 9, b. 265, I. 10.
[14] Ibid., I. 201.
[15] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, 1. 160.

Gal kiek lėmė, kaip dabar sakytume, ir etikos sumetimai, nes labai nesolidžiai atrodydavo, tarkime, į sušauktą kaimo sueigą atvykę aktyvistai, kurie kalbėdami tarp kojų ar atrėmę į kėdes laikydavo rusiškus šautuvus, žmonių vadintus kačergomis.

1946 m. rugsėjo 1 d. trisdešimtyje apskričių buvo 6664 ginkluoti aktyvistai, jie turėjo 21 kulkosvaidį, 383 automatus, 2003 šautuvus ir 71 pistoletą[16].

Tai buvo tarsi ir nemenka jėga, tačiau, kaip dažnai istorijoje yra buvę, ne gausumas lėmė jų kovingumą. Daugelis aktyvistų nebuvo įsitikinę savo veiklos prasmingumu ir savo teisumu, dauguma jų nebuvo stiprios asmenybės. Okupantai, ieškodami atramos tarp vietos gyventojų, iškeldavo į valdžią pusiau beraščius, silpno charakterio žmones, kurie, tapę valdžios pareigūnais, dažniausiai rūpindavosi tik savo gerove. Susidūrę su partizanais tokie „aktyvistai" pasijusdavo bejėgiai. Jų baimę dar labiau stiprino žinojimas, kad partizanai jų ne visuomet pasigailės, tačiau jie visai logiškai išprotaudavo, kad su ginklu pasipriešinę tikriausiai žus, o pasidavus dar yra šansų likti gyviems. Antai 1946 m. spalio mėn. aktyvistus partizanai buvo užpuolę 9 kartus, o jie ginklu pasipriešino tik 2 kartus[17]. Taigi maždaug tik kas ketvirta aktyvistų grupė išdrįsdavo partizanams priešintis, kiti atsiduodavo jų malonei.

Šakių aps. Kidulių vlsč. Aleksandravos kaime 1946 m. vasario 16 d. 3 partizanai puolė apylinkės pirmininko Markevičiaus namą. Jame tuo metu nakvojo ir VLKJS CK instruktorius Ramanauskas. Markevičius iššoko pro langą ir pabėgo, o Ramanauskas partizanams išnešė šautuvą, automatą, 200 šovinių ir nuėjo su jais[18].

1946 m. kovo 6 d. Ukmergės aps. Kurklių vlsč. Trakinių kaime 3 partizanai sustabdė vežimą, kuriuo važiavo ginkluoti valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Kulinauskas, sekretorius Santaras ir partorgas Čiukinis. Partizanai su jais pasikalbėjo, paskui juos sušaudė[19]. Matyt, sušaudytieji buvo apklausti norint nustatyti jų tapatybę, o gal ir bent kiek patardyti. Būdami trys prieš tris, jie nedrįso priešintis.

[16] Ibid., I. 161.
[17] Ibid., I. 206.
[18] Ibid., I. 177.
[19] Ibid.

Tų pačių metų liepos 3 d. Tauragės aps. Kvėdarnos vlsč. Pampliškės kaime 7 aktyvistai tikrino, kaip valstiečiai yra atsiskaitę už pyliavas. Partizanų užpulti jie nesipriešino, metė ginklus ir pasidavė. Partizanai du iš jų sušaudė, kitus, paėmę ginklus, paleido[20].

Kartais partizanai griebdavosi ir gudrybės. Antai 1946 m. rugpjūčio 16 d. Rokiškio aps. Juodupės vlsč. Čeičių kaime partizanai, apsimetę MVD darbuotojais, nuginklavo 6 kaimo aktyvistus[21].

1946 m. bene daugiausia aktyvistų vienoje vietoje nukauta Panevėžio apskrityje. 21 Pumpėnų valsčiaus aktyvistas, tarp kurių 19 buvo ginkluoti, liepos 9 d. pateko į pasalą ties Puodžiūnų kaimu. Apšaudyti partizanų, aktyvistai metė ginklus ir išsibėgiojo. 15 jų besiblaškančių partizanai nukovė. Tarp nukautųjų buvo valsčiaus pirmininkas, jo pavaduotojas bei sekretorius, du kaimo aktyvistai, milicijos įgaliotinis, kooperacijos tarnautojas, Panevėžio MGB vertėjas, 6 stribai ir, kaip dažnai būdavo susišaudžius, važnyčiojęs valstietis. Partizanai paėmė 1 kulkosvaidį, 12 šautuvų, 2 automatus ir 2 pistoletus. Tai buvo didelis smūgis raudoniesiems, dar sykį parodęs, kokie menki kovotojai ir aktyvistai, ir stribai. Apie šį įvykį LSSR MVD ministras P. Kapralovas specialiai pranešė SSRS MVD ministrui S. Kruglovui ir tos pat žinybos GUBB viršininkui A. Leontjevui. Jis rašė, kad į įvykio vietą išvyko, matyt, tuo metu Lietuvoje buvę du SSRS MVD ministro pavaduotojai - gen. mjr. V. Riasnojus ir gen. plk. A. Apolonovas, o nuo liepos 11 d. Pumpėnų valsčiuje prasidėjo karinė operacija, kurios tikslas - surasti aktyvistus užpuolusius partizanus. P. Kapralovas teigė, jog MVD organams nurodyta, kad su bet kokia užduotimi vykstantys ginkluoti žmonės turėtų judėjimo planą, kuriame būtų numatytos apsaugos ir žvalgybos priemonės[22].

LSSR UBB 1-ojo skyriaus viršininko pavaduotojas pplk. I. Eismontas (jis vadovavo poskyriui, atsakingam už stribų ir ginkluotas grupes) 1946 m. rugsėjo 27 d. rašte I. Tkačenkai pranešė, kad tais metais iki minėtos datos buvo 14 atvejų, kai partizanai iš aktyvistų be pasipriešinimo paėmė ginklų (iš viso apie 57 šautuvus, 7 automatus, 1 kulkosvaidį ir 2 pistoletus)[23].

[20] LYA. f. 1, ap. 3, b. 112, I. 177.
[21] Ibid.
[22] Ibid., b. 113, I. 184-185.
[23] Ibid., b. 370, 1. 48-50.

Iš I. Eismonto minėtų atvejų reikšmingesni šie. Rugpjūčio 14 d. Skaudvilės vlsč. Girdiškės kaime be pasipriešinimo buvo nuginkluoti 5 aktyvistai. To pat mėnesio 13 d. Švenčionių vlsč. Rusališkės vienkiemyje partizanai paėmė Miščenkai ir jo sūnui duotus šautuvą ir automatą, o juos sušaudė. Dar tų metų pradžioje, sausio 21 d. Rokiškio aps. Svėdasų vlsč. Bajorų kaime partizanai atėjo į rinkimų apylinkę, kurioje tuo metu buvo sudėta 16 aktyvistų šautuvų. Ginklus saugojo aktyvistas Domskis. Partizanai jį nušovė, ginklus pasiėmė.

Ginkluotų aktyvistų veiklą apibendrino LSSR UBB viršininko pavaduotojas pplk. B. Burylinas. 1946 m. lapkričio 12 d. pasirašytoje pažymoje[24] jis teigė, kad sovietiniam partiniam aktyvui išduota 6301 vnt. ginklų (pažymoje nenurodyta, ar šis ir kiti skaičiai apima 1944-1946 m., ar tik 1946 m.; rašydamas apie „teigiamus" ir „neigiamus" aktyvistų elgesio pavyzdžius, B. Burylinas mini tik 1946 m. datas, tad tikėtina, jog pateikti duomenys yra 1946 m). Toliau jis rašė, kad tik 12 atvejų iš 44, kai partizanai buvo užpuolę aktyvistus, šie bandė gintis. Taigi, kaip ir anksčiau, tik kas ketvirta užpulta aktyvistų grupė išdrįsdavo priešintis ir gintis. Žinant, jog ir be pasipriešinimo pasidavus partizanai anaiptol ne visuomet pasitenkindavo vien surinktais ginklais, galima daryti išvadą, kad aktyvistų kovos dvasia buvo prasta, daug prastesnė negu stribų, kurie, nors ir netikėtai užklupti, dažniausiai mėgindavo priešintis.

Pažymoje rašoma, kad partizanai iš aktyvistų paėmė 1 kulkosvaidį, 13 automatų, 11 pistoletų ir 81 šautuvą. Iš viso buvo paimta 106 ginklai.

Patys aktyvistai, priešindamiesi partizanų puolimams ir dalyvaudami operacijose kartu su kitomis ginkluotomis struktūromis, nukovė 9 partizanus, 5 suėmė. Be to, jie sulaikė 4 partizanų rėmėjus, 5 vokiečių statytinius, 11 dezertyrų ir vengiančių tarnybos RA, 9 vokiečių belaisvius, pabėgusius iš belaisvių lagerių. Iš partizanų paėmė 1 kulkosvaidį, 5 automatus, 10 šautuvų ir 4 pistoletus, iš viso 20 ginklų. Taigi partizanai iš aktyvistų paėmė 5 kartus daugiau ginklų negu aktyvistai iš partizanų. Turint galvoje, kad išpuolius prieš partizanus aktyvistai rengdavo ne vieni, o daž-

[24] Ibid., b. 108, l. 277-278.

niausiai remiami kariuomenės, blogiausiu atveju - stribų, jų „kovos nuopelnai" išties menki.

Pažymoje pateikti keli „teigiamo" ir „neigiamo" aktyvistų elgesio pavyzdžiai. Kai 1946 m. rugsėjo 29 d. partizanai ruošėsi pulti Utenos aps. Tauragnų vlsč. Survicų (?) kaimą (matyt, sentikių), tai pastebėjo 72 metų Maslobojevas. Jis išsitraukė jam duotą kulkosvaidį, pasišaukė du šautuvais ginkluotus anūkus ir neleido partizanams įsiveržti į kaimą. Kitas „teigiamo" aktyvistų elgesio pavyzdys toks. Spalio 5 d. į Ukmergės aps. Veprių valsčiaus paruošų agento Stulginskio namą pasibeldė partizanai. Kai žmona juos įleido, Stulginskis šautuvo šūviu vieną nušovė, kiti pasitraukė.

Labai dažnai aktyvistai su partizanais susidurdavo kaimuose, eidami tikrinti, ar žmonės atidavė pyliavas ir sumokėjo mokesčius. Kartais tie susidūrimai būdavo atsitiktiniai, o kartais apie pasirodžiusius aktyvistus netoliese esantiems partizanams pranešdavo jų žvalgai. 1946 m. rugsėjo 17 d. LKP(b) CK atstovas M. Bobrikovas su dviem aktyvistais, milicijos įgaliotiniu bei 3 stribais (tai buvo neįtikėtinas neatsargumas eiti su tokia nedidele dengimo grupe į kaimus, kur partizanų tuo metu buvo gana daug) Balbieriškio valsčiuje tikrino, kaip vykdomos valstybinės paruošos. Bamianki (Bambininkų ?) kaime jie susidūrė su partizanais. Per susišaudymą partizanai nukovė stribus, milicijos įgaliotinį, CK atstovą ir Prienų apskrities komjaunimo antrąjį sekretorių J. Jucį. Išsigelbėjo tik finansų agentas Gavelis. Partizanai iš nukautųjų paėmė 1 kulkosvaidį, 3 šautuvus, 2 automatus ir 4 pistoletus (taigi ginkluotė buvo neprasta). Kaip teigia čekistai, Balbieriškio įgulos kariai dvi dienas persekiojo partizanus, pasivijo juos Gudelių valsčiuje ir uždegę namą, kuriame jie buvo, juos besiginančius sudegino. Keturi, bandę prasiveržti, buvo nušauti[25].

Panašiai rugsėjo 24 d. atsitiko Panevėžio apskrityje, kai apskrities prokuroro pavaduotojas Vorobjovas, Vadoklių partorgas Minickas, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Izbutkevičius su 3 stribais tikrino, kaip vykdomos paruošos. Grįždami į Vadoklius jie pateko į pasalą ir visi žuvo[26].

Tokie įvairių ginkluotų tikrintojų susidūrimai su partizanais vyko per visą partizaninio karo laikotarpį. Dažnai, kad ir vietinės

[25] LYA, f. 1, ap. 3, b. 109, l. 140.

[26] Ibid., l. 146.

valdžios lygmeniu, kolaborantams tie susidūrimai būdavo gana skaudūs. Antai 1947 m. vasario 24 d. Seirijų vlsč. Raganiškės kaime grupė vietinio sovietinio partinio aktyvistų susidūrė su partizanais. Buvo nukauti Seirijų valsčiaus partorgas A. Kavaliauskas, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas A. Korsakas, Seirijų apylinkės pirmininkas P. Vaivada, o partijos apskrities komiteto instruktorius A. Salovas sužeistas[27]. Po šių įvykių partijos Alytaus apskrities komiteto biuras konstatavo, jog jie žuvo todėl, kad į kaimus buvo išėję be stribų ir kariuomenės. Partizanų ieškoti pasiųsta kariuomenė surado aktyvistus užpuolusį 27 partizanų būrį, tačiau nepajėgė jų įveikti. Už tai iš darbo buvo atleistas MGB valsčiaus poskyrio viršininkas Lasiokovas. Biuras įsakė stribams ir kariuomenei veikti ištisą parą ir iki pavasario partizanų būrius sutriuškinti[28].

Bijodami partizanų puolimų, pokario metais į geriau saugomus pastatus (dažniausiai mūrinius) nakčiai sueidavo visi apylinkių kolaborantai. Matyt, tokiais „nakvynės namais" buvo ir Gižų valsčiaus (Vilkaviškio aps.) vykdomojo komiteto pastatas, kurį 1946 m. rugsėjo 20 d. naktį užpuolė partizanai. Puolimo metu buvo nukautas MTS direktorius Romavičius, tos pat MTS agronomas, buhalteris, 2 stribai ir mokesčių agentas, o sužeisti - partijos Vilkaviškio apskrities komiteto antrasis sekretorius Vesiolovas, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Piskevičius, apskrities vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Kupcovas, MVD valsčiaus viršininkas vyr. ltn. Frolovas, jo pavaduotojas Kurnecovas, operatyviniai įgaliotiniai Gulevičius ir Peršinas bei du stribai. Kaip dažnai būdavo pokario metais, atsidūrus tarp dviejų ugnių žuvo ir nekaltų žmonių: vykdomojo komiteto mašininkė Naidienė, du jos mažamečiai vaikai ir motina. Partizanai pastatą sudegino, jų pačių šio puolimo metu žuvo trys[29].

LKP(b) CK atsiųstose ataskaitose beveik visi partijos apskričių komitetai rašė, kad ginkluotos grupės kovose nedalyvauja. Tik Ukmergės apskrities ataskaitoje rašoma, jog ginkluoti aktyvistai retkarčiais dalyvauja vykdant operatyvines užduotis[30]. Visose ata-

[27] LVOA, f. 1308, ap. 1308, b. 318, I. 20.
[28] Ibid., b. 262, 1. 1-2.
[29] LYA, f. 1, ap. 3, b. 109, 1. 143.
[30] LVOA, f. 1771, ap. U, b. 258, 1. 8.

skaitose konstatuojama, kad ginkluoti aktyvistai saugo savo apylinkes ir dengia aktyvą.

Kaip žinome, tuo metu daug kur ginkluoti aktyvistai ne tik nekovojo su partizanais, bet ir juos pačius reikėjo saugoti. Vienoje ataskaitoje LKP(b) CK rašoma, kad 1948 m. Anykščių, Kupiškio, Kuršėnų, Marijampolės, Raseinių ir kt. apskrityse apie 65 proc. stribų dengia aktyvą ir saugo valsčių centrus, todėl tik 25-30 proc. jų dalyvauja tiesioginėje kovoje. Zarasų apskrityje buvo apie 500 ginkluotų aktyvistų (55 grupės), bet jie kovoje nedalyvavo. Išvykdami į apylinkes aktyvistai patys reikalavo stribų priedangos. Anykščių apskrityje iš 127 stribų tik per 18 proc. dalyvavo tiesioginėje kovoje, kiti saugojo aktyvą, MGB valsčių pastatus ir dirbo savo ūkiuose[31]. Ataskaitose LKP(b) CK iš Marijampolės taip pat rašoma, kad svarbiausia tos apskrities stribų užduotis (1947 m. pabaigoje jų buvo 204) - saugoti sovietinį partinį aktyvą, vykdantį valstybines užduotis: grūdų, kitų žemės ūkio produktų paruošas ir pan.[32]

Čekistų viršininkų požiūrį į aktyvistus išreiškė ministro pavaduotojas P. Kapralovas. Pažymoje LKP(b) CK jis rašė, kad Lietuvoje 1948 m. pabaigoje buvo 7217 ginkluotų aktyvistų, tačiau jie tiesioginėje kovoje nedalyvavo. Pasak jo, dažnai partizanai be pasipriešinimo nuginkluodavo visą grupę. Taip buvo Šakių aps. Sintautų vlsč. Šunkarių kaime, Tauragės aps. Batakių vlsč. tarybinio ūkio Norkiškės skyriuje[33].

Tarp aktyvistų, kaip ir tarp stribų, pasitaikydavo ir stiprių asmenybių, įsitikinusių savo teisumu bei pasiryžusių aukotis. Štai kaip 1948 m. birželio 25 d. žuvo Telšių aps. Ubiškės valsčiaus komsorgė Zosė Gabalytė. 10 čekistų karių, vadovaujami vyr. ltn. Sigmeto ir operatyvininko P. Bogatyriaus, penkias paras stovėjo pasaloje Eigirdžių miestelyje, Filipavičiaus sodyboje. 5 iš pasaloje buvusių karių, vaizduodami, kad pasala pasitraukia, nuėjo į gretimą kaimą. Sodybos, kurioje jie apsistojo, šeimininkas pranešė netoli buvusiems aktyvistams, kad į jo sodybą įsiveržė banditai. Įėjusi į namą Z. Gabalytė iš pistoleto šovė į pirmą pasitaikiusį ir

[31] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 258, 1. 1 1.
[32] Ibid., ap. 52, b. 32, 1. 6.
[33] Ibid., b. 20, I. 267.

nukovė seržantą (jis buvo nusirengęs), o tuo metu kitas kareivis ją nušovė[34].

1948 m. ginkluotos aktyvistų grupės buvo bene stipriausios (vėliau dalis šių aktyvistų perėjo į kaimo vietovėse sudarytas ginkluotas grupes, kurios turėjo saugoti kolūkius). 1948 m. pradžioje Varėnos apskrityje buvo 18 ginkluotų grupių, jose - 173 žmonės. Aktyvistai buvo ginkluoti kulkosvaidžiu, 33 automatais, 120 šautuvų ir 46 pistoletais[35]. Taigi 27 aktyvistams teko po kelis ginklus. Tos apskrities aktyvistai gegužės 7 d. rinko paskolas. Grįžtančius mašina atgal, kelyje Varėna-Eišiškės juos apšaudė Genio partizanai. Žuvo 9 aktyvistai, 10 jų buvo sužeista. Žuvo ir kariuomenės karininkas bei stribai, dengę aktyvistus[36].

Kauno apskrities ginkluotose grupėse tuo metu buvo 395 žmonės, jie turėjo 39 automatus, 295 šautuvus ir 66 pistoletus[37]. Vadinasi, ir šioje apskrityje keletas aktyvistų turėjo po kelis ginklus. Panašiai buvo ginkluoti ir kitų apskričių aktyvistai.

Per visą partizaninio karo laikotarpį įvairios okupantų ir kolaborantų karinės grupuotės retsykiais susišaudydavo tarpusavyje. Dažniausiai tai įvykdavo tada, kai kariai, stribai ar aktyvistai pereidavo į kitą, kaimyninį valsčių ar apskritį. Taip atsitiko 1948 m. kovo 4 d., kai MGB Varėnos valsčiaus poskyrio viršininkas Jeninas išsiuntė 137-ojo šaulių pulko 7-osios šaulių kuopos RPG į Daugų valsčiaus kaimus, kur tuo metu veikė aktyvistų grupė. Kariai juos palaikė partizanais ir susišaudymo metu sužeidė apylinkės pirmininką. Siekiant išvengti tokių susidūrimų, buvo imtasi priemonių. Laikinai ministro pareigas einantis P. Kapralovas nurodė, kad apie veikimą kitoje apskrityje ar valsčiuje turi būti laiku informuoti apskričių skyrių ar valsčių poskyrių viršininkai, kurie savo ruožtu apie tai turi informuoti ten išdėstytų įgulų viršininkus. Taip pat nurodyta, kad tarp įvairių ginkluotų struktūrų kasdien turi būti suderinami tiek nakties, tiek dienos atpažinimo ženklai[38].

1949 m. prasidėjus masinei kolektyvizacijai, LKP(b) CK biuras priėmė du nutarimus dėl ginkluotų grupių sudarymo kolūkiuose.

[34] Ibid., b. 283, I. 229.
[35] Ibid., b. 258, 1. 238.
[36] Ibid., 1. 235.
[37] Ibid., ap. 195, b. 3, 1. 118.
[38] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, 1. 40-41.

Grupių užduotys tuose nutarimuose apibrėžtos taip: saugoti kolūkių turtą ir kolūkiečius, dalyvauti naikinant partizanus. Pirmąją užduotį tos naujos grupės iš dalies atliko - saugojo kolūkių turtą (tai darė tose grupėse buvę stribai) ir kolūkiečius, tiksliau - kolūkių valdžią, tačiau kovoti jos nesiveržė, nors padėtis kovų arenoje jau buvo pasikeitusi. Kelmės apskrityje 1949 m. gegužės mėn. buvo 22 ginkluotos grupės, iš jų tik vienos nariai dalyvavo vienoje iš 52 tais metais apskrityje surengtų čekistinių karinių operacijų[39]. Partijos Šiaulių apskrities biuro nutarime rašoma, kad toje apskrityje ginklus buvo gavę 293 žmonės. MGB Lygumų, Kurtuvėnų ir Pakruojo valsčių poskyriai stengėsi ginkluotų grupių narius įtraukti į sekretus, miško šukavimus ir pan.[40] Ar tas „įtraukimas" buvo sėkmingas - neaišku. Klaipėdos apskrityje ginkluotų grupių nariai naktį patruliuodavo. Partijos Šilutės apskrities komiteto nutarime teigiama, kad tuo metu - 1949 m. kovo mėn. - buvo sudaryta 12 grupių, jose - 58 žmonės, bet kovoje su partizanais jos nedalyvauja, dar nepatvirtinti jų vyresnieji[41].

Tuo tarpu partizanai gana sėkmingai ir toliau iš ginkluotų grupių atiminėdavo ginklus ir šitaip apsirūpindavo ginklais ir ypač šoviniais. Antai 1949 m. liepos 26 d. naktį Šiaulių apskrityje 15-18 partizanų atėjo į Beinoraičių kaimą (Lygumų vlsč.) pas grupės vyresnįjį S. Čepaitį (jis buvo kolūkio pirmininko pavaduotojas) ir liepė vesti į grupės narių namus. Ginkluotos grupės nariai buvo sumušti ir iš jų atimti ginklai. To reido metu partizanai sušaudė 6 raudonuosius, iš jų du buvo ginkluotos grupės nariai. Prieš tai, liepos 24 d., Gruzdžių vlsč. Piktuižių kolūkyje buvo nuginkluoti 5 ginkluotos grupės nariai[42]. Kai 1949 m. birželio 19 d. partizanai puolė Žemaičių Kalvarijos miestelį, ginkluotos grupės nariai nesipriešino, lindėjo savo namuose. Per puolimą buvo nušautas ginklą atidavęs komjaunuolis Daugėla[43].

Į naujas kaime sudarytas ginkluotas grupes buvo suburtas sovietinis partinis aktyvas - kolūkių pirmininkai, jų pavaduotojai ir pan. Vienur sėkmingiau, kitur ne taip sėkmingai į jas mėginta

[39] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 8, I. 220.
[40] Ibid., 1. 220.
[41] Ibid., b. 9, 1. 89.
[42] Ibid., b. 8, 1. 212-218.
[43] Ibid., b. 7, 1. 133.

įtraukti ir kolūkiečius, buvusius valstiečius. Kai kuriose vietovėse, bent iš pradžių, tos grupės buvo sudarytos vien iš stribų. Labai daug kur stribams teko saugoti ne tik kolūkius, bet ir pavienius ginkluotų grupių narius. Kartais jiems pavykdavo aktyvistus apsaugoti nuo partizanų puolimų. 1949 m. rugpjūčio 10 d. 6 aktyvistus iš Žagarės valsčiaus per Manasiškių (?) mišką lydėję stribai apsaugojo juos nuo pasalos, nes prieš įeidami į mišką išsiuntė žvalgus, kurie ir aptiko partizanų pasalą. Rašte MGB apskričių skyrių viršininkams nurodoma, kad tokie žvalgai visuomet turi būti siunčiami[44].

Ne tik Vilniaus MGB vadovybė, bet ir apskričių čekistai konstatuodavo, jog susidūrę su partizanais ne tik ginkluoti aktyvistai, bet ir stribai bei milicininkai išsibėgiodavo neiššovę nė vieno šūvio. MGB Prienų apskrities skyriaus viršininkas pplk. M. Ševčenka 1949 m. rugsėjo 8 d. įsakyme mini tris atvejus, kai stribai ir aktyvistai „susidūrę su banditais išsigąsta, bailiai ir neorganizuotai elgiasi ir paleidžia banditus"[45].

Nors tų aktyvistų buvo palyginti daug, tačiau, kaip minėta, vieną iš jiems keliamų uždavinių - kovoti su partizanais - jie vykdė vangiai. Čekistų duomenimis, per 6 tūkst. aktyvistų 1951 m. nušovė tik 3 partizanus, paėmė į nelaisvę 1, 1952 m. nušovė 2 partizanus (iš viso 1951 m. žuvo 590 partizanų, o 1952 m. - 457). Partizanai tiek vienais, tiek kitais metais nušovė po vieną aktyvistą, nuginklavo atitinkamai 4 ir 2; ginklus pametė 7 ir 3 aktyvistai[46]. Beje, kaip matyti iš ataskaitos LKP(b) CK, ginklų buvo pamesta gerokai daugiau. Ataskaitoje rašoma, kad per pirmą 1952 m. pusmetį Lietuvoje aktyvistai pametė 16 ginklų, iš jų 7 - kolūkių pirmininkai. Iš viso tą pusmetį buvo pamesti 42 ginklai (be aktyvistų, 14 jų pametė milicininkai, 7 - MGB darbuotojai; 22 atvejais ginklus pametė girti aktyvistai)[47].

Viename iš raštų čekistų vadovybė teigė, kad 1952 m. viduryje buvo apie 600 ginkluotų grupių, jose - 5 tūkst. žmonių, tačiau partizanams jos priešinosi prastai. Paminėtas toks atvejis. Rugsėjo 17 d. vakare į Skaudvilės rajono Poriškių (?) tarybinio ūkio kon-

[44] LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, I. 56.
[45] Ibid., ap. 15, b. 1739/26, I. 125.
[46] Ibid., ap. 3, b. 429, 1. 77.
[47] LVOA, f. 1771, ap. 133, b. 50, 1. 209.

torą atėjo 3 partizanai. Jie nuginklavo sargybą, nutraukė telefono laidus, visus kontoros darbuotojus suvarė į vieną kambarį ir iš seifo paėmė pinigus. Paskui sušaudė tuo metu atvažiavusį direktorių Bykovą. Politinio skyriaus viršininkas Žibartas buvo ginkluotas pistoletu ir granata, per langą matė partizanus, bet pabėgo. Apie partizanų puolimą buvo pranešta grupės nariui felčeriui Kurykinui, šis taip pat išsigando ir iš namų neišėjo. Kiti 5 ginkluotos grupės nariai pagal pavojaus ženklą nebuvo pašaukti[48].

Įdomūs yra palyginamieji 1946-1947 m. duomenys, rodantys, kaip įvairių rusų okupuotų kraštų partizanai kovojo su itin bjauria atvirų išdavikų atmaina - ginkluotais aktyvistais. 1946 m. visų okupuotų kraštų partizanai iš viso buvo surengę 4567 puolimus ***(bandprojavlenija)***, iš jų Lietuvoje - 1840 (40 proc. visų puolimų), Vakarų Ukrainoje - 1619 (35 proc.), Latvijoje - 696 (15 proc.), Estijoje - 270 (6 proc.), Vakarų Gudijoje - 142 (3 proc.). Iš 4567 puolimų 892 buvo surengti prieš sovietinį partinį aktyvą; Lietuvoje aktyvistai buvo užpulti 350 kartų (39 proc.), Vakarų Ukrainoje - 338 (38 proc.), Latvijoje - 98 (11 proc.), Estijoje - 60 (7 proc.), Vakarų Gudijoje - 46 (5 proc.)[49]. Kaip matome, visose šalyse tiek bendras puolimų, tiek aktyvistų puolimų procentas buvo beveik vienodas (Lietuvoje nukrypimas minus 1 proc., Vakarų Ukrainoje - plius 3 proc., Latvijoje - minus 4 proc., Estijoje - plius 1 proc., Vakarų Gudijoje - plius 2 proc.). Be abejo, partizanams aktyvistai buvo lengviausiai įveikiamas ginkluotas priešas, nes buvo mažiausiai kovingas, nors, kaip žinome, jie iki 1949 m., bent jau Lietuvoje, retai kada kaimuose pasirodydavo vieni, dažniausiai juos lydėdavo stribai, neretai ir vidaus kariuomenės kariai. Tuo tarpu atskirose šalyse tarp visų partizanų įvykdytų puolimų aktyvistų užpuolimai sudarė tiek procentų: Lietuvoje - 19 (350 iš 1840 puolimų), Vakarų Ukrainoje - 21, Latvijoje - 14, Estijoje - 22, Vakarų Gudijoje - 32. Kodėl atskirose šalyse tie užpuolimų procentai taip skyrėsi - sunku pasakyti, matyt, tai lėmė tų šalių specifika.

1947 m. čekistai visose šalyse užregistravo 3229 partizanų puolimus, iš jų Lietuvoje - 1333 (41 proc. visų puolimų), Vakarų Ukrainoje - 1600 (50 proc.), Latvijoje - 151 (4,7 proc.), Estijoje -

[48] LYA, f, 1, ap. 3, b. 403, 1. 180.

[49] RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, I. 16.

52 (1,6 proc.), Vakarų Gudijoje - 90 (2,8 proc.). Tais metais visų šalių partizanai nukovė 1103 aktyvistus, iš jų Lietuvoje - 275 (25 proc.), Vakarų Ukrainoje - 770 (70 proc.), Latvijoje - 24 (2 proc.), Estijoje - 8 (0,7 proc.), Vakarų Gudijoje - 26 (2,4 proc.)[50]. Kuo paaiškinti tokius tų metų Lietuvos duomenis (41 proc. visų puolimų ir 25 proc. visų nukautų aktyvistų) - nežinia. Beje, P. Raslanas pateikė kitokius duomenis; pasak jo, tais metais Lietuvoje žuvo 299 aktyvistai. Kaip jau ne kartą minėta, jie buvo prasti kovotojai ir todėl partizanai galėjo su jais nesunkiai susidoroti. Tačiau dauguma jų slėpėsi už rusų karių įgulų apskričių ir valsčių centruose. Gali būti, kad okupantai juos pradėjo labiau saugoti ir jiems išvykstant už apskričių ar valsčių centrų ribų skirdavo daugiau ginkluotos palydos. Tokiais atvejais partizanams tekdavo susidurti ne tik su ginkluotais aktyvistais, bet ir su stribais ar kariuomenės padaliniu. Pažymėtina, kad 1947 m. su savo aktyvistais labai įnirtingai kovojo Vakarų Ukrainos partizanai.

Kaip ir kiekviename kare, taip ir mūsų partizaniniame kare kovų intensyvumą rodė žuvusiųjų skaičius. Jų iš abiejų pusių buvo gana daug.

Mūsų partizanai vengė pulti ne tik Raudonosios armijos, bet ir čekistinės kariuomenės dalinius, daugiausia nuo jos tik gynėsi. Jie tai darė ne vien todėl, kad ją pulti buvo labai pavojinga, bet ir strateginiais sumetimais: jei rusai Lietuvoje neturės atvirų ir slaptų rėmėjų, jie ne ką tenuveiks, nes nežino vietos sąlygų, jų specifikos, nemoka kalbos, nepažįsta vietovių. Todėl labiau buvo puolami savi išdavikai, neišskiriant ir ginkluotų sovietinių partinių aktyvistų. Čekistinėje statistikoje tas aktyvas įvardijamas tik kaip „sovietinis partinis aktyvas", nors iš tikrųjų jis turi būti vadinamas „ginkluotu sovietiniu partiniu aktyvu", nes beveik visi aktyvistai buvo apginkluoti.

Apibendrintus duomenis apie žuvusių aktyvistų skaičių 1953 m. pabaigoje paskelbė LSSR MVD 4-ojo skyriaus viršininkas mjr. P. Raslanas. Partizanai 1944 m. liepos 15 d.-1953 m. spalio 25 d. iš viso puolė 10 115 kartų ir per tuos puolimus nukovė 12 922 žmones, iš jų 2022 sovietinius partinius aktyvistus (1944 m. - 253, 1945 m. -

[50] Ibid., l. 32-33.

447, 1946 m. - 493, 1947 m. - 299, 1948 m. - 256, 1949 m. - 122, 1950 m. - 83, 1951 m. - 52, 1952 m. - 17, 1953 m. - 0[51]. Čekistai savo nuostolius skaičiavo dvejaip: 1) nuostoliai, patirti jiems patiems partizanus puolant (jie vadinosi „nuostoliai vykdant operacijas"), ir 2) nuostoliai, patirti partizanams puolant (pasak čekistų, „pri bandprojavlenijach" arba „vražeskich projavlenijach"). P. Raslano duomenys, matyt, turėtų būti apie nuostolius, kuriuos aktyvistai patyrė partizanams juos puolant. Todėl prie jų dar reikėtų pridėti tuos nuostolius, kurie patirti jiems patiems partizanus puolant, bet, kaip matysime, jie nėra dideli, nes, kaip ne kartą minėta, ginkluoti aktyvistai ne itin noriai dalyvaudavo rizikingose operacijose prieš partizanus.

O dabar pažiūrėkime, kokius duomenis apie žuvusius aktyvistus pateikė čekistai įvairiais metais. Beje, kaip ir apie kariuomenės bei stribų veiklą, daugiausia yra 1944-1946 m. duomenų. Vėlesnių metų pavyko rasti tik duomenų fragmentus.

Kaip žinome, kovų pradžioje, 1944-1946 m., okupantams talkino ne tik stribai, bet ir jų paramos grupės. Dokumentuose yra šiek tiek duomenų apie tų grupių narių veiklą ir nuostolius. P. Kapralovo pažymoje rašoma, jog 1945 m. operacijų metu, partizanus puolant, žuvo 4, o sužeisti buvo 2 tų grupių nariai (1 žuvo Kėdainių aps., 3 - Šiaulių), o partizanams puolant tais metais žuvo
3 grupių nariai (visi - Alytaus aps.). 1946 m. iki gegužės 1 d. jų nežuvo nė vieno[52]. Kitoje P. Kapralovo pažymoje pateikiami duomenys rodo, ką per tą patį laikotarpį paramos grupių nariai nuveikė: 1945 m. jie nukovė 5 partizanus (4 - Šiaulių aps., 1 - Rokiškio), suėmė 5 partizanus ir tiek pat partizanų rėmėjų, 7 vokiečių statytinius, 30 dezertyrų ir 50 besislapstančių nuo tarnavimo Raudonojoje armijoje[53].

Tiek nedaug duomenų apie paramos grupių veiklą, be abejo, pateikiama todėl, kad ta veikla buvo menka. Kur kas daugiau duomenų yra apie ginkluotų aktyvistų grupių veiklą.

Kaip žinome, čekistai dažnai klastojo duomenis: skaičius tai didindavo, tai mažindavo. Daugiausia buvo klastojami tie duome-

[51] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 620.

[52] LYA, f. 1, ap. 3, b. 103, l. 104.

[53] Ibid., l. 105.

nys, už kuriuos čekistai gaudavo piniginius ir kitokius apdovanojimus arba galėjo būti baudžiami. Ypač stengtasi mažinti kariuomenės ir stribų nuostolius. Klastoti žuvusių aktyvistų duomenis tarsi ir nebuvo jokios priežasties, nebent norėta kuo daugiau žmonių, žuvusių nuo partizanų rankų, priskirti „kitų piliečių" grupei, kurie tarsi ir nebuvo niekuo kalti, o partizanai neva juos baudė mirtimi kraugeriškais sumetimais.

Tiksliai nustatyti, kiek kada žuvo aktyvistų, nėra lengva, nes savo nuostolius čekistai skaičiavo nevienodai. Nuostolius, patirtus partizanus puolant (operacijų metu) jie išvardydavo detaliai, kiek žuvo atskirai stribų ir kiek aktyvistų. Tuo tarpu partizanams puolant patirti tiek stribų, tiek aktyvistų nuostoliai suplakami į krūvą ir įvardijami kaip „sovietinis partinis aktyvas". Siek tiek padėtį gelbsti 1953 m. balandžio 25 d. pasirašyta MVD 1-osios valdybos skyriaus viršininko pplk. T. Župikovo pažyma, kurioje išvardijama, kiek stribų žuvo ir rusų organizuotų puolimų, ir partizanų puolimų metu. Kyla abejonių, iš kur tie skaičiai paimti, nes nepavyko rasti kito kovų laikotarpio dokumento (šis sudarytas jau kovoms baigiantis), kuriame būtų iššifruota, kiek stribų ir kiek aktyvistų slepiasi po bendru „sovietinių partinių aktyvistų" vardu.

Apie žuvusius aktyvistus toje pažymoje pateikti tokie duomenys. 1944 m. partizanus puolant (kartu su stribais ir kariuomene) žuvo 15 aktyvistų, 3 buvo sužeisti (iš viso tais metais per operacijas žuvo 93 ginkluoti žmonės), o partizanams puolant žuvo 253, sužeista 12, nusivesta 85[54]. Tokie skaičiai pateikiami ir kitose pažymose, išskyrus P. Kapralovo pažymą LKP(b) CK, kurioje rašoma, kad 1944 m. per operacijas žuvo 28 aktyvistai, o partizanams puolant - 253[55], tad iš viso tais metais žuvo 281 aktyvistas.

Apie 1945 m. žuvusius aktyvistus yra tokių duomenų. J. Bartašiūno pasirašytoje pažymoje apie kovos veiksmus 1944 m. liepos mėn.-1945 m. gegužės 25 d. rašoma, kad puldami partizanus žuvo 45 aktyvistai, 5 buvo sužeisti. Per tą patį laikotarpį partizanai puldami nukovė 493 aktyvistus, 43 sužeidė ir 157 nusivedė[56]. OBB viršininko B. Burylino pažymoje rašoma, kad 1944 m. liepos mėn.-

[54] Ibid., b. 53, I. 48-49.

[55] Ibid., b. 109, I. 42, 47.

[56] Ibid., b. 53, 1. 19-20.

1945 m. rugpjūčio 1 d. čekistų surengtų operacijų metu žuvo 50 aktyvistų, 11 buvo sužeista, o partizanams puolant jų žuvo 617, sužeista 66, nusivesta 220[57]. Kitoje B. Burylino pažymoje rašoma, jog 1945 m. partizanams puolant žuvo 575 aktyvistai, sužeista 120 ir nusivesta 201[58].

Dabar palyginkime visus šiuos skaičius. 1944 m. duomenys, paskelbti tuo metu, kai vyko atkaklios kovos, beveik sutampa su P. Raslano 1953 m. paskelbtais duomenimis. Beveik, nes P. Raslano suvestinėje nepriskaičiuota 15 aktyvistų, žuvusių partizanus puolant, ir, svarbiausia, 85 aktyvistai, kuriuos partizanai nusivedė. Taigi iš viso tais metais žuvo mažiausiai 353 aktyvistai.

Dar didesnių neatitikimų yra tarp P. Raslano pateiktų skaičių ir anksčiau, 1945 m. paskelbtų duomenų. P. Raslanas teigia, kad tais metais žuvo 447 aktyvistai. Tuo tarpu B. Burylino pažymoje apie 1945 m. nuostolius, patirtus partizanams puolant, rašoma, jog žuvo 575 aktyvistai, o nusivesta 201. Be to, tais metais partizanus puldami žuvo apie 50 aktyvistų (iki rugpjūčio 1 d. - 35). Vadinasi, 1945 m., čekistų duomenimis, žuvo apie 826 aktyvistai, o 1944-1945 m. - 1179 aktyvistai, o tai 479, arba 41 proc., daugiau negu pateikta P. Raslano suvestinėje. Kitose 1945 m. pažymose, kuriose minimi raudonųjų nuostoliai atskirais mėnesiais, taip pat nemažai nesutapimų. Antai vienoje pažymoje rašoma, jog birželio mėn. žuvo 51 aktyvistas, sužeista 8 ir nusivesta 21, o liepos mėn. atitinkamai 24, 5 ir 13[59]; kitoje rašoma, kad birželio mėn. žuvo 51, sužeista 8 ir nusivesta 27 aktyvistai, o liepos mėn. atitinkamai 57, 20 ir 35[60]. Dar kitoje pažymoje pateikti tokie skaičiai: birželio mėn. žuvo 21, sužeista 11, nusivesta 18 aktyvistų, o liepos mėn. atitinkamai 48, 16 ir 26[61]. Taigi kai kurie duomenys, paskelbti tos pačios žinybos, skiriasi beveik tris kartus. Tokie duomenų nesutapimai ypač būdingi čekistų 1944-1945 m. statistikai. Tikėtina, kad vėlesnių metų statistiniai duomenys pateikti tik su 25 proc. paklaida į vieną ar į kitą pusę, nors, pavyzdžiui, skaičiuodami savo karius, žuvusius partizanams puolant ir jiems patiems partizanus puolant,

[57] LYA, f. 1, ap. 3, b. 64, l. 17-18.
[58] Lietuvos partizanų kovos..., p. 500.
[59] LYA, f. 1, ap. 16, b. 16/61, l. 14.
[60] Ibid., l. 30.
[61] Ibid., l. 6, 10.

čekistai sugebėjo net 40 proc. iškreipti savo pačių duomenis, pateiktus kituose dokumentuose.

1947 m. pradžioje UBB parengtoje pažymoje rašoma, kad 1946 m. žuvo 432 aktyvistai, 61 jų buvo sužeista ir 63 nusivesta[62]. Taigi čia pateikti tokie pat duomenys kaip ir P. Raslano suvestinėje.

Vėlesnių metų išsamių duomenų apie žuvusius aktyvistus nepavyko rasti, tad belieka pasikliauti P. Raslano pateiktais duomenimis. Susumavę pateiktus 1946-1953 m. skaičius ir pridėję tą skaičių, kurį nustatėme, gautume, kad 1944-1953 m. partizaniniame kare žuvo apie 2500 aktyvistų, iš jų apie 100 žuvo partizanus puldami, o likusieji - nuo partizanų rankų šiems juos užpuolus.

1944-1946 m. pažymose LKP(b) CK surašyti panašūs skaičiai, nors ir jose, įdėmiau panagrinėjus, galima rasti nesutapimų. Vienoje iš tų pažymų rašoma, kad 1944 m. liepos mėn.-1946 m. rugpjūčio 15 d. partizanams puolant žuvo 1153 aktyvistai (1944 m. liepos mėn.-1945 m. rugpjūčio 15 d. - 665, 1945 m. rugpjūčio 15 d-1946 m. rugpjūčio 15 d. - 448), o nusivesta per tą patį laikotarpį 342 aktyvistai (atitinkamai per minėtus laikotarpius 247 ir 95). Tuo tarpu partizanus puldami per tą patį laikotarpį žuvo 64 aktyvistai (54 ir 10) ir 3 buvo nusivesti[63]. (Beje, kitoje pažymoje rašoma, kad puldami per trumpesnį laiką žuvo 71 aktyvistas: 1944 m.
- 28, 1945 m. sausio 1 d.-rugpjūčio 15 d. - 39, 1945 m. rugpjūčio 15 d.-1946 m. sausio 1 d. - 1 ir 1946 m. sausio 1 d.-balandžio 30 d. - 4; taigi, kaip ir stribai, po audringų 1944-1945 m. kautynių ginkluoti aktyvistai beveik visiškai nustojo partizanus pulti.) Susumavę visus tuos skaičius (1153 plius 342 plius 64), pridėję per likusius 1946 m. 4,5 mėnesio 192 žuvusius ir nusivestus 11 bei per tą laiką partizanus puolant žuvusius 8 aktyvistus[64], gausime, kad 1944-1946 m. žuvo 1770 aktyvistų. Pridėję 1947-1953 m. žuvusius 829 aktyvistus (P. Raslano pažyma), gautume, kad iš viso 1944-1953 m. žuvo 2599 aktyvistai. Visiškai tikėtina, kad dar apie pusę tūkstančio jų čekistų statistikoje dingo: buvo arba visai neužregistruoti, arba priskirti prie tų, kurie vadinti „kitais piliečiais". Taigi ne mažiau kaip 2,5 tūkst. sovietinių partinių aktyvistų padė-

[62] Lietuvos partizanų kovos..., p. 235.
[63] LYA, f. 1, ap. 3, b. 109.
[64] Ibid.. I. 134, 163.

jo galvas už okupantų interesus, už sovietų santvarkos įsigalėjimą Lietuvoje. Tačiau tik apie 100 jų žuvo partizanus puldami, vadinasi, jų indėlis į kovą su partizanais buvo menkas. Jie okupantams buvo naudingi dėl kitų priežasčių.

Ginkluotą sovietinį partinį aktyvą sudarė įvairių sovietinių ir partinių įstaigų tarnautojai: valsčių, apylinkių bei kaimų tarybų pirmininkai, jų pavaduotojai ir tų įstaigų sekretoriai, finansų inspektoriai ir agentai, draudimo agentai, paruošų įgaliotiniai ir agentai, valsčių žemės komisijų tarnautojai, įvairių partinių ir komjaunimo organizacijų sekretoriai bei kiti darbuotojai, valsčių partorgai ir komsorgai, MTS direktoriai, politinių skyrių viršininkai bei kiti darbuotojai, kolūkių pirmininkai, jų pavaduotojai, tarybinių ūkių direktoriai bei jų pavaduotojai ir t. t. Netgi kaimų dešimtininkus stengtasi apginkluoti ir paversti ginkluotais aktyvistais. Apskritai visi kaimuose dirbantys arba į juos retkarčiais užklystantys sovietinių ir partinių įstaigų tarnautojai, nors lydimi stribų arba kariuomenės, būdavo apginkluojami, ginklai jiems būdavo išduodami nuolatiniam laikymui.

Kaip galima spręsti iš čekistų ir istorikų sudarytos nuo partizanų rankos žuvusių žmonių kartotekos, daugiausia nukentėjo apylinkių pirmininkai. Joje iki M raidės suregistruoti 464 žuvę apylinkių pirmininkai, tad iš viso jų galėjo žūti per 900. Pažymėtina, kad kitų pareigūnų, kurių buvo tiek pat kiek apylinkių pirmininkų (jų pavaduotojų bei sekretorių ir kt.) arba net daugiau (kaimų tarybų pirmininkų bei sekretorių, dešimtininkų), partizanai mirtimi nubaudė kur kas mažiau negu apylinkių pirmininkų. Tarkime, toje pat kartotekoje iki M raidės suregistruoti 122 mirtimi nubausti apylinkių tarybų sekretoriai, tad iš viso jų mirtimi galėjo būti nubausta apie 250, t. y. beveik keturis kartus mažiau negu apylinkių pirmininkų. Priežastis nesunku suprasti - okupacinės valdžios nurodymu apylinkės pirmininkas pateikdavo valsčiams pirminius duomenis, nuo kurių priklausė ne tik ūkių apmokestinimas, bet ir apskritai žmonių likimas - jų išbuožinimas, ištrėmimas ir pan. Apylinkių pirmininkais okupantai stengdavosi parinkti tokius žmones, kurie aklai vykdytų jų valią. Buvo tokių apylinkių pirmininkų, kurie visus okupantų nurodymus vykdydavo itin stropiai. Tokie pirmininkai valstiečių

gyvenimą paversdavo nepakeliamu ir dauguma jų susilaukė itin griežtos, bet teisingos bausmės.

Beje, žinant, jog vien apylinkių pirmininkų žuvo beveik tūkstantis, galima vėl suabejoti P. Raslano pateiktais duomenimis ir kitais dokumentais, kuriuose rašoma, jog aktyvistų žuvo tik apie 2 tūkst.

Ryšiai su partizanais

Stribai - bjauriausia mūsų tautos išdavikų atmaina, su ginklu kovojusi prieš savo tautą. Iš okupantų perėmę klastingiausius kovos metodus, stribai dėl daugelio jų nusikalstamos prigimties tapo pusiau kovotojų, pusiau plėšikų dariniu, užsitraukusiu visos tautos neapykantą.

Tačiau ne visi stribai buvo vienodi. Pačioje pradžioje būta tam tikrų jų bendradarbiavimo su partizanais prielaidų. Pirma, dar tebevykstant karui į stribų būrius įstojo daug jaunų vyrų, vengusių tarnavimo Raudonojoje armijoje ir nenorėjusių eiti į frontą. Nemaža jų dalis buvo politiškai indiferentiški ar net priešiškai nusistatę okupantų atžvilgiu. Kaip teigia Genovaitė Maselienė (jos vyras Antanas ir trys jo broliai žuvo 1947-1949 m.), kaip tik iš tokių vyrų buvo gana padorių stribų, kurie ją nuolat perspėdavę, kada reikia laukti kratų. Vienas iš jų jai pataręs pasitraukti iš namų, nes vis tiek ištrems su vaikais[1]. Dzūkijos partizanas J. Suraučius-Tauras savo prisiminimuose aprašė kelis į nelaisvę po mūšio 1945 m. paimtus stribus, kuriuos vėliau partizanai sušaudė. Tai buvę pusamžiai prastai apsirengę valstiečiai, vienas iš jų, nujausdamas savo likimą, išsitraukė rožinį ir karštai meldėsi[2]. Vėliau, kai prasidėjo žūtys vienoje ir kitoje pusėje, indiferentiški stribai turėjo apsispręsti. Dalis jų metė tarnybą, tačiau daugelis, deja, nuėjo tarnauti okupantams.

Antra bendradarbiavimo prielaida buvo ta, kad tuo metu, kai buvo sudaromi stribų batalionai ir būriai, daug kam nebuvo aiš-

[1] *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. 2, p. 274.

[2] LKA, 1992, Nr. 5, p. 95.

ku, ką jie veiks. Buvo manoma, kad tai bus tvarką palaikantys savisaugos būriai, panašūs į policiją ar miliciją, ir į politines kovas jie nesikiš. Pasak J. Suraučiaus-Tauro, Druskininkų ir Leipalingio apylinkėse naujoji valdžia 1944 m. gruodžio mėn. išplatino atsišaukimus, kviečiančius vyrus stoti į miliciją, kuri esą reikalinga tvarkai palaikyti kiekvienoje valstybėje. Nemažai net nuo ėmimo į kariuomenę besislapstančių vyrų įstojo į tą „miliciją". Tada iš jų valdžia pradėjo sudarinėti stribų būrius, o jų vadais, anot J. Suraučiaus, paskyrė galvažudžius[3]. Taigi vieni besislapstę nuo kariuomenės, buvę draugai ir likimo broliai, dažnai net giminės, tapo partizanais, kiti - stribais. Anot J. Suraučiaus, būtų buvę dar daugiau vyrų suklaidinta, jei rusai nebūtų skubėję tuos vyrus į stribų batalionus įgrūsti. Tam tikrą prielaidą stribams bendradarbiauti su partizanais sudarė ir prastas materialinis jų aprūpinimas. Dauguma stribų suprato, kad už niekingą jų darbą, susijusį su nemenka rizika, jiems per menkai atsilyginama.

Šios ir kitos priežastys lėmė, jog stribų ir partizanų santykiai daugelyje vietovių buvo gana sudėtingi, juolab kad stribų Lietuvoje buvo daug: Antrojo pasaulinio karo metais 11 tūkst., o jam pasibaigus - 5-8 tūkst., tad ir bendravimo su partizanais variantų būta įvairių. Kai kurie partizanų ir stribų būriai susitardavo vieni kitų neliesti, susitikę tik dėl triukšmo virš galvų pašaudyti. Neretai į nelaisvę paimtus stribus, jeigu jie nebūdavo itin bjaurūs, partizanai paleisdavo. Štai keletas pavyzdžių. Tauragės apskrityje, Spraudaičių kaime vasario 5 d. partizanai į mišką iš rinkimų apylinkės (buvo rengiamasi 1946 m. vasario 10 d. vyksiantiems rinkimams į SSRS Aukščiausiąją Tarybą; visas rinkimų apylinkes saugojo kariuomenė arba stribai) nusivedė rinkimų komisijos pirmininką, du agitatorius ir tris stribus. Stribus kitą dieną paleido[4]. Šakių apskrityje Plokščių stribai Sinkevičius ir Ališauskas partizanams atidavė ginklus, o šie juos paleido. Tokių atvejų buvo šimtai. Gyventojų ir stribų santykių neapibrėžtumą rodo toks atvejis. 1946 m. spalio 18 d. Varėnos stribas Mažeika saugojo KPZ; atėjus vieno iš suimtųjų tėvui, Mažeika su suimtuoju gėrė tėvo atneštą degtinę[5]. Tačiau partizanų ir stribų santykiai skirtingose

[3] *LKA*, 1992, Nr. 5, p. 85.

[4] LYA, f. 1, ap. 3, b. 105, l. 41.

vietovėse buvo labai įvairūs. Be abejo, dauguma jų vieni kitų mirtinai nekentė.

Kovų pradžioje neretai pasitaikydavo, kad partizanų suagituoti net dešimtys vieno būrio stribų pereidavo pas partizanus, vėliau - tik pavieniai stribai, dažniausiai tie, kuriems už ryšius su partizanais grėsė suėmimas. Tokių stribų, perėjusių pas partizanus, galėjo būti apie kelis šimtus. Per kelis šimtus buvo ir tokių, kurie partizanams pranešdavo žvalgybos duomenis, aprūpindavo juos ginklais ir šoviniais. Dalį jų partizanai užverbuodavo jau tarnaujančius stribų būriuose; jie tai darydavo įvairiais būdais, neretai gana brutaliais (grasindami jų šeimoms, giminaičiams ir pan.), arba infiltruodavo tarp stribų savus žmones. Beje, partizanams dirbantys stribai, norėdami nuo čekistų nuslėpti savo veiklą, būdavo vieni iš veiklesnių, rėksmingesnių, neretai žmones sumušdavo.

Be abejo, partizanų ir stribų ryšius daug lėmė partizanų, ypač jų vadų, dėmesys šiam reikalui ir mokėjimas dirbti infiltravimo darbą. Vienas aktyviausių vadų, daug savo žmonių pasiuntęs dirbti stribų aplinkoje, buvo Algimanto apygardos vadas Antanas Starkus-Montė (žuvęs 1949 m. spalio 31 d.). Anot liudytojų, jis parinkdavo neturtingą žmogų ir jį pasiųsdavo pas stribus. Kai kildavo pavojus būti suimtam, tas žmogus išeidavo pas partizanus. Žmonės net akis išpūsdavo - šitas bjaurus stribas jau su partizanais vaikšto[6]. Panašiai elgėsi daugelis partizanų vadų, nes be žvalgybos duomenų ir ginklų ilgiau išsilaikyti kariaujant tokį negailestingą karą nebuvo įmanoma.

Kaip konkrečiai partizanai paveikdavo stribus, kaip tarp jų įsigydavo rėmėjų ir žvalgų? Pirma, kaip minėta, į stribų būrius būdavo siunčiami savi žmonės. Vienas iš jų - E. Vengetneris, suimtas kaimų kratymo metu, tardomas pareiškė, jog jis, užverbuotas partizano Sakalo, 1945 m. lapkričio mėn. įstojo į Pakuonio (Kauno aps.) stribų būrį ir turėjo pranešinėti partizanams apie rengiamas operacijas, aprūpinti juos ginklais ir padėti pabėgti suimtiesiems. Pajutęs, kad yra sekamas, išėjo į mišką[7]. Antra, stribus partizanai paveikda-

[5] Ibid., b. 112, l. 208.

[6] *Aukštaitijos partizanu prisiminimai*, d. 1, p. 560.

[7] LYA, f. 1, ap. 3, b. 105, l. 74.

vo apeliuodami į jų patriotinius, tautinius jausmus. Tai daryti partizanams nebuvo sunku, nes visa stribų vadovybė buvo vien rusai, visos komandos ir nurodymai - rusų kalba, apranga ir visa kita taip pat rusiška. Trečia, partizanai ieškodavo priėjimo prie stribų per jų artimuosius ar gimines, kurie dažnai būdavo kitokių pažiūrų negu jų giminaitis stribas. Ketvirta, buvo gąsdinama, kas jų ir jų šeimų laukia, kai pasikeis laikai, kai rusai bus priversti iš Lietuvos išeiti. Penkta, partizanai šantažuodavo grasindami, kad nukentės jų šeimos, jei nesutiks padėti. Beje, pastarąją priežastį - baimę dėl savo šeimų saugumo - apskričių ir valsčių čekistai nurodydavo kaip pagrindinę teisindamiesi, kodėl stribų būriai nėra visiškai sukomplektuoti. Pamažu stribai savo šeimas iš kaimų perkėlė į valsčių ir apskričių centrus, kur partizanų poveikiui jos tapo mažiau pasiekiamos.

To meto liudytojai mini tarp stribų ir partizanų buvus dar ir finansinį ryšį. Kartais partizanai stribams, ypač jų vyresniesiems, mokėdavo atlyginimą už pagalbą, o kartais ir stribai kas mėnesį partizanams mokėdavo po kelis šimtus rublių, kad šie neliestų kaimuose gyvenančių jų tėvų[8].

Vienas iš veiksmingų būdų paveikti stribus buvo jiems skirti atsišaukimai, kurių partizanai spausdindavo daug. Gal jie ir nepatekdavo į stribų rankas, tačiau juos perskaitydavo jų šeimų nariai ar giminės bei pažįstami. Sunku pasakyti, ar tie atsišaukimai priversdavo stribus apsigalvoti ir mesti savo tarnybą. Šiaip ar taip, tai būdavo rimtas įspėjimas jiems ir jų artimiesiems.

Vieni atsišaukimai yra bendro pobūdžio, kituose analizuojama stribų padėtis (atsišaukimus rašė įvairaus išsilavinimo žmonės, ir jie buvo skirti labai margai, daugiausia pusiau beraščių stribų masei). 1945 m. liepos 1 d. atsišaukime kreipiamasi „Istrebiteliai!", o paantraštėje rašoma: „Nepraleisk paskutinės progos". Toliau dėstoma, jog Raudonoji armija pamažu išstumiama iš jos užimtų žemių, po fašizmo ateis eilė ir komunizmui, todėl stribai turi skubėti ir su ginklais pasiduoti, o partizanai tokiu atveju garantuos jiems gyvybę. Rašoma, jog kai kur taip jau vyksta (minimi Šiaulių apskrities Klovainių 8 stribai, atėję pasiduoti)[9].

[8] *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. 2, p. 77-79.

[9] *Partizanai apie pasaulį, politiką ir save*, p. 267-270.

Gana įdomūs argumentai ir nurodymai stribams pateikiami Lietuvos išlaisvinimo komiteto atsišaukime, rašytame 1945 m. pabaigoje[10]. Jame įrodinėjama, kad vargas ir netvarka Sovietų Sąjungoje yra ne tiek karo, kiek „bolševikinės tvarkos tikrieji padariniai". Stribai neraginami pasiduoti, tačiau jiems nurodoma nedalyvauti: „1) nei prie mūsų žmonių sekimų, gaudymo, areštavimo, vežimo; 2) nei prie pyliavų, nei prie mokesčių rinkimų; 3) nei prie turto nusavinimo bei jo plėšimo; 4) nei prie kitokių bolševikinių užmačių vykdymo". Vargu ar stribai, priklausantys kariškam dariniui, kuriame paklūstama įsakymams, galėjo tokius reikalavimus įvykdyti. Toliau stribams pateikiami tokie nurodymai, kurių iš tikrųjų kai kurie jų laikėsi. Rašoma: „Broliai! Jeigu jūs priverčiami dalyvauti bolševikiškai-banditiškose operacijose prieš savo tautiečius, tai: matydami - nematyki t, ieškodami - neraskit, vydami - nepavykit, šaudami - nenušaukit. Nelieskite lietuviškų šeimų, nelies jūsų niekas".

Stribų veiklą ir jų padėtį analizavo A. Ramanauskas-Vanagas, kurio straipsnis buvo išspausdintas 1947 m. kovo 15 d. Merkio rinktinės laikraštyje „Mylėk tėvynę"[11]. Praėjus keleriems kovų metams, partizanai jau neturėjo iliuzijų, kad su dauguma stribų būtų buvę galima rasti bendrą kalbą. Štai kas tame straipsnyje rašoma apie stribų pareigas: „Medžiotojas, eidamas medžioti, vedasi šunį. NKVD-istai, eidami žudyti Lietuvos partizanų - Lietuvos patriotų, vedasi šuns vietoje istrebitelį... Kraugerys rusas nebežinotų kelių ir takelių, jeigu jais nevestų šuo istrebitelis. Pavergėjai nebežinotų, ką suimti, šaudyti, tremti Sibiran, jeigu ne „JUDOŠIUS istrebitelis". Į klausimą: „Kaip istrebitelį vertina?", atsako: „Rusai ji laiko šuns vietoje, kurio nereikia nei šerti, nei mokyti. Girtuokliauja drauge, bet prisigėrusį apmuša, apspardo ir išmeta lauk". Neretas rusas stebisi istrebitelio žiaurumu". Stribams išsigelbėti A. Ramanauskas matė tik du būdus, atitinkančius rūsčią tų dienų realybę: įvykdyti partizanų vadų užduotį arba, jei negali susisiekti su partizanais, savo nuožiūra „[...] privalo sunaikinti parsidavusius svetimšaliams savo vadus arba kitus žymesnius tautos išgamas". Tokia pat užduotis keliama ir 1947 m. sausio 1 d. partizanų

[10] Ibid., p. 270-272.

[11] Ibid., p. 279-281.

kreipimesi į kolaborantus[12]. Kreipimasis skirtas vasario 9 d. vyksiantiems rinkimams į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. Jame raginama nebalsuoti ir dar: „[...] tos dienos atminčiai nudėk savo viršininką ar kitą kokį nors krašto parsidavėlį. Nudėk kokį lietuvių skundiką, šnipą ar partizanų dezertyrą-išdaviką". Taigi mirtis alsavo ne tik arti partizanų, bet ir šalia stribų. Tai veikė stribus dvejopai: vienus jų vertė dar labiau glaustis prie okupantų, o kitus - pagalvoti, ar verta dėl svetimųjų rizikuoti savo galva.

Čekistai stribų ryšius su partizanais skirstė į keturias grupes: 1) perėjimas pas partizanus; kartais tai kvalifikuodavo kaip dezertyravimą (šios teisinės normos taikymas stribams buvo abejotinas, nes stribai nebuvo sovietinės armijos dalis ir karinės priesaikos neduodavo); 2) išdavystė; 3) ryšys su partizanais; kartais tai įvardijama kaip „banditų statytiniai ir agentai"; 4) nepatikimi asmenys (dauguma jų su partizanais jokių ryšių nepalaikė, bet čekistai dėl jų socialinės kilmės, giminystės ryšių ir kitų priežasčių įtarė juos potencialiai galinčiais tokiais tapti).

Nevisiškai aišku, kuo skyrėsi antros ir trečios kategorijos nusikaltę stribai. Gali būti, kad tai buvo įvairios to paties „nusikaltimo" stadijos. Be abejo, yra viena, kai partizanams retsykiais nugabenami žvalgybos duomenys ir pora dešimčių šovinių, ir visai kita, kai tai daroma nuolat ir dar padedama rengti valsčiaus centro užpuolimo ar suimtųjų išlaisvinimo planus. Į „nepatikimųjų" kategoriją, kaip jau minėta, stribai dažniausiai patekdavo dėl giminystės ryšių; dažniausiai tai būdavo čekistinio įtarumo aukos. Kita vertus, išvyti iš stribų, dauguma tų žmonių išsigelbėjo nuo mirtinų nuodėmių ir todėl gali būti čekistams dėkingi.

Stribų perėjimą pas partizanus ir apskritai ryšių su jais palaikymą čekistai kvalifikavo kaip „ypatingus atvejus", apie kuriuos turėjo būti tuoj pat pranešama į centrą Vilniuje. Pažymėtina, kad net 1946 m. liepos mėn., kai buvo įdiegta nauja ataskaitos forma Nr. 5 apie netikėtus partizanų puolimus, joje buvo ir skiltis apie stribų perėjimą pas partizanus arba ginklų partizanams perdavimą[13]. Apie tai, kad Panevėžio apskrities Vadoklių stribas Šimonskas 1945 m.

[12] *Partizanai apie pasaulį, politikų ir save*, p. 274-276.

[13] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 58, 185.

kovo 22 d. iš KPZ išleido du partizanus ir pats su jais išėjo į mišką, J. Bartašiūnas pranešė net į Maskvą GUBB viršininkui A. Leontjevui[14].

Aktyviausi ryšiai tarp partizanų ir stribų buvo palaikomi 1944-1946 m. Vėliau, vis labiau Lietuvoje įsigalint sovietinėms struktūroms ir silpstant partizanų jėgoms, ryšiai apnyko, tačiau su pavieniais stribais išliko iki partizaninio karo pabaigos. Dažniausiai buvo perduodamos šiokios tokios žvalgybinės žinios (apie rengiamas operacijas, tremiamųjų sąrašai, apie rusams dirbančius agentus ir kt.) ir parūpinama šovinių. Tačiau net ir 1951 m. iš Taujėnų stribų būrio pas partizanus pabėgo iš Šalnų kaimo kilęs Mockėla-Rūkas, tarnavęs tik kelias dienas. Jis su savimi išsinešė 12 automatų ir kelias granatas[15]. Tikriausiai į stribus jį buvo pasiuntę partizanai, norėdami apsirūpinti ginklais. Ko gero, tai buvo vienas paskutiniųjų, jei ne paskutinis stribas, baigiantis partizaninėms kovoms perėjęs į partizanų pusę.

Kartais partizanai patys susitikinėdavo su stribais, tačiau taip elgtis buvo pavojinga tiek vieniems, tiek kitiems, todėl ryšiai dažniausiai būdavo palaikomi per tarpininkus - ryšininkus. Antai partizanas P. Indriūnas-Vėbra per J. Skabeikaitę palaikė ryšius su Šimonių stribu K. Šližausku. Šis pranešdavo apie kariuomenės ir stribų judėjimą Šimonių apylinkėse ir perduodavo šovinius[16].

Kaip teigia buvęs MGB j. ltn. Albinas Striukas, vadovavęs Surviliškio stribams ir palaikęs ryšį su partizanais net 1949 m. pabaigoje, tarp stribų būta įvairių žmonių[17]. Pasak jo, 1947-1949 m. Surviliškyje nebuvo sovietams itin atsidavusių stribų. Gal pusė jų buvo chuliganai, linkę vogti. Tarp stribų būrio vyrų (jų turėjo būti apie 25) jis mini net tris stribus, kurie, jo manymu, palaikė ryšius su partizanais. Tai - A. Gedeika iš Berželės kaimo, V. Gedeika iš Kalnaberžės kaimo ir Kasputis. Mini dar A. Noviką, B. Bajūroną ir dar kelis, „su kuriais buvo galima nuoširdžiai pasikalbėti, kurie labai gerai suprato ir partizanus". Taigi Surviliškio stribų būryje apie 20 proc. stribų turėjo ryšį su partizanais ar jiems prijautė.

[14] Ibid., b. 47, I. 30.

[15] *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. 2, p. 345.

[16] Ibid., d. 1, p. 348.

[17] Ibid., p. 65-74.

Beje, A. Striukas pasakojo, jog vienas iš būdų išvengti susidūrimo su partizanais naktį buvo „šunų lodymas". Jis su savo stribais, naktį neva ieškodamas partizanų, stengėsi kuo daugiau įlodyti šunis, kad pagal jų lojimą partizanai galėtų suprasti, kuriame kaime jie yra, ir taip apsisaugoti bei prasilenkti.

MGB leitenanto A. Striuko, g. 1924 m. Svėdasų valsčiaus Kušlių kaime, likimas akivaizdžiai rodo, kaip pokario metais buvo susipynęs žmonių elgesys, kartu ir jų likimai. Jo sesuo Zosė buvo suimta 1948 m. spalio mėn. per susišaudymą su partizanais vienoje iš sodybų, į kurią ji buvo atėjusi susitikti su partizanais. Nuteista 8 metams. Vėliau jos tėvai ir brolis buvo ištremti. Prieš tėvų ištrėmimą Svėdasų valsčiuje A. Striukas visą dieną bendravo su užėjusiais į tėvo sodybą partizanais, žadėjo jiems padėti, paskui kartu su jais dalyvavo pokylyje pas kaimynus. Nors jis nieko nebuvo padaręs partizanų naudai, čekistai jį kaltino tuo, jog jis tąsyk neiššaudė pas tėvus užėjusių 5 partizanų turėtu pistoletu arba apie jų buvimą nepranešė į Svėdasus. Iš operacijų ataskaitų dar nustatyta, kad dirbdamas Surviliškyje operatyviniu įgaliotiniu su savo vadovaujamais stribais jis nenušovė nė vieno partizano, nors tris kartus su jais buvo susidūręs. A. Striuką išdavė gyvas paimtas Šarūno rinktinės vadas Stasys Gimbutas-Tarzanas. 1949 m. lapkričio 1-2 d. buvo beveik sunaikinta ne tik minėta rinktinė, bet ir Algimanto apygardos vadovybė, kai buvęs partizanas B. Žukauskas išdavė A. Starkaus-Montės bunkerį Šimonių girioje, kuriame su vadu žuvo 6 partizanai. Dar viename išduotame bunkeryje iš 9 jame buvusių partizanų 3 žuvo, 6 buvo paimti gyvi. Paimtas S. Gimbutas jau kitą dieną išdavė du bunkerius, kuriuose žuvo 11 partizanų. Tik po akistatos su S. Gimbutu A. Striukas palūžo ir prisipažino turėjęs ryšių su partizanais. Už tai jis buvo nuteistas 10 m. lagerių[18].

Kaip minėta, partizanai ne taip dažnai pasigailėdavo stribų. Tačiau kai kurie partizanų vadai, paėmę stribus į nelaisvę, kartais priimdavo labai neįprastus sprendimus. Antai Vyčio apygardos vadas Danielius Vaitelis-Briedis (žuvęs 1948 m. gegužės mėn.), šiaip jau pasižymėjęs griežtumu ir su išdavikais per daug nesiter-

[18] LYA, baudžiamoji byla Nr. 36492/3.

liojęs, 6 stribus (Aukštaitijoje vadinamus „skrebais") laikė kaip belaisvius. Jie partizanų būryje kovojo tiek su kariuomene, tiek su stribais, anot liudytojų, „[...] kaip priklauso doriems, sąžiningiems kovotojams". Matyt, keli jų grįžo pas stribus, tačiau Edvardas Jakas ir Albinas Liberis iš Maulių kaimo garbingai ir drąsiai kovojo iki pabaigos, iki savo žuvimo[19].

Partizanams palankius žmones infiltruoti į stribų būrius ypač 1944-1945 m. padėjo tai, jog iš pradžių okupantai menkai pažino mūsų žmones, nesugebėjo stojančiųjų į stribus kaip reikiant patikrinti ir tarp stribų įterpti pakankamai savų informatorių. Viename iš pirmųjų raštų, kuriame kalbama apie stribų ryšius su partizanais, P. Kapralovas NKVD apskričių skyrių viršininkams 1945 m. kovo 23 d. pabrėžė: „Kadangi buvo silpnai ištirti asmenys, priimami į naikintojų batalionus, yra prasiskverbę politiškai įtartinų, kartais ir priešiškų elementų". Jis paminėjo kelis atvejus, kai stribai išėjo pas partizanus. Sausio mėn. Rokiškio apskrityje sutriuškinus partizanų būrį, tarp žuvusiųjų atpažintas ir vienas buvęs stribas. Vasario mėn. Butrimonių (Alytaus aps.) būrio skyriaus vadas Paukštis su trimis skyriaus kovotojais (iš kurių du buvo jo broliai) nuginklavo 3 kitus stribus ir su 6 šautuvais bei automatu išėjo pas partizanus[20].

LKP(b) CK biuro 1945 m. kovo 23 d. nutarime „Dėl Lietuvos SSR naikintojų batalionų kovingumo padidinimo", be visa ko, nutarta: „Įpareigoti NKVD apskričių skyrių viršininkus tuoj pat nuodugniai patikrinti naikintojų būrių kovotojus ir visus politiškai abejotinus asmenis iš būrių pašalinti". Netrukus J. Bartašiūnas išleido įsakymą Nr. 0021, kurio antrame paragrafe nurodyta: „Per š. m. balandžio mėn. patikrinti naikintojų būrių kovotojus ir visus priešiškai ir politiškai abejotinus asmenis iš būrių atleisti"[21].

Informacijomis apie stribų būrių nepatikimumą LKP(b) CK užvertė partijos apskričių komitetų sekretoriai. Kėdainių apskrities sekretorius J. Piligrimas savo pranešime rašė: „Naikintojų batalionai labai užteršti, juose daug priešiškų elementų, kurie palaiko glaudžius ryšius su banditais ir yra visiškai nuo jų priklausomi".

[19] *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, d. 1, p. 96; d. 2, p. 115.

[20] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 65.

[21] Ibid., l. 73, 70.

Toliau jis minėjo, jog gegužės 3 d. Pernaravos valsčiuje 1 val. nakties tarp stribų buvo kilęs susišaudymas, po kurio patikrinus stribų postus išaiškėjo, kad 11 stribų paliko savo postus ir, matyt, nuėjo pas „banditus". „Tokių atvejų, gal kiek mažesnės apimties, būna ir kituose valsčiuose". Dar viena citata iš sekretoriaus rašto: „Istrebitelių batalionais gyventojai nepasitiki, nes bijo, kad jie nepasuktų ginklų prieš partinį ir sovietinį aktyvą". Partijos Marijampolės apskrities komiteto sekretorius Naudžiūnas LKP(b) CK rašė, jog Liudvinavo valsčiuje balandžio 12 d. Padovinio kaime dingo 5 stribai. Manoma, kad „jie nubėgo pas banditus". Mažeikių apskrities komitetas, balandžio 27 d. svarstęs stribų kovinio ir politinio parengimo klausimą, konstatavo, kad „kovotojai užteršti svetimais ir abejotinais elementais, į naikintojų būrius prasiskverbė banditai ir marodieriai"[22] (komunistai ir čekistai dažnai sugretindavo partizanus, vėliau ir kitus sovietizacijai bei rusinimui besipriešinančius asmenis su kriminaliniais nusikaltėliais, tuo, matyt, savaip išreikšdami panieką idėjiniams priešams; šiuo atveju „banditai" reiškė partizanus, o „marodieriai" - plėšikus).

J. Bartašiūnas 1945 m. birželio 12 d. direktyva Nr. 3/s/1208 NKVD apskričių skyrių viršininkams apibendrino, kiek stribų iki to laiko yra perėję į partizanų pusę (matyt, duomenys neišsamūs, nes apskrityse tokie atvejai, bijant centro sankcijų, būdavo slepiami). Pasak J. Bartašiūno, vasario mėn. iš Vilniaus stribų bataliono pas partizanus perėjo 1 kovotojas, iš Alytaus - 4, kovo mėn. iš Panevėžio - 1 kovotojas, balandžio mėn. iš Ukmergės - 23, gegužės mėn. iš Rokiškio - 6, iš Kėdainių - 11, iš Kretingos bataliono - 16 kovotojų; pastarieji partizanams padėjo užpulti vieną miestelį (apie tai plačiau - vėliau). Be to, rašė komisaras, Šiaulių apskrityje 4 žmonės į būrį buvo pasiųsti partizanų ir aprūpindavo juos ginklais bei šaudmenimis, pranešdavo žvalgybinius duomenis. J. Bartašiūnas nurodė kiekviename būryje turėti po informatorių, kad per jį būtų galima sužinoti kitų stribų nuotaikas[23].

Daugelio tų pas partizanus pasitraukusių ir tikriausiai miške žuvusių stribų (kaip minėta, jų buvo apie kelis šimtus) pavardės nėra žinomos, nebent nepavyko jų aptikti. Yra žinoma tik apie Ukmergės

[22] LYA, f. 1, ap. 3, b. 63, l. 32-35, 9, 14. [23] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 335.

apskrities Pagirių 23 stribus, kurie 1945 m. balandžio 17 d. išėjo ir prisijungė prie D. Vaitelio-Briedžio būrių. Jų pavardės ir pasitraukimo aplinkybės išdėstytos keliose NKVD viršininko kpt. I. Nikitino pažymose. Pirmoje pažymoje rašoma, kad balandžio 17 d. naktį paskirtas budėtoju stribų būryje naikintojas, buvęs Lietuvos kariuomenės seržantas Vladas Jakas, g. 1910 m. Bebrikių kaime, išvedė į mišką beveik visą būrį - 23 vyrus. Išeidami vyrai pasiėmė kulkosvaidį, 3 PPŠ automatus, 14 šautuvų ir 440 šovinių. Su V. Jaku išėjo iš to pat kaimo kilę Vytautas ir E. Jakai, iš Paobelio k. kilę Stasys Danilevičius, Julius Dubauskas, Juozas Gochmanas ir Vincas Karandzevičius, iš Žižmių k. - Vacys Graužinis, iš Runeikių k. - Henrikas Jankūnas ir Vytautas Pučinskas, iš Maulių k. - Petras Grigas ir A. Liberis, iš Bebrikių k. - Vincas ir Pranas Širkos, iš Pagirių k. - Aleksas Širka, iš Zapranų k. - Henrikas Buklys, iš Griniškių k. - Albertas Vėbra, iš Vaiškonių k. - Stasys Paulauskas, iš Aukštuolių k. - Antanas Dargužis, iš Leliūnų k. - Vladas Grinys ir Petras Siniauskas, iš Vaivadiškių k. - Bronius Marozas. Vyriausias iš vyrų buvo 1909 m. gimimo, jauniausias - 1925 m., taigi nuo 20 iki 36 metų amžiaus. Pažymoje rašoma, kad į Siesikų valsčių nusiųsta kuopa kareivių, o per gimines nurodyta buvusiems stribams per tris dienas grįžti atgailauti ir grąžinti ginklus. Grasinama, kad jei tai nebus padaryta, iš giminių bus konfiskuotas turtas ir gyvuliai. Nurodoma tarp likusių stribų dirbti aiškinamąjį darbą. Kitoje pažymoje rašoma, jog V. Jako partizanų būrys susideda iš 18-19 buvusių stribų ir veikia Pagirių ir Siesikų valsčiuose. Išvardyti 7 šio būrio rėmėjai ir ryšininkai bei 4 agentai, sekę tą būrį[24]. Daugiau kaip 2/3 Pagirių stribų pasitraukimas pas partizanus gerokai išgąsdino čekistus, nes tai rodė, kad ne tik pavienius stribus, bet ir jų daugumą galima paveikti, kad jų sovietiškumas labai trapus.

Suvestinėje apie stribų skaičiaus pokyčius 1945 m. antrą ketvirtį šalia įvairių duomenų (kiek iš viso buvo stribų, kiek išėjo, kiek žuvo ir kt.) dar išvardijami ką tik pas partizanus išėję stribai: iš Rokiškio aps. - 2, iš Telšių aps. - 9, iš Tauragės aps. - 25, iš Ukmergės aps. - 15[25].

[24] *Aukštaitijos partizanu prisiminimai*, d. 2, p. 16-18, 18.

[25] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, l. 65.

Tuo tarpu J. Bartašiūnas pranešime į Maskvą rašė, kad tų metų antrą ketvirtį pas partizanus su ginklais išėjo 73 stribai. Jis pateikė ir tokių duomenų: dėl nepatikimumo iš stribų pašalinti 1437 žmonės, iš jų 713 nusiųsta į karinius komisariatus, 665 išvyko į savo ūkius, 59 suimti; 199 išvyko pakeitę gyvenamąją vietą, 97 dezertyravo į savo ūkius be ginklų. Per tą laiką žuvo ar nusivesta 289 stribai. Tad iš viso iš stribų pasitraukė 2095 žmonės, naujų priimta 426 ir liepos 1 d. buvo 22 stribų batalionai, juose - 9252 stribai. Taigi iki 1945 m. liepos 1 d. pas partizanus buvo perėję ne mažiau kaip 119 stribų (čekistų duomenys gerokai supainioti ir, be abejo, neišsamūs). Pas partizanus pasitraukė tie, kuriems už bendradarbiavimą su partizanais grėsė suėmimas (tokių daugiausia buvo pavienių), ir tie, kuriuos partizanams pavyko suagituoti mesti niekingą darbą (tokie dažniausiai pasitraukdavo grupėmis). Įžvalgesni partizanų vadai stengėsi, kad su jais bendradarbiaujantys stribai kuo ilgiau išliktų tarp stribų ir teiktų žinias bei ginklų[26].

Štai kokius duomenis apie perėjusius į partizanų pusę stribus pateikė 1945 m. gegužės 31 d. pažymoje I. Eismontas. Pasak jo,
1944 m. pas partizanus perėjo 2 stribai, 1945 m. iki gegužės mėn. pabaigos - 72, tarp jų penkios grupės, kuriose buvo 56 stribai.

Apskritis	Perėjusių stribų skaičius	Data
Ukmergės	1	1944 m. rugsėjis
Ukmergės	1	1944 m. gruodis
Ukmergės	23	1945 m. balandis
Ukmergės	15	1945 m. gegužė
Vilniaus	1	1945 m. vasaris
Alytaus	4	1945 m. vasaris
Panevėžio	1	1945 m. kovas
Rokiškio	4	1945 m. kovas
Rokiškio	2	1945 m. gegužė
Rokiškio	6	1945 m. gegužė
Kretingos	16	1945 m. gegužė
Kėdainių	11	1945 m. gegužė[27]

[26] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, 1. 55.

[27] Ibid, I. 44.

Iš lentelės matyti, jog partizanai stribams didžiausią įtaką darė Ukmergės ir Rokiškio apskrityse (beje, sudėję pateiktus skaičius gauname, jog pas partizanus iki 1945 m. birželio mėn. perėjo ne 74, kaip rašo I. Eismontas, o 85 partizanai).

Anksčiau minėtame J. Bartašiūno pranešime į Maskvą pateikta dar keletas duomenų, kurie visiškai ar iš dalies atspindi stribų ir partizanų ryšius. Jame rašoma, jog 59 stribai buvo suimti (12 - Vilniaus apskrityje, 1 - Kėdainių, 8 - Panevėžio, 9 - Rokiškio, 3 - Raseinių, 8 - Trakų, 3 - Telšių, 4 - Tauragės, 4 - Ukmergės, 3 - Švenčionų ir 4 - Šiaulių aps.). Kadangi 1945 m. retas stribas buvo suimamas už kriminalinius nusikaltimus (už tai juos pradėta suiminėti vėliau, maždaug nuo 1947 m.), tai galima manyti, jog dauguma jų 1945 m. antrą ketvirtį buvo suimti už ryšius su partizanais. Be to, 57 Marijampolės aps., 33 Tauragės aps. ir 7 Utenos aps. stribai „savavališkai metė tarnybą", t. y. paliko tarnybą bei ginklus ir išsiskirstė į namus. Taip jie pasielgė tikriausiai paveikti partizanų propagandos arba dėl savo įsitikinimų, o gal ir dėl grasinimų jų šeimoms. Nemažai stribų į savo tarnybą žiūrėjo kaip į tarnavimą Raudonojoje armijoje, tad, jų manymu, pasibaigus karui baigėsi ir jų tarnavimas.

GUBB viršininkas A. Leontjevas 1945 m. birželio 19 d. rašte Ukrainos, Lietuvos ir Latvijos SSR vidaus reikalų liaudies komisarams daugiausia rašė apie naikintojų patiriamus nuostolius, taip pat apie stribų perėjimą į partizanų pusę. Iš Lietuvos jis pateikė tokį pavyzdį: 1945 m. balandžio 24 d. pas partizanus perėjo vienas Šiaulių apskrities Kruopių valsčiaus stribas (beje, I. Eismontas jo nepaminėjo). Jį po kurio laiko suėmus išaiškėjo, kad dar 3 to būrio stribai palaikė ryšį su partizanais, perduodavo jiems žvalgybinius duomenis. Generolas paminėjo kelis panašius faktus iš Ukrainos naikintojų veiklos ir įsakė kruopščiai tikrinti naikintojus prieš priimant juos į būrį[28].

LSSR OBB viršininkas plk. A. Gusevas 1945 m. birželio 22 d. A. Leontjevui rašė apie 16 Endriejavo (Kretingos aps.) stribų perėjimą pas partizanus. Tai įvyko gegužės 26 d., kai, pasak jo, apie 120 partizanų 3 val. nakties užpuolė ir užėmė miestelį. 2 val. 30 min.

[28] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 338.

NKVD valsčiaus poskyrio pastate budėjęs operatyvininkas nusiuntė milicininką patikrinti stribų patrulių. Po pusvalandžio poskyrio būstinė buvo apšaudyta, operatyvininkas pasislėpė. Vėliau sužinota, kad 16 patruliavusių stribų perėjo į partizanų pusę ir su jais pasitraukė į mišką. Partizanai paėmė dokumentus, sušaudė du milicininkus, vieną su savimi išsivedė, iš KPZ paleido du suimtuosius[29].

1945 m. birželio-liepos mėn. I. Tkačenka ir J. Bartašiūnas ne kartą kreipėsi į M. Suslovą, A. Sniečkų ir SSRS valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotoją B. Kobulovą prašydami kuo greičiau spręsti stribų maitinimo ir aprangos klausimus, nes jie, anot generolų, suvargo, apiplyšo, suvaryti į kareivines neturi iš ko gyventi. Viename iš raštų teigiama, jog dėl vargano gyvenimo stribai atiduoda ginklus ir eina dirbti savo ūkių, o kai kurie net išeina pas partizanus[30].

1945 m. liepos 8 d., būdami Vilniuje, SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojai A. Apolonovas ir B. Kobulovas išleido direktyvą operatyvinių sektorių ir apskričių skyrių viršininkams, kurioje rašė, jog nepaisant ankstesnių nurodymų į stribus ir toliau priimami nepatikimi žmonės. Pasak jų, todėl Marijampolės sektoriuje pas partizanus organizuotai perėjo stribų grupė. Jie davė nurodymus: 1) stribus kruopščiai patikrinti, įtartinus atleisti, bet juos ir toliau sekti turint tikslą atskleisti jų ryšius, o paskui juos suimti; 2) tarp stribų įterpti informatorius, kurie galėtų nustatyti asmenis, turinčius ryšių su partizanais[31].

Praėjus porai dienų po aukščiausių čekistų direktyvos pasirodymo, liepos 10 d. I. Tkačenka ir J. Bartašiūnas tiems patiems viršininkams išsiuntinėjo žaibo telegramą Nr. 1379, kurioje rašė: „Kadangi yra faktų, jog milicijos organų ir naikintojų būrių kadrai yra užteršti kontrrevoliucinių nacionalistinių formuočių dalyviais, siūlome: 1) pagerinti „Smeršo" darbą atskleidžiant į milicijos organus ir naikintojų būrius prasiskverbusius priešiškus elementus;
2) kategoriškai draudžiame „Smeršo" darbuotojus naudoti ne pagal paskirtį"[32] (kontržvalgybinį darbą dirbantis „Smeršas" turėjo sekti visus ginkluotus darinius - kariuomenę, čekistus, miliciją,

[29] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 340.
[30] LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, I. 113.
[31] Ibid., b. 99, I. 31.
[32] Ibid., ap. 18, b. 40, I. 59.

stribus, gaisrininkus ir t. t.; matyt, kartais jam būdavo pavedama dirbti ir žvalgybinį darbą tarp partizanų).

Dar po poros dienų, liepos 12 d. rašte NKVD apskričių skyrių viršininkams J. Bartašiūnas konstatavo: „45 03 23 d. direktyva Nr. 3/00594 ir 45 03 25 d. LSSR NKVD įsakymu Nr. 0021 buvo siūloma imtis ryžtingų priemonių, kad į naikintojų būrius neįsiskverbtų išdavikai, tačiau apskričių skyrių ir valsčių poskyrių darbuotojai nepakankamai rūpinosi, kad šie reikalavimai būtų vykdomi"[33].

Beje, tos pačios bėdos čekistus persekiojo ilgai, net iki 1950 m., kai kovos baigtis tapo aiški ir nedaugeliui tuo metu išlikusių partizanų jau buvo sunku įkalbinti stribus, kad padėtų jiems, arba priversti juos tai daryti. Idealiai patikimų žmonių okupantai Lietuvoje turėjo nedaug, ir tie patys buvo iškelti į aukštesnio lygio tarnybas. 1945 m. spalio 12 d. P. Kapralovas NKVD apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo telegramą, kurioje rašė: „Iš anksto patikrinti kiekvieną [naują priimamą asmenį. - J. S.]; politiškai abejotinų, turinčių gaujose giminių, nepriimti. Tarp jų organizuokite agentūrinį darbą"[34].

Tuo metu vadovybę vis pasiekdavo pranešimai apie stribų ryšius su partizanais. Klaipėdos operatyvinio sektoriaus viršininkas Skorodumovas I. Tkačenkai per VČ perdavė tokį pranešimą: „1) Iš NKVD Gaurės valsčiaus poskyrio naikintojų būrio 45 06 26 d. dezertyravo 10 kovotojų, iš jų du su ginklais. Spėjama, kad išėjo į gaują; 2) 45 06 26 d. suimtas Eržvilko naikintojų bataliono kovotojas Vladas Švergis, Klemenso, g. 1924 m., įtartas ryšiais su banditais. Jis tardomas pasakė, kad 45 06 24 d. jam pasakojo taip pat NKVD Eržvilko valsčiaus poskyrio naikintojų bataliono kovotojas Baranauskas, jog jis turi ryšį su banditais ir artimiausiu metu ketina pas juos išeiti. Taip pat pranešė, kad banditai rengiasi pulti Eržvilką, kai tik iš ten išeis raudonarmiečiai pasieniečiai. Suimtam Švergiui Baranauskas siūlė paimti kulkosvaidį ir pasitraukti į gaują kartu su juo. Priemonės: 1) dezertyravimo tyrimą pavesti NKVD Tauragės apskrities skyriaus „Smeršo" KZS - valstybės saugumo ltn. drg. Novikovui; jei pasitvirtins jų išėjimo į gaują faktas, bus panaudotos represijos prieš jų šeimas, kaip tėvynės išdavikų šei-

[33] Ibid., ap. 3, b. 99, I. 91.

[34] Ibid., ap. 18, b. 39, I. 195.

mas; 2) imtasi priemonių suimti Baranauską; 3) kareivinių režimas pritaikytas Eržvilko, Gaurės ir Batakių naikintojų būriams"[35].

Komunistų ir čekistų vadų nurodymas tikrinti stribus ir atsijoti nepatikimus asmenis apskrityse tuoj pat pradėtas vykdyti. 1945 m. rugpjūčio 4 d. rašte M. Suslovui NKVD liaudies komisaro pavaduotojas Antanas Mickevičius ir LSSR prokuroras M. Beliasnikovas po kelionės į Šakių ir Alytaus apskritis rašė, jog stribams vadovauti Alytaus aps. įkurtas štabas, kurį sudaro partijos komiteto sekretorius, NKVD apskrities skyriaus viršininkas ir vykdomojo komiteto pirmininkas. Iš Alytaus aps. stribų išmesta 150 kaip klasiniai priešai ir nepatikimi asmenys[36].

Čekistų vadai ypač sunerimo po to, kai 1945 m. rugsėjo pabaigoje Ukmergės operatyvininkai suėmė kelis Širvintų stribus, iš kurių išgavo prisipažinimą, jog tarp to valsčiaus stribų Žalio Velnio nurodymu buvo sudaryta 8 stribų partizanų kuopa (nors išvardijami devyni; be to, įvairiuose raštuose pateikiamos kitokios pavardės), dar turėjusi keletą rėmėjų ir ryšininkų ryšiui su partizanais palaikyti. Apie šią stribų organizaciją du kartus - rugsėjo 26 ir 29 d. - buvo pranešta NKVD apskričių skyrių viršininkams, rugsėjo 29 d. pranešta A. Leontjevui į Maskvą, o išsamiausią pranešimą apie tą įvykį parašė P. Kapralovas, matyt, buvęs pasiųstas į tą vietą išsiaiškinti padėties. Aukščiausiems čekistų vadams jis rašė, jog Širvintų stribai B. Amankevičius, Č. Dublys, S. Griškevičius, P. Jankauskas, Bronius Kojis, A. Markevičius, J. Mučenis, R. Saveikis ir M. Survila buvo susiorganizavę į partizanų kuopą, kuri turėjo tokių tikslų: 1) perduoti partizanui Vanagui žvalgybos duomenis; 2) dirbti siekiant susilpninti stribų būrį ir jų kovotojus įtraukti į partizanų būrį; 3) atskleisti sovietams lojalius ir bendradarbiaujančius su NKVD asmenis; 4) kai Vanago partizanai puls Širvintas, padėti užimti miestelį ir sutriuškinti NKVD būstinę[37].

1946 m. gegužės 8 d. MVD kariuomenės karo tribunolas buvusį stribą B. Kojį, Vaclovą Binkį ir Viktorą Rudoką (pastarieji - ne stribai) nuteisė po 15 m. katorgos ir dar 5 m. atėmė teises bei konfiskavo turtą. Kitus nuteisė 10 m. lagerių. Tarp jų buvo stribai

[35] LYA, f. 1, ap. 18, b. 21, l. 16.
[36] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 3, l. 61.
[37] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 305.

Č. Domulis, P. Jankauskas, A. Markevičius, J. Mučenis, M. Romaška, M. Survila ir dar penki ne stribai. Visi jie buvo suimti todėl, kad tarp dokumentų, paimtų iš partizanų, čekistai rado Širvintų stribų sąrašą ir padarė išvadą, jog tie stribai dirbo partizanams. Matyt, pakankinę išgavo prisipažinimus. 1960 m. gruodžio 31 d. LSSR prokuroras atšaukė tribunolo sprendimą, nes tardymo metu neįrodytas nusikaltimas[38]. Taigi šie stribai nukentėjo dėl perdėto čekistų įtarumo, dėl to, jog dauguma čekistų net stribą laikė jo nekenčiančiu „vietos gyventoju". Įdomu tai, kad dalis nuteistų stribų Lenkijos evakuacinei komisijai buvo padavę prašymus išvykti į Lenkiją ir jau buvo gavę leidimus. Gali būti, kad tai irgi buvo viena iš priežasčių, paskatinusių čekistus juos uždaryti už spygliuotų tvorų.

1946 m. vasario 23 d. P. Kapralovas rašte į Maskvą A. Leontjevui išdėstė tokią istoriją. Tų metų sausio 30 d. Raseinių apskrities Viduklės valsčiaus Kolainiukų kaime Korsako sodyboje vyko šokiai, kurių metu atėję partizanai guminėmis lazdomis sumušė apie 20 žmonių (mušė tik vyrus, merginų nelietė), paėmė armoniką ir išėjo (tikriausiai taip buvo nubaustas jaunimas, nesilaikęs partizanų įsakymo gedėti po partizanų žūties). Čekistai išsiaiškino, jog tarp nesumuštų liko du vyrai - Jonas Jaroška ir Bronius Blažys. Tardydami čekistai išgavo prisipažinimą, jog pirmasis talkino partizano S. Bubilo būriui. Tuo metu, kai sutiko padėti partizanams, jis buvo Viduklės stribu, agitavo stribus mesti tą darbą, todėl, anot čekistų, iš būrio išėjo 50 stribų. Partizanai iš antisovietiškai nusiteikusių žmonių neva buvo sudarę penkių asmenų grupeles; vienai iš jų priklausė J. Jaroška ir įkartu su juo šokiuose buvęs B. Blažys, anksčiau taip pat dirbęs Viduklės stribu[39]. Beje, šis įvykis rodo, kad partizanai nelabai mokėjo maskuoti savo rėmėjus. Čekistai tokiu atveju, bent jau dėl akių, daugiausia būtų įkrėtę kaip tik savo agentams.

Stribų viršininkas pplk. I. Eismontas 1946 m. vasario 6 d. ataskaitoje rašė, kad partizanai 1945 m. ir pirmą 1946 m. mėnesį iš stribų paėmė 11 kulkosvaidžių, 39 automatus ir 202 šautuvus. Iš jų dalį ginklų ateidami pas partizanus atsinešė buvę 73 stribai.

[38] LYA, baudžiamoji byla Nr. P15478-L1.

[39] Ibid., f. 1, ap. 3, b. 113, l. 30-31.

1946 m. gegužės 15 d. LSSR UBB viršininko pavaduotojo plk. J. Sinycino pasirašytoje pažymoje apie stribų kontingento judėjimą taip pat minimi 73 pas partizanus perėję stribai, kurie, anot čekisto, tapo dezertyrais[40]. Žinome, jog tiek stribų pas partizanus buvo perėję iki 1945 m. birželio mėn. (iš tikrųjų ne 73, o 85) ir iki liepos 1 d. - ne mažiau kaip 119. Vėliau čekistai savo raštuose taip pat minėjo stribų perėjimus pas partizanus, tačiau skaičiai nesikeitė. Visa tai galima paaiškinti čekistų nesąžiningumu operuojant skaičiais, kaip jiems naudingiau, ir prastu jų statistinių duomenų tvarkymu.

Kaip žinome iš duomenų apie stribų skaičiaus pokyčius, viena svarbiausių kaitos priežasčių buvo ta, kad patys čekistai dėl įvairių priežasčių atleisdavo stribus, dalį net atiduodavo teisti. 1945 m. sausio 1 d.-1946 m. gegužės 15 d. buvo atleista 3554 stribai, tarp jų 426 - už drausmės pažeidimus, o 3128 - dėl kitų priežasčių (be abejo, iš jų svarbiausia buvo nepasitikėjimas politiniu stribų patikimumu). Per tą laiką buvo suimti ir atiduoti teismui už ryšius su partizanais 72 stribai. 1946 m. pirmą ketvirtį buvo suimti ir atiduoti teismui 45 stribai, iš jų kaip išdavikai - 12, kaip partizanų statytiniai ir agentai - 23, už kitus nusikaltimus - 10[41].

Tačiau kitoje to paties laikotarpio pažymoje pateikiami jau didesni skaičiai (kartais atrodo, tarsi centre įvairių skyrių čekistai turėjo kelis statistikos duomenų bankus). Pažymoje nurodyta, jog už išdavystę per tą laiką teismui buvo perduota 91 stribas, už ryšius su partizanais - 102, išėjo pas partizanus 129 stribai (iš tikrųjų, sudėję vien tuos duomenis, kurie buvo paskelbti suvestinėse, o ne minimi šiaip raštuose, ir žemiau pateiktus duomenis, gautume, kad per tą laikotarpį pas partizanus perėjo 164 stribai). Pagal šioje pažymoje pateiktus duomenis, 1945 m. sausio 1 d-
1946 m. gegužės 1 d. iš įvairių apskričių pas partizanus perėjo tiek stribų:

Alytaus - 5,
Joniškio - 1,
Kauno - 2,
Kėdainių - 16,
Kretingos - 4,
Lazdijų - 3,
Marijampolės - 23,
Raseinių - 8,

[40] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, l. 59.

[41] Ibid., l. 69, 80, 107.

Šakių - 6,
Šiaulių - 7,
Telšių - 10,
Trakų - 2,
Ukmergės - 41,
Vilkaviškio - l[42].

Kaip matome, šioje lentelėje nėra dalies tų duomenų, kurie buvo skelbti anksčiau. Gali būti, kad dalis stribų, išėjusių pas partizanus po stipraus spaudimo jų giminėms, pasitraukė iš miško ir todėl jų skaičius sumažėjo. Vis dėlto labiau tikėtina, kad tai yra čekistinės statistikos vingrybės.

Dokumentai rodo, kad iš pradžių dėl nepasitikėjimo ir dėl drausmės laužymo atleistų stribų skaičius buvo beveik lygus. 1945 m. sausio 1 d.-1946 m. liepos 1 d. buvo atleisti 1765 stribai, iš jų kaip politiškai nepatikimi - 869, už drausmės pažeidimus - 896. Iš jų 1945 m. dėl pirmos priežasties atleista 670, dėl antros - 711, o per 1946 m. šešis mėnesius - atitinkamai 199 ir 185 stribai. 1946 m. sausio 1 d.-rugsėjo 1 d. buvo atleista kaip nepatikimi ir politiškai įtartini 255 stribai. Teisti už išdavystę atiduota 16, o kaip partizanų rėmėjai - 35 stribai[43].

1946 m. kovo 12 d. P. Kapralovas išsiuntinėjo NKVD apskričių skyrių viršininkams raštą, kuriame, suplakdamas į vieną vietą stribų kriminalinius nusikaltimus bei jų ryšius su partizanais, be visa ko, nurodė į stribus priimti tik kruopščiai patikrintus asmenis, o esančius stribų būriuose taip pat „kruopščiai čekistiškai patikrinti. Apie kiekvieną liaudies gynėjų išdavystės [...] atvejį nedelsiant pranešti LSSR NKVD"[44].

1946 m. balandžio 20 d. rašte SSRS MVD ministro pavaduotojui gen. ltn. V. Riasnojui J. Bartašiūnas gyrėsi, kad „Smeršas" ir MVD valsčių poskyrių viršininkai nuo sausio 1 d. iki gegužės 1 d. tikrino stribus, 59 iš jų suėmė. Jis džiaugėsi, jog partijos apskričių komitetai parinko būriams politinius vadovus, kurie bus tvirtinami LKP(b) CK biure. Pranešė, kad valsčių centruose išdėstytos vidaus kariuomenės įgulos[45].

Direktyvoje Nr. 0059, kurią J. Bartašiūnas pasirašė 1946 m. liepos 27 d., MVD apskričių skyrių viršininkams nurodoma stribus geriau auklėti ir kariškai mokyti. Priekaištaujama, jog darbas

[42] Ibid., 1. 123.
[43] Ibid., I. 130, 191.
[44] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 344-345.
[45] LYA, f. 1, ap. 3, b. 97, I. 143.

su stribais sumenko, krito stribų kovingumas (tai buvo tiesa, ir tai buvo vidaus kariuomenės įgulų įkūrimo padarinys), o vienaname paragrafe rašoma: „Į būrius yra prasiskverbęs išdavikiškas elementas, kuris siekia demoralizuoti būrių darbą, įtraukti kovotojus į nusikalstamą veiklą ir diskredituoti MVD organus". J. Bartašiūnas nurodė stribus nuolat politiškai lavinti ir kariškai mokyti, o tam darbui pasitelkti vidaus kariuomenės karininkus ir seržantus[46].

Kad ir kokių priemonių buvo imtasi, stribai netapo patikimesni. 1946 m. rugsėjo 18 d. vidaus reikalų ministras pasirašė direktyvą Nr. 0081 „Dėl liaudies gynėjų būrių kovotojų čekistinio aptarnavimo"[47]. Direktyva prasideda sakiniu: „Š. m. pastaraisiais mėnesiais pastebimai padaugėjo liaudies gynėjų išdavysčių". Toliau rašoma: „Minėti faktai rodo, jog buržuaziniai nacionalistai, naudodamiesi patiklumu ir tuo, kad mes nesame pakankamai budrūs, į būrius siunčia savo agentus ir rimtai dirba demoralizuodami liaudies gynėjų būrių kovotojus". Išvardijami keturi atvejai, kai stribai talkino partizanams. Marijampolės apskrities Krosnos stribas Petras Labanauskas pranešinėjo, kas dirba okupantams. Tauragės aps. Kvėdarnos stribas Petras Petkus pavogė šautuvą ir jį pardavė (matyt, partizanams; galima spėti, jog tai padaryta dėl pinigų, o ne dėl idėjinių įsitikinimų). Švenčionių aps. Adutiškio stribas Bučelis partizanams pranešdavo apie stribų ir kariuomenės veiklą, veiklos metodus, perspėdavo dėl būsimų operacijų, net rengė valsčiaus poskyrio ir miestelio puolimą. Raseinių aps. Šiluvos valsčiaus du stribai (pavardžių nenurodoma) dirbo Žemaičio partizanų būriui. Ministras įsakė visuose būriuose turėti informatorių, o išdavikus, nepasipriešinusius partizanams ir kt., atiduoti karo tribunolo teismui, visuose būriuose įsteigti politinių vadovų etatus.

SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas gen. plk. A. Apolonovas 1946 m. spalio 14 d. direktyvoje[48], be visa ko, rašė: „Dėl blogo tikrinimo priimant į liaudies gynėjų batalionus ir dėl silpno agentūrinio aptarnavimo neretai pasitaiko atvejų, kai į batalionus

[46] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 153-154.
[47] Ibid., I. 188-189.
[48] Ibid., l. 192-193.

įsiskverbia priešiškas elementas". Pasak jo, yra duomenų, kad Kelmės valsčiuje partizanams dirba 15 stribų. Generolas nurodė per mėnesį patikrinti visus stribus, nepatikimus atleisti, priimtus naujus žmones kruopščiai patikrinti, kiekvienam stribui pradėti asmens bylą; jų agentūrinį aptarnavimą iš „Smeršo" turi perimti MGB apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkai.

Apie partizanų ir stribų ryšius 1947-1948 m. nedaug ką pavyko aptikti, nes beveik nėra to laikotarpio dokumentų. Be abejo, tie ryšiai jau nebuvo tokie intensyvūs kaip 1944-1946 m., nes, sutvarkius stribų dokumentaciją, pradėjus pildyti asmens bylas ir priimamus asmenis nuodugniau tikrinti, dalis potencialių rėmėjų atsisijojo. Dar labiau rėmėjų skaičių mažino aiškiai nutolusios Lietuvos išvadavimo perspektyvos.

P. Kapralovas A. Sniečkui rašė, kad nuo 1946 m. spalio 1 d. iki 1947 m. kovo 1 d. iš stribų kaip politiškai įtartini atleista 225 stribai, teismui už išdavystę atiduota 8, už partizanų rėmimą - 25[49]. Taigi lyginant su 1946 m. pradžia dėl nepasitikėjimo per tą patį laiką atleista beveik dvigubai daugiau stribų, o teisiama beveik perpus mažiau. Tai rodo, jog profilaktinis darbas (tikrinimas prieš priimant) ir agentūrinis darbas tarp stribų buvo pagerėjęs.

Partizanų ir stribų ryšius atskleidžia tokie dokumentai. 1947 m. liepos mėn. MGB Kretingos apskrities skyriaus viršininkas mjr. Arkadijus Vichrevas pasirašė įsakymą Nr. 0014 už ryšius su partizanais bei duomenų perdavimą jiems stribą „Justiną Dovainį, Povilo, g. 1925 m., kaip sovietinės tėvynės išdaviką pašalinti iš liaudies gynėjų būrio nuo 1947 m. liepos 1 d. ir atiduoti karo tribunolo teismui". Tas pats majoras 1947 m. spalio 27 d. įsakyme Nr. 25 rašė: „Iš liaudies gynėjų būrio atleisti nuo 1947 m. spalio 1 d. kovotoją Joną Mežirimą, Domo, kaip nekeliantį politinio pasitikėjimo tarnauti MGB organuose"[50]. Šis stribas buvo iš Skuodo valsčiaus. Panašūs procesai, be abejo, vyko ir kitose apskrityse.

Minėtas stribas J. Dovainis buvo kilęs iš Platelių valsčiaus Dovainių kaimo. Suimtas 1947 m. liepos 7 d., Ypatingojo pasitarimo (OSO) nuteistas pagal 58-la ir 58-11 straipsnius 8 metams lagerių[51]. Kaip

[49] LVOA, f. 1771, ap, 10, b. 273, l. 9.

[50] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/9, l. 29, 32.

[51] Ibid., baudžiamoji byla Nr. P-1774-L1.

matyti iš jo bylos, jis Platelių stribų būryje tarnavo nuo 1945 m., buvo gana ramaus būdo žmogus, muzikantas. Tris kartus buvo susitikęs su partizanais, pasirašė pasižadėjimą jiems dirbti, buvo gavęs slapyvardį Vamzdis. Partizanams pranešė apie Platelių stribus (tuo metu jų buvo 17) ir kurie žmonės gali būti suimti ir ištremti.

Šioje byloje įdomūs ne J. Dovainiui pateikti įkalčiai, o tai, kaip jie buvo surinkti ir kodėl jį teisė už akių OSO teismas. Taip dažniausiai būdavo daroma nenorint atskleisti informacijos šaltinio. LSSR MGB ministro pavaduotojas plk. A. Leonovas 1947 m. gruodžio 11 d. pažymoje rašė, kad bylą perduoti OSO nurodė SSRS MGB ministro pavaduotojas gen. ltn. Selivanovas. OSO pateiktame 5 agentų pranešimų memorandume rašoma apie J. Dovainio ryšį su partizanais. Pirmas iš tų pranešimų gautas 1947 m. sausio 6 d., o svarbiausias, matyt, nulėmęs J. Dovainio likimą, iš MGB Sedos valsčiaus poskyrio vidaus agento Viliaus gautas balandžio 26 d. Visuose pranešimuose rašoma, jog partizanai yra gyręsi, kad tarp Platelių stribų turi savo žmogų - Dovainį, iš kurio gauna žinias. Taigi partizanai buvo gana neatsargūs.

Apskritai dar ir 1947 m. partizanai darė nemažą poveikį kai kuriems stribams. Kaip rašoma partijos Kretingos apskrities komiteto ataskaitoje LKP(b) CK, iš šios apskrities tais metais du stribai išėjo pas partizanus[52]. Ataskaitoje A. Sniečkui P. Kapralovas 1947 m. balandžio 2 d. pateikė įvairių žinių apie stribų skaičiaus pokyčius (tuo metu stribų skaičius buvo katastrofiškai sumažėjęs ir sudarė vos 6,4 tūkst.). Jis rašė, kad Kulių (Kretingos aps.) stribas A. Anužis 1946 m. buvo užverbuotas partizanų ir jiems perdavinėjo žinias. Karo tribunolui taip pat atiduoti Žaslių (Kaišiadorių aps.) stribai Maknevičius, Mareckis ir Važnevičius, kurie buvo partizanų ryšininkai[53]. 1947 m. spalio 10 d. buvo suimtas Vilkaviškio aps. Bartninkų stribas Petras Jurgis Razickas, partizanams perdavinėjęs žvalgybinius duomenis ir šovinius[54].

Štai kelių buvusių stribų suėmimo istorijos. P. J. Razickas gimė 1930 m. Vilkaviškio apskrities Keturvalakių valsčiaus Navininkų kaime, buvo suimtas 1947 m. spalio 10 d. už ryšius su Vytauto

[52] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 21, l. 273.
[53] Ibid., ap. 10, b. 273, I. 10.
[54] Ibid., b. 344, I. 64.

rinktinės antrąja kuopa. Jis tos kuopos partizanams perdavė 90 šovinių, platino laikraštį „Laisvės žvalgas", partizanams papasakojo apie visus jam žinomus raudonuosius - dirbusius vykdomajame komitete, MGB ir MVD valsčiaus poskyriuose, milicijoje, stribų būriuose. Prisiekė partizanams, paskui bučiavo kryžių ir šautuvą. Partizanams pranešė apie du MGB slaptuosius agentus. Šovinius vogdavo iš kitų stribų. Stribu tarnavo nuo 1946 m. gruodžio pradžios. Tardomas mėgino išsisukti, tačiau greitai viską prisipažino ir išdavė 15 žmonių, tarp jų - tėvus ir seserį, turėjusius ryšių su partizanais, buvusius jų ryšininkais ir spaudos platintojais. 1948 m. balandžio 12 d. OSO P. J. Razicką nuteisė 10 m. lagerių[55]. Kadangi buvo teisiamas už akių, galima įtarti, jog jį išdavė tarp partizanų buvęs vidaus agentas.

Vincas Kalinauskas, g. 1919 m. Liubavo kaime (Marijampolės aps.), buvo partizanų užverbuotas 1946 m. gruodžio mėn., suimtas 1947 m. liepos 7 d. Būdamas Liubavo stribu (tarnavo nuo 1945 m.), partizanams pristatė MVD-MGB darbuotojų bei stribų sąrašus, juose nurodė, kokių ginklų turi aktyvistai ir stribai. Matyt, pranešimas rastas vienos iš čekistinių operacijų metu užimtame partizanų štabe. 1947 m. birželio mėn. padarę rašto ekspertizę, čekistai nustatė, kas tą pranešimą partizanams rašė. 1947 m. rugsėjo 8 d. LSSR MVD karo tribunolas V. Kalinauską nuteisė 10 m.[56]

1948 m. liepos 28 d. LSSR MGB ministras D. Jefimovas apskričių skyrių viršininkams rašė, jog partizanai „[...] imasi visų priemonių, kad sutrukdytų šių būrių [stribų. - J. S.] sudarymui, arba į būrius įterpia savo agentūrą, kuri demoralizuoja kovotojus, ragina juos išduoti ir dirbti antisovietinį darbą". Toliau jis rašė, kad į Veiviržėnų (Klaipėdos aps.) stribus buvo įstojęs Pivoris, kuris padėjo partizanams puolant miestelį, o paskui su jais pasitraukė į mišką. Ministras paminėjo ir stribą Rutkauską, kuris Kauno apskrityje buvo partizanų žvalgu ir jo namuose buvo partizanų ryšininkų punktas[57].

Kaip minėta, LKP(b) CK stribais rūpinosi ne mažiau, o gal ir daugiau negu NKVD-MGB. CK biuras yra priėmęs visus esminius

[55] LYA, baudžiamoji byla Nr. 36212/3.
[56] Ibid., baudžiamoji byla Nr. 8524/3.
[57] Ibid., f. 1, ap. 3, b. 269, I. 64-68.

stribų veiklą ir jų aprūpinimą reglamentuojančius nutarimus, o J. Bartašiūnas ir MGB ministrai vėliau juos pakartodavo. Be abejo, komunistai ir čekistai dokumentus rengdavo kartu, bet jų patvirtinimas pirmiausia CK rodė, jog ši sovietinės valdžios įstaiga dažnai imdavosi iniciatyvos. Vykdant LKP(b) CK biuro 1948 m. rugpjūčio 27 d. nutarimą vien iš Ukmergės apskrities būrių kaip politiškai nepatikimi ir už ryšius su partizanais buvo pašalinti 32 stribai. Iš tos apskrities į CK lapkričio 5 d. atsiųstoje pažymoje apie stribų veiklą rašoma, jog Gelvonų stribas Rutkauskas buvo į stribus įstojęs partizanų liepiamas, jiems perdavinėjo žinias, o Veprių stribas Gailevičius darė tą patį, be to, iš kitų stribų supirkinėjo šovinius ir juos perduodavo partizanams[58].

Net ir 1948 m. stribai nebuvo visiškai patikimi. Tai rodo SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojo gen. ltn. J. Jedunovo 1948 m. spalio 4 d. raštas P. Kapralovui. Jame rašoma: „Iš Jūsų pateiktų ataskaitų apie agentūrinį operatyvinį darbą matyti, kad per aštuonis šių metų mėnesius iš liaudies gynėjų būrių dėl politinių ir kitų kompromituojančių motyvų pašalinti 1784 kovotojai. Be to, už padarytus nusikaltimus teismui perduotas 91 žmogus. Toks didelis į liaudies gynėjų būrius įsiskverbusių nusikalstamų elementų ir nepatikimų asmenų skaičius pirmiausia rodo, kad MGB vietos organai dar nepakankamai rimtai imasi parengtinio kandidatų, priimamų į būrius, ištyrimo ir patikrinimo"[59]. Taigi dar kartą duotas nurodymas tikrinti į stribus priimamus žmones. Tačiau to nepajėgė padaryti net toks galingas aparatas kaip čekistų, nes per daug įvairūs žmonės eidavo į stribus.

Reaguodami į aukščiausiosios vadovybės nurodymus, LSSR čekistų vadai raštais užversdavo savo valdinius. P. Kapralovas 1949 m. sausio 18 d. direktyvoje MGB apskričių skyrių viršininkams rašė: „Kai kurie valsčių poskyrių ir apskričių skyrių viršininkai, pažeisdami Lietuvos SSR MGB 1948 m. liepos 28 d. direktyvą Nr. 42, į būrius priima žmones, deramai jų nepatikrinę, todėl į būrius patenka socialiai svetimi ir politiškai abejotini asmenys, kai kurie iš jų turi giminių gaujose arba yra banditų rėmėjai". Jis nurodė, kad į stribus pirmiausia reikėtų priimti lietuvius, o ne

[58] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 268, l. 2-9.

[59] *Lietuvos partizaną kovos...*, p. 356.

perėjūnus, iš kitur atvykusius žmones (tai buvo sena A. Sniečkaus svajonė - okupacinį režimą įtvirtinti lietuvių rankomis). Išdėstęs, jog didelė stribų kaita trukdo gerinti tiek kovinį, tiek politinį stribų parengimą ir mažina būrių kovingumą, P. Kapralovas teigė: „Turint omenyje atvejus, kai nacionalistinis pogrindis stengėsi sukompromituoti atskirus kovotojus, būtina kruopščiai tikrinti apie kovotojus gaunamus duomenis ir neatleidinėti kovotojų šabloniškai kaip politiškai nepatikimų"[60]. Tai tikrai neprastas partizanų žvalgybos, jų sugebėjimo skleisti dezinformaciją įvertinimas.

Jau būdamas ministru P. Kapralovas 1949 m. gegužės 5 d. MGB apskričių skyrių viršininkams išsiuntinėjo raštą, kuriame konstatavo, kad partizanams labai trūksta šovinių ir ginklų, todėl mėgindamas užbėgti galimam ginklų ir šovinių nutekėjimui į partizanų rankas nurodė sustiprinti jų apsaugą ir apskaitą[61]. Kaip žinome, ginklais ir šoviniais partizanai dažniausiai apsirūpindavo per stribus - gražumu ar jėga.

Kartais partizanams stribai pagelbėdavo netyčia, dėl apsileidimo ar prastai vykdydami savo pareigas. Antai 1950 m. MVD karo tribunolas nuteisė Prienų stribą E. Guckį (kilęs iš Lucko) 6 metams kalėjimo už tai, kad saugodamas suimtąjį Karnazicką užmigo, o tas paėmė automatą, pistoletą, dokumentus ir pabėgęs perdavė partizanams[62].

1950 m. kovo 24 d. P. Kapralovas MGB apskričių skyrių ir operatyvinių skyrių viršininkams išsiuntinėjo raštą apie neva MGB Tauragės apskrities skyriaus atskleistą teroristinę pogrindinę organizaciją „Raketa", kuriai neva priklausęs stribas S. Brazauskas, MGB vertėjas ltn. A. Brazys, milicininkai Misevičius ir Balsys bei kiti. Ši organizacija turėjo rengti ir vykdyti teroro aktus prieš aktyvą ir MGB-MVD darbuotojus, demaskuoti MGB agentūrą, nustatyti kariuomenės dislokacijos vietas ir jos judėjimą, platinti atsišaukimus, kurti pogrindžio grupes ir rinkti duomenis apie MGB veiklą. Ministras nurodė dar atidžiau tikrinti milicininkus ir stribus, neleisti atskleisti MGB veiklos metodų[63]. Taigi, ministro supratimu, tai buvo nepaprastai stipri organizacija.

[60] LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, l. 18-20.
[61] Ibid., l. 51.
[62] Ibid., ap. 16, b. 12, l. 139.
[63] Ibid., ap. 3, b. 359, l. 15-16.

Šios neva organizacijos atskleidimas ir tolesnis bylos tyrimas gali būti klasikiniu pavyzdžiu, kaip MGB klastodavo tardymo medžiagą ir sudarydavo dirbtines bylas. SSRS generaliniam prokurorui Andrejui Vyšinskiui paskelbus, jog svarbiausias nusikaltimo įrodymas yra paties įtariamojo prisipažinimas, tardymo metu kankinami dauguma neteisėtai suimtųjų, net ir nebūdami niekuo sovietams nusikaltę, prisipažindavo padarę tuos nusikaltimus, kuriuos jiems inkriminuodavo čekistai.

Kaip aiškėja iš baudžiamosios bylos dokumentų, ši Tauragėje tirta vadinamosios „Raketos" organizacijos byla buvo beveik visa suklastota[64]. Iš tiesų buvo taip. Užėmus Kęstučio apygardos Butageidžio rinktinės štabą, buvo rasti dokumentai apie „Raketos" organizaciją ir jos narių nušautus du milicininkus. Tos organizacijos narių pavardės dokumentuose nebuvo minimos, todėl čekistai pradėjo ieškoti žmonių, kurie galėtų priklausyti tai organizacijai. Suėmė 12 tauragiškių. Tardomi ir kankinami kai kurie iš jų, tarp jų stribas S. Brazauskas (tarnavo nuo 1948 m.), tardomas ir mušamas kpt. Bežko bei kitų, patvirtino viską, ko iš jo reikalavo; jis taip pat sakė, kad jų organizacijai priklausė ir minėti milicininkai. Dar jis „prisipažino", jog partizanams perdavė 36 MGB darbuotojų bei 12 agentų sąrašus, tačiau pasikėsinti į MGB darbuotojus nedrįsęs. Per vėlesnius tardymus, kai, matyt, buvo mažiau kankinamas, atsisakė savo parodymų dėl milicininkų priklausymo organizacijai. Vis dėlto OSO S. Brazauską nuteisė 25 metams; iš viso buvo nuteista 12 žmonių. Šios bylos įrodymų pagrįstumu 1969 m. suabejojo net čekistams labiausiai atsidavęs prokuroras - LSSR prokuroro vyr. padėjėjas Bakučionis, bet 1970 m. čekistai patvirtino, kad teista teisingai.

Pažymėtina, kad dar 1951 m. kovo 8 d. MVD Lietuvos apygardos pasienio kariuomenės karo prokuroras justicijos plk. S. Grimovičius pranešime A. Sniečkui rašė, jog kai kurie MGB darbuotojai prisipažinimus iš suimtųjų išgauna „[...] panaudoję fizinio poveikio priemones". Kaip vieną iš pavyzdžių jis pateikė „Raketos" organizacijos bylą: „Patikrinus MGB Tauragės apskrities skyriaus suimtųjų parodymus apie jų priklausymą kontrrevoliucinei nacionalistinei „Raketos" organizacijai, nustatyta, kad tardymo skyriaus viršinin-

[64] LYA, baudžiamoji byla Nr. 38897/3.

kas mjr. Teriochinas, tardytojas kpt. Bežko, vertėjas Morazas ir kiti, siekdami išgauti prisipažinimus apie nusikalstamą suimtų ir sulaikytų asmenų veiklą, daugelį jų ne kartą mušė. Tuos suimtuosius, kurie neprisipažino, ilgą laiką - nuo 7 iki 12 parų - laikė karceryje"[65]. Taigi aukščiausios marionetinės valdžios viršūnėse buvo žinoma, jog „Raketos" byloje prisipažinimai buvo išgauti kankinant, ir tai galbūt tik šiek tiek palengvino suimtųjų dalią (niekas nebuvo sušaudytas, neteisingai apkaltinti milicininkai buvo paleisti). Tai rodo, jog A. Sniečkus ir jo aplinkos žmonės toleravo abejotinus nuosprendžius, kurie iš esmės kenkė sovietų valdžiai.

Tos bylos detalės išaiškėjo tada, kai bylą iš Tauragės čekistų perėmė MGB Vilniaus tardymo skyrius ir 1950 m. gegužės 23 d. ją tirti buvo pavesta tardytojui kpt. Galicinui. Tardomas S. Brazauskas pasakojo, kad jam prieš ltn. A. Brazį tardymo metu liepė liudyti mjr. Teriochinas. Iš pradžių jis nesutiko to daryti, todėl buvo mušamas gumine lazda. Be majoro, mušė kpt. Bežko, kažkoks leitenantas ir vertėjas Morazas (pastarasis mušė lenta). Kad nebūtų girdėti mušamojo riksmo, ant galvos užmesdavo šimtasiūlę. Vėl mušė po akistatos su kitais „organizacijos" dalyviais, sakydami, jog tol muš, kol prisipažins[66].

Pažymėtina, kad A. Brazys (g. 1926 m. Pasvalyje, baigęs pradinę mokyklą, Tauragės apskrities skyriaus vertėjas, j. ltn.) irgi buvo prisipažinęs viskuo, kuo jį kaltino, neva bijodamas, jog bus kankinamas (jis, be abejo, gerai žinojo, kaip elgiasi čekistai tardymo metu). Prieš jį jau buvo liudiję 5 suimtieji; jie teigė, neva jis partizanams perdavęs du naganus, 5 kg šovinių ir sąrašus suimtųjų bei tų, kuriuos rengiamasi suimti; jis taip pat turėjęs sunaikinti suimtą partizaną, kuris išdavinėjo savo kovos draugus. A. Brazys prisipažino, kad partizanų buvo užverbuotas 1948 m. ir padarė visus jam inkriminuojamus nusikaltimus. Vėliau Vilniuje penki prieš jį liudiję asmenys teigė, jog A. Brazio jie nepažįsta, jo nei matę, nei apie jį girdėję. Liudijo, nes buvo kankinami. A. Brazys buvo suimtas 1950 m. sausio 30 d., jo byla nutraukta ir jis paleistas liepos 15 d.[67]

[65] LVOA, f. 1771, ap. 108, b. 21, I. 194-195.

[66] LYA, baudžiamoji byla Nr. P-2133-L1, I. 192-195.

[67] Ibid., 1. 192-195.

Tokių bylų pokario Lietuvoje buvo dešimtys. Kodėl čekistai taip elgėsi tada, kai ir tikrų okupantų priešininkų mūsų krašte netrūko? Daug čekistų rusų (jie sudarė per 80 proc. visų čekistų) visus lietuvius laikė priešais ir, matyt, nematė didelio skirtumo, kurį iš jų pasodinti už grotų. Juo labiau kad, kaip rodo „Raketos" organizacijos atvejis, vadovybė reikalavo surasti net ir fiktyvios organizacijos narius. Kiti tingėdavo kruopščiau padirbėti, surinkti tikrų įrodymų, o kankindami priversdavo prisipažinti įtariamuosius, ir to, jų nuomone, užteko. Tarp čekistų buvo daug pusiau beraščių sadistų, kurie visiškai neišmanė teisinių dalykų. Nemaža dalis čekistų buvo praradę nuovoką, apsvaiginti valdžios ir jautėsi visagaliai, todėl darė, ką norėjo. Gali būti, kad Tauragės čekistai neapkentė A. Brazio ir todėl, kad jis, ne taip kaip kiti vertėjai, nedalyvaudavo kankinant tardomuosius.

Kiek kitokia, nors irgi gerokai suklastota, buvo Šimonių (Kupiškio aps.) stribo Vlado Vaičiaus, Juozo, g. 1919 m. Svėdasuose, byla[68]. Tas žmogus stribu tarnavo nuo 1945 m. sausio mėn., nuo 1947 m. buvo skyriaus vadu. Nutarimas jį suimti pasirašytas 1949 m. gruodžio 5 d. Tą stribą neva 1946 m. užverbavo Algimanto apygardos žvalgybos skyriaus vadas J. Lapienis-Ekeris. Per žmonos gimines jis partizanams perdavinėjo šovinius. V. Vaičių išdavė gyvas į čekistų rankas patekęs partizanas J. Trečiokas, kuris teigė, kad stribas ne kartą susitikęs ne tik su Ekeriu, bet ir su apygardos vadu A. Starkumi-Monte, žinojęs apie klubo susprogdinimą Šimonyse 1949 m. gegužės 2 d. V. Vaičius, priešingai negu S. Brazauskas, atkakliai gynėsi ir savo kaltę neigė; tardymas jo nebuvo palaužęs. Kai kurie pradiniai kaltinimai jam buvo atmesti, tačiau OSO jį pripažino kaltu dėl to, kad daug kartų partizanams perdavęs šovinių bei padėjęs pabėgti suimtajam. Už tai nuteistas 10 metų lagerių ir išsiųstas į Karagandą. V. Vaičius, matyt, buvo stipraus charakterio žmogus, atsitiktinai ir tik retkarčiais padėjęs partizanams šoviniais. Kaip minėta, ryšį su partizanais jis palaikė per žmonos brolį, tad giminystės ryšiai ir buvo pagrindinis akstinas remti partizanus. Kitas stimulas - noras užsitikrinti saugumą, jei Lietuvoje keistųsi valdžia. Beje, V. Vaičius SSRS AT Prezidiumo 1949 m. rugsėjo 24 d.

[68] LYA, baudžiamoji byla Nr. 42921/3.

įsaku kartu su 4 kitais stribais „už sėkmingą spec, užduoties įvykdymą" buvo apdovanotas medaliu „Už kovinius nuopelnus". Matyt, dalyvavo operacijoje, kurioje buvo nukauta partizanų.

Silpstant partizaniniam sąjūdžiui, menko ir partizanų ryšiai su stribais. Žuvus partizanui, dažniausiai išnykdavo ir ryšio, kurį jis palaikydavo su stribu, kanalas. Be to, stribai, matydami, į kurią pusę krypsta partizaninio karo sėkmė, pradėjo vengti ryšių su partizanais, o kai kurie tikriausiai ir nutraukė turėtus ryšius. Kaip ir partizanų ryšininkus bei rėmėjus, stribus turėjo gerokai gąsdinti kai kurių partizanų, dažniausiai praradusių viltį, išdavystės. Vis dėlto net ir tuo metu vienas kitas stribas palaikydavo ryšį su partizanais. Tas ryšys dažniausiai būdavo užmegztas ankstesniais metais. 1951 m. „už ryšį su nacionalistiniu pogrindžiu" buvo atiduoti teisti 7 stribai:
6 iš Kauno srities, 1 - iš Vilniaus srities. Tais metais dėl politinio nepatikimumo dar buvo atleisti 233 stribai. 1952 m. už ryšius su partizanais buvo teisiamas tik 1 stribas[69]. Tačiau net ir paskutiniais ginkluotos kovos metais anaiptol ne visi stribai buvo visiškai ištikimi „geležinio Felikso" vyrukai. Kelmėje 1954 m. kovo mėn. buvo 36 stribai, juos „aptarnavo" du agentai. Agentas Adomaitis pranešė, jog stribas Kapizna klauso „Amerikos balso" radijo ir kalba, kad greitai sovietų Lietuvoje nebeliks[70]. MGB 2N valdybos viršininkas plk. I. Počkajus 1950 m. liepos 31 d. išsiuntinėjo raštą MGB sričių valdyboms, kuriame rašė, jog yra gauta žinių, kad kai kur stribai klauso „Amerikos balso" ir Bi Bi Si. Jis pareikalavo be didelio triukšmo padaryti taip, kad raudonuosiuose kampeliuose ir kareivinėse užsienio radijo stočių nebūtų klausomasi[71]. Taigi užsienio radijo stočių klausymasis nebuvo pavienis atvejis. Tuo metu tai buvo aiškus antisovietiškumo požymis.

Pažymėtina, kad stribams nebuvo leidžiama per daug gerai sugyventi su vietiniais žmonėmis (vidaus kariuomenės kariams išvis nebuvo leidžiama bendrauti su lietuviais, toks bendravimas buvo laikomas kone nusikaltimu; stribai, daugiausia kilę iš tų pačių vietovių, kur ir tarnavo, niekaip negalėjo tų kontaktų išvengti, bet, matyt, buvo sekama, kad tie ryšiai nebūtų per daug artimi ir dažni). Komu-

[69] Ibid., ap. 3, b. 429, I. 42.
[70] Ibid., b. 479, I. 11.
[71] Ibid., b. 354, 1. 2.

nistų ir čekistų supratimu, stribai turėjo būti visą laiką įsitempę, tarsi įerzinti šunys. Štai kas rašoma MGB Skaudvilės rajono skyriaus viršininko mjr. V. Mamzurenkos ir partijos rajono komiteto sekretoriaus Armonavičiaus 1952 m. balandžio 13 d. pasirašytame operatyvinių karinių priemonių plane: „Girdiškės miestelyje pakeisti grupę liaudies gynėjų, nes jie susigyveno su vietos gyventojais, nevykdo numatytų užduočių kovoje su banditizmu; į jų vietą perkelti grupę iš Skaudvilės būrio komunistų ir komjaunuolių"[72].

Kiek iš viso stribų per partizaninio karo laikotarpį 1944-1953 m. galėjo turėti vienokių ar kitokių ryšių su partizanais? Nors trūksta kai kurių metų duomenų (labai menki duomenys apie stribų ir apskritai čekistų veiklą 1947-1949 m.; plačiau apie tuos duomenis žr. skyriuje „Stribų skaičius"), tam tikrus apibendrinimus galima padaryti. Daugiausia stribų yra nukentėję dėl giminystės ryšių bei socialinės kilmės. Per visą stribų gyvavimo laikotarpį jų nukentėjo apie 2,5 tūkst., t. y. apie 11 proc. visų stribų. Žinoma, priskyrimas šiai kategorijai, kurią čekistai įvardijo kaip atleistus dėl kompromituojančių duomenų, anaiptol nereiškia, kad tie stribai iš tikrųjų turėjo kokį nors ryšį su partizanais. Dažniausiai tai buvo čekistinio įtarumo aukos. Partizanai tarp stribų stengdavosi įterpti varguolius, kurie nebūdavo įtariami; jų bendradarbiavimas išaiškėdavo tik paėmus partizanų štabų dokumentus arba prakalbus kuriam nors iš gyvų paimtų partizanų. Vis dėlto ir tarp čekistų įtartųjų buvo ne vienas, kuris palaikė ryšius su partizanais. Neabejotinai didelę įtaką partizanai darė maždaug 200 stribų, kurie su ginklais pasitraukė į mišką. Tikrai partizanams daugiau ar mažiau padėjo apie 180 stribų, kurie buvo teisiami už ryšius su partizanais, ir apie 110, kurie buvo nuteisti už išdavystę. Sudėję visus šių kategorijų stribus gautume, kad apie 2,3 proc. stribų su partizanais buvo gana glaudžiai susiję. Daug tai ar mažai? Sunku pasakyti, nes ir apskritai žvalgų vertę sunku pasverti. Vienas geras žvalgas gali atstoti dešimtis. Be to, reikia manyti, ne visus partizanų ir stribų ryšius čekistams pavyko atskleisti. Šiaip ar taip, galime į stribus žiūrėti ne vien kaip į monolitinę, okupantams visiškai atsidavusią masę. Tarp jų buvo įvairių žmonių.

[72] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 17, l. 310.

Stribų nusikaltimai

Stribų nusikaltimus stimuliavo marksizmo, ypač vulgariausios jo atmainos — stalinizmo determinuotas nesiskaitymas su žmogumi. Buvo veikiama liaudies vardu ir neva dėl liaudies, o ypač dėl mitinės valstybės gerovės. Mėgstamiausias komunistų posakis tuo metu buvo toks: „Mišką kerta, skiedros lekia". Tomis „skiedromis" Lietuvoje buvo šimtai tūkstančių žmonių. Kita komunistų „išmintis", nelabai viešai deklaruojama (itin populiari spalio perversmo ir po jo vykusio komunistų siautėjimo metu), buvo tokia: „Plėšk tai, kas prisiplėšta".

Visą pokario laikotarpį okupantai brutaliais, žiauriais būdais mėgino jėga priversti Lietuvos žmones pripažinti okupacijos faktą, su juo susitaikyti ir net padėti okupantams įtvirtinti jų valdžią. Lietuvoje įsitvirtinti rusams būtų buvę kur kas sunkiau, jeigu jiems nebūtų padėję kolaborantai, ypač stribai. Dauguma stribų ir šiaip civiliniame gyvenime nebuvo pavyzdingi žmonės, o gavę į rankas ginklus ir beveik nekontroliuojamą valdžią, nuolat okupantų raginami aktyviau, efektyviau veikti, žudyti, suiminėti, išduoti, pamažu visiškai degradavo.

Stribai, paėmę į rankas okupantų duotą ginklą, įsisegę į kepures penkiakampes raudonas žvaigždes, vykdė kraupiausius okupantų nurodymus ir tapo savo šalies išdavikais. Jie stojo prieš Lietuvos nepriklausomybę, padėjo okupantams naikinti jos apraiškas mūsų tautoje. Tai ir yra didžiausias jų nusikaltimas, už kurį gali būti teisiamas bet kuris stribas. Kiekvieną stribą galima teisti ir už tai, kad jie visi iki vieno dalyvavo tremiant mūsų žmones į Sibirą.

Karai skatina žiaurumą, bet civilizuoti žmonės ir kare mėgindavo laikytis tam tikrų etikos normų. Visuotinai, bent jau krikščioniškajame pasaulyje, buvo priimta, kad žuvęs priešas - nebe priešas. Tik iš Azijos išnirę laukiniai galėjo išgalvoti tą klaikią išmonę - žuvusių partizanų kūnus darkyti miestelių aikštėse. Tokią praktiką Lietuvoje pradėjo taikyti LSSR NKVD komisaras J. Bartašiūnas. Jo įsakyme nurodoma žuvusių partizanų lavonus vežti į NKVD būstines jų atpažinimui. Čekistai ir stribai, be abejo, su aukščiausios vadovybės pritarimu, tą „atpažinimą" išplėtė ir rengė makabriškus spektaklius su lavonais. Visaip išdarkyti, apnuoginti

partizanų kūnai (nenusakomai bjauriai būdavo išdarkomi moterų partizanių lavonai) turėjo būti panaudojami ne tiek atpažinimui (prie numestų lavonų stovintys šnipai stebėdavo, kaip žmonės reaguoja į matomą vaizdą), kiek įbauginimui. Visa tai buvo pavesta tvarkyti stribams. Stribai partizanų kūnus ir užkasdavo, dažnai suversdavo į durpynus, šulinius, duobes.

Beveik kasdien matydami, kaip niokojamas suimtųjų, tremiamųjų, buožinamųjų turtas, stribai visiškai prarado supratimą, kas priklauso jiems, o kas kitiems. Ką nors pavogti, atimti stribui buvo kasdienis darbas. Negana to, nuolat matydami, ypač pirmaisiais pokario metais, žudomus žmones, kurių nemaža dalis netgi nebuvo aktyvūs pasipriešinimo dalyviai, matydami čekistų organizuojamas provokacijas, kai žmogus būdavo nušaunamas kaip neva bandęs pabėgti arba tardymo metu nukankinus įforminamas kaip miręs nuo širdies nepakankamumo, ir patys stribai nustojo vertinę didžią Dievo dovaną - žmogaus gyvybę. Beje, vertėjais čekistams dažniausiai dirbę stribai, suimtųjų liudijimu, neretai kankindavo baisiau už čekistus.

Dauguma duomenų apie stribų nusikaltimus paimti iš čekistų ar partijos veikėjų dokumentų. Mat retsykiais prokurorai ar čekistai, neapsikentę, kad stribai nekovoja su partizanais, o tik plėšikauja, vieną kitą jų nusikaltimą atskleisdavo ir juos nubausdavo. Tačiau tai buvo tik lašas jūroje. Kiekvienas Lietuvos kaimas galėtų stribams pateikti ne mažiau kaltinimų, negu jų minima šiame skyriuje. Vis dėlto ir čia minimi stribų nusikaltimai bei nusižengimai atspindi jų veiklos tendencijas, todėl būtina į juos pažvelgti atidžiau.

Beveik kiekvienas stribų būrys (apskrityje jų būdavo tiek, kiek valsčių - iki 13-15) turėjo savo lyderį, itin sužvėrėjusį, nužmogėjusį stribą. Jis kitiems stribams duodavo elgesio pavyzdžius. Visos Lietuvos mastu, matyt, baisiausias buvo J. Rapolas. Štai kaip liudytojai aprašė vieną šio Grinkiškio stribų vado paelgį: „Ką jis su Mikuckiu padarė! Kažkas įskundė, kad jis turi ryšį su banditais. Tai atvažiavęs ėmė tardyti. Mato, kad nieko neišgaus, įsiuto. Tuo tarpu Mikuckienė blynus kepė. Nutvėrė iš lovytės mėnesio vaiką, išvystė - ir ant keptuvės. Dieve, Dieve, jos akyse ašaros. Mikuckienė per keletą minučių paliko balta kaip popierius. 27 metų

moteris pražilo akimirksniu. Rapolas jį varto klykiantį, riebaluose kepa. Mikuckis visai nesavas kaltes prisiėmė ir jį vargšą sušaudė. Aš mačiau jo lavoną. Akys išbadytos, pirštai nukapoti, visas juodas. Kaip baisiai jį stribai nukūtavojo! O vaikiukas tuoj pat mirė"[1]. Tokių ar panašių J. Rapolo „darbų" buvo nemažai. Nors J. Rapolą jau 1945 m. čekistai buvo nuteisę už „revoliucinio teisėtumo pažeidimus", tačiau netrukus jis vėl buvo priimtas į stribus ir tęsė savo juodą darbą, kol galiausiai, matyt, partizanams pavyko jį sukompromituoti (pasigėręs rėkdavo, jog jis yra Stalinas) ir pasiekti, kad jis būtų suimtas.

Partijos veikėjai, ypač tie, kurie sugebėdavo bendrauti su valstiečiais, pirmaisiais pokario metais yra pateikę gana objektyvių stribų veiklos įvertinimų (1944-1945 m., retsykiais ir vėliau kai kurie jų gana blaiviai matė esamą padėtį ir nors išvadas darydavo remdamiesi marksistinėmis dogmomis, faktus pateikdavo nepagražintus; vėliau atvirumo partijos dokumentuose beveik visai neliko). E. Ozarskis 1945 m. liepos 4 d. parašė išsamų pranešimą A. Sniečkui apie tai, kodėl stribai netapo patikima puolančiąja ginkluota jėga. Be visa ko, jis teigė, jog „[...] naikintojų batalionai užteršti atsitiktiniais nusikaltėliais", o stribai tarp žmonių visiškai neturi autoriteto"[2]. Elijas Bilevičius A. Sniečkui 1945 m. birželio 30 d. rašė: „Yra daug skundų dėl naikintojų siautėjimo ir neteisėtų veiksmų. Tie skundai daugeliu atvejų pagrįsti". Jo nuomone, taip yra todėl, kad stribai politiškai neauklėjami ir negauna atlyginimo[3] (jo minimos priežastys iš tiesų buvo labai svarbios, bet ne lemiamos; ir pradėję gauti atlyginimą stribai toliau plėšikavo). Jonas Šimkus, 1945 m. birželio mėn. lankęsis Kauno apskrities Kruonio ir Pakuonio valsčiuose, kur susitikęs su žmonėmis įkalbinėjo partizanus legalizuotis, LKP(b) CK rašė: „Iš tikrųjų milicijos ir ypač „istrebokų" veiksmai gerokai kenkia vietos ir apskritai tarybų valdžios autoritetui. Kruonyje yra apie 60 „istrebokų" popieriuje, iš jų 30 nuolat budi. Jie beveik neaprūpinami, tik šį (birželio mėn.) jie gavo šiokį tokį davinį. Jie gavo teisę nusipirkti batus, po 300 rb už porą, betgi jie negauna jokio atlyginimo. Va-

[1] LKA, 1993, Nr. 8, p. 94-106.
[2] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, I. 56-57.
[3] Ibid., 1. 49.

dinasi, ir tuos 300 rb jie turi kur nors „sukombinuoti". Jie ir kombinuoja iš valstiečių labo, kas sukelia didžiausią pasipiktinimą valstiečių tarpe. „Istrebokų" tarpe, kaip ir visų kitų Kruonio tarybinių pareigūnų tarpe, labai įsigalėjo girtavimas. Geriama, žinoma, iš valstiečių paimtą samagoną, o prisigėrę dažnai elgiasi kaip valstiečių priešai"[4*]. Partijos Alytaus apskrities komiteto biuro 1946 m. balandžio 25 d. protokole apie Miroslavo stribus rašoma: „Liaudies gynėjai ir kiti MVD darbuotojai vykdo savavališkas kratas ir dažnai atsitinka taip, kad tokios kratos baigiasi vagystėmis"[5] (tada stribai jau gaudavo nuolatinį atlyginimą). LKP(b) CK organizatorius Pikinas 1947 m. birželio 2 d. ataskaitoje apie lankymąsi Mažeikių apskrityje rašė, jog stribai „neretai iš valstiečių maistą atima prievarta, žinant MGB darbuotojams"[6].

Iš partinių darbuotojų bene atkakliausiai su stribais yra „kariavęs" partijos Panevėžio apskrities komiteto instruktorius Pranas Simutis. 1945 m. spalio 9 d. jis nusiuntė pranešimą LKP(b) CK apie Viešintų stribų įvykdytas žudynes ir plėšimus (Viešintų valsčiuje 30 proc. gyventojų sudarė sentikiai; tuo metu valsčiuje buvo 43 stribai, iš jų tik 3 - lietuviai). P. Simutis A. Sniečkui rašė, jog NKVD darbuotojai, dažniausiai stribai, žmones žudydavo šaudami į burną, šiems kalbant. Buvo nušauti K. Didžiariekis, Kavaliauskas, Kazlauskas, Antanas ir Jonas Pečkai, B. Tomkevičius; nors jie nebuvo partizanai, tačiau jų kūnai buvo numesti miestelio aikštėje. Stribai nuolat plėšikavo. Kai J. Pilkauskas pasiskundė prokuratūrai, kad iš jo buvo atimtas visas žemės ūkio inventorius, jį suėmė, smarkiai mušė, turto grąžino tik menką dalį. Paėmę valstiečių arklius, stribai juos mirtinai užvaikydavo. Nuo metų pradžios stribai buvo nušovę apie 80 kiaulių, 10 karvių, 2 arklius; iš jų daugumą pasisavino[7].

Po šio P. Simučio laiško buvo sudaryta komisija, į kurią įėjo F. Budagovskis, LSSR prokuroras M. Beliasnikovas ir MVD ministro pavaduotojas A. Mickevičius. Komisija spalio 30 d.-lapkričio 2 d. tyrė Viešintų stribų reikalus ir nustatė, kad 1945 m. vasario

[4] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 180, l. 43

[5] Ibid., ap. 195, b. 1, l. 43.

[6] Ibid., ap. 10, b. 255, l. 11.

[7] Ibid., ap. 8, b. 179, l. 118-1T9.

* Citatos kalba netaisyta. Dokumento originalas lietuvių kalba.

mėn. Viešintų stribai L. Doronda, T. Petrakovas ir G. Šolgunovas išsivedė į kiemą A. ir J. Pečkus (jie buvo besislapstančiųjų sąrašuose) ir sušaudė. Grįžę sumušė 70 metų tėvą ir motiną, iš jos atėmė žiedą, paėmė drabužius, dviratį, arklį, o nuo nušautųjų numovė batus. NKVD valsčiaus poskyriui pranešė, jog nušovė banditus. Vėliau šį reikalą tyrė dar kelios komisijos (beje, seniesiems Pečkams reikėjo nemažos drąsos skųstis, nes dažniausiai po skundų ir likusieji gyvi būdavo vienaip ar kitaip sunaikinami). Pirmoji komisija nustatė, kad viskas gerai, minėti asmenys nušauti teisėtai, antroji - kad broliai dirbo miško darbus ir jie nušauti neteisėtai. Po šios komisijos išvados Pečkams buvo grąžintas tik arklys, nes visa kita stribai jau buvo išsidaliję. 1945 m. liepos 20 d. 7 Viešintų stribai, vadovaujami 25-ojo šaulių pulko viršilos Novickio, pamatė iš J. Bosniackio kluono išbėgančius partizanus. Per susišaudymą nukovė 4 partizanus ir netoli buvusį B. Tomkevičių. Paskui į kiemą išsivedė J. Bosniackį ir jį viršilos įsakymu sušaudė stribas T. Petrakovas. Abu nušautieji buvo įrašyti kaip partizanai. Tas pats Novickis, įtaręs dirbant partizanų ryšininku, 1945 m. liepos 8 d. suėmė Bataičių kaimo ūkininką Kavaliauską. Šis tardomas neprisipažino, tada Novickis liepė stribams jį išvesti ir sušaudyti. Tai padarė stribas Abramovas, o įformino kaip bandymą pabėgti[8].

Panevėžio apskrityje nuo rusų atėjimo iki 1945 m. lapkričio 1 d. „neteisėtai" buvo nušauti 9 žmonės, iš jų po du nušovė NKVD darbuotojai ir milicininkai, 7 - stribai (be abejo, sovietinė prokuratūra atskleidė tik menką dalį žudynių; prokurorai nelabai stengėsi gilintis į čekistų veiklą, nes tuo metu čekistai buvo įtakingiausia organizacija, galėjusi bet ką parklupdyti; be to, daugelis nužudymų būdavo taip įforminama, kad jokia prokuratūra nieko nebūtų sugebėjusi atskleisti). Kita vertus, varnas varnui akies nekerta. Prokuratūros duomenimis, per tą patį laiką buvo atliktos 35 neteisėtos kratos, iš jų 24 kratas darė stribai. Už tai nubausta 30 stribų, 57 jų gavo drausmines nuobaudas, 266 buvo atleisti iš tarnybos[9].

Apie visos Lietuvos mastu prokuratūros atskleistus nusikaltimus A. Sniečkui 1946 m. birželio mėn. pranešė LSSR MVD kariuomenės prokuroras pplk. S. Grimovičius. Jis rašė: „Labiausiai tarp

[8] Ibid., 1. 123-125.

[9] Ibid., I. 131.

Lietuvos SSR MVD ir MGB darbuotojų 1945-1946 m. paplitę nusikaltimai buvo neteisėti sušaudymai, nužudymai, mušimai ir plėšimai". Pasak jo, 1945 m. buvo „neteisėtai" nužudyta ir sušaudyta 46 žmonės, per penkis 1946 m. mėnesius - 31 žmogus. 1945 m. sužeista ir sumušta 32 žmonės, per penkis 1946 m. mėnesius - 79. 1945 m. ir per penkis 1946 m. mėnesius apiplėšta daugiau kaip 300 sodybų. Už tai buvo nubausti 201 MVD ir MGB darbuotojai, tarp jų 112 karininkų[10]. Be abejo, stribai tais pokario metais, kai vyko kruvina kova, buvo padarę kur kas daugiau nusikaltimų. Iš tų maždaug 3600 žmonių, kuriuos 1945 m. stribai nukovė neva kaip partizanus, apie pusę tikrai buvo ne partizanai, o daugiausia nuo ėmimo į kariuomenę besislapstantys neginkluoti vyrai arba apskritai siautėjančių girtų stribų kelyje pasipainioję žmonės. Stribai suluošino, sumušė dešimtis tūkstančių žmonių, o apvogė arba apiplėšė beveik kiekvieną sodybą.

Jau minėtas S. Grimovičius 1947 m. kovo 24 d. gana išsamiame ir tais laikais atvirame pranešime LKP(b) CK apie represinių struktūrų nusikaltimus rašė, jog tokiomis aplinkybėmis, kai vyksta įnirtinga kova, „kiekvienas įstatymų nesilaikymas mums kenkia kovoje su nacionalistinėmis gaujomis ir yra naudingas priešams". Jo manymu, būtina: 1) patikrinti kadrus, ypač stribus, ir išvyti nedrausmingus, girtuoklius, tinginius bei savanaudžius; 2) pagerinti politinį aukl ėjamąjį darbą ir 3) sustiprinti ryšį su gyventojais, atsižvelgti į jų skundus[11]. Taigi, pasak prokuroro, nenusikalsti reikia ne todėl, kad tai apskritai yra blogai, o todėl, kad tai kenkia okupantų įvaizdžiui.

Aukščiausioji čekistų vadovybė turėjo reaguoti į partijos ir prokuratūros organų pranešimus, taip pat ir į drąsesnių žmonių skundus. Antai NKVD liaudies komisaro pavaduotojas P. Kapralovas dar 1945 m. kovo 14 d. išsiuntinėjo raštą NKVD apskričių skyrių viršininkams, kuriame rašė, jog komisariatas gauna pranešimų, kad stribai neteisėtai daro kratas, jų metu paima daiktus ir maistą. Jis nurodė nusikaltusius asmenis bausti, net atiduoti teismui[12].

J. Bartašiūnas ir NKGB liaudies komisaras D. Jefimovas 1945 m. rugpjūčio 10 d. pasirašė įsakymą Nr. 0084/034/10/lls „Dėl atsa-

[10] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 20, l. 151.
[11] Ibid., ap. 10, b. 293, l. 22-23.
[12] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 63.

komybės už neteisėtų kratų vykdymą, atsakomybėn patrauktų asmenų arba jų giminaičių turto paėmimą ir pasisavinimą". Jame rašoma, kad LKP(b) CK biuro nurodymu liepos mėn. patikrinus Alytaus, Šakių ir Vilkaviškio apskritis nustatyta, jog kai kurie milicijos, NKVD, NKGB darbuotojai ir naikintojų batalionų kariai neteisėtai daro kratas, jų metu paima ir pasisavina turtą. „Piliečiai, besikreipiantys į milicijos ir NKVD organus su skundais ir prašymais grąžinti neteisėtai paimtą turtą, yra suimami ir neleistinai laikomi KPZ"[13]. Tai gryna tiesa, tik reikėtų pridurti, jog dažnai žmonės buvo ne tik laikomi KPZ, bet dar ir tardomi bei tardant kankinami, norint išgauti prisipažinimą apie jų antisovietinę veiklą. Tiek čekistai, tiek stribai dažniausiai net ir norėdami nebūtų galėję grąžinti prisiplėšto ar pavogto turto, nes jau būdavo jį pragėrę, todėl paprasčiausia išeitis būdavo žmogų nuteisti, jį pasodinti už grotų. Tokiu atveju nekildavo jokių keblumų dėl turto. Kartais buvo stengiamasi žmogų taip įgąsdinti, kad jis nedrįstų savo turto ieškoti.

1945 m. lapkričio 27 d. J. Bartašiūnas pasirašė įsakymą Nr. 00138 „Dėl revoliucinio teisėtumo pažeidimų Lietuvos SSR NKVD liaudies gynėjų būriuose"[14]. Konstatavęs, kad stribai daug prisidėjo prie partizanų būrių sunaikinimo, toliau rašė: „Tačiau iki šiol būna šiurkščių revoliucinio teisėtumo pažeidimų: neteisėtos kratos pas piliečius, turto atėmimas ir pasisavinimas, girtavimas, chuliganiškas tiek atskirų liaudies gynėjų, tiek būrių elgesys". Gana įdomus toks ministro minties šuolis: „[...] į liaudies gynėjų būrius prasiskverbia socialiai svetimi ir priešiški elementai, kurie savo veiksmais - plėšikavimu, savivale - tyčia diskredituoja NKVD organus, darbo žmonių akyse griauna vietinių valdžios organų autoritetą, gadina pačius liaudies gynėjus". (Kaip žinome, komunistai ir čekistai nepripažino garbingo priešo. Jiems bet kuris idėjinis priešas kartu buvo ir kriminalinis nusikaltėlis. Šiuo atveju savuosius - iš visur į stribus surinktas padugnes - ministras mėgina pavaizduoti idėjiniais priešais.) Jis išvardijo keturis stribų plėšikavimo atvejus, iš kurių vienas buvo toks. Joniškio valsčiuje grupė stribų turėjo lydėti paruošų įgaliotinį Bareišį į Gustonių kaimą. Nusigėrę stri-

[13] VRMA, f. 141, ap. 1, h. 23, l. 18.

[14] *Lietuvos partizanu kovos...*, p. 341-343.

bai kaime mėtė granatas, sutiktą valstietį Daukšą Bareišis automatu nušovė. J. Bartašiūnas paminėjo dar vieną atvejį, kai stribai neva plėšikavo partizanų nurodymu. Aštuonių paragrafų įsakyme nurodoma: tikrinti stribus, įvesti karišką drausmę, už nusikaltimus atiduoti teismui ne tik nusikaltusius stribus, bet ir jų būrių vadus; apie atidavimą karo tribunolui pranešti visiems stribams, juos politiškai auklėti ir šviesti, apie nusikaltimus pranešti LSSR NKVD. Šis ir panašūs čekistų vadovybės įsakymai turėjo menką poveikį, nes jeigu jie būtų buvę nuosekliai įgyvendinami, būtų reikėję atleisti daugumą stribų.

1945 m. spalio 1 d. P. Kapralovas savo vadovaujamo Utenos operatyvinio sektoriaus NKVD-NKGB apskričių skyrių viršininkams nusiuntė raštą, kuriame rašė, jog stribus „iš doros kelio" neretai veda NKVD aparato darbuotojai, kurie kartu su stribais girtuokliauja, paskui dažnai be tikslo šaudo, net nušauna nekaltus žmones[15]. Be abejo, tai buvo tiesa. Rusai, ypač dirbę NKVD (MVD) valsčių poskyriuose, buvo ne mažiau, o dažnai ir labiau už stribus sugedę.

Stribai skriaudė daugelį žmonių, ypač kaimiečių; visiškai nepakeliamas gyvenimo sąlygas turėjo tie, kurie kuo nors buvo įtariami. 1945 m. sausio 18 d. Utenos apskrities Alantos valsčiaus Kaniūkų kaimo gyventojas Juozas Karalius (čekistai ir stribai įtarė, kad jo sūnūs yra išėję partizanauti) NKGB liaudies komisarui A. Guzevičiui parašė skundą, kuriame dėstė savo bėdas: 1944 m. gruodžio 27 d. Alantos stribai sudegino jo tvartą, 1945 m. sausio 3 d. jie vėl pasirodė, paėmė visus gyvulius, grūdus, drabužius, padargus ir padegė namą. J. Karalius teigė, kad jo sūnūs pasitraukė kartu su vokiečiais ir jis jų nuo to laiko nematė. Prašė nesunaikinti dar likusių pastatų ir grąžinti nors dalį turto[16]. Neaišku, kokie buvo šio skundo padariniai; jei apie tai buvo pasidomėta Vilniuje, kurį laiką tas žmogus ir jo ūkis gal ir buvo paliktas ramybėje, tačiau vėliau tikriausiai buvo sunaikintas.

Ilgą laiką - visus 1945 m. ir vėliau - vietinė čekistų vadovybė apskrityse ir valsčiuose nedaug dėmesio kreipė į „smulkius" stribų nusikaltimus, tarp kurių pirmą vietą užėmė vagystės. Taip buvo ir

[15] LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 40.

[16] Ibid., ap. 3, b. 1799, l. 140.

todėl, kad ką tik praūžęs Antrasis pasaulinis karas buvo sugriovęs daugelį dorovinių principų ir žmogus su šautuvu tarsi tapo viršesnis už visus įstatymus, net ir okupantų. Nemažai lėmė ir tai, jog stribų viršininkai, ypač valsčiuose, buvo beveik tokie pat vagys ir girtuokliai kaip ir eiliniai stribai. Turėdami menką turtą, stribai iki 1945 m. rugpjūčio mėn. už savo tarnybą negaudavo jokio atlyginimo, todėl vogė iš žmonių, o įpratę vogti, pajutę savo jėgą ir beveik nekontroliuojami, nesiliovė vogti ir plėšti net ir tada, kai pradėjo gauti nuolatinį atlyginimą. Mėgstamiausias stribų užsiėmimas buvo kratos, po kurių žmonės visuomet pasigesdavo žiedų, drabužių, dešrų, lašinių bei kitų gėrybių. Dar daugiau gėrybių stribai susigrobdavo per trėmimus. Daug mūsų tremtinių yra pastebėję, jog neretai trėmimo metu rusų kareiviai elgdavosi kur kas žmoniškiau, leisdavo pasiimti daugiau turto, maisto. Kai kurie pasimetusiems žmonėms net nurodydavo, ką reikėtų pasiimti. Tuo tarpu stribai (kiekvienoje trėmimus vykdžiusių 8-12 asmenų grupėje jų būdavo po 2-3) į tremtinių turtą jau žiūrėdavo kaip į savo. Dalis to turto - drabužių, baldų, galvijų ir kt. - jiems būdavo išdalijama, dalį jo pasiglemždavo savo nuožiūra. Partijos Prienų apskrities komiteto sekretorius S. Naimavičius LKP(b) CK rašė, kad po 1946 m. trėmimų dalis gyvulių laikinai buvo perduota stribams, o šie juos pardavė ir pinigus pragėrė. Vien Prienų valsčiuje jie pardavė 3 karves ir 4 arklius. Taip pasielgusių stribų vadovybė nenubaudė[17]. Tokių atvejų buvo šimtai, gal net tūkstančiai.

Tik vėliau, maždaug nuo 1946 m. pabaigos, čekistai pradėjo atidžiau fiksuoti stribų nusikaltimus, taip pat ir vagystes, o jų nusižengimus, tokius kaip girtavimas, neatėjimas į darbą ir pan., ėmė fiksuoti dar vėliau, maždaug nuo 1948 m.

Kaip jau sakyta, kiekvienas pokario metais kaime gyvenęs žmogus apie stribų nusikaltimus galėtų papasakoti daugiau, negu šiame skyriuje pateikta surinkus duomenis iš represinių organų archyvų. Vienas kitas žmogus mini, kad buvo ir pakenčiamų stribų, bet dauguma jų prakeiksmu prakeikiami. Štai ką apie juos kalbėjo Elenutė Kizytė-Vasiliauskienė, buvusi Aukštaitijos partizanų ryšininkė: „Apie tuos skrebus galiu pasakyti tik tiek: du, trys gal dar

[17] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, I. 15.

ir ieškojo partizanų, o visi kiti tik vogdavo, žmones mušdavo, nė vieno doro, visi girtuokliai. Gal tik Stasiūnas buvo padoresnis Raguvoje"[18]. Partizanų ryšininkas Bronius Navarskas-Baritonas sakė: „Iš skrebų aš neišskiriu nė vieno, panašūs niekšai be jokios išimties. Gerai apie juos niekas neatsiliepė"[19]. Zofija Žilienė-Klajūnė dėstė: „Skirtumas tarp lietuvių skrebų ir rusų enkavedistų buvo. Nors ir skaudu šiandien apie tai kalbėti, bet pasakysiu atvirai: žiauresni buvo lietuviai. Jeigu jie nebūtų vedžioję, nebūtų pirštu rodę, rusai vien dėl nežinojimo daug ko nebūtų padarę. Be to, juk ne rusai ieškodavo, o skrebai lietuviai šaukdavosi rusus į pagalbą. Jeigu tik ką sužino apie partizanus, tuoj ir kviečia iš Kavarsko, iš Ukmergės, Raguvos rusų garnizonus"[20]. Dar apie stribus pasakojama taip: „Seimininkas, pamatęs kieme skrebus, pirmiausia puldavo viską slėpt nuo jų akių, o tik tada įleisdavo gryčion. Vogdavo ir NKVD kareiviai, bet skrebai ypatingai tuo pasižymėjo. Jie ne tik po stalčius ieškodavo „banditų", bet nesidrovėdavo atidaryti net sieninį laikrodį ir pažiūrėt, kas ten yra"[21]. Partizanų būrio vadas M. Poškus-Liūtas, Don Kichotas taip aiškino stribų žiaurumą: „Išdavikas visada pajunta kerštą tiems, kurie eina tiesiu keliu, o nesiglaudžia prie okupanto kojų. Tai baisiausi, žiauriausi žmonės"[22]. Taip kalbėjo žmonės, kurie patys dalyvavo kovose su okupantais ir jų pakalikais. Neteko sutikti nė vieno žmogaus ir iš tų, kurie, stovėdami nuo tos kovos atokiau, bent vieną gerą žodį būtų pasakę apie stribus.

Taigi nesant pakankamai daug gyvų liudytojų prisiminimų apie nedorus stribų darbus, toliau remsimės okupantų duomenimis, užfiksuotais jų dokumentuose.

Kodėl čekistai ir komunistų partija fiksavo kai kuriuos nusikaltimus ir retsykiais net įvardydavo kaltininkus? Kaip minėta, nors okupantai žadino ne tik kariuomenės, bet ir stribų žiaurumą bei nuožmumą, vis dėlto jie norėjo, kad tas žiaurumas būtų nukreiptas daugiausia prieš jų priešus. Buvo įtariama, ir ne be pagrindo, kad su partizanais kovojančios okupantų ginkluotos pajėgos daž-

[18] Aukštaitijos partizanų prisiminimai, d. 2, p. 475.
[19] Ibid., d. 1, p. 429.
[20] Ibid., p. 90.
[21] Ibid.. p. 208.
[22] Ibid., p. 757.

nai tik imituoja kovą, nušauna niekuo dėtus civilius gyventojus, o partizanai lieka sveiki. Antra, kad ir kokie iškreipti buvo Lietuvą okupavusios valstybės teisiniai pagrindai, vis dėlto okupantai ir aukštesnieji kolaborantų pareigūnai stengėsi, ypač pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, kad okupuotoje valstybėje būtų bent šiokia tokia tvarka. Girtų stribų siautėjimai tą kad ir sąlyginę tvarką griovė ir kenkė apskritai menkam okupantų autoritetui.

Gana įdomūs pačių stribų partinių organizacijų mėginimai gvildenti vieną iš labiausiai paplitusių stribų nusižengimų, kuris neretai virsdavo nusikaltimu, būtent girtuokliavimą. 1947 m. birželio 10 d. įvykusiame Viešintų stribų partinės organizacijos (4 nariai ir 2 kandidatai) susirinkime vienas iš kalbėjusiųjų sakė: „Tarp mūsų bendradarbių klesti girtuoklystė, kurios mes iki šiol neišgyvendinome. Siūlau išeitį - studijuoti VKP(b) istoriją"[23]. Tokiai minčiai pritarta ir 1949 m. sausio 8 d. įvykusiame MGB Darbėnų pirminės partinės organizacijos susirinkime: „Bet nekurie vietoje kad pakėlę komunistinį sąmoningumą ir studijavę Lenino-Stalino darbus, girtuokliauna"[24]*. Josvainių operatyvinio punkto pirminės partinės organizacijos 1952 m. vasario 10 d. protokole rašoma: „Komunistai neturi autoriteto liaudies gynėjų tarpe. Dauguma komunistų susiriša su girtuokliavimu, kas komunistams neleistina. [...] drg. Melkus [stribų komjaunimo organizacijos sekretorius. - f. S.) girtuokliauja ir girtame stovyje atidarė šaudymą laike tarnybos"[25]*.

Kaip minėta, kovų pradžioje čekistai daugiausia fiksavo tik itin baisius stribų nusikaltimus, dažniausiai nužudymus, kurių negalėta ar nenorėta vietoje nuslėpti ir apie kuriuos žinios pasiekdavo Vilnių. Dažnai aukštesnioji vadovybė apie nusikaltimus sužinodavo tada, kai besipykstantys valdiniai vienas kitą skųsdavo (ypač dažnai nesutardavo NKGB(MGB) apskričių skyriai su NKVD(MVD) apskričių skyriais). Nemažai nusikaltimų atskleisdavo kontržvalgybos organai, kartais ir prokurorai.

1945 m. sausio 17 d. SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojui B. Obručnikovui išsiųstame specialiame pranešime J. Barta-

[23] LVOA. f. 1499, ap. 1, b. 1, l. 3.

[24] Ibid., f. 4198, ap. 1, b. 1, l. 11.

[25] Ibid., l. 27.

* Citatų kalba netaisyta. Dokumentų originalai lietuvių kalba.

šiūnas aprašė vieną žudynių atvejį, kai represinių struktūrų darbuotojai elgėsi gana tipiškai. Buvo taip. 1944 m. gruodžio 29 d. Utenos apskrities Alantos miestelio NKGB įgaliotinis į Uteną išsiuntė 6 sulaikytuosius, kuriuos lydėjo 5 sargybiniai: NKVD milicijos j. ltn. Baniūnas (jis - sargybos viršininkas), milicininkas Šveikauskas ir trys stribai - Grigas, Jasinskas ir Matulis. Vienas iš sulaikytųjų - Čaikauskas - pasiprašė į šalį neva atlikti gamtinių reikalų ir pabėgo. Baniūnas visus sustabdė, liko vienas saugoti sulaikytųjų, o kitus pasiuntė vytis bėglį. Kai maždaug po 40 min. šie grįžo bėglio neradę, Baniūnas įsakė sušaudyti likusius 5 sulaikytuosius ir pats su kitais tai padarė. Sušaudytųjų lavonus paliko ten pat[26].

Kadangi stribai buvo žemiausioje represinių struktūrų pakopoje, tai net eilinis milicininkas jiems galėjo įsakinėti. Taigi už anksčiau minėtą nusikaltimą didžiausia kaltė tenka j. ltn. Baniūnui. Beje, tokiais ir panašiais atvejais stribai dažniausiai būdavo tik įsakymo vykdytojai, tačiau tokius baisius įsakymus vykdyti galėjo tik gerokai sužvėrėję žmonės.

Labai dažnai stribus į nusikaltimus pastūmėdavo jų viršininkai, įvairaus rango NKVD(MVD) darbuotojai, taip pat ir civilinės valdžios atstovai - sovietiniai partiniai aktyvistai. Štai ką apie tai LKP(b) CK XVII plenume 1948 m. lapkričio 23 d. kalbėjo MGB ministras D. Jefimovas: „Labai dažni atvejai, kai sovietiniai ar partiniai darbuotojai, imdami liaudies kovotojus priedangai, būdami apylinkėse, ten organizuoja girtuokliavimus, nugirdo kovotojus, juos girtus nužudo arba jie girti krečia visokias niekšybes"[27].

Aukštesnė čekistų ar partijos vadovybė, nenorėdama, kad jos represinės struktūros taptų girtų orgijų, dažnai lydimų sadistinių priepuolių, vieta, bijodama, kad nuo okupacinės valdžios nenusisuktų ir tie negausūs rėmėjai, kurie dėl savo kairuoliškų pažiūrų arba dėl užimamų pareigų tą valdžią toleravo, retsykiais itin įsismarkavusius nuteisdavo.

Štai ką vienas iš teistųjų (1946 m. antrą ketvirtį karo tribunolai nuteisė 11 MVD, 62 milicijos ir 5 MGB darbuotojus[28]) J. Perkūnas

[26] LYA, f. 1, ap. 8, b. 1/2, I. 13.
[27] LVOA, f. 1771, ap. 11, b. 20, 1. 87.
[28] Ibid., ap. 9, b. 269, I. 23.

tardomas sakė: „Aš dirbau Skapiškio valsčiaus oper. įgaliotiniu; pirmus mėnesius dirbau gerai, daug dirbau, stengiausi geriau padaryti, įvykdyti užduotis, bet aplinka, į kurią aš patekau, [buvo tokia]: MVD valsčiaus poskyrio viršininko pavaduotojas Žemaitis nuteistas, valsčiaus partorgas išmestas iš partijos, valsčiaus tarybos pirmininkas atleistas iš darbo, nes labai mėgo girtuokliauti; į girtuokliavimą pamažu įsitraukiau ir aš". Toliau jis dėstė, jog apie stribų plėšikavimą žinojęs MVD valsčiaus poskyrio viršininko pavaduotojas ir valsčiaus partorgas, jie patys stribams rodydavę pavyzdį neteisėtai pasiimdami piliečių turtą. MVD valsčiaus poskyrio viršininkas stribams susirinkime buvo sakęs: „Jeigu jūs paimsite kokį kilogramą sviesto ar lašinių arba marškinius, mes nieko nesakysime"[29].

Štai dar vienas gana tipiško čekistų elgesio pavyzdys, kai norėdami užvaldyti turtą žmogui primesdavo tai, ko šis nebuvo padaręs. 1946 m. vasario 13 d. MVD Saldutiškio valsčiaus poskyrio oper. įgaliotinis Z. Isaikinas ir to pat poskyrio viršininkas S. Sorokinas (pirmasis nuteistas 10 metų, antrasis - 5 metams) darydami kratas stribams įsakė prie Jakimavičiaus namo numesti šautuvą, kurį neva kratydami rado. Jakimavičių stribai suėmė ir Z. Isaikino įsakymu pakeliui į valsčiaus centrą sušaudė. Kratos metu paimtą akordeoną vėliau pardavė už 2000 rb, o pinigus pasidalijo[30].

MVD Kupiškio valsčiaus poskyrio viršininko pareigas laikinai einantis S. Sapko (nuteistas 10 metų) 1945 m. rugpjūčio mėn. su stribais kratė Lukminiškių (?) kaimą ieškodami ginklų. Prie Rasiulio ūkio juos apšaudė partizanai. Po 15-20 min. trukusio susišaudymo įėjęs į Rasiulio namus S. Sapko automatu sušaudė 49 metų A. Rasiulienę ir 70-metę Kalkienę, paskui ūkį padegė. Grįžęs prie mašinos, kur buvo saugomas už ginklo laikymą sulaikytas Gabrinas ir jo sesuo, įsakė stribui Patrukui juos sušaudyti, imituojant pabėgimą. Gabrinui, nors ir sužeistam, pasisekė pabėgti, o jo sužeistą seserį S. Sapko stribams įsakė įmesti į degantį kluoną, bet stribai to nepadarė, paguldė prie degančio kluono[31]. Taigi retsykiais ir stribai pasirodydavo bent kiek žmoniškesni už savo viršininkus.

[29] Ibid., l. 52.
[30] Ibid., l. 6.
[31] Ibid I 6-7.

Štai ką apie savo apskrities čekistus 1947 m. liepos 18 d. A. Sniečkui rašė partijos Kretingos apskrities komiteto antrasis sekretorius Kulibalinas. Pasak jo, MGB Skuodo valsčiaus poskyrio viršininkas Rudakovas nuolat geria, nieko nedirba. Kartenos valsčiaus poskyrio viršininkas Kozlovas - ištvirkęs, palaiko ryšį su „priešiškais elementais". Platelių valsčiaus poskyrio viršininkas Ognesianas - kyšininkas, ištvirkėlis, prievartautojas. To paties poskyrio oper. įgaliotinis Čiuprikovas ir oper. įgaliotinis iš apskrities skyriaus Sabaitis nuolat girtuokliauja, išduoda valstybės paslaptis. Sekretorius prašė atsiųsti komisiją, kuri patikrintų jų apskrities skyriaus darbą, „[...] nes gali atsitikti taip, kad nemažai komunistų iš MGB skyrių bus pašalinti iš partijos, o gana sudėtinga politinė padėtis apskrityje dar labiau komplikuosis"[32]. Šiame sekretoriaus rašte, kaip būdinga tų laikų komunistams, kriminaliniai dalykai suplakti su politiniais; vis dėlto padėtis nušviesta gana aiškiai.

Biržų apskrities Vabalninko valsčiaus MVD viršininkas Ignatovas buvo iš stribų subūręs plėšikų gaują, kuri buvo atskleista 1946 m. liepos mėn. Tos pat apskrities Vaškų valsčiaus 7 stribai (iš jų 5 komjaunuoliai) naktimis plėšikavo. Buvo atskleista 13 jų plėšikavimo atvejų[33].

Vogė, plėšė ne tik MVD valsčių poskyrių viršininkai, turėję leitenanto laipsnius, bet ir apskričių skyrių viršininkai. Antai MVD Panevėžio apskrities skyriaus viršininkas mjr. V. Bogomolovas 1945 m. pabaigoje iš perdislokuotos kariuomenės nemokamai perėmė 15 tonų miltų, 14 tonų bulvių bei 12 tūkst. degtukų dėžučių ir visa tai pardavė spekuliacinėmis kainomis (tuo metu kainos parduotuvėse ir rinkoje skyrėsi dešimteriopai). Dalis to turto buvo iškeista į degtinę. Už gautus pinigus majoras kelis kartus važiavo į Karaliaučiaus kraštą, iš ten vežėsi daiktų ir brangenybių. Be to, šis viršininkas ne kartą iš žmonių buvo atėmęs turtą ir jį pasisavinęs[34].

Stribai plėšikaudavo įvairiai, kartais apsimesdavo ir partizanais. 1946 m. sausio 26 d. Betygalos stribai J. Rekštis ir P. Zvega

[32] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 344, I. 20.
[33] Ibid., ap. 9, b. 594, I. 42.
[34] Ibid., f. 801, ap. 801-15, b. 1, 1. 20.

Prielgausko ūkyje prisistatė kaip partizanai, šeimininką primušė ir apiplėšė. Tų metų kovo 27 d. Saldutiškio stribai Anikejevas ir Vaitkevičius, prisistatę kaip partizanai, apiplėšė Kirdeikių kaimo sodybas. 1947 m. vasario 2 d. taip pat pasielgė Kauno apskrities Seredžiaus stribai Dabašinskas, Stašinskas ir Sutkairis; atvykę į Bernoriškių kaimą, jie apsimetė esą partizanai, valstiečius Danilevičių ir Čepkauską statė prie sienos, kaltino juos ryšiais su milicija. Paskui šie turėjo pamaitinti ir pagirdyti stribus. Taip pat buvo pasielgta su Andriukaičiu ir Misevičiumi, pastarąjį stribai sumušė[35]. Kaip žinome, veikti partizanų vardu ir tą vardą keršti čekistai buvo pavedę specialiems agentams smogikams. Stribai, savo iniciatyva veikdami partizanų vardu, reikalą tik gadino, tad partizanais apsimetusius stribus gaudė ne tik partizanai, bet retsykiais ir čekistai.

Girtų orgijų metu stribai šaudydavo ir vienas į kitą. Antai Švenčionių apskrities Mielagėnų stribas Sokolovas 1946 m. kovo 30 d. nušovė kitą stribą, taip pat Sokolovą[36]. Tačiau per tas orgijas dažniausiai nukentėdavo nekalti žmonės, atsitiktinai patekę po stribų kulkomis. Daugų stribų būrio viršila I. Anochinas ir stribas A. Bokšis 1946 m. rugpjūčio 15 d. savavališkai paėmė ginklus, apginklavo ir iš stribų atleistą Ivanauską, Pocelonių kaime prisigėrė ir be tikslo šaudydami nušovė du vaikus. Tardant išaiškėjo, kad jie nuolat plėšikaudavo[37].

Stribų reikalus kuravęs J. Bartašiūno pavaduotojas P. Kapralovas 1946 m. vasario 12 d. nusiuntė raštą[38] OBB viršininkui pplk. B. Burylinui, o kovo 21 d.[39] - MVD apskričių skyrių viršininkams. Tuose raštuose jis išvardijo kelis stribų vagysčių bei plėšimų atvejus ir įsakė stribus kruopščiai tikrinti, ypač - priimamus naujus žmones, juos politiškai šviesti, nusikaltusius perduoti karo tribunolo teismui, o apie stribų nusikaltimus skubiai pranešti centrui.

Tačiau visi aukštesnės vadovybės gąsdinimai, nurodinėjimai ir pamokymai nelabai veikė stribų prigimtį, nors, reikia pripažinti, maždaug nuo 1948 m. drausmė pagerėjo. 1947 m. kovo 27 d. MVD

[35] Ibid., f. 1771, ap. 10, b. 279, 1. 12.
[36] LYA, f. 1, ap. 3, b. 112, 1. 97.
[37] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 594, 1. 72.
[38] LYA, f. 1, ap. 3, b. 98, 1. 137-139.
[39] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 343-345.

Eržvilko (Tauragės aps.) valsčiaus poskyrio apylinkės įgaliotinis Toliušis su milicininku Beinoriu ir stribais Gudaičiu, Mackaičiu bei Steponavičiumi Avietiškių kaime surengė tikras skerdynes - iššudė visą Z. Stepaičio šeimą. Jie sušaudė Stepaitį, jo 80-metį uošvį, žmoną, seserį ir 2 metų vaiką. Žudynes inscenizavo kaip partizanų puolimą, šaudė į namo ir tvarto sienas, į namą įmetė dvi granatas, o prie nušauto Stepaičio padėjo šautuvą. Prisiplėštą turtą pasidalijo[40].

1947 m. vasario 18 d. vykdydami operatyvinę užduotį j. ltn. Garaninas bei stribai Bartašiūnas ir Negreckis užėjo į vestuves Gučkampio kaime (Kauno aps.), ten pasigėrė, paskui šautuvų buožėmis užmušė Bebrauską ir pistoletu nušovė Čepkauską. Sumušė dar 9 svečius, 3 iš jų sunkiai. Išdaužė namo langus, duris, mėgino padegti namą[41]. Gali būti, jog tai buvo baltosios karštinės padarinys, bet tikėtina, kad kas nors iš vestuvininkų stribams prikišo jų niekšišką tarnybą.

Čekistų vadovybė pamažu pradėjo stribus drausminti, bausdama ir už tai, į ką anksčiau nekreipė dėmesio. Antai 1947 m. vasario 24 d. Balbieriškio (Prienų aps.) stribai A. Danulevičius, J. Blažukas ir Prienų stribas V. Banišauskas girti Prienų mieste sukėlė muštynes, keikė prokuratūros ir MGB darbuotojus. Už tai du pirmieji buvo suimti 3 paroms paprasto arešto, o V. Banišauskas - 15 parų griežto arešto, vėliau atleistas iš tarnybos[42]. Tų pat metų rugpjūčio 17 d. Birštono stribams A. ir V. Paukščiams bei V. Lichačiovui buvo leista eiti į Kernuvių kaimą tvarkyti asmeninių reikalų. Kaime jie girtuokliavo, paskui persikėlė per Nemuną į Naravų kaimą, ten vėl girtuokliavo ir susimušė su vietiniais vyrais. Muštynių metu A. Paukštis panaudojo ginklą ir lengvai į koją sužeidė Naravų gyventoją K. Šalčių. Per muštynes V. Paukštis buvo smarkiai sužeistas į galvą. Įsakyta A. Paukštį atleisti iš stribų ir jo dokumentus perduoti prokuratūrai, V. Lichačiovą suimti 10 parų neleidžiant vykdyti tarnybinių pareigų, apie V. Paukščio baudimą spręsti šiam grįžus iš ligoninės[43]. 1948 m. vasario 8 d. Birštono stribai Jakonis, M. Juozaitis, Keturakis ir Paukštis išvyko

[40] VRMA, f. 141, ap. 1, b. 83, I. 107.
[41] LVOA, f. 1771, ap. 10, b. 379, I. 13.
[42] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/23, 1. 13.
[43] Ibid., I. 29.

su užduotimi į Nemajūnus. Ten girtuokliavo ir grįždami sutiko važiuojančius Stakliškių gyventoją ir stribą Arbačiauską. M. Juozaitis susikivirčijo su vežėju ir per muštynes šūviu iš šautuvo sužeidė Arbačiauską. M. Juozaitis už tai buvo iš stribų atleistas ir atiduotas teismui, o Paukštis ir Keturakis už girtuokliavimą vykdant operatyvinę užduotį suimti 5 paroms[44]. 1948 m. vasario 12 d. Jiezno stribas A. Rimas neįvykdė jam pavestos užduoties, prisigėrė, nuėjo į kaimą ir vienoje sodyboje, grasindamas ginklu, padarė nesankcionuotą kratą. Įsakyta jį atleisti ir atiduoti teismui[45]. Prienų stribas J. Vaškonis nuolat girtuokliavo. 1948 m. kovo 22 d. jis savavališkai nuėjo į Mačiūnų kaimą, prisigėrė, kieme užmigo ir nušalo abi rankas. Įsakyta jį iš stribų atleisti[46]. MGB Prienų apskrities skyriaus viršininko mjr. M. Ševčenkos 1948 m. rugsėjo 13 d. įsakymu už nuolatinį girtuokliavimą, pareigų nevykdymą ir neatėjimą į tarnybą buvo atleisti Birštono stribų būrio skyriaus vadas J. Stankevičius ir Prienų stribas J. Bajūravičius; pastarasis dar turėjo prieš atleidimą atsėdėti 20 parų griežto arešto. Už tuos pačius nusižengimus Birštono stribas G. Svetlovas buvo suimtas 10 parų, o Jiezno stribas A. Zuzevičius - 10 parų griežto arešto[47].

Kitame Lietuvos krašte - Kretingos apskrityje stribai buvo atleidžiami ir atiduodami teismui už tuos pačius nusižengimus bei nusikaltimus. 1947 m. spalio 18 d. Salantų stribai J. Kazragys ir B. Baranauskas eidami į mišką malkų pakeliui apiplėšė valstietį B. Meškį, iš kurio atėmė 1236 rb. Už tai pirmasis stribas buvo nubaustas 10 parų arešto neleidžiant eiti tarnybinių pareigų (jis tik matė apiplėšimą ir jo nesutrukdė), o antrąjį įsakyta atleisti ir atiduoti teismui. 1947 m. spalio 29 d. Palangos stribai G. Ausas ir A. Skruibys, norėdami apiplėšti, bandė nužudyti Palangos valgyklos vedėją. Juos įsakyta atiduoti teismui[48]. 1948 m. vasario 9 d. naktį Kretingos stribai A. Leonavičius ir A. Anužis Darbėnų valsčiuje apiplėšė Galdiką - pagrobė po 10 kg lašinių ir dešrų. Įsakyta juos atleisti iš tarnybos ir atiduoti teismui[49]. 1948 m. kovo 9 d. MGB Kretingos apskrities skyriaus viršininko pplk. Nikolajaus Šu-

[44] Ibid., I. 40.
[45] Ibid., 1. 43.
[46] Ibid., 1. 60.
[47] Ibid., I. 81.
[48] Ibid., b. 1739/9, I. 34.
[49] Ibid., I. 36.

valovo ir stribų štabo viršininko ltn. Sevčiuko įsakymu už nuolatinį girtuokliavimą ir pareigų neatlikimą buvo atleisti Palangos stribų būrio vado pavaduotojas A. Pekus ir Kretingos stribas A. Smilgis (pastarasis dar ir už tai, kad saugodamas suimtuosius poste miegojo, o pirmasis - kad be reikalo šaudė mėgindamas sudaryti įspūdį, jog ginasi nuo „banditų")[50]. 1948 m. lapkričio 20 d. įsakymu iš Kretingos stribų už nuolatinį girtavimą, drausmės nesilaikymą ir muštynes buvo 3 paroms suimtas, vėliau iš tarnybos atleistas stribas P. Galdikas. Stribas L. Riumiancevas turėjo grąžinti iš valstiečio J. Jokšto atimtus daiktus (batus, sijoną, odą batams), atsėdėti 5 paras arešto ir po to buvo atleistas[51].

Už mažesnius nusižengimus stribai dažnai būdavo pažeminami pareigomis, pvz., skyrių vadai tapdavo eiliniais stribais.

Minėti Prienų ir Kretingos stribų nusikaltimai ir nusižengimai buvo gana menki. Neturėdami moralinių principų, nuolat matydami, kaip aukštesnė čekistų vadovybė kankina žmones, kaip niokojamas tremiamųjų ir suimtųjų turtas, kai kurie stribai, ypač persigėrę, visiškai nekontroliuodavo savo elgesio. 1947 m. spalio mėn. Vilniaus apskrities stribas Čerinas (kitur rašoma Černevas) Dieveniškių valsčiaus Geležių kaime, atėjęs kviesti valstiečio į MGB, prisigėrė ir susimušė su kitu stribu Pačkovskiu. Jį sužeidė, paskui nušovė 3 valstiečius ir 1 sužeidė[52]. Kėdainių stribas A. Vasiljevas, būdamas girtas, 1948 m. gegužės 7 d. naktį į kito stribo butą, kuriame buvo ir daugiau stribų, įmetė granatą, tačiau stribai spėjo išsibėgioti ir niekas nežuvo[53].

Jau minėta, jog žmogui pasiskundus dėl stribų savivalės, vadovybė - kartais aukščiausia, o dar rečiau vietinė - kad ir nenoromis, turėdavo pripažinti, jog skundas yra pagrįstas. Tačiau tokie atvejai buvo labai reti. Antai 1948 m. sausio 31 d. skundą M. Gedvilui, A. Sniečkui ir savo tiesioginiam viršininkui apie MGB Padubysio valsčiaus stribų siautėjimą nusiuntė Karpiškių durpyno direktoriaus pavaduotojas Puzinauskas. Jis rašė, jog 1947 m. lapkričio 7 d. per šokius sutramdė du girtus stribus. Vėliau jo du kartus apie 10 stribų ieškojo norėdami nušauti. Kartą šovė, nepataikė,

[50] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/9, l. 38.
[51] Ibid., l. 61.
[52] LVOA, f. 1771, ap. 52, b. 31, l. 91.
[53] Ibid., ap. 195, b. 3, l. 37.

sužeidė penkiolikmetį paauglį. Tada privertė pasirašyti, kad iššovė netyčiomis. Užėjusius stribus visada reikėjo girdyti ir maitinti. Jie 1948 m. sausio 1 d. apiplėšė Karpiškių parduotuvę, apiplėšimo metu nužudė sargą Kupčiūną. Puzinauskas rašė, kad jis buvo kreipęsis į partijos Šiaulių apskrities komitetą, tačiau atsakymo negavo. M. Gedvilui ir A. Sniečkui atsakymą 1948 m. kovo 13 d. atsiuntė laikinai ministro pareigas einantis P. Kapralovas. Jis teigė, kad parduotuvę apiplėšė ir sargą nužudė partizanai, Puzinausko niekas nenorėjo nušauti, penkiolikmetis buvo peršautas netyčiomis[54]. Taigi atrodytų, kad žmogus viską išsigalvojo. Tačiau tuo patikėti sunku.

Dažnai, ypač būdami girti, stribai puldavo prie moterų. Vien Varėnos apskrityje 1948 m. vasarą už tai buvo nuteisti du stribai (vadinasi, prievartavimą pavyko įrodyti; deja, tai ne visuomet pasisekdavo). Rudnios būrio skyriaus vadas Ignatenka birželio mėn. buvo nuteistas 3 metus kalėti už bandymą išprievartauti nepilnametę, girtuokliavimą, valstiečių šantažavimą ir kt. darbelius. Už išprievartavimą liepos mėn. 5 metams buvo nuteistas Perlojos stribas Poddubnis[55].

Gana tipišką stribų elgesį ir jo padarinius rodo jau minėtas įvykis. 1948 m. rugpjūčio 26 d. 20 stribų kratė kaimus Lazdijų valsčiuje. Žališkės kaime neva iš Gutauskų sodybos juos apšaudė partizanai, vienas iš jų buvo sužeistas. Apsupę sodybą stribai raketa išsikvietė netoli esančius 120 vidaus kariuomenės karių. Atskubėję kariai apšaudė sodybą, paskui ją padegė. Po „mūšio" išaiškėjo, kad buvo nušauta sodybos šeimininkė, o 6 jos gyventojai sužeisti. Partizanų sodyboje nerasta[56]. Stribai dažnai, vos mažiausiam pavojui kilus, kviesdavosi į pagalbą vidaus kariuomenę ir neretai tiek vieni, tiek kiti šaudydavo visai be reikalo.

1949 m. partinių biurų į LKP(b) CK atsiųstuose pranešimuose netrūksta žinių apie stribų nusikaltimus. Lazdijų apskrities Sangrūdos valsčiaus partorgas Martynovas ir vykdomojo komiteto sekretorius Goborovas 1949 m. sausio 13 d. su stribais Kulvinsku bei Šimansku išvažiavo į Vaiponiškės apylinkes ruošti malkų skai-

[54] Ibid., ap. 10, b. 247, l. 1-2.
[55] Ibid., b. 258, l. 238.
[56] LYA, f. 1, ap. 3, b. 1229, l. 2.

tyklai. Pas apylinkės pirmininką pasigėrė, užsuko pas Zovodos kaimo valstiečius Trečioką ir Aleknejavičių, mušė jų vaikus. Paskui mušė valstietį Valentą ir reikalavo, kad jis važiuotų malkų. Šis, išėjęs kinkyti arklio, į sargyboje stovintį stribą sviedė akmenį ir leidosi bėgti už kluono. Stribas šovė į orą, išgirdę šaudant pradėjo šaudyti Martynovas su Goborovu ir valstietį nušovė[57].

Partijos Raseinių apskrities komiteto biuro 1949 m. balandžio 21 d. nutarime rašoma, kad yra daug susikompromitavusių ir nekeliančių politinio pasitikėjimo stribų. Tarp Viduklės stribų yra praeityje teistų už vagystes[58]. Partijos Tauragės apskrities komiteto biuro 1949 m. rugpjūčio 29 d. nutarime rašoma, kad to mėnesio 7 d. du stribai prie valstiečio A. Pociaus sodybos nušovė partizaną. A. Pocių ir jo seserį J. Pociūtę suėmė, o kadangi šie nekalbėjo, tai MGB Žygaičių valsčiaus viršininkas vyr. ltn. Šabašnikovas įsakė stribams Ivanovui ir Pašukovui juos mušti. Mušamas A. Pocius davė išgalvotus parodymus, nuo kurių vėliau atsisakė ir buvo paleistas. Janapolės (Telšių aps.) stribai, vadovaujami skyriaus vado Dolgicho, 1949 m. rugpjūčio 13 d., būdami pasaloje, susidūrė su 3 partizanais, tie atsišaudydami atsitraukė. Stribai, sekdami iš paskos, užėjo pas valstietį J. Servą Rotkalnio kaime. Jį visi mušė, paskui nusivežė į valsčiaus poskyrį, iš kur jis mėgino pabėgti, todėl vėl buvo smarkiai sumuštas. 16 d. J. Servą buvo nuvežtas į apskrities skyrių, ten būdamas tardytojo kabinete antrame aukšte iššoko pro langą ir nuvežtas į ligoninę mirė. Valstietį mušė minėtas Dolgichas, stribai Rimkus, Rusinas ir kt., taip pat valsčiaus vykdomojo komiteto darbuotojas Gulbinas, komiteto sekretorius Vanejevas ir apskrities skyriaus darbuotojas Pivovarovas[59].

Neretai stribai nusikalsdavo todėl, kad iš baimės prarasdavo nuovoką. 1949 m. balandžio 24 d. Krinčino valsčiuje (Pasvalio aps.) buvo vykdoma operacija, kurioje dalyvavo 15 kariškių ir tiek pat stribų. Vyr. ltn. Jakunino grupė (iš viso buvo 3 grupės) pamatė du nepažįstamus asmenis, einančius į sodybą. Leitenantas įsakė stribui Atkočiūnui juos vytis su arkliu. Tas pasivijęs buvo mirtinai sužeistas. Atskubėjusi į sodybą Jakunino grupė

[57] LVOA, f. 1771, ap. 195, b. 9, l. 47.
[58] Ibid., l. 68.
[59] Ibid., l. 82.

padegė šiaudus (mat jiems pasirodė, kad šiaudai įtartinai įdubę), kartu sudegė valstiečio Šato tvartas ir jame esantys gyvuliai. Atskubėjusi kita stribų grupė patikėjo, kad name yra partizanų, jį apmėtė granatomis, viduje viską išdaužė ir išgriovė. Partizanų nebuvo.

Kaip rašoma šios knygos skyriuje „Stribų skaičius", stribų išėjimo ar išmetimo iš darbo priežastys buvo gana įvairios. Štai dėl kokių priežasčių buvo atleisti Kretingos stribai 1949 m. (neskaitomi žuvę ir išėję į kitą darbą). Daugiausia stribų - 14 - atleista už nuolatinį girtavimą ir betikslį šaudymą. Kartais prie tų kaltinimų priduriama, kad būdamas girtas neišėjo į darbą arba palaikė ryšį su „svetimais elementais". Kaip netinkami darbui atleisti du stribai, kaip politiškai nepatikimas - vienas. Atleisti padavę raportą ir norintys išeiti dėl asmeninių priežasčių trys stribai[60].

Čekistų vadai nuolat siuntinėdavo raštus su nurodymais geriau stribus auklėti, nekeliančius politinio pasitikėjimo ir moraliai sugedusius - atleisti. Tokį raštą 1950 m. gruodžio 8 d. MGB sričių valdybų viršininkams išsiuntinėjo 2N valdybos viršininkas plk. I. Počkajus. Rašte paminėti du Kauno srities stribai, kurių vienas būdamas girtas nusižudė, o kitas taip pat girtas pametė šautuvą. Dar du - Didvalis ir Kurklėnas - „moraliai sugedę, girtuokliauja, ne kartą savavališkai neatvyko į darbą, viešose vietose chuliganiškai elgiasi", tačiau iki šiol tarnauja stribais[61].

Kaip jau ne kartą minėta, stribai neretai siautėdavo kartu su operatyvininkais ar aktyvistais. Partijos Utenos apskrities biuras, 1949 m. gegužės 23 d. apsvarstęs politinę padėtį Molėtuose ir Daugailiuose, apie stribus nutarime rašė: „[...] būriuose prasta drausmė. Liaudies gynėjai ir operatyvininkai girtuokliauja, sukelia muštynes, šaudo be reikalo, elgiasi chuliganiškai ir nusikalsta"[62].

Stribų moralę ir jų drausmingumą rodo čekistų pateikti duomenys apie jų nusižengimus (reikia turėti omenyje, jog fiksuota tik dalis tų nusižengimų). 1950 m. stribai padarė tiek nusižengimų:

[60] LYA, f. 1, ap. 15. h. 1739/9.
[61] Ibid., ap. 16, b. 12, I. 73.
[62] LVOA, f. 341, ap. 341-18, b. 19, l. 5.

Sritys	Vilniaus	Kauno	Klaipėdos	Šiaulių	Iš viso
Socialistinio teisėtumo pažeidimų	14	15	13	11	53
Neįvykdyta įsakymų	39	62	58	34	193
Prarasta ginklų	5	6	6	3	20
Chuliganiškai elgtasi	34	68	30	50	182
Vagysčių	11	8	11	17	47
Be reikalo šaudyta	24	26	19	18	87
Savavališkai pasišalinta	35	53	58	52	198
Girtuokliauta	327	410	331	345	1413
Miegota poste	37	48	30	36	151
Kiti nusižengimai	38	80	39	28	185
Iš viso:	564	776	595	594	2529[63]

Apie šios čekistinės statistikos patikimumą galima spręsti iš to, kiek užfiksuota stribų vagysčių. Iš tikrųjų turėjo būti tūkstančiai, nes, žmonių liudijimu, buvo vagiama kiekvienos kratos metu. Stribai kasmet dalyvaudavo tūkstančiuose kratų, tiek tam turėdami čekistų leidimą, tiek savavališkai, nes žmonės dažniausiai nedrįsdavo ginkluotų stribų klausti, ar jie kratai turi leidimą. Šioje lentelėje, be abejonės, nurodytos tik tos vagystės, po kurių žmonės išdrįsdavo skųstis aukštesnei vadovybei ir stribai būdavo pagaunami už rankos, dar nerealizavę, dažniausiai nepragėrę, pavogtų daiktų.

Stribų nusižengimus 1951 m. rodo ši lentelė:

Sritys	Vilniaus	Kauno	Klaipėdos	Šiaulių	Iš viso
Socialistinio teisėtumo pažeidimų	22	26	7	9	64
Prarasta ginklų	5	6	3	2	16
Girtuokliauta	324	409	293	222	1248
Miegota poste	48	28	23	23	122
Savavališkai pasišalinta	56	42	78	25	201
Kiti nusižengimai	139	72	84	25	320
Iš viso:	594	583	488	306	1971

[63] LYA, f. 1, ap. 3, b. 385, I. 11.

Tarp nusižengusiųjų buvo 106 partijos nariai ir 799 komjaunuoliai[64].

Nusižengta mažiau negu 1950 m., tačiau neaišku, ar tie skaičiai mažesni todėl, kad 1951 m. nusižengimų lentelėje yra mažiau nusižengimų pozicijų, ar todėl, kad tais metais buvo mažiau stribų, ar iš tikrųjų šiek tiek buvo pagerėjusi stribų drausmė.

Pažymoje apie stribus VKP(b) CK sekretoriui Aleksandrovui MGB ministras rašė, jog per vienuolika 1951 m. mėnesių teismui atiduota 32 stribai, iš jų už „socialistinio teisėtumo" pažeidimus - 16. Atleista už girtuoklystę ir kt. amoralius poelgius per tą patį laiką 470 stribų, už ryšį su nacionalistiniu pogrindžiu suimta 7, dėl turimų kompromituojančių duomenų atleista 211 stribų[65].

Kalbant apie anksčiau pateiktą lentelę, reikia pasakyti dar štai ką. 1951 m. buvo apie 6 tūkst. stribų. Taigi kas trečias iš jų tais metais nusižengė. Vargu ar dar kur nors pasaulyje buvo karinė formuotė, kurios kariai būtų taip laužę drausmę ir darę tiek pražangų. Turint galvoje, jog tų nusižengimų, tarkime, vagysčių, užfiksuota tik menka dalis, galima teigti, kad stribų būriai buvo daugiau kriminalinės negu kovinės pakraipos dariniai.

Rašydami apie Vilniaus srities stribų nusižengimus, čekistai pabrėžė, kad ypač bloga padėtis Druskininkų, Kavarsko, Molėtų, Utenos ir Smėlių rajonuose. Kiekviename iš jų užfiksuota nuo 28 iki 50 įvairių nusižengimų (kadangi visos sovietinės sistemos žinybos stengėsi nuslėpti tikrąją padėtį, sunku pasakyti, ar iš tiesų minėtuose rajonuose taip ir buvo; galimas daiktas, šių rajonų viršininkai persistengė ir parodė apytikslę padėtį, o kituose rajonuose stribų nusikaltimai buvo maskuojami ir nuslepiami). Iš ypatingesnių nusižengimų ar nusikaltimų, padarytų 1951 m., minimi šie. Spalio 23 d. Ignalinos stribų būrio vado pavaduotojas Kirdeika savavališkai pasiėmė pistoletą TT ir sunkiai sužeidė savo šeimininką Koroliovą. Sausio 27 d. Druskininkų stribų skyriaus vadas Sergeičikas iš rajono kooperatyvo pavogė 15 m klijuotės ir 21 m kitos medžiagos. Be to, mėgino nužudyti rajono vartotojų kooperatyvų sąjungos pirmininko žmoną. Rugpjūčio mėn. Ignalinos stribai Pavlovas ir Tregubovas nužudė kolūkietį Tumanovą. Balan-

[64] Ibid., b. 403, I. 2.

[65] Ibid., ap. 10, b. 129, I. 327.

džio 19 d. Kavarsko būrio kadrų inspektorius Koršunovas girtas nušovė būrio vado pavaduotoją Čelnokovą. Liepos 15 d. Ignalinos stribas Jegorovas, saugodamas LSSR AT deputatę, nusigėrė, ėmė šaudyti ir sužeidė du žmones. MGB centras konstatavo, kad MGB Vilniaus srities valdyba slepia stribų nusikaltimus, nes centrui pranešta, jog buvo padaryta 13 nusikaltimų, už kuriuos stribai atiduoti teismui, o patikrinus rasta, jog tokių nusikaltimų buvo 22[66].

Čekistų duomenimis, 1952 m. sausio 1 d.-1953 m. kovo 15 d. stribai padarė tiek nusižengimų:

a) pažeidė socialistinį teisėtumą - 88 kartus,
b) nevykdė įsakymų - 138,
c) girtuokliavo - 1306,
d) miegojo poste - 85,
e) pametė ginklus - 30,
f) savavališkai pasitraukė iš tarnybos - 137.

Kitų nusižengimų - 186. Iš viso nusižengta 1970 kartų. Tarp nusižengusiųjų buvo 199 partijos nariai ir 918 komjaunuolių[67], taigi per 56 proc. visų nusižengimų padarė itin idėjiškai angažuoti stribai. Kadangi 1953 m. stribų partiškumas (įskaitant komjaunuolius) sudarė 55 proc., galima daryti išvadą, jog partiniai ir komjaunuoliai nebuvo joks pavyzdys kitiems. Turint omenyje, kad partijos narių „nuodėmes" čekistai dažniau maskuodavo, jų vaizdas visai nekoks.

Šiuos ir panašius stribų nusižengimus Lietuvos žmonių, ypač partizanų, atžvilgiu reikėtų vertinti dvejopai. Be abejo, girtavimas silpnino stribų kovingumą. Kaip rašoma MGB Prienų rajono skyriaus viršininko įsakyme, 1952 m. gegužės 30 d. Birštono stribai Kirkliauskas, Martynovas, Pyragas, Sivoronovas ir Žitkus iš operatyvinio žygio parsinešė du litrus naminės degtinės, išgėrė, paskui dar parsinešė, todėl „[...] girtuokliavimo dalyviai nusigėrė iki sąmonės netekimo ir negalėjo išeiti ieškoti gaujos, kuri buvo užpuolusi sovietinį partinį aktyvą"[68]. Kita vertus, būdami girti stribai mūsų žmonėms padarydavo daugiausia bėdų. Su girtuokliavimu susiję ir daugelis kitų nusižengimų: būdami girti stribai

[66] LYA. f. 1, ap. 16, b. 24, I. 39.
[67] Ibid., ap. 3. b. 429, I. 42.
[68] Ibid., ap. 15, b. 1739/24, 1. 105.

pamesdavo ginklus, miegodavo poste ir pan. Vienas kitas iš tų nusižengimų, pvz., įsakymų nevykdymas, gali būti ir etinio pobūdžio, kai dar nevisiškai praradę žmoniškumą kai kurie stribai atsisakydavo vykdyti čekistų įsakymus, pvz., mušti sulaikytuosius. Vienas iš labiausiai paplitusių stribų (kaip ir operatyvininkų) nusižengimų apskritai nebūdavo fiksuojamas. Apie jį viename iš MGB Prienų rajono skyriaus viršininko įsakymų rašoma taip: „[...] išėję ilgesniam laikui į operaciją prieš banditus, iš namų maisto nepasiima, o vartoja valstiečių produktus, liepia paruošti pietus, bet už juos nesumoka pinigų"[69]. Valstiečiai nedrįsdavo stribams atsakyti ir net džiaugdavosi, kad šie pavalgę nieko neišdaužė, nenusivedė ar - dar blogiau - neperšovė, nenušovė.

Štai dar keletas „reikšmingesnių" stribų „žygių", kurių aprašymai išliko čekistų ir partijos veikėjų bylose. Iki pat savo gyvavimo pabaigos stribai darė kriminalinius nusižengimus. Vienoje iš pažymų rašoma, kad Žiežmarių vyr. operatyvininkas ltn. F. Juodviršis gavo užduotį išsiaiškinti, kur ir kaip dingo apylinkės pirmininkas Grigonis. 1950 m. lapkričio 17 d. jis su 3 stribais nuėjo į Janušonių kaimą pas Vaičiulionį, kuris buvo įtariamas prisidėjęs prie dingimo. Išsivedė jį į mišką, su iškeltomis rankomis parklupdė ant kelių, kojų smūgiais pargriovė ir mušė lazdomis bei rankomis. Grasino sušaudyti, rovė plaukus, sulaužė du šonkaulius[70]. MGB Ignalinos operatyvinis įgaliotinis j. ltn. V. Rubinskas, 1951 m. sausio 9 d. vadovaudamas operatyvinei grupei, su stribais girtuokliavo. Pasigėrę stribai sumušė buvusį kolūkio pirmininką Pundį. Stengdamasis apsisaugoti nuo smurto, Pundys iššoko pro langą ir užsidarė gretimame name. Leitenantas įsakė apžiūrėti tą namą, o girti stribai pradėjo į jį šaudyti. Buvo sužeisti viduje esantys stribai Solovjovas ir Radkievičius, pastarasis nuo žaizdų mirė. Atsitiktinė kulka sužeidė ir V. Rubinską. Valstybinis justicijos patarėjas G. Bacharovas A. Sniečkui pranešė, jog 1951 m. rugsėjo 24 d. naktį girtas Veisiejų stribas Rudkauskas Miciūnų kaime nušovė draudimo agentą J. Lukošauską, stribą V. Vasiliauską ir namo šeimininkę Bačinytę[71].

[69] Ibid., I. 113.
[70] LVOA, f. 1771, ap. 108, b. 23, l. 23.
[71] Ibid., b. 4, I. 132.

1951 m. lapkričio 11 d. Daugų stribas Kalininas girtas nušovė kolūkio pirmininką A. Baravyką, kurį saugoti buvo nusiųstas. Kalininas ir dar du stribai gėrė keliose vietose, paskui gėrė Gaidukonių (?) mokykloje, kurioje vyko šokiai. Išėjęs į lauką, šaudė iš automato, todėl šokių metu kilo konfliktas ir Kalininas buvo peiliu sužeistas. Ketino šaudyti į konflikto dalyvius, bet automatą iš jo atėmė kiti stribai. Kai visi išsiskirstė, automatą jam grąžino A. Baravykas. Automatas buvo užvestas ir perduodant iššovė[72].

Šakių operatyvinis įgaliotinis ltn. D. Lašinas su grupe stribų 1951 m. liepos 20 d. ieškojo partizanų. A. Šopienės ūkyje kratos metu stribai aptiko 7 litrus degtinės ir ją išgėrė. Šeimininkės podukros lovoje atsitiktinai radę partizanų atsišaukimą, pradėjo moteris tardyti. Tardė leitenantas ir stribai J. Mickevičius bei J. Petkus. Tardydami mušė diržu, kumščiais, paskui lenta per nugarą. Neištraukęs prisipažinimų, Lašinas išėjo į Lukšius, o stribai liko saugoti A. Šopienę. Šie toliau ją mušė, kol pavargę užmigo. Tada Šopienė mėgino pabėgti, bet buvo pagauta ir vėl mušama. Stribai inscenizavo sušaudymą, šaudydami virš galvų[73].

Pasvalio stribai po operacijos 1951 m. gruodžio 25 d. girtuokliavo Daukšių kaime. Persigėręs Maskoliūnas iš automato dviem serijomis nukovė du savo sugėrovus stribus[74]. 1952 m. balandžio 13 d. Šiaulių stribas J. Galinauskas per Velykas prisigėręs šaudė P. Gailiūno sodyboje. Kai P. Gailiūnas išėjęs paprašė liautis šaudyti, stribas jį nušovė[75].

Čekistų vadai įsitikino, kad dažnai sužeidžiama ar net nušaunama pistoletais, su kuriais stribai itin mėgo eiti į šokius. Kilus incidentui (kaimo jaunimas stribus niekino, jų nemėgo, todėl mūštynės kildavo menkiausiu pretekstu), stribai tuoj griebdavosi pistoletų. MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas pplk. M. Jakovlevas 1952 m. liepos 5 d. pasirašė 7 paragrafų direktyvą, kurioje nurodė, kad įvairių tipų pistoletus turi teisę nešiotis tik štabų viršininkų pavaduotojai, būrių vadai ir pirmieji kulkosvaidininkai, o kiti stribai turi turėti ilgavamzdžius ginklus. Direktyvoje nurodoma, kad tiek vieni, tiek kiti ginklus gali nešiotis tik operatyvi-

[72] LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, 1. 286.
[73] Ibid., b. 511, I. 115-116.
[74] LVOA, f. 1771, ap. 133, b. 50, 1. 234.
[75] LYA, f. 1. ap. 16, b. 937, I. 26.

nių užduočių metu[76]. Tačiau tai, matyt, nelabai padėjo. Viršininkų nurodymų tikriausiai nebūdavo laikomasi, be to, daug nusikaltimų stribai padarydavo operatyvinių išvykų metu.

1953 m. sausio 25 d. Priekulės stribas Kličas, girtas susiginčijęs šokiuose, išsitraukė granatą RGD-42 ir ją susprogdino. 2 žmonės žuvo, 3 buvo sunkiai sužeisti, 7 - lengvai. 1952 m. rugsėjo 23 d. Daugų stribas Pliauga, būdamas šokiuose Meškučių kaime, girtas šaudė ir nušovė apylinkės pirmininką Kalinauską. 1952 m. lapkričio 17 d. Varėnos rajono stribas Miškinis, savavališkai nuėjęs į Kaniavos kaimą, pasigėrė, be reikalo šaudė, mušė žmones ir padegė Pankurienės namą[77].

Girti stribai, nelabai suvokdami, ką daro, padarydavo visai beprasmių nusikaltimų. 1953 m. liepos 18 d. į Kupiškio rajono Skapiškio MTS šienapjūtėn atvyko 3 stribai. Parduotuvėje jie išgėrė beveik du litrus degtinės. Stribas Paulauskas, išėjęs į gatvę, pradėjo šaudyti iš karabino. MTS darbuotojai ginklą iš jo atėmė. Tada kitas stribas - Masiulionis, išbėgęs į gatvę, pradėjo šaudyti į MTS kontorą ir nušovė ten buvusį buhalterį V. Ragauską. Įvirtęs į griovį chaotiškai pusantros valandos šaudė į MTS ir jo akiratyje pasirodžiusius žmones[78].

Ir su neišgėrusiais stribais, ypač sutemus, susitikti buvo pavojinga, nes jie kiekvieną žmogų buvo linkę laikyti partizanu. 1952 m. lapkričio 27 d. MGB Simno rajono skyrius įsakė stribų vadui Stramskiui surinkti stribų grupę, kuri lapkričio 29 d. turėjo užpulti Aido partizanų būrį. 6 stribai į Daugirdų kaimą išėjo lapkričio 30 d. sutemus. Eidami susitiko 4 išgėrusius medžiotojus, iš kurių vieną - A. Savicką - palaikę partizanu nušovė[79].

Vienas iš paskutinių girtų stribų siautėjimų, pasibaigusių mirtimi, įvyko 1954 m. vasario 23 d., kai Vajasiškio (Zarasų r.) stribas A. Černiajevas nušovė sugėrovo stribo Samochvalovo tėvą ir pats persišovė šoną[80].

Pradėję gerti stribai dažnai ūžaudavo keletą dienų. Antai 1953 m. balandžio 4 d. iš Šilavoto (Prienų r.) ieškoti Speigo būrio

[76] Ibid., b. 24, I. 111.
[77] Ibid., b. 29, 1. 7.
[78] LVOA, f. 1771, ap. 133, b. 50, 1. 1.
[79] LYA. f. 1, ap. 16. b. 399, 1. 1.
[80] Ibid., ap. 3, b. 457. 1. 54.

buvo pasiųsti stribai, vadovaujami būrio vado Vitkūno. Pakeliui jie prisigėrė ir grįžo šaudydami. Balandžio 5 d. išėjo su ta pačia užduotimi, bet Plutiškėse vėl pasigėrė ir vėl šaudė. Kitą dieną toliau girtavo. Už tai stribai Antra, Knišys, Masčianskas, Pliauskas, Supranavičius ir Vitkūnas buvo suimti ir gavo po 20 parų arešto[81].

Žuvę stribai

Kaip žinome, visa čekistinė statistika yra gerokai supainiota. Čekistai skaičiais dažniausiai manipuliuodavo rašydami apie savus nuostolius. To manipuliavimo nemažai teko aptikti mėginant nustatyti, kiek kovose su partizanais žuvo rusų karių. O juk kariuomenė, palyginti su stribais, buvo kur kas tvarkingesnė, turėjo nusistovėjusią apskaitos struktūrą. Visuomet būdavo mažinami savi nuostoliai (už per didelius, čekistų nuomone, nuostolius peikdavo, net bausdavo; prisiminkime: kai 1946 m. liepos 9 d. Pumpėnų valsčiuje žuvo 15 aktyvistų ir stribų, o visi jų ginklai pateko į partizanų rankas, į įvykio vietą išvyko du SSRS MVD ministro pavaduotojai; jų apsilankymas vietiniams čekistams, reikia manyti, nebuvo malonus). Kalbant apie stribus, jiems tikrai nesukeldavo noro viską teisingai skaičiuoti tokios direktyvos kaip ta, kurią 1946 m. birželio 27 d. pasirašė J. Bartašiūnas. Jis nurodė bausti, net atiduoti teismui tuos MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkus, dėl kurių kaltės žuvo stribai, jei tai įvyko „dėl karinių operacijų taisyklių" nesilaikymo[1]. O kas mūšyje, ypač pasaloje, gali tiksliai pasakyti, ar buvo laikomasi visų kovos taisyklių? Antra statistikos netikslumo priežastis - aplaidus statistinius duomenis sudarančių asmenų darbas. Dažnai čekistiniai duomenys, net parengti beveik tuo pat metu, gerokai vieni nuo kitų skirdavosi, kartais iki 40-50 proc. Įdomu, jog ir patys čekistų vadai suprato, kad jiems pateiktais duomenimis negalima visiškai pasitikėti. Ant 1945 m. liepos 13 d. paaiškinamojo rašto M. Suslovui apie LSSR NKVD kovą su partizanais, kurį pasirašė liaudies komisaro pavaduotojas Georgijus Sokolovskis, yra tokia I. Tkačenkos rezoliucija:

[81] LYA, f. 1, ap. 16, b. 399, I. 218.

[1] Ibid., ap. 3, b. 97, 1. 160.

„Drg. Sokolovui, drg. Gusevui. Kadangi skiriasi skaičiai rašte, nusiųstame draugui Berijai, šio paaiškinamojo rašto aš drg. Suslovui neperdaviau. 45 06 13. Tkačenka"[2].

Daugiausia duomenų (bet ne tiksliausių) yra apie 1945-1946 m. žuvusius stribus. Apibendrinančių duomenų, apimančių visą kovos laikotarpį, išliko nedaug. KGB pirmininkas plk. J. Petkevičius 1967 m. liepos 21 d. rašte Maskvos viršininkams (jame prašė lengvatų stribams, juos prilyginant Antrojo pasaulinio karo dalyviams) teigė, jog Lietuvoje pokario kovose žuvo per du tūkstančius stribų[3]. Kaip matysime, toks žuvusiųjų skaičius yra arčiausiai tiesos. Tuo tarpu beveik devynerių kovos metų stribų nuostolių suvestinėje, kurią 1953 m. balandžio 25 d. pasirašė MVD 1-osios valdybos viršininkas pplk. T. Župikovas, pateikiami tokie skaičiai:

Metai	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953 I ketv.	Iš viso
Operacijų metu:											
žuvo	5	420	93	54	46	29	23	23	15	1	709
sužeista	3	147	79	23	49	-	13	5	12	-	331
dingo	2	112	3	1							118
Partizanams puolant:											
žuvo	-	128	104	51	59	17	16	13	4	-	392
sužeista	-	25	36	14	25	7	5	1	-	-	113
dingo	-	24	10	-	3	-	-	-	-	-	37
Iš viso:											
žuvo	5	548	197	105	105	46	39	36	19	1	1101
sužeista	3	172	115	37	74	7	18	6	12	-	444
dingo	2	136	13	1	3	-	-	-	-	-	155
Neatsargiai elgiantis su ginklu:											
žuvo	-	33	15	9	18	-	-	7	-	-	-
sužeista	-	31	43	14	30	-	-	7	-	-	-

Po sužeidimų į rikiuotę negrįžo 252 žmonės[4].

Taigi pagal šią lentelę iš viso žuvo 1101 stribas (neskaitant tų, kurie patys nusižudė neatsargiai elgdamiesi su ginklais; tokių galėjo būti apie 150-200) ir 155 dingo, t. y. pateko į partizanų nelais-

[2] Ibid., b. 39. I. 175.

[3] Ibid., ap. 15, b. 1739/3, 1. 27.

[4] Ibid., ap. 3, b. 429, 1. 89.

vę ir ištardžius buvo nubausti mirties bausme. Su šiais skaičiais būtų sunku susigaudyti, jei nebūtų kelių juodraštinių suvestinių, kuriose pateikiami duomenys apie žuvusius stribus, ir jei apskritis vizitavę LKP(b) CK darbuotojai nebūtų savo ataskaitose pranešę, kiek lankytoje apskrityje žuvo stribų. Tai - svarbiausi dokumentai, kuriais remiantis galima įrodyti, jog ypač 1944-1946 m. buvo mažinamas žuvusių stribų skaičius, ir mėginti nustatyti tikrąjį žuvusiųjų skaičių. Kitais duomenimis, pvz., už žuvusius stribus gautomis pensijomis, remtis negalima. Mat dalis žuvusiųjų šeimų gaudavo vienkartines pašalpas, o dalis šeimų, kuriose buvo nedarbingų asmenų, gaudavo personalines pensijas. Už dalį žuvusių jaunesnio amžiaus stribų niekas nieko negaudavo.

Pasvarstymams galimybę suteikia juodraštinė lentelė (žr. 463 p.), sudaryta, matyt, OBB 3-iojo poskyrio viršininko pavaduotojo vyr. ltn. I. Grigoričevo, kurioje pateikti duomenys apie 1945 m. sausio 1 d.-rugpjūčio 1 d. žuvusius stribus (lentelė buvo sudaroma norint tiek gyviems stribams, tiek žuvusiųjų šeimoms išmokėti po 100 rb pažymint sovietų valdžios įvedimo Lietuvoje penktąsias metines; apskritys yra pateikiamos ta seka, kaip jas surašė čekistas; nežinia kodėl nėra duomenų apie Ukmergės apskrityje žuvusius stribus, nors pinigų skyrimo lentelėje nurodoma, jog toje apskrityje per tą laiką žuvo 43 stribai, o 15 jų buvo dingę be žinios).

Taigi pažvelkime atidžiau. Pagal T. Župikovo lentelę per visus 1945 m. operacijų metu žuvo 420 stribų, o pagal I. Grigoričevo lentelę tik per 7 mėnesius - 403 (čia ir toliau pridėta Ukmergės apskrityje operacijų metu žuvę 23 stribai ir partizanams puolant - 20 stribų). Partizanams puolant žuvusių stribų skaičiai dar įdomesni - žuvo atitinkamai 128 ir 185 stribai. Dingo atitinkamai 136 ir 107 stribai. Žinome, kad 1945 m. antroje pusėje kovų intensyvumas nebuvo menkesnis, o gal net didesnis negu metų pradžioje, nes spalio mėnesį buvo išformuoti Lietuvoje buvę devyni pasienio pulkai ir stribai kai kuriuose valsčiuose kartu su operatyvininkais ir milicininkais liko vos ne vienintelė ginkluota okupantų jėga. Todėl visai pagrįstai galima manyti, kad ir per likusius penkis 1945 m. mėnesius (rugpjūtį-gruodį) stribų žuvo maždaug tiek pat kiek ir sausio-liepos mėn. Vadinasi, per penkis likusius 1945 m. mėnesius operacijų metu žuvo maždaug

Apskritis	Operacijų metu			Partizanams puolant			**Neatsargiai elgiantis su ginklais**		Iš viso		
	Žuvo	Sužeista	Dingo	Žuvo	Sužeista	Dingo	Žuvo	Sužeista	Žuvo	Sužeista	Dingo
Šakių	15	10	10	-	-	-	-	4	15	14	10
Klaipėdos											-
Biržų	46	3	-	16	-	3	5	-	67	3	3
Pagėgių	2	-							2	-	-
Marijampolės	29	3	4	16	4	7	-	-	45	7	11
Panevėžio	18	8	3	17	7	2	2	-	37	5	5
Tauragės	4	3	7	2	1	-	-	-	6	4	7
Vilniaus	8	2	-	13	2	21	1	-	22	4	21
Telšių	1	5	-	8	1	-	-	-	9	6	-
Švenčionių	24						1	1	25	1	-
Šiaulių	15	6	4	21	2	2	-	1	36	9	6
Vilkaviškio	1	-	-	6	-	-	9	14	16	14	-
Mažeikių	1	5	-						1	5	-
Zarasų	16	2	-	2	1	-	4	1	22	4	-
Kretingos	3	-	-	2	1	-	-	-	5	1	-
Kauno	9	4	-	14	5	-	-	-	23	9	-
Raseinių	_	2	_	27	3	3	1	2	28	7	3
Kėdainių	8	3	4	-	-	-	-	2	8	5	4
Trakų	30	8	-	2	-	3	2	-	34	8	3
Rokiškio	13	14	2	9	-	22	1	2	23	16	24
Lazdijų	24	1	-	1	-	-	-	-	25	1	-
Alytaus	82	5	1	18	-	4	2	1	102	6	5
Joniškio	4	1	4	7	2	1	1	-	12	3	5
Utenos	27	3	_	4	2	-	-	-	31	5	-
Iš viso:	380	88	39	185	31	68	29	28	594	137	107[5]

285 stribai (5 mėn. x 57 stribai), partizanams puolant - apie 145 (5 x 29 stribai), o dingo be žinios - apie 75 stribus (5 mėn. x 15 stribų). Tada gautume, jog 1945 m. žuvo apie 1260 stribų (403 + 250 + 107 + 285 + 145 + 75). Tiek stribų 1945 m. tikrai galėjo žūti, gal net ir daugiau. Be to, neatsargiai elgdamiesi su ginklais dar žuvo apie 50 stribų.

[5] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, I. 128.

Žuvusių stribų skaičius sumažintas ne tik T. Župikovo lentelėje. Palyginę I. Grigoričevo sudarytą žuvusių stribų lentelę su jo paties sudaryta lentele, pagal kurią buvo išmokami minėti 100 rb (žr. skyrių „Materialinis aprūpinimas"), matysime, kad pastarojoje žuvusių stribų skaičius yra sumažintas. Pirmoje lentelėje nurodyta, jog per septynis mėnesius Biržų aps. žuvo 67 stribai, o vėlesnėje - 55, Marijampolės aps. atitinkamai 45 ir 41, Šiaulių aps. atitinkamai 36 ir 25 ir t. t. Palyginę vien šiuos du dokumentus galime daryti išvadą, jog žuvusių stribų skaičius buvo mažinamas sąmoningai, o ne dėl statistinių duomenų trūkumo ar jų painiavos, nors ir to buvo pakankamai.

Yra nemažai duomenų, patvirtinančių T. Župikovo lentelės tendencingumą. Jau minėtoje partizanų nužudytų žmonių kartotekoje nurodoma, kad 1944 m. žuvo 20 stribų (T. Župikovo lentelėje - tik 7). Kadangi kartotekoje surašyta tik pusė pavardžių, galima daryti išvadą, kad 1944 m. žuvo ne mažiau kaip 40 stribų. Pagal kartoteką 1946 m. iki M raidės žuvo 151 stribas, tad iš viso jų turėjo žūti apie 300 (T. Župikovo lentelėje - 197). 1947 m. pagal kartoteką (analogiškai skaičiuojant) galėjo žūti apie 140, o T. Župikovo lentelėje - 105 stribai. 1948 m. atitinkamai 130 ir 105, 1949 m. atitinkamai 80 ir 46, 1950 m. atitinkamai 50 ir 39. Tik 1951 m. duomenys sutampa, o 1945 m. žuvusių stribų skaičius T. Župikovo lentelėje didesnis, negu užrašyta bylose (be abejo, taip yra todėl, kad visų tų metų audringų įvykių čekistai nespėjo registruoti; be to, kaip minėta, ne visos bylos yra išlikusios). Taigi vien ta kartoteka remiantis galima teigti, kad čekistai žuvusių stribų skaičių gerokai mažino.

Ypač stengtasi stribų nuostolius mažinti tose apskrityse, kuriose dėl kovų intensyvumo žūdavo itin daug stribų. Bene daugiausia buvo manipuliuojama Alytaus aps. žuvusių stribų skaičiumi (tai matėme I. Grigoričevo sudarytose lentelėse). Kiti pareigūnai darė tą patį. NKVD apskrities skyriaus į LKP(b) CK atsiųstoje pažymoje apie raudonųjų nuostolius 1945 m. sausio 1 d.-liepos 19 d. operacijose prieš partizanus ir partizanams puolant pateikti tokie skaičiai: žuvo 9 NKVD-NKGB darbuotojai, 1 kariuomenės karininkas, 24 eiliniai ir seržantai, 45 stribai, 60 sovietinių partinių aktyvistų ir 76 „kiti pilie-

[6] LVOA, f. 1308, ap. 1, b. 2, l. 15.

čiai"[6]. Tuo tarpu 1946 m. balandžio 18 d. MVD Alytaus apskrities skyriaus viršininkas pplk. V. Lisovskis pažymoje rašė, kad 1944 m. gruodžio 1 d.-1946 m. balandžio 15 d. žuvo 17 MVD darbuotojų, 2 MVD kariuomenės karininkai, 38 eiliniai ir seržantai, 133 stribai, 82 sovietiniai partiniai aktyvistai ir 245 „kiti"[7]. Pažymėtina, jog iš pradžių buvo užrašyta, kad žuvo 70 stribų, bet tas skaičius ištaisytas į 133. Iš tikrųjų per tą laikotarpį stribų galėjo žūti dar daugiau.

Net profesionalūs kariai žūdavo ir žūsta neatsargiai elgdamiesi su ginklais. Dauguma stribų buvo labai menkai apmokyti karybos, o būdami nedrausmingi ir netvarkingi galimybę žūti dėl neatsargaus elgesio dar labiau padidindavo. Reikia stebėtis, kad 1945 m. jų žuvo palyginti mažai - tik apie 50. Beje, ir šis skaičius gali būti gerokai sumažintas, nes už žuvusius neatsargiai elgiantis su ginklu stribus vadų tikrai neglostydavo. Kad skaičius gali būti sumažintas, apie tai verčia galvoti ir kai kurie faktai. Antai vien Degučiuose (Zarasų aps.) 1945 m. birželio 21 d. neatsargiai elgdamiesi su granata susisprogdino 5 stribai[8].

P. Kapralovo 1946 m. gegužės mėn. pasirašytoje pažymoje (joje nurodoma, kiek kurioje apskrityje žuvo stribų iki tų metų gegužės 1 d.) teigiama, kad per operacijas Lietuvoje 1945 m. žuvo 420 stribų, o partizanams puolant - 128. Nusivesta atitinkamai 112 ir 24 stribai[9]. Taigi P. Kapralovo pažymoje pateikti duomenys visiškai sutampa su T. Župikovo duomenimis, todėl galima teigti, jog pastarasis juos nusirašė iš šios pažymos. Dar kitoje P. Kapralovo 1946 m. birželio mėn. pasirašytoje pažymoje pakartoti tie patys skaičiai.

Vienoje J. Bartašiūno pasirašytoje ataskaitoje nurodoma, kad 1945 m. pirmą ketvirtį žuvo 154 stribai, sužeista 30 ir nusivesta 20 stribų[10]. Tiek jų nukentėjo operacijų metu. Ataskaitoje A. Leontjevui į Maskvą J. Bartašiūnas rašė, jog tų metų pirmą ketvirtį čekistų rengtų operacijų metu žuvo ir buvo nusivesti 289 stribai[11]. Taigi už tą patį laikotarpį tas pats asmuo pateikia beveik du kartus besiskiriančius skaičius. Beje, 289 padauginę iš 4 (tiek yra

[7] Ibid., ap. 2, b. 4, l. 7.
[8] LVOA, f. 1771, ap. 8, b. 177, l. 152.
[9] LYA, f. 1, ap. 3, b. 103, l. 104.
[10] Ibid., b. 49, l. 66.
[11] Ibid., b. 47, l. 55.

ketvirčių), gautume, kad vien per operacijas žuvo ir buvo nusivesta per 1 tūkst. stribų. Tarkime, kad tais metais partizanams puolant žuvo tris kartus mažiau stribų negu per čekistų rengtas operacijas; vadinasi, partizanams puolant galėjo žūti apie 300 stribų, o iš viso tais metais - apie 1300.

1945 m. ataskaitose J. Bartašiūnui I. Eismontas pateikė tokius duomenis apie operacijose žuvusius ir dingusius stribus. Sausio mėn. žuvo 53 stribai, dingo 8[12], kovo mėn. atitinkamai 86 ir 13[13], balandžio mėn. atitinkamai 68 ir 46[14], birželio mėn. atitinkamai 65 ir 39[15]. Sudėję keturių mėnesių duomenis ir padaliję iš 4 gautume, kad vidutiniškai per mėnesį žūdavo 68 stribai, o 26,5 stribo dingdavo be žinios. Padauginę iš 12 mėnesių gautume, kad 1945 m. puldami partizanus galėjo žūti per 800 stribų, per 300 jų dingo be žinios. Pridėję dar tuos, kurie žuvo partizanų puolimų metu, gautume, jog tais metais puldami ir gindamiesi žuvo apie 1400 stribų. Taigi beveik tvirtai galime teigti, kad 1945 m. žuvo ne apie 700, o beveik dvigubai daugiau stribų.

LKP(b) CK čekistų siųstose pažymose taip pat nemažai painiavos. Be abejo, bijodami partinių organų kritikos, čekistai beveik visada mažindavo žuvusių stribų skaičių. Antai vienoje pažymoje rašoma, kad partizanus puldami 1945 m. žuvo 420 stribų[16], o toliau rašoma, kad jų žuvo tik 256 (212 - 1945 m. sausio mėn.-rugpjūčio 15 d. ir 44 - 1945 m. rugpjūčio 15 d.-1946 m. sausio 1 d.)[17]. Toliau tose pat pažymose rašoma, kad 1946 m. partizanams puolant žuvo 165 stribai, 18 jų buvo nusivesta[18]. Tokie pat duomenys pateikti ir UBB 1-ojo skyriaus viršininko S. Figurino pažymoje[19]. Kaip žinome, T. Župikovo lentelėje nurodoma, kad tais metais partizanams puolant žuvo 104 stribai, o nusivesta 10 stribų.

Visiška skaičių painiava vyrauja tose pažymose, kuriose nurodoma, kiek stribų žuvo tam tikrą mėnesį. Antai rašoma, jog gegužės mėn. partizanus puldami žuvo 2 arba 6 stribai[20], o rugpjūčio ir rugsėjo mėn. pateikiami net trys skirtingi skaičiai: rugpjūtį -

[12] LYA, f. 1, ap. 3, b. 47, 1. 14.
[13] Ibid., 1. 40.
[14] Ibid., I. 42.
[15] Ibid., I. 46.
[16] Ibid., b. 109, I. 20.
[17] Ibid., 1. 27. .
[18] Ibid., I. 165-166.
[19] *Lietuvos partizanų kovos...*, p. 235.
[20] LYA, f. 1, ap. 3, b. 109, 1. 61, 115.

9 arba 2, arba 9, rugsėjį - 4 arba 9, arba 3[21]. Sudėję šitaip pateiktus duomenis apie visus per 12 mėnesių žuvusius stribus, pagal minimalų variantą gautume, kad 1946 m. partizanams puolant jų žuvo 77, o pagal maksimalų - 88. Tuo tarpu T. Župikovo lentelėje nurodoma, jog tais metais partizanus puldami žuvo 93 stribai.

Dar įdomesnė stribų, žuvusių partizanams puolant, statistika. Sudėję duomenis, kiek stribų žuvo birželio-gruodžio mėn., gauname, jog per septynis mėnesius žuvo 96 stribai[22] (penkių pirmųjų mėnesių duomenų nepavyko rasti). Vadinasi, tais metais kas mėnesį vidutiniškai žūdavo po 13,7 stribo. Šį skaičių padauginę iš 5 gautume, kad per pirmuosius penkis mėnesius galėjo žūti apie 68 stribai. Pridėję 96 gautume, kad 1946 m. partizanams puolant galėjo žūti apie 164 stribai. Tuo tarpu T. Župikovo lentelėje nurodoma, kad jų žuvo 104, arba 37 proc. mažiau. Prisiminkime, kad ir minėtoje S. Figurino pažymoje rašoma, jog 1946 m. partizanams puolant žuvo 165 stribai, 18 jų buvo nusivesta.

Tai, kad ypač 1944-1945 m. žuvusių stribų statistika gali būti netiksli, minėjo ir kai kurie čekistai. Antai 1953 m. liepos 11 d. MVD 4-osios valdybos viršininkas P. Raslanas, atsakydamas į Vilijampolės rajono skyriaus viršininko paklausimą dėl patvirtinimo, ar P. Leonas dirbo stribu ir žuvo, atsakė, jog negali to padaryti, „[...] kadangi jokių archyvinių dokumentų apie 1944-1945 m. liaudies gynėjus Lietuvos SSR MVD archyvuose neišliko". Jis siūlė stribo mirtį nustatyti 3 liudytojų parodymais[23].

Lietuvos ypatingojo archyvo šeštame apraše yra net šešios bylos, kuriose surinkti žmonių pareiškimai, rašyti šeštajame-aštuntajame dešimtmečiais norint gauti įvairių privilegijų, taip pat trijų liudytojų parodymai ir čekistų išvados apie tai, kad toks tai žmogus žuvo nuo partizanų rankų. Tarp jų yra ir dešimtys liudijimų dėl stribų žuvimo. Ypač daug liudijimų yra apie stribus, žuvusius 1945-1946 m. Vėliausiai (1947 m.) žuvęs stribas, kurio žuvimas nustatytas pasitelkus liudytojus, buvo tytuvėniškis P. Pocevičius[24]. Apskritai tose bylose pagal liudytojų parodymus nustatant, kad žmogus žuvo nuo partizanų rankų, net ir nelabai įsigilinus galima

[21] Ibid., I. 1 15, 128, 133.
[22] Ibid., I. 130, 134, 165.
[23] Ibid., b. 432, I. 265.
[24] Ibid., ap. 6, b. 649. I. 16.

rasti daug klastočių. Dešimčia atvejų, reikia manyti, specialiai parengti liudytojai teigia, jog žmogų sušaudė rusų kareiviai ar stribai, arba šiaip banditai, o išvadose čekistai dažniausiai - su retomis išimtimis - rašydavo rezoliucijas: „Žuvo nuo banditų rankų"[25].

Daug ką galima būtų išsiaiškinti, jei būtų išlikę pirminiai šaltiniai - apskričių ataskaitos ir iš jų sudaromos juodraštinės suvestinės. Deja, pirmųjų visiškai nepavyko aptikti, o kitų liko tik keletas (vieną, matyt, I. Grigoričevo sudarytą, jau aptarėme). Dar vienoje juodraštinėje suvestinėje, matyt, sudarytoje to paties I. Grigoričevo, rašoma, kiek stribų žuvo 1945 m. sausio-balandžio mėn., t. y. per keturis pirmuosius tų metų mėnesius[26]. Suvestinė yra ranka taisyta (ties kai kuriomis apskritimis pataisymai labai žymūs); matyt, taisyta gavus naujų papildomų duomenų arba dėl kitų nežinomų priežasčių. Šioje stribų nuostolių suvestinėje nurodyta, kiek stribų žuvo tik 17 apskričių (tuo metu buvo 26 apskritys), būtent: Alytaus - 39, Biržų - 48, Vilniaus - 15, Vilkaviškio - 3, Zarasų - 3, Kauno - 8, Kėdainių - 9, Marijampolės - 25, Panevėžio - 18, Rokiškio - 15, Lazdijų - 24, Trakų - 11, Utenos - 21, Ukmergės - 27, Švenčionių -16, Šiaulių - 4 ir Šakių - 6. Palyginę šią suvestinę su stribų, žuvusių per visus metus, skaičiumi (lentelė bus pateikta vėliau), matome štai ką: Biržų aps. per 4 mėnesius žuvo daugiau stribų negu per metus (atitinkamai 48 ir 45), Vilniaus aps. per 4 mėnesius žuvo 15, per likusius 8 - tik 6, Vilkaviškio aps. per 4 mėnesius - 3, o per likusius 8-2, Marijampolės aps. atitinkamai 25 ir 1, Švenčionių aps. - 16 ir 4. Kitų apskričių duomenys įtikimesni. Be to, lieka neaišku, ar šioje suvestinėje pateikti duomenys apie visus žuvusius stribus, ar tik apie tuos, kurie žuvo operacijų metu.

Iš T. Župikovo lentelės ypač gerai matyti, jog daugiausia stribų žuvo partizaninio karo pradžioje - 1945-1946 m. Taip buvo todėl, kad tuo laikotarpiu partizanai, vadovaujami daugiausia kariškių, mėgino kariauti atvirą pozicinį karą, o tokiame kare iš abiejų pusių būna daug aukų. Kita priežastis ta, kad kovų pradžioje komunistų partija, matyt, tikėjosi partizanus nugalėti ir beveik savomis, kolaborantų jėgomis, tik padedant rusų kariams. Kai įsitikino, kad

[25] LYA, f. 1, ap. 6, b. 649, l. 93, 165, 196, 329, 373 ir kt.

[26] Ibid., ap. 3, b. 247, l. 90.

taip kariaujant gali būti iššaudyti visi bent kiek vertingesni stribai, o daugumai valsčių centrų nuolat grės partizanų puolimai, nutarė stribus patraukti į šalį, kovų su partizanais areną perduoti rusų operatyvininkams ir vidaus kariuomenei.

Kad dauguma stribų žuvo 1945-1946 m., patvirtina ir 1967 m. iš rajonų į Vilnių, į KGB centrą atsiųsti stribais tarnavusių ir žuvusių stribų sąrašai (pradėjus stribams teikti lengvatas, išsamesnių stribų dokumentų centras neturėjo, todėl paprašė sąrašų iš rajonų; tai dar kartą įrodo, kad stribų statistikos tikslumas yra sąlyginis). Kai kurie rajonai atsiuntė pakankamai išsamius sąrašus, kiti teisinosi, kad jokių dokumentų neturi, nes jau anksčiau išsiuntė į KGB arba kad įkūrus naujus rajonus, o paskui jų skaičių sumažinus visa dokumentacija susipainiojo ir jie nieko negali atrinkti. Į KGB atsiųstame sąraše iš Alytaus nurodyta, kad Alytaus apskrityje (rajone) tarnavo 345 stribai[27] (be abejo, tai neišsamus sąrašas, nes Alytaus aps. būdavo nuo 150 iki 300 stribų, o kadangi per metus keisdavosi apie trečdalį stribų, tai iš viso Alytaus apskrityje (rajone) stribais galėjo būti tarnavę apie 600 žmonių). Iš šių 345 stribų 127, arba 36,8 proc., žuvo (vieną per apsirikimą 1950 m. nušovė rusų kariai). 1944 m. žuvo 3 stribai (T. Župikovo lentelėje nurodoma, kad tais metais visoje Lietuvoje žuvo tik 5 stribai), 1945 m. - 75, arba 59 proc. visų žuvusių stribų, 1946 m. - 23, arba 17 proc., 1947 m. - 7, 1948 m. - 15, arba 12 proc., 1949 m. - 2, 1950 m. - 2. Įdomūs ir tokie duomenys. Jei tikėtume sąrašu, 1944-1945 m. į stribus įstojo 101 žmogus, iš jų 77, arba 78 proc., anksčiau ar vėliau žuvo. Tačiau ir šie skaičiai yra netikslūs; tai rodo LKP(b) CK organizatoriaus Goriunovo ataskaita A. Sniečkui[28] (ir anksčiau pateikta duomenų, kad vien 1945 m. Alytaus aps. žuvo daugiau kaip 100 stribų). Apsilankęs Alytaus aps. jis rašė, kad iki 1945 m. spalio 1 d. toje apskrityje žuvo apie 120 stribų, t. y. gerokai daugiau, negu pateikta KGB Alytaus skyriaus ataskaitoje.

Panašius duomenis pateikė ir KGB Biržų skyrius. Jo sudarytame sąraše rašoma, kad Biržų rajone gyveno 419 stribų, iš jų 115, arba 21,5 proc., žuvo. Paskutiniai 2 stribai žuvo 1952 m., 1 -1953 m. Ir

[27] Ibid., ap. 15, b. 1739/3, I. 7-49.

[28] LVOA, f. 1771, ap. 190, b. 4, I. 156.

Biržų aps. daugiausia stribų - 55,5 proc. - žuvo 1945 m., 15,5 proc. - 1946 m., 9 proc. - 1947 m., 11 proc. - 1949 m. ir t. t. Šiuos duomenis iš Biržų apskrities (rajono) tarsi patvirtina partijos apskrities komiteto sekretoriaus 1946 m. liepos mėn. į LKP(b) CK atsiųsta ataskaita, kurioje rašoma, kad 79 jų apskrities žuvusių stribų šeimos gauna pašalpas[29]. Iš kitų dokumentų žinome, kad pašalpas gaudavo tik maitintojo netekusios šeimos, tad tikėtina, kad ir Biržų apskrityje žuvo daugiau stribų, nes dalis žuvusiųjų buvo jauni, nevedę.

Pasvalio kagėbistų sudarytame žuvusių stribų sąraše nurodoma, jog tuometinėje rajono teritorijoje žuvo 71 stribas. Iš jų 32, arba 45 proc., žuvo 1945 m., 27, arba 38 proc. - 1946 m., 4, arba 5,6 proc. - 1947 m. 1948 m. žuvo 1, 1949 m. - 2, 1953 m. - 1. Nežinoma, kada žuvo 4 stribai[30].

Abejoti žemiau spausdinamoje oficialioje P. Kapralovo pažymoje pateiktais skaičiais verčia duomenys iš Marijampolės apskrities. Ataskaitoje LKP(b) CK tos apskrities partijos komiteto sekretorius 1946 m. birželio mėn. rašė, kad iki to laiko apskrityje žuvo 80 stribų[31]. P. Kapralovo pažymoje nurodoma, kad Marijampolės aps. 1945 m. žuvo 26 stribai, 11 stribų dingo. Vadinasi, per septynis 1946 m. mėnesius žuvo daugiau negu 40 stribų, bet taip būti negalėjo.

Partijos Zarasų apskrities sekretorius birželio 7 d. informacijoje pranešė, jog per pirmuosius penkis 1945 m. mėnesius žuvo 26 stribai, iš jų 14 - gegužės mėn.[32] Tuo tarpu P. Kapralovo pažymoje rašoma, kad per visus 1945 m. Zarasų apskrityje žuvo 21 stribas.

LKP(b) CK biuro 1945 m. rugsėjo 29 d. nutarime rašoma, kad Švenčionių apskrityje yra 28 žuvusių stribų šeimos[33], o P. Kapralovo pažymoje nurodoma, kad per visus 1945 m. žuvo 22 stribai.

Kai kuriuose partijos komitetų pranešimuose nurodyti žuvusių stribų skaičiai beveik atitinka P. Kapralovo pateiktus skaičius. Antai viename pranešime rašoma, kad Lazdijų apskrityje iki 1946 m. sausio 15 d. žuvo 29 stribai[34], o P. Kapralovo pažymoje nurodoma, kad 1945 m. žuvo 21 stribas, 12 stribų buvo nusivesta.

[29] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 584, I. 42.
[30] LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/4, I. 259-267.
[31] LVOA, f. 1771, ap. 9, b. 59, I. 20.
[32] LYA, f. 1, ap. 3, b. 63, 1. 23.
[33] LVOA, f. 1771, ap. 130, b. 3, I. 89.
[34] Ibid., ap. 8, b. 180, I. 75.

Beje, iš čia atskirai minėtų apskričių nei Alytaus, nei Biržų, nei Marijampolės apskritys nebuvo visai tipiškos. Kaip matysime iš žemiau pateiktos lentelės, nedaug apskričių joms prilygo kovų intensyvumu. Geros gamtinės sąlygos (daug miškų), bet svarbiausia - žmonių nusiteikimas ir gerų kovos organizatorių buvimas lėmė, kad tose apskrityse okupantams buvo priešinamasi itin atkakliai. Žuvusių stribų skaičius rodo kovų intensyvumą, nors, kaip žinome, ne jie buvo pagrindinė ginkluota jėga, kovojusi su partizanais.

Deja, turime tik 1945 m. išsamius duomenis apie tai, kiek kurioje apskrityje žuvo stribų[35]. Kadangi tais metais žuvo beveik pusė su partizanais kovojusių stribų, tai tie duomenys, nepaisant jų santykinio tikslumo, yra gana iškalbingi. Lentelėje (žr. 472 p.) apskritys išdėstytos jose žuvusių stribų skaičiaus mažėjimo tvarka; žuvusieji suskaičiuoti susumavus žuvusius operacijų metu ir partizanams puolant bei pridėjus dingusius be žinios; vienas kitas iš dingusiųjų galėjo pereiti pas partizanus, bet apie tikruosius perbėgėlius čekistai greitai sužinodavo ir jų prie dingusiųjų nepriskirdavo.

Palyginimui, norint dar kartą įsitikinti labai sąlygišku čekistų duomenų patikimumu, paskutiniame lentelės stulpelyje pateikiami čekistų duomenys, kiek stribų žuvo 1945 m. antrą ketvirtį[36].

Žiūrint paskutinių stulpelių skaičius ir juos lyginant, nedaug ką galima suprasti. Atrodo, tarsi šie skaičiai būtų iš skirtingų įstaigų, turėjusių visiškai skirtingus duomenis. Išskyrus kelias apskritis, kuriose žuvo ne per daugiausia stribų, visų kitų skaičiai niekaip nesiderina, nes tiek vienu, tiek kitu laikotarpiu turėjo žūti arba mažiau, arba daugiau. Dauguma skaičių nesiderina ir su anksčiau pateikta lentele, kurioje nurodyti duomenys apie stribus, žuvusius 1945 m. sausio-liepos mėn.

Nors pastarosios lentelės skaičiai iš esmės rodo kovų intensyvumą atskirose apskrityse, tačiau reikia turėti omenyje, kad vėliau situacija kai kur gerokai keitėsi. 1946 m. Vilniaus apskrityje ir dalyje Trakų apskrities nebeliko lenkų Armijos krajovos kovotojų. Sumenko ginkluotas pasipriešinimas ir tose apskrityse (ypač Zara-

[35] *Lietuvos partizanu kovos*..., p. 346-347.

[36] LYA, f. 1. ap. 3, b. 47, l. 65.

Apskritis	Operacijų metu		Partizanams puolant		Iš viso	1945 m. II ketv.
	Žuvo	Dingo	Žuvo	Dingo		
Alytaus	55	14	14	3	86	9
Šiaulių	34	11	11	-	56	18
Panevėžio	31	4	17	-	52	26
Ukmergės	42	7	2	-	51	-
Rokiškio	11	32	3	4	50	47
Biržų	37	1	7	-	45	32
Marijampolės	18	8	8	3	37	41
Lazdijų	21	12	-	-	33	33
Raseinių	5	-	19	8	32	6
Utenos	23	-	9	-	32	18
Kauno	16	-	15	1	32	20
Trakų	26	3	-	-	29	20
Švenčionių	17	-	5	-	22	1
Vilniaus	18	2	1	-	21	3
Zarasų	20	-	1	-	21	14
Tauragės	7	5	7	1	20	12
Šakių	9	8	-	1	18	10
Kėdainių	10	5	-	-	15	5
Mažeikių	3	-	6	-	9	-
Joniškio	6	-	-	3	9	-
Telšių	5	-	1	-	6	2
Vilkaviškio	3	-	2	-	5	8
Pagėgių	2	-	-	-	2	-
Kretingos	1	-	-	-	1	1
Iš viso:	420	112	128	24	684	326

sų ir Švenčionių), kur buvo daug tautinių mažumų, noriai talkinusių okupantams. Didžiosios Kovos apygardą nusiaubė J. Markulio išdavystės. Itin gerai organizuotas ir stiprias Tauro ir Dainavos apygardas gerokai apnaikino įnirtingi sutartiniai čekistinių šaulių pulkų ir pasieniečių smūgiai, todėl nuo 1947-1948 m. pagrindinis pasipriešinimo židinys persikėlė į Žemaitiją. Buvo ir daugiau pokyčių.

Pažymėtina, kad žuvusių stribų skaičių čekistai klastojo ir vėliau, kai, atrodo, tam nebuvo jokio reikalo. Antai MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus viršininko pavaduotojas pplk. N. Pendiurinas

vienoje iš ataskaitų rašė, jog 1952 m. operacijų metu žuvo 14 stribų, o „kitomis aplinkybėmis" - 15[37]. Tos „kitos aplinkybės" - kai žūstama partizanams puolant arba neatsargiai elgiantis su ginklais. Tuo tarpu skyriaus pradžioje pateiktoje lentelėje nurodoma, jog 1952 m. operacijų metu žuvo 15 stribų, o partizanams puolant - 4.

Pagal T. Župikovo lentelę, neatsargiai elgdamiesi su ginklais 1945-1948 m. žuvo 75 stribai, 118 buvo sužeisti. J. Bartašiūnas 1946 m. birželio 27 d. net išleido specialų įsakymą Nr. 0080, kuriame nurodė, ką reikia daryti norint išvengti tokių nelaimių[38]. Tuo pačiu klausimu 1948 m. kovo 24 d. visiems MGB apskričių skyrių viršininkams rašė ministro pavaduotojas P. Kapralovas; jis išvardijo keletą nelaimingų atsitikimų ir vėl nurodė, ką reikia daryti norint jų išvengti[39].

Nepavyko rasti duomenų apie tai, kiek stribų yra žuvę nuo saviškių, t. y. nuo čekistinių ir Raudonosios armijos karių. Jų galėjo žūti dešimtys, nes koordinacija, ypač pirmaisiais kovų metais, tarp įvairių raudonųjų padalinių buvo prasta. Rusų kariai stribus galėjo apšaudyti palaikę juos partizanais, mat ilgą laiką stribai rengėsi bet kaip, nors, simpatizuodami okupantams, stengėsi dėvėti rusiškas uniformas, jei tik jų gaudavo. Vėliau stribai gavo panešiotas rusų kariuomenės uniformas, tik neturėjo karinių skiriamųjų ženklų, t. y. karinių laipsnių, tačiau į kepures būdavo įsisegę raudonas žvaigždes. Kad kažkiek stribų žūdavo nuo saviškių rankų, rodo P. Kapralovo 1946 m. vasario 21 d. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams, kurioje jis rašė, kad yra žuvusiųjų susišaudžius saviškiams. Direktyvoje P. Kapralovas nurodė: 1) NKVD kariuomenės padalinių neleisti į operaciją neturint iš anksto parengto ir su apskrities skyriumi suderinto operatyvinio plano; 2) su Raudonosios armijos dalių vadais susitarti, kad šie informuotų, kada kariai išvyks iš įgulų apsirūpinti maisto atsargomis, pasigaminti malkų, į taktinius užsiėmimus ir t. t.; 3) visi iš įgulų išvykę padaliniai turi turėti sutartinius atpažinimo ženklus, kurie turi būti pranešti valsčių poskyrių viršininkams; 4) sutartinius ženklus visiems kariams pranešti tik prieš pat išeinant į

[37] LYA, f. 1, ap. 3, b. 77, I. 1.
[38] Ibid., b. 99, 1. 160.
[39] Ibid., b. 269, 1. 37.

operaciją; 5) apie jų teritorijoje vykdomas operacijas apskričių skyrių viršininkai turi tuoj pat pranešti valsčių poskyrių viršininkams[40].

Net ir 1952 m. sausio 12 d., kai, atrodo, ryšiai tarp įvairių okupacinių karinių struktūrų turėjo būti idealiai sutvarkyti, Molėtų stribai susišaudė su kariškių RPG. Po to susišaudymo MGB Vilniaus srities vadovybė nurodė: „Kategoriškai uždrausti tarnybiniams būriams pereiti nurodytas ribas į kitas vietas, kurios nenumatytos jų veikimo plane"[41]. MGB ministras P. Kondakovas 1952 m. gegužės 30 d. pranešė A. Sniečkui apie stribų ir kariuomenės susišaudymą balandžio 16 d. Jurbarko rajono Dargių kaime, o balandžio 13 d. - Panemunės rajono Pažėrų kaime. Buvo sužeistų ir iš vienos, ir iš kitos pusės[42].

Nedaug tėra duomenų, kuriuos būtų galima palyginti ir nustatyti, kiek kuriame rusų iš naujo okupuotame krašte arba jo dalyje, kur buvo okupantams priešinamasi ginklu (o jų, kaip žinome, buvo penkios: trys Baltijos šalys, Vakarų Gudija ir Vakarų Ukraina), absoliučiai ir santykinai žuvo stribų (beje, kituose kraštuose jie ir toliau buvo vadinami „istrebiteliais" - naikintojais). Šiokių tokių duomenų apie tai pateikta SSRS GUBB viršininko A. Leontjevo rašte penkiems liaudies komisarams - Ukrainos, Lietuvos, Latvijos, Gudijos ir Estijos[43]. Jame bandoma nagrinėti naikintojų batalionų nuostolių priežastis ir pateikiami duomenys apie Ukrainos, Lietuvos ir Latvijos stribų nuostolius: Ukrainoje per dešimt mėnesių žuvo 836 istrebiteliai, Lietuvoje per 1945 m. penkis mėnesius žuvo 350 stribų, Latvijoje per septynis mėnesius - 46 istrebiteliai. Vadinasi, Ukrainoje vidutiniškai kas mėnesį žūdavo beveik 84, Lietuvoje - 70 ir Latvijoje - 6,5 stribo. Žinant, kad Vakarų Ukrainoje buvo dvigubai daugiau gyventojų negu Lietuvoje, galima daryti išvadą, jog santykinai Lietuvoje žuvo beveik du kartus daugiau stribų negu Ukrainoje.

1946 m. Vakarų Ukrainos partizanai puolė 1619 kartų, Lietuvos - 1840, Latvijos - 696, Estijos - 270, Vakarų Gudijos - 142. Iš šių puolimų Vakarų Ukrainoje buvo įvykdyti 204 antpuoliai, kuriuos čekistai įvardijo kaip „puolimus prieš naikintojų grupes ir jų nuginklavimus", Lietuvoje - 101, Latvijoje - 60, Estijoje - 14, Va-

[40] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 140.
[41] Ibid., ap. 16, b. 24, 1. 12.
[42] Ibid., ap. 3, b. 403, I. 79.
[43] Ibid., b. 97, 1. 155.

karų Gudijoje - nė vieno[44]. Lieka neaišku, ar čia turima omenyje bendras stribų puolimų skaičius, ar tik tie puolimai, kurie baigdavosi ir stribų ginklų paėmimu. Matyt, minimas antras variantas.

Iš dokumentų aiškėja viena priežastis, kodėl duomenys apie žuvusius stribus dažnai yra tokie prieštaringi. LSSR liaudies komisaro pavaduotojas G. Sokolovskis 1945 m. rugsėjo 26 d. nusiuntė NKVD apskričių skyrių viršininkams aplinkraštį, kuriame rašė, kad rugpjūčio 22 d. buvo išsiųsti raštai su prašymu pranešti apie stribų nuostolius, patirtus 1945 m. sausio-rugpjūčio 1 d. Kadangi į tą raštą nebuvo atsakyta, pagrasino nubausiąs ir liepė greitai atsakyti[45]. Tačiau lapkričio 23 d. LSSR OBB viršininkas pplk. Ščerbakovas NKVD apskričių skyrių viršininkams vėl siuntė raštą, kuriame grasino, kad jei iki gruodžio 1 d. negaus duomenų, apie tai bus pranešta J. Bartašiūnui[46]. Iš to galima padaryti išvadą, kad daugelyje apskričių 1944-1945 m. nebuvo jokios žuvusių stribų apskaitos ir todėl skaičiai daugiausia būdavo pateikiami išgalvoti, be abejo, tokie, kokie čekistams parankesni.

Matyt, statistinės ataskaitos pradėtos geriau tvarkyti nuo 1946 m. rugpjūčio 1 d., kai buvo nustatytos naujos keturios mėnesinės ataskaitos formos. 1-os formos ataskaitoje turėjo būti nurodomas stribų ir paramos grupių narių skaičius ir ginkluotė; 2-os formos - duomenys apie vienų ir kitų veiklą: ką nuveikė, nukovė, kiek patys neteko ir kt.; 3-ios formos - kaip keitėsi stribų sudėtis: kiek išvyko, priimta, nuteista ir t. t.; 4-os formos - žinios apie politinį ir karinį stribų rengimą[47]. Bet ir šios ataskaitos padėtį galėjo pataisyti tik tada, jei būtų sąžiningai pildomos.

Taigi šiame skyriuje pateikti duomenys rodo, kad žuvusių stribų skaičius centre, Vilniuje, buvo gerokai mažinamas. Centrinis NKVD-MVD-MGB aparatas gaudavo neišsamius duomenis, nes apskričių skyriai bei valsčių poskyriai buvo suinteresuoti per didelius nuostolius nuslėpti. Galima teigti, jog partizaninio karo metu stribų žuvo ne 1256 (1101 žuvę, 155 nusivesti), kaip rašoma T. Župikovo 1953 m. pažymoje, o 2,5-3 tūkst., t. y. beveik pustrečio karto daugiau.

[44] RVKA, f. 38650, ap. 1, b. 313, l. 16.
[45] LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 111.
[46] Ibid., p. 119.
[47] Ibid., p. 162.

Išvados

1. Lietuvoje stribų būriai buvo sudaryti remiantis LKP(b) CK biuro 1944 m. liepos 24 d. nutarimu (dėl naikintojų batalionų sudarymo Lietuvos teritorijoje) ir LKT bei LKP(b) CK tų pat metų gruodžio 3 d. nutarimu (dėl naikintojų būrių sudarymo valsčiuose). Vėliau įvairiais komunistų partijos CK biuro nutarimais ir čekistų vadų direktyvomis stribų būrių gyvavimas ir veikla buvo tik tobulinami.

Stribų būriai buvo vietinė ginkluota formuotė (tokios formuotės dar tebevykstant Antrajam pasauliniam karui buvo sudarytos ir kituose sovietų iš naujo okupuotuose kraštuose), turinti padėti partiniams organams kovoti su „liaudies priešais", kurių svarbiausi tuo metu buvo partizanai. Nors stribams operatyvinėje kovinėje veikloje vadovavo čekistai, jie tiesiogiai NKVD-MVD-MGB nepriklausė (ne iš šių represinių organų biudžeto buvo finansuojami), todėl turėjo įvairių teisinių ir socialinių keblumų.

2. Nors stribai buvo laikomi vietinėmis ginkluotomis formuotėmis, vietinė partinė ir sovietinė valdžia jiems turėjo įtakos tik iš dalies ir tai daugiausia materialinio aprūpinimo srityje. Visa stribų veikla buvo skirta okupantų tikslams pasiekti. Rusai operatyvininkai vadovavo stribams, beveik vien rusai dirbo apskričių (rajonų) stribų štabuose, stribai buvo mokomi vadovaujantis Raudonosios armijos (sovietinės armijos) statutais rusų kalba, dėvėjo rusų karių (tik be skiriamųjų ženklų) aprangą ir t. t. Pagaliau visą stribų išlaikymą (atlyginimai, jų priedai, apranga ir kt.) finansavo Maskva iš vadinamojo sąjunginio biudžeto. Iš esmės stribai buvo rusų okupantų samdiniai.

3. Stribų būriais visą jų gyvavimo laikotarpį (1944-1954 m.) daugiau rūpinosi komunistų partijos vadovybė (tiek jos CK, tiek partijos apskričių komitetai, o nuo 1950 m. - partijos rajonų komitetai) negu čekistinė vadovybė. Pastarajai stribai netgi buvo tam tikra našta, nes jie nepasižymėjo kovingumu, buvo prastai apmokyti karybos, nejudrūs. Jais nebuvo visiškai pasitikima. Lietuvoje buvo pakankamai rusų vidaus kariuomenės (apie 20 pulkų 1945 m., 14 pulkų 1946 m., 10 pulkų 1947-1951 m., 5-7 pulkai 1951-1953 m.), kuriai čekistai pavesdavo svarbiausias kovos su partizanais užduotis.

Stribų būrių sudarymu ir jų išlaikymu daugiausia rūpinosi vyriausias Lietuvos kolaborantas, fanatiškas ir nuožmus komunistas - LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus. Jis ir kiti CK biuro nariai, remdami stribus, dar pokario metais stengėsi imituoti, neva pati lietuvių liaudis, atstovaujama stribų, sutriuškino „nacionalistinį pogrindį ir jo ginkluotas gaujas".

4. Nors stribų buvo gana daug (1944-1954 m. jų iš viso tarnavo per 20 tūkst.: 1945 m. - 11 tūkst., 1946 m. - apie 8 tūkst., 1947-1949 m. - apie 7 tūkst., vėliau - 4-5 tūkst.), jie kiekvienais metais (išskyrus 1945 m.) yra nukovę tik apie penktadalį partizanų. Daugumą partizanų nukovė rusų vidaus kariuomenės kariai. Iš visų 1945 m. raudonųjų pajėgų Lietuvoje nušautų žmonių stribai nukovė 3,6 tūkst. (per 35 proc.), tačiau neabejotinai galima teigti, kad tik pusė (gal ir mažiau) jų buvo partizanai. Likusieji - nuo ėmimo į Raudonąją armiją besislapstantys beginkliai vyrai.

Partizaninio karo metu ir jam pasibaigus čekistų viršininkai ne kartą yra skeptiškai kalbėję apie stribų indėlį į kovą su partizanais (beje, tą patį gana atvirai yra išdėstę ir marionetiniai Lietuvos komunistų partijos bei valstybės veikėjai 1953 m., kai po J. Stalino mirties į valdžią trumpam buvo atėjęs L. Berija). Tik vėliau, ypač aštuntajame-devintajame dešimtmečiais, partinė propaganda, pasitelkusi kai kuriuos itin su komunistų partija ir KGB susijusius istorikus ir žurnalistus, įpūtė mitą apie stribų pergales prieš partizanus.

5. Stribų kovas galima suskirstyti į tris laikotarpius: pirmas - 1944 m -1946 m. pirma pusė, antras - 1946 m. antra pusė-1948 m. ir trečias - 1949-1955 m. Pirmame etape stribams teko gerokai kovoti, kai dėl įvairių priežasčių jie likdavo, ypač valsčiuose, beveik vieni akis į akį su partizanais (be jų, tuo metu valsčių centruose dar buvo milicininkai, valsčių poskyrių čekistai bei ginkluoti aktyvistai; rusų vidaus kariuomenės, ypač vykstant karui, retkarčiais pritrūkdavo, ją permetus į kitus okupuotus kraštus). Tuo laikotarpiu, kai vyko atkaklios kovos, žuvo maždaug pusė iš 2,5-3 tūkst. partizaniniame kare žuvusių stribų. 1946 m. kovo-balandžio mėn. Lietuvoje įkūrus 200 vidaus kariuomenės įgulų ne tik visuose apskričių centruose, bet ir daugelyje valsčių centrų, stribai buvo patraukti į kovų nuošalę ir, anot čekistų, saugojo „tik save, savo ir kai kurias kitas būstines". Nors tiek čekistai, tiek

LKP(b) CK retkarčiais primindavo, jog „liaudies gynėjų kovotojų būriai yra sudaryti tam, kad kovotų su ginkluotomis gaujomis", tačiau tai dažniausiai būdavo tik deklaratyvūs pareiškimai, padėtis iš esmės nesikeisdavo. Stribų neveiklumą ypač toleravo partiniai organai, bijoję, kad dar labiau nesumažėtų ir taip jau nedidelės juos palaikančių žmonių gretos. Šiek tiek arčiau kovos arenos stribai buvo pastūmėti 1949 m., komunistams pradėjus valstiečius masiškai varyti į kolūkius. Daug stribų tada buvo pasiųsta saugoti kolūkių pirmininkų bei kolūkių kontorų. Tačiau tuo metu partizanų jau buvo likę tik apie 2 tūkst. ir jie nepajėgė priešintis sovietinių struktūrų veržimuisi į kaimus, kuriuos jie iki tol valdė. Be to, stribų ir partizanų susidūrimų galimybę mažino tai, kad tais metais (1949-1950 m.) buvo labai suintensyvėjusi aštuonių vidaus kariuomenės pulkų veikla.

6. Rusų vidaus kariuomenė (neretai, ypač pirmame kovų etape, pasitelkdavusi ir Raudonąją armiją) partizaniniame kare sprendė strateginius uždavinius (sunaikinti partizanų štabus, nustumti partizanus nuo didžiųjų miestų bei pasienio ir pan.), o stribai pajėgė atlikti tik kai kurias taktines užduotis, iš kurių svarbiausios buvo šios: saugoti valsčių centrus ir lydėti su ūkinėmis ir politinėmis užduotimis į kaimus vykstančius sovietinius partinius aktyvistus, nors šie ir patys būdavo ginkluoti. Pirmos užduoties - saugoti valsčių centrus nuo partizanų puolimų - stribams nepavyko atlikti ir jų apsauga buvo patikėta vidaus kariuomenei, o aktyvistus stribai šiaip taip saugojo. Beje, jie daugiausia saugojo valsčių valdininkus, o apskričių sovietinius partinius veikėjus, vykstančius į valsčių centrus, juo labiau į kaimus, paprastai lydėdavo vidaus kariuomenės kariai. Šiek tiek, ypač pirmame kovos etape, stribams teko ir kovoti.

7. Daugiausia stribai okupantams padėjo ne kaip kovotojai, o kaip rusų kariuomenės bei čekistų vedliai ir vertėjai. Nemažai jie nuveikė ir kaip šnipai.

8. Stribų būrius daugiausia sudarė vietiniai Lietuvos gyventojai (apie 85 proc.), tarp kurių beveik 80 proc. buvo mūsų tautiečiai. Taigi iš daugiau kaip 20 tūkst. stribais tarnavusių žmonių apie 15-16 tūkst. buvo lietuviai. Tačiau atskirose apskrityse (rajonuose) lietuvių stribų procentas labai įvairavo. Tose apskrityse, kur

buvo Lietuvos sentikių rusų kaimų, net apie 50-70 proc. stribų sudarė vietiniai rusai, kurių dauguma labai uoliai rėmė sovietus.

9. Į stribų būrius daugiausia įstojo nedidelių miestelių ir bažnytkaimių neturtėliai, patyrę tikrų ir tariamų socialinių skriaudų nepriklausomybės ir vokiečių okupacijos metais. Apie 60-65 proc. stribų sudarė mažažemiai ir samdiniai. Beveik 30 proc. jų buvo beraščiai ar mažaraščiai, tik apie 50 proc. baigę pradinę mokyklą. Tokiais žmonėmis buvo lengva manipuliuoti; kita vertus, jie negalėjo būti išradingi ir iniciatyvūs kovotojai. Nors apie 50 proc. stribų buvo neva politiškai angažuoti (priklausė VKP(b) arba VLKJS), tačiau įsitikinusių idėjinių kovotojų tarp jų buvo nedaug. Dar mažiau tarp jų buvo stiprių asmenybių.

10. Pripažįstant, jog dauguma stribų uoliai tarnavo okupantams, reikia pripažinti ir tai, kad tarp dalies stribų ir partizanų buvo susiklostę gana painūs santykiai, kuriuos lėmė giminystės bei kaimynystės ryšiai, propagandinis partizanų puolimas apeliuojant į stribų tautinius jausmus, pagaliau partizanų grasinimai ir šantažas stribų šeimoms. Nemažai savo žmonių partizanai buvo infiltravę į stribų būrius. Keli šimtai stribų su ginklais yra perėję pas partizanus, per kelis šimtus buvo nuteisti už ryšius su partizanais (dažniausiai stribai perduodavo žvalgybos duomenis bei šovinius ir ginklus), tūkstančiai buvo atleisti kaip nevisiškai patikimi.

11. Stribų kovingumą mažino ir tai, kad komunistų partija juos buvo pavertusi vos ne pagrindiniu žemutinių partinių sovietinių ir represinių organų kadrų rezervu. Įsitikinus, kad stribas turi tam tikrų savybių, tarp kurių svarbiausia - ištikimybė okupantams, jis būdavo paaukštinamas (stribai buvo žemiausioje represinio aparato hierarchijos pakopoje). 1945-1953 m. į sovietinį partinį darbą buvo perkelta per 1,3 tūkst. stribų, o į MVD-MGB bei miliciją - per 3,5 tūkst.

12. Kovodami su partizanais stribai naudojo tuos pačius kovos metodus kaip ir rusų vidaus kariuomenė - sekretus, pasalas, RPG, o nuo 1950 m. - ir ČVG bei kitus. Kartu su vidaus kariuomene jie dalyvaudavo ir didelio masto operacijose, kurių metu beveik visada būdavo išdėstomi apsupties žiede, o miškus šukuodavo kariuomenė.

13. Stribai, su ginklu kovodami už okupantų interesus prieš Lietuvos nepriklausomybę ginančius partizanus, tapo savo šalies

išdavikais. Tai ir yra didžiausia jų kaltė. Be to, jie yra padarę daug didesnių ar mažesnių nusikaltimų. Dauguma jų dėl savo neigiamų polinkių ir dėl skurdaus gyvenimo (apie metus negavo atlyginimo, pradėtas gauti atlyginimas nebuvo toks didelis, kad galėtų išlaikyti šeimą) visą laiką vogė ar net plėšikavo. Nuolat vogdavo kratų metu, ypač - per trėmimus. Stribai po miestelių aikštes tampydavo nužudytų partizanų kūnus, visaip iš jų tyčiodamiesi. Visi iki vieno stribai dalyvavo tremiant nekaltus žmones į Sibirą ir Rusijos šiaurę ir todėl gali būti apkaltinti nusikaltimu žmoniškumui.

14. Okupantai ir jų marionetės Lietuvoje, kurdami juos palaikančių vietos gyventojų sluoksnį, bandė sudaryti įvairias ginkluotų žmonių grupes - ginkluotų aktyvistų, stribų paramos, savigynos ir kt., kurių tikslas buvo gintis nuo partizanų ir juos pulti. Iš jų kovingiausios buvo sovietinių partinių aktyvistų grupės. Vėliau, nuo 1949 m., iš aktyvistų, stribų ir kolūkiečių sudarytos ginkluotos grupės pradėjo veikti ir kaimuose; tai rodė, jog partizanai jau nepajėgia okupantų sukurtų struktūrų iš ten išstumti. Kaimų ginkluotos grupės padėjo okupantams įgyvendinti strateginę užduotį - suvarginti Lietuvos kaimą, palikti jį be maisto, kad negalėtų remti partizanų. Be stribų ir milicininkų, dar buvo apginkluota apie 20 tūkst. okupantams ištikimų žmonių, nors ne visi iš jų ginklus ėmė savo noru. Įvairios ginkluotos grupės su partizanais kovojo menkai, tačiau sudarė tam tikrą okupantus palaikantį sluoksnį, iš kurio vėliau išaugo didžiulė kolaborantų armija.

PRIEDAI*

1 dokumentas

LKP(b) CK biuro 1944 m. liepos 24 d. nutarimas dėl stribų batalionų sudarymo

Vilnius 1944 m. liepos 24 d.

Visų šalių proletarai, vienykitės!

Visiškai slaptai

Vilnius 1944 m. liepos 24 d.

Lietuvos KP(b) CK biuro nutarimas

Dėl NKVD naikintojų batalionų sudarymo iš grobikų vokiečių fašistų laisvinamoje Lietuvos sovietų socialistinės respublikos teritorijoje

1. Kad išvaduotoje ir vaduojamoje iš grobikų vokiečių fašistų Lietuvos teritorijoje rastųsi ginkluota jėga, galinti nuspėti ir laiku sukliudyti galimus priešiškų elementų aktyvius priešvalstybinius veiksmus, padaryti nekenksmingus šnipus bei diversantus, - suformuoti išvaduotoje ir vaduojamoje teritorijoje, kiekvienoje Lietuvos SSR apskrityje, naikintojų batalionus neatitraukiant nuo gamybos, o Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose - batalionus atitraukiant nuo gamybos po 150 žmonių kiekviename.

a) Naikintojų batalionų organizavimą ir komplektavimą pavesti NKVD miestų ir apskričių skyriams bei partijos komitetams;

b) naikintojų batalionų vadu neatitraukiant nuo gamybos skiriamas NKVD apskrities skyriaus viršininkas arba jo pavaduotojas. Vado pavaduotoju politiniams reikalams skiriamas vienas iš atsakingų Lietuvos KP(b) apskrities komiteto darbuotojų, ne žemesnis kaip skyriaus vedėjas.

Naikintojų bataliono vadu atitraukiant nuo darbo bei jo pavaduotoju politiniams reikalams skiriami NKVD kariuomenės karininkai;

c) į naikintojų batalionus neatitraukiant nuo gamybos kviesti partinį sovietinį ir komjaunimo aktyvą, vyrus ir moteris, buvusius partizanus, NKVD

* Prieduose skelbiami dokumentai iš Lietuvos ypatingojo archyvo (LYA), Lietuvos visuomenės organizacijų archyvo (LVOA) ir Vidaus reikalų ministerijos archyvo (VRMA). Versta iš rusų kalbos,

ir RA kariuomenės karininkus bei karius, grįžusius į tėvynę po gydymo ligoninėse ir galinčius tarnauti;

d) asmenys, įtraukti į naikintojų batalioną neatitraukiant nuo gamybos, bataliono vadui pareikalavus, tučtuojau išleidžiami iš darbo ir gauna atlyginimą už dalyvavimą operacijoje kaip už darbą įmonėje (įstaigoje) pagal vidutinį paros uždarbį;

e) tarnaujantys naikintojų batalionuose neatitraukiant nuo gamybos privalo kartą per savaitę laisvu nuo darbo metu dalyvauti kovinio ir politinio parengimo mokymuose.

2. Įpareigoti NKVD apskričių skyrių viršininkus organizuoti gyvenvietėse paramos grupes. Į jas įtraukti žemutinį partinį sovietinį ir komjaunimo aktyvą.

3. Prireikus batalionui skubiai vykti į operaciją, leisti naikintojų batalionų vadams naudotis apskrityje esančiu autotransportu.

4. Asmeninę atsakomybę už naikintojų batalionų organizavimą ir veiklą pavesti NKVD miestų ir apskričių skyrių viršininkams.

Lietuvos KP(b) miestų ir apskričių sekretoriai privalo teikti visokeriopą paramą visais naikintojų batalionų organizavimo ir veiklos klausimais.

5. Pavesti Lietuvos KP(b) CK Karinio skyriaus vedėjui drg. Jakovlevui pasirūpinti šio nutarimo vykdymo kontrole.

Lietuvos KP(b) CK sekretorius [A. Sniečkus] (parašas)

LVOA, f. 1771, ap. 7, b. 36, 1. 1-4. Originalas.
Skelbta: *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose 1944-1953 metais,* Kaunas, 1996, p. 329-330.

2 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1944 m. liepos 27 d. įsakymas dėl naikintojų batalionų sudarymo

Vilnius 1944 m. liepos 27 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaro 1944 m. įsakymas

Turinys: Dėl NKVD naikintojų batalionų sudarymo Lietuvos SSR teritorijoje

Nr. 4

1944 m. liepos 27 d. Vilnius

1. Siekiant išlaisvintoje ir laisvinamoje iš vokiečių okupantų Lietuvos teritorijoje sukurti ginkluotą jėgą, galinčią užkirsti kelią galimiems aktyvių antivalstybinių veiksmų bandymams iš priešiškų elementų pusės ir laiku nutraukti tokius bandymus, taip pat siekiant padaryti nekenksmingus priešų žvalgus ir diversantus, remiantis Lietuvos KP(b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarimu, išlaisvintoje teritorijoje ir ją išlaisvinant kiekvienoje apskrityje suformuoti naikintojų batalionus neatitraukiant nuo gamybos, o Vilniaus, Kauno ir Šiaulių miestuose - batalionus atitraukiant nuo gamybos*.

2. Batalionų vadais neatitraukiant nuo gamybos skiriami NKVD apskričių skyrių viršininkai pagal pridedamą sąrašą**.

3. Lietuvos SSR naikintojų batalionų štabo viršininkui pplk. drg. Eismontui:

a) parinkti į batalionų vadų pareigas atitraukiant nuo gamybos karininkus ir įforminti juos kartu su kadrų skyriumi;

b) atitrauktus nuo gamybos batalionus operatyviai paskirti NKVD miestų ir apskričių viršininkų pavaldumui;

c) visais komplektavimo, aprūpinimo ir operatyvinio tarnybinio batalionų panaudojimo klausimais NKVD miestų ir apskričių skyrių viršininkams duoti detalius nurodymus.

4. Ūkio ir finansų skyrių viršininkams atitrauktus nuo gamybos naikintojų batalionų kovotojus aprūpinti maistu, apranga ir atlyginimais pagal nustatytas normas.

5. Naikintojų batalionus formuoti nedelsiant.

Apie formavimo eigą man pranešti per mėnesį kas 10 dienų nuo šio įsakymo gavimo momento.

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaras pulkininkas [*Bartašiūnas*]

(parašas)

VRMA, f. 141, ap. 1, b. 16, l. 1. Originalas.

* Sakinio dalis „o Vilniaus, Kauno ir Šiaulių miestuose - batalionus atitraukiant nuo gamybos“ ranka užbraukta.

** Sąrašas nedadamas,

3 dokumentas

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP(b) CK 1944 m. gruodžio 3 d. nutarimas dėl stribų būrių sudarymo kiekviename valsčiuje

Vilnius 1944 m. gruodžio 3 d.

Grąžinti į CK YS per 5 dienas (Ypatingasis aplankas)
Visiškai slaptai

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir Lietuvos KP(b) CK 1944 m. gruodžio 3 d. nutarimas

Dėl naikintojų būrių sudarymo Lietuvos SSR valsčiuose

Kad būtų suteikta parama vietos partinėms, sovietinėms organizacijoms ir NKVD organams kovoje su banditizmu bei kitais antisovietiniais elementais, Lietuvos Liaudies Komisarų Taryba ir Lietuvos KP(b) CK nutaria:

1. Sukurti kiekviename Lietuvos SSR valsčiuje naikintojų būrius iš patikimo, ištikimo sovietų valdžiai partinio sovietinio aktyvo po 30-40 žmonių, neatitraukiant jų nuo darbo.

2. Naikintojų būrių narius apginkluoti trofėjiniais ir iš banditų bei gyventojų atimtais šautuvais ir karabinais. Be to, kiekvienas būrys turi būti apginkluotas lengvuoju kulkosvaidžiu ir reikiamu kiekiu granatų.

3. Būrių vadais skirti autoritetingus ir narsius, gerai išmanančius karo dalykus asmenis iš milicijos apylinkių įgaliotinių, raudonųjų partizanų ir t. t. Naikintojų būriai valsčiuose yra apskričių naikintojų batalionų kariniai padaliniai, pavaldūs NKVD organų vadovybei ir veikia pagal jos nurodymus.

4. Kad būtų pagerintas naikintojų būrių judrumas ir operatyvumas, visi jų nariai nakties metu turi būti kareivinėse valsčiaus centre. Dieną, kai jokios operacijos valsčiuje nevyksta, kovotojai išsiskirsto į namus, o ginklus palieka naikintojų būrio būstinėje, kuri turi būti gerai saugoma.

Išvykoms į operacijas naikintojų būriuose organizuoti naktinį budėjimą, būtiną kiekį arklių transporto.

Kitais naikintojų būrių kūrimo ir naudojimo klausimais vadovautis Lietuvos KP(b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarimu.

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas (Gedvilas)
Lietuvos KP(b) CK sekretorius *[Sniečkus]* (parašas)

Nr. 1659
1944 12 04

Ant dokumento yra apvalus antspaudas: „Lietuvos KP(b) Centro Komitetas" (viduryje tas pats tekstas rusiškai).

Rezoliucija: „Drg. Eismont 44 12 26".

LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 30. Originalas.
Skelbta: *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose*, p. 332-333.

4 dokumentas

NKVD-NKGB Alytaus apskrities operatyvinės grupės viršininko Sabitovo, NKVD skyriaus viršininko P. Černyšovo ir NKGB skyriaus viršininko V. Rogožino 1945 m. vasario mėn. specialus pranešimas SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje D. Rodionovui, LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui ir LSSR valstybės saugumo komisarui A. Guzevičiui apie Miroslavo valsčiaus centro užpuolimą

Alytus 1945 m. vasario mėn.

Visiškai slaptai

SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje valstybės saugumo komisarui drg. Rodionovui
Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisarui valstybės saugumo komisarui drg. Bartašiūnui
LSSR valstybės saugumo liaudies komisarui valstybės saugumo komisarui drg. Guzevičiui

Vilnius

Specialus pranešimas
apie ginkluotos gaujos Miroslavo valsčiaus centro užpuolimą

Š. m. vasario 12 d. 11 val. sužinota, kad naktį į 1945 m. vasario 12 d. maždaug 100 žmonių gauja, ginkluota kulkosvaidžiais, automatais, granatomis ir šautuvais, užpuolė Alytaus apskrities Miroslavo valsčiaus centrą ir kad per šį užpuolimą nužudyta apie 20 milicininkų, naikintojų būrio kovotojų, nusiaubti NKVD valsčiaus poskyrio ir valsčiaus vykdomojo komiteto pastatai.

Nuvykus į vietą ir apžiūrėjus įvykio vietą, apklausus mačiusius, NKVD valsčiaus poskyrio darbuotojus, nustatyta:

Naktį į vasario 12 d., maždaug apie 1 valandą, iki 100 žmonių gauja atvažiavo vežimais prie Miroslavo miestelio iš rytų pusės, paskui 5-6 žmonių grupėmis (nustatyta apytikriai, pagal išlikusius pėdsakus) iš 6-7 krypčių suėjo į miestelio centrą ir apsupo NKVD, valsčiaus vykdomojo komiteto pastatus, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininko, milicininko Gribliūno butus, kelių naikintojų būrio kovotojų butus, taip pat Seirijų valsčiaus komjaunimo komiteto sekretoriaus Jecunsko tėvų butą. Vakarų pusėje, maždaug už 150 metrų nuo NKVD pastato, bažnyčios šventoriuje buvo pastatyti 3 kulkosvaidžiai, iš ten ir šaudė į NKVD pastatą.

Apsupę pirmiausia nupjovė du telefono stulpus, nutraukė du telefono linijos tarpus ir sučiupę tris sargybos grupes (po 2 žmones) prisiartino prie NKVD valsčiaus poskyrio bei valsčiaus vykdomojo komiteto pastatų ir pradėjo smarkiai šaudyti iš šautuvų ir kulkosvaidžių, paskui įsiveržė į pastatų vidų.

NKVD valsčiaus poskyrio pastate buvo budėtojų dalinys, kurį sudarė 3 naikintojų būrių kovotojai ir vienas apylinkės įgaliotinis. Apylinkės įgaliotinis ir du kovotojai buvo pastato viduje, o vienas kovotojas lauke, prie įėjimo

durų. NKVD valsčiaus poskyrio viršininkas valstybės saugumo j. ltn. drg. Korovinas ir kriminalinės paieškos operatyvinis įgaliotinis Kriukovskis tuo metu buvo bute prie NKVD pastato.

NKVD valsčiaus poskyrio viršininkas drg. Korovinas ir operatyvinis įgaliotinis drg. Kriukovskis, būdami bute ir negalėdami išeiti į gatvę, kadangi butas buvo smarkiai apšaudomas, atsišaudė. Pasibaigus šoviniams, banditai įsiveržė į butą ir abu išvedė į bažnyčios šventorių, kur jau buvo atvesti valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas Kovalevskas, banditų pačiuptas savo bute vienais apatiniais baltiniais, nusiavęs, NKVD valsčiaus poskyrio budėtojas, apylinkės įgaliotinis drg. Gorbacevičius ir 7 naikintojų būrio kovotojai, sučiupti gatvėje prie savo namų.

Kai nurodyti NKVD, milicijos darbuotojai ir naikintojų būrio kovotojai buvo bažnyčios šventoriuje, ten banditai atvedė naikintojų būrio kovotoją Petrą Žvirblį, iki gaujos puolimo buvusį poste, prie įėjimo į NKVD valsčiaus poskyrį durų. Jis buvo banditų sučiuptas ir jų siūlymu nurodinėjo aktyvesnius naikintojų būrio kovotojus.

Po to banditai pradėjo išvedinėti sučiuptuosius po vieną ir šaudyti. Taip pat buvo išvesti ir sušaudyti apylinkės įgaliotinis Gorbacevičius ir kriminalinės paieškos operatyvinis įgaliotinis Kriukovskis. Šis buvo sunkiai sužeistas ir š. m. vasario 13 d. mirė Alytaus ligoninėje. NKVD valsčiaus poskyrio viršininkui j. ltn. drg. Korovinui ir valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkui drg. Kovalevskui nuo sušaudymo pavyko pabėgti.

Žmones šaudė gatvėje, 50 metrų nuo bažnyčios, kur susidarė 50 metrų ilgio ir 2 metrų pločio kraujo klanas.

Aukščiau nurodytoje vietoje sušaudyta 12 naikintojų būrio kovotojų, apylinkės įgaliotinis Gorbacevičius, kriminalinės paieškos operatyvinis įgaliotinis Kriukovskis.

Be to, savo bute sušaudyti Seirijų valsčiaus komjaunimo komiteto sekretoriaus tėvas Jecunskas, motina ir 14 metų sesuo, jų namas sudegintas, ten sudegė nužudytojo Jecunsko lavonas, o turtas išvežtas.

Per užpuolimą gauja pagrobė:
kulkosvaidžių - 2,
automatų - 5,
šautuvų - 28,
granatų - 10,
šovinių - 3000.

Iš aplinkybių matyti, kad puolimas pavyko dėl NKVD valsčiaus poskyrio viršininko valstybės saugumo j. ltn. Korovino aplaidumo. Turėdamas organizuotą naikintojų būrį, kurį sudarė 38 žmonės, pakankamai ginklų ir šaudmenų, savo pajėgų nelaikė kovinėje parengtyje, nepaskyrė pakankamai budėtojų nakties metu, nors puolimo išvakarėse buvo instruktuotas. Prie NKVD poskyrio, kur buvo visi anksčiau nurodyti ginklai, budėtojų grupę sudarė tik 4 žmonės.

Toks negausus ir menkai paruoštas būrys neužtikrino NKVD valsčiaus poskyrio pastato apsaugos. Išorėje taip pat nebuvo pastatyta stebėtojų postų tam atvejui, jei pasirodytų gauja, išskyrus 3 patrulių poras, kurių, kaip matyti, niekas netikrino, jos neturėjo konkrečių užduočių. Faktiškai ši aplinkybė lėmė, kad pastate buvę kai kurie naikintojų būrio kovotojai išsibėgiojo, o kitus gauja sugavo tik todėl, kad reikiamai nepasipriešinta.

Mūsų priemonės:

1. Gaujos buvimo vietai nustatyti ir ją likviduoti į Miroslavą išsiųstos dvi 94-ojo pasienio pulko komendantūros užkardos.

Apskrities NKVD skyriaus operatyviniai darbuotojai.

2. Sudarome Miroslavo, Simno, Seirijų ir Butrimonių valsčiuose vienu metu vykdomos operacijos planą. Dalyvaus 289-ojo pulko vienas batalionas ir 94-ojo pasienio pulko 4 užkardos.

Be to, į šią operaciją, susitarus su 289-ojo pulko vadu pplk. Gricajevu, bus pasiųstos ne mažiau kaip 2 pilnos kuopos.

3. Orientuota ir parengta Simno miestelyje esanti pasieniečių užkarda.

4. Į Miroslavą pasiųsti atsakingi KP(b) apskrities komiteto ir apskrities vykdomojo komiteto darbuotojai organizuoti atitinkamo partinio sovietinio darbo ir imtis priemonių aprūpinant žuvusių naikintojų būrio kovotojų šeimas.

5. Siekiant užkirsti kelią galimiems antpuoliams, visiems NKVD valsčių poskyrių viršininkams dar kartą pakartotas nurodymas perkelti į kareivines visus NKVD, milicijos darbuotojus ir naikintojų būrio kovotojus.

Apie priimtų priemonių rezultatus pranešime papildomai.

LSSR NKVD-NKGB operatyvinės grupės
Alytaus apskrities viršininkas valstybės saugumo
papulkininkis *[Sabitovas]* (parašas)
NKVD Alytaus AS viršininkas
valstybės saugumo majoras *[Černyšovas]* (parašas)
NKGB Alytaus AS viršininkas
valstybės saugumo kapitonas *[Rogožinas]* (parašas)

1945 m. vasario mėn.

Alytus

Nr. ...

Rezoliucijos: „Drg. Gusevui. Skubiai siųskite pranešimą drg. Leontjevui" (parašas ir data neįskaitomi). „Pranešimas parašytas. 1945 03 10" (parašas neįskaitomas). Kitos dvi rezoliucijos neįskaitomos.

LYA, f. 1, ap. 3, b. 804, 1. 61-64. Originalas.
Skelbta: *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose*, p. 462-465.

5 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. vasario 16 d. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl priemonių partizanų puolimams atremti

Vilnius 1945 m. vasario 16 d.

Visiškai slaptai

NKVD ..... apskrities skyriaus viršininkui

Drg.....

..... miestas

Pastaruoju metu gaujos, veikiančios Lietuvos SSR teritorijoje, puolė keletą valsčių centrų, puolimų metu buvo nukauta 35, sužeista ir nusivesta 20 NKVD darbuotojų ir sovietinių partinių aktyvistų, sudeginti 8 pastatai ir iš KPZ paleisti suimti banditai.

Kai kuriais atvejais gaujoms, puolusioms valsčių centrus, nebūdavo tinkamai pasipriešinama dėl prasto valsčių centrų gynybos organizavimo, kartais dėl naikintojų batalionų kovotojų bailumo ir NKVD organų darbuotojų pasimetimo.

Pavyzdžiui:

1944 m. gruodžio 7 d. gauja įsigavo į Trakų apskrities Eišiškių miestelį, apšaudė įgulą ir KPZ tarnybinį būrį. Pastarieji, tinkamai nepasipriešinę, prileido gaują iki KPZ patalpų, todėl banditai iš KPZ paleido 31 suimtąjį, padegė KPZ patalpas ir kitus šalia esančius pastatus.

Gruodžio 15 d. gauja, persirengusi raudonarmiečių apranga, Kėdainių aps. Grinkiškyje dėl milicininkų nebudrumo įėjo į milicijos patalpas, paėmė ginklus, kartu nuginklavo 9 karškius ir dingo.

Gruodžio 12 d. gauja įsiveržė į valsčiaus centrą - Rokiškio aps. Panemunio miestelį, prieš tai nutraukusi telefono ryšį su NKVD apskrities skyriumi, nužudė 8 žmones ir su savimi nusivedė 4 sovietinius partinius aktyvistus, sudegino KPZ ir apiplėšė kelias sovietines įstaigas.

1945 m. sausio 10 d. dienos metu ginkluota apie 40 žmonių gauja, pasinaudojusi NKVD darbuotojų nerūpestingumu, užpuolė Vilniaus aps. Dieveniškių valsčiaus centrą, granatomis užmėtė valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą, kur buvo įsikūrusi NKVD-NKGB operatyvinė grupė, nužudė 6 grupės darbuotojus, išvaikė sovietinius partinius aktyvistus ir sudegino valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą; jame sudegė 3 automatai, 3 šautuvai ir 3 pistoletai.

1945 m. vasario 12 d. naktį apie 100 dalyvių gauja užpuolė Alytaus aps. Miroslavo valsčiaus centrą. Banditai nutraukė telefono ryšį, apsupo NKVD ir valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą, paskui, dengiami kulkosvaidžių ugnies, įsiveržė į valsčių įstaigų pastatus ir sovietinių partinių aktyvistų butus, suėmė ir sušaudė 12 naikintojų grupės kovotojų, 2 milicijos darbuotojus ir 3 sovietinių partinių aktyvistų šeimos narius; vėliau saugiai pasitraukė.

Panašių atvejų buvo ir kitose apskrityse.

Kad būtų pagerinta NKVD organų darbuotojų ir naikintojų batalionų kovinė parengtis atremiant galimus gaujų apskričių, valsčių centrų ir apylinkių tarybų puolimus, siūlau skubiai imtis šių priemonių:

1. Pagerinti darbuotojų ir naikintojų batalionų kovotojų kovinę parengtį. Naktį naikintojų batalionų kovotojus laikyti kareivinėse ir visiškai pasirengusius kovai.

2. Prieigas prie NKVD, NKGB apskričių skyrių ir valsčių poskyrių, partijos apskrities komitetų, vykdomųjų komitetų pastatų saugoti išstačius sargybinius tiek prie pastatų, tiek slaptose prieigose.

3. Patikrinti NKVD darbuotojų ginklus bei jų būklę ir naikintojų batalionų kovotojų sugebėjimą naudotis ginklais.

4. Sudaryti veiksmų planą apskričių ir valsčių centrų puolimo atvejui. Planas turi būti sudarytas numatant aktyvius veiksmus prieš puolančią gaują.

5. Darbuotojams ir naikintojų batalionų kovotojams surengti 2-3 mokomuosius užsiėmimus apie tai, kaip reikia elgtis užpuolus gaujoms, atkreipiant dėmesį į tai, ar greitai paskelbus pavojų susirenkama, informuojama, ar tiksliai karininkai žino savo vietą ir uždavinius, kaip sąveikauja atskiros grupės ar padaliniai.

6. Pastebėta, kad prie daugelio apskričių skyrių bei valsčių poskyrių KPZ netrukdoma susirinkti didelėms žmonių minioms perduoti produktų suimtiesiems. Šiomis aplinkybėmis gali pasinaudoti banditai, kurie apsimetę maisto perdavėjais gali susirinkti prie NKVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių pastatų, iššvalgyti apsaugą ir staigiai užpulti.

Maisto perdavimui suimtiesiems reikia įrengti atskirą patalpą, esančią toliau nuo skyrių, poskyrių ir KPZ pastatų. Reikia įvesti tokią tvarką, kad prie NKVD pastatų nesirinktų pašaliniai žmonės.

7. Neatmetama galimybė, kad banditai į apskričių ir valsčių centrus gali prasiskverbti apsimetę kariniais būriais.

Todėl NKVD valsčių poskyrių viršininkai, į gyvenvietę atvykus kariniam būriui, turi kruopščiai patikrinti dokumentus.

Per NKVD ir Raudonosios armijos vadovybę duotas nurodymas keliaujančius padalinius aprūpinti dokumentais, kuriuose būtų nurodyta, į kurią gyvenvietę ir kieno dispozicijon keliauja.

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaras
valstybės saugumo komisaras (Bartašiūnas)

1945 m. vasario 16 d.
Nr. 3/00383
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 46-17. Nuorašas.

6 dokumentas

LKP(b) CK biuro posėdžio, įvykusio 1945 m. kovo 23 d., nutarimas dėl stribų batalionų kovingumo padidinimo

Vilnius 1945 m. kovo 23 d.

Kopija

Visiškai slaptai

Visų šalių proletarai, vienykitės!

Lietuvos KP(b) CK 45 03 27

Išrašas iš Lietuvos KP(b) CK biuro posėdžio, įvykusio 45 03 23 d., protokolo Nr. 35, 12 paragrafo „Dėl Lietuvos SSR naikintojų batalionų kovingumo padidinimo"

Patikrinus naikintojų batalionų būklę Lietuvos SSR Panevėžio ir Trakų apskrityse, nustatyta, kad naikintojų būriai sudaryti kiekviename apskrities ir valsčiaus centre.

Naikintojų būriai, daugelyje valsčių būdami pagrindine ginkluota jėga, dalyvauja kovoje su banditizmu, antisovietiniais elementais, saugo apskričių ir valsčių centrus, svarbius objektus ir kt.

Dauguma naikintojų būrių kovotojų sąžiningai vykdo operatyvinę tarnybinę veiklą, kovoje su banditais yra drąsūs ir ryžtingi.

Kartu naikintojų būrių darbe yra nemažai esminių trūkumų.

Su kovotojais nedirbamas politinis masinis darbas, vykdant operacijas pasitaiko nedrausmingumo ir plėšikavimo atvejų.

Valsčių partorgai ir komsorgai naikintojų batalionuose nebūna, būrių padėtimi nesidomi ir pokalbių su kovotojais nerengia.

Apskričių komitetai partorgams neduoda konkrečių darbo su naikintojų būriais užduočių.

Nepakankamai dirbama tiriant naikintojų batalionų sudėtį, todėl kai kuriuose būriuose yra politiškai abejotinų, kartais ir priešiškų elementų, kurie vykdo išdavikišką darbą, palaiko ryšį su banditais.

Valsčiuose nėra reikiamo dalykinio darbo kontakto tarp poskyrių viršininkų ir partorgų. Naikintojų būrių darbuose pasitaiko nerūpestingumo atvejų. Apsaugos tarnyba organizuojama blogai tiek būrių išsidėstymo vietoje, ypač naktį, tiek vykstant į operacijas.

Kai kuriuose valsčiuose nesirūpinama naikintojų būrių kovotojų kariniu parengimu, todėl kovotojai, nežinodami elementarių taktikos taisyklių, kovoje su banditizmu nepasiekia reikiamų rezultatų ir patys patiria nereikalingų nuostolių.

Kai kuriose apskrityse NKVD apskričių skyrių viršininkai neteisingai į kareivines perkėlė visus naikintojų batalionų kovotojus, visiškai juos atitraukdami nuo gamybinių darbų, todėl valstiečiai, esantys naikintojų batalionuose, nesiruošia pavasario sėjai.

Turėdamas tikslą padidinti Lietuvos SSR naikintojų batalionų kovingumą, Lietuvos KP(b) CK biuras nutaria:

1. Įpareigoti Lietuvos KP(b) apskričių komitetų pirmuosius sekretorius paskirti asmenis iš partinio ir komjaunimo aktyvo, kurie dirbtų masinį politinį ir aiškinamąjį darbą tarp naikintojų būrių kovotojų apskričių ir valsčių centruose. Dirbti ne rečiau kaip vieną kartą per savaitę, įvedus griežtą šio darbo kontrolę.

2. Įpareigoti NKVD apskričių skyrių viršininkus tuoj pat nuodugniai patikrinti naikintojų būrių kovotojus ir visus politiškai abejotinus asmenis iš būrių pašalinti.

3. Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisarui drg. Bartašiūnui kategoriškai uždrausti leisti naikintojų būrių kovotojus patikėti operacijose asmenims, neturintiems tiesioginio ryšio su vadovavimu kovotojams. Operacijas vykdyti gerai pasirengus ir vadovaujant atsakingiems NKVD darbuotojams. Asmenis, pažeidžiančius nustatytą operacijų vykdymo tvarką, traukti baudžiamojon atsakomybėn.

4. Pasiūlyti apskričių vykdomiesiems komitetams duoti nurodymus valsčių vykdomiesiems komitetams, kad naikintojų būriams būtų paskirtas būtinas kiekis arklių transporto, kuriuo būtų galima greičiau permesti kovotojus į operacijos vykdymo vietą.

5. Siūlyti drg. Bartašiūnui per SSRS vidaus reikalų liaudies komisariatą išsiaiškinti, kaip aprūpinamos žuvusių kovoje su banditais naikintojų batalionų kovotojų šeimos.

6. Įpareigoti partijos apskričių komitetus ir apskričių vykdomuosius komitetus nuolat padėti žuvusių naikintojų batalionų kovotojų šeimoms tiek pinigais, tiek materialiai.

7. Pasiūlyti Lietuvos SSR prekybos liaudies komisarui drg. Augustinaičiui paskirti apskričių prekybos organizacijoms 1500 porų batų ir 250 kg muilo parduoti labiausiai nepasiturintiems naikintojų batalionų kovotojams.

8. Pasiūlyti NKVD (drg. Bartašiūnas) uždrausti perkelti į kareivines visus naikintojų batalionų kovotojus ir ateityje nustatyti, kad vienu metu budėtų 15-20 proc. jų narių, taip pat nustatyti tokią pranešimų [sistemą], kad esant būtinybei būtų garantuota, jog dalyvauti operatyvinėse priemonėse kovotojai susirinks greitai.

9. Pasiūlyti LSSR liaudies sveikatos apsaugos komisarui drg. Girdzijauskui apskričių naikintojų batalionams paskirti 1000 vnt. individualių perrišimo paketų.

Lietuvos KP(b) CK sekretorius (Isačenka)

Rezoliucija: „Numatyti šio nutarimo vykdymo priemones ir pranešti apie jas. Kapralovas. 45 03 28"

Tikra: BB skyriaus 3-iojo poskyrio vir[šininko] pava[duotojas]
vyr. ltn. *[Grigoričevas]* (parašas)

45 03 05

LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 72-74. Nuorašas.

7 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. liepos 2 d. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl stribų budrumo ir kovingumo padidinimo

Vilnius 1945 m. liepos 2 d.

Visiškai slaptai

Egz. Nr. 1

Liet. SSR NKVD ..... AS viršininkui

Valstybės saugumo .....

Drg.....

Miestas .....

Naikintojų batalionai ir paramos grupės, aktyviai dalyvaudamos likviduojant banjditų] formuotes, susidūrusios su jomis patiria kovotojų nuostolių.

Daugiausia prarandama užpuolus smulkias naikintojų būrių kovotojų grupes, siunčiamas į operacijas ir lydinčias suimtuosius.

Kartu su kovotojų nuostoliais naikintojų batalionai taip pat netenka daug ginkluotės, kurią paima banditai.

Išanalizavus naikintojų batalionų gyvosios jėgos ir ginkluotės nuostolių atvejus, nustatyta, kad dažniausiai taip atsitinka dėl blogo pasirengimo numatomai operacijai, taip pat dėl to, kad neugdomas naikintojų batalionų kovotojų budrumas ir prastai organizuojamas pasipriešinimas, gaujoms staigiai užpuolus ir apšaudžius.

Siekiant padidinti naikintojų batalionų budrumą ir pagerinti kovinę parengtį, siūlau:

1. Su naikintojų batalionų kovotojais sistemingai dirbti aiškinamąjį darbą didinant budrumą, saugumą ir mokėjimą orientuotis tokiomis aplinkybėmis, kai netikėtai susiduriama su banditais.

2. Kiekvienas nemokšiško elgesio atvejis, vieno ar kito kovotojo bailumas mūšio metu, taip pat sužlugdyta operacija turi būti aptariama su būrių kovotojais, priešpriešinant šiuos atvejus gerai įvykdytai operacijai, ir tuo taip pat auklėti kovotojus.

3. Pagerinti darbą, susijusį su naikintojų batalionų netektimis: didinti žuvusiųjų kovoje su banditais populiarumą kalbantis su giminėmis, organizuojant laidotuves, tvarkant kapus ir, svarbiausia, laiku suteikiant pagalbą žuvusiųjų šeimoms, kurioms [būtina] greitai sutvarkyti pensijas, kad būtų galima gauti pašalpas, kurios nurodytos jums nusiųstuose Liet. SSR NKVD finansų skyriaus 1945 m. birželio 11 d. nurodymuose Nr. 7/814.

4. Apie visus naikintojų batalionų kovotojus, žuvusius susikovus ir banditams puolant, skubiai man pranešti spec. pranešimais, juose aprašyti aplinkybes, dėl kurių patirta aukų, ir pateikti išsamius duomenis apie kiekvieną žuvusį naikintojų batalionų karį bei paramos grupės narį ir apie jų šeimų sudėtį.

5. Apie šio nurodymo įvykdymą praneškite man specialiu pranešimu iki 1945 m. liepos 20 d.

Liet. SSR vidaus reikalų liaudies komisaras
valstybės saugumo komisaras (Bartašiūnas)

1945 m. liepos 2 d.
3/3/0047 Vilnius

LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 96-97. Nuorašas.

8 dokumentas

Iš Kauno operatyvinio sektoriaus politinės dalies viršininko pavaduotojo Lifšico pranešimo apie stribų padėtį

[Kaunas] [1945 m. liepos mėn.]

Ištrauka iš Kauno operatyvinio sektoriaus politinės dalies viršininko pavaduotojo mjr. Lifšico pranešimo

III. Naikintojų padėtis

Surinktų duomenų apie naikintojų būrių sudėtį analizė rodo, kad dauguma jų - rimti ir sovietų valdžiai ištikimi žmonės. Pagal socialinę padėtį apie 60 proc. jų yra gavę žemės samdiniai ir varguomenė. Pagal amžių apie 50 proc. - 1920 metų gimimo ir vyresni.

Tačiau kadangi Lietuvos KP(b) CK biuro 45 05 28 d. nutarimas dėl naikintojų aprūpinimo nevykdomas, naikintojų būriuose dabar nuotaika tokia, kad atsiranda norinčiųjų išeiti iš naikintojų būrių.

Priežastys šios:

a) naikintojai praktiškai negalėjo dirbti savo ūkiuose, nes tai buvo susiję su gyvybės rizika;

b) kai kurios naikintojų šeimos dėl banditų grasinimų taip pat visiškai ar dalinai išėjo iš savo vienkiemių;

c) daugelis naikintojų visai apiplyšo ir neturi batų - valsčiuose gauta tik po 5 poras batų;

d) dalis naikintojų nepajėgia išpirkti netgi nedidelio maisto davinio (skirto apie 50 proc. kovotojų).

Visa tai verčia ieškoti maisto išteklių. Netvirtieji eina ieškoti ryšio su buožėmis, girtuokliauja, kiti ketina pasitraukti.

Raseinių aps. Raudonės valsčiuje padavė pareiškimus išeiti 5 naikintojai, Šilikače (Šiluvoje ?) 3 žmonės nori išvykti į Klaipėdą, Tytuvėnuose išėjo 2 žmonės. Mūsų brigadų, dirbusių Kėdainių apskrityje, taip pat klausinėjo, kaip galima išeiti iš būrio.

Kadangi dabar pradėta įteikinėti pranešimus dėl paruošų prievolės, nuotaikos dar labiau sugedo. Dalis naikintojų atvirai kalbėjo, kad „mums tikriausiai bus lengvatų". Iš tikrųjų Lietuvos LKT, išleisdama nutarimą dėl prievolių, apie naikintojus nieko nepasakė. Nutarime netgi užmirštos žuvusių naikintojų šeimos.

Partijos Raseinių apskrities komitetas įpareigojo paruošų įgaliotinį ir joms taikyti lengvatas, bet kitos apskritys to nepadarė.

Manau, kad būtina Lietuvos KP(b) CK iškelti šiuos klausimus, nes jie kasdien tampa vis aktualesni.

Išrašas tikras: NKVD kariuomenės Pabaltijo apygardos politinio skyriaus viršininkas pulkininkas [Kirilovas] (parašas)

Ant rašto yra I. Tkačenkos rezoliucija: „Skubiai. Drg. Bartašiūnui. Prašau paruošti per VČ pranešimą drg. Kobulovui ir pranešimus drg. Suslovui ir Sniečkui su prašymu paskubinti klausimo sprendimą dėl tiekimo ir naikintojų aprūpinimo. 45 07 17".

LYA, f. 1, ap. 3, b. 98, l. 65-67. Nuorašas.

9 dokumentas

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP(b) CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarimas dėl stribų batalionų stiprinimo ir stribų materialinės padėties gerinimo

Vilnius 1945 m. liepos 24 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir Lietuvos KP(b) CK biuro

Nutarimas Nr. 147-s 1945 m. liepos 24 d.

Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Taryba ir Lietuvos KP(b) CK biuras pažymi, kad naikintojų batalionai daug padeda partinėms ir sovietinėms organizacijoms kovoje su buržuazinių nacionalistų gaujomis. Daugiausia kilę iš valstiečių varguolių, naujakurių bei samdinių ir būdami labiausiai mums atsidavusiais žmonėmis, naikintojų batalionų kovotojai, sistemingai su jais dirbant, taip pat sudarys pagrindinį rezervą, iš kurio bus iškeliami į vadovaujantį darbą sovietinėse organizacijose kaime. Esant sudėtingai padėčiai naikintojų batalionų kovotojai, būdami dažniausiai kareivinėse, atplėšiami nuo savo ūkių ir neturi galimybės materialiai padėti savo šeimoms.

Tuo pat metu Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Taryba ir Lietuvos KP(b) CK biuras nustatė, kad daugelyje apskričių vietinės partinės ir sovietinės organizacijos iki šiol neleistinai nesirūpina naikintojų batalionais: neorganizuoja sistemingo politinio darbo su naikintojų batalionų kovotojais, nesiima priemonių, kad būtų pagerinta naikintojų batalionų kovotojų ir jų šeimų materialinė padėtis, neretai beširdiškai elgiasi su žuvusių naikintojų batalionų kovotojų bei kaimo aktyvistų šeimomis.

Kai kuriose apskrityse sovietinis partinis ir komjaunimo aktyvas (partorgas, komsorgas, valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas ir kt.) asmeniškai nedalyvauja naikintojų batalionuose ir jų kovose su gaujomis.

Dėl viso to susidarė tokia padėtis, kad kai kuriuose naikintojų batalionų būriuose atsirado nesveikos nuotaikos ir kilo nepasitenkinimas, pasitaikė atvejų, kai iš naikintojų batalionų pasitraukė pavieniai kovotojai, naikintojų batalionų kovotojai pažeidė revoliucinį teisėtumą ir t. t.

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Taryba ir Lietuvos KP(b) CK biuras nutaria:

l. Laikyti pagrindine partijos apskričių komitetų, apskričių vykdomųjų komitetų, NKVD apskričių skyrių ir visų partinių ir sovietinių organizacijų užduotimi toliau stiprinti naikintojų batalionus, kelti naikintojų batalionų kovotojų politinį sąmoningumą, didinti naikintojų batalionų vaidmenį kovoje su buržuazinių nacionalistų gaujomis ir laikyti juos svarbiu rezervu iškeliant darbuotojus į vadovaujantį sovietinį darbą bei priimant į partijos eiles.

2. Pasiūlyti Lietuvos KP(b) apskričių komitetams tarp naikintojų batalionų kovotojų organizuoti kasdienį politinį darbą. Šiems tikslams mobilizuoti komjaunimo aktyvą, pirmiausia iš miestų ir apskričių centrų, ir iki š. m. rugpjūčio 10 d. nusiųsti į valsčius 3-4 mėnesiams dirbti valsčių būrių ir naikintojų batalionų būrių politiniais vadovais.

Pasiūlyti Lietuvos LKJS CK iki š. m. rugpjūčio 10 d. respublikos miestuose mobilizuoti ir nusiųsti į apskričių centrus dirbti valsčių būrių ir naikintojų batalionų politiniais vadovais ne mažiau kaip 80 komjaunuolių aktyvistų. Mobilizuotiems draugams senosiose jų darbovietėse palikti atlyginimą ir aprūpinimą maisto bei pramonės prekėmis.

3. Pripažinti, jog privaloma ir būtina, kad valsčių partinis sovietinis ir komjaunimo aktyvas (partorgai, komsorgai, valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai, jų pavaduotojai bei sekretoriai ir kt.) tiesiogiai priklausytų naikintojų batalionams ir aktyviai juose dalyvautų.

Įpareigoti Lietuvos KP(b) apskričių komitetus, NKVD apskričių skyrius ir apskričių karinius komisariatus išmokyti valsčių aktyvą naudotis ginklais; tuo tikslu nuolat rengti jiems karines pratybas.

4. Pasiūlyti Lietuvos KP(b) apskričių ir miestų komitetams, Lietuvos SSR apskričių vykdomiesiems komitetams ir miestų vykdomiesiems komitetams atkreipti ypatingą dėmesį į naikintojų batalionų kovotojų ir jų šeimų materialinio aprūpinimo pagerinimą:

a) naikintojų batalionų kovotojų ir kovoje su banditais žuvusių kaimų aktyvistų ūkiams užtikrinti visokeriopą pagalbą nuimant, iškuliant derlių ir pasėjant žiemkenčius MTS, MANP lėšomis, taip pat visuomenės savitarpio pagalbos būdu;

b) naikintojų batalionų kovotojų, esančių kareivinėse, ūkius pagal žemės ūkio produktų valstybei pristatymą prilyginti kariškių šeimų ūkiams, taikant šiems ūkiams visas lengvatas, nustatytas Lietuvos SSR LKT ir Lietuvos KP(b) Centro Komiteto dėl grūdų, mėsos, bulvių ir kitų žemės ūkio produktų būtinų pristatymų, kurios numatytos kariškių šeimoms;

c) labiausiai nepasiturintiems naikintojų batalionų kovotojams ir žuvusiųjų kovoje su banditais šeimoms suteikti pagalbą maisto produktais iš visuomeninių savitarpio pagalbos fondų;

d) pasirūpinti, kad kiekvienam naikintojų batalionų kovotojui būtų išduota vienkartinė 100 rb pašalpa, kuri numatyta LKT ir LKP(b) CK 1945 m. liepos 19 d. nutarimu.

5. Įpareigoti Lietuvos SSR prekybos liaudies komisariatą (drg. Augustinaitis) š. m. rugpjūčio mėn. labiausiai vargstantiems naikintojų batalionų kovotojams paskirti 15 000 m medvilnės, 1000 porų batų ir 1500 m vilnonių audinių miesto kainomis. Pavesti Lietuvos KP(b) apskričių ir miestų komitetams kontroliuoti, ar teisingai paskirstomi šie fondai, skirti naikintojų batalionų kovotojams aprūpinti.

6. Turint tikslą visokeriopai padėti žuvusiųjų kovoje su lietuvių ir vokiečių

buržuaziniais nacionalistais naikintojų batalionų kovotojų ir kaimo aktyvistų šeimoms, pavesti apskričių ir miestų vykdomiesiems komitetams, partijos apskričių ir miestų komitetams:

a) draugus, žuvusius nuo banditų, laidoti valstybės lėšomis, paskiriant žuvusiųjų šeimoms laidotuvių pašalpas nuo 500 iki 1000 rb iš vietinio biudžeto;

b) iš specialių fondų, šiam tikslui paskirtų Prekybos liaudies komisariato, žuvusių naikintojų batalionų kovotojų šeimoms skirti pramonės prekių (medvilnės audinių, apavo, trikotažo gaminių ir kt.);

c) imtis priemonių, kad būtų pagerinta materialinė padėtis šeimų tų draugų, kurie žuvo nuo lietuvių ir vokiečių nacionalistų rankų, skiriant jiems pastatus, inventorių, turtą, gyvulius, konfiskuotus iš liaudies priešų.

7. Įpareigoti Lietuvos SSR prekybos liaudies komisariatą (drg. Augustinaitis) iš š. m. trečiojo ketvirčio fondų paskirti specialų fondą miesto kainomis siekiant aprūpinti žuvusių naikintojų batalionų kovotojų, partinių sovietinių darbuotojų ir sovietinių aktyvistų šeimas: 5500 m medvilnės audinių, 1000 porų batų, trikotažo gaminių už 50 000 rb, siūlų už 5000 rb, 1 t ūkiško muilo.

8. Įpareigoti apskričių ir miestų vykdomuosius komitetus, LKP(b) apskričių ir miestų komitetus nuo š. m. rugpjūčio 10 d. išnagrinėti pareiškimus dėl personalinių pensijų skyrimo žuvusių naikintojų batalionų kovotojų, partinių sovietinių ir komjaunimo aktyvistų šeimoms ir vėliau pensijas skirti gavus pareiškimą per 10 dienų. Pensijas skiria apskričių ir miestų vykdomieji komitetai, gavę dokumentus iš atitinkamų vietinių organizacijų (valsčių vykdomųjų komitetų, NKVD, profsąjungų komitetų, LKP(b), komjaunimo apskričių komitetų).

Pensijos skiriamos remiantis personalinių pensijų ir personalinių pensijų skyrimo komisijos prie Lietuvos SSR LKT, patvirtintos Lietuvos SSR LKT 1945 m. kovo 21 d. nutarimu Nr. 153, nuostatais.

Socialinio aprūpinimo liaudies komisariatas (drg. Kondrotas) kartu su Lietuvos SSR finansų liaudies komisariatu, pradėdami vykdyti šį nutarimą, į vietas išsiųs instrukcinius nurodymus, kokia tvarka ir kokio dydžio yra skiriamos vietinės ir respublikinės reikšmės personalinės pensijos naikintojų batalionų kovotojams ir aktyvistams, žuvusiems kovoje su lietuvių ir vokiečių nacionalistų gaujomis.

9. Šio nutarimo vykdymo kontrolė pavedama Lietuvos SSR LKT pirmininko pavaduotojui drg. Niunkai ir Lietuvos KP(b) CK Karinio skyriaus vedėjui drg. Jakovlevui.

Lietuvos SSR LKT pirmininkas (M. Gedvilas)
Lietuvos KP(b) CK sekretorius [A. Sniečkus] (parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 247, l. 120-125. Originalas.

10 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. rugsėjo mėn. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl aktyvistų apginklavimo ir stribų judriųjų būrių sudarymo

[Vilnius] 1945 m. rugsėjo 15 d.

Visiškai slaptai

Liet. SSR NKVD..... AS viršininkui

Drg.....

..... m[iestas]

Siekiant suaktyvinti kovą su banditizmu, siūlau:

1. Iki š. m. spalio 1 d. turimais ginklų likučiais apginkluoti visą partinį sovietinį aktyvą; dėl trūkstamų ginklų iki rugsėjo 25 d. pateikti paraišką LSSR NKVD Okio skyriui.

2. Išduodamų ginklų apskaitą ir sovietinio partinio aktyvo tarnybą tvarkyti kaip naikintojų batalionų paramos grupių.

3. Skubiai imtis priemonių gaujoms likviduoti, jas pulti ir sutriuškinti žinomas gaujas; tuo tikslu iki š. m. spalio 1 d. sudaryti apie 80 žmonių naikintojų judrųjį būrį, dislokuojant jį prie NKVD AS. Sukomplektuokite šį būrį iš valsčių naikintojų būrių. Maistu, atlyginimu ir apranga aprūpinkite pagal š. m. rugsėjo 6 d. nurodymą Nr. 3/7/1659.

Apie šių nurodymų vykdymą praneškite man specialiu pranešimu iki 1945 m. spalio 5 d.

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaras
generolas majoras (Bartašiūnas)
Tikra: NKVD OBB 3-iojo poskyrio viršininko pavaduotojas
vyr. leitenantas *[Grigoričevas]* (parašas)

1945 m. rugsėjo 15 d.
3/3/1706-k Vilnius

LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 109. Nuorašas.

11 dokumentas

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP(b) CK 1945 m. rugsėjo 1 d. nutarimas dėl stribų materialinio aprūpinimo

Vilnius 1945 m. rugsėjo 1 d.

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos
ir Lietuvos KP(b) Centro Komiteto
Nutarimas Nr. 186-s

1945 m. rugsėjo 1 d. Vilnius

Dėl LSSR naikintojų batalionų kovotojų materialinio aprūpinimo

Remdamiesi SSR Sąjungos LKT 1945 m. rugpjūčio 22 d. nutarimu Nr. 2107-54-ss „Dėl Lietuvos SSR naikintojų batalionų kovotojų materialinio aprūpinimo" Lietuvos SSR LKT ir Lietuvos KP(b) CK nutaria:

1. Naikintojų batalionų kovotojus pagal piniginį atlyginimą ir aprūpinimą maistu prilyginti Lietuvos SSR kaimo vietovių eiliniams milicininkams.

2. Patvirtinti naikintojų batalionų kovotojų skaičių atskirose apskrityse nuo 1945 m. rugsėjo 1 d. pagal priedą Nr. 1*.

3. įpareigoti Lietuvos SSR prekybos liaudies komisariatą (drg. Augustinaitis) paskirti Lietuvos SSR NKVD 11 tūkst. naikintojų batalionų kovotojų maisto fondus penkiems 1945 m. mėnesiams pagal pramonės, transporto ir ryšių darbuotojų normas.

4. Įpareigoti Lietuvos SSR NKVD (drg. Bartašiūnas) pagreitinti gavimą ir paskirstymą apskritims 11 tūkst. komplektų karinės aprangos, skirtos naikintojų batalionų kovotojams.

Lietuvos SSR LKT pirmininkas (M. Gedvilas)
Lietuvos KP(b) CK sekretorius (A. Sniečkus)

Antspaudas: „Liet. SSR Liaudies Komisarų Tarybos Reikalų Valdyba protokolinė dalis" (tas pats ir rusų kalba).

LYA, f. 1, ap. 3, b. 98, l. 157. Nuorašas.

* Žr. skyriuje „Stribų skaičius“.

12 dokumentas

Utenos operatyvinio sektoriaus viršininko P. Kapralovo 1945 m. lapkričio 14 d. raštas NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl seržantų skyrimo vadovauti stribų būriams

Utena 1945 m. lapkričio 14 d.

Visiškai slaptai

Egz. Nr...

NKVD..... AS viršininkui

Drg.....

..... m[iestas]

Jūsų pavaldumui komandiruojame ..... žmonių NKVD vjidaus] k[ariuomenės] seržantų, kad būtų nusiųsti į valsčius liaudies gynėjų būrių vadais iki 1946 m. sausio 1 d.

Seržantams sektoriuje suorganizuotas seminaras pagal karinio parengimo ir operatyvinės liaudies gynėjų būrių veiklos programą.

Seržantams iškeltos užduotys ir pareigos:

1. Mokyti liaudies gynėjus pagal jiems įteiktą programą.

2. Parengti planus ir vykdyti gaujų likvidavimo operacijas.

3. Įvesti liaudies gynėjų būriuose karinę tvarką, sustiprinti karinę drausmę ir auklėti karius, kad būtų ištikimi partijai ir vyriausybei.

4. Parengti būrių ir skyrių vadus iš liaudies gynėjų ir milicijos darbuotojų, kad šie vadovaujantieji asmenys perimtų vadovavimo būrių operatyvinei veiklai įgūdžius ir ateityje, atšaukus kadrinius seržantus, galėtų vadovauti liaudies gynėjų būriams.

NKVD VP viršininkams pasiūlykite būrių viršininkų pavaduotojais skirti gerai parengtus milicijos organų darbuotojus.

Pažymiu, kad kai kurie NKVD apskričių skyrių oper. įgaliotiniai liaudies gynėjų būriuose dirba visiškai nepatenkinamai, darbo planų neturi, valsčiuose nebūna ir Jūsų nekontroliuojami, o kai kurie jų neturėdami ką veikti girtuokliauja, pvz., Utenos NKVD AS oper. įgaliotinis ltn. Peškovas.

Padidinkite jų darbo atsakomybę ir kasdien kontroliuokite, turėkite omenyje, kad didžiausia kovos su banditizmu kaip karinės jėgos našta guls ant liaudies gynėjų būrių.

Pastaruoju metu pastebima daug faktų, rodančių liaudies gynėjų būrių kovotojų bailumą, pasitaiko atvejų, kai bėgama iš mūšio lauko; tokia padėtis toliau negali būti pakenčiama.

Asmeniškai Jūs ir NKVD VP viršininkai turite šia tema kalbėtis su liaudies gynėjų būrių operatyviniais įgaliotiniais ir perspėti juos dėl atsakomybės. Reaguokite į kiekvieną bailumo atvejį ir už ypač nusikalstamus faktus nusikaltusius asmenis patraukite baudžiamojon atsakomybėn ir su mano sankcija teiskite parodomajame procese.

Su šiais nurodymais supažindinkite kiekvieną NKVD apskrities skyriaus ir valsčiaus poskyrio operatyvinį darbuotoją.

Priedas: programa*.

Generolas majoras (Kapralovas)

45 11 14
Utena, Nr. 418

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 221. Nuorašas.

* Programa nepateikta.

13 dokumentas

Stribų būrio vado atmintinė

1945 m. lapkričio 14 d.
Kopija
Visiškai slaptai

Lietuvos SSR liaudies gynėjų būrio vado atmintinė*

Liaudies gynėjų valsčiaus būrio vadas tiesiogiai pavaldus NKVD VP viršininkui, yra liaudies gynėjų valsčiaus būrio kariniu vadovu-vadu.

Būrio vadas vadovauja būriui, gina liaudį nuo banditų, kovoja su banditizmu valsčiaus teritorijoje.

Būrio vadas privalo:

1. Palaikyti aukštą būrio drausmės, kovingumo ir pasirengimo kovai lygį.

2. Drąsiai imtis atsakomybės už būrio kovinius veiksmus, rodyti būrio kariams aktyvumo, savitvardos ir sumanumo pavyzdį ir kartu sudaryti palankias sąlygas sėkmingiems būrio veiksmams kovoje su banditizmu.

3. Gerai žinoti valsčiaus operatyvinę padėtį ir kartu su NKVD viršininku imtis priemonių, kad būtų užkirstas kelias banditų veiksmams.

4. Būrių karius išmokyti sėkmingai kovoti su banditais ir ieškoti banditų.

5. Būrių karius supažindinti su ginklais, kuriais apginkluotas būrys, rūpintis jų saugojimu ir tinkamu panaudojimu.

6. Gerai pažinti būrio karius, jų protines ir fizines savybes, kovinę veiklą, politinę moralinę būklę, charakterį, gabumus ir trūkumus.

7. Palaikyti vidaus tvarką ir vadovauti būrio karių atleidimui.

Kopija tikra: kapitonas (Kokinas)

45 11 14

LYA, f. 1, ap. 18, b. 39, l. 231. Nuorašas.

* Atmintinė parengta vidaus kariuomenės seržantams, kurie 1945 m. pabaigoje-1946 m. pradžioje buvo stribų būrių vadais.

14 dokumentas

NKVD Kauno operatyvinio sektoriaus viršininko I. Veselovo ir jo pavaduotojo kariuomenės reikalams Grišajevo 1945 m. lapkričio 15 d. įsakymas dėl vidaus kariuomenės seržantų skyrimo valsčių stribų būrių vadais

Kaunas 1945 m. lapkričio 15 d.

Visiškai slaptai

Įsakymas Lietuvos SSR Kauno operatyviniam sektoriui

1945 m. lapkričio 15 d. Nr. 001 Kaunas

Turinys: Dėl liaudies gynėjų būrių vadų paskyrimo

Vidaus reikalų liaudies komisaras - Sovietų Sąjungos maršalas drg. Berija liaudies gynėjų būrių Lietuvoje vadovavimui ir mokymui iki 1945 nt. pabaigos leido Lietuvoje dislokuotoje NKVD kariuomenėje turėti daugiau seržantų ir karininkų etatų.

Vykdydamas liaudies komisaro nutarimą, SSRS NKVD liaudies komisaro pavaduotojas generolas pulkininkas drg. Apolonovas įsakė seržantus paskirti iš Lietuvoje dislokuotos NKVD kariuomenės.

Vykdydamas liaudies komisaro nutarimą ir SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo nurodymus, įsakau:

1. 296-ojo ŠP vado pavaduotojui papulkininkiui drg. Kubrakui parinkti 40 seržantų, visus juos sutelkti prie sektoriaus štabo ir nuo 45 11 13 iki 16 d. surengti jiems 3 dienų pratybas pagal liaudies gynėjų būrių parengimo programą.

2. 298-ojo SP vado pavaduotojui tiekimo reikalams kapitonui drg. Avramkovui atrinktuosius aprūpinti tvarkinga apranga ir apavu, visus apginkluoti šautuvais, kiekvienam išduoti po 120 šovinių ir po 2 granatas. Taip pat visus įtraukti į pulko padalinių įgulų ir kitų NKVD kariuomenės padalinių aprūpinimo sistemą. Visus atrinktus asmenis aprūpinti maisto daviniais.

3. Apskritį aptarnaujantiems NKVD AS viršininkams ir batalionų vadams su jų dispozicijai paskirtais būrių vadais surengti pasitarimą, supažindinti juos su operatyvine padėtimi apskrityje, taip pat kontroliuoti liaudies gynėjų būrių kovinę veiklą ir mokymąsi.

4. Praktinėje veikloje ir vadovaujant liaudies gynėjų būriams griežtai vadovautis „Lietuvos SSR liaudies gynėjų būrio vado atmintine" ir saugoti ją NKVD VP kaip visiškai slaptą dokumentą.

5. NKVD AS viršininkams ir batalionų vadams penkiadienėse ataskaitose pateikti duomenis apie būrių vadų praktinę veiklą kovojant su banditizmu.

6. NKVD, NKGB viršininkams, NKVD kariuomenės batalionų vadams ir NKVD VP viršininkams asmeniškai pasirūpinti, kad liaudies gynėjų būrių vadai įvykdytų kovos su banditizmu užduotis savo barų teritorijoje.

7. Seržantus valsčiuose išskirstyti taip:

I. Kauno apskrityje

1. Pakuonis - S. G. Gabitulinas
2. Kruonis - D. I. Zaščipa
3. Panemunė - Barylinas
4. Rumšiškės - F. M. Murašovas
5. Pažaislis - Boroninas
6. Lapės - B. K. Jeskinas
7. Jonava - N. S. Malčenka
8. Garliava - Semeničenka
9. Vandžiogala - I. A. Kučiarenka
10. Babtai - I. I. Maslovas
11. Raudondvaris - V. T. Labitinas
12. Vilkija - Ch. Asmandjarovas
13. Čekiškė - Ščetinkinas
14. Seredžius - Morskinas
15. Veliuona - G. A. Ponamariovas
16. Zapyškis - A. Minkariovas

II. Kėdainių apskrityje

1. Kėdainiai - Semionovas
2. Žeimiai - Mintelejevas
3. Šėta - Mankusovas
4. Surviliškis - I. N. Muryčiukas
5. Dotnuva - Gusevas
6. Pernarava - Riabčikovas
7. Josvainiai - Mimchovas
8. Ariogala - Komarovskichas
9. Krakės - Muraševas
10. Grinkiškis - Fedorenka
11. Baisogala - N. T. Šestakovas
12. Gudžiūnai - V. I. Bondarikas

III. Raseinių apskrityje

1. Raudonė - E. I. Pšeničnis
2. Jurbarkas - V. V. Zacharovas
3. Šimkaičiai - Jefimovas
4. Girkalnis - J. D. Steponenka
5. Viduklė - A. I. Myrnovas
6. Nemakščiai - Dušanovas
7. Kelmė - Filimonovas
8. Kražiai - Jerukovas

9. Šiluva - I. G. Strutkovas
10. Raseiniai - Balykovas
11. Betygala - V. J. Jelizarovas
12. Tytuvėnai - T. G. Petrovas

8. Tiesiogiai vadovauti liaudies būrių parengimui ir veiklai NKVD Kauno AS viršininko dispozicijon nusiųsti ltn. Rozvarovovą, NKVD Kėdainių AS viršininkui - ltn. Pechterevą, NKVD Raseinių AS viršininkui - ltn. K. I. Putiną.)

9. Visus išvardytus asmenis tuoj pat nusiųsti į valsčius NKVD viršininkų dispozicijon, o karininkus - NKVD-NKGB operatyvinių grupių viršininkų ir NKVD AS viršininkų dispozicijon.

Kauno operatyvinio sektoriaus viršininkas pulkininkas (Veselovas)
Oper. sektoriaus viršininko pavaduotojas kariuomenės reikalams papulkininkis (Grišajevas)
Tikra: laikinai einantis štabo viršininko pareigas vyr. ltn. (parašas neįskaitomas)

Išsiųsta 5 egz.
Egz. Nr. 1 - į operatyvinį sektorių,
Egz. Nr. 2 - į štabo bylą,
Egz. Nr. 3-5 - NKVD AS viršininkams
Vykdytojas Kolenskis
45 11 16

LYA, f. 1, ap. 18, b. 22, l. 148-150. Nuorašas.

15 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. gruodžio 11 d. operatyvinė suvestinė VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M. Suslovui apie čekistines karines operacijas Lietuvoje

Vilnius 1945 m. gruodžio 11 d.

Visiškai slaptai

VKP(b) CK Lietuvos biuro Pirmininkui drg. Suslovui

Operatyvinė suvestinė Nr. 159

Apie suregistruotus banditų puolimus ir įvykdytas čekistines karines operacijas Lietuvos SSR teritorijoje (žemėlapis 200 000 - 42)

1945 m. gruodžio 11 d.

Praėjusią parą respublikoje užregistruoti 3 banditų puolimai, kurių metu nukauta 6, sužeista 5, iš jų:

a) NKVD darbuotojų sužeista - 1,
b) kariškių sužeista - 2,
c) sovietinio partinio aktyvo nukauta - 1,
d) liaudies gynėjų nukauta - 4,
e) vietos gyventojų nukauta - 1, sužeista - 1.

Įvykdytos 8 čekistinės karinės operacijos, kurių metu:

a) nukauta 9 banditai,
b) sulaikyta banditų - 1,
c) ryšininkų - 1,
d) rėmėjų - 4,
e) dezertyrų - 1,
f) vengiančių [tarnybos RA. - J. S.] - 1,
g) įtariamų banditizmu - 12.

Paimta kulkosvaidžių - 1,
šautuvų - 5,
pistoletų - 2,
granatų - 5,
šovinių - 240.

Mūsų nuostoliai vykdant operacijas: nukauti liaudies gynėjų būrio vadas seržantas Podkorytovas ir liaudies gynėjas Singelis, sužeisti liaudies gynėjo sūnus Mykolas Singelis, seržantas Sedychas ir 127-ojo ŠP būrio vadas.

Vykdant darbą, susijusį su legalizacija ir tarnybos RA vengimu, atvyko ir prisipažino kaltę: Panevėžio aps. - 1 banditas ir 3 vengiantys [tarnybos RA. - J. S.]. Atiduota: 2 šautuvai ir 30 šovinių.

Užregistruota puolimų ir surengta operacijų:

Banditų puolimai Marijampolės sektoriuje

Papildant š. m. gruodžio 8 d. operatyvinę suvestinę Nr. 156: puolant Gižų

NKVD VP, be nukauto liaudies gynėjo Ulevičiaus, sužeistas Gižų NKVD VP viršininkas kpt. Jerofejevas ir liaudies gynėjų būrio karys Paulskis.

Priemonės:

1. Į vietą išvykę NKVD AS operatyvininkai suiminėja antisovietinius elementus Gižų ir Keturvalakių valsčiuose.

2. Tardomi ir agentūriškai tikrinami NKVD VP liaudies gynėjai, siekiant atskleisti išdavikus.

Utenos sektorius. Ukmergės aps.

Gruodžio 10 d. naktį nežinomas banditas į bataliono štabą metė granatą, kuri sprogdama sužeidė 2 raudonarmiečius. Banditas ieškomas ir vykdomos agentūrinės operatyvinės priemonės.

Panevėžio sektorius. Panevėžio aps.

Gruodžio 9 d. 23 val. devynių banditų grupė užpuolė pil. Marijoną Zubkovą, Jono, g. 1927 m., gyvenantį Rozalimo vlsč. Zigmantiškių kaime. Į vietą nuvykusi operatyvinė kariuomenės grupė ieško banditų.

Gruodžio 10 d. Raguvos vlsč. Levaniškio kaimo apylinkėse apie 30 banditų grupė organizavo pasalą liaudies gynėjams, vykusiems į Raguvą su KP(b) apskrities komiteto atstovu Miškiniu, kuris turėjo patikrinti, kaip vykdomos grūdų paruošos. Apšaudžius nukauta: liaudies gynėjai Alfonsas Novašinėnas, g. 1929 m., Povilas Juškas, g. 1922 m., Antanas Juškas, g. 1915 m., Aleksas Misiūnas, g. 1929 m., aktyvistas Jaromonas Felepis, g. 1924 m., ir sunkiai sužeistas Lietuvos KP(b) apskrities komiteto įgaliotinis Miškinis.

Į vietą nusiųsti Raguvos liaudies gynėjai, vadovaujami operatyvininkų. Tiriant išaiškėjo, kad pasaloje buvę banditai priklausė Jospaičio banditų grupei. Vietos gyventojų duomenimis, sulaikyti 9 asmenys, įtariami banditizmu. Vyksta tyrimas.

Surengta operacijų:

Panevėžio sektorius. Panevėžio aps.

Kupiškio valsčiuje liaudies gynėjų jėgomis vykdant operaciją sulaikytas 1 banditas.

Kauno sektorius. Kauno aps.

298-ojo ŠP 9-osios ŠK RPG, vadovaujama ltn. Čioboto, Vilkijos miestelyje sulaikė banditų ryšininką Jakubauską.

NKVD Panemunės VP liaudies gynėjų būrys Panemunės vlsč. Povicos kaimo apylinkėse vykdydamas operaciją nukovė 2 banditus. Paėmė 2 šautuvus, 1 pistoletą, 2 granatas ir 200 šovinių.

Kėdainių aps.

298-ojo ŠP 4-oji ŠK, vadovaujama ltn. Gorbunovo, Josvainių vlsč. Ruseinių apylinkėse sulaikė 3 rėmėjus, 1 dezertyrą ir 1 vengiantį [tarnybos RA. - J. S.].

5-osios ŠK RPG, vadovaujama ltn. Chramkovo, Gudžiunų vlsč. Dovydiškių apylinkėse sulaikė rėmėją, pas kurį rastas revolveris ir 20 šovinių.

Raseinių aps.

Kelmės vlsč. Leilių kaime vykdydama paieškas grupė liaudies gynėjų susidūrė su gauja. Susišaudžius, nepatvirtintais duomenimis, nukauti 4 banditai. Iš mūsų pusės nukautas liaudies gynėjas Zigmas Singelis ir sužeistas jo sūnus Mykolas. Banditų grupė persekiojama.

Marijampolės sektorius. Marijampolės aps.

Vykdant operaciją sulaikyti įtariami banditizmu 3 žmonės.

Utenos sektorius. Ukmergės aps.

Iš NKVD AS duomenų sužinota, kad Pogošo (Pagojęs?) kaime slepiasi banditų grupės vadeiva Garbatavičius-Žaltys. Vykdyti operaciją norint sulaikyti gaujos vadą išvyko operatyvinė kariuomenės grupė. Operatyvinei grupei priartėjus prie namo, kur, turimais duomenimis, laikosi Gorbatavičius*, jis iššoko iš namo ir pradėjo šaudyti į operatyvinę grupę. Susišaudant Gorbatavičius buvo nukautas. Iš mūsų pusės nukautas liaudies gynėjų būrio vadas seržantas Podkorytovas ir sužeistas seržantas Sedychas. Iš vadeivos paimtas šautuvas, dvi granatos ir žiūronai.

137-asis ŠP pagal NKVD AS duomenis vykdė operaciją Pagirių valsčiuje. Susišaudžius nukauti 2 banditai. Paimta: rankinis kulkosvaidis, 2 šautuvai, granata ir 20 šovinių. Iš mūsų pusės sužeistas 137-ojo ŠP būrio vadas. Gauja persekiojama.

Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisaras
generolas majoras *[Bartašiūnas]* (parašas)

Nr. 1/00941
1945 m. gruodžio 11 d.
Vilnius

Ant dokumento yra antspaudas: „Gauta 45 12 12. Nr. 957. Turi būti grąžintas į VKP(b) CK Lietuvos biuro Sekretoriatą".

LYA, f. 1, ap. 3, b. 86, l. 123. Originalas.

* Taip dokumente.

16 dokumentas

LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo 1945 m. gruodžio 17 d. pranešimas SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje I. Tkačenkai ir LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui apie susidūrimus su A. Kamarausko partizanų būriu

[Vilnius] 1945 m. gruodžio 17 d.

Visiškai slaptai
Pranešimas per VČ

drg. Tkačenkai
drg. Bartašiūnui

Žemėlapis 1000 000 - 37 metų

Po to, kai buvo sutriuškintos kai kurios gaujos, veikusios Švenčionių ir Zarasų apskrityse, š. m. spalio mėn. aktyvus nacionalistinio pogrindžio dalyvis ir gaujos vadovas Kamarauskas sujungė išsibarsčiusias šių apskričių banditų gaujas ir sudarė apie 50 žmonių gaują.

Kamarauskas dalį savo gaujos aprengė Raudonosios armijos karių apranga, pavadino savo gaują „skrajojančia"; pastovių stovyklaviečių neturi ir veikia Švenčionių, Zarasų, iš dalies Ukmergės ir Utenos apskričių teritorijose.

Š. m. gruodžio 12 d. NKVD Rimšės VP gavo agentūrinių duomenų, jog Kamarausko gauja pasirodė šio valsčiaus teritorijoje. NKVD Rimšės ir Dūkšto VP sudarė jungtinį 35 liaudies gynėjų būrį ir išsiuntė juos ieškoti gaujos.

45 12 12 d. 10 val. Rimšės vlsč. Šulėnų apylinkėse (4866) liaudies gynėjų būrys susirėmė su gauja. Per šį susirėmimą liaudies gynėjų būrys neteko vieno kovotojo.

Kamarausko gauja iš Šalunų kaimo pradėjo trauktis į Rimšės vlsč. Zigmantiškių pusę (4266). 34 liaudies gynėjų būrys persekiojo gaują.

45 12 12 d. 18 val. liaudies gynėjų būrys, persekiodamas gaują, pasiekė Dovedinų kaimą (4268), bet sutemus ir prasidėjus pūgai gaujos pėdsakus šiose apylinkėse pametė ir jos persekiojimas buvo nutrauktas iki ryto. Liaudies gynėjų būrys liko miegoti Dovedinų apylinkėse.

Gavęs duomenų apie liaudies gynėjų būrio susirėmimą su gauja, NKVD Zarasų AS viršininkas mjr. Ložečnikovas, buvęs Dūkšto valsčiuje, 45 12 12 d. 16 val. nusiuntė liaudies gynėjų būriui 12 NKVD Dūkšto liaudies gynėjų paramą, vadovaujamą NKVD Rimšės VP viršininko vyr. ltn. Bondarenkos.

Bondarenkos grupė, eidama susijungti su liaudies gynėjų būriu, taip pat aptiko gaujos pėdsakus ir pradėjo savarankiškai ją persekioti.

45 12 13 d. 10 val. Bondarenkos grupė susidūrė su gauja ir pradėjo kautis. Kadangi jėgų persvara buvo gaujos pusėje, Bondarenkos 11 žmonių grupė buvo sunaikinta, gaujos nuostoliai, vietos gyventojų liudijimu, tokie: nukauti 4 ir sužeisti 2 banditai.

Tuo metu, kai Bondarenkos grupė kovėsi su gauja, 34 liaudies gynėjų būrys buvo toje pat apylinkėje ir pagal šūvius patraukė į mūšio vietą, bet

atvyko pavėlavęs ir reikiamos pagalbos Bondarenkai suteikti negalėjo; būrys tuoj pat pradėjo persekioti gaują ir vėl stojo į mūšį, bandydamas ją apsupti.

Gauja prisidengė rankinių kulkosvaidžių ugnimi ir jai pavyko išvengti liaudies gynėjų būrio apsupties; 2 banditai buvo nukauti ir 2 sužeisti. Liaudies gynėjų būrys tęsė persekiojimą ir nustatė, kad Kamarausko gauja pasidalijo į dvi grupes ir patraukė į priešingas puses; vieną iš jų liaudies gynėjų būrys toliau persekiojo.

45 12 13 d. 17 val. liaudies gynėjų būrys, pametęs gaujos pėdsakus, nutraukė persekiojimą ir grįžo į Rimšės miestelį.

45 12 12 d. naktį į 13 d. 24 val. NKVD vidaus kariuomenės 4-osios ŠD 137-ojo ŠP štabas gavo žinią, kad liaudies gynėjų būrys susirėmė su Kamarausko gauja.

45 12 13 d. 1 val. 3-iojo bataliono, dislokuoto Švenčionių apskrityje, vadui mjr. Rankovui buvo duoti nurodymai skubiai organizuoti puolimą, palaikyti liaudies gynėjų būrį ir persekioti gaują. Mjr. Rankovas būtinų priemonių nesiėmė ir pulko vadui pranešė, kad 9-oji kuopa, vadovaujama bataliono vado pavaduotojo, 45 12 13 d. 8 val. išvyko operacijon į liaudies gynėjų būrio susidūrimo su gauja vietą. Iš tikrųjų 9-oji kuopa 8 val. į liaudies gynėjų veikimo vietą nebuvo išvykusi.

Pulko vadas pplk. Kablauchovas 45 12 13 d. 14 val. antrą kartą įsakė mjr. Rankovui išvykti į liaudies gynėjų būrio pirmojo susirėmimo vietą ir pačiam vadovauti operacijai. 3-iojo bataliono vadas mjr. Rankovas ir šio pulko vado įsakymo neįvykdė ir tik 45 12 13 d. 13 val. 9-osios kuopos 18 žmonių būrys, vadovaujamas ltn. Furmanovo, išvyko į liaudies gynėjų būrio susidūrimo su gauja vietą; 9-osios kuopos vadas ir 3-iojo bataliono vado pavaduotojas, būdami Daugėliškyje, patys operacijai nevadovavo ir į gaujos veikimo rajoną neišvyko.

Furmanovo būrys, atvykęs į liaudies gynėjų būrio mūšio su gauja vietą, susidūrė su Kamarausko gauja; susirėmus nukauti du, sužeistas vienas banditas; pas vieną iš nukautųjų rasti dokumentai, priklausę NKVD VP viršininkui Bondarenkai, kuris buvo nukautas per pirmą susirėmimą.

Būrio vadas Furmanovas, radęs NKVD VP viršininko Bondarenkos dokumentus, klaidingai pamanė, kad jis susitikęs su liaudies gynėjų būriu, ir nukovė VP viršininką, todėl kurį laiką gaują nustojo persekioti.

Tuo metu gauja nuo Furmanovo būrio atsiplėšė ir dingo.

Dėl daugkartinių susirėmimų su Kamarausko gauja iš mūsų pusės nukauta 11 liaudies gynėjų ir NKVD VP viršininkas Bondarenka. Išankstiniais duomenimis, iš gaujos nukauti 8 banditai, sužeisti 6.

Gavęs žinią apie liaudies gynėjų būrio susirėmimą su Kamarausko gauja ir nustatęs, kad 3-iojo bataliono vadas mjr. Rankovas šiai operacijai nevadovauja ir laiku savo padalinių ten nenusiuntė, aš iš Utenos į Zarasų apskritį mašinomis išsiunčiau dvi kuopas, vadovaujamas pulko vado pplk. Kablauchovo, ten išvykau ir pats.

Kamarausko gauja persekiojama toliau.

„Smeršo" darbuotojams duotas nurodymas skubiai ištirti, kodėl 3-iojo bataliono vadas mjr. Rankovas neįvykdė įsakymo ir kodėl nuo vadovavimo operacijai patys nusišalino 3-iojo bataliono vado pavaduotojas ir kuopos vadas; kaltieji turi būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

Į Švenčionių aps. Ignalinos ir Zarasų aps. Dūkšto apylinkes išsiųstos operatyvinės grupės ieškoti Kamarausko gaujos.

Generolas majoras *[Kapralovas]* (parašas)

45 12 17
Nr. 498

LYA, f. 1, ap. 18, b. 50, l. 321-322. Originalas.

17 dokumentas

Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko I. Rudykos 1945 m. gruodžio 22 d. specialus pranešimas LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui apie A. Ramanausko partizanų būrio surengtą Merkinės puolimą

[Vilnius] 1945 m. gruodžio 22 d.

Visiškai slaptai
Egz. Nr. ...

Liet. SSR vidaus reikalų liaudies komisarui generolui
majorui drg. Bartašiūnui
Specialus pranešimas

Apie gaujų įvykdytą Alytaus aps. Merkinės miestelio puolimą ir apie agentūrinės tardomosios ir čekistinės kariuomenės veiklos likviduojant tas gaujas rezultatus.
Pagal 1945 m. gruodžio 23 d. padėtį.

Merkinės miestelį banditai užpuolė 1945 m. gruodžio 15 d. 11 val. ryto tokiomis aplinkybėmis.

Viena nenustatyto dydžio gauja, maždaug 75 žmonės, bandė patekti į Merkinę tiltu iš kairiojo Nemuno kranto; gaujos vadas nusiuntė tris banditus pas tiltą saugantį raudonarmietį su reikalavimu juos, t. y. visą gaują, praleisti į Merkinę; atsakydamas į tai raudonarmietis automato serija nukovė parlamentarus. Į šūvius pagal aliarmą susirinko 8 saugantys tiltą kariškiai, kurie pradėjo mūšį su gauja.

Merkinėje tuo metu buvo 7 NKVD-NKGB darbuotojai, 18 liaudies gynėjų ir 8 NKVD vidaus kariuomenės 261-ojo ŠP kariškiai, tarp jų virėjas, skalbėja ir kt.

Valsčiaus puolimo išvakarėse pusė Merkinėje dislokuotos kuopos išvyko į operaciją dėl teroro akto Alytaus valsčiuje, kita kuopos dalis išėjo ieškoti ir sunaikinti banditų grupės Merkinės valsčiuje. Mūsų jėgos, kurios buvo Merkinės miestelyje puolimo metu, išgirdusios šūvius prie tilto, susisiekė su tiltą saugančia įgula, o tuo metu gauja pasitraukė ir nuėjo į mišką. Po kelių minučių prie Merkinės priartėjo 3 gaujos iš Varėnos, Alovės ir Nemunaičio pusių; iš viso tose gaujose buvo 120-150 žmonių. Gauja, bandžiusi patekti per tiltą, persikėlė į dešinįjį krantą ledu ir visos 4 gaujos, kurių narių iš viso buvo 200-300 žmonių, apsupo Merkinę, o vėliau į ją įsiveržė.

Tiltą sauganti įgula ir mūsų jėgos, buvusios Merkinėje, gaujoms priešinosi dvi valandas.

Buvęs Merkinėje Liet. SSR NKVD darbuotojas kpt. Golosovas apie banditų antpuolį galėjo pranešti į Alytų tik 1 val. dienos telefonu per Druskininkus, kadangi tiesioginis ryšys Merkinė-Alytus buvo nutrauktas.

Kovodami su gauja, NKVD-NKGB darbuotojai surinko visus operatyvinius dokumentus bei pasų blankus ir nunešė juos į bažnyčią; ten organizavo

gynybą. Kritiškiausiu momentu, kai gauja veržėsi į bažnyčią, pusė kuopos grįžo iš operacijos ir išstūmė banditus iš Merkinės. Puolime dalyvavusios gaujos pabėgo mažomis grupėmis į įvairias puses.

Užpuolę Merkinę, banditai sudegino nedidelį medinį valsčiaus vykdomojo komiteto pastatą ir išmušė NKVD pastato langus, nukovė vieną liaudies gynėjų būrio kovotoją, sužeidė NKVD vidaus kariuomenės 261-ojo pulko žvalgybos skyriaus darbuotoją vyr. ltn. Moskolecą ir raudonarmietį virėją.

Merkinėje ir šalia tilto mūsų pajėgos nukovė 20 banditų ir kelis žmones sužeidė.

Atvykus pusei kuopos, iš Merkinės pabėgusios banditų grupės buvo persekiojamos tik iki miškų masyvų. Netiksliais duomenimis, už Merkinės ribų buvo nukautas 21 banditas ir keli žmonės sužeisti. Tolesnis gaujos persekiojimas buvo organizuotas tik po valandos; tai kuopos vadas aiškino tuo, kad jam kpt. Golosovas neva nurodęs nepalikti miestelio be patikimos apsaugos, taip pat tuo, kad kuopa kurį laiką apžiūrinėjo visą miestelį tikėdamasi rasti gaujų likučius.

Iš banditų antpuolio dalyvių tą pačią dieną buvo pagauti du banditai, vienas iš jų, Bučevičius*, anksčiau priklausęs Juozo Baublio gaujai, legalizavosi, paskui vėl buvo įtrauktas į sukilėlių organizaciją; jis pasakė, kad jį į sukilėlių organizaciją įtraukė ir liepė dalyvauti puolime grasindami, kad gauja, su kuria jis dalyvavo puolime, turi apie 50 žmonių, ir išvardijo pavardes 8 žmonių, kurie anksčiau taip pat legalizavosi, o 1945 12 15 d. dalyvavo puolime.

Š. m. gruodžio 16 d. banditų grupė Varėnos vlsč. Perlojos kaime susidūrė su grupe liaudies gynėjų, mūšyje nukauta 5 banditai, sužeista 2, iš mūsų pusės netekta 2 žmonių.

Patikrinus nustatyta, kad prie Perlojos įvyko susidūrimas su gauja, kuriai vadovauja Jonas Jakubavičius, turintis Rugio slapyvardį; jis su 50 žmonių gauja dalyvavo Merkinės puolime; daugelis iš Rugio gaujos narių, dalyvavusių puolime, anksčiau legalizavosi ir gyveno legaliai. Apie tai, kad Rugio ir Baublio gaujos dalyvavo puolime, yra agentūrinių duomenų.

Agentas Dzūkas* 1945 12 20 d. pranešė, kad 1945 12 19 d. naktį Alovės vlsč. Vabalių, Panemuninkų ir kt. Alovės valsčiaus kaimuose nakvojo maždaug 60 banditų, iš jų 8, vadovaujami vokiečio, slapyvardžiu Andrejus, nakvojo agento Dzūko namuose.

Iš banditų pokalbio agentas Dzūkas suprato, kad ši gauja, kuriai anksčiau vadovavo legalizavęsis Aleksas Jauneika, daugiausia susideda iš legalizavusiųjų. Kas gaujai vadovavo puolimo metu, agentas nenustatė, tačiau jis pranešė, kad tarp banditų 1945 12 19 naktį buvo Torgauskas, turėjęs Bombonio slapyvardį, Vaclovas Remeika iš Alovės vlsč. Einorų kaimo ir Bučevičius iš Alovės vlsč. Vabalių kaimo, kurie mums žinomi kaip Jauneikos gaujos skyrių vadai. Tai trečioji gauja, kuri ėjo į Merkinę iš Nemunaičio pusės. Kas vadovavo ketvirtajai gaujai, kuri ėjo iš dešiniojo Nemuno kranto, kol kas nenustatyta.

* Įrašyta ranka.

Š. m. gruodžio 17 d. Seirijų apylinkėse liaudies gynėjų būrio kovotojai užklupo 4 banditų grupę, mūšyje vienas banditas buvo nukautas ir iš jo paimtas rankinis kulkosvaidis; nukautasis pasirodė esąs Antanas Micevičius, kuris anksčiau priklausė žinomam LPS organizacijos dalyvio Tulabos būriui. Po Tulabos arešto Micevičius legalizavosi, paskui vėl įstojo į sukilėlių organizaciją.

Tą pačią dieną buvo visiškai sunaikinta Miroslavo valsčiaus sukilėlių grupė, kuriai priklausė Micevičius, suimta 10 žmonių, 4 iš jų, NKGB Simno operatyvinės grupės duomenimis, dalyvavo Merkinės puolime, todėl esama pagrindo manyti, kad ketvirtoji gauja, užpuolusi Merkinę, susidėjo iš Seirijų ir Miroslavo sukilėlių.

Agentūriniais duomenimis, 1945 12 20 d. buvo vykdoma Merkinės banditų grupės formuotės štabo likvidavimo operacija. Operacijos metu miške šalia Alovės vlsč. Piliakalnio kaimo buvo rastas bunkeris ir šalia bunkerio vienas banditas, kuris šaudė į mūsų čekistinę kariuomenės grupę; susišaudymo metu banditas buvo nukautas, juo pasirodė esąs vokiečių okupacijos laikų Daugų policijos viršininkas Paulauskas. Iš dokumentų, rastų pas Paulauską, nustatyta, kad jis buvo Dzūkijos LPS Merkinės grupės vado adjutantu. Bunkeryje nieko nebuvo, bet ten rasti du patefonai, laikrodis, gera stalinė lempa ir įrengti 4 žmonėms gultai; kaip matyti, tai buvo vadovybės štabo bunkeris, o vadovybė operacijos metu buvo pasitraukusi.

Tos operacijos metu Alovės vlsč. Vabalių, Panemuninkų, Piliakalnio ir Nemunaičio kaimuose suimta 14 žmonių, LPS organizacijos banditų formuočių tiesioginių dalyvių ir rėmėjų; tarp suimtųjų - Bucevičius iš Vabalių kaimo, jo vienkiemyje buvo vieno iš LPS Merkinės grupės vadovų Kulikausko konspiracinis butas.

Bucevičius neneigia, kad mūsų suimtas grūdų paruošų darbuotojas Vabalas, materialiai padėjęs Kulikausko šeimai, du kartus susitiko su Kulikausku jo vienkiemyje, tačiau kitų parodymų kol kas neduoda. Kameros agentui Janui Bucevičius papasakojo, kad jam žinoma, kur yra štabo, kuriam priklauso Kulikauskas, bunkeris.

Alytuje suimta 16 LPS organizacijos tiesioginių dalyvių ir rėmėjų, tarp jų Juozas Orentas, g. 1900 m., dirbęs buhalteriu amatininkų mokykloje. Pas Orentą kratos metu paimta daug popieriaus ir tokio pavyzdžio ir formato sąsiuvinių, ant kurių pastaruoju metu LPS organizacija spausdino antisovietinius atsišaukimus.

Nuo 1945 12 15 iki 22 d. suimti 23 tiesioginiai LPS dalyviai, 16 banditų, 2 LPS ryšininkai, konspiracinio buto laikytojas, 18 banditų rėmėjų ir slėpėjų, vokiečių okupacijos laikų baudžiamojo būrio 14 dalyvių, apie kuriuos turima nepatikrintų duomenų, kad jie priklauso nacionalistiniam pogrindžiui. Be to, sulaikyti ir yra filtruojami 36 įvairūs įtartini elementai, daugiausia be dokumentų.

Per šį laikotarpį nukauta 49 banditai.

Esant tokiai padėčiai Alytaus apskrityje, buvau nuvykęs į Lazdijų aps., kurioje 1945 m. gruodžio 20 d. buvo nukautas vienas iš gaujos vadų - Soroka;

pas jį rasti dokumentai iš Dzūkijos LPS A apygardos, kuriuos pasirašė Kazimieraitis. Paimti dokumentai analogiški tiems, kuriuos mes buvome paėmę gruodžio pradžioje likviduodami vieną iš LPS štabų Marcinkonių valsčiuje.

Visi duomenys, kuriuos mes turime apie banditų įvykdytą Merkinės puolimą ir kitus Alytaus apskrities įvykius, rodo, kad lietuvių nacionalistinio pogrindžio sukurtas naujžs Dzūkijos LPS A apygardos štabas yra Alytaus aps. teritorijoje, atrodo, Rusų miške*, jis jungia visas gaujas, anksčiau veikusias Alytaus aps., dalyje Trakų, Lazdijų ir Marijampolės aps. Štabas stengiasi į aktyvią banditinę veiklą vėl įtraukti anksčiau legalizavusius banditus, teroru atkurti visą paramos bazę, įbauginti sovietinę gyventojų dalį ir sudaryti situaciją masiniams vilkinimams ir išpuoliams.

Kaip matyti iš Sorokos paimtų dokumentų, galutiniu tikslu štabas laiko ginkluotą sukilimą.

Mes vykdome nemažai agentūrinių tardomųjų ir čekistinių kariuomenės priemonių, kurios užkirs kelią masiniams vilkinimams ir smogs stiprų smūgį nacionalistiniam pogrindžiui ir jo ginkluotoms gaujoms Alytaus apskrityje.

1945 m. gruodžio 22 d.

LSSR NKVD-NKGB Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininkas
pulkininkas *[Rudyka]* (parašas)

Išspausdinta 3 egz.
Egz. Nr. 1 - Tkačenkai
Egz. Nr. 2 - Bartašiūnui
Egz. Nr. 3 - į bylą

LYA, f. 1, ap. 18, b. 69, 1. 181-184. Originalas.

* Turima galvoje Gudų giria.

18 dokumentas

NKGB Kauno apskrities skyriaus viršininko V. Aleksejevo 1946 m. kovo 12 d. pranešimas LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui P. Kapralovui ir LSSR valstybės saugumo liaudies komisarui D. Jefimovui apie sėkmingai veikusią stribų agentų smogikų grupę

Kaunas 1946 m. kovo 12 d.
Iš Kauno Pranešimas per VČ

Vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui generolui majorui drg. Kapralovui
Valstybės saugumo liaudies komisarui drg. Jefimovui

Kaip žinoma, Kauno aps. Panemunės valsčiuje, ypač rinkimų metu ir po jų, vadeivos Viesulo gauja aktyviai vykdė teroro aktus ir plačiai skleidė antisovietinius atsišaukimus.

Paskutinis žymus banditų puolimas buvo vasario 27 d., kai gauja iš pasalų užpuolė NKVD Panemunės VP liaudies gynėjus, be to, gauja nebuvo surasta ir buvo nežinoma, kuri gauja įvykdė puolimą.

Turėdamas tikslą ryžtingai smogti šio valsčiaus gaujoms ir atskleisti Panemunės valsčiaus banditų rėmimo pogrindį, aš, NKGB Kauno AS viršininkas Aleksejevas, remdamasis drg. Tkačenkos nurodymais, gautais pasitarime Vilniuje, sudariau 10 žmonių „Geležinio vilko" spec, grupę, kuriai vadovavo NKGB Kauno AS oper. įgaliotinis vyr. ltn. Repšys.

Tai smulkiai aprašyta mano paskutinėje penkiadienėje ataskaitoje. Veikdama nuo š. m. kovo 6 d. iki 12 d. „Geležinio vilko" grupė atskleidė mums iki tol nežinomą vadeivos Žvango 7 žmonių grupę, įėjusią į Viesulo banditų formuotę, kuri š. m. vasario 27 d. užpuolė ir nužudė liaudies gynėjus.

Spec, grupė atskleidė 27 banditų ryšininkus ir rėmėjus ir per juos užmezgė kontaktą su Žvango banditų grupe.

Š. m. kovo 10 d. naktį spec, grupė susitiko su dviem gaujos atstovais ir juos likvidavo.

Š. m. kovo 10 d. trečias banditas atėjo su atgaila ir tardomas išdavė bunkerių, kuriuose buvo Žvango gauja, buvimo vietą.

Pakartojus operaciją 46 03 11 d. naktį Žvango gauja buvo užklupta bunkeriuose ir likviduota. Taigi drg. Repšio spec, grupė nuveikė:

1. Atskleidė ir visiškai likvidavo teroristinę Žvango gaują, kurios 5 banditai nukauti ir 2 paimti. Tarp nukautų banditų - grupės vadeiva, jis ir Viesulo padėjėjas, Benis Podenūnas, slapyvardžiu Žvangas. Gaują likviduojant paimta rankinis kulkosvaidis, 4 automatai, 7 šautuvai, 3 pistoletai, 1309 šoviniai, 6 kg tolo, 15 m bikfordo virvutės, žiūronai ir rašomoji mašinėlė.

2. Atskleidė 27 ryšininkus ir banditų rėmėjus, iš kurių 14 suimta. Kitų areštai tęsiasi.

Spec. grupės vadovas Repšys sumaniai ėmėsi čekistinių veiksmų ir pats elgėsi drąsiai. Likęs vienas su dviem banditais, kurie laikė į jį atkišę pistoletus, vieną banditą nušovė ir padėjo likviduoti kitą.

Už sėkmingai įvykdytą spec, užduotį likviduojant gaują bei paimant nemažai ginkluotės ir atskleidžiant Panemunės valsčiaus banditų rėmimo pogrindį, prašau Jūsų įsakymu apdovanoti:

1. Grupės vadovą vyr. ltn. Kazį Repšį mėnesio atlyginimu ir pareikšti padėką.

2. Jo pavaduotoją - NKVD Seredžiaus VP viršininko pavaduotoją drg. Anatolijų Sergejevą - 500 rb premija ir pareikšti padėką.

3. Liaudies gynėją Jankūną - 400 rb premija ir pareikšti padėką.

4. Likusius spec, grupės nari-us - NKVD AS liaudies gynėjus - Kazį Antanaitį, Boleslovą Milcherį, Nekrašą, Antaną Rokovskį, Modestą Takauską, Zeną Takauską ir Vladą Ulinską - pinigine 300 rb premija ir pareikšti padėką.

5. NKGB Kauno AS viršininką majorą Aleksejevą už grupės organizavimą, vadovavimą jai ir sėkmingą skyriaus darbą - koviniu ginklu arba laikrodžiu.

6. NKVD Panemunės VP viršininką vyr. ltn. Vetelkiną ir NKVD Jonavos VP viršininką vyr. ltn. Luzginą, dalyvavusius gaujos likvidavimo operacijose - 300 rb piniginėmis premijomis ir pareikšti padėką.

Jums sutikus, prašau įsakymą ir apdovanojimui skirtus pinigus išsiųsti man 46 03 13 d. per Vilniuje esantį mjr. Berkovičių.

Be to, turint omenyje, kad dalis grupės kovotojų, tarp jų Repšys ir Sergejevas, operacijos metu visiškai sunešiojo savo batus, prašau paskirti 4 poras batų; jie reikalingi ir tolesnei grupės veiklai, nes ją šiandien, kovo 13 d. naktį, išsiunčiau vykdyti naujos užduoties kitoje vietoje.

NKGB Kauno AS viršininkas majoras (Aleksejevas)

Perdavė: Parfionovas
Priėmė: Ščikunovas
46 03 12 20.20 val.

Ant dokumento yra dvi rezoliucijos: „Drg. Vasiljevui, praneškite Maskvai, 46 03 13", Kapralovo parašas; „Į Maskvą 46 03 19 išsiųstas spec, pranešimas" (parašas neįskaitomas).

LYA, f. 1, ap. 3, b. 113, l. 61-62. Nuorašas.

19 dokumentas

Lietuvos SSR Ministrų Tarybos ir LKP(b) CK biuro 1946 m. birželio 4 d. nutarimas dėl stribų ir jų šeimų materialinės padėties pagerinimo

[Vilnius] 1946 m. birželio 4 d.

Lietuvos SSR Ministrų Tarybos ir Lietuvos KP(b) Centro Komiteto biuro nutarimas

1946 m. birželio 4 d.

Dėl priemonių toliau gerinant liaudies gynėjų ir jų šeimų materialines sąlygas

Lietuvos SSR Ministrų Taryba ir Lietuvos KP(b) Centro Komiteto biuras pažymi, kad liaudies gynėjų ir jų šeimų materialinė padėtis respublikoje ir toliau yra visiškai nepatenkinama. Maisto ir pramonės prekių fondai liaudies gynėjams ir jų šeimoms specialia paskirtimi neskiriami, jie aprūpinami iš bendrų apskričių prekybos skyrių fondų. Pagal korteles maisto prekės gaunamos nereguliariai ir ne visos, ypač nepatenkinamai [tiekiama] mėsa, žuvis ir taukai. Visuomeninis maitinimas neorganizuotas. Pramonės prekėmis liaudies gynėjai ir jų šeimos aprūpinamos blogai.

Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir Lietuvos KP(b) CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarimo Nr. 147s „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo" dalis apie mokesčių ir privalomųjų žemės ūkio produktų pristatymo lengvatas, taip pat apie žemės ir gyvulių suteikimą nevykdoma.

Kreipdami ypatingą dėmesį į tolesnį liaudies gynėjų ir jų šeimų materialinės padėties gerinimą įnirtingos klasių kovos su lietuvių ir vokiečių nacionalistais sąlygomis, Lietuvos SSR Ministrų Taryba ir Lietuvos KP(b) CK biuras nutaria:

1. Įpareigoti Lietuvos SSR prekybos ministrą drg. Ivaškevičių pagerinti liaudies gynėjų ir jų šeimų narių aprūpinimą maisto ir pramonės prekėmis, todėl:

a) nuo š. m. liepos mėn. skirti tikslinius maisto ir pramonės prekių fondus liaudies gynėjams ir jų šeimų nariams;

b) nuo š. m. trečio ketvirčio liaudies gynėjų išlaikytiniams ir vaikams, gyvenantiems kaimo vietovėse ir nesusijusiems su žemės ūkiu, garantuoti aprūpinimą.

2. Turint tikslą organizuoti apskričių ir valsčių centruose kareivinėse esantiems liaudies gynėjams virtuvinį maitinimą, įpareigoti Lietuvos SSR vidaus reikalų ministrą drg. Bartašiūną organizuoti savaveiksmes ūkiskaitines valgyklas su aptarnaujančiu personalu iš nesukomplektuotų liaudies gynėjų, mokant atlyginimą iš Lietuvos SSR MVD lėšų kaip liaudies kovotojams.

3. Įpareigoti partijos apskričių komitetų pirmuosius sekretorius ir vykdomųjų komitetų pirmininkus skirti valsčių ir apskričių centruose patalpas val-

gykloms; suremontuoti patalpas ir valgyklas aprūpinti atitinkamais baldais (stalais, suolais, kėdėmis), kuru, šviesa, o Lietuvos tiekimui šias valgyklas aprūpinti valgyklos inventoriumi. Valgyklas atidaryti ne vėliau kaip 1946 m. liepos 1 d.

4. Leisti Lietuvos SSR vidaus reikalų ministrui liaudies gynėjų valgykloms pirkti žemės ūkio produktus.

5. Įpareigoti Lietuvos SSR lengvosios pramonės ministrą drg. Tereškiną pagaminti ir Lietuvos vartotojų sąjungai pateikti iš 1946 m. pirmo ir antro ketvirčių rinkos fondų 8 tūkst. komplektų vasarinės aprangos ir 8 tūkst. porų batų ruošinių. Nustatyti vasarinės aprangos tiekimo laiką iki liepos 15 d. ir ruošinių - iki liepos 1 d.

6. Įpareigoti Lietuvos SSR vidaus reikalų ministrą drg. Bartašiūną iki š. m. liepos 15 d. savo ITK dirbtuvėse ir įmonėse pasiūti 8 tūkst. porų kariškų batų iš ruošinių, Lietuvos SSR lengvosios pramonės ministerijos perduotų Lietuvos vartotojų sąjungai.

7. Įpareigoti Lietuvos vartotojų sąjungą (drg. Jankevičius) parduoti aprangą ir apavą liaudies gynėjams pagal Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos nurodymą.

8. Įpareigoti maisto, mėsos ir pieno, lengvosios pramonės ministrus ir tiekimo bazių vadovus aprūpinti prekėmis maisto ir pramonės fondus, kad liaudies gynėjams būtų tiekiama kaip uždaroms įstaigoms.

9. Įpareigoti Lietuvos SSR prekybos ministrą (drg. Ivaškevičius), Lietuvos vartotojų sąjungą (drg. Jankevičius), partijos apskričių komitetų pirmuosius sekretorius ir apskričių vykdomųjų komitetų pirmininkus nuolat kontroliuoti, kad liaudies gynėjai būtų be pertrūkių aprūpinami, o asmenis, trukdančius normaliam tiekimui, patraukti baudžiamojon atsakomybėn.

10. Įpareigoti partijos apskričių komitetus ir apskričių vykdomuosius komitetus patikrinti, kaip vykdomas Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir Lietuvos KP(b) CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarimas Nr. 147s „Dėl naikintojų batalionų sustiprinimo ir jų kovotojų materialinės padėties pagerinimo", ir iki 1946 m. birželio 20 d. pranešti Lietuvos KP(b) CK.

11. Minėto ir šio nutarimo vykdymo kontrolę pavesti Lietuvos KP(b) CK Karinio skyriaus vedėjui drg. Jakovlevui.

Lietuvos SSR Ministrų Tarybos pirmininkas (M. Gedvilas)
Lietuvos KP(b) CK sekretorius (A. Sniečkus)
Tikra: (parašas neįskaitomas)

46 06 12 d.

LYA, f. 1, ap. 3, b. 98, l. 261-262. Nuorašas.

20 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1946 m. liepos 10 d. specialus pranešimas SSRS vidaus reikalų ministrui S. Kruglovui ir SSRS MVD Kovos su banditizmu vyriausiosios valdybos viršininkui A. Leontjevui apie Panevėžio apskrityje, Pumpėnų valsčiuje partizanų surengtą pasalą aktyvistams ir stribams

Vilnius 1946 m. liepos 10 d.

Visiškai slaptai

Maskva, SSR Sąjungos MVD drg. Kruglovui
Maskva, SSRS MVD GUBB drg. Leontjevui
Specialus pranešimas

Š. m. birželio 9 d. 14 val. Panevėžio aps. Pumpėnų valsčiaus partinio sovietinio aktyvo grupė, kurią sudarė 21 žmogus, vežimais išvyko į to valsčiaus Pagojo kaimą organizuoti susirinkimo.

Puodžiūnų kaimo apylinkėse minėta sovietinio partinio aktyvo grupė buvo apšaudyta iš Lampeo gaujos dalyvių surengtos pasalos. Iš 21 vežimais važiavusio žmogaus 19 buvo ginkluoti, tačiau banditams apšaudant išmėtė ginklus vežimuose ir patys išsibėgiojo įvairiomis kryptimis, nė kiek banditams nepasipriešinę, todėl nukauta 15 žmonių, tarp jų: valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas, jo pavaduotojas ir komiteto sekretorius, milicijos įgaliotinis, MGB Panevėžio stoties Transporto skyriaus vertėjas, kooperacijos tarnautojas, valstietis, du kaimo aktyvistai ir 6 liaudies gynėjai.

Banditai iš nukautųjų paėmė ginklų: rankinį kulkosvaidį, 12 šautuvų, 2 automatus ir 2 pistoletus.

Į įvykio vietą išvyko SSR Sąjungos vidaus reikalų ministro pavaduotojai gen. Itn. drg. Riasnojus ir gen. pik. drg. Apolonovas.

Remdamiesi agentūriniais duomenimis, nuo š. m. birželio 11 d. 2 val. Pumpėnų valsčiaus miškų masyvuose pradėjome operaciją, kad būtų likviduota teroro aktą įvykdžiusi gauja.

Iš Respublikos MVD organų pareikalauta, kad MVD darbuotojams ir naikintojams išvykus vykdyti vieną ar kitą priemonę būtų sudaromas operacijos planas, kuriame būtų numatytos apsaugos ir žvalgybos priemonės tiek keliaujant, tiek sustojus apylinkėse, vienkiemiuose ir miškuose.

Be to, operacijos objekto atžvilgiu pasiūlyta naudoti klaidinančios krypties judėjimo sistemą. Partijos apskričių komitetams nurodyta atkreipti dėmesį į tai, kad sovietinis partinis aktyvas, keliaujantis į apylinkes ir vienkiemius tiek su priedanga, tiek be jos, imtųsi atsargumo priemonių.

Operacijos rezultatus pranešiu papildomai.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministro pavaduotojas
generolas majoras *[Kapralovas]* (parašas)

1946 m. liepos 10 d.
Vilnius
Nr. 3/1986

LYA, f. 1, ap. 3, b. 113, l. 184-185. Originalas.

21 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. birželio 27 d. raštas MVD apskričių skyrių viršininkams apie partizanų pasalose stribų patiriamus nuostolius ir nurodymai, kaip to išvengti

[Vilnius] 1946 m. birželio 27 d.

Visiškai slaptai

LSSR MVD.....AS viršininkui
Drg.....
..... miestas

Pastaruoju metu būna atvejų, kai išsiųstos į operacijas liaudies gynėjų grupės nenuspėja priešo taktikos, neįvykdo joms iškeltų užduočių, sužlugdo čekistines karines operacijas ir patiria didelius žmonių nuostolius.

1. 1946 06 4 d. naktį Marijampolės apskrityje netoli Šunskų miestelio gauja nužudė apylinkės tarybos pirmininką ir valstietę. Banditai, žinodami, kad dėl šio įvykio atvyks kariuomenė, liaudies gynėjai ir MVD darbuotojai, tyčia nusiuntė žinią apie tai į MVD valsčiaus poskyrį ir patys surengė pasalą namuose, abipus kelio, visai atviroje vietovėje.

MVD valsčiaus poskyrio viršininkas vyr. ltn. Subotinas, gavęs žinią apie įvykį, surinko 23 žmonių operatyvinę grupę ir automašina išvažiavo vykdyti operacijos, nepasirūpinęs karine apsauga ir žvalgyba. Neprivažiavus iki įvykio vietos, operatyvinę grupę apšaudė banditų pasala. Per susišaudymą iš operatyvinės grupės nukauta 19 žmonių (tarp jų - ir valsčiaus poskyrio viršininkas), o gauja, netekusi tik vieno bandito - jis buvo nukautas - ir pasičiupusi ginklus, paspruko.

2. 1946 06 7 d. MVD Kauno aps. Garliavos valsčiaus poskyrio viršininkas Tregubenka, realizuodamas agentūrinius duomenis, ėmėsi vadovauti 12 žmonių operatyvinei grupei ir išvyko į operaciją. Operacijos metu to pat valsčiaus Dievogalos kaime reikėjo apsupti namą. Neapžiūrėjusi namo prieigų ir neužsimaskavusi operatyvinė grupė buvo banditų pastebėta ir apšaudyta. Kai operatyvinė grupė sugulė, banditai iššoko pro langą ir bėgo į mišką. Leitenantas Tregubenka vydamasis vėl padarė tą pačią klaidą: neišsiuntė stebėtojų ir nesuorganizavo vietos objektų apžiūros, dėl to susidūrė su banditu, o šis jį nukovė. Paieška rezultatų nedavė.

3. 1946 06 9 d. Panevėžio aps. Pumpėnų valsčiaus sovietinio partinio aktyvo grupė, turėdama 19 žmonių iš ginkluoto sovietinio partinio aktyvo ir liaudies gynėjų, išvyko į to valsčiaus Pagojo kaimą rengti susirinkimo, apie kurį gyventojams buvo pranešta prieš dvi dienas. Važiuojančią pastotėmis be jokių saugumo priemonių grupę Puodžiūnų kaime staiga apšaudė banditai, kurie buvo surengę pasalą. Apšaudomi grupės dalyviai paliko vežimuose ginklus, išsilakstė ir nė kiek nepasipriešino banditams. Dėl to banditai nukovė 15 žmonių ir pagrobė ginklus. Gauja paspruko be nuostolių.

4. 1946 06 15 d. į MVD Viduklės poskyrį atėjo liaudies gynėjo žmona ir pranešė, kad du banditai išsivedė jos karvę. MVD valsčiaus poskyrio viršininkas į įvykio vietą nusiuntė 10 liaudies gynėjų grupę.

Banditai, numatydami grupės kelią, surengė pasalą. Grupę, traukusią keliu įvykio vietos link, banditai sutiko smarkia kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi. Ji neteko 8 žmonių.

Suorganizuota banditų paieška teigiamų rezultatų nedavė.

Pateiktuose pavyzdžiuose įžvelgiu:

a) perpratę mūsų taktiką, banditai provokaciniais veiksmais daro didelius nuostolius ginkluotoms grupėms, vykstančioms į įvykių vietas.

Atlikę teroro veiksmą, siunčia į artimiausią MVD organą vietos gyventojus, net iš nukentėjusiųjų, pranešti apie įvykį, nuspėdami, kad išsiaiškinti artimiausiu keliu būtinai išvažiuos ginkluota grupė. Pasinaudodami tuo kaip masalu, banditai ant numatomo mūsų kelio, dažniausiai atviroje vietoje, panaudoja ten esančius objektus ir surengia pasalas.

Apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkai neatsižvelgia į naują priešo taktiką. Ginkluotas grupes į įvykio vietas siunčia ne aplinkiniais keliais, o dažniausiai pagrindiniais, artimiausiais keliais, dėl to būna nereikalingų nuostolių;

b) MVD apskričių skyrių ir valsčių poskyrių viršininkai operacijoms kruopščiai nesiruošia, čekistinių karinių operacijų rengimo planų nesudaro, o jei sudaro, tai nekontroliuoja, kaip jie vykdomi vietose;

c) neištiriamos ypatybės tų vietovių, per kurias turi eiti ir vykdyti operaciją operatyvinės grupės. Nenustatoma jų judėjimo tvarka;

d) nesiunčiama apsauga netikėtam banditų antpuoliui sutrukdyti, ypač atvirose vietovėse, nes manoma, kad ten banditų pasalų negali būti;

e) neapžiūrimi vietos objektai, slaptos prieigos, visai nekreipiama dėmesio į tai, kad į kai kuriuos vienkiemius veda tik vienas kelias ir kad jį reikia ypač kruopščiai iššvalgyti, o einant juo imtis visų atsargumo priemonių;

f) signalai ir atpažinimo ženklai nenaudojami, nestebimi iš būrio pasiųsti žvalgai;

g) nepaisoma elementarių maskuotės taisyklių;

h) iš anksto neskiriami grupių vyresniųjų pavaduotojai, todėl vyresniajam tapus neveiksniam pastebima bailumo, panikos elementų ir nebėra kam vadovauti mūšiui;

i) pastebėta, kad į operacijas siunčiamos mažos grupės.

Kad išvengtume nesėkmių ir nereikalingų nuostolių, siūlau:

1. Kruopščiai parengti kiekvienos operacijos planą ir kontroliuoti, kaip jis vykdomas.

2. Kiekvieną kartą, grupei vykstant į operaciją, patikrinti visų grupės žmonių ginklų ir šaudmenų būklę, nuodugniai instruktuoti grupės vyresnįjį bei jo pavaduotoją, kad suvoktų vietovės ypatumus ir banditų taktiką.

Įpareigoti grupės vyresniuosius vykstant į operacijas duoti grupės na-

riams užduotis atsižvelgiant į čia dėstomus dalykus. Reikalauti griežtos konspiracijos.

3. Pakeliui į operaciją ir jos metu laikytis griežtos drausmės. Asmenis, kurie laužo drausmę ir parodo bailumą, traukti griežton atsakomybėn, net perduoti teismui.

4. Turint galvoje naują priešo taktiką, būtina keisti ir mūsų darbo metodus, kad būtų galima sunaikinti jo pasalas: siunčiant grupę su apsaugos priemonėmis pagrindiniu, artimiausiu keliu, kitą, stipresnę grupę pasiųsti aplinkiniu keliu, bet taip apskaičiuoti, kad abi grupės galėtų dengti viena kitą ugnimi.

Banditams užpuolus pirmąją grupę, antroji turi imtis visų priemonių paremti pirmąją ir sunaikinti banditus.

5. Kartu su Lietuvos KP(b) apskričių komitetais patikrinti visą sovietinį partinį aktyvą, kuriam įteikti ginklai, ir reikalauti parašų dėl ginklo saugojimo bei atsakomybės už jo praradimą.

Už ginklo atidavimą banditams nepasipriešinus traukti baudžiamojon atsakomybėn.

Įspėju apskričių skyrių, valsčių poskyrių viršininkus bei visus MVD organų darbuotojus, kad asmenys, dėl kurių kaltės žlunga operacijos ar patiriami nereikalingi mūsų pusės nuostoliai ir kurie nepaiso karinių operacijų taisyklių, bus griežtai baudžiami, net atiduodami teismui.

MVD apskričių skyrių viršininkams šią direktyvą išnagrinėti su visais LSSR MVD apskrities skyriaus ir valsčių poskyrių operatyvininkais bei MVD vidaus kariuomenės karininkais.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministras
generolas majoras (Bartašiūnas)
Tikra: (parašas neįskaitomas)

1946 m. birželio 27 d.
Nr. 0060

LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, l. 158-160. Nuorašas.
Skelbta: *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD-MGB dokumentuose*, p. 349-352.

22 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. lapkričio 16 d. specialus pranešimas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui V. Riasnojui ir SSRS MVD Kovos su banditizmu vyriausiosios valdybos viršininkui A. Leontjevui apie Daugų valsčiuje partizanų surengtą pasalą kariškiams ir stribams

Vilnius 1946 m. lapkričio 16 d.

Visiškai slaptai

SSR Sąjungos vidaus reikalų ministro pavaduotojui
gen. ltn. drg. Riasnojui
SSR Sąjungos vidaus reikalų ministerijos
Kovos su banditizmu vyriausiosios valdybos
viršininkui gen. ltn. drg. Leontjevui

Spec. pranešimas

Š.m. lapkričio 15 d. Alytaus aps. Daugų vlsč. Purvelių kaime banditai nužudė valstietį Sidoronevičių, 68 m. amžiaus.

Į nužudymo vietą ieškoti banditų ir jų sunaikinti išvyko 20 asmenų čekistinė kariuomenės grupė, vadovaujama MVD Daugų VP viršininko vyr. ltn. Derkousovo.

Eidama pėsčiomis į nusikaltimo vietą, čekistinė kariuomenės grupė laikėsi visų atsargumo priemonių, išsiuntė sargybinius ir žvalgus.

Tuo metu, kai mūsų grupė pasirodė Purvelių kaimo vienkiemių apylinkėse, banditai, kurių buvo apie 50, iš keturių pusių į mūsų grupę atidengė šautuvų ir kulkosvaidžių ugnį.

Mūšis truko apie 2 val. Mūšyje iš mūsų pusės nukauta 18 žmonių, tarp jų: 34-ojo MŠP 5 karininkai, 8 kareiviai ir 5 liaudies gynėjai.

Tarp nukautųjų: MVD Daugų VP viršininkas vyr. ltn. Derkousovas, to pat MVD VP BB oper. įgaliotinis j. ltn. Bunevičius, to pat valsčiaus MGB oper. įgaliotinis vyr. ltn. Kurenevas, 34-ojo MŠP kuopos vadas ltn. Judinas, felčeris j. ltn. Bandurinas.

Banditai paėmė 2 kulkosvaidžius, 5 automatus, 9 šautuvus ir 3 pistoletus.

Banditų nukauta 4 ir 3 sužeisti.

Į įvykio vietą ieškoti gaujos ir jos sunaikinti iš LSSR MVD UBB išvyko operatyvinė grupė, vadovaujama mano pavaduotojo gen. mjr. drg. Kapralovo.

Gaujos paieškos ir likvidavimo rezultatus pranešiu.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministras
generolas majoras *[Bartašiūnas]* (parašas)

1946 m. lapkričio 16 d.
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 3, b. 114, l. 84-85. Originalas.

23 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. lapkričio 18 d. raštas MVD apskričių skyrių viršininkams dėl konvojavimo sunorminimo

Vilnius 1946 m. lapkričio 18 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR MVD AS viršininkams

Tiktai.....

Konstatuota atvejų, kai liaudies gynėjai lydėdami suimtuosius pažeidžia bendras konvojavimo taisykles (prieš lydėdami kruopščiai neiškrato sulaikytųjų, eina greta sulaikytojo, nebūna budrūs, ginklą laiko neparuoštą tuoj pat panaudoti ir dar daro daug nuolaidų sulaikytiesiems). Tokio nusikalstamo požiūrio | savo pareigas rezultatas yra toks, kad sargybiniai patiria nereikalingų aukų ir leidžia sulaikytiesiems pabėgti.

Antai š. m. lapkričio 11 d. Rokiškio apskrities Kamajų liaudies būrio kovotojas Mikulskas sulaikė seniai ieškomą banditą. Konvojavimo metu sulaikytasis paprašė leisti nueiti į gretimą namą pavalgyti. Kovotojas leido. Banditas, įėjęs į butą, iššoko pro langą, nubėgęs prie ežero sėdo į valtį ir nuplaukė į kitą krantą. Ėmęsis ryžtingų priemonių kovotojas Mikulskas banditą nukovė.

Kad būtų išvengta panašių atvejų, siūlau:

1. Visiems kovotojams surengti praktinį užsiėmimą tema: konvojus ir sulaikytųjų konvojavimas pagal pridedamą užsiėmimų turinį.
2. Asmenis, pažeidusius nustatytą konvojavimo tvarką, griežtai bausti.

Lietuvos SSR vidaus reikalų ministras (Bartašiūnas)

1946 m. lapkričio 18 d.
Nr.....
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 3, b. 99, I. 203. Nuorašas.

24 dokumentas

LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1948 m. sausio 8 d. raštas MGB apskričių skyrių viršininkams dėl kelių Vaškų stribų atidavimo teismui už bailumą ir nurodymai tuo klausimu

Vilnius 1948 m. sausio 8 d.

Visiškai slaptai

MGB..... AS viršininkui
Drg..... miestas

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro 1948 m. sausio 5 d. įsakymu Nr. 01 MGB Pasvalio apskrities Vaškų VP liaudies gynėjai kovotojai Leičiūnas ir Bielinis už bailumą, parodytą banditams puolant Vaškų miestelį, ir už tai, kad paliko kovos postą, atiduoti karo tribunolo teismui.

Siūlau:

1. Pagal įsakymą visiems liaudies gynėjų būrio kovotojams surengti specialius užsiėmimus, kuriuose aiškinti, kad bailumas yra lietuvių liaudies išdavystė.

2. Užsiėmimų metu atskleisti visus bailumo, panikos ir tarnybinės drausmės pažeidimo faktus, kurių buvo tarp Jūsų liaudies gynėjų, ir mobilizuoti būrių kovotojus aktyviai kovai su banditais - lietuvių liaudies priešais ir išdavikais.

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas
generolas majoras (Kapralovas)

1948 m. sausio 8 d.
Nr. 3/s-24
Vilnius

Tikra: LSSR MGB 2N valdybos poskyrio, vadovaujančio liaudies gynėjų būriams, viršininko pavaduotojas kpt. *[Grigoričevas]* (parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, 1. 8. Nuorašas.

25 dokumentas

Laikinai einančio LSSR saugumo ministro pareigas P. Kapralovo 1948 m. gegužės 8 d. direktyva MGB apskričių skyrių viršininkams dėl stribų būrių siuntimo į užduotis vadovaujant tik operatyviniam darbuotojui ir dėl būrių instruktavimo

Vilnius 1948 m. gegužės 8 d.

Visiškai slaptai

Visiems Lietuvos SSR MGB apskričių skyrių viršininkams
Tiktai.....

Lietuvos SSR MGB 1947 08 26 d. nurodymu Nr. 3/s-439 ir 1947 10 25 d. nurodymu Nr. 2225 buvo siūloma, kad siunčiant liaudies gynėjus į operacijas ir kitus tarnybinių būrių išpuolius, jiems būtinai turi vadovauti operatyviniai darbuotojai, tačiau šių nurodymų kai kurie MGB AS ir VP viršininkai nesilaiko.

Š. m. vasario 21 d. MGB Pasvalio apskrities Pumpėnų VP viršininkas j. ltn. Golovkinas be operatyvinio darbuotojo išsiuntė 8 žmonių RPG. Vadovauti RPG buvo pavesta mažą patirtį turinčiam skyriaus vadui.

Paieškų metu viename iš Srbonelių kaimo namų grupės nariai pamatė šviesą. Skyriaus vadas, vadovavęs RPG, su visa grupe priėjo prie namo ir du kovotojus pasiuntė į namą. Banditai, buvę name, į įeinančius kovotojus atidengė ugnį ir vienas kovotojas buvo nukautas, kitas sužeistas.

Banditai, pasinaudoję tarp kitų kovotojų kilusia panika, nenubausti dingo.

Š. m. kovo 17 d. dengti valsčiaus komsorgo, vykusio į apylinkės tarybą, MGB Raseinių apskrities Šimkaičių VP viršininkas j. ltn. Jotautas išsiuntė tik 4 liaudies gynėjus. Kovotojai, vykdami be apsaugos priemonių, pateko į banditų pasalą, banditams nesipriešino ir visi buvo nukauti.

Kovo 26 d. j. ltn. Jotautas į Kebiškių kaimą be operatyvininko išsiuntė 5 liaudies gynėjus, kurie turėjo sulaikyti nacionalistinio pogrindžio dalyvio žmoną Vaitkienę. Grupės vyresniuoju paskyrė būrio vado pavaduotoją. Kovotojai, atvykę į užduoties vykdymo vietą, Vaitkienės ūkyje rado bunkerį, iš kurio išbėgo vienas banditas ir atsišaudydamas dingo. Užduotis nebuvo įvykdyta.

Panašių atvejų, kai su operatyvinėmis užduotimis buvo siunčiamos nedidelės grupės ir joms nevadovavo operatyvininkai, pasitaikė Kėdainių, Biržų ir kt. apskrityse.

Siūlau:

1. Perspėti MGB VP viršininkus dėl Lietuvos SSR MGB 1947 08 26 d. Nr. 3/s-439 ir 1947 10 25 d. Nr. 2225 nurodymų nevykdymo ir kategoriškai uždrausti liaudies gynėjus siųsti į operatyvines priemones be operatyvinio darbuotojo.

2. Siunčiamas su operatyvinėmis užduotimis kovotojų grupes reikia instruktuoti. Grupių vyresniuosius įpareigoti keliaujant organizuoti savisaugą, nuo grupės branduolio judėjimo kryptimi pasiunčiant porinius sargybinius ir organizuojant žvalgybą.

3. Visais atvejais, kai grupės grįžta įvykdžiusios operatyvines užduotis, reikalauti pranešti apie užduoties įvykdymą, būtinai charakterizuojant būrio veiksmus.

Lietuvos SSR laikinai einantis valstybės saugumo ministro pareigas
generolas majoras (Kapralovas)
Tikra: *[Grigoričevas]* (parašas)

1948 m. gegužės 8 d.
Nr. 22
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, l. 43-4. Nuorašas.

26 dokumentas

LSSR valstybės saugumo ministro D. Jefimovo 1948 m. liepos 28 d. direktyva MGB apskričių skyrių viršininkams dėl geresnės stribų atrankos ir nurodymas į būrius priimti kuo daugiau lietuvių

[Vilnius] 1948 m. liepos 28 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR visų MGB AS viršininkams

Vietos gyventojų lietuvių įtraukimas į aktyvią kovą su nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis yra išskirtinai svarbi politinė Lietuvos SSR MGB organų užduotis.

Dauguma MGB AS viršininkų teisingai įvertino politinę ir operatyvinę padėtį ir vykdydami LSSR MGB nurodymus liaudies gynėjų būrius sudarė iš patikimų ir Sovietų valdžiai atsidavusių vietinių piliečių bei gerai organizavo politinį ir kovinį kovotojų parengimą. Todėl tose apskrityse liaudies gynėjų būriai kovoje su banditizmu yra reali karinė jėga (Alytaus, Marijampolės, Panevėžio, Šakių).

Tačiau dalis MGB AS viršininkų deramai nesirūpina būrių komplektavimu ir liaudies gynėjų kovotojų auklėjamojo darbo organizavimu, todėl tose apskrityse būriai nesukomplektuoti ir didelę jų dalį sudaro rusai, nemokantys lietuvių kalbos. Priimami nauji kovotojai nuodugniai netikrinami, todėl į būrius įsiskverbia nacionalistai, banditų agentūra, kriminaliniai ir kiti nusikalstami elementai. Tokiuose būriuose nėra drausmės ir jie su banditais nekovoja, tik saugo save (Jurbarko, Klaipėdos, Pasvalio, Prienų, Varėnos ir kt.).

Šių MGB AS vadovybė neįsisąmonina, jog nacionalistai supranta didelę politinę liaudies gynėjų būrių reikšmę kovoje su banditais ir imasi visų priemonių, kad sutrukdytų šių būrių sudarymui, arba į būrius įterpia savo agentūrą, kuri demoralizuoja kovotojus, ragina juos išduoti ir dirbti antisovietinį darbą.

1948 m. balandžio mėn. į MGB Klaipėdos apskrities Veiviržėnų VP be patikrinimo buvo priimtas kovotojas Pivoris, kuris į būrį įstojo banditų liepiamas, užtikrino juos, kad valsčiaus centras bus užpultas, paskui pasitraukė į gaują. MGB Pagėgių AS [stribų] skyriaus vadu priėmė sovietinės armijos dezertyrą, kurio ieškoma visoje Sąjungoje.

Turint omenyje tai, kad liaudies gynėjų būriuose stengiasi įsitvirtinti priešiškas elementas, LSSR MGB ne kartą MGB AS nurodė tarp liaudies gynėjų turėti informatorių tinklą, kad būtų galima atskleisti į būrius įsiskverbusią priešo agentūrą arba asmenis, nevertus būti liaudies gynėjų būriuose. Tačiau kai kurie MGB AS ir VP liaudies gynėjų būrius agentūriškai tikrina prastai.

Į MGB Kauno apskrities Čekiškės VP liaudies gynėjų būrį buvo priimtas Rutkauskas, kuris ilgiau kaip pusmetį buvo banditų punkto laikytoju ir žval-

gu. Į liaudies gynėjų būrį jis įstojo banditų nurodymu ir buvo atskleistas tik suimtų nacionalistinio pogrindžio dalyvių parodymais, o ne agentūros pastangomis.

Nors būrių kovingumas daugiausia priklauso nuo politinės ir moralinės liaudies gynėjų būklės, jų politiniu auklėjimu deramai nesirūpinama, kai kuriose apskrityse politiniai užsiėmimai reguliariai nevykdomi.

Siūlau:

Liaudies gynėjų būrių komplektavimą laikyti vienu svarbiausiu MGB organų darbu. Tiesiogiai komplektuoti būrius, organizuoti politinį ir kovinį parengimą, taip pat vadovauti kovinei veiklai kovoje su banditais pavesti Jūsų pavaduotojui 2N reikalams*.

Patikrinti visus liaudies gynėjus, įsitikinti, ar pakankamai patikrintas kiekvieno liaudies gynėjo politinis veidas, jo ryšiai ir t.t. Demoralizuotus, turinčius ryšį su banditais, nacionalistiniu pogrindžiu ir nekeliančius pasitikėjimo atleisti. Įtartinus aktyviai agentūriškai apdoroti.

Į liaudies gynėjų būrius priimti tik atidžiai patikrinus. Priėmimą tvirtinti, tik jei yra šie dokumentai:

a) paties stojančiojo pareiškimas;

b) jo autobiografija;

c) pažyma apie socialinę kilmę ir šeimyninę bei turtinę padėtį;

d) dviejų LKP(b) narių ar kandidatų arba darbe patikrintų kovotojų laidavimas;

e) spec, patikrinimo medžiaga, nustatanti patikimumą (agentūrinė, tardymo ir kt.);

f) giminių sąrašas ir duomenys apie kitus stojančiojo artimus ryšius;

g) MGB VP viršininko raportas ir tarpininkavimas priimti;

h) liaudies gynėjų būriams vadovaujančio vyr. operatyvinio įgaliotinio išvados apie MGB VP viršininko pristatytų duomenų patikimumą ir apie priimamojo politinę kokybę.

MGB AS viršininko pavaduotojas 2N reikalams, gavęs visus dokumentus ir juos išstudijavęs, pasišaukia priimamąjį, pats su juo pasikalba, paskui MGB AS viršininkui praneša apie sprendimą priimti.

Priėmimas į liaudies gynėjų būrį įforminamas MGB AS įsakymu, kurio išrašas siunčiamas MGB VP viršininkui; tada pastarasis leidžia jam tarnauti.

Priimtus naujus liaudies gynėjus, kol jie nebus patikrinti kovoje, į atsakingus pavienius postus neskirti, o pasiųsti į tarnybinius būrius su jau patikrintais liaudies gynėjais.

Įpareigoti MGB VP viršininkus:

a) patikrinti visus agentus, dirbančius su liaudies gynėjais, ir esant būtinybei papildomai užverbuoti kovotojus arba asmenis iš jų aplinkos. Agentams

* T. y. pavaduotojui, vadovavusiam kovai su ginkluotu pogrindžiu.

pavesti išsiaiškinti kovotojų nuotaikas, jų ryšius su nacionalistinio pogrindžio dalyviais ir gaujomis bei kitus nusikalstamus ketinimus;

b) ne rečiau kaip du kartus per savaitę kovotojams rengti politinius užsiėmimus, į juos įtraukiant partijos valsčių komitetų sekretorius ir instruktorius. Jei dėl kurių nors priežasčių partijos valsčių komitetų darbuotojai negalės vadovauti užsiėmimams, jiems turi vadovauti oper. darbuotojai arba MGB VP viršininkai;

c) suaktyvinti liaudies gynėjų būrių darbą, įtraukti juos į operacijas, kuriomis siekiama likviduoti gaujas. Po kiekvienos kovos operacijos, dalyvaujant visiems būrio kovotojams, išnagrinėti jos taktiką ir įvertinti kiekvieno kovotojo veiksmus.

Apie numatytas priemones ir jų rezultatus pranešti iki š. m. rugpjūčio 25 d.

LSSR valstybės saugumo ministras
generolas majoras (Jefimovas)

1948 m. liepos 28 d.
Nr. 42

Informacinė žinutė. Projektas pasirašytas 48 07 28 ir į visus MGB AS išsiųstas Nr. 42. *[Grigoričevas]* (parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, 1. 64-68. Rankraštis (rašyta, matyt, I. Grigoričevo).

27 dokumentas

MGB Kupiškio apskrities skyriaus viršininko pavaduotojo Michinios 1948 m. rugsėjo 1 d. operatyvinė suvestinė apie partizanų surengtą pasalą Geležių valsčiuje

[Kupiškis] 1948 m. rugsėjo 1 d.

Operatyvinė suvestinė

Š. m. rugpjūčio 31 d. MGB Geležių VP buvo gauta duomenų, kad banditai nusivedė vieno valstiečio karvę.

Remiantis šiais duomenimis buvo pasiųsta 8 žmonių OVG, vadovaujama MGB Geležių VP oper. įgaliotinio ltn. Užupio.

Eidami nusivestos karvės pėdsakais tarp Geležių vlsč. Daukšėnų ir Miškališkio kaimų pateko į banditų surengtą pasalą, kuri OVG įsileido į pusratį ir atidengė ugnį. Buvo nukauti:

Viktoras Užupis, g. 1925 m., lietuvis, VLKJS narys, oper. įgaliotinis,

Andrejus Akimovičius Matasovas, g. 1926 m., rusas, KJS narys, liaudies gynėjas,

Petras Šaulinskas, Vinco, g. 1930 m., dirbo liaudies gynėju,

Kazys Vilčiūnas, Broniaus, g. 1930 m., KJS narys, liaudies gynėjas,

Vladas Nagrackas, Apolinaro, g. 1927 m., liaudies gynėjas,

Pranas Meškinis, Simono, g. 1911 m., nepartinis, liaudies gynėjas,

Vladas Valiukas, Vlado, g. 1930 m., KJS narys, liaudies gynėjas.

Lengvai sužeistas Antanas Nagrackas, Apolinaro, g. 1928 m., KJS narys.

Pasiėmę nukautųjų ginklus, banditai dingo nežinoma kryptimi. Į įvykio vietą išvyko OVG, vadovaujama MGB AS viršininko vyr. ltn. Matulaičio, MGB AS viršininko pavaduotojo pplk. Ropenkovo, MGB vidaus kariuomenės 137-ojo ŠP 2-ojo bataliono štabo viršininko ir trijų MGB AS oper[atyvinių] darbuotojų.

Vykdomų priemonių rezultatus pranešime papildomai.

MGB Kupiškio AS viršininko pavaduotojas majoras (Michinia)
Perdavė: Suchovas
Priėmė: Nikolajevas
Tikra: (parašas neįskaitomas)

Nr. 118
1948 09 01

LYA, f. 1, ap. 3, b. 269, l. 12. Nuorašas.
Dokumentas rašytas ranka. Prierašas:
„Banditai paėmė kulkosvaidį, automatą, 6 šautuvus ir 2 pistoletus".

28 dokumentas

Iš LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1949 m. sausio 18 d. direktyvinių nurodymų MGB skyrių viršininkams dėl priimamų į stribus asmenų atrankos

[Vilnius] 1949 m. sausio 18 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR MGB Kauno valdybos viršininkui
Visiems Lietuvos SSR MGB AS viršininkams

LSSR MGB patikrinus padėtį liaudies gynėjų būriuose ir iš apskričių skyrių mėnesinių ataskaitų nustatyta, kad dažnai keičiasi kovotojų sudėtis.

Į Šakių apskrities liaudies gynėjų būrį 1948 m. buvo priimta 160 žmonių, o atleista 134, Mažeikių apskrityje priimta 144, atleista 120, Šilutės apskrityje priimta 86, atleista 92 žmonės; panaši padėtis Kėdainių, Šiaulių, Zarasų ir kai kuriose kitose apskrityse.

Kai kurie valsčių poskyrių ir apskričių skyrių viršininkai, pažeisdami Lietuvos SSR MGB 1948 m. liepos 28 d. direktyvą Nr. 42, į būrius priima žmones, deramai jų nepatikrinę, todėl į būrius patenka socialiai svetimi ir politiškai abejotini asmenys, kai kurie iš jų turi giminių gaujose arba yra banditų rėmėjai.

(...)

Kartais MGB AS viršininkai neatsižvelgia į tai, kaip svarbu, kad aktyvioje kovoje su banditizmu dalyvautų vietos gyventojai lietuviai, ir į būrius priima atsitiktinius žmones iš Sovietų Sąjungos rytinių rajonų, ieškančius gero uždarbio.

Šiaulių apskrityje iš 195 kovotojų 80 atvykę iš SSRS rytinių rajonų, Radviliškio aps. atvykusių - 33, Zarasų - 34, Tauragės - 42.

Atvykėliai dažniausiai priimami jų nepatikrinus ir netrukus kaip susikompromitavę atleidžiami.

Pavyzdžiui:

Prienų apskrityje trumpai tarnavęs būryje dėl nuolatinio girtuokliavimo ir drausmės pažeidimų 1948 m. liepos mėn. iš būrio buvo atleistas Aršenikovas. Nuvykęs į Marijampolę be patikrinimo MGB Marijampolės AS buvo priimtas į būrį ir paskirtas skyriaus vadu. Aršenikovas, kaip moraliai smukęs ir perėjūnas, toliau girtuokliavo ir pažeidinėjo drausmę. 1948 m. rugsėjo 26 d. Aršenikovas, būdamas girtas, pametė revolverį naganą ir dingo.

1948 m. gegužės 5 d. MGB Kaišiadorių AS už svetimo turto pasisavinimą, girtuoklystę ir drausmės pažeidimus iš būrio atleido Pastovą, kuris po 20 dienų MGB Radviliškio AS be patikrinimo buvo priimtas ir paskirtas būrio vado pavaduotoju.

Į būrius priimama daug prastos sveikatos ir senų žmonių, kurie trumpai patarnavę prašosi atleidžiami.

MGB AS ir VP viršininkai, užuot ėmęsi auklėjamojo pobūdžio priemonių prieš drausmės pažeidėjus, juos tik atleidžia. 1948 m. MGB Šiaulių AS už drausmės pažeidimus atleido 62, Šakių - 60, Zarasų - 50, Panevėžio - 41 žmogų.

Panaši padėtis, kai atleidžiama už drausmės pažeidimus, ir kai kuriose kitose apskrityse.

Turėdamas omenyje, kad dėl didelės būrių kovotojų kaitos neįmanoma pagerinti karinio ir politinio parengimo, mažėja būrių kovingumas kovoje su banditizmu, siūlau:

Į liaudies gynėjų būrius priimti tik po kruopštaus patikrinimo, griežtai vadovaujantis 1948 m. liepos 18 d. direktyva.

Priimti ir atleisti štabo darbuotojus, būrių vadų pavaduotojus ir skyrių vadus tik gavus LSSR MGB 2N valdybos sankciją, pateikiant savo išvadas, kuriose išdėstoma: priimant - apibūdinantys duomenys, atleidžiant - atleidimo priežastys.

Uždrausti priimti į liaudies gynėjų būrius piliečius, atvykusius iš SSRS rytinių rajonų, išskyrus asmenis, pareiškusius norą tarnauti būriuose po demobilizacijos iš SSRS MGB kariuomenės.

Turint omenyje atvejus, kai nacionalistinis pogrindis stengėsi sukompromituoti atskirus kovotojus, būtina kruopščiai tikrinti apie kovotojus gaunamus duomenis ir neatleidinėti kovotojų šabloniškai kaip politiškai nepatikimų.

[...]

LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas
generolas majoras *[Kapralovas]* (parašas)

1949 m. sausio 18 d.
Nr. 3/s-59

LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, l. 18-20. Originalas.

29 dokumentas

LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kapralovo direktyva MGB apskričių skyrių viršininkams dėl naujos stribų veiklos ataskaitos formos

[Vilnius]

Visiškai slaptai

AS viršininkams

Į Lietuvos SSR MGB 2N valdybą pateikiami pranešimai apie liaudies gynėjų būrių veiklą neatspindi jų tikros padėties.

Dėl to 1949 m. nustatoma nauja atskaitomybė:

1. Pranešimas apie liaudies gynėjų būrių būklę, pridedant statistinius duomenis (pateikiama kiekvieno mėnesio pirmą dieną).

2. Pranešimas apie čekistinį būrių aptarnavimą (pateikiamas iki kiekvieno mėnesio 15 dienos).

3. Pranešimas apie ginkluotų būrių padėtį kovoje su banditizmu ir jų panaudojimą (pateikiama vieną kartą kas du mėnesiai, 25 dieną).

Prašau apskričių skyrių viršininkų ir jų pavaduotojų 2N reikalams pagerinti vadovavimą štabams ir liaudies gynėjų būriams.

Ataskaitas pateikti atsakant į visus schemose nurodytus klausimus ir numatytu laiku.

Ataskaita apie liaudies gynėjų būrių padėtį, numatyta 1947 m. rugpjūčio 29 d. direktyva Nr. 3/s-451, atšaukiama.

Priedas: schema ir statistinė 12 lapų forma*.

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministro pavaduotojas
generolas majoras *[Kapralovas]* (parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, l. 23. Originalas.

* Priedas nededamas.

3 0 dokumentas

Ataskaitos apie stribų būrio operatyvinę karinę veiklą schema

1949 m. vasario 2 d.

1949 m. vasario 2 d.
Nr. 3/S-171

Ataskaitos apie liaudies gynėjų būrių padėtį ir veiklą schema

[...]*

6. Operatyvinė karinė būrio veikla:

1) karių panaudojimas ne pagal paskirtį (vairuotojais, arklininkais, sargybiniais, prižiūrėtojais, virėjais, kiemsargiais ir kt. darbuose);

2) liaudies gynėjų jėgomis įvykdytų sėkmingų operacijų ir sužlugusių operacijų aprašymas, nurodant žlugimo priežastis ir kaltininkus;

3) kaip rengiamasi operacijai. Atvejai, kai kariai į operacijas siunčiami nepasirengę ir be operatyvinio darbuotojo, konkretūs kaltininkai ir kokių priemonių imtasi;

4) priemonės, kaip pagerinti operatyvinę kovinę būrių, nepasiekiančių teigiamų rezultatų kovoje su banditizmu, veiklą.

LSSR MGB 2N valdybos poskyrio,
vadovaujančio liaudies gynėjų būriams,
viršininkas papulkininkis (Židko)
(pasirašė Grigoričevas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, 1. 23-35. Nuorašas.

* Ataskaitoje turėjo būti pateikti dar šie duomenys: 1) apie būrio štabo darbą - 7 paragrafai; 2) apie būrio komplektavimą - 3 paragrafai; 3) apie karinį ir politinį pasirengimą - 6 paragrafai; 4) apie politinį masinį darbą - 4 paragrafai; 5) apie politinę ir moralinę būklę bei drausmę - 3 paragrafai.

31 dokumentas
Stribų šnipinėjimo schema

Visiškai slaptai

Pranešimo apie liaudies gynėjų būrio
čekistinį aptarnavimą schema

Pranešimas pristatomas į Lietuvos SSR MGB 2N valdybą kiekvieno mėnesio 15 d., jame turi būti atsakyta į šiuos klausimus:

I. Kiekybinė ir kokybinė agentūrinio informatorių tinklo sudėtis

1. Agentų informatorių tinklo, naudojamo čekistiniam aptarnavimui (nurodyti kiekvieną būrį), skaičius:

a) agentų;

b) agentų iš aplinkos;

c) informatorių;

d) informatorių iš aplinkos.

2. Kiek agentų ir kokių kategorijų turi MGB VP viršininkai ir vyr. operatyvininkai.

3. Kiek agentų, esančių kituose MGB AS skyriuose, naudojami aptarnauti liaudies gynėjams ir kas jiems vadovauja (sostoit na sviazi).

4. Kiek turima agentų tarp liaudies gynėjų, dirbančių sargybiniais, VTK prižiūrėtojais ir vertėjais, kas šiems agentams vadovauja.

5. Kiek agentų užverbuota per ataskaitinį mėnesį:

a) kas užverbavo, kokiais tikslais ir ko verti užverbuotieji (trumpa charakteristika);

b) kiek ir kas išmetė iš agentūrinio informatorių tinklo per atsiskaitomąjį laikotarpį, ką konkrečiai (slapyvardis, kategorija, užverbavimo laikas) ir pašalinimo priežastys;

c) kiek slaptų informatorių išvyko dėl kitų priežasčių (nužudytas, atleistas, perkeltas į kitą darbą ir pan.);

d) kiek atvyko į būrį, iš kur ir kas yra atvykusieji (trumpa charakteristika).

II. Darbo su agentūriniu informatorių tinklu rezultatai

1. Kiek buvo planuota susitikimų ir kiek jų buvo: su MGB VP viršininku, vyr. operatyvininkais, turint duomenų ir be jų.

2. Kiek iš viso gauta pranešimų, iš jų: apie įtariamųjų apdorojimą ir charakterizuojančių kovotojų ryšius, politines nuotaikas, operatyvinės kovinės veiklos trūkumus, neigiamas nuotaikas ir kt. klausimais.

3. Kas iš informatorių (kategorija, slapyvardis, verbavimo data) nedirbo per ataskaitinį mėnesį ir kodėl. Kokių ir kas ėmėsi priemonių, kad agentai dirbtų, arba [pritaikė priemonių] operatyvininkui, dėl kurio kaltės agentai nedirbo.

4. Kiek agentų priėmė AS viršininkas ir jo pavaduotojai, ką būtent iš agentų priėmė ir instruktavo.

5. Kiek per ataskaitinį mėnesį, remiantis agentų duomenimis, pradėta: agentūrinių bylų, bylų formuliarų, išankstinio agentūrinio apdorojimo, atskleista ir įtraukta į apskaitą pagal įvairius atspalvius (pridėti pažymas nurodant agentūriniuose operatyviniuose planuose numatytas priemones).

6. Prieš kiek žmonių buvo gauta kompromituojančių duomenų ir kaip jie realizuoti (suimta, atleista iš būrio, perduota apdoroti arba operatyviai panaudoti kitiems oper[atyviniams] skyriams ir organams, smulkiai aprašyti visus atvejus).

III. Vadovavimas būrio čekistiniam aptarnavimui ir jo kontrolė

1. Kuriuose MGB VP ir kas konkrečiai būrį čekistiškai aptarnauja.

2. Slapto informavimo kokybė ir susitikimo sąlygos, [susitikimų) grafikai ir jų laikymasis, darbo ir asmens bylų būklė.

3. Agentų instruktažas ir kryptingumas, užduočių tikslingumas ir jų [agentų] auklėjimas.

4. Gautų agentūrinių pranešimų galutinio apdorojimo kokybė.

5. Numatytų agentūrinių priemonių realizavimo skuba.

6. Kas ir kokių ėmėsi priemonių, kad būtų pašalinti patikrinimo metu atskleisti trūkumai.

LSSR MGB 2N valdybos poskyrio,
vadovaujančio liaudies gynėjų būriams,
viršininkas papulkininkis (Židko)
(pasirašė Grigoričevas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, l. 32-33. Nuorašas.

3 2 dokumentas

LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1949 m. gegužės 5 d. direktyviniai nurodymai MGB apskričių skyrių viršininkams saugoti ginklus ir šovinius

Vilnius 1949 m. gegužės 5 d.

Visiškai slaptai

Visiems Lietuvos SSR MGB AS viršininkams
MGB Kauno valdybos viršininkui
Tiktai.....

LSSR MGB turimais duomenimis, banditų junginiams labai trūksta ginklų ir šovinių ir jie įvairiais būdais nori jų įsigyti. Siūlau:

1. Nedelsiant įvesti griežtą MGB AS ir VP laikomų ginklų ir šovinių apskaitą. Tuoj pat patikrinti liaudies gynėjų būriuose esančius ginklus ir šovinius.

2. Nuolat tikrinti liaudies gynėjų turimus šovinius. Jų trūkstant arba juos pametus, kruopščiai patikrinti.

3. Panaudojus šovinius, surašyti aktus, prie kurių pridėti pateisinamuosius dokumentus (raportus, paaiškinimus, planų kopijas ir t. t.).

4. Patalpas, kuriose laikomi ginklai ir šoviniai, būtinai antspauduoti.

5. Per dekadą sutvarkyti apskaitą ginklų ir šovinių, kurie išduoti gyventojų grupėms kovai su banditizmu ir sovietiniam partiniam aktyvui.

6. Pradėti tikslią ginklų, paimtų iš banditų ir nacionalistinio pogrindžio, apskaitą.

Turimų ginklų ir šovinių patikrinimo rezultatus praneškite LSSR MGB 2N valdybai iki 1949 m. gegužės 25 d. Taip pat praneškite, kokių priemonių ėmėtės ginklams ir šoviniams saugoti.

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministras
generolas majoras (Kapralovas)

1949 m. gegužės 5 d.
Vilnius
Nr. 3/S-522

LYA, f. 1, ap. 3, b. 306, l. 51. Nuorašas.

33 dokumentas

MGB Kretingos apskrities skyriaus viršininko N. Lazarevo 1949 m. liepos 31 d. įsakymas dėl stribų atleidimo

Kretinga 1949 m. liepos 31 d.

Lietuvos SSR MGB Kretingos AS viršininko įsakymas
Turinys: Dėl liaudies gynėjų būrių kovotojų sudėties
1949 m. liepos 31 d.
Nr. 28 Kretinga

Atleisti iš MGB Kretingos AS liaudies gynėjų būrio

MGB Palangos VP

1. Palangos liaudies gynėjų būrio skyriaus vadas Ivanas Fiodorovičius Kasarkinas tarnaudamas būryje ne kartą tiek ne darbo, tiek darbo metu pasigėrė. Girtas vaikščiodavo miesto gatvėmis ir pasirodydavo MGB VP tarnybinėse patalpose, tuo griaudamas drausmę ir liaudies gynėjo kovotojo autoritetą, diskreditavo MGB organus vietos gyventojų akivaizdoje.

Pasigėręs Kasarkinas elgėsi chuliganiškai, elgėsi nepadoriai tarp draugų, šeimos narių ir gyventojų. Nepaisydamas daugkartinių perspėjimų, skyriaus vadas Kasarkinas toliau girtuokliavo, tarnybines pareigas atliko atmestinai, autoriteto tarp liaudies gynėjų kovotojų neturėjo.

Skyriaus vadą Ivaną Fiodorovičių Kasarkiną už nuolatinį girtuokliavimą, liaudies gynėjų kovotojų autoriteto griovimą, MGB organų diskreditavimą gyventojų akivaizdoje ir kaip pasitikėjimo nepateisinusį drausmės pažeidėją atleisti iš liaudies gynėjų būrio nuo 1949 m. rugpjūčio 1 d.

MGB Kretingos VP

2. Liaudies gynėją kovotoją Kazį Laivį, Jono, žuvusį mūšyje su banditais, išbraukti iš liaudies gynėjų būrio nuo š. m. rugpjūčio 1 d.

MGB Lenkimų VP

3. Liaudies gynėją kovotoją Stasį Rupeiką, Povilo, priimtą į Lietuvos SSR , MGB mokyklą, atleisti iš liaudies gynėjų būrio nuo 1949 m. rugpjūčio 1 d.

Šį įsakymą paskelbti visiems MGB Kretingos AS liaudies gynėjams.

Lietuvos SSR MGB Kretingos AS viršininkas
majoras *[Lazarevas]* (parašas)

LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739-9, l. 39. Originalas.

3 4 dokumentas

MGB Kretingos apskrities skyriaus viršininko N. Lazarevo 1949 m. rugpjūčio 29 d. įsakymas dėl stribų paskyrimo ir atleidimo

Kretinga 1949 m. rugpjūčio 29 d.

Lietuvos SSR MGB Kretingos AS viršininko įsakymas

Turinys: Dėl liaudies gynėjų būrių kovotojų sudėties

1949 m. rugpjūčio 29 d.

Nr. 31 Kretinga

Priimti į MGB Kretingos AS liaudies gynėjų būrį MGB Palangos VP Albiną Kostanauską, Jono, liaudies gynėjų būrio kovotoju nuo 1949 m. rugsėjo 1 d.

MGB Skuodo VP

Liaudies gynėjas kovotojas Mykolas Simutis, Mykolo, neatsargiai elgdamasis su ginklais susižeidė į galvą ir vėliau, 1949 m. rugpjūčio 22 d., mirė; jį iš liaudies gynėjų būrio išbraukti nuo 1949 m. rugsėjo 1 d., rugpjūčio mėn. atlyginimą atiduoti šeimai.

Paskirti MGB Kartenos VP liaudies gynėją kovotoją Aleksejų Ivanovičių Dudarevičių skyriaus vadu nuo 1949 m. rugsėjo 1 d.

Pažeminti užimamomis pareigomis MGB Salantų VP

Skyriaus vadas Stasys Pilibaitis, Juozo, 1949 m. rugpjūčio 22 d. tarnybos metu nusigėrė ir vykdamas keliu iš Kretingos į Salantus per Sungailų mišką kartu su liaudies gynėjais be tikslo šaudė į mišką ir iššaudė 65 šovinius.

Už girtuokliavimą tarnybos metu ir betikslį šaudymą pašalinti iš skyriaus vadų ir perkelti į to pat būrio eilinius kovotojus nuo 1949 m. rugsėjo 1 d.

Įsakymą paskelbti visiems MGB Kretingos AS liaudies gynėjams.

Lietuvos SSR MGB Kretingos AS viršininkas mjr. *[Lazarevas]* (parašas)

Atleisti iš MGB Kretingos AS liaudies gynėjų būrio MGB Darbėnų VP

Liaudies gynėjas kovotojas Vaclovas Litvinas, Simono, 1949 m. spalio 3 d. būdamas įguloje Vaineikių kaime susisprogdino granata ir vėliau mirė. Atleisti iš liaudies gynėjų būrio nuo 1949 m. lapkričio 1 d. Spalio mėn. atlyginimą atiduoti mirusiojo šeimai.

MGB Mosėdžio VP

Juozą Žilinską, Vinco, nuo 1949 m. spalio 1 d. pagal jo paduotą raportą.

Šį įsakymą paskelbti visiems MGB Kretingos AS liaudies gynėjams.

Lietuvos SSR MGB Kretingos AS viršininkas
majoras *[Lazeravas]* (parašas)

LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739-9, l. 41-42. Originalas.

35 dokumentas

MGB Varėnos apskrities skyriaus pažyma apie stribų bei ginkluotų grupių narių skaičių ir jų ginkluotę

[Varėna] [1949 m. liepos mėn.]

Lietuvos SSR MGB Varėnos AS pažyma apie liaudies gynėjų būrį
Pagal padėtį 1949 m. liepos 1 d.

[Būriai]	MGB AS	Varėnos	Merkinės	Druskininkų	Marcinkonių	Rudnios	Raitininkų	Perlojos	Iš viso
Iš viso kovotojų	26	16	29	17	22	12	12	13	147*
Tarp jų:									
a) būrių vadų pavad.	–	1	1	1	1	1	–	1	6
b) skyrių vadų	1	1	2	1	2	2	1	-	10
c) politinių vadovų	-	1	-	1	1	-	1	1	5
Pagal partiškumą:									
a) VKP(b) narių ir kandidatų	2	2	1	2	1	1	1	3	13
b) VLKJS narių	16	6	13	8	12	7	4	9	75
Pagal tautybes:									
a) lietuvių	3	14	21	4	14	1	6	4	67
b) rusų	16	1	2	10	5	5	4	6	49
c) lenkų									
d) kitų tautybių	7	-	1	2	2	6	2	-	20
e) atvykusių iš SSRS rytinių rajonų	19	2		7	6	11	3	4	52
Pagal socialinę kilmę:									
a) darbininkų	10	2	1	7	3	3	–	–	26
b) samdinių	3	-	3	-	1	2	-	-	9
c) varguomenės	7	12	20	2	11	-	11	9	72
d) vidutinių valstiečių	3	-	5	7	5	-	-	1	21
e) kolūkiečių	1	-	-	-	1	6	-	-	8
f) tarnautojų	2	2	-	1	1	1	1	3	11
Būriai apginkluoti:									
a) kulkosvaidžiais	1	1	2	1	2	2	2	1	12
b) automatais	9	3	9	8	7	1	1	4	42

* Tokie skaičiai pateikti lentelėje.

[Būriai]	MGB AS	Varėnos	Merkinės	Druskininkų	Marcinkonių	Rudnios	Raitininkų	Perlojos	Iš viso
Būriai apginkluoti:									
c) šautuvais	15	10	18	7	14	9	9	7	89
d) granatomis	7	9	17	15	24	12	20	26	130
e) šoviniais	**2000**	**1164**	**3814**	**2111**	**2600**	**1100**	**1538**	**1100**	**15 427**
Kovos su banditizmu ginkluotos grupės									
Grupių skaičius:	5	1	3	4	3	1	1	1	19
a) tarybiniuose ūkiuose									-
b) MTS ANP	-	-	1	-	-	-	-	-	1
c) kolūkiuose	-	-	1	-	-	-	-	-	1
d) įmonėse	5	1	1	4	3	1	1	1	17
e) kaimuose									
Narių grupėse:	50	10	25	28	20	13	11	6	163
a) tarybiniuose ūkiuose									
h) MTS ANP	-	-	5						5
c) kolūkiuose	-	-	5	-	-	-	-	-	5
d) įmonėse	50	10	15	28	20	13	11	6	153
e) kaimuose									
Grupės ginkluotos:									
a) kulkosvaidžiais		1							1
b) automatais	13	-	2	4	3	-	-	1	23
c) šautuvais	50	10	21	24	17	13	11	5	151
d) pistoletais ir revolveriais	20	-	7	8	2	2	2	2	43
e) granatomis								2	2
f) šoviniais	**318C**	**500**	**1219**	**1794**	**745**	**900**	**614**	**244**	**9196**

MGB Varėnos AS viršininko pavaduotojas ltn. *[Krylovas]*
(parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 41-39, t. 2, l. 53. Originalas.

36 dokumentas

Ištraukos iš stribų karinio parengimo plano 1951 m. kovo 10 d.-gegužės 10 d.

[1951 m. kovo mėn.]

Tema: pasalų tarnyba - 10 val. (trys užsiėmimai - du naktį, vienas dieną)

Pasala sodyboje - 3 val. [...]

4. Slaptas pasalos išėjimas iš rajono centro ir užduoties kovotojams išaiškinimas kelionės metu. [...]

8. Sodybos ir aplinkos ištyrimas, priėjimas prie jos. Kelio, būdo ir laiko parinkimas slaptai prisiartinant prie sodybos.

9. Plano sudarymas pagal gautą užduotį, vienkiemio išdėstymą ir aplinką. Užėmimo, stebėjimo ir rezervo grupių paskyrimas. Kiekvienam kovotojui išdėstoma užduotis, susižinojimo ir pažinimo signalai.

10. Žmonių ir ugnies priemonių išdėstymas taip, kad garantuotų žiedinę gynybą. [...]

11. Pasalos veikimas jai suradus reikiamus objektus arba banditus: staigus žmonių paėmimas, jų iškratymas ir izoliavimas nuo šeimos narių; staigus smūgis ir banditų sunaikinimas, veikimas pagrobiant banditus gyvus; tarpusavio pagalbos organizavimas pasalos viduje.

12. Persekiojimo organizavimas ir subjektų paėmimas bandant jiems pasislėpti. Pabėgusių pavienių banditų persekiojimas ir sunaikinimas naktį ir dieną. [...]

Pasala vietovėje - 3 val. [...]

5. Slaptas žmonių ir ugnies taškų išdėstymas, garantuojant žiedinę gynybą ir stebėjimą. Maskuotė. Stebėjimo organizavimas. Kovotojų parengimas šaudymui naktį.

6. Pasalos veiksmai ją aptikus vietos gyventojams ir įtartiniems žmonėms. [...]

7. Pasalos veiksmai pamačius banditus, judančius į šalį nuo pasalos - slaptas pasalos suartėjimas su gauja, dalies pasalos išsiuntimas perkirsti kelio, kartu apsupant iš šonų; staigus smūgis ir tuo pat metu perdislokavimas; banditų paėmimas arba sunaikinimas. [...]

ČVG veikimas - 10 val. ČVG veikimas miške

1. Pasirengimas ir užduočių gavimas, rajono ištyrimas žemėlapyje ir kt. duomenys; signalų ČVG viduje nustatymas; savųjų pažinimo ženklai ir leidimai. [...]

4. Banditų paieškų organizavimas miške, krūmuose, pelkėje, griovoje. Pėdsakų ar banditų buvimo vietos radimas.

5. Banditų apsupimo organizavimas, žmonių ir ginklų išdėstymas, pasalų (sekretų) išsiuntimas į galimus banditų atsitraukimo kelius. [...]

ČVG gyvenvietėje

1. Banditų paieškos gyvenvietėje ir artimoje vietovėje naudojant šiuos būdus: stebėjimas, vietinių daiktų ir pastatų apžiūrėjimas, pasiklausymas, duomenų gavimas iš gyventojų. [...]

4. Sekretų išdėstymas tikėtinuose banditų atsitraukimo keliuose. Likusios ČVG išskirstymas į grupes: blokavimo, smogiamąją ir rezervą. Užduoties nusakymas sekretams apsupant ir sunaikinant banditus. [...]

Banditų, besislepiančių miško bunkeriuose, sunaikinimas - 4 val. [...]

4. Blokavimo grupės paskyrimas, užduoties jai išdėstymas, vietovės apsupimas.

5. Prieigų prie bunkerio ištyrimas, išėjimo iš bunkerio (angos, ambrazūros) ištyrimas ir sprendimo sunaikinti priėmimas.

6. Užduoties smogiamajai šturmo grupei išdėstymas, kovotojų išdėstymas taip, kad neleistų banditams išeiti iš bunkerio ir pasislėpti.

7. Smogiamosios grupės veikla banditams atsisakius pasiduoti, granatų ir raketų panaudojimas, bunkerio angų ir ambrazūrų apšaudymas. [...]

Būrys užtvaroje - 5 val. [...]

5. Vietovės ištyrimas ir įvertinimas, galimo banditų atsitraukimo kelių ištyrimas. Priėmimas sprendimo, kokiu būdu (pasala, sekretas, stebėjimo punktas) toliau veikti. [...]

8. Užtvaros dalies (rezervinės grupės) vykdomas prasiveržusių banditų persekiojimas, jų sulaikymas ar sunaikinimas.

LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 97-121. Nuorašas.

37 dokumentas

Iš Vilniaus srities stribų 1950 m. rugsėjo 1 d.-spalio 15 d. kovinio parengimo plano

[Vilnius] 1950 m. rugpjūčio 21 d.

Visiškai slaptai

Tvirtinu: LSSR Vilniaus sr. MGB valdybos
viršininkas plk. *[Zacharovas]* (parašas)
1950 m. rugpjūčio 22 d.

Liaudies gynėjų būrių kovotojų politinio
ir kovinio parengimo 1950 09 01-10 15 d.
teminis planas

Politinis parengimas*
Specialus parengimas
[...]
6 tema. Duomenys apie banditų taktiką ir gudravimus
Turinys: 1. Banditų judėjimo taktika, maršruto pasirinkimas ir judėjimo maskavimas, stebėjimo bei saugojimosi sistema keliaujant ir sustojus, maskuotės būdai ir rėmėjų bei ryšininkų panaudojimas stebėjimui ir apsaugai.
2. Žvalgybinių duomenų rinkimo būdai.
3. Banditų ryšių sistema per ryšininkus.
4. Banditų žvalgybos metodai ir taktika einant prie užpuolimo objektų bei vykdant teroro aktus.
5. Banditų atsitraukimo taktika ir pasislėpimo būdai įvykdžius teroro aktą, diversiją ar apiplėšus.
6. Banditų gudravimai pasislepiant ir maskuotės būdai.
7. Kaip banditai organizuoja savo poilsį, mitybą, [kada ir kur eina į] pirtį.
8. Sanitarinis aptarnavimas ir medikamentų įsigijimas.
9. Kaip banditai įsigyja ginklų ir šovinių.
Užsiėmimus rengti pokalbių metodu, pateikiant pavyzdžius - 3 val.
7 tema. Čekistinės kariuomenės žvalgybos organizavimas. Pirmas skyrius
Turinys: 1. Liaudies gynėjams būtinas didelis politinis ir čekistinis budrumas.
2.Kovotojai ir vadai visada turi slapta nuolat žvalgyti banditus ir jų rėmėjus.

* Plano pradžioje nurodytos 5 politinio parengimo temos: 1. Griežtai laikytis drausmės ir tvarkos, nustatytos liaudies gynėjų būriuose. 2. Griežtas sovietinių įstatymų laikymasis ir stiprinimas - svarbiausias liaudies gynėjų uždavinys. 3. Būti budriam, griežtai saugoti kovinę ir valstybės paslaptį.
4. Kolektyvinio ūkininkavimo pranašumai, lyginant su individualiu ūkininkavimu. Liaudies gynėjų vaidmuo saugant kolūkius.
5. Apibendrinantis užsiėmimas.

3. Kreipti dėmesį į plakatus, skelbimus, šūkius, kurie priklijuoti prie sienų, tvartų ir kt., ir tuos [asmenis], kurie juos klijuoja, norint rasti antisovietinius atsišaukimus ir nustatyti jų daugintojus.

4. Kiekvienas kovotojas turi rinkti duomenis apie banditus ir jų rėmėjus ne tik pats, bet ir per pažįstamus bei gimines.

Iš viso 3 val. Literatūra: BUP-42, pirma dalis; P. Safronovas, *Žvalgybos būrio tarnyba*, 1947 m., antras skyrius.

5. Kovotojai turi teisingai organizuoti slaptą stebėjimą.

6. Slaptai stebint lydėti atskirus įtartinus asmenis.

7. Daryti teisingas išvadas apie banditų buvimo vietą pagal randamus daiktus.

8. Mokėti be triukšmo ir atidžiai žvalgyti mišką, krūmus, pelkes, griovas, upes, pastatus ir jų grupes bei kitus vietinius daiktus.

9. Mokėti sutartinius ženklus ir jais deramai naudotis tiek dieną, tiek naktį. (Pirmą užsiėmimą surengti pokalbio forma, antrą - vietovėje.) 3 val.

8 tema. Sutartiniai signalai ir ženklai. Leidimas ir atsakymas

1. Sutartinių ženklų ir signalų mokymasis bei tobulinimas:

a) vadovaujant kovotojų veiksmams;

b) ženklai ir signalai pranešant apie tai, kas pastebėta.

2. Atsakymo pažinus savuosius ir leidimo išmokimas bei tobulinimas:

a) žodinis leidimas ir atsakymas;

b) raidinis leidimas ir atsakymas;

c) skaitlinis leidimas ir atsakymas;

d) leidimas ir atsakymas sutartiniais ženklais ir signalais;

e) kiti leidimo būdai (mėgdžiojant paukščių čiulbesį ir kt.).

(Du užsiėmimai vietovėje.) Laikas - 4 val. Literatūra: BUP-42, 1 d., *SSRS karinių pajėgų rikiuotės statutas*, 1947 m.

9 tema. Ryšininko prievolės.

1. Karių, paskirtų ryšininkais, pareigos.

2. Žodinio įsakymo ar pranešimo gavimas, paketo saugojimo vietos parinkimas taip, kad jis nebūtų pamestas ir būtų greitai pristatytas.

3. Maršruto nurodyta kryptimi ištyrimas ir judėjimo tvarka.

4. Ryšininko elgesys susitikus su įtartinais žmonėmis, banditais ar būnant sužeistam. Kuriais atvejais leidžiama sunaikinti dokumentus.

5. Pranešimo ar įsakymo perdavimo adresatui taisyklės.

6. Trumpa užsiėmimų apžvalga.

2 val. Literatūra: BUP-42, 1 d., 43-45 paragrafai.

Karys stebėtojas (trys užsiėmimai vietovėje: du dieną, vienas naktį).

10 tema. Stebėjimo žvalgybos technika vietovėje

1. Žvalgybininko stebėtojo prievolės.

2. Kario parengimas tarnybai.

3. Vietos parinkimas stebėjimo punktui (SP).

4. Ėjimas į SP ir įsikūrimas jame su maskuotės priemonėmis.

5. Stebėjimo juostos išskirstymas zonomis, orientyrų schemos parinkimas ir nustatymas.

6. Vietovės stebėjimo būdai.

7. Stebėjimo rezultatų užrašymas žurnale. Pranešimas vadui apie tai, kas pastebėta, ir stebėjimo rezultatus.

8. Trumpa užsiėmimų apžvalga.

Laikas - 3 val.

Antras užsiėmimas. Žvalgybos technika judant

1. Aprangos, apavo ir ginkluotės paruošimas keliavimui be triukšmo įvairiose vietovėse dieną ir naktį.

2. Išmokimas signalų ir sutartinių ženklų ryšiui tarp stebėtojų, išmokimas leidimo ir atsakymo.

3. Judėjimo technika nuo vieno prie kito stebėtojo, naudojant vietovės daiktus maskuotei.

4. Įtartinų asmenų lydėjimo ir stebėjimo būdai vienam ar keliems stebėjimo punktams.

5. Pranešimas vadui apie stebėjimo rezultatus.

6. Būdai, palengvinantys prisiminti pastebėtus objektus.

7. Trumpas užsiėmimų nagrinėjimas.

Laikas - 3 val.

Trečias užsiėmimas. Žvalgyba naktį stebint ir klausantis

Turinys: 1. Kovotojo parengimas išeinant vykdyti užduoties naktį.

2. Signalų, sutartinių ženklų, leidimo ir atsakymo išmokimas norint pažinti savuosius.

3. Vietos parinkimas naktį stebint ir klausantis. Kaip be triukšmo ir slaptai išsidėstyti pasirinktoje vietoje.

4. Stebėjimo ir klausymo būdai. Banditų ir jų veikimo pobūdžio nustatymas pagal garsą, šviesą, siluetus ir kt. požymius.

5. Trumpas užsiėmimų nagrinėjimas ir išvadų pateikimas.

Laikas - 3 val.

11 tema. Kovotojo priedermė pasaloje

Turinys. 1. Pasalos supratimas, kas ji yra, jos sudėtis ir tikslai.

2. Pasalos veiksmai paimant ar sunaikinant banditus.

3. Pasalos, išdėstytos vietovėje, ypatumai.

4. Pasalos, išdėstytos pastate, ypatumai.

5. Kovotojo priedermė ir veiksmai prieš einant į pasalą.

6. Kovotojo priedermė einant į paskirties vietą ir atgal.

7. Kovotojo priedermė ir veiksmai pasaloje.

8. Kovotojo veiksmai suradus banditus.

9. Kovotojo priedermė ir veiksmai persekiojant bandančius pabėgti banditus. Sulaikytų banditų apieškojimas, saugojimas ir konvojavimas.

Laikas - 3 val. Literatūra: BUP-42, 1 d.

12 tema. Patrulių tarnyba gyvenvietėje

Turinys: 1. Patrulių paskirtis, sudėtis, ginkluotė ir pareigos.

2. Patrulių judėjimas įvairiose vietovėse (gatvėje, parke, kelyje) maskuojantis.

3. Įtartinų asmenų sustabdymo ir sulaikymo taisyklės, dokumentų tikrinimas ir apklausa.

4. Patrulio veiksmai sulaikytiesiems bandant gintis ginklu ar pasislėpti.

5. Sulaikytųjų konvojavimas. Sulaikytųjų ir iš jų paimtų dokumentų bei daiktų pristatymo tvarka. Pranešimas apie tarnybos rezultatus.

6. Patrulio elgesys suteikiant pagalbą gretimiems tarnybiniams būriams.

Laikas - 3 val. Literatūra: BUP-42, 1 d.*

Pastaba: teminis kovinio ir politinio parengimo planas sudarytas 74 mokymo valandoms ir numato būtinus kovotojų užsiėmimus: politinio parengimo - ne mažiau kaip 16 val. per mėnesį, kovinio parengimo - ne mažiau kaip 35 val. per mėnesį. Pagal šį planą mokymą pradėti ne vėliau kaip 1950 m. rugsėjo 1 d. ir baigti spalio 15 d. Tam būtina, remiantis šiuo planu, kiekvienam būriui sudaryti užsiėmimų tvarkaraštį.

Laikinai einantis LSSR Vilniaus sr. MGB valdybos
2N skyriaus 4-ojo poskyrio viršininko pareigas
majoras *[Chodkinas]* (parašas)

1950 m. rugpjūčio 21 d.

LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 13-34. Originalas.

* Toliau nurodytos šaudymo ir rikiuotės bei fizinio parengimo temos.

38 dokumentas

LSSR MGB 2N valdybos viršininko pavaduotojo T. Župikovo 1950 m. rugpjūčio 3 d. raštas MGB Klaipėdos srities valdybos viršininko pavaduotojui N. Vukolovui su prašymu atsiųsti sėkmingai įvykdytų operacijų aprašymus

[Vilnius] 1950 m. rugpjūčio 3 d.

Visiškai slaptai

MGB Klaipėdos srities valdybos viršininko pavaduotojui
papulkininkiui drg. Vukolovui

Klaipėda

Norėdami parengti 1950 m. sėkmingai įvykdytų būdingų čekistinių kariuomenės operacijų apžvalgą, prašome Lietuvos SSR MGB 2N valdybai pateikti detalius pranešimus apie įvykdytas operacijas:

1950 m. gegužės 27 d. MGB Telšių AS Telšių rajono Kalnėnų kaimo apylinkėse MGB kariuomenės ir liaudies gynėjų jėgomis nukovė 4 banditus ir sulaikė 2 ryšininkus;

birželio 19 d. MGB Kretingos AS Kretingos valsčiaus Ruginių mokykloje įrengė liaudies gynėjų pasalą ir nukovė 3 banditus, 1 pasitraukė, paimta 6 vienetai ginklų ir šoviniai.

Pranešime nurodykite:

a) kokiais duomenimis remiantis buvo vykdoma operacija ir ar operatyviai tie duomenys buvo panaudoti;

b) kas parengė operacijos planą, kas jį vykdė ir kaip instruktavo būrį;

c) kokiu būdu ir kaip buvo pristatyta kariuomenė į operacijos pradžios vietą;

d) kaip ir kada buvo susirenkama vykdyti operacijos;

e) kaip vyko operacija (smulkiai aprašyti nuo mūšio pradžios iki pabaigos);

f) kas gerai veikė, kas blogai ir kodėl;

g) kaip operacijos metu vadovavo operatyvinis darbuotojas ir kariuomenės karininkas*.

Prie pranešimo pridėkite įvykdytos operacijos plano kopiją.

Kadangi apžvalga sudaroma SSRS MGB, prašau pranešimus kuo skubiau atsiųsti.

Liet[uvos] SSR MGB 2N valdybos viršininko pavaduotojas

1950 m. rugpjūčio 3 d. papulkininkis (Župikovas)

Nr. 3/2/2457

Vykd. Černovas

LYA, f. 1, ap. 3, b. 41-89, l. 8. Nuorašas.

Dokumentas skelbtas: *Laisvės kovų archyvas*, 1997, Nr. 15, p. 163.

* Kariuomenės karininkai stribų išpuoliuose paprastai nedalyvaudavo. Matyt, anketa buvo parengta vidaus kariuomenei.

39 dokumentas

MGB Vilniaus srities valdybos viršininko M. Zacharovo 1950 m. rugpjūčio 28 d. direktyviniai nurodymai rajonų skyrių viršininkams dėl stribų veiklos suaktyvinimo

[Vilnius] 1950 m. rugpjūčio 28 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR Vilniaus srities MGB..... RS viršininkui
Drg.....
..... miestas

MGB Vilniaus sr. valdybai atlikus liaudies gynėjų būrių operatyvinės tarnybinės veiklos patikrinimą nustatyta, kad Anykščių, Daugų, Kavarsko, Varėnos ir kituose MGB RS būriai daugiausia naudojami tarnybinių patalpų ir kolūkių apsaugai bei partinio sovietinio aktyvo dengimui, šiam vykstant į apylinkes vykdyti ūkinių ir politinių priemonių; kovoje su gaujomis jie beveik nedalyvauja.

Rajonų skyrių viršininkai ir jų pavaduotojai nuo vadovavimo liaudies gynėjų būriams nusišalino ir šį svarbų reikalą patikėjo silpnai tiek kariniu, tiek politiniu atžvilgiu parengtiems būrių vadų pavaduotojams.

Dėl to būrių kovotojų kovinis ir politinis parengimas yra nepatenkinamas, tai mažina būrių kovingumą ir silpnina drausmę. Tokią padėtį patvirtina faktas, kad liaudies gynėjų būriai nepasiekia gerų rezultatų likviduodami gaujas, o kai kurie kovotojai pažeidinėja sovietinį teisėtumą ir drausmę; pasitaiko moralinio pakrikimo atvejų.

Turėdamas tikslą pagerinti vadovavimą liaudies gynėjų būrių operatyvinei tarnybinei veiklai, padidinti kovinio ir politinio parengimo kokybę, siūlau:

1. Liaudies gynėjų būrių komplektavimą, vadovavimą politinės ir kovinės veiklos organizavimui, taip pat kovai su banditizmu asmeniškai pavesti MGB RS viršininkui.

2. Kasdieniam darbui su liaudies gynėjais Anykščių, Daugų, Druskininkų, Ignalinos, Molėtų, Ukmergės, Utenos ir Varėnos rajonuose paskirti kitų pareigų neturintį operatyvinį darbuotoją iš 2N poskyrių. Kituose rajonuose darbą su liaudies gynėjais pavesti vienam iš 2N operatyvinių darbuotojų, sudvejinus pareigas.

3. Paskirtam dirbti su liaudies gynėjais operatyviniam darbuotojui padėti kiekviename MGB RS sudaryti liaudies gynėjų būrių štabą tokios sudėties: štabo viršininko pavaduotojas ir kadrų inspektorius.

4. Štabui pavesti šias pareigas:

a) organizuoti operatyvinę tarnybinę veiklą, komplektuoti, apginkluoti liaudies gynėjus ir ginkluotas grupes bei tvarkyti jų apskaitą;

b) kontroliuoti operatyvinį tarnybinį kovotojų panaudojimą, tarnybos apskaitą ir būrių kovinę veiklą;

c) organizuoti liaudies gynėjų būrių kovotojų kovinį ir politinį parengimą;

d) teikti praktinę pagalbą operatyviniams punktams komplektuojant būrius, organizuojant būrių ir ginkluotų grupių mokymus ir tarnybą;

e) organizuoti čekistines karines operacijas ir tirti sužlugdytų operacijų atvejus;

f) sudaryti ataskaitas apie liaudies gynėjų būrių ir ginkluotų grupių padėtį ir veiklą;

g) tvarkyti ginklų ir šovinių apskaitą. Tirti ginklų pametimo ir pagrobimo atvejus.

5. Į liaudies gynėjų būrius bus priimama ir atleidžiama iš jų MGB valdybų įsakymu, todėl MGB RS viršininkai asmenims, pageidaujantiems stoti į liaudies gynėjų būrius, privalo įforminti asmens bylas tiksliai pagal Liet[uvos] SSR MGB 1948 m. liepos 28 d. direktyvą Nr. 42 ir 1949 m. sausio 28 d. direktyvą Nr. 3/s-59 ir su savo tarpininkavimu pateikti tvirtinti MGB valdybai.

6. Siekiant pagerinti būrių kovinį parengimą, tvarkos ir drausmės palaikymą bei karinį kovotojų ir vadų auklėjimą, būrių kovotojams taikyti sovietinės armijos drausmės statutą; tuo tikslu suteikti MGB RS viršininkams drausmines kuopos vado teises. Drausmę pažeidžiantiems būrių vadų padėjėjams, būrių politiniams vadovams, štabo viršininko pavaduotojams ir kadrų inspektoriams drausmines nuobaudas skiria MGB valdyba, nusiuntus jai prašymą dėl nuobaudos skyrimo.

7. Ataskaitą apie liaudies gynėjų būrio būklę ir veiklą pateikti MGB valdybai pirmą mėnesio dieną.

Apie ypatingus atvejus: sužlugusias čekistines karines operacijas, sovietinio teisėtumo pažeidimus, nužudymus ir savižudybes, banditų apšaudytus tarnybinius būrius, ginklų ir šovinių pametimą bei grobimą, susišaudymą tarp savų tarnybinių būrių, atskleidimą politiškai įtartinų asmenų tarp liaudies gynėjų, bailumą ir paniką susidūrus su banditais ir kita skubiai pranešti MGB valdybai spec, pranešimu.

8. Atleisti maksimalų liaudies gynėjų skaičių iš saugojimo pareigų, sudaryti iš jų operatyvines grupes, priskirti joms gaujas ir vadovaujamas operatyvinių darbuotojų aktyviai panaudoti jas ieškant gaujų ir jas sunaikinant.

Lietuvos SSR MGB Vilniaus srities valdybos viršininkas
pulkininkas [Zacharovas] (parašas)

1950 m. rugpjūčio 28 d.
Nr. 3/170

LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 38-40. Originalas.

40 dokumentas

MGB vidaus kariuomenės 32-ojo šaulių pulko vado A. Piatakovo ir 273-iojo šaulių pulko vado Samarino 1951 m. sausio mėn. pasiūlymai pagerinti kariuomenės, stribų ir milicininkų veiklą kovoje su partizanais

1951 m. sausio mėn.
Visiškai slaptai

Tvirtinu:
SSRS MGB VK 2-osios ŠD vadas
plk. *[Mazanašvili]* (parašas) MGB Klaipėdos sr. valdybos viršininkas
1951 m. sausio 12 d. plk. *[Seninas]* (parašas)
1951 m. sausio 13 d.

MGB VK 32-ojo ir 273-iojo ŠP vadovybės pasiūlymai pagerinti kariuomenės, milicijos ir liaudies gynėjų veiklą sunaikinant banditizmą Klaipėdos sr. teritorijoje

1. Siekiant maksimaliai išlaisvinti karius nuo ūkio darbų ir tarnybos saugant įgulą, pagerinti karių mokymą ir auklėjimą, kai kuriuos padalinius perdislokuoti prie pulkų ir batalionų štabų.

32-ajame šaulių pulke:

a) 5-ąją kuopą - iš Sedos į Klaipėdą;

b) 9-osios ŠK dviejų būrių įgulą - iš Varnių į Telšius, priskiriant 22 žmonių ČVG iš 9-osios ŠK prie Bagdono gaujos, veikiančios Varnių r., ir 6 žmones nuolat laikyti Varniuose kaip MGB RS viršininko rezervą; apgyvendinti juos MGB RS pastate. ČVG kariams, vykstantiems iš Telšių į Varnių r. su operatyvinėmis kovinėmis užduotimis, skirti automašiną iš divizijos autokuopos.

273-iajame šaulių pulke:

a) 2-ąją šaulių kuopą - iš Lauksargių į Tauragę;

b) 7-ąją šaulių kuopą - iš Kvėdarnos į Šilalę.

2. Prašyti atitinkamų instancijų, kad visos ČVG būtų aprūpintos kariuomenės radijo stotimis, nes divizijos daliniuose esančiomis radijo stotimis aprūpinti visas ČVG neįmanoma.

3. Prašyti Lietuvos SSR MGB ministrą ir SSRS MGB VK viršininką, kad divizijos daliniai ir MGB organai būtų aprūpinti tvarkingu transportu ir kad jo būtų tiek, kiek [turi būti] pagal etatus.

4. Kad konkrečiais atvejais būtų sėkmingai vykdomos kovinės užduotys, esant operatyvinei būtinybei (kai blokuojami vienkiemiai norint paimti banditus ir t. t.) panaudoti MZP*. Prašyti Pabaltijo UVS** viršininką, kad divizijos dalys būtų aprūpintos MZP.

* *Mašina zaščity pechoty* - pėstininkų apsaugos mašina, šarvuotis.

** *Upravlenije voennogo snabženija* - karinio tiekimo valdyba.

5. Prašyti Pabaltijo apygardos UVS viršininką, kad liaudies gynėjų būriai, milicijos grupės būtų aprūpintos raketinėmis ir įvairių spalvų raketomis; kad kariuomenė būtų geriau aprūpinama raketomis, skirti reikiamą kiekį parašiutinių raketų.

6. Siekiant padidinti liaudies gynėjų būrių kovingumą, įgalioti kariuomenės vadus kas mėnesį po 2-3 dienas rengti kovinio parengimo užsiėmimus.

32-ajam šaulių pulkui:

1-osios ŠK vadui kpt. Kovalenkai - Kretingos, Salantų rajonuose.

2-osios ŠK vadui vyr. ltn. Smetaninui - Priekulės rajone.

3-iosios ŠK vadui kpt. Trapezovui - Skuodo rajone.

4-osios ŠK vadui kpt. Saveljevui - Plungės, Sedos rajonuose.

6-osios ŠK vadui ltn. Ostroginui - Rietavo rajone.

8-osios ŠK vadui kpt. Volkovui - Klaipėdos rajone.

9-osios ŠK vadui vyr. ltn. Bolotinui - Telšių, Varnių rajonuose.

32-ojo ŠP štabo viršininko pavaduotojui kovinio parengimo reikalams kpt. Kubrakui - Mažeikių rajone.

273-iajam šaulių pulkui:

1-osios ŠK vadui vyr. ltn. Korniakovui - Skaudvilės rajone.

2-osios ŠK vadui vyr. ltn. Makarovui - Tauragės rajone.

8-osios ŠK vadui kpt. Boboško - Šilutės rajone.

9-osios ŠK vadui kpt. Gončiarovui - Šilalės rajone.

273-iojo ŠP štabo viršininko pavaduotojui kovinio parengimo reikalams kpt. Bogdanovui - Pagėgių rajone.

7. Kad būtų organizuota MGB operatyvininkų ir kariuomenės vadų sąveika ieškant tarprajoninių Rambyno, Žalgirio, Verpečio gaujų ir jas sunaikinant, periodiškai rengti MGB RS viršininkų ir įgulų viršininkų, kurių teritorijoje veikia tos gaujos, pasitarimus.

Pasitarimus rengti periodiškai, atsižvelgiant į operatyvinę padėtį; atsakomybė už šių priemonių vykdymą pavedama MGB valdybos viršininko pavaduotojui pplk. Vukolovui ir dalių vadams.

Liaudies gynėjus ir milicijos darbuotojus už gerą kovinių užduočių įvykdymą skatinti taip pat kaip ir MGB kariuomenės karius, vadovaujantis SSRS Ginkluotųjų Pajėgų drausmės statutu.

Be apdovanojimų pinigais ir vertingomis dovanomis, skatinti skiriant kelialapius į kurortus.

MGB VK 32-ojo ŠP vadas papulkininkis *[Piatakovas]* (parašas)
MGB VK 273-iojo ŠP vadas papulkininkis *[Samarinas]* (parašas)

LYA, f. 1, ap. 3, b. 383, 1. 28-30. Originalas.
Dalis dokumento skelbta: J. Starkauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944-1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 492-494.

41 dokumentas

LSSR MGB 2N valdybos viršininko I. Počkajaus 1951 m. rugsėjo 24 d. raštas MGB Vilniaus srities valdybos viršininko pavaduotojui S. Figurinui su nurodymais, kaip mažinti stribų kaitą

[Vilnius] 1951 m. rugsėjo 24 d.

Visiškai slaptai

MGB Vilniaus srities valdybos viršininko
pavaduotojui papulkininkiui drg. Figurinui

Vilnius

Daugelyje liaudies gynėjų būrių trūksta daug kovotojų, jų trūkumas atsirado todėl, kad MGB RS silpniau vadovauja priėmimui ir šiuos klausimus mažiau kontroliuoja MGB sričių valdybų 2N skyriai.

Neatsitiktinai būriuose dažnai keičiasi kovotojai. Per 1951 m. 7 mėnesius iš būrių respublikoje atleista 1449 žmonės, t. y. ketvirtadalis būrių kovotojų.

Didelė kovotojų kaita mažina būrių kovos su banditais rezultatus, kadangi į atleistųjų vietą priimami asmenys, neturintys kovos su banditais patirties. Kartu prasideda susirašinėjimas atleidimo ir priėmimo klausimais, kuris iš operatyvinių darbuotojų ir būrių štabų atima daug darbo laiko.

Priežastis, dėl kurios kyla didelė kovotojų kaita, yra priimamų į būrius [asmenų] paviršutiniškas tikrinimas. Todėl į būrius priimami politinio pasitikėjimo nekeliantys asmenys, tai išaiškėja praėjus 2-3 savaitėms po priėmimo. Vien pastaruoju metu dėl kompromituojančių duomenų iš būrių atleista per 200 žmonių.

Kai kuriuose rajonuose į būrius priimama tinkamai mediciniškai nepatikrinus priimamųjų. Tai sudaro palankias sąlygas priimti į būrius asmenis, kurie fiziškai nepajėgia tarnauti ir labai greitai atleidžiami, o atleisti pretenduoja į pensiją. 1951 m. dėl sveikatos iš būrių atleisti 375 žmonės.

Kai kurie MGB RS viršininkai auklėjamąjį darbą stiprinant liaudies gynėjų drausmę pakeitė administravimu ir atleidinėja iš būrių už menkiausius drausmės pažeidimus. Dėl šių motyvų iš būrių vien pastaruoju metu atleista 342 žmonės.

Turėdamas omenyje, kad dėl nesukomplektuotų liaudies būrių ir didelės kovotojų kaitos MGB organai negali įvykdyti keliamų reikalavimų sunaikinti nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likučius, prašau Jūsų:

1. Imtis priemonių, kad būriai būtų papildyti tiek, kiek numatyta etatų, ir pirmiausia banditizmo apimtuose rajonuose.

2. Pareikalauti iš liaudies gynėjų būriams vadovaujančių poskyrių sugriežtinti priėmimo kontrolę griežtai laikantis LSSR MGB 1948 m. liepos 28 d. direktyvos Nr. 42/s ir 1950 m. rugpjūčio 4 d. direktyvos Nr. 091. Į būrius priimamus [asmenis] pirmiausia siųsti į medicinos komisiją, kuri patikrintų sveikatą ir nustatytų, ar tinka tarnauti liaudies gynėjų būriuose. Nepriimti į

būrius asmenų, jaunesnių kaip 19 metų, ir vyresnių kaip 45 metų, taip pat dėl sveikatos galinčių ribotai tarnauti kariuomenės sąlygomis.

3. Iš MGB RS viršininkų pareikalauti pagerinti liaudies gynėjų auklėjamąjį darbą, ypač kreipiant dėmesį į drausmės stiprinimą ir sąžiningą tarnavimą. Prieš drausmės pažeidėjus imtis visų auklėjimo ir drausminio poveikio priemonių; atleisti iš būrių tik tais atvejais, jeigu padaryta pražanga susijusi su kriminaliniu nusikaltimu ir griauna MGB organų autoritetą.

LSSR MGB 2N valdybos viršininkas pulkininkas *[Počkajus]*
(parašas)

1951 m. rugsėjo 24 d.
Nr. 3/3-427
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 16, b. 12, l. 238-239. Originalas.

42 dokumentas

MGB Prienų rajono skyriaus viršininko A. Kosinovo 1951 m. lapkričio 3 d. įsakymas dėl čekistinių kariuomenės grupių sudarymo

Prienai 1951 m. lapkričio 3 d.

MGB Prienų RS viršininko 1951 m. įsakymas

Turinys: Dėl čekistinių kariuomenės grupių sudarymo iš liaudies gynėjų būrių kovotojų

1951 m. lapkričio 3 d.
Nr. 7 Prienai

Siekiant suaktyvinti kovą su nacionalistinio pogrindžio dalyviais, jo ginkluotomis gaujomis ir sunaikinti jas VKP(b) CK ir SSRS MGB nurodytu laiku, iš liaudies gynėjų būrių kovotojų sudaryti 32 žmonių 4 čekistines kariuomenės grupes ir priskirti joms gaujas, veikiančias Prienų r. teritorijoje.

ČVG sudaryti iš Balbieriškio, Pakuonio ir Prienų būrių tokios sudėties:

ČVG prieš vadeivos Anupro gaują

ČVG viršininkas - mano pavaduotojas 2N reikalams mjr. Rudnickis.

ČVG viršininko pavaduotojas - Prienų būrio vado pavaduotojas Laškovas, devyni to būrio liaudies gynėjai kovotojai:

1. Rusakas - ginkluotas automatu PPŠ.
2. Skučas - " kulkosvaidžiu DP.
3. Stankevičius - " automatu PPŠ.
4. Svankūnas - " automatu PPŠ.
5. Kučinskas - " SVT.
6. Masčianskas - " AVT.
7. Malinauskas - " automatu PPŠ.
8. Tamaliūnas - " rusišku karabinu.
9. Barišauskas - " vokišku karabinu.

ČVG prieš vadeivos Vėjo gaują

ČVG viršininkas - operatyvinis įgaliotinis kpt. Fomenka.

ČVG viršininko pavaduotojas - Birštono būrio vado pavaduotojas Sivoronovas, šeši to būrio kovotojai ir du kovotojai iš Prienų ir Balbieriškio būrių:

1. Černevičius - ginkluotas automatu PPŠ.
2. Kiseliovas - " automatu PPŠ.
3. Pyragas - " kulkosvaidžiu DP.
4. Sabasevičius - " AVT.
5. Žitkus - " automatu PPŠ.
6. Volkevičius - " rusišku karabinu.
7. Kurapka - " rusišku karabinu.

8. Isajevas - " automatu PPŠ.

Balbieriškio būrio liaudies gynėją kovotoją Isajevą perkelti tolesnei tarnybai į Birštono būrį paliekant tas pačias pareigas.

ČVG prieš vadeivos Tylos gaują

ČVG viršininkas - operatyvinis įgaliotinis kpt. Slukinas.

ČVG viršininko pavaduotojas - Balbieriškio būrio vado pavaduotojas Brykinas, septyni to būrio liaudies gynėjai kovotojai:

1. Vasiliauskas - ginkluotas kulkosvaidžiu DP.
2. Andriukevičius - " automatu PPŠ.
3. Blažukas - " automatu PPŠ.
4. Prakapas - " automatu PPŠ.
5. Žukas - " rusišku karabinu.
6. V. Nedzinskas - " rusišku karabinu.
7. Mitrulevičius - " rusišku karabinu.

ČVG prieš vadeivos Anupro gaują

ČVG viršininkas - MGB Prienų RS apylinkės įgaliotinis viršila Venskus.

ČVG viršininko pavaduotojas - Pakuonio politinio vadovo pareigas einantis Kačialovas, keturi to būrio kovotojai:

1. Stanišauskas - ginkluotas automatu PPŠ.
2. Volkauskas - " rusišku karabinu.
3. Labanauskas - " automatu PPŠ.
4. Tamaliūnas - " rusišku karabinu.

ČVG vadovauja ir kontroliuoja mjr. Rudnickis.

Remiantis mano ir ČVG viršininkų nurodymais, anksčiau išvardytos ČVG komandos naudojamos tik kovai su banditais, jokiu būdu neleidžiama jų naudoti sovietinio partinio aktyvo priedangai ir kitiems darbams.

Be to, kiekviename būryje sudaryti rezervą, kuris būtų naudojamas kitiems darbams, pavyzdžiui, MGB RS, operatyvinių punktų, Lietųuvos] SSR Aukščiausiosios Tarybos deputato, kolūkių apsaugai ir sovietinio partinio aktyvo priedangai, iš viso 37 žmonės:

1. Prienų būryje - 12.
2. Balbieriškio būryje - 7.
3. Pakuonio būryje - 4.
4. Birštono būryje - 7.
5. Šilavoto būryje - 7.

MGB Prienų RS viršininkas majoras [Kosinovas] (parašas)

LYA, f. 1, ap. 15, b. 1739/24, l. 64-68. Originalas.

43 dokumentas

MGB ministro P. Kondakovo 1952 m. gegužės 10 d. nurodymai sričių valdybų viršininkams pagerinti stribų kovinį parengimą

Vilnius 1952 m. gegužės 10 d.

Visiškai slaptai

Lietuvos SSR MGB sričių valdybų viršininkams
Tiktai: Vilniaus sričiai

Vilnius

Š. m. balandžio mėn. Šiaulių srities Kuršėnų rajone vadinamoji Žemaičių banditų apygarda išplatino atsišaukimus pavadinimu „Žemaičių apygardos vado įsakymas gyventojams".

Šie antisovietiniai atsišaukimai yra grasinantys, jais siekiama didinti terorą prieš liaudies gynėjus ir jų šeimas, turint tikslą išgąsdinti gyventojus ir sulaikyti jų pažangiausią dalį nuo stojimo į liaudies gynėjų būrius, kad galėtų aktyviai dalyvauti sunaikinant banditus.

Š. m. balandžio 26 d. naktį į 27 d. banditai nužudė Šiaulių sr. Dotnuvos r. Mikštavitų kaimo gyventoją Česlovą Bušą, Antano, g. 1933 m., vien už tai, kad jis ketino stoti tarnauti į liaudies gynėjų būrį.

Siekiant užkirsti kelią teroro aktams prieš liaudies gynėjus ir jų šeimas, duoti nurodymus MGB RS viršininkams:

1. Gerinant politinį auklėjamąjį darbą padidinti liaudies gynėjų budrumą ir jų pasirengimą aktyviai veikti susidūrus su banditais.

2. Pagerinti čekistinių kariuomenės priemonių organizavimą ieškant banditų ir juos sunaikinant liaudies gynėjų jėgomis.

3. Leisti liaudies gynėjams, gyvenantiems toli nuo operatyvinio punkto arba būrio, su savimi naktį turėti ilgavamzdį ginklą.

4. Tam tikrais atvejais ten, kur liaudies gynėjų šeimos gali būti užpultos banditų, jų šeimos narius, galinčius naudoti ginklą, slapta apginkluoti.

5. Rajonuose, apimtuose banditizmo, uždrausti liaudies gynėjus po vieną siųsti į kaimus ir kolūkius atlikti operatyvinių užduočių, ypač naktį.

6. Liaudies gynėjus, kurių šeimos gyvena banditizmo apimtuose kaimuose, į namus ir dieną leisti tik su ginklu, perspėjant dėl galimo banditų puolimo.

Lietuvos SSR valstybės saugumo ministras
generolas majoras (Kondakovas)
Tikra: (parašas neįskaitomas)

1952 m. gegužės 10 d.
Nr. 3/3-320
Vilnius

LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 105-106. Nuorašas.

44 dokumentas

MGB Vilniaus srities valdybos viršininko M. Jakovlevo 1952 m. liepos 4-5 d. nurodymai rajonų skyrių viršininkams uždrausti stribams nešiotis pistoletus

[Vilnius] 1952 m. liepos 4-5 d.

Visiškai slaptai
Literis A
Egz. Nr.....

LSSR Vilniaus srities..... RS viršininkui drg.....
.....miestas

MGB valdyba žino faktų, kai liaudies gynėjai, be jokio reikalo turėdami su savimi ginklus, ir pirmiausia trumpuosius, pasigeria, pradeda be tikslo šaudyti, keldami pavojų piliečiams, arba ginklą pameta.

Buvęs Ignalinos būrio liaudies gynėjas Kirdeika dėl nedrausmingumo ir neatsargaus elgesio su ginklu sunkiai sužeidė pilietę Korolevą.

Buvęs Smėlių liaudies gynėjų būrio vadas Kočkinas 1952 m. sausio 10 d., be jokio reikalo su savimi turėdamas pistoletą, Želvos gyventojos Fedotovos name sukėlė skandalą ir mėgino nušauti rajono vykdomojo komiteto atstovą.

Švenčionių būrio liaudies gynėjas kovotojas Šnurovas š. m. gegužės 17 d. su pistoletu nuėjo į vakarėlį, pasigėrė ir pradėjo muštis su jaunimu, bandė šaudyti, bet buvo nuginkluotas ir sumuštas.

Turėdamas tikslą padaryti tvarką išduodant ir saugant ginklus bei užkertant kelią ekscesams, siūlau:

1. Pagerinti politinį auklėjamąjį darbą, tarnybinės veiklos ir liaudies gynėjų elgesio kontrolę, padidinti jų atsakomybę už patikėto ginklo išsaugojimą ir panaudojimą.

2. Eiliniams kovotojams leisti turėti tik ilgavamzdžius ginklus, o pistoletus TT arba nagano sistemos revolverius - štabų viršininkų pavaduotojams, būrių vadams ir rankinio kulkosvaidžio pirmiesiems kulkosvaidininkams, bet ir jiems trumpuosius ginklus į rankas išduoti tik operatyvinių užduočių vykdymo metu.

Iš kitų liaudies gynėjų būrių kovotojų trumpuosius ginklus surinkti ir atiduoti saugoti į MGB RS sandėlį.

Kaip išimtį MGB organų viršininkams leisti banditizmo apimtuose rajonuose trumpuosius ginklus duoti kai kuriems jaunesniesiems vadams ir kovotojams, atsižvelgiant į operatyvinį tikslingumą ir paties gynėjo moralinę ištvermę.

3. Nustatyti, kad visi ginklai, tarp jų ir trumpieji bei šoviniai jiems, turi būti laikomi uždarose piramidėse arba pritaikytose spintose užrakinti; už juos atsakingas būrio budintysis. Gynėjams išvykstant vykdyti užduoties, jis operatyvininko arba būrio vado nurodymu kiekvienam kovotojui išduoda jam

skirtus ginklus, granatas, šovinius ir ginklo išnešimo apskaitos knygoje padaro atitinkamus įrašus.

Grįžęs iš užduoties kiekvienas liaudies gynėjas, vadovaujamas skyriaus ar būrio vado, valo ginklus ir juos atiduoda būrio budėtojui, kuris knygoje pažymi, kad ginklai grąžinti.

4. MGB RS ir liaudies gynėjų štabų viršininkai turi įvesti griežtą ginklų ir šovinių saugojimo būriuose kontrolę. Per dvi savaites suremontuoti sugedusias piramides, įsigyti spynas, pradėti pildyti ginklų išnešimo apskaitos knygas, nuodugniai instruktuoti štabo darbuotojus, jaunesniuosius vadus ir būrių budėtojus apie ginklų bei šovinių laikymą ir jų išdavimą.

5. Imtis ryžtingų priemonių, kad liaudies gynėjų būriuose ginklai ir šoviniai nebūtų grobiami ir prarandami. Kiekvieną ginklų ir šovinių praradimo, grobimo atvejį per tris dienas kruopščiai ištirti ir kaltuosius griežtai nubausti.

Apie šio nutarimo įvykdymą pranešti būrio 1952 m. liepos mėn. ataskaitos specialiame skyriuje. Kartu pateikti jaunesniųjų vadų ir kovotojų, kuriems išduoti trumpieji ginklai, sąrašus.

LSSR MGB Vilniaus sr. valdybos viršininkas
papulkininkis (Jakovlevas)
(pasirašė pavaduotojas S. Figurinas)

1952 m. liepos 4-5 d.
Nr. 3/2011

LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 110-112. Originalas.

45 dokumentas

Grupės stribų žuvimo 1952 m. rugsėjo mėn. Tauragės rajone aprašymas

Vilnius 1952 m. rugsėjo 27 d.

Visiškai slaptai

Tvirtinu:
LSSR valstybės saugumo ministras
gen. mjr. (Kondakovas)
1952 m. rugsėjo 27 d.

Grupės liaudies gynėjų žuvimo susidūrus su gauja Klaipėdos sr. Tauragės r. aprašymas

1952 m. rugsėjo 17 d. Vilnius

LSSR MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus viršininko pavaduotojas valstybės saugumo pplk. Pendiurinas ir to pat skyriaus poskyrio viršininko pavaduotojas valstybės saugumo mjr. Talypinas, išvykę į įvykio vietą ir apklausę liudytojus bei mūšio su banditais dalyvius, nustatė:

Klaipėdos sr. MGB Tauragės RS š. m. rugsėjo 1 d. išsiuntė grupę liaudies gynėjų saugoti Ždanovo kolūkį: J. Dolinską, V. Dolinską ir A. Jurgilą, vėliau papildomai buvo išsiųsti liaudies gynėjai A. Kirejevas ir E. Šiupšinskas. Grupės vyresniuoju buvo paskirtas kovotojas J. Dolinskas.

Būdami kolūkio apsaugos tarnyboje, liaudies gynėjai pažeidė tarnavimo taisykles, buvo nedrausmingi, gėrė ir rinko duokles.

S. m. rugsėjo 4 d. švintant 5 ginkluotos gaujos dalyviai atėjo į Visbarų kaimą pas banditų rėmėją S. Bagdoną turėdami tikslą surengti teroro aktą prieš Ždanovo kolūkio pirmininką Jurkšaitį ir jo pavaduotoją Joškų. Banditus lydėjo jų rėmėjas, Stokaičių kaimo gyventojas J. Bagdonas.

Dieną susitikti su banditais į Bagdono vienkiemį atėjo banditų ryšininkas K. Jazdauskas, Stokaičių kaimo gyventojas. Banditai, dalyvaujant šiems banditų rėmėjams - užvedėjams, susitarė teroro aktą įvykdyti kūlimo vietoje Stokaičių kaime.

Vakare banditų rėmėjus J. Bagdoną ir K. Jazdauską banditai išsiuntė į kūlimo vietą, kur vadovaujant kolūkio pirmininkui Jurkšaičiui ir jo pavaduotojui Joškui buvo kuliami javai.

Išsiaiškinę padėtį, banditų ryšininkai banditams pranešė, kur yra Jurkšaitis ir Jokšas*. Kartu banditai ištyrė liaudies gynėjų grupės judėjimo maršrutus ir žinodami, kad liaudies gynėjai tuo metu buvo Visbarų kaime, kolūkio valdybos patalpose (2 km nuo kūlimo vietos), pasirengė sulaikyti kolūkio vadovus. Banditai išėjo iš namo, priešais liaudies gynėjus ant aukštumėlės prie Bagdono vienkiemio išstatė stebėjimo postus, o patys užsimaskavo krūmuose Jūros kranto šlaite.

* Taip dokumente.

Grupė liaudies gynėjų, užuot pasirūpinę kolūkio vadovų ir aktyvo saugumu, naudodamiesi tuo, kad jų nekontroliavo MGB RS, tą dieną vaikščiojo po Visbarų ir Stokaičių kaimų vienkiemius, iš kai kurių kolūkiečių prašė maisto ir degtinės. Kai vietiniai kolūkiečiai jiems nebedavė produktų, dieną jie perėjo per Jūrą į Šilalės r. teritoriją, kur pas kolūkiečius nemokamai maitinosi.

Vakare, prieš grįždami į kolūkio valdybą, grupė liaudies gynėjų ėjo per Bagdono vienkiemį, kuriame slėpėsi banditai. Gynėjams artėjant prie ūkio, banditai pasirengė mūšiui. Kovotojai Bagdono ūkyje nesustojo, todėl banditai į juos nešaudė.

Vienas iš liaudies gynėjų grupės - A. Jurgilas rugsėjo 4 d. nuo ryto iki sutemų po Stokaičių kaimo vienkiemius vaikščiojo vienas. Dieną jis praėjo pro pat Bagdono sodybą. Banditai rengėsi sulaikyti Jurgilą ir tuo tikslu jam priešpriešiais išsiuntė ryšininką Bagdoną.

Bagdonas kvietė Jurgilą išgerti, bet pastarasis nesutiko ir nuėjo į kolūkio valdybą.

Žinodami, kad Stokaičių kaime vadovaujant kolūkio pirmininkui ir jo pavaduotojui kuliami javai, maždaug 23 val. liaudies gynėjai Jurgilas, Dolinskas ir kiti, iš viso 5 žmonės, rengėsi eiti į kūlimo vietą.

Tuo metu į kolūkio valdybą su vidaus apsaugos 4-ojo būrio ketvirtosios komandos kariuomenės grupe atvyko MGB Tauragės RS viršininko pavaduotojas valstybės saugumo kpt. Michejevas, kuris, palikęs karius mokyklos patalpose (250 m nuo kolūkio valdybos), pats su operatyviniu darbuotoju valstybės saugumo j. ltn. Smirnovu ir vertėju - liaudies gynėju Orlovu apsistojo poilsio kolūkio valdyboje.

Michejevas, susitikęs su liaudies gynėjų grupe ir iš jų sužinojęs, kad kovotojai eina į Stokaičių kaimą, kur kuliami javai, pasiūlė vienam iš liaudies gynėjų - E. Šiupšinskui likti su juo vykdyti operatyvinės užduoties, o kiti 4 žmonės jam sutikus nuėjo į kūlimo vietą.

J šias apylinkes Michejevas atvyko susitikti su agentūra ir ištirti banditų ryšininką Jazdauską, turėdamas tikslą slapta jį sulaikyti ir užverbuoti, bei ieškoti banditų tikėtinose jų laikymosi vietose. Tačiau liaudies gynėjams nuėjus į kūlimo vietą, Michejevas, užuot dirbęs naktį, įsitaisė kolūkio valdyboje poilsio.

Kaip veikė liaudies gynėjai, kada ir kodėl jie be apsaugos paliko kūlimo vietą ir ten dirbantį kolūkio aktyvą, Michejevas neišsiaiškino ir tais klausimais nesidomėjo. Liaudies gynėjų judėjimo maršrutų nenurodė, konkrečios užduoties jiems nepateikė, nepainstruktavo ir atpažinimo signalų kovotojams nedavė.

4 liaudies gynėjų grupė, išėjusi iš kolūkio valdybos, nuėjo į Jūros pakrantę tiesiai per banditų rėmėjo Bagdono, pas kurį slėpėsi banditai, ūkį.

Gynėjams priartėjus prie Bagdono ūkio, juos aptiko banditų stebėjimo punktas. Banditai kartu su užvedėjais J. Bagdonu, S. Bagdonu ir Jazdausku susitarė sunaikinti kovotojų grupę, užsiglaudė tranšėjoje krūmų pakraštyje ant upės kranto, prisileido liaudies gynėjus (šie ėjo kartu, nesilaikydami atsargumo) per 6-7 m ir atidengė į juos automatų ir šautuvų ugnį.

Liaudies gynėjai, išgirdę pirmuosius banditų šūvius, atšoko keletą žingsnių atgal ir sugulė avižose, bet nevykusiai veikdami ir pasimetę atsakomosios ugnies į banditus neatidengė. Banditai 20-25 min. šaudė į liaudies gynėjus, bet nė vienas iš kovotojų į banditus neiššovė nė vieno šūvio, nors banditams pradėjus šaudyti buvo sužeisti tik gynėjai V. Dolinskas ir Jurgilas. Kovotojas Kirejevas atsigulė į pasėlių vagą ir ilgą laiką buvo nekliudytas. Grupės vyresnysis Dolinskas, būdamas lengvai sužeistas, pradėjo šaudyti iš raketinės, norėdamas duoti signalą Michejevo grupei, ir tokiu būdu šaudantiems banditams apšvietė vietovę.

Banditai, matydami, kad jiems niekas nesipriešina, išėjo iš tranšėjos ir pradėjo susidorojimą su sužeistaisiais. Šūviais iš arti pribaigė liaudies gynėjus Kirejevą ir Jurgilą. Iš nukautų kovotojų paėmė ginklus, šovinius, granatas ir asmens dokumentus.

Išgirdę šaudymą, kolūkio valdyboje buvęs valstybės saugumo kpt. Michejevas su operatyviniu darbuotoju bei dviem liaudies gynėjais ir mokykloje buvę kareiviai, vadovaujami vidaus apsaugos ltn. Lazutkino, tuo pačiu metu išskubėjo į Bagdono vienkiemio pusę. Nepriėjusi 200 m iki mūšio vietos, kariuomenės grupė prie krūmų netoli upės išgirdo šauksmus ir dainavimą. Banditai, susidorojęs su liaudies gynėjais, prie jų lavonų šaukė ir dainavo. Priartėjusi prie įvykio vietos, kariuomenės grupė kpt. Michejevo įsakymu vietovę apšvietė raketa. Banditai, pamatę artėjančią kariuomenės grupę, puolė prie krūmų ir upės pakraščiu nubėgo į rytus.

Kariuomenės grupė, mačiusi banditus, kai jie traukėsi į Jūros pakrantės krūmus, ir manydama, kad jie nusileido į kriaušį, apšviesdama [vietovę] raketomis pradėjo jų ieškoti skardžio pakraštyje. Tuo metu banditai krūmų pakraščio taku nutolo rytų kryptimi, perbrido Jūrą ir dingo. Aktyvias banditų paieškas apsunkino miškinga, raižyta vietovė ir tai, kad kariuomenės grupė neturėjo šuns.

Po 3-4 val. iš Tauragės atvykus papildomai kariuomenės grupei, banditų paieškos ir persekiojimas nedavė rezultatų.

Susidūrimo su banditais vietoje buvo rasti šių liaudies gynėjų lavonai:

Vytauto Dolinsko, Jurgio, g. 1931 m., iš valstiečių varguolių, lietuvio, VLKJS nario, tarnavusio būryje nuo 1950 m.;

Anatolijaus Ivanovičiaus Kirejevo, g. 1927 m., iš vidutinių valstiečių, ruso, nepartinio, būryje tarnavusio nuo 1951 m.;

Alfonso Jurgilo, Petro, g. 1927 m., iš valstiečių varguolių, lietuvio, būryje tarnavusio nuo 1947 m.

Sužeistas grupės vyresnysis liaudies gynėjas Jonas Dolinskas, Jurgio, g. 1932 m. (Vytauto Dolinsko brolis), VLKJS narys, būryje tarnavo nuo 1950 m.

Iš nukautų liaudies gynėjų banditai paėmė du AVT šautuvus, PPŠ automatą, rankinę granatą ir 190 šovinių.

Skrodžiant lavonus, teisminė medicinos ekspertizė A. Kirejevo ir V. Dolinsko skrandžiuose rado alkoholio požymių. Kada ir kur jie gėrė degtinę, nustatyti nebuvo galimybės.

Tiriant nužudymo bendrininkai S. Bagdonas, J. Bagdonas ir K. Jazdauskas buvo sulaikyti, demaskuoti ir suimti.

MGB Klaipėdos srities valdyba ir Tauragės RS vykdo operatyvines kariuomenės priemones, kad būtų surasta ir sunaikinta Jūros teroristinė gauja.

Tiriant nustatyta, kad tarnybinis būrys žuvo susidūręs su gauja dėl šių priežasčių:

a) silpno karinio ir taktinio liaudies gynėjų pasirengimo; naktį jie keliavo nesilaikydami atsargumo ir nebūdami pasirengę kovoti susidūrimo su banditais atveju. Priekinio patrulio nebuvo ir ginklai kovai nebuvo paruošti;

b) susidūrusi su banditais, liaudies gynėjų grupė pasimetė ir išsigando. Po pirmųjų banditų šūvių gynėjai, užėmę kovinę padėtį, atsakomosios ugnies į banditus neatidengė, nors aplinkybės ir laikas leido jiems kovoti. Užuot šaudęs, grupės vyresnysis Dolinskas, toldamas nuo mūšio vietos, vietovę apšviesdavo; banditai tuo pasinaudojo ir apšaudė liaudies gynėjus; 1

c) MGB RS viršininko pavaduotojo valstybės saugumo kapitono Michejevo neatsakingumo; sutikęs tarnybinį būrį, jis nusišalino nuo vadovavimo jam, taktiškai klydo artėdamas prie mūšio su banditais vietos, nesugebėjo atkirsti jų atsitraukimo kelių;

d) MGB RS vadovybė ir būrio štabo viršininkas nekontroliavo, kaip būrys saugo kolūkį. Tarp liaudies gynėjų buvo silpnai dirbamas politinis auklėjamasis darbas ir nepatenkinamas jų materialinis aprūpinimas.

Patikrinus Tauragės rajono liaudies gynėjų būrį nustatyta, kad Lietuvos KP(b) CK š. m. sausio 9 d. nutarimas ir LSSR MGB direktyviniai nurodymai pagerinti vadovavimą liaudies gynėjų būriams vykdomi nepatenkinamai. Gaujų paieškai ir sunaikinimui panaudojama tik 30-35 proc. būrio narių, kiti saugo ir dengia sovietinį partinį aktyvą.

Liaudies gynėjų politinis auklėjamasis darbas nepatenkinamas. Kovinis ir politinis parengimas organizuotas blogai. Liaudies gynėjų asmens bylos nebaigtos tvarkyti, nebaigtas ir spec, patikrinimas. Nesiimta būtinų priemonių siekiant pašalinti iš būrio nekeliančius politinio pasitikėjimo ir moraliai sugedusius asmenis.

Liaudies gynėjų materialiniam aptarnavimui pakankamai dėmesio neskirta. Kovotojų tarnybinės patalpos ir bendrabučiai nesuremontuoti. Žygaičių būrio liaudies gynėjai seniai nesiprausė pirtyje. Prekybinės organizacijos duona ir kitais maisto produktais liaudies gynėjus aprūpina su dideliais pertrūkiais, todėl išeidami vykdyti užduočių kovotojai su savimi produktų nepasiima ir iš kolūkiečių renka rinkliavas.

MGB RS operatyvinis įgaliotinis darbui su būriu valstybės saugumo leitenantas drg. Čiumakovas neatsakingai žiūri į LSSR MGB direktyvinius nurodymus dėl darbo su liaudies gynėjais. Į būrius išvykdavo labai retai, būrio kovotojų tikrinimui, tyrimui ir auklėjimui dėmesio neskyrė. Kaip liaudies gynėjai saugo kolūkius, netikrino ir to nereikalavo iš štabo darbuotojų ir būrių vadų. Kovinio ir politinio parengimo neorganizavo ir teminių užsiėmi-

mų planų vykdymo neužtikrino. Su agentais, veikiančiais tarp liaudies gynėjų, nedirbo ir nesiėmė priemonių, kad iš būrio būtų pašalinti socialiai svetimi ir moraliai sugedę elementai. Liaudies gynėjų materialinio ir kultūrinio aprūpinimo klausimais nesidomėjo.

MGB RS viršininko pavaduotojas valstybės saugumo kapitonas drg. Michejevas, tiesiogiai atsakingas už liaudies gynėjų būrių veiklą, nusišalino nuo vadovavimo operatyvinei tarnybinei veiklai ir nuo kovotojų auklėjimo, nekėlė būrio štabui būtinų reikalavimų ir praktiškai jam nepadėjo.

MGB RS viršininkas valstybės saugumo vyr. leitenantas drg. Savostinas silpnai kontroliavo jam pavaldžius operatyvinius darbuotojus ir būrio štabą, neužtikrino, kad būtų įvykdyti LSSR MGB direktyviniai nurodymai iš esmės pagerinti vadovavimą liaudies gynėjams, jų operatyvinį panaudojimą ir auklėjimą. Neskyrė reikiamo dėmesio kovotojų kultūriniam ir materialiniam aprūpinimui.

Nusižengę MGB RS operatyviniai darbuotojai nubausti administracine tvarka.

Liet[uvos] SSR MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus
viršininko pavaduotojas
valstybės saugumo papulkininkis (Pendiurinas)
LSSR MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus poskyrio
viršininko pavaduotojas
valstybės saugumo majoras (Talypinas)
Sutinku: Lietuvos SSR MGB 2N valdybos viršininkas
valstybės saugumo papulkininkis (Župikovas)
1952 m. rugsėjo 10 d. Tikra: kapitonas *[Nikolajevas]* (parašas)

LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 152-157. Nuorašas.

46 dokumentas

MGB Šiaulių srities valdybos 2N skyriaus viršininko pavaduotojo V. Rogožino 1952 m. spalio 10 d. išvada apie čekistinės operacijos sužlugdymą Kuršėnų rajone

Šiauliai 1952 m. spalio 10 d.

Visiškai slaptai

Tvirtinu:
Šiaulių sr. valdybos viršininkas
valstybės saugumo pulkininkas (Jarockis)
1952 m. spalio 11 d.

Išvada apie MGB Kuršėnų RS operacijos sužlugdymą
1952 m. rugsėjo 28 d. naktį

1952 m. spalio 10 d. Šiauliai

MGB Šiaulių srities valdybos 2N skyriaus viršininko pavaduotojas valstybės saugumo papulkininkis Rogožinas, išnagrinėjęs tyrimo duomenis apie banditų paleidimą 1952 m. rugsėjo 28 d. Kuršėnų rajone, nustačiau:

1952 m. rugsėjo 26 d. MGB Šiaulių sr. valdybos 2N skyriaus vyresnysis operatyvinis įgaliotinis valstybės saugumo kapitonas Zankinas per agentą Gordejevą gavo duomenų, iš kurių buvo matyti, kad rugsėjo 25 d. vakarą pas agentą Bijūną atėjo gaujos ryšininkė Jadzė Šervinskaitė, kuri agentui perdavė vieną Žemaičių banditų apygardos pogrindžio laikraščio egzempliorių ir papasakojo, kad pas ją rugsėjo 25 d. atėjo trys banditai - Patašonas, Pocius, trečias tarsi jai nežinomas. Šervinskaitė papasakojo agentui, kad ji paruošė naminio alaus ir banditai vėl pas ją turi ateiti girtuokliauti, tačiau kada ateis, Šervinskaitė nepasakė. Kartu to pat susitikimo metu Šervinskaitė agento prašė jai perduoti palapinsiaustą.

Apie gautus duomenis valstybės saugumo kapitonas Zankinas pranešė MGB Kuršėnų RS viršininkui valstybės saugumo vyr. leitenantui drg. Izmailovui, o pats išvyko į Šiaulius.

Turėdamas šiuos duomenis, MGB Kuršėnų RS viršininkas valstybės saugumo vyr. leitenantas Izmailovas pavedė MGB RS 2N poskyrio viršininkui valstybės saugumo vyr. leitenantui Bernotui ir Lietuvos SSR MGB atstovui valstybės saugumo vyr. leitenantui Syčevui parengti sekretų prie Šervinskaitės vienkiemio organizavimo planą, turint tikslą sunaikinti banditus, jei šie ateitų į vienkiemį.

Remdamiesi šiuo nurodymu, Bernotas ir Syčevas parengė planą. Plane buvo numatyta dviem paroms rugsėjo 27 d. 20 val. 12 žmonių operatyvinę grupę, vadovaujamą 2N poskyrio viršininko valstybės saugumo vyr. leitenanto Bernoto, automašinomis pristatyti į 20-15 koordinatę, iš kur grupė slapta miško grioviu turėjo pasiekti Pusbaublių miško masyvo 40 kvartalą, paskui pasidalyti į dvi grupes, iš kurių vienai turėjo vadovauti valstybės saugumo vyr. leitenantas Bernotas, antrai - valstybės saugumo kapitonas

Roščenkovas, iš kvartalo judėdami miško pakraščiu išeiti netoli Šervinskaitės ūkio ir įrengti sekretus. Švintant grupės turėjo pasitraukti į mišką.

Priemonės vykdymo planą Bernotas ir Syčevas sudarė skubotai. Plane trūko sąveikos ir nenumatyta, kaip būtų veikiama, jei į Šervinskaitės vienkiemį atvyktų banditai.

Veikdama pagal planą operatyvinė grupė, atvykusi į 40 miško kvartalą ir pasidalijusi į dvi grupes, atvyko į numatytas vietas.

Valstybės saugumo vyr. leitenantas Bernotas su penkiais liaudies gynėjais įsikūrė miško pakraštyje į šiaurės vakarus nuo vienkiemio. Kapitonas Roščenkovas su penkiais liaudies gynėjais įsikūrė miško pakraštyje į pietus nuo vienkiemio (žr. schemą*).

Būdamas sekrete rugsėjo 27 d. maždaug 23 val. 30 min. liaudies gynėjų būrio skyriaus vadas Ganenka iš Roščenkovo grupės pamatė iš miško į vienkiemį einančius tris nežinomus asmenis ir tuoj pat pranešė valstybės saugumo kapitonui Roščenkovui, kuris, užuot apie tai informavęs grupės vadovą Bernotą, pradėjo perkėlinėti sekreto kovotojus, kartu dezorganizavo grupę ir sukėlė nereikalingą judėjimą ir stumdymąsi, paskui surinko būrelį į vieną vietą prie pirties, palikęs rytinę vienkiemio pusę neužblokuotą.

Rugsėjo 28 d. apie 2 val. Roščenkovas pamatė į vienkiemį einančius dar du banditus ir, užuot praleidęs banditus į vienkiemį, o paskui susisiekęs su antra grupe, blokavęs vienkiemį ir sunaikinęs išeinančius banditus, padarė antrą didelę klaidą: pamatęs du banditus ir neparuošęs būrio mūšiui, pasiruošė ginklą ir įsakė šalia buvusiam liaudies gynėjui Antonovui iššauti šviečiamąją raketą.

Antonovui iššovus šviečiamąją raketą, Roščenkovas šaudyti negalėjo, nes užsikirto ginklas; kiti būrio kovotojai buvo nepasiruošę ir be Roščenkovo įsakymo šaudyti į banditus negalėjo.

Banditai, būdami už 4 metrų nuo būrio, dėl nemokšiškų grupės veiksmų atsitraukė nekliudyti. 5 vienkiemyje buvę banditai, pamatę raketą, išbėgo iš namo ir taip pat dingo nekliudyti.

Vyr. leitenantas Bernotas, pamatęs raketą, atvyko su grupe į vienkiemį, tačiau banditų nepersekiojo, nedavė jokios užduoties ieškoti banditų, o su dviem liaudies gynėjais sėdo į traukinį ir nuvyko į MGB RS, kad praneštų vadovybei apie įvykį.

Į banditų pražiopsojimo vietą išvyko MGB RS viršininkas valstybės saugumo vyr. leitenantas Izmailovas. Jo organizuota banditų paieška rezultatų nedavė.

Iš suimto namo šeimininko Šervinsko parodymų nustatyta, kad jo name buvo 5 banditai, neskaitant dviejų banditų, kurie ėjo į vienkiemį. Taigi dėl netinkamo operatyvinės grupės veikimo buvo pražiopsoti 7 banditai.

* Schemos prie dokumento nėra.

Apžiūrėjus vietovę, už 4 ir 7 metrų nuo grupės buvo rastos trys banditų pamestos kepurės.

Išvada: tarnybinis būrys banditus pražiopsojo dėl:

1. Nerimto formalaus MGB Kuršėnų RS viršininko valstybės saugumo vyr. leitenanto Izmailovo, Lietuvos SSR operatyvinių darbuotojų valstybės saugumo vyr. leitenanto Syčevo ir Šiaulių sr. valdybos 2N skyriaus vyr. operatyvinio įgaliotinio valstybės saugumo kapitono Zankino požiūrio; jie planą sudarė skubotai ir nusišalino nuo banditų naikinimo priemonių.

2. MGB Kuršėnų RS vyr. operatyvininko sekreto vyresniojo kapitono Roščenkovo neatsakingo elgesio vykdant operatyvinę užduotį ir neoperatyvumo; vykdyti užduoties jis išvyko su sugedusiu ginklu, o pasirodžius banditams, užuot praleidęs juos į namą, paskui susisiekęs su antra grupe ir ėmęsis priemonių sunaikinti banditus šiems išeinant iš vienkiemio, pasiskubino ir neapgalvotai veikė. Neparuošė būrio kovai ir apie banditų buvimą Vienkiemyje nepranešė grupės vyresniajam valstybės saugumo vyr. leitenantui Bernotui, ėmė veikti savarankiškai; nepraleidęs banditų į vienkiemį, iššovė raketą, tuo demaskavo grupę ir leido banditams pasitraukti.

3. Operatyvinės grupės vyresniojo valstybės saugumo vyr. leitenanto Bernoto neteisingų veiksmų; jis, pastebėjęs įtartiną judėjimą vienkiemyje, nesiėmė priemonių susisiekti su valstybės saugumo kapitonu Roščenkovu ir liko vietoje. Po signalinės raketos ir banditams pasitraukus iš vienkiemio, užuot organizavęs banditų persekiojimą, elgėsi nesumaniai, paliko grupę, pats traukiniu išvyko į Kuršėnus, todėl buvo praleistas laikas banditų persekiojimui.

4. Liaudies gynėjų silpno pasirengimo ir veikimo naktį.

Manyčiau:

1. Už nerimtą požiūrį į reikalą, formalų plano patvirtinimą MGB Kuršėnų RS viršininkas valstybės saugumo vyr. leitenantas Izmailovas vertas papeikimo, bet turint omenyje tai, kad jis ką tik priėmė MGB RS, ankstesniame darbe charakterizuotas teigiamai - perspėti.

2. Už neatsakingą požiūrį į darbą ir nusišalinimą nuo gautų agentūrinių duomenų realizavimo esančiam tarnybinėje komandiruotėje MGB valdybos 2N skyriaus vyr. operatyvininkui valstybės saugumo kapitonui Zankinui pareikšti papeikimą.

3. MGB Kuršėnų RS vyr. operatyvininką saugumo kapitoną Roščenkovą, dėl kurio kaltės buvo sužlugdyta priemonė ir paleisti 7 banditai, suimti 10 parų nušalinant nuo tarnybinių pareigų vykdymo.

4. MGB Kuršėnų RS 2N poskyrio viršininkui valstybės saugumo vyr. leitenantui Bernotui, vadovavusiam oper[atyvinei] grupei, už silpną vadovavimą grupei ir nesiėmimą priemonių persekioti banditus paskelbti griežtą papeikimą.

5. Už formalų ir nerimtą požiūrį į reikalą prašyti Lietuvos SSR MGB patraukti administracinėn atsakomybėn Lietuvos SSR MGB 5-ojo skyriaus

poskyrio viršininko pavaduotoją valstybės saugumo vyr. leitenantą Syčevą, tuo metu buvusį tarnybinėje komandiruotėje Kuršėnų rajone.

6. Atkreipti MGB Kuršėnų RS viršininko valstybės saugumo vyr. leitenanto Izmailovo dėmesį į tai, kad būtų kruopščiai rengiami tarnybiniai būriai. Pagerinti liaudies gynėjų kovotojų kovinį parengimą, ypač atkreipiant dėmesį į kovotojų pasirengimą veikti naktį.

MGB Šiaulių sr. valdybos 2N skyriaus viršininko pavaduotojas
valstybės saugumo papulkininkis (Rogožinas)
Sutinku: MGB Šiaulių sr. valdybos 2N skyriaus viršininkas
valstybės saugumo majoras (Čiurakovas)
Tikra: LSSR MGB 2N valdybos 3-iojo skyriaus vyr. operatyvininkas
valstybės saugumo kapitonas *[Osipovas]* (parašas)

1952 m. lapkričio 27 d.

LYA, f. 1, ap. 16, b. 24, l. 170-174. Nuorašas.

Santrumpų ir terminų paaiškinimai

Agentas - slaptas sovietinių represinių organų bendradarbis, teikęs saugumui žinias. Buvo įvairaus tipo agentų: įtakos (čekistams norima kryptimi paveikdavo žmones), kameros (šnipinėdavo kalėjimo ar KPZ (*žr.*) kamerose), maršrutiniai (šnipinėdavo keliaudami iš vienos vietos į kitą), smogikai (žudydavo ar suiminėdavo partizanus ir okupantų darbų liudytojus), vidaus (infiltruoti į pogrindį), ryšininkai (palaikydavo ryšį tarp operatyvininko (žr.) ar rezidento (*žr.*) ir agento bei kt. Partizaninio karo laikotarpiu iki 1951 m. buvo užverbuota 27,7 tūkst. agentų ir informatorių (*žr.*). Dažnai būdavo verbuojami (ypač pokario metais) šantažuojant. Nuo 1952 m. Lietuvoje nuolat veikė 5-7 tūkst. agentų. Agentas, dėl įvairių priežasčių tapęs nereikalingu, virsdavo „archyviniu agentu", tačiau pasikeitus aplinkybėms vėl galėdavo pradėti veikti.

Agentas iš aplinkos - agentas, turintis nuolatinį ryšį su asmeniu, apie kurį norima gauti informacijos (šeimos narys, giminė, kaimynas, pažįstamas ir t. t.).

AK - Armija krajova - kovai su vokiečiais lenkų sukurta ginkluota pogrindžio kariuomenė, aktyviai veikusi ir Vilniaus krašte bei Vakarų Baltarusijoje. Buvo pavaldi Londone įsikūrusiai emigracinei Lenkijos vyriausybei. Į Lenkiją įžengus RA (*žr.*) mėgino ir jai priešintis. AK oficialiai paleista 1945 m. sausio 19 d., po jos veikusios pogrindžio organizacijos su sovietais aktyviai nekovojo. Vilniaus krašte lenkų ginkluotas pasipriešinimas užgeso jau 1945 m. antroje pusėje.

AS - NKVD, NKGB, MVD ar MGB organų apskrities skyrius (veikė iki rajonų įkūrimo 1950 m. liepos mėn.).

Asmens bylos (agentų) - bylos, į kurias buvo sudedami visi duomenys, pranešimai (tarp jų ir kitų agentų) apie agentą, jo verbavimą, čekisto darbą su juo ir kt.

AT - Aukščiausioji Taryba - tariamai aukščiausias LSSR valdžios organas, parlamento atitikmuo. Iš tikrųjų buvo tik deklaratyvus organas, patvirtindavęs visus komunistų partijos CK (žr.) nutarimus.

Batalionas - karinis padalinys, turėjęs apie 250-300 karių ir štabą. Susidėjo iš trijų kuopų (*žr.*). Trys batalionai sudarė pulką (*žr.*). Batalionui vadovavo majoras arba kapitonas.

Būrys - 1) savarankiškai veikęs vienos iš NKVD (MVD)-MGB kariuomenės rūšių - pasienio kariuomenės karinis dalinys, turėjęs apie 1-1,5 tūkst. karių, susidėjo iš penkių komendantūrų (*žr.)*; 2) mažiausias šaulių padalinys, turėjęs apie 15-25 karius, susidėjo iš trijų skyrių. Jam vadovavo leitenantas arba j. leitenantas; 3) nuo 1951 m. rugpjūčio mėn. vidaus apsaugos būriais buvo pervadinti MGB kariuomenės šaulių pulkai (*žr.)*.

Byla formuliaras - operatyvinės įskaitos byla, sudaryta prieš asmenį, įtariamą priešiška SSRS veikla.

CK - centro komitetas - komunistų partijos organas, neva vadovavęs partijai tarp suvažiavimų. CK narius neva rinkdavo suvažiavimas, o iš tikrųjų

jie būdavo CK biuro *(žr.)* iš anksto numatyti. CK narių buvo nuo 47 1940 m. iki 149 1986 m.

CK biuras - CK organas, vadovavęs jo darbui tarp plenumų *(žr.).* Faktiškai jis buvo aukščiausia okupuotos Lietuvos valdžia, priimanti visus svarbiausius nutarimus, taip pat ir ūkio klausimais. Susidėjo iš 11-13 narių. Visi NKVD-MVD-MGB liaudies komisarai ir ministrai buvo CK biuro nariais.

CK sekretorius - komunistų partijos sekretoriato narys, aukščiausia partijos pareigybė. Būdavo 3-6 sekretoriai, tarp jų svarbiausias - pirmasis sekretorius. Sekretoriai priklausė CK biurui; kuravo įvairias veiklos sritis. Antrieji sekretoriai būdavo tik rusai, jie sprendė kadrų klausimus.

CK plenumas - LKP(b) CK narių ir kandidatų į CK narius posėdis, paprastai šaukiamas ne rečiau kaip kas 4 mėnesius.

Čekistas - Sovietų Sąjungos represinių tarnybų darbuotojas. Vardą gavo nuo 1917 m. gruodžio 20 d.-1922 m. vasario mėn. veikusios VCK *(Vserossijskaja črezviyčainaja komissija* - Visos Rusijos ypatingoji komisija), kurią nuo 1922 m. vasario 6 d. pakeitė GPU *(Gosudarstvennoje političeskoje upravlenije* - valstybinė politinė valdyba), vėliau, įkūrus SSRS, virtusi OGPU *(Objedinionnoje GPU* - jungtinė GPU). OGPU 1934 m. liepos 10 d. buvo pakeista NKVD *(Narodnyj komissariat vnutrennich del* - Vidaus reikalų liaudies komisariatas). Šis komisariatas 1941 m. vasario 3 d. skilo į NKVD ir NKGB (*Narodnyj komissariat gosudarstvennoj bezopasnosli* - Valstybės saugumo liaudies komisariatas). Abu komisariatai tų pačių metų liepos 20 d. vėl sujungti į vieną NKVD. NKGB iš naujo įsteigtas 1943 m. balandžio 14 d. NKGB į MGB (*Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti* - Valstybės saugumo ministerija) virto 1946 m. kovo 22 d. Nuo 1946 m. gegužės 4 d. į MGB įsiliejo „Smeršas" *(žr).* 1947 m. sausio 21 d. MGB pavaldumui perduota iki tol MVD (*Ministerstvo vnutrennich del* - Vidaus reikalų ministerija) priklausiusi vidaus kariuomenė, o nuo 1949 m. spalio 17 d. - ir pasieniečiai bei milicija. Po J. Stalino mirties, nuo 1953 m. balandžio 15 d. abi ministerijos sujungtos į vieną - MVD - ministeriją. 1954 m. vasario 10 d. įsteigtas KGB (*Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti* - Valstybės saugumo komitetas), kuris veikė iki Sovietų Sąjungos žlugimo 1991 m. Čekistais vadinosi visų šių represinių struktūrų darbuotojai, ilgą laiką ir milicininkai.

Čekistinis aptarnavimas - visapusis kurios nors žmonių grupės tyrimas ir sekimas pasitelkus agentus, susipažįstant su įvairiais dokumentais, patiems čekistams stebint ir t. t.

ČVG *(čekistsko-vojskovaja gruppa* - čekistinė kariuomenės grupė) - vienas iš kovos metodų, plačiai naudotas nuo 1950 m. ČVG sudarydavo 10-15 karių ir būtinai nors vienas operatyvininkas. Ši grupė veikdavo ne apskritai prieš visus partizanus, kaip anksčiau, bet prieš vieną konkretų partizanų būrį, apie kurį grupės nariai turėjo žinoti kuo daugiau.

Dalinys - karinis darinys, galintis veikti savarankiškai. Čekistinėje kariuomenėje daliniais buvo pulkai, divizijos ir kt. didesni kariuomenės dariniai (žr. padalinys).

Darbo bylos (agentų) - bylos, į kurias čekistas, dirbęs su agentu, segė agento pranešimus bei savo pažymas apie susitikimus su agentu.

Dezertyras - iš RA (nuo 1946 m. vasario mėn. - Sovietinės armijos) pasitraukęs karys po to, kai jau buvo davęs priesaiką.

Divizija - pagrindinis taktinis kariuomenės junginys, galintis veikti savarankiškai arba priklausydamas didesnėms kariuomenės formuotėms. Buvo įvairių kariuomenės rūšių divizijų. Čekistinėje kariuomenėje pokario laikotarpiu buvo šaulių ir motorizuotosios šaulių divizijos. Diviziją sudarydavo nuo dviejų trijų iki dvylikos ir daugiau pulkų.

Emgėbistas - MGB darbuotojas *(žr.* čekistas).

Enkagėbistas - NKGB darbuotojas (žr. čekistas).

Enkavedistas - NKVD darbuotojas *(žr.* čekistas).

Filtracija - čekistų atliekama sulaikytų žmonių tapatybės nustatymo procedūra. Tai buvo daroma tardant, tikrinant asmens dokumentus, apklausiant liudytojus ir t. t. Ypač griežtai ir visuotinai buvo tikrinami žmonės, po karo grįžtantys iš Vokietijos ir kitų kraštų, norint įsitikinti, ar jie, čekistų nuomone, nekenksmingi sovietams. Grįžtantiesiems būdavo įrengiami specialūs filtravimo lageriai, kuriuose žmonės būdavo laikomi ištisus mėnesius. Lageriams vadovavo SSRS NKVD spec, lagerių skyrius, nuo 1945 m. vasario 20 d. pavadintas Patikrinimo-filtravimo lagerių skyriumi. 1946 m. sausio 22 d. skyrius buvo išformuotas, o jo funkcijos perduotos GULAG'ui (*Glavnoje upravlenije lagerej* - Vyriausioji lagerių valdyba).

Ginkluotas aktyvistas - sovietinės ar partinės įstaigos darbuotojas, tiek savigynai, tiek partizanų puolimui iš MVD ar MGB gavęs ginklą. Įvairiu laiku ginkluotų aktyvistų buvo nuo 5 tūkst. iki 9 tūkst.

GUBB - *žr.* UBB.

Informatorius - 1) asmuo, teikęs saugumo organams informaciją; 2) iki 1952 m. - mažesnio atsakingumo agentas. Nuo 1952 m. ši informatorių kategorija buvo panaikinta ir liko rezidentai, agentai; įvesta nauja „patikimo asmens" kategorija (pastarojo tipo šnipai dirbo neva iš idėjinio įsitikinimo, dažnai neslėpdami prokomunistinių pažiūrų).

ITK - *ispravitelno-trudovaja kolonija* - pataisos darbų kolonija - sovietinių teismų nuteistų žmonių laikymo vieta - lageris, kuriame reikėdavo dirbti išlaikant save, lagerio administraciją ir duodant valstybei naudos. Be to, remiantis marksistine teorija, įvairiais renginiais „nusikaltėlius" būdavo stengiamasi perauklėti.

YS - CK ypatingasis skyrius, kuravęs ryšius tarp CK ir represinių organų bei kariuomenės ir tvarkęs itin įslaptintus reikalus.

Karabinas - kavaleristo ar artileristo šautuvas; lengvesnis pusiau automatinis šautuvas.

KGB - *žr.* čekistas.

Komendantūra - 1) komendanto (įgulos ar tam tikros teritorijos kariuomenės viršininko) įstaiga; 2) pasienio kariuomenės padalinys, turėjęs apie

150-200 karių, paprastai susidėjo iš šešių užkardų *(žr.)*. Penkios komendantūros sudarė pasienio būrį.

Komisaras - čekistų karinis laipsnis iki 1945 m. liepos 6 d. (vėliau komisarai liko tik sovietinėje milicijoje). Buvo keturi valstybės saugumo komisarų laipsniai: generalinis (atitiko maršalo laipsnį), 1-ojo rango (atitiko armijos generolo laipsnį), 2-ojo rango (atitiko generolo pulkininko laipsnį), 3-iojo rango (atitiko generolo leitenanto laipsnį; generolo majoro laipsnį atitiko saugumo vyr. majoro laipsnis).

KPZ (*kamera predvaritel'nogo zakliučenija* - išankstinio sulaikymo kamera) - vieta, kurioje būdavo laikomi suimtieji, kol jiems būdavo įforminami dokumentai galutiniam suėmimui.

KT - karo tribunolai - kariškių (MVD, pasienio kariuomenės ir kt.) teismai, kurie teisė (kartu su OSO *(žr.))* daugumą politinių kalinių. Nors Lietuvoje karo padėtis buvo panaikinta 1946 m. vasarą, KT aktyviai veikė visą partizaninio karo laikotarpį. Tik kelis procentus visų politinių bylų, ir tai daugiausia vadinamųjų parodomųjų bylų, po 1950 m. sprendė civilinis LSSR Aukščiausiasis Teismas.

Kulkosvaidis pistoletas - automatinis ginklas, šaudantis pistoleto šoviniais. Rusijoje buvo naudojami PPŠ, PPD, PPS (Špagino, Degtiariovo, Sudajevo) kulkosvaidžiai pistoletai. Veiksmingas šūvio nuotolis - apie 200 m. Dažniausiai buvo vadinami automatais.

Kuopa - kariuomenės padalinys, turėjęs apie 40-60 karių. NKVD-MGB kariuomenėje buvo kuopos, įėjusios į batalionų sudėtį (trys kuopos sudarė batalioną) ir spec, kuopos (ryšio, auto ir kt.), buvusios prie pulko štabo. Kuopai paprastai vadovaudavo kapitonas ar vyr. leitenantas.

Legalizacija - besislapstančių nuo okupacinės valdžios ėmimo į RA, dezertyravusių arba partizanavusių asmenų prisistatymas (pasidavimas) atitinkamiems valdžios organams. 1945-1946 m. legalizavosi per 36 tūkst. vyrų. Dalis jų legalizavosi partizanų vadų nurodymu.

Lengvasis kulkosvaidis - automatinis šaulių ginklas, šaudantis pastačius ant kojelių. Kalibras - 5,48-8 mm, svėrė 5-10 kg, kovinė šaudymo sparta - 150-250 šūvių per min., taikymo nuotolis - 1000-1500 m.

Liaudies komisaras - komisariato vadovas. Nuo 1946 m. kovo mėn. komisariatai virto ministerijomis, o liaudies komisarai - ministrais.

Literinės priemonės - žvalgybinės ir kontržvalgybinės priemonės, kurias įgyvendinant naudojamos specialios, labai įslaptintos pajėgos ir operatyvinės techninės priemonės. Paprastai sutrumpintai įvardijamos raide *(litera)* ar keliomis raidėmis (pvz., NN - *naružnoje nabliudenije* - išorinis sekimas - seklių sekimas fiksuojant visus sekamojo veiksmus, PK - *perliustracija korespondenciji* - korespondencijos perliustravimas - jos skaitymas be siuntėjo bei gavėjo žinios ir kt. literinės priemonės).

LKP(b) - Lietuvos komunistų partija (bolševikų) - vienintelė oficiali partija, veikusi okupuotoje Lietuvoje. Visą laiką buvo valdoma iš Maskvos, šiek

tiek savarankiškumo turėjo tik iki 1940 spalio mėn., kai buvo įjungta į visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) - VKP(b) sudėtį. Komunistinės organizacijos Lietuvoje pradėjo kurtis 1918 m. 1945 m. sausio mėn. turėjo per 3,5 tūkst. narių, 1950 m. - per 27,7 tūkst.

LKT - Liaudies Komisarų Taryba - marionetinė LSSR vyriausybė, vėlesnės Ministrų Tarybos atitikmena, veikusi pirmosios ir antrosios okupacijos metais iki 1946 kovo 25 d.

MANP - mašinų ir arklių nuomos punktas - sovietinė valstybinė žemės ūkio įmonė, kuri už tam tikrą atlyginimą atlikdavo žemės ūkio darbus mažažemiams ir vidutiniams valstiečiams arba nuomodavo arklius ir padargus.
1947 m. jų buvo 286. Kaip itin nenašūs buvo panaikinti 1949 m.

Memorandumas - kurio nors dokumento ar bylos esminių dalykų, dominusių čekistus, išdėstymas. Dažniausiai tai būdavo ištraukos iš agentūrinių pranešimų.

MGB - *žr.* čekistas.

MŠP - motorizuotasis šaulių pulkas. Lietuvoje ilgiau, iki 1947 m. pradžios, veikė 34-asis MSP, vėliau virtęs paprastu ŠP ir įjungtas į 4-ąją ŠD (iki tol priklausė 10-ajai ŠD, dislokuotai Gudijoje, o 1946 m. birželio mėn.-1947 m. sausio mėn. veikė savarankiškai).

MTS - mašinų traktorių stotis - sovietinė valstybinė žemės ūkio įmonė, mechanizuotai dirbusi iš pradžių valstiečių, vėliau - kolūkių žemę. 1945 m. jų buvo 48, turėjo 342 traktorius, 1957 m. - 129, turėjo 8518 traktorių. Šios stotys buvo ne tik kaimo ekonominio pavergimo įmonės; pokario laikotarpiu jų politiniai skyriai dirbo kaip komunistų partijos ir net čekistų filialai.

MVD - žr. čekistas.

NKGB - žr. čekistas.

NKVD - *žr.* čekistas.

OBB (*Otdel bor'by s banditizmom* - Kovos su banditizmu skyrius), gyvavo LSSR NKVD iki 1946 m. balandžio 1 d., paskui pakeistas į valdybą. Vadovavo okupantų kovai su ginkluotu pasipriešinimu pasitelkiant operatyvininkus, kariuomenę, stribus *(žr.)*, miliciją, ginkluotus aktyvistus.

OČG *(operntivno-čekistskaja gruppa* - operatyvinė čekistinė grupė) - iš operatyvininkų čekistų sudaryta grupė, siunčiama vykdyti sudėtingesnės užduoties. Naudodavo visą čekistinių priemonių arsenalą - agentus, šantažą, provokacijas bei kt., pasitelkdavo vietinius čekistų kadrus.

Operacija - vienas iš čekistinės kariuomenės kovos metodų. Operacijose dalyvaudavo nuo penkiasdešimties iki keliolikos tūkstančių karių, joms visada vadovaudavo operatyvininkai. Daugiau kaip 95 proc. operacijų būdavo rengiamos turint agentūrinių duomenų apie partizanų bazavimosi vietas. Paprastai operacijos metu didesnis ar mažesnis plotas būdavo apsupamas užtvaromis *(žr.)*, o vietovę šukuodavo *(žr.)* karių grandinės. Pirmaisiais pokario metais per metus būdavo surengiama tūkstančiai operacijų, vėliau - tik apie pusę tūkstančio.

Operatyvinė suvestinė - kovinis ataskaitinis-informacinis junginio štabo dokumentas, kuriame surašomi dažniausiai praeitos paros duomenys.

Operatyvininkas - represinių struktūrų darbuotojas, dirbęs operatyvinį darbą, t. y. dirbęs su agentais, organizavęs ir vykdęs suėmimus, sekimą, rengęs operacijų planus ir juos įgyvendinęs bei pan.

Operatyvinis sektorius - SSRS NKVD-NKGB sudarytas tam tikras organizacinis-teritorinis vienetas. Lietuvoje įkurti 1944 m. gruodžio 16 d. ir veikė iki 1946 m. pirmos pusės. Iš pradžių buvo devyni sektoriai, o nuo 1945 m. birželio mėn. liko septyni: Kauno, Klaipėdos, Marijampolės, Panevėžio, Šiaulių, Utenos ir Vilniaus (panaikinti Alytaus ir Mažeikių). Kiekvienam sektoriui priklausė 3-5 apskritys. Sektoriams vadovavo viršininkai, turėję laipsnius nuo papulkininkio iki generolo. Jiems buvo pavaldžios visos sektoriaus teritorijoje buvusios tiek operatyvininkų, tiek kariškių pajėgos. Operatyviniai sektoriai taip pat buvo sudaryti Čečėnijoje-Ingušijoje, Karaliaučiaus krašte.

Organai - taip patys čekistai sutrumpintai vadindavo saugumo organus, t. y. visą represinį aparatą.

OSO - *Osoboje sovesčanije* - Ypatingasis pasitarimas - ypatingas sovietinis teismas, teisęs tikrus ir tariamus politinius komunistų priešininkus už akių, pačiam teisiamajam nedalyvaujant. Dažniausiai taip buvo daroma norint nuo teisiamojo nuslėpti tikruosius informacijos šaltinius, t. y., kas jį išdavė. OSO prie SSRS NKVD-MVD veikė 1939 m. lapkričio 5 d.-1950 m. liepos 21 d. ir 1953 m. kovo 14 d.-rugsėjo 1 d. OSO prie SSRS MGB veikė nuo 1946 m. lapkričio 2 d. OSO „teismas" paprastai susidėdavo iš 3 čekistų.

OVG *(operativno-vojskovaja gruppa* - operatyvinė kariuomenės grupė) - vienas su partizanais kovojusių čekistinės kariuomenės darinių. OVG būdavo siunčiamos į ilgesnes partizanu paieškas, pasitelkus ir agentus. Lietuvoje retai naudotos, o Vakarų Ukrainoje sudarė daugumą siunčiamų kariuomenės tarnybinių būrių *(žr.)*.

Padalinys - karinis darinys, turintis organizacinę struktūrą ir vieno tipo ginkluotę. Dažniausiai įeidavo į didesnio darinio sudėtį ir savarankiškai neveikdavo, nors batalionai turėjo štabus. Vidaus kariuomenės padaliniai buvo batalionai, kuopos, būriai, o pasienio kariuomenės - komendantūros ir užkardos *(žr.)*.

Pasala - vienas iš čekistinės kariuomenės kovos metodų, kai partizanai, dažniausiai išduoti, būdavo įviliojami į pinkles. Pasalose partizanus ar bent vieną jų būdavo mėginama paimti gyvus. Sudarė nedidelę (apie 0,5 proc.) visų čekistinių tarnybinių būrių dalį. Pasalas sėkmingiau, ypač prieš stribus *(žr.)*, naudojo partizanai.

Priedanga - 1) ginkluotų karių grupė, lydėjusi sovietinius partinius veikėjus jų išvykų į kaimo vietoves metu. Lydėti dažniausiai turėdavo stribai, bet jų kovingumu nebūdavo pasitikima, todėl į kaimus vykstančius aukštesnius okupantų pareigūnus ar kolaborantus dažnai lydėdavo dar 3-5 ar daugiau karių. Kartais net iki 20 proc. visų tais metais karinėse išvykose dalyvavusių karių būdavo panaudojama priedangai; 2) čekistą operatyvininką į susitikimą su informatoriais kaimų vietovėse lydintys kariai. Kad nebūtų atskleistas

informatorius, paprastai operatyvininką lydintys kariai imituodavo informatoriaus ir jo kaimynų sodybų kratas.

Pulkas - karinis dalinys, galėjęs veikti gana savarankiškai, turėjęs štabą su prie jo esančiomis spec, kuopomis ir būriais. Jame buvo 1-1,5 tūkst. karių. Lietuvoje veikusioje čekistinėje kariuomenėje buvo šaulių ir pasienio pulkai. Šaulių pulką sudarė 3 batalionai, batalioną - 3 kuopos, kuopą - 3 būriai. ŠP Lietuvoje veikė 1944-1951 m. rugpjūčio mėn. (po tą mėnesį įvykusios eilinės reorganizacijos ŠP virto vidaus apsaugos būriais). Pasienio pulko struktūra buvo hibridinė. Jis susidėjo iš 3 batalionų, batalionas - iš 5 veikiančių užkardų ir vienos atsarginės. PP sudarė frontų užnugario apsaugos NKVD kariuomenę ir veikė Lietuvoje 1944 m. liepos mėn.-1945 m. spalio mėn. Pulkui vadovavo papulkininkis arba pulkininkas.

RA - Raudonoji armija (pilnas pavadinimas - DVRA - Darbininkų ir valstiečių RA). RA sudarė Sovietų Rusijos ir SSRS sausumos kariuomenės bei karinės oro pajėgos 1918-1946 m. Nuo 1946 m. vasario mėn. vadinama Tarybine (Sovietine) armija.

Rezidentas - 1) slaptas neetatinis saugumo organų bendradarbis, vadovavęs agentų ar informatorių grupei. Rezidentais būdavo parenkami labiau išprusę ir patikimi žmonės. Paskutiniaisiais KGB gyvavimo metais rezidentais dažniausiai dirbo į pensiją išėję KGB darbuotojai; 2) kadrinis žvalgybos darbuotojas ar agentas, vadovaujantis agentūros darbui užsienio šalyse.

Rėmėjas (partizanų) - asmuo, rėmęs partizanus materialiai, juos šelpęs, leidęs sodyboje ar šalia jos įrengti slėptuvę ir pan.

Ryšininkas (partizanų) - asmuo, palaikęs ryšį tarp partizanų būrių (perduodavo laiškus, pranešdavo žodžiu ir t. t.).

RPG (*razvedyvatel'no-poiskovaja gruppa* - žvalgybinė paieškų grupė) - vienas populiariausių čekistinės kariuomenės kovos metodų, kai 10-20 karių grupė su visa ginkluote dienos metu nužygiuodavo 15-25 km ieškodama partizanų buvimo pėdsakų tikėtinose jų laikymosi vietose. Kartais sudarydavo iki 70 proc. siunčiamų tarnybinių būrių. Šį metodą tik nuo 1950 m. pradėjo lenkti ČVG.

RS - MGB, MVD rajonų skyriai, veikę nuo 1950 m. liepos mėn.

Sekretas - vienas iš čekistų kovos metodų, kai 10-20 karių paslapčia tikėtinose partizanų judėjimo vietose (kelių sankryžose, pamiškėse prie kaimų ir pan.) naktį įsikurdavo laukdami partizanų. Į jų akiratį patekusius partizanus iššaudydavo. Dieną ilsėdavosi. Kartais sudarydavo iki 20 proc. visų tais metais siunčiamų tarnybinių būrių.

SG (*special'naja gruppa* - speciali grupė) - teroristų agentų smogikų grupė. Šio tipo grupės buvo naudojamos visą partizaninio karo laikotarpį, ypač aktyviai - 1951-1953 m. Iš pradžių buvo sudaromos iš saugumiečių ir stribų, vėliau jose buvo nemažai tapusių išdavikais partizanų. SG nariai, apsimetę partizanais, iššudydavo ar suimdavo jais patikėjusius partizanus, ištardydavo jų rėmėjus ir ryšininkus. SG smogikai yra nužudę apie 700 partizanų.

Skyrius - 1) stribų mažojo būrio (valsčiaus) padalinys, paprastai susidėjęs iš maždaug 10 stribų; jam vadovavo skyriaus vadas; mažajame būryje būdavo du skyriai; 2) kariuomenėje - mažiausias padalinys, sudarytas iš 6-9 karių; skyriui vadovavo seržantas; trys skyriai sudarė būrį; 3) vidaus apsaugos skyriais 1951 m. buvo pervadintos MGB šaulių divizijos.

„Smeršas" (iš žodžių *„smert' špionam"* - mirtis šnipams) - kariuomenėje 1943 m. balandžio mėn.-1946 m. gegužės mėn. veikęs kontržvalgybos organas. Prieš „Smeršą" ir po jo kariuomenėje veikė kontržvalgybos ypatingieji skyriai *(OO - osobyje otdely).* Buvo trys „Smeršai": vienas priklausė SSRS gynybos liaudies komisariatui, antras - Karinio jūrų laivyno liaudies komisariatui, trečias - NKVD žinybai.

„Smeršo" KŽS - „Smeršo" kontržvalgybos skyrius.

Stribas - okupantų vietinės karinės grupuotės, Lietuvoje įkurtos LKP(b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarimu, karys. Apie 60 proc. stribų sudarė lietuviai kolaborantai, 30 proc. - rusai (tarp jų pusę - vietiniai rusai, dažniausiai iš sentikių kaimų). Iki 1945 m. rugsėjo mėn. stribų būriai buvo vadinami naikintojų *(istrebiteli)* batalionais, nuo šio termino kilo jų niekinamas pavadinimas - stribas, skrebas, istrebokas ir pan. Naujas stribo pavadinimas - liaudies gynėjas - neprigijo. Gaunančių atlyginimą stribų etatų buvo nuo 11 tūkst. (1945 m.) iki 6 tūkst. (1952 m.). Iš viso stribais yra buvę per 20 tūkst. žmonių. Stribai garsėjo vagystėmis, žiaurumu, tampydavo po miestelių aikštes partizanų kūnus ir pan.

Sunkusis kulkosvaidis - automatinis šaulių ginklas, šaudantis pastačius į specialų stovą. Šaudant vamzdžiai aušinami skysčiais arba pakeičiami, masyvūs. Kovinė šaudymo sparta - 250-300 šūvių per min. Taikymo nuotolis - 1000 m, kalibras - 6,5-8 mm. Su stovu sveria 40-65 kg.

Šaltinis (informacijos) - asmuo, iš kurio čekistai gaudavo informaciją.

ŠD - šaulių divizija *(žr.* divizija).

ŠP - šaulių pulkas *(žr.* pulkas).

Štabas - pagrindinis kariuomenės valdymo (vadovavimo) organas karo ir taikos metu. Štabus turėjo batalionai ir aukštesnės karinės formuotės. Štabo viršininkas būdavo karinės formuotės vado pavaduotoju. Štabai planuoja ir organizuoja kovos veiksmus, kelia užduotis valdiniams, renka žinias apie priešą, nagrinėja sukauptus duomenis ir t. t. Čekistinės kariuomenės šaulių pulke buvo keturi štabai - pulko ir trijų batalionų.

Šukavimas - dažniausiai miško, jo dalies kratymas, kariams einant išsidėsčius grandine (kartais šukuodavo ir eidami grupelėmis). Nuo turimų karių skaičiaus priklausydavo grandinės tankumas, bet dažniausiai kariai vienas nuo kito eidavo apie 10 m nuotoliu. Eidami į įtartinas vietas, ieškodami bunkerių, badydavo specialiais metaliniais smeigtais. Neretai vesdavosi vilkšunius. Besipriešinančius partizanus apsupdavo ir mėgindavo sunaikinti, o besitraukiančius nuo jų stumdavo prie užtvarų *(žr.).* Kartais rengdavo priešpriešinius šukavimus, tada partizanai, traukdamiesi nuo vienos grandinės, susidurdavo su einančia priešpriešiais. Po vieno šukavimo kartais šukuodavo

kita kryptimi. Retsykiais šukavimą kartodavo po kelių dienų, tada visą plotą laikydavo apsupę užtvaromis.

Tarnybinis būrys *(služebnyj nariad)* - su užduotimi siunčiama karių grupė, vadovaujama karininko ar seržanto.

Teritoriniai organai - vietiniai NKVD (MVD)-MGB apskričių (rajonų) skyriai ar tų pačių žinybų valsčių poskyriai.

UBB (*Upravlenije bor'by s banditizmom* - Kovos su banditizmu valdyba) - 1) SSRS NKVD 1941 m. rugsėjo 30 d. potvarkiu iš Vyriausiajai milicijos valdybai priklausiusio OBB sukurtas NKVD BB skyrius, 1944 m. gruodžio 1 d. perorganizuotas į GUBB - Vyriausiąją kovos su banditizmu valdybą; 2) LSSR 1946 m. balandžio 1 d. įkurta valdyba, pertvarkyta iš BB skyriaus; ši valdyba veikė iki 1947 m. vasario mėn. (nuo tada kovai su pasipriešinimu okupantams vadovavo MGB ir ten įsteigta kovai su ginkluotu pasipriešinimu 2N valdyba). Prieš perduodant MGB, centriniame UBB aparate dirbo apie 170 čekistų, o kiekvienos apskrities 2N skyriuose - po 20-35 čekistus.

Užkarda - pasienio kariuomenės padalinys, turėjęs apie 30-40 karių ir saugojęs tam tikrą pasienio ruožą. Be šių tiesiogiai sieną saugojusių vadinamųjų linijinių užkardų, buvo dar atsarginės karinio laidavimo užkardos, kurios persekiodavo sienos pažeidėjus.

Užtvaros - 1) Antrojo pasaulinio karo metais ir pirmaisiais pokario mėnesiais čekistų plačiai naudotas kovos metodas, kai dideliame plote išdėsčius karių postus, keliais, laukais, net miškais ir pan. keliavę žmonės patekdavo tarsi į tinklą. Kartais užtvaromis būdavo sulaikoma iki 80 proc. visų tą mėnesį sulaikytų žmonių. Po sulaikymo kariuomenės žvalgybos skyriai mėgindavo išsiaiškinti (tardydami, neretai ir kankindami, tikrindami dokumentus, apklausdami liudytojus, suvesdami į akistatą ir t. t.), kas yra jų sulaikytas žmogus ir paskui dalį paleisdavo, dalį perduodavo kariniams komisariatams, dalį - teritoriniams NKGB-NKVD organams ir t. t.; 2) prieš teritorijos šukavimą ir jo metu apie šukuojamą rajoną išdėstytos karių grandinės. Kariai (paprastai po du) būdavo išdėstomi taip, kad vienas postas matytų kitą ir galėtų apšaudyti tarp jų esantį plotą. Jei užtvaros būdavo laikomos ir naktį, jas sutankindavo ir postai būdavo aprūpinami raketinėmis.

VČ *(vysokočastotnaja sviaz')* - aukštų dažnių ryšys, kuriuo naudojosi čekistai bei aukšti sovietiniai partiniai pareigūnai. Šiuo ryšiu būdavo greitai susisiekiama ir pokalbių nebuvo galima pasiklausyti. VČ visą laiką aptarnavo ir linijas saugojo speciali kariuomenė.

Vidaus agentas - agentas, čekistų infiltruotas į pasipriešinimo organizaciją arba užverbuotas tarp tos organizacijos narių. Ypač pragaištinga buvo vidaus agentų, veikusių partizanų būriuose, veikla. Šie agentai dažniausiai nurodydavo čekistinei kariuomenei partizanų būrio buvimo vietą, o kartais ir patys iššaudydavo partizanus.

VK (*vnutrennije vojska* - vidaus kariuomenė) - viena iš čekistinės kariuomenės rūšių (jai priklausė pasienio, svarbių pramonės objektų ir geležinkelių

apsaugos, konvojinė ir kt. rūšių kariuomenė). 1945 m. pabaigoje SSRS NKVD sistemai priklausė 680 tūkst. karių, iš jų VK - 167 tūkst. 1947 m. sausio mėn. perimant VK iš MVD į MGB, SSRS buvo per 68 tūkst. VK karių. Lietuvoje veikė 4-oji VK ŠD, 1945 m. turėjusi keturis pulkus, 1946-1951 m. - aštuonis. Po 1951 m. reorganizacijos iki 1953 m. Lietuvoje buvo penki VK pulkai (vidaus apsaugos būriai).

VKP(b) - Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų) - oficialus Sovietų Sąjungos komunistų partijos pavadinimas 1925-1952 m. spalio mėn. Nuo 1952 m. vadinosi TSKP - Tarybų Sąjungos komunistų partija.

VP - valsčių poskyriai - NKVD apskričių skyrių padaliniai.

2N valdyba - kovai su partizanais Lietuvoje vadovavusi MGB valdyba, tą darbą perėmė iš MVD UBB 1947 m. vasario 18 d.

Abakumov Viktor 17, 65, 145, 319
Abramov 437
Abromavičius S. 60
Adomaitis (ag.) 431
Afanasjev 335
Aidas 459
Akulovičius J. 44
Aleknejavičius 452
Aleksandrov 455
Aleksejev Valerijan 351, 515, 516
Algibišov 307
Ališauskas 404
Amankevič B. 418
Aminov 256
Andrejus 512
Andriukaitis 447
Andriulevičius 163
Anochin I. 447
Anikėjev 447
Aniulis 361
Antanaitis Kazys 351, 516
Antonevičius 75
Antonov 567
Antra 460
Anupras 556, 557
Anušauskas Arvydas 5, 378-380
Anužis A. 424, 449
Apolonov Arkadij 55, 67, 211, 269, 270, 277, 295, 318, 388, 416, 422, 502, 519
Aras 361
Arbačiauskas 449
Armonavičius 432
Aršenikov 532
Asmandjarov Ch. 503
Atkočiūnas 452
Augulis N. 359
Augustinaitis Vladas 172, 491, 495, 496, 498
Aukštakis 361
Ausas G. 449
Aušra Stasys 69, 73-75
Aušraitė Ona 75
Avramkov 502
Ąžuolas 361

Bacharov G. 457
Bačinytė 457
Bagdonas 353, 552
Bagdonas J. 359, 561, 562, 564
Bagdonas S. 359, 561-564
Bagramian Ivan 65
Bajorinas 340
Bajūravičius J. 449
Bajūronas B. 409
Bakanov 303
Bakučionis 428
Balčinas Petras 333
Baleišis 356
Balykov 503
Baliukevičius-Dzūkas Lionginas 293, 294
Balkevičius 246
Balsys 427
Balsys Benediktas 49

Baltrušaitis P. 303
Bandurin 523
Bandurovskij Chariton 82
Banišauskas V. 448
Baniūnas 444
Banka V. 376
Bankauskas J. 60
Baranauskas 417, 418
Baranauskas B. 449
Baravykas A. 458
Bareišis 439, 440
Barylin 503
Barišauskas 556
Bartašiūnas 448
Bartašiūnas Josifas 16, 24, 26-30, 34, 37, 38, 48, 50, 52, 54, 55, 63, 64, 78-81, 83, 85, 151-153, 158, 170, 172-175,177,182,204, 206, 208-210, 217-218, 222, 242, 248, 249, 252, 264-266, 268-271, 273-276, 290, 299, 303-305, 307, 311, 312, 314, 316, 327, 330, 331, 338, 339, 347, 349, 351, 363, 364, 385, 386, 399, 409, 411, 412, 414-417, 421, 422, 426, 433, 438-440, 443-444, 447, 460, 465, 466, 473, 475, 483, 485, 488, 489, 491-493, 497, 498, 505, 507, 508, 511, 514, 517, 518, 520, 522-524
Basevičienė 356
Bastys 340
Baščiulis Jurgis 253
Batkus K. 49
Baublys Juozas 512
Bebrauskas 448
Beinoris 448
Belkevičius 200, 201
Beliasnikov M. 289, 418, 436
Belik 344
Belskis Jurgis 200
Berezin Piotr 49
Berija Lavrentij 20-23, 34, 37, 95,170, 184, 194, 202, 206, 209, 210, 213, 269, 461, 477, 502
Berkovičius 516
Bernotas 566-568
Bežko 428, 429
Bičkov I. 149
Bieliauskas Feliksas 63, 119, 192, 247
Bielinis 344, 525
Bijūnas (ag.) 360, 566
Bykov 396
Bila J. 343
Bilbokas J. 60
Bilevičius Elijas 435
Binkis Vaclovas 418
Byškov T. 49
Blažys Andrius 200
Blažys Bronius 419
Blažukas J. 163, 448, 557
Blinkertas 358
Boboško 553
Bobrikov M. 390
Bogatyrius P. 50, 392
Bogdanov 553
Bogdanov V. 11, 12, 325
Bogomolov Vasilij 49, 446
Bokšis A. 447
Boldiusov Viktor 70
Bolotin 553
Bondarenko 348, 508, 509
Bondarik V. 503
Boronin 503
Bosniackis J. 437
Brazauskas A. 385
Brazauskas Algirdas Mykolas 19
Brazauskas S. 385, 427-430
Brazys A. 427, 429, 430
Brykin 557
Bronickas J. 304
Bružas V. 357
Bubilas S. 419
Bučevičius 512, 513
Bučelis 422
Bučevičius 512
Budagovskij F. 436
Buklys Henrikas 413

Bunevičius 523
Burylin Boris 32, 53, 173, 176, 276, 326, 389, 399, 400, 447
Burkoj 357
Bušas Česlovas 558
Butageidis 428
Buzmakov 307

Chodkin 548
Chodkin F. 53
Chramkov 507
Chruščiov Nikita 31

Čaikauskas 444
Čapas 113
Čelnokov 456
Čepaitis S. 394
Čepkauskas 447, 448
Čerin (Černev) 450
Černevičius 556
Černiajev A. 459
Černyšov Piotr 49, 216, 307, 308, 485, 487
Černov 549
Česnokov Dmitrij 49, 384
Čiaadajev J. 179
Čiobot 506
Čiukinis 387
Čiumakov 564
Čiuprikov 446
Čiurakov 569

Dabašinskas 447
Dana 200
Danilevičius 447
Danilevičius Stasys 413
Danulevičius A. 448
Dargužis Antanas 413
Daubaras J. 193
Daugėla 345, 394
Daugėla K. 359
Daukša 440
Daumantas - žr. Lukša-Daumantas-Skirmantas Juozas
Demenkov 70, 231
Dergunov S. 303
Derkousov 330, 523
Deševoj 307
Dybenko Nikolaj 19
Didvalis 453
Didžiariekis K. 436
Didžiulis-Grosmanas Karolis 287
Dilys 358
Dimba A. 75
Dolgich 452
Dolinskas Jonas 360, 561, 563, 564
Dolinskas Vytautas 360, 561-564
Domskis 389
Domulis Č. 419
Doncov 357
Doronda L. 437
Doščeras P. 358
Dovainis Justinas 423, 424
Drąsutis 144
Drižniūtė Albina 200
Dubauskas 357
Dubauskas Julius 413
Dublys Č. 418
Dubnikov 376
Dūda 19
Dūdaitė B. 73
Dudarevič Aleksej 540
Dudlauskas 256
Dudnik 346
Dušanov 503
Dzūkas (ag.) 512
Džiginskas 385

Eglė (ag.) 358
Eismontas I. - žr. Glazunov-Eismont Ignatij
Eiva V. 339
Endrijauskas A. 344

Fedin 361
Fedorenko 503
Fedotova 559
Fedulkin 354
Felepis Jaromonas 331, 506
Figurin Stepan 53, 245, 318, 466, 467, 554, 560
Filiarovskij 256
Filimonov 503
Filipavičius 392
Fomenko 556
Frolov 391
Furmanov 509

Gabalytė Zosė 392
Gabitulin S. 503
Gabrinas 445
Gailevičius 426
Gailiūnas P. 458
Gailiūnas V. 359
Galdikas 449
Galdikas P. 450
Galicin 429
Galinauskas]. 458
Gambinskas 386
Ganenko 567
Garanin 448
Garbatavičius-Žaltys 507
Garčiauskas Stasys 200
Gaškaitė-Žemaitienė Nijolė 5, 101, 333, 345
Gavelis 390
Gavėnas-Vampyras Vytautas 341
Gedeika A. 409
Gedeika V. 409
Gedvilas Mečislovas 25, 44, 84, 171, 172, 177-179, 181, 190, 205, 301, 450 451, 484, 496, 498, 518
Genys 393
Genius 200
Gimbutas-Tarzanas S. 410
Girdzijauskas Vytautas 491
Gladutis J. 257
Glazunov-Eismont Ignatij 24, 28, 29, 47, 48-50, 52, 79, 141, 151, 170, 176, 179,181, 213, 266, 312, 313, 384, 388, 389, 414, 415, 419, 466, 483, 484
Goborov 451, 452
Gochmanas Juozas 413
Golosov 511, 512
Golovkin 526
Golovko 37, 269
Gončiarov 553
Gontarskis Vaclovas 152
Gorbacevičius 486
Gorbunov 506
Gordejev 566
Goriunov 121, 219, 469
Gornostajev J. 152
Graužinis Vacys 413
Gregorauskas Marijonas 172
Greitas (ag.) 302
Griazin 255
Gribliūnas 485
Gricajev 487
Gričmanov Georgij 316
Grigas 444
Grigas Petras 413
Grigonis 457
Grigonis Jurgis 256, 289
Grigoričev 1. 50, 53, 156, 172, 462, 464, 468, 491, 497, 525, 527, 530, 535 537
Grimovič S. 44, 45, 197, 428, 437, 438

Grinys Vladas 413
Grišajev 502, 504
Griškevičius K. 359
Griškevičius Petras 19
Griškevičius S. 418
Gromyko Ivan 246
Grunskis Eugenijus 5
Grušauskas-Siaubas A. 342
Guckis E. 427
Gudaitis 448
Gulbinas 452
Gulevič 391
Gurejev 357
Gusev 503
Gusev Aleksandr 28, 50, 79, 204, 207, 248, 265, 415, 461, 487
Gutauskai 306, 451
Gutovskij 303
Guzevičius Aleksandras 213,314,440, 485

Ignatenko 451
Ignatjev S. 66, 101
Ignatov 446
Ignotavičius 303
Indriūnas-Vėbra P. 409
Isačenko Aleksandr 264, 491
Isaikin Z. 445
Isajev 163, 557
Ivanauskas 447
Ivanov 75, 452
Ivaškevičius 517, 518
Izbutkevičius 390
Izmailov F. 566-569

Jagusinskas V. 306
Jakas Edvardas 411, 413
Jakas Vytautas 413
Jakas Vladas 413
Jakimavičius 445
Jakonis 448
Jakovlev Michail 70, 167, 192, 247, 304, 321, 323, 324, 374, 458, 559, 560
Jakovlev P. 84, 181, 286, 496, 518
Jakubauskas 506
Jakubauskas-Rugys Jonas 383, 512
Jakubavičius Jonas - žr. Jakubauskas-Rugys Jonas
Jakunin 452
Jakuškin 303
Janas 513
Jankauskas P. 418, 419
Jankauskas S. 60
Jankauskienė Ieva 200
Jankevičius 518
Jankūnas 351, 516
Jankūnas Henrikas 413
Janušauskas B. 60
Januškas 385
Jarmalavičius Juozas 6
Jarockij Vladimir 291, 566
Jaroška Jonas 419
Jarulevičius 303
Jasinskas 444
Jašiūnas 351
Jaugelis A. 357
Jauneika Aleksas 512
Jazdauskas K. 359, 561, 562, 564
Jecunskas 338, 485, 486
Jedunov J. 99, 100, 426
Jefimov 503
Jefimov Dmitrij 9, 18, 40, 44, 64, 67, 96, 99, 116, 117, 188, 221-224, 252, 292, 319, 344, 370, 382, 425, 438, 444, 515, 528, 530
Jefremov Grigorij 74, 75
Jegorov 456
Jelizarov 504
Jelizarov V. 504
Jemelis V. 350

Jenin 393
Jerofejev 341, 506
Jerukov 503
Jeskin B. 503
Jocius 113
Jodelis Juozas 183
Jokimaitis 361
Jokštas J. 450
Jonaitis Juozas 76
Jospaitis 331, 506
Joškus (Jokšas) 359, 561
Jotautas 526
Jucys J. 390
Judas 197, 246
Judin 523
Juntonis 350
Juodagalvis 254
Juodviršis F. 457
Juozaitis M. 448, 449
Jūraitis Antanas 200
Jurgaitis Jonas 100
Jurgelevičius P. 359
Jurgilas Alfonsas 360, 561-563
Jurginas S. 350
Jurkšaitė Marija 200
Jurkšaitis 359, 561
Juškas Antanas 331, 506
Juškas Povilas 331, 506

Kabanov 288
Kablauchov 509, 510
Kačialov 557
Kalin 82
Kalinauskas 459
Kalinauskas Vincas 425
Kalinin 458
Kalkienė 445
Kalpokas K. 339
Kamarauskas A. 348, 508-510
Kamarūnas 303
Kanevičius 303
Kaniauskas Stasys 200
Kapizna 431
Kapralov Piotr 28, 40, 46, 48, 51, 53, 54, 56-59, 63, 65, 66, 95, 99, 100, 105, 116, 125, 151, 161, 163, 179, 188, 206, 208-213, 220-222, 224-226, 237, 242-245, 258, 265, 270, 271, 276, 279, 281, 287, 292, 313, 314, 317-320, 328-331, 342, 344-355, 366, 388, 392,393, 398,399, 411, 417-419, 421, 423, 424, 426, 427-438, 440, 447, 451, 465, 470, 473, 491, 499, 500, 508, 510, 515, 516,519, 523,525-527, 532-534, 538
Karalius Juozas 440
Karandzevičius Vincas 413
Karimkevičius 303
Karnazickas 427
Kasarkin Ivan 539
Kasnauskaitė E. 257
Kasparas Kęstutis 5, 334-336, 340, 343
Kasparavičius A. 359
Kasputis 409
Kašėta Algis 101
Kaunietis Romas 7, 144
Kavaliauskas 337, 436, 437
Kavaliauskas A. 391
Kavaliauskas Juozas 200
Kazakevičiūtė 386
Kazarenko 303
Kazikevičius 303
Kazimieraitis - ir. Vitkus-Kazimieraitis Juozas
Kazlauskas 436
Kazlauskas A. 358
Kazragys J. 449
Kecorius P. 335
Kedrin 349
Keturakis 448, 449
Kindurys 113
Kirdeika 455, 559

Kirejev Anatolij 360, 561, 563
Kirilov 493
Kirjanov Ivan 49
Kirkliauskas 456
Kirstukas K. 303
Kiseliov 556
Kisel Anton 49
Kitajev 352
Kitavičius J. 44
Kizytė-Vasiliauskienė Elenutė 441
Klemensas 340
Kličas 459
Klivinskas 385
Knišys 460
Knyva Aleksandras 282
Kobulov Bogdan 173, 174, 211, 416, 493
Kočkin 559
Kojis Bronius 418
Kokin 501
Kolenauskas S. 384
Kolenskij 504
Kolesnikov 76
Komarovskich 503
Končius V. 50
Kondakov Piotr 61,106, 145,192, 200, 201, 246, 247, 282, 284, 323, 324, 474, 558, 561
Kondratenko 256
Kondrotas 496
Korniakov 553
Koroleva 559
Koroliov 455
Korovin 337, 486
Korsakas 419
Korsakas A. 391
Koršunov 456
Kosinov A. 556, 557
Kostanauskas Albinas 540
Kostiuk 357
Kovalenko 553
Kovalevskas 486
Kovaliauskas 303
Kovresov 75
Kozin 352
Kozlov 287, 446
Kramskoj 71
Krasauskas J. 50
Krėvė-Mickevičius Vincas 342
Krikštaponis Jonas 335
Krylov 542
Krylovič Piotr 64
Krinickas-Romelis A. 339
Kripaitis Aleksandras 49
Kriukovskij 337, 486
Kruglov Sergej 153, 273, 388, 519
Krugovcev Josif 71, 72
Kružas A. 359
Kublitytė 345
Kubrak 502, 553
Kučinskas 556
Kučinskas Leonas 81
Kučiugin Nikolaj 46
Kudarauskas 353
Kudinov 216
Kulibalin 446
Kulikauskas 513
Kulinauskas 387
Kulvinskas 451
Kunčiarenko I. 503
Kunčinas Petras 257
Kuodytė Dalia 101
Kupcov 391
Kupčinskaitė 386
Kupčiūnas 451
Kuprijanov 277
Kurapka 556
Kurenev 523
Kurykin 396
Kurklėnas 453
Kurnecov 391
Kurokov 359
Kurpklevičius Juozas 200
Kuseliauskas 240
Kušlys 307
Kuzmickas-Briedis Martynas 336

Kvedaravičius 308
Kvietkauskas 350

Labanauskas 557
Labanauskas Petras 422
Labitin V. 503
Laivys Kazys 539
Lamanauskas 352
Lampeo 519
Lapenkov 74
Lapienis-Ekeris J. 430
Lasiokov 391
Lašinas D. 458
Laškov 556
Laurinaitis Stasys 5
Lazarev Nikolaj 539, 540
Lazerev 240, 356
Lazutkin 563
Lebedev V. 359
Leičiūnas 344, 525
Lelešius-Grafas Justinas 294
Lenin Vladimir 145, 279, 443
Leonas P. 467
Leonavičius A. 449
Leontjev A. 23, 28-30, 53, 170, 173, 174, 204, 207, 248, 265, 266, 326, 331, 388, 409, 415, 418, 419, 465, 474, 487, 519, 523
Leonov Andrej 66, 424
Lesickas 19
Liaudis Kazimieras 42, 62, 112, 113, 291
Liberis Albinas 411, 413
Lichačiov V. 448
Lifšicas 140, 174, 493
Lipokas 307
Lisauskas Stasys 193, 292
Lisovskij Vasilij 228, 237, 465
Litvinas Vaclovas 540
Liubimov 172
Liutkus P. 49
Lizukov A. 342
Lobkov Ivan 70, 230
Lopata Bronislovas 233
Ložečnikov Michail 348, 508
Lugauskas 240
Lukošauskas J. 457
Lukošius P. 75
Lukša-Daumantas-Skirmantas Juozas 7, 82, 341
Lukšos 238
Lunev K. 42, 112, 113, 291
Luzgin 516

Macijauskas Jonas 65
Mackaitis 448
Mackonis 350
Mačiola 240
Maginskas P. 49
Makarov 553
Maknevičius 424
Malčenko N. 503
Maliauskas 303
Malinauskas 556
Malkov 385
Mamzurenko V. 432
Mankusov 503
Maračinskas J. 304
Marcinkevičius 240
Mareckis 424
Markevičius 303, 387
Markevičius A. 418, 419
Markulis Juozas 243, 472
Marozas Bronius 413
Martynov 451, 452, 456
Martusevičius K. 47
Maselienė Genovaitė 403
Maselis Antanas 403
Masiulionis 459
Maskoliūnas 458

Maslobojev 390
Maslov I. 503
Masčianskas 460, 556
Mašeda 217
Matačinskas J. 228
Matasov Andrej 332, 531
Matiažka O. 44
Matkus B. 49
Matulaitis Jonas 531
Matulis 444
Matušiūnis (Matušionis) A. 49
Mazanašvili Dmitrij 281, 552
Mažeika 386, 404
Mažutis P. 359
Melkus 443
Melnikov Boris 74
Meškinis Pranas 332, 531
Meškis B. 449
Mežirimas Jonas 423
Micevičius Antanas 513
Michejev 562-565
Michinia 531
Mickevičius Antanas 418, 436
Mickevičius J. 458
Mikuckienė 434
Mikuckis 434, 435
Mikulskas 524
Milcheris Boleslovas 351, 516
Miliauskienė 361
Milišenko 344
Mimchov 503
Mindaugas 328
Minickas 390
Miniotas J. 344
Minkariov A. 503
Mintelejev 503
Myrnov A. 503
Misevičius 427, 447
Misiūnas Aleksas 331, 506
Misiūnas G. 60
Misiūnas Jonas-Žalias Velnias 418
Miščenko 389
Miškinis 331, 459, 506
Mitrulevičius 557
Mockėla-Rūkas 409
Molotov Viačeslav 179
Morazas 429
Morskin 503
Moskolec 512
Motin 344
Mučenis J. 418, 419
Murašev 503
Murašov F. 503
Muryčiuk I. 503

Nagrackas Antanas 531
Nagrackas Vladas 332, 531
Naidienė 391
Naimavičius Stasys 180, 441
Nariūnas 386
Nartautas V. 357
Natkevičius S. 5
Naudžiūnas 412
Naumov 290
Navarskas-Baritonas Bronius 442
Navickas 353
Navickienė 113
Nedzinskas 163
Nedzinskas V. 557
Negreckis 448
Nekrasas 351, 516
Nemūra 386
Neretin F. 345
Nikitin I. 413
Nikolajev 531, 565
Nikolajev A. 53
Nikulin 303
Niunka Vladas 496
Nočius 350
Novašinėnas Alfonsas 331, 506
Novickis 437
Novikas A. 409
Novikov 417

Novikov Nikolaj 246
Novikov Venjamin 71, 72

Obručnikov B. 443
Ognesian 446
Olekas P. 5
Olekas Pranas 95, 273
Orentas Juozas 513
Orlov 562
Osipov 569
Ostrogin 553
Ozarskis Eduardas 285, 435
Ožys 339

Paciunas 17
Pačkovskij 450
Padolskis A. 60, 74, 75
Pakalka A. 60
Paleckis Justas 18, 34
Palevičius 216
Pankechovec 72
Pankin I. 243, 320
Pankurienė 459
Papkūnas V. 60
Paradauskas Antanas 256, 289
Parfionov 516
Pastovas 532
Pašukov 452
Patašon 566
Patrukas 445
Paukštis 411, 448, 449
Paukštis A. 448
Paukštis V. 448
Paulauskas 459, 513
Paulauskas Stasys 413
Paulskis 341, 506
Pavlov 455
Pechterev 504
Pečeliūnas M. 128
Pečkai 437
Pečkus Antanas 436, 437
Pečkus Jonas 436, 437
Pekus A. 450
Pempytė O. 361
Pendiurin Nikifor 111, 112, 359, 373, 472, 561, 565
Perkūnas J. 444
Peršin 321
Peškov 499
Petinas V. 60
Petkevičius Juozas 20, 461
Petkevičius Vytautas 196
Petkus J. 458
Petkus Petras 422
Petraitis 351
Petrakov T. 437
Petras I 118
Petrov 251, 286, 329
Petrov G. 23
Petrov T. 504
Piatakov A. 303, 553
Pikinas 436
Pliauskas 460
Pilibaitis Stasys 540
Piligrimas Juozas 215, 255, 287, 289, 411
Pilėnis V. 385
Pilkauskas J. 436
Pyragas 456, 556
Pirogov 350
Pirslan 385
Piskevičius 391
Pivariūnas 350
Pivoris 425, 528
Pivovarov 452
Pliauga 459
Pocevičius P. 467
Pochomičev Nikolaj 103
Pocius 566
Pocius A. 452

Pociūtė J. 452
Počinkov Ivan 292
Počkaj Uja 17, 41, 42, 66, 101, 103, 104, 280, 301, 321, 322, 332, 357, 363, 431, 453, 554, 555
Poddubnyj 451
Podenūnas-Žvangas Benis 352, 515
Podkorytov 505, 507
Poguliajev P. 75
Ponamariov G. 503
Popov 340
Poškus-Liūtas-Don Kichotas M. 442
Potapov A. 13
Praganauskas 356
Prakapas 557
Prielgauskas 447
Prokapas 230
Prokofjev 251
Pšenišnij E. 503
Pučinskas Vytautas 413
Pukūnas 308
Pundys 457
Puodžiūnas 113
Pupinykas 303
Purlys Petras 178, 230
Putin K. 504
Puzinauskas 450, 451
Puzinavičius Bronius 21
Puzinia 231

Račiūnas A. 60
Radkievič 457
Radvilos 335
Radžiūnas 240
Ragauskas V. 459
Rakūnas Algirdas 5
Ramanauskas 387
Ramanauskas-Vanagas Adolfas 7, 81, 342, 407, 511
Rambynas 553
Ramonas Juozas 144
Ramonas Justinas 144
Rankov 509, 510
Rapolas J. 434, 435
Rasiulienė A. 445
Rasiulis 445
Raslanas Petras 62, 378-380, 397, 398, 400, 401, 467
Ratnikov 49
Razickas Petras Jurgis 424, 425
Rekštis J. 446
Rekunov 353
Remeika Vaclovas 512
Repkin 216
Repšys Kazys 351, 515, 516
Riabčikov 503
Riasnoj Vasilij 24, 331, 388, 421, 519, 523
Rimas A. 449
Rimkus 452
Ringaila 340
Riumiancev L. 450
Ryžniuk J. 49
Rodionov 286
Rodionov D. 485
Rogožin Vasilij 360, 485, 487, 566, 569
Rokovskis Antanas 351, 516
Rolandas 340, 361
Romaška M. 419
Romavičius 391
Ropenkov 531
Roščenkov 361, 567, 568
Rozvarovov 504
Rožanov V. 158
Rožkov Dmitrij 346
Rubinskas V. 457
Ručinskas 113
Ručkin Pavel 49
Rudakov 446
Rudyko Ivan 10, 157, 198, 269, 511, 514
Rudin 285
Rudkauskas 457

Rudnickij 556, 557
Rudokas Viktoras 418
Rukas V. 303
Rupeika Stasys 539
Rusakas 556
Rusinąs 452
Rutkauskas 425, 426, 528
Rugys - žr. Jakubauskas-Rugys Jonas

Sabaitis 446
Sabasevičius 556
Sabitov 485, 487
Sadovnikov 361
Safronov P. 546
Sakalas 361, 405
Salov A. 391
Samarin 303, 552, 553
Samochvalov 459
Samuolis 303
Sanikov 86
Santaras 387
Sapko S. 445
Sapnas 353
Saudukaitis 385
Saveikis R. 418
Saveljev 553
Savickas A. 459
Savickas K. 347
Savostin Michail 75, 565
Sedych 505, 507
Selivakov 308
Selivanov 223, 424
Semeničenko 503
Semionov 503
Senin Kapiton 552
Senkauskas-Kulikovas Jonas 69
Senkuvienė Marė 200
Sergeičik 455
Sergejev Anatolij 516
Serov Ivan 24, 170, 205
Serva J. 452
Sevčiuk 450
Syčev 360, 566-569
Sidoronevič 523
Sidorovič 256
Sigmet 392
Similis 353
Simutis Mykolas 540
Simutis Pranas 436
Singelis Mykolas 505, 507
Singelis Zigmas 505, 507
Siniauskas Petras 413
Sinycin Jakov 53, 88, 89, 145, 161, 222, 316, 324, 376, 420
Sinycin Piotr 50, 53, 313
Sinkevičius 404
Sivoronov 456, 556
Skabeikaitė J. 409
Skaržus 384
Skladaitis 350
Skorodumov 417
Skrinskaitė Matilda 200
Skrinskaitė Olga 200
Skruibys A. 449
Skučas 556
Slavin Aleksandr 205
Sližauskas 386
Slukin 557
Smetanin 553
Smilgis A. 450
Smirnov 75, 216, 562
Sniečkus Antanas 18, 21, 24, 25, 33-35, 44, 45, 57, 64-66, 79, 81, 83, 84, 99, 115, 119, 121, 152, 159, 170, 171, 173,174,178,181, 197, 200, 201, 205, 210, 212, 216, 219, 220, 223, 225, 244, 246, 247, 251-253, 256, 257, 268, 273, 286, 287, 290, 293, 299, 318, 319, 324, 333, 363, 370, 383, 386, 416, 423, 424, 427-429, 435-437, 446, 450, 451, 457, 469, 474, 477, 482, 484, 493, 496, 498, 518
Sokolov 351, 447

Sokolov A. 53, 461
Sokolovskij Georgij 460, 475
Solovjov 457
Songaila Rimgaudas 19
Soroka 513, 514
Sorokin 361
Sorokin S. 445
Speičius 200, 201
Speigas 459
Stadalnikauskas G. 49
Staiga J. 303
Stalin Josif 5, 7, 9, 10, 20, 31, 47, 61, 120, 145,186,187, 205, 220, 260, 261, 279, 350, 362, 435, 443, 477
Stanišauskas 557
Stankevičius 556
Stankevičius J. 449
Starkauskas Juozas 285, 334, 342, 345, 553
Starkus-Montė Antanas 405, 410, 430
Stasiūnas 442
Stašinskas 447
Staškevičius 62
Stepaitis Z. 448
Stepankevičius Jonas 113
Steponavičius 448
Steponenko J. 503
Stokas J. 60
Stoncelis Vincas 76
Stonys A. 44
Stramskis 459
Stravinskas-Sakalas A. 358
Striukaitė Zosė 410
Striukas Albinas 409, 410
Strods Heinrihs 31, 147
Strutkov I. 503
Stulgaitis 357
Stulginskas 340
Stulginskis 390
Stupnikov 356
Subotin 386, 520
Suchov 531
Supranavičius 303, 460
Supronas 113
Suraučius-Tauras J. 403, 404
Survila M. 418, 419
Survila-Šarūnas J. 343
Suslov Michail 26, 27, 79, 173, 174, 176, 210, 250, 289, 305, 306, 363, 383, 384, 416, 418, 460, 461, 493, 505
Sutkairis 447
Sutkus G. 303
Svankūnas 556
Svetlov G. 449

Šabašnikov 452
Šalčius 75
Šalčius K. 448
Šarapov S. 303
Šarūnas 32, 198
Šatas 453
Šaulinskas Petras 332, 531
Šaulys (ag.) 361
Šaulys 307
Šaulys I. 344
Ščebetun I. 47, 53, 62
Ščerbakov 475
Ščerbakov Aleksandr 290
Ščerbakov V. 64
Ščetinkin 503
Ščikunov 516
Ščiokin G. 49
Šepetys Lionginas 19
Šernas 339
Šervinskaitė Jadzė 360, 566, 567
Šervinskas 360, 567
Šestakov N. 503
Ševčenko Maksim 355, 395, 449
Šimanskas 451
Šimkus Jonas 435
Šimkus Stasys 16
Šimonskas 408

Širka Aleksas 413
Širka Pranas 413
Širka Vincas 413
Širmelis A. 152
Širmelis Jonas 152
Šiupšinskas E. 561, 562
Šližauskas K. 409
Šnurov 559
Šolgunov G. 437
Šopienė A. 458
Šuikys V. 385
Šulcas A. 304
Šulgauskas 303
Šuvalov Nikolaj 449-450
Šveikauskas 201, 444
Švergis Vladas 417
Švilpa A. 144
Švyturys 113

Takauskas Modestas 351, 516
Takauskas Zenas 351, 516
Talypin 561, 565
Tamaliūnas 556, 557
Tarunis B. 302
Tarutis 303
Tereškin 518
Teriochin 429
Tyla 557
Tkačenko Ivan 26, 37, 173, 174, 179, 195, 198, 209-212, 214, 267, 269, 285, 290, 315-317, 383, 388, 416, 417, 460, 461, 493, 508, 514, 515
Toliušis 448
Tomašinskas A. 303
Tomkevičius 303
Tomkevičius B. 436, 437
Tomkus 352
Torgauskas-Bombonis Vaclovas 512
Trapezov 553
Trečiokas 452
Trečiokas J. 430
Tregubenko 520
Tregubov 455
Tryčius Povilas 357
Trofimov Aleksandr 40, 65, 224
Trofimov Piotr 23, 44, 52, 203, 276, 313
Tulaba 513
Tumanov 455
Tumylinas 383
Turiščev 256

Ulevičius 341, 506
Ulevičius Bonifacas 101
Ulinskas Vladas 351, 516
Ultinas S. 44
Urajukovič 308
Urasov N. 53
Urbutis 358
Užupis Viktoras 331, 531

Vabalas 513
Vaičiulionis 457
Vaičiūnas A. 339
Vaičius Vladas 304, 430
Vaidakevičius P. 335
Vaitelis-Briedis Danielius 335, 339, 410, 413
Vaitkevičius 447
Vaitkevičius Leonas 200
Vaitkienė 526
Vaivada P. 391
Valentas 451
Valentukonis 383
Valiukas Vladas 332, 531
Valkavičius P. 144
Vamzdis - žr. Dovainis Justinas

Vanagas 418
Vanejev 452
Vasaris 356, 361
Vasaris Bronius 73
Vasaris Julius 69, 70-73
Vasaris Rokas 70
Vasaris Vaclovas 70, 71, 73
Vasbergas H. 193
Vasiliauskas 163
Vasiliauskas V. 457
Vasiljev 516
Vasiljev A. 450
Vaškonis J. 449
Vaupšasov Stanislav 243, 320
Vavilov 65
Važnevičius 424
Vėbra Albertas 413
Vedernikov 246
Vėjas 556
Vencienė Marija 75
Venckus B. 344
Vengetneris E. 405
Vengrienė 358
Venskus 557
Verpetis 553
Veselov Ivan 316, 339, 504
Vesiolov 391
Vetelkin 516
Vetrov Pavel 55, 157, 269, 304, 339
Vežbavičius 361
Vichrev Arkadij 423
Viesulas 515
Vyjin V. 49
Viknius T. 304
Viktoras 200
Vilčiūnas Kazys 332, 531
Vildžiūnas Jonas 62, 110
Vilius (ag.) 424
Virbolas Aleksas 200
Vyrov Pavel 246
Vyšinskij Andrej 428
Vytautas 341, 424
Vytenis 344
Vitkūnas 460
Vitkus-Kazimieraitis Juozas 514
Vlasov K. 10
Voldemaras 328
Volkauskas 557
Volkevičius 556
Volkov 553
Volungevičienė M. 72
Vorobjov 390
Vorona Dmitrij 74
Vorošilov Ivan 185
Voveris-Žaibas Vaclovas 293
Vukolov Nikolaj 74, 549, 553

Zabortas J. 303
Zacharevičius A. 60
Zacharov Michail 41, 57, 243, 245, 320, 545, 550, 551
Zacharov V. 503
Zakurdajev Aleksandr 33, 86,157,180, 269
Zaloga A. 49, 50
Zambieris V. 50
Zambliauskas 356
Zankin 566, 568
Zaščipo D. 503
Zdanevičius 308
Zibartas 396
Zikis V. 303
Zlatarinskas A. 353
Zubkovas Marijonas 506
Zuzevičius A. 449
Zvega P. 446

Žalgiris 553
Žalias Velnias - žr. Misiūnas Jonas-Žalias Velnias

Žalnierauskas 353
Ždanov Andrej 33, 45, 159, 220
Žebrovskij 237
Žemaitis 353, 422, 445
Židko Sergej 57, 280, 307, 356, 535, 537
Žilienė-Klajūnė Zofija 442
Žilinskas Juozas 540
Žilvitis 361
Žitkus 456, 556
Žukas 557
Žukauskas B. 410
Župikov Timofej 6, 47, 61, 77, 304, 381, 399, 461, 462, 464-468, 473, 475, 549, 565
Žvangas - žr. Podenūnas-Žvangas Benis
Žvirblis 384
Žvirblis Petras 486

Adutiškis, mstl. Švenčionių r. 83, 251, 422
Akmenė 107, 127, 128, 133, 148, 166, 256, 260
Alanta, mstl. Molėtų r. 84, 192, 255, 335, 440, 444
Aleksandrava, k. Šakių r. 387
Aleksandrija, k. Skuodo r. 76
Aleknonys, k. Alytaus r. 307
Alytus 26, 49, 53, 69-72, 78-82, 85-88, 94-98, 108, 120, 125, 130, 134, 137,142,150,154-158,165,176-178, 180,182,198,199, 213, 216-219, 228-233, 235-237, 242, 249, 250, 255, 258, 272, 285, 290, 293, 299, 305, 307, 349, 337-339, 345, 349, 352, 356, 359, 361, 367, 368, 383, 384, 391, 398, 411, 412, 414, 418, 420, 436, 439, 463-465, 468, 469, 471, 472, 485-488, 511, 513, 514, 523, 528
Alksnėnai, k. Plungės r. 210
Alovė, k. Alytaus r. 70, 71, 73, 81, 158, 217, 218, 229, 231, 232, 236, 255, 258, 342, 349, 353, 356, 511-513
Alsėdžiai, mstl. Plungės r. 210, 253
Alvitas, k. Vilkaviškio r. 255
Amerika - žr. JAV
Anavilis, k. Vilniaus r. 354
Angininkai, k. Alytaus r. 232
Anykščiai 17, 57, 58, 84, 98, 102, 108, 122, 126,128, 133, 138,148,164, 294, 358, 369, 392, 550
Aniškis, k. Alytaus r. 229
Antaniškiai, k. Prienų r. 163
A. Panemunė - žr. Panemunė
Ariogala 108, 125, 133, 134, 165, 288, 301, 503
Armališkės, k. Marijampolės r. 383
„Ateities" kol. Alytaus r. 233
Aukštadvaris, mstl. Trakų r. 129,145,15
Aukštaitija 411
Aukštuoliai, k. Raseinių r. 413
Aukštuoliai, k. Rokiškio r. 347
Avietiškiai, k. Jurbarko r. 448
Azija 433
Ažagų miškas Panevėžio r. 349

Babtai, mstl. Kauno r. 83, 503
Bagdonys, k. Kupiškio r. 128
Baisogala, mstl. Radviliškio r. 503
Bajorai, k. Anykščių r. 389
Balbieriškis, mstl. Prienų r. 82, 161, 274, 337, 356, 390, 448, 556, 557
Balninkai, mstl. Molėtų r. 83,121, 334, 339

* Tekste ir rodyklėje klaustukai prie Lietuvos teritorinio-administracinio suskirstymo žinynuose nerastų vietovardžių.

Balninkų miškas (?) 361
Baltarusija 277
Baltijos šalys 22, 31, 276
Bambininkai, k. Alytaus r. 307
Bamianki (Bambininkai?)*, k. Alytaus r. 390
Barstyčiai, mstl. Skuodo r. 256
Bartninkai, mstl. Vilkaviškio r. 255, 291, 424
Barzdai, mstl. Šakių r. 133, 349, 350
Bataičiai, k. Mažeikių r. 437
Batakiai, mstl. Tauragės r. 185, 339, 344, 392, 418
Bebrikiai, k. Kėdainių r. 413
Beinoraičiai, k. Pakruojo r. 394
Bernoriškiai, k. Kauno r. 447
Berželė, k. Kėdainių r. 409
Beržoras, k. Plungės r. 210
Betygala, mstl. Raseinių r. 301, 446, 504
Birbiliškė, k. Jurbarko r. 336
Birštonas 158, 229, 448, 449, 456, 556, 557
Biržai 49, 53, 78-80, 83, 85, 87, 88, 93-96, 98, 107, 120, 127, 130, 136, 137, 142,149,150,152, 154,155,166,170, 176,177,180,182, 249, 250, 260, 266, 272, 274, 289, 305, 335, 338, 349, 367, 368, 378, 446, 463, 464, 468-472, 526
Bitėnai, k. Šilutės r. 351
Borisovas 176
Būda, k. Alytaus r. 349
Buktininkai, k. Alytaus r. 229
Butrimiškės, k. Alytaus r. 236
Butrimonys, mstl. Alytaus r. 129,145, 158, 229, 232, 234-236, 255, 258, 345, 411, 487

Čeičiai, k. Rokiškio r. 388
Čekiškė, mstl. Kauno r. 83, 301, 336, 361, 503, 528
Čiobiškis, k. Širvintų r. 343
Čiurlionys, k. Alytaus r. 232

Darbėnai, mstl. Kretingos r. 443, 449, 540
Dargiai, k. Jurbarko r. 474
Daugai 41, 57, 71-73, 102, 105, 106, 108.122.126.138, 158,164, 229, 232, 255, 258, 279, 321, 329, 330, 353, 374, 393, 447, 458, 459, 513, 523, 550
Daugailiai, mstl. Utenos r. 84, 97, 219, 453
Daugėliškis, mstl. Ignalinos r. 83, 251, 288, 509
Daugirdai, k. Alytaus r. 459
Daujėnai, mstl. Pasvalio r. 83
Daukšėnai, k. Panevėžio r. 331, 531
Daukšiai, k. Pasvalio r. 458
Debeikiai, mstl. Anykščių r. 84, 219
Degučiai, k. Zarasų r. 465
Dieveniškės, mstl. Šalčininkų r. 338, 450, 488
Dievogala, k. Kauno r. 520
Domantonys, k. Alytaus r. 70, 73, 229, 236
Domeikiai, k. Žagarės r. 302
Dotnuva 41, 105, 107, 127, 166, 260, 378, 503, 558
Dovainiai, k. Plungės r. 423
Dovedinai, k. Ignalinos r. 508
Dovydiškiai, k. Kėdainių r. 507
Druskininkai 57, 102, 106, 108, 122, 126.138, 158, 164, 229, 246, 275, 279, 353,373-375, 404, 455, 511, 541, 542, 550
Dūkiškės, k. Alytaus r. 234
Dūkštas 106, 108, 122, 126, 128, 129, 134, 138, 164, 279, 348, 508, 510
Dusetos 41, 59, 102, 105, 108, 122, 126, 138, 164, 192, 262, 358

Dusmenys, k. Trakų r. 386
Dusmenų miškas Varėnos r. 73
Dvarčėnai, k. Alytaus r. 229
Dzekaučizna, k. Alytaus r. 229, 384
Dzūkija 106, 341, 353, 403, 513, 514

Eičiūnai, k. Alytaus r. 234
Eigirdžiai, mstl. Telšių r. 392
Einorai, k. Alytaus r. 512
Eišiškės 108, 122, 126, 137, 138, 157, 164, 338, 374, 393, 488
Endriejavas, mstl. Klaipėdos r. 334, 339, 415
Eržvilkas, mstl. Jurbarko r. 346, 417, 418, 448
Estija 22, 35, 277, 310, 396, 474

Gaidukonys (?), k. Alytaus r. 458
Gardinas 73
Gargždai 158, 352
Garliava 83, 503, 520
Gaurė, mstl. Tauragės r. 86, 340, 417, 418
„Gegužės 1-osios" kol. Alytaus r. 233, 235
Geležiai, k. Šalčininkų r. 450
Geležiai, mstl. Panevėžio r. 339, 531
Gelvonai, mstl. Širvintų r. 83, 343, 426
Giedraičiai, mstl. Molėtų r. 121, 192
„Gimtojo kelio" kol. Alytaus r. 235
Girdiškė, k. Šilalės r. 389, 432
Girdžiai, k. Jurbarko r. 340
Girkalnis, mstl. Raseinių r. 336, 362, 503
Gižai, k. Vilkaviškio r. 82, 97, 291, 341, 343, 391, 505, 506
Gorkis - žr. Nižnij Novgorodas
Gražiškiai, mstl. Vilkaviškio r. 128, 255, 291
Grigiškės 157
Grinapolis, k. Trakų r. 347
Griniškiai, k. Kėdainių r. 413
Grinkiškis, mstl. Radviliškio r. 336, 338, 434, 488, 503
Griškabūdis, mstl. Šakių r. 133
Gruzdžiai, mstl. Šiaulių r. 160, 385, 394
Gučkampis, k. Kėdainių r. 448
Gudeliai, mstl. Marijampolės r. 92, 214, 240, 337, 347, 390
Gudija 10, 11, 35, 128, 218, 380, 474
Gudų giria Varėnos r. 514
Gūdžiai, k. Varėnos r. 229
Gudžiūnai, mstl. Kėdainių r. 239, 503, 507
Gustoniai, k. Pasvalio r. 439
Guvainiai, k. Šilalės r. 76

Igliškėliai, mstl. Marijampolės r. 86, 92, 240
Ignalina 57, 83, 102, 108, 113, 122, 126, 138, 164, 193, 251, 294, 455-457, 510, 550, 559
Ylakiai, mstl. Skuodo r. 256
„Iskros" kol. Lazdijų r. 234
Išlestakiai, k. Jurbarko r. 301, 361

Jaciūnai, k. Ignalinos r. 287
Janapolė, mstl. Telšių r. 452
Jankai, k. Šakių r. 349
Janušonys, k. Kaišiadorių r. 457
Jaroslavlis 176
JAV, Amerika 176

Jieznas 106, 109, 125, 129, 131, 132, 145, 146, 158, 165, 229, 324, 378, 449
Jokūbava, k. Anykščių r. 383
Jonava 83, 105, 109, 125, 156, 165, 343, 503, 516
Joniškėlis 41, 83, 105, 107, 127, 166, 260
Joniškis 49, 83, 85, 88, 94, 96-98, 107, 118,119,127,136,150,155,156,166, 182, 249-251, 257, 260, 272, 332, 367, 368, 386, 420, 439, 463
Josvainiai, mstl. Kėdainių r. 215, 239, 443, 503, 506
Jukniškė, k. Kelmės r. 357
Juodeikiai, k. Joniškio r. 332
Juodonys, k. Rokiškio r. 356
Juodupė, mstl. Rokiškio r. 346, 388
Jurbarkas 41, 98, 105, 106, 109, 125, 165,246, 303, 319, 324, 340, 346, 378, 474, 503, 528
Jūrė, k. Marijampolės r. 228
Jurgiškiai, k. Alytaus r. 290
Juškoniai, k. Pakruojo r. 358
Jutiškiai, k. Pasvalio r. 383
Jūžintai, mstl. Rokiškio r. 346

K. Požėlos kol. Skuodo r. 246
Kačerginė 82, 341
Kaišiadorys 90, 94, 96, 98, 109, 119, 125,136,157,165,182, 213, 240, 249, 250, 272, 274, 424, 532
Kalesninkai, k. Alytaus r. 232
Kalnaberžė, k. Kėdainių r. 409
Kalnėnai, k. Telšių r. 307, 549
Kaltanėnai, mstl. Švenčionių r. 83, 251, 288
Kaluga 63
Kalvarija 41, 92,105, 109,125,165, 240
Kamajai, mstl. Rokiškio r. 356, 524
Kamarūnai (?), k. Alytaus r. 290
Kančėnai, k. Alytaus r. 329
Kaniava, k. Varėnos r. 459
Kaniūkai, k. Molėtų r. 440
Kantariškiai, k. Šilutės r. 76
Karaganda 430
Karaliaučius 446
Karolinė (?), k. Marijampolės r. 240
Karpiškiai, k. Šiaulių r. 451
Karpiškių durpynas 450
Kartena, mstl. Kretingos r. 181, 446, 540
Kaukazas 297
Kaunas 24, 59, 73, 78-80, 83, 85, 87, 88, 94-98, 102, 104, 105, 108-110, 119-121,123-125,127,130,137,139-147,150,154, 156,163,165,170,174, 177,182,183,196,199, 202, 213, 238, 243, 249, 250, 259, 261, 266, 269, 272, 280,286, 305, 316, 319, 324, 336, 339, 345, 351, 352, 354, 367, 368, 370, 371 373, 376, 377, 393, 405, 420, 425, 431, 435, 447, 448, 453, 454, 463, 468, 472, 481, 483, 493, 502-504, 506, 515, 516, 520, 528, 532, 538
Kavarskas 41, 83, 105, 106, 108, 113, 122,126, 138, 164, 192, 210, 279, 377 383, 442, 455, 456, 550
Kazimieravas, k. Alytaus r. 229
Kazimieravas, k. Vilniaus r. 354
Kazlų Rūda 41, 92,105,109,125,165, 200, 201, 228, 240, 349, 353, 383
Kebiškiai, k. Jurbarko r. 526
Kėdainiai 19, 49, 50, 60, 69, 78-80, 85, 87, 88, 90, 94, 96-98, 109, 120, 121, 125,128,130,132,137,142,150,153, 154,156,165,177,182, 213, 215, 219, 239,249, 250, 253, 255, 272, 273, 287, 289,305, 336, 338, 367, 368, 378, 386, 398, 411, 412, 414, 415, 420, 450, 463, 468, 472, 488, 493, 503, 504, 506, 526, 532
Kelmė 98, 107, 127, 166, 239, 260, 394, 423, 431, 503, 507

Kernuvės, k. Prienų r. 448
Keturvalakiai, mstl. Vilkaviškio r. 97, 128, 255, 340, 341, 385, 424, 506
Kevonikiai (?), k. Lazdijų r. 348
Kybartai 60, 109, 125, 128, 150, 165, 255, 345
Kiduliai, k. Šakių r. 387
Kijevas 65, 176
Kirdeikiai, k. Utenos r. 447
Kižiškės, k. Marijampolės r. 200
Klaipėda 59, 74, 75, 80, 85, 90, 94, 96, 98, 102, 104, 108-110, 119, 123, 124, 127, 136, 139, 143, 144, 146, 147, 152, 156, 158, 167, 182, 202, 213, 240, 243, 249, 250, 252, 257, 259, 261, 269, 272, 280, 319, 359, 364, 365, 370, 371, 373, 375, 377, 378, 394, 417, 425, 454, 463, 493, 528, 549, 552, 553, 561, 564
Klovainiai, mstl. Pakruojo r. 406
Kolainiukai, k. Kelmės r. 419
Krakės, mstl. Kėdainių r. 239, 503
Krasnėnai (?), k. Marijampolės r. 383
Kražiai, mstl. Kelmės r. 503
Krekenava, mstl. Panevėžio r. 84, 93, 300
Kretinga 49, 53, 78, 80, 85, 87, 88, 94-96, 98, 108, 120, 121, 123, 124, 129, 130, 132, 136, 137, 141, 142, 146, 150,154-156,158,167,177,180,182, 184, 238, 249, 250, 252, 272, 352, 354, 356, 367, 368, 378, 412, 414, 415, 420, 423, 424, 446, 449, 450, 453, 463, 472, 539, 540, 549, 553
Kriauniai, k. Alytaus r. 236
Krikštonys, k. Alytaus r. 233
Krinčinas, mstl. Pasvalio r. 83, 335, 452
Krokialaukis, mstl. Alytaus r. 229, 232
Krosna, mstl. Lazdijų r. 92, 422
Kruonis, mstl. Kaišiadorių r. 83, 119, 435, 436, 503
Kruopiai, mstl. Akmenės r. 160, 415
Kružiūnai, k. Alytaus r. 236, 361
Kucakiemis, k. Varėnos r. 232
Kudirkos Naumiestis 376, 377
Kuktiškės, mstl. Utenos r. 84, 97, 251
Kuliai, mstl. Plungės r. 210, 424
Kumelionys, k. Marijampolės r. 240
Kupiškis 60, 84, 90, 94, 96, 98, 107, 120,127,128,130,134,137,142,144, 150, 166, 182, 249, 250, 256, 260, 272, 294,300, 308, 331, 346, 369, 375, 392, 430, 445, 459, 506, 531
Kurkliai, mstl. Anykščių r. 83, 334, 387
Kuršas 63, 289, 295
Kuršėnai 60, 97, 98, 107, 127, 159, 166, 260, 323, 360, 361, 363, 369, 392, 558, 566, 568, 569
Kurtuvėnai, mstl. Šiaulių r. 394
Kušliai, k. Anykščių r. 410
Kvėdarna, mstl. Šilalės r. 75, 76, 350, 388, 422, 552

Labanoro giria Utenos ir Švenčionių r. 12
Laižuva, mstl. Mažeikių r. 256
Lapės, mstl. Kauno r. 83, 286, 503
Latvija 11, 17, 22, 31, 35, 146, 147, 277, 310, 311, 326, 396, 397, 415, 474
Lauksargiai, k. Tauragės r. 552
Laukuva, mstl. Šilalės r. 76
Lazdijai 32, 78, 81, 82, 85-88, 94-98, 109, 120,125,130, 137,142,149,150, 153-156,165,177,178,180,182,198, 219,238-242, 249, 250, 252, 256, 272, 287, 289, 293, 303, 306, 339, 343,345, 367, 368, 420, 451, 463, 468, 470, 472, 513, 514
Leiliai, k. Raseinių r. 507
Leipalingis, mstl. Lazdijų r. 343, 404
Lėlaičiai, k. Mažeikių r. 256

Lelionys, k. Alytaus r. 235
Leliūnai, k. 413
Leliūnai, mstl. Utenos r. 23, 313, 354
Leningradas - žr. Sankt Peterburgas
Lenkija 10, 33, 87, 89, 91, 105, 379, 419
Lenkimai, mstl. Skuodo r. 539
Levaniškis, k. Panevėžio r. 331, 506
Liepagiriai, k. Anykščių r. 128
Lietuva, Lietuvos SSR 5, 8-17, 20, 22, 24-27, 29-35, 37, 39, 40, 42, 44, 45, 47-49, 54-58, 62-67, 69, 80-82, 94, 95, 97, 100-102, 105, 107, 112, 116-121, 123, 129, 131, 136, 140, 143-145,147,148,150,152,156,159,162, 169,173-177,179,184,186,187,189, 193-197, 199, 201-207, 209, 210, 214, 216, 220, 221, 224, 226, 230, 237, 239, 241,244, 247, 248, 252, 254, 258, 260, 261, 263, 265, 267, 269, 271, 277, 281, 284, 286, 289-295, 297, 298, 304-306, 308,310, 315-317, 326, 332, 333, 341, 342,345, 351-353, 371, 373, 374, 377-380, 386, 388, 392, 395-397, 404, 406, 407,409, 413, 415, 417, 423, 428, 430, 431, 433, 434, 437-439, 443, 449, 456, 461, 462, 465, 469, 474, 476-481, 484, 488, 490, 498, 502, 505, 517, 518, 522
Lygumai, mstl. Pakruojo r. 160, 394
Likiškės, k. Alytaus r. 236
Linkuva, mstl. Pakruojo r. 107, 127, 166, 260
Liubavas, k. Marijampolės r. 92, 425
Liudvinavas, mstl. Marijampolės r. 92, 240, 412
Lizdeikiai, k. Prienų r. 238
Londonas 286-287
Lubna 75
Luckas 427
Lukminiškės (?), k. Kupiškio r. 445
Luksnėnai, k. Alytaus r. 235
Lukšiai, mstl. Sakių r. 458
Luokė, mstl. Telšių r. 253, 339
Mačiunai, k. Prienų r. 449
Makniūnai, k. Alytaus r. 69
Manasiškių miškas (?) Joniškio r. 332, 395
Marcinkonys, mstl. Varėnos r. 86, 158, 192, 229, 514, 541, 542
Marijampolė 78-80, 82, 85-88, 90, 92-98, 109, 120, 125, 130, 137, 142, 150, 153,154,156,165, 177,182,184, 213-215, 227, 240, 249-251, 269, 270, 272, 288, 292, 305, 319, 336, 337, 346, 347, 367-369, 383, 385, 392, 412, 415, 416, 420, 422, 425, 463, 464, 468, 470-472, 505, 507, 514, 520, 528, 532
Maskva 23, 28-30, 32, 33, 43, 45, 54, 69, 80, 81, 84, 113, 163, 164, 169, 170,173,174, 188,190,192, 207, 209, 210, 217, 224, 248, 250, 265, 276, 277, 291, 301, 312, 328, 331, 357, 409, 414, 415, 418, 419, 461, 465, 476, 516, 519
Mauliai, k. Kėdainių r. 411, 413
Mažeikiai 49, 78, 80, 85, 87, 88, 94, 96-98, 108, 120, 124, 130, 137, 142, 150, 154, 156, 167, 177, 182, 185, 249, 250, 256, 272, 367, 368, 436, 463, 472, 553
Medinos, k. Anykščių r. 128
Mergalaukis, k. Alytaus r. 229, 232, 235
Merkinė, mstl. Varėnos r. 69,158,192, 229, 279, 342, 353, 511-514, 541, 542
Meškučiai, k. Alytaus r. 459
Meškuičiai, mstl. Šiaulių r. 160
Meteliai, k. Lazdijų r. 233, 235
Miciūnai, k. Lazdijų r. 457
Mielagėnai, mstl. Ignalinos r. 83, 251, 447
Miežionys, k. Alytaus r. 383
Miežiškiai, mstl. Panevėžio r. 84
Mikštavitai (?), k. Kėdainių r. 558
Milašaičiai, k. Plungės r. 210
Miroslavas, mstl. Alytaus r. 158, 213, 229, 232, 255, 258, 308, 337, 338, 436, 485, 487, 488, 513

Misonys, k. Ukmergės r. 328
Miškališkis (?), k. Panevėžio r. 531
Mockai, k. Marijampolės r. 356
Moldova, Moldavija 35, 277
Moldovos Besarabija 31
Molėtai 57, 58, 84, 108, 122, 126, 138, 164, 283, 335, 453, 455, 474, 550
Mosėdis, mstl. Skuodo r. 540
Mozūriškės, k. Prienų r. 238
Musninkai, mstl. Širvintų r. 83

Naravai, k. Prienų r. 448
Narbutai, k. Panevėžio r. 128
Natkiškiai, k. Šilutės r. 74, 75
Naujamiestis, mstl. Panevėžio r. 84, 93, 220, 300
Naujoji Vilnia 102, 105,106, 108,122, 126, 138, 164, 323
„Naujos vagos" kol. Alytaus r. 356
Naumiestis (Kudirkos Naumiestis) 19, 105, 109, 125, 133, 165
Navininkai, k. Vilkaviškio r. 424
Nemajūnai, k. Prienų r. 449
Nemakščiai, mstl. Raseinių r. 503
Nemenčinė 58,102, 108, 122,126,138, 164
Nemunaitis, mstl. Alytaus r. 233, 511—513
Nemunėlio Radviliškis, mstl. Biržų r. 83, 349
Nevarėnai, mstl. Telšių r. 183, 253
Nižnij Novgorodas 63
Norkiškė, k. Tauragės r. 392

Obeliai 107, 127, 128, 166, 260, 358, 378
Obelninkai, k. Alytaus r. 235
Omskas 69
Onuškis, mstl. Trakų r. 157, 335, 386

Pabaigai, k. Marijampolės r. 240
Pabaiskas, mstl. Ukmergės r. 83, 192, 343, 345
Pabaltijys - žr. Baltijos šalys
Paberžė, k. Vilniaus r. 354
Pabiržė, mstl. Biržų r. 83
Pabradė 83, 102, 106, 108, 122, 138, 164, 251, 374
Padovinys, k. Marijampolės r. 412
Padubysys, k. Jurbarko r. 301
Padubysys, mstl. Šiaulių r. 160, 450
Pagėgiai 60, 74, 75, 85, 88, 94-96, 98, 108,120,124,130,137,142,156,167, 182, 213, 249, 250, 272, 351, 367, 368, 463, 472, 528, 553
Pagiriai, k. Ukmergės r. 335, 413, 507
Pagirys, k. Pasvalio r. 83
Pagojis, k. Pasvalio r. 519, 520
Pajevonys, k. Vilkaviškio r. 97, 255, 345
Pajūralis, mstl. Šilalės r. 350
Pajūris, mstl. Šilalės r. 345
Pakruojis 60, 107, 127, 160, 166, 260, 358, 378, 394
Pakuonis, mstl. Prienų r. 83,185, 345, 405, 435, 503, 556, 557
Palanga 449, 450, 539, 540
Pampliškė, k. Šilalės r. 388
Pandėlys 41, 105, 107, 127, 128, 166, 260, 336, 346, 359
Panemunė, A. Panemunė, Kauno m. dalis 60, 83, 109, 125, 165, 352, 474, 503, 506, 515, 516
Panemuninkai, k. Alytaus r. 512, 513
Panemunis, mstl. Rokiškio r. 338, 339, 488
Panevėžys 49, 78-80, 84, 85, 87, 88,

93, 94, 96, 98, 107, 120, 127, 128, 130, 131,137,142,150,154, 156,157, 166,170,177,182,183, 214, 219, 249, 250, 260, 264, 266, 269, 272, 294, 300, 305, 307, 308, 319, 331, 335, 338, 340, 354, 367, 368, 378, 383, 386, 388, 390, 408, 412, 414, 415, 436, 437, 446, 463, 468, 472, 490, 505, 506, 519, 520, 528, 533
Panoteriai, mstl. Jonavos r. 83, 121, 279
Paobelys, k. Kėdainių r. 413
Papilė, mstl. Akmenės r. 160
Pasvalys 83, 98, 107, 127, 166, 242, 260, 319, 344, 375, 378, 429, 452, 458, 470, 525, 526, 528
Pašėtė, k. Kėdainių r. 69
Pauslajo miškas Kėdainių r. 222
Pavašuokiai, k. Panevėžio r. 144
Pažaislis, Kauno m. dalis 83, 503
„Pažangos" kol. Alytaus r. 235
Pažėrai, k. Kauno r. 474
Pažėrai, k. Prienų r. 238
Pentupiai, k. Marijampolės r. 200, 201
„Pergalės" kol. Alytaus r. 235
„Pergalės" kol. Anykščių r. 17
Perloja, k. Varėnos r. 451, 512, 541, 542
Pernarava, mstl. Kėdainių r. 288, 336, 412, 503
Petešinas 176
Pievagaliai, k. Alytaus r. 361
Piktuižiai, k. Šiaulių r. 394
Piliakalnis, k. Alytaus r. 513
Pilviškiai, mstl. Vilkaviškio r. 97, 128, 255, 349
„Pirmyn" kol. Alytaus r. 235
„Pirmūno" kol. Alytaus r. 232, 234
Pivašiūnai, k. Alytaus r. 233, 234
Plateliai, mstl. Plungės r. 423, 424, 446
Plokščiai, k. Šakių r. 404
Plungė 98,108,124, 167, 210, 253, 553
Plutiškės, k. Marijampolės r. 460
Pocelonys, k. Alytaus r. 447
Pogošas (Pagoję?), k. Ukmergės r. 507
Poltava 75
Poriškiai (?), k. Skaudvilės r. 395
Poteronys, k. Alytaus r. 236
Povica (?), k. Kauno r. 506
Priekulė 105, 108, 124, 167, 359, 378, 459, 553
Prienai 13, 41, 90, 94, 96, 98, 106, 109, 113,120,123,125,130-132,137,142, 165,180,182,185,196, 249-252, 272, 273, 319, 324, 355, 378, 390, 395, 427, 441,448-450, 456, 457, 459, 528, 532, 556, 557
Pūjainiai (?), k. Šilalės r. 353
Pumpėnai, mstl. Pasvalio r. 83, 93, 327, 383, 388, 460, 519, 520, 526
Punia, mstl. Alytaus r. 233, 234, 345
Punios šilas Alytaus r. 73
Puodžiūnai, k. Pasvalio r. 388, 519, 520
Purveliai, k. Alytaus r. 330, 523
Pusbaubliai, k. Šiaulių r. 360
Pusbaublių miškas Šiaulių r. 566
Pušalotas, mstl. Pasvalio r. 84, 93

Radviliškis 98,107,116,127,160,166, 260, 351, 532
Radžiūnai, k. Alytaus r. 236
Raganiškė, k. Lazdijų r. 391
Raguva, mstl. Panevėžio r. 84, 93, 331, 442, 506
Raitininkai, k. Varėnos r. 541, 542
Raižiai, k. Alytaus r. 235, 236
Rakatanskai, k. Alytaus r. 229
Ramygala 84, 93, 107, 127, 128, 148, 166, 239, 260, 308, 378
Raseiniai 41, 49, 78, 80, 85-88, 94, 96, 98, 105, 106, 109, 120, 125, 128, 130,

133, 136, 137, 142, 148, 150, 154-156, 165, 177, 182, 204, 238, 249, 250, 272, 305, 316, 324, 336, 357, 361, 367-369, 378, 392, 415, 419, 420, 422, 452, 463, 472, 493, 503, 504, 507, 526
Raudondvaris, mstl. Kauno r. 83, 503
Raudonė, mstl. Jurbarko r. 174, 346, 493, 503
Raudonikiai, k. Alytaus r. 236
„Raudonosios vėliavos" kol. Alytaus r. 235
Raukštoniai, k. Panevėžio r. 239
Rausoliškės (?), k. Ukmergės r. 328
Renavas, k. Mažeikių r. 256
Rietavas 76, 108, 124, 167, 240, 253, 309, 553
Rimšė, mstl. Ignalinos r. 508, 509
Ringeliai, k. Ukmergės r. 359
Rytprūsiai 289, 294, 311, 379
Rytų Lietuva 115, 121, 207, 243, 380
Rokiškis 28, 49, 78-80, 85, 87, 88, 94, 96, 98, 107, 120, 127, 130, 137, 142, 150, 154-156,165, 166,177, 182, 204, 214, 242, 249, 250, 253, 254, 256, 257, 260, 272, 289, 303, 305, 338, 346, 349, 367, 368, 388, 389, 398, 411-415, 463, 468, 472, 488, 524
Rotkalnis, k. Telšių r. 452
Rozalimas, mstl. Pakruojo r. 84, 93, 340, 506
Rudamina, mstl. Lazdijų r. 345
Rudėnai, k. Marijampolės r. 337
Rūdiškės, mstl. Trakų r. 157
Rudnia, k. Varėnos r. 44, 451, 541, 542
Ruginiai, k. Kretingos r. 356, 359, 549
Rumšiškės, mstl. Kaišiadorių r. 83, 503
Runeikiai, k. Kėdainių r. 413
Rusališkė, k. Švenčionių r. 389
Ruseiniai, k. Kėdainių r. 506
Rusija 6,16, 23, 32, 114, 116, 118, 119, 121,123,124, 126,128,131,136,170, 193,199, 202, 205, 265, 279, 297, 343, 480
Rusų miškas - žr. Gudų giria
Rutka, k. Alytaus r. 229, 232
Ruzgai, k. Mažeikių r. 256

S. Nėries kol. Kėdainių r. 239
Salakas, mstl. Zarasų r. 129, 287, 317
Salantai 108, 124, 167, 246, 449, 540, 553
Saldutiškis, mstl. Utenos r. 83, 251, 288, 339, 445, 447
Saločiai, mstl. Pasvalio r. 83
Sangrūda, k. Marijampolės r. 86, 339, 451
Sankt Peterburgas 65, 185, 200
Sasnava, mstl. Marijampolės r. 92, 161, 240
Seda 108, 124, 167, 256, 424, 552, 553
Seinai 49, 79, 80, 153, 154, 349
Seirijai, mstl. Lazdijų r. 158, 229, 232, 234,235, 255, 258,338, 348, 391,485-487, 513
Semeliškės, mstl. Trakų r. 157, 347
Seredžius, mstl. Jurbarko r. 83, 336, 339, 447, 503, 516
Sibiras 198, 239, 407, 433, 480
Siesikai, mstl. Ukmergės r. 83, 339, 343, 413
Simnas 109, 113, 125, 158, 165, 229, 232, 233, 235, 255, 258, 307, 308, 459, 487, 513
Sintautai, mstl. Šakių r. 133, 392
Skabeikiai, k. Alytaus r. 329
Skapiškis, mstl. Kupiškio r. 256, 335, 445, 459
Skardupiai, k. Marijampolės r. 240
Skaudvilė 108, 124, 167,185, 240, 303, 309, 357, 378, 389, 395, 432, 553

Skiemonys, mstl. Anykščių r. 84, 192
Skubai, k. Jurbarko r. 361
Skudutiškis, k. Molėtų r. 97
Skuodas 41, 76, 105, 124, 167, 246, 378, 423, 446, 540, 553
Smalininkai 346
Smėliai 41, 58, 105, 106, 108,122,126, 128, 138, 148, 164, 192, 455, 559
Smilgiai, mstl. Panevėžio r. 84, 93
Smolenskas 63
Sovietų Sąjunga, SSRS, 8, 11, 12, 16, 22, 27, 43, 65,115-117, 120,122,135, 152,162,168,170,176,178,179,194, 201, 204, 210, 314, 376, 407, 519, 528, 532, 533
Spraudaičiai, k. Šilalės r. 404
Srboneliai (?), k. Pasvalio r. 526
Stačiūnai, k. Pakruojo r. 160
Stakliškės, mstl. Prienų r. 129, 145, 158, 449
Stokaičiai, k. Tauragės r. 73, 359, 360, 561, 562
Subačiškės, k. Marijampolės r. 201
Subačius, mstl. Kupiškio r. 84, 144, 256, 347
Sungailų miškas Kretingos r. 540
Survicai (?), k. Utenos r. 390
Surviliškis, mstl. Kėdainių r. 409, 410, 503
Svėdasai, mstl. Anykščių r. 192, 389, 410, 430

Šakiai 49, 68, 78, 80, 84, 85, 87-90, 94, 96, 98, 109, 120, 121, 125, 130, 137,142,150,154, 156,165, 177,182, 183, 204, 249, 250, 272, 319, 324, 349, 354, 367, 368, 387, 392, 404, 418, 421, 439, 458, 463, 468, 472, 528, 532, 533
Šalčininkai 58, 102,105, 106, 108,122, 126, 137, 138, 164
Šalnos, k. Ukmergės r. 409
Šaltiniškiai, k. Prienų r. 163
Šalunai (?), k. Ignalinos r. 508
Šaukėnai, mstl. Kelmės r. 161
Šaukotas, mstl. Radviliškio r. 357
Šeduva 84, 93, 107, 127,166, 220, 260, 300
Šešuoliai, mstl. Ukmergės r. 83
Šėta, mstl. Kėdainių r. 69, 503
Šiaulėnai, mstl. Radviliškio r. 160
Šiauliai 24, 49, 59, 60, 78-80, 85, 87, 88, 94, 96, 98, 99, 102-104, 106-110, 116,120,121, 123,124,127,130,136, 137,139,141-144,146,147,150,154, 156,159-161,166,172,177,182,183, 190, 202, 204, 240, 242, 246, 249, 250, 253, 258-261, 272, 275, 280, 291, 295, 305, 308, 309, 347, 360, 363, 367-371, 373-375, 377, 378, 394, 398, 406, 412, 415, 421, 451, 454, 458, 463, 464, 468, 472, 481, 483, 532, 533, 558, 566, 568, 569
Šiaurės Lietuva 338
Šiaurės rytų Lietuva 207, 243, 285
Šilalė 41, 74-76, 96,108,124,167, 309, 360, 376, 378, 552, 553, 562
Šilavotas, k. Prienų r. 185, 336, 337, 459, 557
Šilikače (Šiluva?), k. Raseinių r. 493
Šilutė 50, 75, 76, 84, 85, 88, 94, 95, 98, 105,108, 120, 124,130,137,142,150, 156,167,182, 213, 238, 249, 250, 272, 309, 355, 367, 368, 378, 394, 532, 553
Šiluva, mstl. Raseinių r. 422, 503
Šimkaičiai, mstl. Jurbarko r. 503, 526
Šimkaičių miškas Raseinių r. 361
Šimonys, mstl. Kupiškio r. 84, 409, 430
Šimonių miškas Anykščių r. 343, 410
Širvintos 60, 83, 106, 108, 122, 126, 138, 164, 240, 324, 374, 418, 419
Šulėnai (?), k. Ignalinos r. 508
Šunkariai, k. Šakių r. 392

Šunskai, mstl. Marijampolės r. 240, 327, 386, 520
Šunskų miškas Marijampolės r. 386
Šušvės kol. Kėdainių r. 239
Švabalaukis, k. Alytaus r. 236
Švenčionėliai, mstl. Švenčionių r. 83, 106, 108, 122, 126, 138, 164, 251
Švenčionys 10, 28, 49, 78-80, 83, 85, 87, 88, 90, 94, 96, 98, 106, 108, 120-122,126,130,136-138,142,150,154, 156, 164, 170, 177, 178, 182, 185, 204, 206, 208, 218, 249-251, 266, 272, 288, 299, 305, 321, 328, 339, 348, 349, 367, 368, 389, 415, 422, 447, 463, 468, 470, 472, 508-510, 559
Šventežeris, mstl. Lazdijų r. 349
Tytuvėnai 41, 105, 107, 127, 166, 174, 260, 493, 504
Trakai 10, 33, 49, 78-80, 85, 87, 88, 94-96, 98, 102, 106, 108, 120, 122, 126,130,137,138,142,150,153,154, 156,157,164,177,180,182,198, 213, 214, 249, 250, 254, 264, 272, 299, 305 335, 338, 347, 348, 367, 368,415, 421 463, 468, 471, 472, 488, 490, 514
Trakiniai, k. Anykščių r. 387
Tryškiai, mstl. Telšių r. 160
Troškūnai 84, 93, 107, 113, 127, 128, 166, 260, 378
Tverai, mstl. Plungės r. 253
Tverečius, mstl. Ignalinos r. 83, 192, 251, 287, 349

Tabalenka, k. Alytaus r. 236
Takniškiai, k. Alytaus r. 236
Taujėnai, mstl. Ukmergės r. 83, 192, 334, 359, 409
Tauragė 49, 73, 75, 76, 78, 80, 85-88, 94, 96-98, 108, 116, 120, 124, 130, 137, 142, 150, 154, 156, 167, 177, 180, 182, 183, 185, 213, 216, 238, 240, 242, 249, 250, 272, 273, 309, 339, 340, 344, 345, 353, 355, 359, 360, 367, 368, 378, 388, 392, 404, 413, 415, 417, 422, 427-430, 448, 452, 463, 472, 532, 552, 553, 561, 563, 564
Tauragnai, mstl. Utenos r. 84, 390
Telšiai 49, 50, 60, 78, 80, 85, 87, 88, 94, 96, 98, 108, 120, 124, 130, 131, 137, 142, 150, 154, 156, 167, 177, 182, 183, 240, 249, 250, 253, 272, 307, 339, 354, 355, 357, 367, 368, 392, 413, 415, 421, 452, 463, 472, 549, 552, 553
„Tiesos" kol. Alytaus r. 234
Tirkšliai, mstl. Mažeikių r. 256
Ubiškė, mstl. Telšių r. 307, 392
Ūdrija, k. Alytaus r. 233
Ukmergė 28, 49, 57, 58, 78, 80, 83, 85, 87, 88, 94, 96-98, 102, 106, 108, 113, 120-122,126,130,131,136-138,142, 143,150,154-156,164,170,177,182, 183,208, 214, 219, 242, 249, 250, 254 257,266, 272, 274, 275, 279, 294, 299 305,321, 328, 334, 335, 339, 343, 354 367,368, 373, 374, 383, 387, 390, 391 412-415, 418, 421, 426, 442, 462, 468 472, 506-508, 550
Ukraina 31, 34, 170, 276, 277, 310, 326, 415, 474
Ulyškai, k. Alytaus r. 73
Upyna, mstl. Šilalės r. 353
Upytė, k. Panevėžio r. 84, 353
Uralas 65
Utena 28, 49, 57, 58, 79, 80, 84, 85, 87, 88, 94, 96-98, 102, 106, 108, 120-122,126, 128-130, 137, 138, 142,150, 154,156,164, 170,177,180,182,183, 202, 208, 213, 214, 216, 219, 227,

252, 255-257, 266, 269, 272, 276, 286, 302, 305, 313, 328, 367, 368, 384, 386, 390, 415, 440, 444, 453, 455, 463, 468, 472, 499, 500, 506-509, 550
Užkaukazė 205
Užpaliai, mstl. Utenos r. 84
„Už taiką" kol. Skuodo r. 247
Užukalniai, k. Alytaus r. 229
Užupiai, k. Alytaus r. 229
Užupis, k. Alytaus r. 232
Užventis 107, 127, 160, 166, 260

Vabaliai, k. Alytaus r. 512, 513
Vabalninkas 60, 83, 107,127, 166, 260, 335, 375, 446
Vadokliai, mstl. Panevėžio r. 84, 93, 335, 390, 408
Vadžgirys, k. Jurbarko r. 361
Vaiguva, mstl. Kelmės r. 159
Vaineikiai, k. Kretingos r. 540
Vainutas, mstl. Šilutės r. 303
Vaiponiškė, k. Marijampolės r. 451
Vaiškoniai, k. Kėdainių r. 413
Vaivadiškiai, k. Ukmergės r. 335, 413
Vajasiškis, k. Zarasų r. 459
Vakarų Gudija 31, 310, 396, 397, 474, 475
Vakarų Ukraina 11, 17, 31, 310, 396, 397, 474
Valkininkai, mstl. Varėnos r. 157
Vandžiogala, mstl. Kauno r. 83, 286, 503
Varėna 44, 57, 90, 94, 96-98, 100, 106, 108,120-122,126,130,136-138,141, 142,158,164, 182,184, 229, 241, 242, 249, 250, 272, 290, 319, 342, 374, 393, 404, 451, 459, 511, 512, 528, 541, 542, 550
Varniai 108, 124, 167, 253, 378, 552, 553
Vaškai, mstl. Pasvalio r. 83, 344, 446, 525
Vėderiniai, k. Ignalinos r. 129
Vegeriai, mstl. Akmenės r. 256
Veisiejai 61, 105, 109, 125, 134, 149, 165, 457
Veiveriai, mstl. Prienų r. 82, 92, 238, 251-252
Veiviržėnai, mstl. Klaipėdos r. 333, 344, 425, 528
Veliuona, mstl. Jurbarko r. 83, 341, 346, 503
Venclaviškis, vnk. Panevėžio r. 307
Vepriai, mstl. Ukmergės r. 83, 192, 343, 390, 426
Vidgiriai, k. Vilkaviškio r. 385
Viduklė, mstl. Raseinių r. 327, 330, 419, 452, 503, 521
Vidurinė Azija 297
Vidurio Lietuva 243, 308
Viekšniai, mstl. Akmenės r. 256
Viešintos, mstl. Anykščių r. 84, 335, 436, 437, 443
Vievis 108, 122, 126, 138, 157, 164, 324
Vilijampolė, Kauno m. dalis 105, 109, 125, 165
Vilkaviškis 49, 60, 64, 79, 80, 85, 87, 88, 94-98, 120, 121, 125, 128, 130, 131,137,142,150,154-156,159,165, 177,182, 218, 249, 250, 255, 258, 272, 291, 305, 340, 341, 343, 345, 367, 368, 385, 386, 391, 421, 424, 439, 463, 468, 472
Vilkija 83,105,109,125,165,196, 301, 324, 361, 503, 506
Vilkyškiai, mstl. Šilutės r. 351
Vilnius 10, 15, 19, 20, 24, 33, 41, 47, 49, 52, 57-59, 68, 70, 73, 79, 80, 84-88,94-96, 98,101,102,104-106,108-110,113,119,122-124,126,127,136-139, 143, 144, 146, 147, 150, 153-155,157,164, 167,177,180, 183,184,

190, 191, 198, 199, 202, 206, 212, 214, 243, 245, 247, 249, 250, 259, 261, 262, 265, 269, 272, 280, 291, 295, 299, 304, 305, 320, 321, 323, 324, 328, 338, 340, 354, 360, 367, 368, 370, 371, 373, 374, 377, 395, 412, 414-416, 429, 431, 440, 443, 450, 454-456, 458, 463, 468, 471, 472, 474, 475, 481, 483, 488, 489, 497, 507, 511, 514-517, 519, 520, 523-528, 532, 534, 538, 545, 548-551, 554, 555, 558-561
Visbarai, k. Tauragės r. 359, 360, 561, 562
Vištytis, mstl. Vilkaviškio r. 97, 255
Vyžuonos, mstl. Utenos r. 84, 97, 255, 384
Vkrziškės (Kristoniškės?), k. Šakių r. 349
Vojeišiai, k. Anykščių r. 358
Vokietija 8, 22, 194
Volintiškė (?), k. Ignalinos r. 129
Vorkuta 287
Vosbutai, k. Jurbarko r. 301

Zapyškis, mstl. Kauno r. 83, 503
Zapranai, k. Kėdainių r. 413
Zarasai 49, 79, 80, 85, 87, 88, 94, 96, 98, 106, 108, 116, 119, 122, 126, 129, 136, 138, 150, 154, 156, 157, 164, 177, 182, 192, 208, 242, 249-251, 253, 257, 272, 286, 294, 305, 317, 328, 345, 348, 367-369, 392, 459, 463, 468, 470, 471-472, 508-510, 532, 533
Zelenki (?), k. Utenos r. 384
Zigmantiškės (?), k. Ignalinos r. 508
Zigmantiškiai, k. Pakruojo r. 506
Zovoda, k. Marijampolės r. 452

Žagarė 107, 127, 166, 260, 302, 332, 375, 376, 395
Žagariai, k. Lazdijų r. 235, 236
Žaiginys, mstl. Raseinių r. 357
Žalioji, k. Alytaus r. 82, 133, 291, 340, 341
Žališkė, k. Lazdijų r. 451
Žardiškiai, k. Jurbarko r. 301
Žarėnai, mstl. Telšių r. 253
Žasliai, mstl. Kaišiadorių r. 157, 343, 424
Ždanovo kol. Tauragės r. 359, 561
Žeimiai, mstl. Jonavos r. 503
Želbėkiai (Žališkė?), k. Lazdijų r. 306
Želva, mstl. Ukmergės r. 83, 328, 329, 334, 559
Žemaičių Kalvarija, mstl. Plungės r. 344, 394
Žemaitija 40, 213, 345, 359, 472
Žemaitkiemis, mstl. Ukmergės r. 83
Židikai, mstl. Mažeikių r. 256
Židonys, k. Alytaus r. 73
Žiežmariai, mstl. Kaišiadorių r. 41, 105, 109, 125, 157, 165, 457
Žygaičiai, mstl. Tauragės r. 185, 452, 564
Žižmiai, k. Panevėžio r. 413
Žuvintai, k. Alytaus r. 307
Žviliūnai, k. Kupiškio r. 144
Žvirgždaičiai, mstl. Šakių r. 133

Iliustracijų šaltiniai

Genocido aukų muziejus:
3, 6, 8, 9, 10, 11, 14, 23, 27, 30, 32, 36, 38, 39, 40, 48, 49, 51, 56

Lietuvos nacionalinis muziejus:
12, 13, 15, 16, 24, 25, 26, 28, 29, 31, 42, 43, 44, 45, 50, 55

Lietuvos vaizdo ir garso archyvas:
1, 2, 18, 19, 20, 21, 37, 41, 53, 54

Lietuvos ypatingasis archyvas: dokumentų faksimilės

TURINYS

Pratarmė..... 5
Apie kai kuriuos pokario kovų aspektus, stribus
ir keli sakiniai apie stribizmą..... 8

I
STRIBŲ BŪRIŲ FORMAVIMAS, JŲ SUDĖTIS..... 22

Stribų būrių sudarymas..... 22
Teisinis stribų statusas..... 43
Vadovavimas..... 47
Stribų ėmimas į kariuomenę..... 62
Stribų dokumentai 67
Stribų skaičius..... 77
Stribų būrių sudėtis..... 114
Tautybė..... 115
Stribų amžius..... 129
Stribų tarnybos trukmė..... 132
Partiškumas..... 135
Socialinė kilmė..... 139
Išsilavinimas..... 144
Moterys stribės..... 148
Ginkluotė..... 150
Materialinis aprūpinimas..... 168
Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir kiti ginkluoti dariniai..... 194
Ginkluotų aktyvistų ir kitų grupių narių skaičius..... 248

II
STRIBŲ VEIKLA IR JOS PADARINIAI..... 263

Kovingumo kėlimas..... 263
Kovos su partizanais..... 284
Kovos metodai..... 297
Stribų skatinimas..... 302

Stribų ir kariuomenės sąveika..... 304
Palyginamieji duomenys..... 309
Čekistų dokumentai apie stribų kovas..... 311
Partizanų priešinimasis.....325
Pasalos..... 325
Valsčių centrų ir miestelių užėmimai.....332
Kiti kovų epizodai..... 346
Partizanų ir stribų kovų duomenys..... 362
Aktyvistų ir kitų ginkluotų grupių kovos..... 382
Ryšiai su partizanais.....403
Stribų nusikaltimai.....433
Žuvę stribai..... 460
Išvados..... 476

PRIEDAI..... 481

1 *dokumentas*
LKP(b) CK biuro 1944 m. liepos 24 d. nutarimas dėl stribų batalionų sudarymo 481
2 *dokumentas*
LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1944 m. liepos 27 d. įsakymas dėl naikintojų batalionų sudarymo 483
3 *dokumentas*
Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP(b) CK 1944 m. gruodžio 3 d. nutarimas dėl stribų būrių sudarymo kiekviename valsčiuje..... 484
4 dokumentas
NKVD-NKGB Alytaus apskrities operatyvinės grupės viršininko Sabitovo, NKVD skyriaus viršininko P. Černyšovo ir NKGB skyriaus viršininko V. Rogožino 1945 m. vasario mėn. specialus pranešimas SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje D. Rodionovui, LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui ir LSSR valstybės saugumo komisarui A. Guzevičiui apie Miroslavo valsčiaus centro užpuolimą.....485
5 *dokumentas*
LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. vasario 16 d. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl priemonių partizanų puolimams atremti.....488
6 *dokumentas*
LKP(b) CK biuro posėdžio, įvykusio 1945 m. kovo 23 d., nutarimas dėl stribų batalionų kovingumo padidinimo..... 490

7 *dokumentas*
LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. liepos 2 d. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl stribų budrumo ir kovingumo padidinimo.....492
8 dokumentas
Iš Kauno operatyvinio sektoriaus politinės dalies viršininko pavaduotojo Lifšico pranešimo apie stribų padėtį.....493
9 dokumentas
Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP(b) CK biuro 1945 m. liepos 24 d. nutarimas dėl stribų batalionų stiprinimo ir stribų materialinės padėties gerinimo.....494
10 dokumentas
LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. rugsėjo mėn. direktyva NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl aktyvistų apginklavimo ir stribų judriųjų būrių sudarymo.....497
11 dokumentas
Lietuvos SSR Liaudies Komisarų Tarybos ir LKP(b) CK 1945 m. rugsėjo 1 d. nutarimas dėl stribų materialinio aprūpinimo.....498
12 dokumentas
Utenos operatyvinio sektoriaus viršininko P. Kapralovo 1945 m. lapkričio 14 d. raštas NKVD apskričių skyrių viršininkams dėl seržantų skyrimo vadovauti stribų būriams.....499
13 dokumentas
Stribų būrio vado atmintinė.....501
14 dokumentas
NKVD Kauno operatyvinio sektoriaus viršininko I. Veselovo ir jo pavaduotojo kariuomenės reikalams Grišajevo 1945 m. lapkričio 15 d. įsakymas dėl vidaus kariuomenės seržantų skyrimo valsčių stribų būrių vadais.....502
15 dokumentas
LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartašiūno 1945 m. gruodžio 11 d. operatyvinė suvestinė VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkui M. Suslovui apie čekistines karines operacijas Lietuvoje 505
16 *dokumentas*
LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojo P. Kapralovo 1945 m. gruodžio 17 d. pranešimas SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniui Lietuvoje I. Tkačenkai ir LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui apie susidūrimus su A. Kamarausko partizanų būriu.....508
17 dokumentas
Vilniaus operatyvinio sektoriaus viršininko I. Rudykos 1945 m. gruodžio 22 d. specialus pranešimas LSSR vidaus reikalų liaudies komisarui J. Bartašiūnui apie A. Ramanausko partizanų būrio surengtą Merkinės puolimą.....511

718 dokumentas

NKGB Kauno apskrities skyriaus viršininko V. Aleksejevo 1946 m. kovo 12 d. pranešimas LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui P. Kapralovui ir LSSR valstybės saugumo liaudies komisarui D. Jefimovui apie sėkmingai veikusią stribų agentų smogikų grupę.....515

19 *dokumentas*

Lietuvos SSR Ministrų Tarybos ir LKP(b) CK biuro 1946 m. birželio 4 d. nutarimas dėl stribų ir jų šeimų materialinės padėties pagerinimo 517

20 *dokumentas*

LSSR vidaus reikalų ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1946 m. liepos 10 d. specialus pranešimas SSRS vidaus reikalų ministrui S. Kruglovui ir SSRS MVD Kovos su banditizmu vyriausiosios valdybos viršininkui A. Leontjevui apie Panevėžio apskrityje, Pumpėnų valsčiuje partizanų surengtą pasalą aktyvistams ir stribams.....519

21 dokumentas

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. birželio 27 d. raštas MVD apskričių skyrių viršininkams apie partizanų pasalose stribų patiriamus nuostolius ir nurodymai, kaip to išvengti..... 520

22 *dokumentas*

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. lapkričio 16 d. specialus pranešimas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui V. Riasnojui ir SSRS MVD Kovos su banditizmu vyriausiosios valdybos viršininkui A. Leontjevui apie Daugų valsčiuje partizanų surengtą pasalą kariškiams ir stribams.....523

23 *dokumentas*

LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. lapkričio 18 d. raštas MVD apskričių skyrių viršininkams dėl konvojavimo sunorminimo 524

24 dokumentas

LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1948 m. sausio 8 d. raštas MGB apskričių skyrių viršininkams dėl kelių Vaškų stribų atidavimo teismui už bailumą ir nurodymai tuo klausimu.....525

25 *dokumentas*

Laikinai einančio LSSR saugumo ministro pareigas P. Kapralovo 1948 m. gegužės 8 d. direktyva MGB apskričių skyrių viršininkams dėl stribų būrių siuntimo į užduotis vadovaujant tik operatyviniam darbuotojui ir dėl būrių instruktavimo.....526

26 *dokumentas*

LSSR valstybės saugumo ministro D. Jefimovo 1948 m. liepos 28 d. direktyva MGB apskričių skyrių viršininkams dėl geresnės stribų atrankos ir nurodymas į būrius priimti kuo daugiau lietuvių.....528

27 *dokumentas*

MGB Kupiškio apskrities skyriaus viršininko pavaduotojo Michinios 1948 m. rugsėjo 1 d. operatyvinė suvestinė apie partizanų surengtą pasalą Geležių valsčiuje.....531

28 dokumentas

Iš LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1949 m. sausio 18 d. direktyvinių nurodymų MGB skyrių viršininkams dėl priimamų į stribus asmenų atrankos.....532

29 dokumentas

LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kapralovo direktyva MGB apskričių skyrių viršininkams dėl naujos stribų veiklos ataskaitos formos 534

30 dokumentas

Ataskaitos apie stribų būrio operatyvinę karinę veiklą schema.....535

31 dokumentas

Stribų šnipinėjimo schema.....536

32 *dokumentas*

LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo 1949 m. gegužės 5 d. direktyviniai nurodymai MGB apskričių skyrių viršininkams saugoti ginklus ir šovinius.....538

33 *dokumentas*

MGB Kretingos apskrities skyriaus viršininko N. Lazarevo 1949 m. liepos 31 d. įsakymas dėl stribų atleidimo.....539

34 dokumentas

MGB Kretingos apskrities skyriaus viršininko N. Lazarevo 1949 m. rugpjūčio 29 d. įsakymas dėl stribų paskyrimo ir atleidimo..... 540

35 dokumentas

MGB Varėnos apskrities skyriaus pažyma apie stribų bei ginkluotų grupių narių skaičių ir jų ginkluotę.....541

36 *dokumentas*

Ištraukos iš stribų karinio parengimo plano 1951 m. kovo 10 d.-gegužės 10 d.....543

37 *dokumentas*

Iš Vilniaus srities stribų 1950 m. rugsėjo 1 d. spalio 15 d. kovinio parengimo plano.....545

38 dokumentas

LSSR MGB 2N valdybos viršininko pavaduotojo T. Župikovo 1950 m. rugpjūčio 3 d. raštas MGB Klaipėdos srities valdybos viršininko pavaduotojui N. Vukolovui su prašymu atsiųsti sėkmingai įvykdytų operacijų aprašymus 549

39 dokumentas

MGB Vilniaus srities valdybos viršininko M. Zacharovo 1950 m. rugpjūčio 28 d. direktyviniai nurodymai rajonų skyrių viršininkams dėl stribų veiklos suaktyvinimo.....550

40 dokumentas

MGB vidaus kariuomenės 32-ojo šaulių pulko vado A. Piatakovo ir 273-iojo šaulių pulko vado Samarino 1951 m. sausio mėn. pasiūlymai pagerinti kariuomenės, stribų ir milicininkų veiklą kovoje su partizanais 552

41 dokumentas
LSSR MGB 2N valdybos viršininko I. Počkajaus 1951 m. rugsėjo 24 d. raštas MGB Vilniaus srities valdybos viršininko pavaduotojui S. Figurinui su nurodymais, kaip mažinti stribų kaitą.....554
42 dokumentas
MGB Prienų rajono skyriaus viršininko A. Kosinovo 1951 m. lapkričio 3 d. įsakymas dėl čekistinių kariuomenės grupių sudarymo.....556
43 dokumentas
MGB ministro P. Kondakovo 1952 m. gegužės 10 d. nurodymai sričių valdybų viršininkams pagerinti stribų kovinį parengimą.....558
44 dokumentas
MGB Vilniaus srities valdybos viršininko M. Jakovlevo 1952 m. liepos 4-5 d. nurodymai rajonų skyrių viršininkams uždrausti stribams nešiotis pistoletus.....559
45 dokumentas
Grupės stribų žuvimo 1952 m. rugsėjo mėn. Tauragės rajone aprašymas ... 561
46 dokumentas
MGB Šiaulių srities valdybos 2N skyriaus viršininko pavaduotojo V. Rogožino 1952 m. spalio 10 d. išvada apie čekistinės operacijos sužlugdymą Kuršėnų rajone.....566

Santrumpų ir terminų paaiškinimai.....570
Asmenvardžių rodyklė.....580
Vietovardžių rodyklė.....596
Iliustracijų šaltiniai.....609

Juozas Starkauskas
Stribai
Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje
partizaninio karo laikotarpiu (1944-1953)

Viršelio dailininkas
Alfonsas Žvilius

Redaktorė
Rima Dulkinienė

Maketuotojas
Mykolas Žvilius

SL 2015. 2001 03 06. 40,5 sp. 1. Užs. Nr.109.
Išleido Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17/1, LT-2001 Vilnius
Spausdino P. Kalibato individuali įmonė
„Petro ofsetas", Žalgirio g. 90-201,
LT-2600, Vilnius
Kaina sutartinė

Gimiau 1937 m. Prienuose. Mokiausi Prienų vidurinėje mokykloje, kurioje 1954-1957 m. veikė vyresnių klasių mokinių šviečiamoji politinė organizacija; jos įkvėpėjas buvo po pirmo įkalinimo sugrįžęs prieniškis gimnazistas Valentinas Ardžiūnas. Tą mūsų sambūrį, kuriame dalyvavo apie 50 mokinių, veikė dvi tendencijos: viena, mes buvome partizanų kovos liudytojais, kita vertus, po Stalino mirties sumažėjus terorui, viliojo atsivėrusios galimybės mokytis ir siekti karjeros. Taip ir pabirome įvairiomis kryptimis...

Už „organizavimą ir aktyvų dalyvavimą[14] Vėlinėse, kurių minėjimas Kaune 1956 m. pavirto didžiule demonstracija su reikalavimais laisvės Lietuvai ir Vengrijai, ketverius metus kalėjau Mordovijos lageriuose. Grįžęs neakivaizdžiai mokiausi Vilniaus universitete. 1971 m. baigiau Istorijos fakultetą ir įgijau istoriko specialybę. Istoriku dirbti neleido, todėl keletą dešimtmečių buvau orientavimosi sporto treneriu. Bendravau su protingais ir veikliais žmonėmis. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kelerius metus dirbau Aukščiausiosios Tarybos darbo grupėje KGB veiklai tirti, vėliau - istoriku žurnale „Laisvės kovų archyvas". Juo dirbu ir dabar LGGRT Centre. Tyrinėju sovietinių okupantų represines struktūras. 1999 m. išėjo mano monografija „Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944-1953 metais".

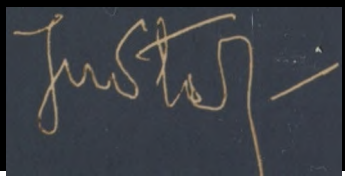

ISBN 9986-757-43-6